

ĐORĐE VASIĆ - SRETA SAVIĆ

PRVA
VOJVODANSKA
BRIGADA

*U spomen svim poginulim i preživelim borcima
Prve vojvodanske brigade*

INSTITUT ZA ISTORIJU
Edicija »Vojvodina u borbi«

SERIJA HRONIKE
Knjiga 20

Redakcija

Milan Drča, Zvonimir Golubović, dr Danilo Kecić, dr Jan Kmeć,
mr Ranko Končar, Đura Laćak, dr Šandor Mesaroš, Živan Milisavac,
Sreta Savie, Magda Simin i Živan Tadić

Urednik
DR DANILO KECIĆ

ĐORĐE VASIĆ - SRETA SAVIĆ

PRVA
VOJVOĐANSKA
BRIGADA

NOVI SAD 1979

Recenzenti

Mr Ranko Končar
Živko Mali
Novak Petrović
Jovan Štokovac Džoje

Uz izdavanje knjige obezbeđili su Pokrajaiski odbor SUBNOR-a SAP Vojvodine, Opštinski odbor SUBNOR-a Novi Sad i SIZ kulture Vojvodine.

UMESTO PREDGOVORA

O Prvoj vojvođanskoj brigadi i do sada se pisalo i govorilo, ali tek ovom knjigom dobijamo delo u kome je detaljno opisan njen borbeni put od nastanka do kraja rata. Taj put je bio koliko težak toliko i slavan. U toku dvoipogodišnjeg postojanja taj put je bio ispunjen neprekidnim, moie se reći danonoćnim borbama sa formacijama raznolikog neprijatelja počev od okupatorskih nemačkih jedinica, zatim ustaških, domobranskih i drugih pa sve do četničkih jedinica. Okupator je zajedno sa svim tim svojim slugama i pomagačima u toku čitavog rata pokušavao i nastojao da uništi naše snage, ali su sva ta nastojanja konačno propadala. I ne samo to, već su naše snage iz svih tih okršaja izlazile još jače i još odlučnije u borbi za konačnu pobedu. Svim tim neprijateljima naročito je Prva vojvođanska brigada bila kost u grlu i kada je neprijatelj planirao napade na partizanske snage uvek je u prvom planu bila Prva vojvođanska. I kao što se vidi iz ove knjige kroz Prvu vojvođansku brigadu prošlo je oko 4.000 boraca, od kojih je preko 1.600 poginulo. Prva vojvođanska je svojom organizovanošću, upornošću i herojstvom sa ostalim borcima NOB-a pronela slavu vojvođanskog narodnooslobodilačkog pokreta i oružane revolucije na dugom ratnom putu širom cele Jugoslavije, od Vojvodine, Bosne, Crne Gore, Srbije, Beograda, Slavonije i Slovenije sve do granice naše zemlje, goneći, uništavajući i pobeđujući neprijatelja do konačnog oslobođenja zemlje.

Kao što se zna, naše prve brigade nisu formirane u Vojvodini, već u istočnoj Bosni do čega je doveo splet raznih

okolnosti, a pre svega situacija u kojoj su se nalazili NOP i njegove oružane snage u Sremu i situacija sa 6. istočnobosanskom brigadom u istočnoj Bosni. Vremenski, to je bilo u oktobru 1943. godine.

Posle velike nemačke ofanzive na Prusku goru (kraj avgusta), u Sremu su dejtvovala tri partizanska odreda i jedna četa sa preko 800 boraca. Pored toga, skoro u svim selima Srema, postojale su i dejtvovala mesne partizanske desetine, koje su predstavljale odredske rezerve, i čije je ljudstvo čekao poziv u odrede, kao uostalom i brojni dobrovoljci. Postojeće snage mogle su u to vreme eventualno da ostanu u Sremu, ali, s obzirom na ravničarski teren, a naročito u zimskim mesecima, ne bi bile dovoljno iskorišćene, niti bi mogle brojno jačati i prerastati u krupnije formacije. Stoga se nametala potreba da se pronađe i stvori širi manevarski prostor za dejstva i omogućavanje bržeg razvoja vojvođanskih oružanih snaga i za povezivanje sa oružanim partizanskim jedinicama na susednim teritorijama. Srećna je okolnost bila što se u oktobru u Srem prebacila dva bataljona 6. istočnobosanske brigade, usled teške situacije u kojoj se u to vreme našla. Naime, četnici su, uz pomoć nemačkih i ustaških snaga, preovladali na njenoj teritoriji i bili glavni oslonac okupatora.

U zajedničkom razmatranju tadašnje situacije, kako u Sremu, tako i u istočnoj Bosni, došlo se do zajedničkog zaključka da treba snage ujediniti i tako ujedinjeno, zajedničkom borbom, pronaći izlaz-

Svi dalji događaji potvrdili su pretpostavke da će se na taj način omogućiti nesagledivi rast oružanih jedinica u Vojvodini, da će postojati neograničeni uslovi prebacivanja viška ljudstva u istočnu Bosnu i da će se na teritoriji istočne Bosne od tog ljudstva i već postojećih moći formirati nove krupnije oružane jedinice. Takođe su se potvrdile pretpostavke da će se zajedničkim snagama razbiti četnici na teritoriji istočne Bosne, da će se stvoriti prostrana slobodna teritorija i da će se 6. istočnobosanskoj brigadi omogućiti puni razvoj, kao i formiranje novih jedinica na toj teritoriji. Prema tome može se reći da je zajednička borba Bosanaca i Vojvođana imala ogroman vojni i politički značaj za Vojvodinu i za istočnu Bosnu.

\

A sada bih nešto rekao o samom formiranju Prve vojvođanske brigade. Poznato je da je u decembru, 1942. održano Okružno partijsko savetovanje u Novim Karlovcima, poznato kao Sasko savetovanje. Na tom savetovanju je konstatovano da su »današnje naše snage toliko izrasle, a i potrebe nalažu da se formira I vojvođanska udarna brigada« i odlučeno je da se to odmah predloži CK KPJ i Vrhovnom štabu. Predlog je već 10. januara 1943. i upućen.

Kao što se vidi, na tom savetovanju je doneta odluka da se stvaraju vojvođanske brigade, iako je tada borački sastav odreda bio uglavnom iz Srema. Znači, ne sremske, već vojvođanske brigade, čime se htelo jasno reći da NOP i oružane snage Srema pripadaju celovitom vojvođanskom NOP-u, odnosno da oružane snage u Vojvodini, bez obzira u kome su kraju nastale i kakav im je nacionalni sastav, moraju imati opštevojvođanski karakter.

Može se postaviti i pitanje zašto je Prva vojvođanska brigada formirana tek 11. aprila 1943. kada se zna da je ona nastala još u danima prelaska glavnine Sremskog odreda u istočnu Bosnu. Kažem »kada se zna« zato što je tada taj Odred, koji je kasnije nazvan Grupom udarnih bataljona, poprimio sva svojstva jedne udarne jedinice — brigade. Pre svega, tri bataljona tog odreda su napustila svoju i prešle na drugu teritoriju. Zatim, ti bataljoni su kao jedna celina po svojoj organizaciji, disciplini, taktici dejstva, borbenom iskustvu, raspoloživim kadrovima, i po političkoj svesti, praktično označavali brigadu već u novembru, 1942. kada su prešli u istočnu Bosnu. Međutim, pošto su brigade formirane tek po odobrenju Vrhovnog štaba, na to se odobrenje, odnosno na saglasnost sa predlogom Saskog savetovanja od 10. januara, čekalo čitavih pet meseci, da bi konačno brigada bila formirana 11. aprila i to opet bez formalne saglasnosti Vrhovnog štaba.

Kako je Prva vojvođanska brigada najveći deo vremena provela i borila se na teritoriji istočne Bosne sa 6. istočnobosanskom brigadom i drugim jedinicama na toj teritoriji, izneo bih i značaj te saradnje.

Povezivanje, spajanje i zajednička dejstva partizanskih jedinica istočne Bosne i Vojvodine od oktobra 1942. pa do septembra 1944. godine, ostvarila su dalekosežne rezultate u

razvitku ustanka u istočnoj Bosni i u Vojvodini. Proširenjem operativne teritorije na istočnu Bosnu rešen je glavni problem daljeg razvoja ustanka u Vojvodini, a i daljeg razvoja ustanka u istočnoj Bosni, pre svega likvidacijom glavnih četničkih snaga. Zajednička borba protiv okupatora i nirodних izdajnika 6. istočnobosanske brigade i ostalih jedinica iz istočne Bosne kao i Sremskog odreda, a kasnije vojvođanskih brigada, postigla je izvanredne uspehe na vojnom i političkom planu, u kulturno-prosvetnom radu i drugim delatnostima, a naročito u ostvarivanju bratstva i jedinstva naroda istočne Bosne i Vojvodine.

Veliki broj boraca Vojvođana i Bosanaca poginulih u zajedničkim borbama, koji leže na zajedničkim grobljima širom istočne Bosne, i danas ukazuju i podsećaju na trajno prijateljstvo naroda istočne Bosne i Hercegovine, koji se svake godine sreću na tim svetilištima, negujući zajedništvo i čuvajući bratstvo i jedinstvo čiji su prvi pioniri bili upravo borci 6. istočnobosanske brigade i Sremskog odreda, odnosno Prve vojvođanske brigade.

Pored svega onoga što je rečeno i što će se još reći o Prvoj vojvođanskoj brigadi, smatram da uvek treba istaći neke njene posebne kvalitete koji su vezani za njen borački i rukovodeći sastav. Pre svega, ako se ima u vidu da su prva tri bataljona koji su prešli iz Srema u istočnu Bosnu i koji su postali jezgro Prve brigade, bila sastavljena od boraca mlađih od 20 ili oko 20 godina, to možemo slobodno reći da je to bila brigada mladosti. Naravno da je to prouzrokovalo i određene probleme, naročito u pogledu obuke u rukovanju naoružanjem, koja se naročito u početku izvodila u predasi-
ma između borbi i marševa. Ali sve je to savlađivano u mladalačkom zanosu u kome se nije htelo znati niti se znalo za neke prepreke ili nemogućnosti. Dalje, kod tih prvih bataljona u Prvoj brigadi, naročito u vremenu njenog formiranja, a i kasnije, vidno se ispoljavala velika borbenost i visoka politička svest svih boraca i rukovodilaca. To se moglo uočiti u prvom redu u beskompromisnoj borbi kako protiv okupatora i njegovih slugu, ustaša, milicije, legije i dr, tako isto i protiv četnika, glavnog okupatorovog sluge na teritoriji istočne Bosne. To ističem zbog toga što u Sremu nije bilo četnika, te su oni za borce iz Srema predstavljali novog neprija-

jatelja, protiv koga su se oni sa posebnim zadovoljstvom i žarom svoje mladosti junački borili.

I najzad, može se slobodno reći da je Prva vojvođanska brigada bila kadrovska brigada, jer ukratko rečeno, retki su bili borci te brigade koji nisu postali rukovodioci, a retke su bile jedinice i štabovi ostalih narednih brigada, a da nisu imali nekog rukovodioca koji je poslat iz Prve. To je bilo i normalno i razumljivo, jer su u toj brigadi bili najiskusniji, najprekaljeniji i politički najsvesniji borci koji su bili provereni u mnogim borbama i teškoćama. To su bili borci iz 1941. i 1942. godine u koje su Partija i narod imali najviše poverenja. Kadrovi iz Prve vojvođanske su to poverenje i opravdali.

Kako sam bio komandant 1. vojvođanske brigade od njenog nastanka, pa sve do odlaska na dužnost komandanta 36. vojvođanske divizije u martu 1944. u sećanju su mi ostali mnogi drugovi borci ili rukovodioci te brigade, koji su se hrabro borili i junački poginuli. Ali, odajući poštovanje senima svih onih koji su dali svoje živote, nalazeći se u stroju 1. vojvođanske, ipak me je pogibija političkog komesara brigade Slobodana Bajića Paje najviše rastužila i ostavila u meni trajno podsećanje na tog divnog čoveka, mog nerazdvojnog ratnog druga od avgustovskih dana 1941. On je tada sa drugim političkim robijašima, pobjegao iz sremskomitrovačke kaznionice kroz podzemni kanal, koji su prokopali nadčovečanskim naporima, a mi ih prihvatili ispod kaznionskih zidina i odveli u Frušku goru.

Prvih dana jula, 1943. Paju je Vrhovni štab postavio za političkog komesara novoformiranog Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine. Zajedno sa ostalim članovima toga štaba i on je trebao da krene u Srem. Međutim, njemu je rastanak od nas, ratnih drugova i njegove jedinice teško padao. Razgovarali smo tih dana i dobro se sećam da mi je rekao da će otići na novu dužnost samo iz partijske discipline. Bio je veoma tužan i sporazumeo se sa ostalim članovima Glavnog štaba da ostane nekoliko dana sa nama u Birču kako bi se sa svima pozdravio.

Glavni štab je žurio u Srem da prenese Pokrajinskom komitetu KP za Vojvodinu direktive Centralnog komiteta, oko reorganizacije partizanskih jedinica i preduzimanje mera za razgaranje oružane borbe u Banatu i Bačkoj. Zato

su ostali članovi Glavnog štaba krenuli iz Birča na Majevicu sa prvim transportom ranjenika i tifusara, koje smo preuzeli od Operativne grupe Vrhovnog štaba, sa zadatkom da obezbedimo njihovo lečenje i da ih, kada iscele rane i ozdrave, uključimo kao borce i rukovodioce u naše vojvodanske brigade. Taj transport, koji je otišao sa Glavnim štabom, stigao je na Majevicu i u Semberiju bez borbe i gubitaka.

Paja je ostao u Birču i proveo tu nekoliko dana u pozdravljanju sa drugovima s kojima je ratovao po Fruškoj gori i istočnoj Bosni.

Drugi transport ranjenika sprovodila je Prva vojvodanska, njegova brigada, u koju je inesto Paje, za političkog komesara došao Paško Romac.

Uveče, 10. jula formirali smo kolonu i uputili se prema cesti Tuzla—Zvornik. Oko ponoći smo se približili cesti dolinom Spreče. Prethodnica je trebalo ubrzano da stupi na cestu, a ja sam jahao duž kolone i upozoravao konjovoce da čvršće drže konje na kojima su jahali teži ranjenici i da ih prilikom prelaska ceste poteraju u kas. Žurio sam da izbijem na čelo i, po navici koju smo ustalili tokom zajedničkog ratovanja, tražio sam Paju da, onako u pokretu i šapatom, izmenimo rečenicu-dve pred odlučni trenutak. Opazio sam ga i pritegao dizgine da se poravnam sa hodom njegovog konja.

Paja je jahao u neprirodnom položaju, grčio se i presavijao, tako da mu je glava na trenutke ležala na prednjem unkašu. Pitao sam ga šta mu je, a on je odgovorio da se nešto slabo oseća pitajući me kuda sam pošao. Rekao sam mu da idem na čelo, jer će na cesti sigurno doći do pucnjave.

Razgovor smo sveli na tih nekoliko rečenica. Ni on ni ja nismo znali da će nam to biti poslednje viđenje. Osećao sam jedino kao da je još nešto hteo da mi kaže. Sa Pajom je ostao kurir Branko Miloradić Brile, a ja sam požurio uz kolonu. Nisam još stigao do čela kolone, kada je izviđačka patrola na cesti nagazila zasedu i stupila u borbu. I pored svih preduzetih mera cestu su uspele da pređu samo oko dve čete. Mi te noći nismo prešli, jer se oko 200 ranjenika i tifusara na konjima raštrkalo za vreme pucnjave. Posle uzaludnog nastojanja da ih sakupimo, morao sam da naredim da se vratimo na Rakino Brdo. Sve do povratka nisam mogao da ustanovim koliko je drugova poginulo i zadobilo nove rane.

A te noći poginula su tri druga, a petorica su ranjena. Među poginulima se nalazio i Slobodan Bajić Paja. Još u povratku tražio sam Paju u koloni i ustanovio da ga nema. Poslao sam patrole da pretraže teren, ali ga nisu našle. Poslednji podatak o njegovoj pogibiji dobili smo od kurira Branka Miloradića Britea. Rekao nam je da je Paju raznela granata, od koje je i on ranjen u glavu.

Nastala je opšta žalost i velika potištenost, jer su tog divnog čoveka ljudi ne samo cenili, nego i voleli.

Meni je i danas žao što nisam imao priliku da sa Pajom više porazgovaram posle njegovog povratka iz Vrhovnog štaba. Nas dvojica smo, istina, razgovarali uglavnom o borbi i novonastalim uslovima za razvoj vojvođanskih jedinica i o razbuktavanju oružane borbe u svim krajevima pokrajine, a najmanje intimno, o ličnim pitanjima. Paja je bio takav čovek da je svoje intime duboko proživljavao i držao ih u sebi i za sebe. Pa ipak, iz naših razgovora mogao sam da zaključim da povratak u Srem nije primio sa oduševljenjem. Iako je postavljen na dužnost političkog komesara Glavnog štaba Vojvodine, ispoljavao je tugu što se rastaje i što odlazi iz svoje Prve brigade.

Paja je, inače, bio slabije fizičke građe, a ja, nasuprot njemu, jači i otporniji. Meni nije bilo teško ni da potrčim, ni da preskočim, ni da gladujem, a on, onako vitak i nežan, a čudno izdržljiv i otporan, nikad nije posustajao. Retko smo ga viđali na konju; uvek je išao peške sa borcima, stalno blizak njima i njihovim problemima. U stvari, njegova moralna snaga je znatno premašala fizičku. Paja je bio ne samo dobar komunist i zreo marksista, nego pre svega čovek koji je razumevao i voleo ljude. Imao je ogromno poverenje u svoje saborce, a oni su mu istom merom uzvraćali. Često je bila dovoljna jedna jedina njegova reč pa da se kukavica preobrati u hrabrog, a umoran i pokoleban u poletnog čoveka i borca. Kad god je neko imao želju da ide u Srem, ili da zatraži nešto drugo — tražio je Paju: »Ići ću drugu Paji«. Jer, kod druga Paje nije išao kao političkom komesaru brigade, već kao svom »drugu Paji«. I taj i takav Paja imao je i vremena i volje da uvek nasmešen i pun razumevanja sa svakim i o svemu porazgovara.

A, kada je opet recimo drug Paja nekog pozvao na razgovor, tome su se »tresle čakšire«, jer je znao da ga zove

za nešto ozbiljno i da tu nije moglo biti šale. Paja je bio izuzetno pravičan i umeo je uvek da prozre i do kraja sagleda ljude. A kao čovek bio je veoma skroman i samokritičan. Njega je, uostalom, narod Srema i prozvaio Politički Paja.

Pogibijom Slobodana Bajiča Paje vojvodanski narodno-oslobodilački pokret izgubio je sposobnog rukovodioca, divnog druga i velikog čoveka. Neka i ova knjiga, koja opisuje ceo borbeni put Prve vojvodanske brigade, bude spomen-knjiga svim poginulim borcima, a u prvom redu našem drugu Slobodanu Bajiču, Političkom Paji.

Marko Peričin Kamenjar

U V O D

Ustanak naroda i narodnosti Vojvodine protiv okupatora i domaćih izdajnika, koji je organizovala i vodila Komunistička partija Jugoslavije, izbio je u leto 1941. Trinaest partizanskih odreda i veliki broj udarnih i diverzantskih grupa preduzimali su oružane napade na živu silu i imovinu okupatora. Svi oni oslanjali su se na širok narodnooslobodilački pokret.

Međutim, oružana borba u Vojvodini nije se odvijala ravnomerno — zbog niza okolnosti i nekih promašaja u pogledu političkih procena, organizacionih priprema, pomanjkanja iskustva itd., što se neposredno odrazilo na obim i intenzitet oružane borbe, a za neke delove revolucionarnog pokreta snage ustanka imala veoma teške posledice.

U toku 1941. godine najveći razmah oružane borbe i ustanka dostignut je u Banatu. U periodu juli—septembar dejstvovalo je u njemu devet partizanskih odreda i nekoliko udarnih grupa sa oko 300 boraca, koji su izvršili više od 100 akcija i diverzija.

U Bačkoj su formirana i dejstvovala dva partizanska odreda i više diverzantskih grupa, koji su izvršili više od 50 oružanih akcija i diverzija.

Takav početak i razmah oružane borbe i ustanka u Banatu i Bačkoj doveli su vrlo brzo do protivakcije jakih okupatorskih snaga.

Već 1941. godine okupator nanosi nenadoknadle gubitke partizanskim jedinicama i narodnooslobodilačkom pokretu. U jesen 1941. godine u Banatu dejstvuje Severnobanatski par-

tizanski odred sa preko 100 boraca, da bi do kraja prve polovine 1942. godine oružana borba bila svedena na sasvim povremenu i najmanju aktivnost. Slično stanje bilo je i u Bačkoj. Već 1941. godine partizanski odredi i NOF u Bačkoj doživljavaju teške udarce, zbog kojih 1942. i prva polovina 1943. godine prolaze u znaku samo manjih oružanih aktivnosti.

To što se dešavalo u Banatu i Bačkoj posledica je više uzroka, kao što su: nedovoljne političke pripreme u bazi pokreta, orijentacija na kratkotrajni rat, nedovoljne vojno-organizacione pripreme, brzo i jednovremeno uključivanje u oružanu borbu gotovo isključivo članova Partije i SKOJ-a i dr.

I pored svega toga, treba naglasiti da i u tim delovima Vojvodine, gde su narodnooslobodilački pokret i oružanu borbu pratile plime i oseke, privremeni porazi i teški gubici, kontinuitet borbe i pokreta nikada nije bio prekinut.

U Sremu su se, međutim, ustanak i narodnooslobodilački pokret razvijali sasvim drukčije. S obzirom na neke karakteristike Srema, kao što su geografski položaj (između Save i Dunaiva, na domalku Beograda), topografski sklop (čista ravnica, osim Fruške gore), mnogonacionalni sastav (Srbi, Hrvati, Mađari, Slovaci, Nemci i neki drugi), gusta naseljenost po urbanizovanim naseljenim mestima, komunikativnost i drugo — a osim toga i naročito po masovnosti učešća inairoda, po jedinstvu toga naroda i nekim drugim elementima, NOP u Sremu je specifičan, te takvo mesto i zauzima u istovremenoj narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije naroda Jugoslavije.

Kao i u svim drugim krajevima naše zemlje, oružana borba naroda Srema pod rukovodstvom KPJ otpočela je 1941. godine. To nije bila godina nekih velikih i masovnih oružanih akcija, ali su u toku nje izvršene takve temeljite pripreme, da se 1942. godine mogao organizovati masovni ustanak protiv okupatora i svih narednih izdajnika. To se moglo postići samo zato što se partijsko rukovodstvo Srema, u okvirima osnovne linije CK KPJ, orijentisalo na dugotrajni rat i na taktiku koja je najviše odgovarala specifičnim uslovima i konkretnoj situaciji.

U pogledu vojnih priprema, posebnu pažnju zaslužuju formiranje, postojanje i dejstva od 1941. godine mesnih par-

tizanskih desetina širom Srema. Formirane uglavnom od članova Partije i SKOJ-a, one su odigrale vrlo značajnu mobilizatorsku ulogu u početku, a kasnije i u organizovanju i razvoju partizanskih odreda i njihovih dejstava.

Taktika partizanskih jedinica Srema menjala se uzlaznom linijom: od diverzija do napada na velika naseljena mesta i gradove, zavisno od taktike neprijatelja. Naročito obimnu i značajnu aktivnost ispoljile su one u diverzijama — rušeći danonoćno železničke pruge, mostove, električne centrale i druge objekte; uništavajući vozove, kamione, tenkove, TT linije, okupatorsku letinu itd.

Primenjujući sve te i druge aktivnosti, jedinice NOV i PO Srema oslobađate su selo za selom i stvarale slobodnu teritoriju, koja je 1943. i 1944. godine obuhvatala praktično ceo Srem, osim gradova i uskog pojasa naseljenih mesta pored glavnih komunikacija.

Razvitkom ustanika razvijala se i jačala narodna vlast. U gotovo svim selima Srema stvoreni su narodnooslobodilački odbori, koji su bili od naroda jedino priznata vlast. U toku 1942. godine funkcionisalo je oko 40, do septembra 1943. — 103, a u martu 1944. godine 127 mesnih, 8 sreskih i dva okružna NO odbora. Početkom te godine obrazovan je i Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine.

Jedna od važnih karakteristika ustanka u Sremu je i što u njemu nije bilo četničkih formacija, osim onih koje su nekoliko puta prelazile iz Srbije, da bi odmah bile uništene ili proterane preko Save. Beskompromisan i nepomirljiv odnos prema četnicima ojačao je jedinstvo naroda Srema, a partizanskim jedinicama stvorio čistu i čvrstu pozadinu.

U ostvarivanju bratstva i jedinstva naroda Srema, Partija je pravilnom i doslednom nacionalnom politikom u toku čitavog rata i revolucije postigla odlučujuće uspehe, obuhvativši sve narode i narodnosti, izuzimajući, naravno, Nemce, osim retkih pojedinaca.

U naglom bujanju narodnooslobodilačkog rata i revolucije od 1942, a naročito 1943. godine i kasnije, rukovodstvo Partije i NOP-a i naročito partizanske jedinice povezivali su se sa pokretom i jedinicama na susednim teritorijama. To je najuspješnije izvršeno sa 6. istočnobosansicom brigadom i

proširenjem operativne teritorije i na istočnu Bosnu, zatim sa 6. slavonskim korpusom, sa jedinicama u Srbiji i si.

Tako NOP u Sremu doživljava stalan uspon. To će kasnije biti osnova za oživljavanje i polet pokreta i u drugim regionima i za stvaranje jedinstvenog narodnooslobodilačkog pokreta Vojvodine.

Zahvaljujući upornom radu, pravilnoj proceni situacije i izboru najpogodnijih formi rada sa narodom i u vođenju oružane borbe, potvrđenih na Pećinačkom savetovanju, organizacija KPJ Srema (OK KPJ za Srem) je uspela tokom jeseni i zime 1941/42. godine da pripremi narode Srema za masovnu oružanu borbu. Vanredno visoka politička svest koju je razvila Partija i bezgranična vera naroda Srema u KPJ, zatim tradicionalno slobodarstvo, izražena nacionalna svest većine stanovništva i spremnost na žrtve bili su presudni da se masovna borba od ranog proleća 1942. godine uspešno i naglo razvijala.

Pored Fruškogorskog i Podunavskog partizanskog odreda, formiranih 1941. godine, sredinom 1942. godine stvoreni su Posavski partizanski odred i Bosutska partizanska četa.¹

Neposredno posle Pećinačkog savetovanja formiran je u Sremu Glavni štab NOPO za Srem, koji je u aprilu 1942. godine preimenovan u Štab NOPO za Srem, koji će, prema zadatku datom na Savetovanju, »pristupiti organizaciji odreda u duhu kako je to sprovedeno u ostalim zemljama Jugoslavije.« I dalje: »Glavni štab partizanskih odreda treba odmah da izradi plan za kvalitativno i brojčano jačanje odreda, izvođenje sabotažnih i drugih akcija, kao i plan čitavog drugog rada, te racionalnu i pravilnu opskrbu i snabdevanje.«- Ovaj štab je odmah po formiranju preuzeo komandu nad svim partizanskim jedinicama u Sremu i pristupio izvršenju dobijenih zadataka. Do kraja oktobra 1942. godine ovi odredi su narasli u četiri čvrsto organizovana bataljona, sa 914 naoružanih boraca i sa proverenim vojnim i političkim rukovodstvom. Po selima su formirane mnoge mesne partizanske desetine, vodovi i čete.

¹ Žarko Atanacković, *Srem u narodnooslobodilačkoj i socijalističkoj revoluciji*, Bgd. 1968, 216.
Sreta Savie, *Borbe u Sremu*, Novi Sad, 1967, 55.

Tokom 1942. godine sremski partizani su izvršili 1.180 većih i manjih oružanih i diverzantskih akcija. Izbacili su iz 'stroja 1.630 neprijateljskih vojnika, zaplenili preko 700 pušaka, 28 puškomitraljeza, 5 minobacača itd. Partizanski odredi su imali 199 poginulih, 191 ranjenog i 18 nestalih boraca.

U diverzantskim akcijama porušeno je više drumskih i željezničkih mostova, razoreno više kilometara željezničke pruge, uništeno ili oštećeno nekoliko desetina željezničkih vagona i lokomotiva, veliki broj TT linija. U borbi za žetvu uništeno je preko 400 vagona pšenice, oko 100 vršaiica, 11 traktora i 113 kosačica. Do kraja godine oslobođeno je preko 40 sela.'

Najteže i najznačajnije borbe su vođene u velikoj, avgustovskoj neprijateljskoj ofanzivi na Frušku goru. U toj velikoj ofanzivi komandant celokupnih snaga koje su napadale na partizanske snage u Fruškoj gori bio je general-major Borovski, komandant 704. pešadijske divizije, po kome su ove snage i nazvane »grupa Borovski«. Ova grupa se sastojala od: 734. pešadijskog puka, 1. bataljona 724. pešadijskog puka, 1. bataljona 741. pešadijskog puka, 1. bataljona 737. pešadijskog puka, 654. artiljerijskog divizion, 704. pion. čete, sedam nemačkih četa sa posebnim zadacima i bataljona za osiguranje železničkih pruga. Od ustaških i domobranskih snaga, u sastavu grupe su se nalazili: 16. ustaška bojna, 2. jurišna brigada, 2. i 3. bojna 4. gorske pešadijske pukovnije, Pripremna ustaška bojna, delovi Poljoprivredne bojne, 5. železnička bojna i Zrakoplovna školska pukovnija.

Od svih ovih snaga Borovski je formirao tri grupe: zapadnu, srednju i istočnu, koje su napadale po tačno utvrđenom planu, zaustavljajući se svaki dan na određenim linijama, kojih je bilo pet, od A do E. Dok su u istočnu grupu, koja je napadala na Podunavski odred, određeni samo jedan nemački bataljon i jedna ustaška bojna, sve ostale snage su napadale na Fruškogorski odred, koji je praktično bio opkoljen već od prvog dana.

Podunavski odred je vodio borbe samo u toku prvog dana, 25. avgusta, kada se krajem dana izvukao i prebacio na teritoriju zemunskog, rumskog, sremskokarlovačkog i staropazovačkog sreza, gde je nastavio oružane akcije.

³ Sreta Savie, *Borbe u Sremu*, Novi Sad, 1967, 203.

Fruškogorski odred je vodio žestoke borbe protiv nesrazmerno nadmoćnijeg neprijatelja u toku prva dva dana, 26. i 27. avgusta, da bi se drugog dana po padu mraka po četama probio iz obruča odlazeći u neprijateljsku pozadinu. Veći deo prve čete povukao se u Bosutske šume, a odatle se prebacio preko Save u istočnu Bosnu. Sa tom četom je bio Marko Peričin Kamenjar, koji se tamo povezo sa partijskim radnicima, među kojima je bio i Haso Burić. Oni su se informisali o situaciji u Sremu odnosno u istočnoj Bosni, što je doprinelo da 6. istočnobosanska brigada ne krene u neizvesnost odlukom njenog štaba da se prebaci u Srem, a isto tako i rukovodstvo Srema je dobilo podatke koji su olakšali donošenje zajedničke odluke o prebacivanju glavnine partizanskih snaga iz Srema u istočnu Bosnu.

U sledeća tri dana, posle izvlačenja Fruškogorskog odreda iz obruča, neprijatelj je napredovao po tačno utvrđenim linijama bez obzira što je svugde udarao u prazno.

U ovoj ofanzivi, vojvođanski NO pokret, a pogotovu NOP Srema, pretrpeo je nenadoknadive gubitke u rukovodećem kadru. Poslednjeg dana ofanzive junački su poginuli politički komesar Štaba NOPO za Srem Stanko Paunović Veljko i komandant Štaba Đorđe Marković Đilas, a tri dana ranije i komandant Fruškogorskog odreda Pavle Živanović Gojko Dudaš.

U žestokim sedmodnevnim borbama od 25. do 31. avgusta 1942. neprijatelj, kompletna nemačka divizija i veći broj ustaških i domobranskih jedinica, kao i mađarska dunavska flotila, iako je odnos snaga bio 18.000 neprijateljskih vojnika prema 450 partizana, u tom temeljito pripremljenom napadu nije uspeo ni u odnosu na krajnji cilj: razbijanje i uništenje partizanskih snaga u Fruškoj gori, a ni delimično. To dokazuje i činjenica što su oba odreda iz ofanzive izašla sa relativno malim gubicima (Fruškogorski odred 30 poginulih i 6 ranjenih boraca, a Podunavski odred 12 naoružanih i 18 ne-naoružanih poginulih boraca) i očuvanim formacijskim celinama i da su odmah posle ofanzive nastavili akcije.

Uporedo sa vojnom akcijom, nemačke i ustaske vlasti su vršile dotada neviđen teror nad stanovnicima Srema, koji je svoju kulminaciju dostigao dolaskom specijalnog Pavelićevog izaslanika Viktora Tomića, za čije vreme je od 5. avgusta do

16. septembra ubijeno 6.000 ljudi, žena i dece, a uhapšeno i mučeno preko 10.000, pored velikog broja paljevina i besomučne pljačke. I pored svega toga, okupator nije uspeo da ostvari svoje namere — da odvoji narod od partizana i da razbije njihovo jedinstvo, a najmanje da uguši revolt i mržnju prema sebi i svojim slugama. Nije mu pošlo za rukom da ostvari ni svoj neposredni cilj, da opljačka žetvu, jer su upravo u vreme ove njegove akcije partizanske jedinice i narod postigli izvanredne uspehe u borbi za žetvu.

U Sremu je u jesen 1942. godine NOP bio u snažnom usponu, stabilizovan, dobro organizovan i uveliko prihvaćen od naroda. Komunistička partija je uživala veliku popularnost.

I u jesen 1942. godine NOP u Vojvodini, pa i u Sremu, zbog nepovezanosti sa NOP-om u ostalim delovima Jugoslavije, bio je u teškoj i izuzetno složenoj situaciji. Rukovodstvo pokreta iz Srema je za sve ovo vreme ulagalo velike napore da bi uhvatilo i učvrstilo veze sa pokrajinskim i centralnim rukovodstvom. Ali, u tome je postizalo slabe rezultate. Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu, koji je trebalo da bude organizator i rukovodilac narodnooslobodilačke borbe u celoj Vojvodini, kao i skoro svi okružni komiteti u Banatu i Bačkoj, bili su krajem 1941. godine razbijeni i gotovo uništeni. U Vojvodini je ostao jedini sposoban da rukovodi masovnom narodnooslobodilačkom borbom Okružni komitet KPJ za Srem i partizanski odredi ikojima je on rukovodio.

Krajem januara 1942. godine Štab Fruškogorskog partizanskog odreda je primio odgovor Vrhovnog štaba na prvi izveštaj koji su rukovodioci sremskih partizana uputili svome vrhovnom komandantu. U tom izveštaju iznet je i problem izolovanosti NOP Srema. Ocenjujući ovaj problem kao vrlo značajan i za rešenje hitan, CK KPJ i Vrhovni štab su u svom odgovoru naredili:

Od sada vi neposredno potpadate pod Glavni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Hrvatsku. Od njega ćete dobijati sva naređenja za rad. Sa tim Štabom imaćete bolju i neposredniju vezu. Već je naređeno hrvatskom štabu da s vama 'stupi u vezu.'

⁴ Jovan Veselinov, *Svi smo mi jedna partija*, Novi Sad, 1971, 60.

Posle ovog pisma, tokom sledećih osam meseci 1942. godine vršeni su pokušaji da se rukovodstvo NOP-a u Sremu poveže sa NOP-om u Hrvatskoj. Međutim, ti pokušaji nisu uspeli. U stvari, u tadašnjim uslovima to je bilo gotovo nemoguće.

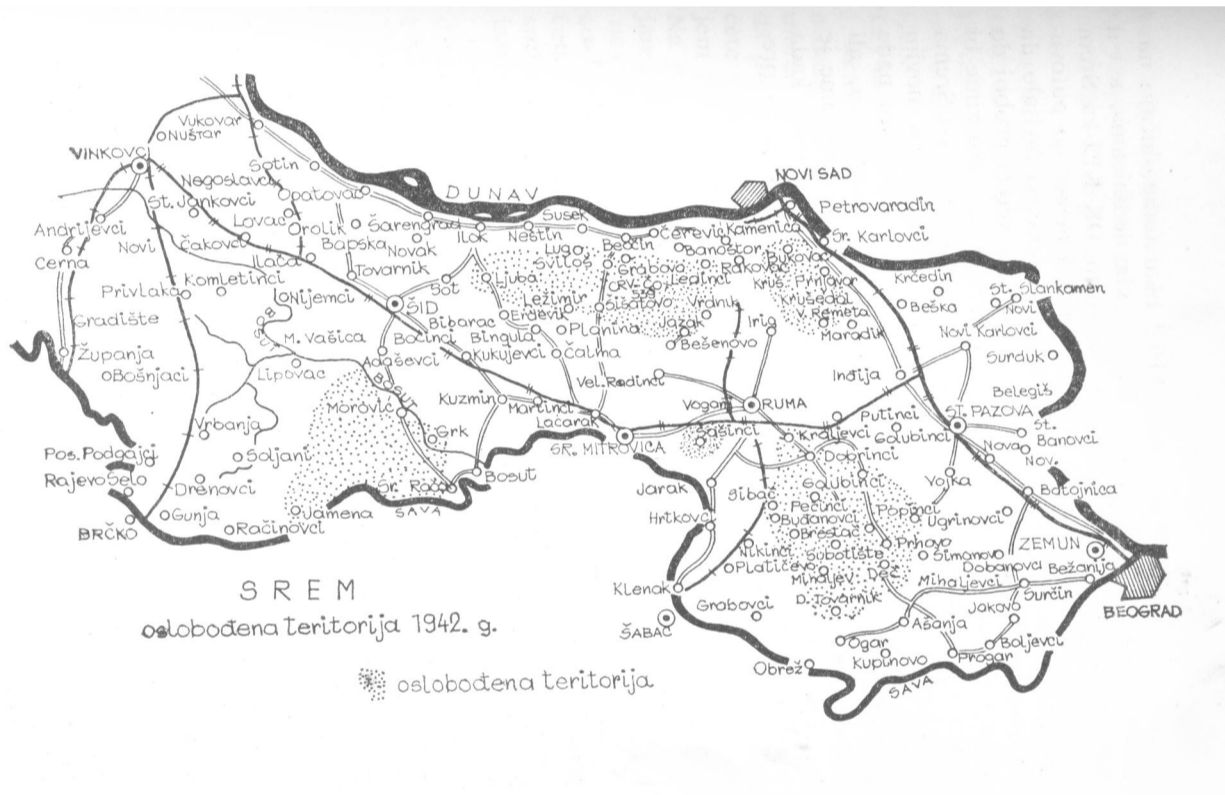
Frušku goru, u kojoj su operisale glavne snage stremskih partizanskih odreda, delio je od Dilja, Papuka i Krndije, na kojima su se u to vreme nalazile najbliže slavonske jedinice, »prazan prostor« dug oko 100 kilometara. Uz to, istočnu Slavoniju presecale su mnoge komunikacije, sa dosta gradova i velikih naselja, u kojima su bile fašističke posade, a NOP nije bio izrazitije razvijen i masovan.

Tek sredinom avgusta 1942. godine, uoči velike ofanzive na Frušku goru, uspeo je kurir Štaba partizanskih odreda Sirema da se probije do slavonskih jedinica na Papuku i da otuda donese prvo naređenje štaba Treće operativne zone Hrvatske.⁵

U tom prvom naređenju, koje nosi datum 21. avgust 1942. godine, Štab Treće operativne zone je zahtevao od rukovodstva NOP-a u Sremu da reorganizuje svoje partizanske jedinice i da od tri odreda formira jedan, koji se kao 3. odred uključuje u Treću operativnu zonu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Ova reorganizacija je izvršena tek posle velike ofanzive.

Prema ovom naređenju, u Sremu je u septembru formiran 3. odred Treće operativne zone Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Odred je imao tri bataljona i jednu samostalnu četu. Fruškogorski odred je preformiran u 1. bataljon, Podunavski u 2, a Posavski u 3. bataljon. Bosutska četa ostala je samostalna četa 3. odreda.

Zbog nailaska zime trebalo je što pre doneti odluku o tome kuda sa delom partizanskih boraca, a da se ne uspori dalji razvoj i omasovljenje NOP-a i ne dovedu u pitanje rezultati postignuti teškim borbama i velikim žrtvama tokom godine. Došlo je vreme da se učini proboj iz izolovanosti NOP-a Vojvodine, odnosno Srema, i da se sprovedu ranije donete odluke partijskog rukovodstva Srema. Štab Treće operativne zone u svome pismu preporučio je da se Odred, u slučaju potrebe, privremeno povuče na teren Slavonije, u

sastav Treće operativne zone. Odred bi u tome slučaju mogao uspostaviti čvršće veze sa slavonskim jedinicama, a i u toku zime biti dovoljno aktivan. Međutim, OK KPJ za Srem i Štab 3. odreda procenili su da bi dugo i neizvesno putovanje u Slavoniju bilo vrlo opasno, jer se pretpostavljalo da će neprijatelj grupisati snage i nastojati da spreći proboj do Dilja i Papuka. Održavanje veze sa Šremom u toku zime, bi bilo takođe ograničeno i vrlo rizično, a udaljenost od Srema nesumnjivo bi dovela u pitanje popunjavanje Odreda novim borcima. Ipak, u nemogućnosti da se u tom momentu nađe bolje rešenje, ostavljena je i ta varijanta kao moguća, ali samo u tom slučaju ako se ne nađe bolje rešenje. O tome je konačnu odluku trebalo da donese OK KPJ za Srem kada bude aktuelno, odnosno kada bude jasnija i varijanta prelaska u istočnu Bosnu, koja se takođe razmatrala.

ODLUKA KOJA JE OTVORILA NOVO POGLAVLJE

Kada su ta razmatranja bila u najvećem jeku, na Frušku gonu je došao iu pratnji jedne desetine Uglješa Danilović, komandant Glavnog štaba NOV i PO Bosne i Hercegovine. On je upoznao Štab Odreda, o čemu je ovaj već bio obavešten, da je dva dana ranije, noću između 5. i 6. oktobra, prema uputstvu člana Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije Svetozara Vukmanovića Tempa, 6. istočnobosanska udarna brigada prešla u Srem sa dva bataljona od oko 300 ljudi, i da se nalazi u Bosutskim šumama sa Bosutskom četom. Drugi bataljon ostao je na Majevidi. Štab 3. (sremskog) odreda je srdačno i toplo primio predstavnika hrabrog ustaničkog bosanskog naroda i Sremu najbliže 6. istočnobosanske brigade.

Uglješa Danilović je u Štabu Odreda izneo situaciju u istočnoj Bosni od početka ustanka i u 6. brigadi za poslednja dva meseca.

Ta situacija je ukratko bila sledeća.

Pre rata u industrijskom basenu Tuzla, u Bijeljini, Brčkom i u nekoliko sela na Majevidi (Lopare) i Semberiji (Gornje Crnjelevo) postojale su partijske organizacije. Na nemačko-ustaški teror, početkom avgusta 1941. godine, one su odgovorile uspešnim i brzim organizovanjem ustaničkih gru-

pa i četa, a zatim i napadima na žandarmerijske stanice i opštine. Ovi početni uspjesi bili su brzo zaustavljeni.

U drugoj polovini avgusta i početkom septembra iste godine, u ove čete i odrede su počeli da se uključuju oficiri bivše jugoslovenske vojske, koji su stizali iz Srbije. Kao četnički emisari, oni su počeli da kočuju borbu protiv okupatora. Među Srbima su širili mržnju prema Hrvatima i Muslimanima, a kod ovih prema Srbima. Ni sporazum između Glavnog štaba NOPO Bosne i Hercegovine i četničkih predstavnika, kao ni obrazovanje zajedničkog operativnog štaba (potpisan 1. oktobra 1941. godine) nisu smanjili razbijačku akciju četničkog rukovodstva, pa je sredinom novembra sporazum morao biti raskinut. Čvrstina partizanskih odreda je počela da popušta. U početku pojedinci i manje grupe, a kasnije i čete i bataljoni, prelazili su na stranu četnika. Tako je krajem 1941. godine ustanak u istočnoj Bosni počeo da jenjava. Na pokrajinskom partijskom savetovanju u Ivančićima, 7. januara 1942. godine, kojem je prisustvovao i drug Tito sa nekoliko članova CK KPJ, preduzete su mere da se ovaj proces zaustavi. Rešeno je da se prekine kolebljiv stav prema četnicima i počne sređivanje partizanskih jedinica. U toin smislu, u martu je formiran 1. istočnobosanski udarni bataljon.

Majevački partizanski odred, formiran oktobra 1941. godine, izdržavao je četničke diverzije sve do 20. januara 1942. godine. Toga dana četničkim mučkim napadom uništen je u selu Vukosavci ceo njegov Štab.

Nešto kasnije Odred se povukao u Birač, a krajem marta od njega je formiran 2. udarni istočnobosanski bataljon. Za vreme treće neprijateljske ofanzive četnici su izvršili pučeve u skoro svim istočnobosanskim partizanskim odredima. Od preostalih boraca ovih odreda formiran je, krajem marta, i 3. udarni istočnobosanski bataljon. Krajem maja 1942. godine od ova tri bataljona obrazovana je Grupa udarnih istočnobosanskih bataljona. Iste godine, na istom mestu (u šekovićima), 2. avgusta, ova grupa bataljona proglašena je za 6. istočnobosansku udarnu brigadu. Ona je tri dana kasnije krenula na Majevicu, nadajući se da će tamo popuniti svoje redove i sa više uspeha produžiti borbu. Međutim, naporan i zaobilazan marš na Majevicu su otežavale daleko nadmoćnije

neprijateljske snage, pa se Brigada morala nekoliko puta vraćati. Tek sredinom septembra stigla je na cilj.

U to vreme cela Majeвица je bila pod vrhovnim zapovetništvom štaba jednog puka 718. nemačke divizije, koji je bio smešten u tuzlanskom rudarskom basenu radi obezbeđenja tamošnjih za okupatora važnih rudarskih i industrijskih postrojenja. U Bijeljini, Brčkom i Tuzli bile su stacionirane po jedna pukovnija 3. domobranske divizije 2. domobranskog zbora.

Majevički četnički odred je brojao oko 1.500 ljudi (bar na papiru). Njime je komandovao kapetan Dragoslav Račić, izaslanik Draže Mihailovića. U sastavu ovog odreda bili su bataljoni Radivoja Kerovića, Đure Bižića, Jove Prnjatovića, Radića i još neki. Pored bataljona, u sastavu Račićevog četničkog odreda bila je gotovo u svakom većem srpskom selu neka manja četnička jedinica.

I u rejonima oko Majevice bilo je četnika. Na Trebavi (kraj nazvan po planini Trebovcu) nalazio se četnički odred »Kralj Petar II« (500—600 ljudi), pod komandom popa Save Božića. Na planini Ozrenu nalazio se Ozrenski četnički odred (oko 1.000 ljudi) pod komandom Cvijetina Todića. Draža Mihailović je preko svojih oficira, koji su se nalazili u četničkim jedinicama kao komandanti ili vojni stručnjaci, sve ove jedinice držao pod svojom komandom. Te jedinice je trebalo, jačajući ih kao kontrarevolucionarnu vojsku, sačuvati do odlučujućeg momenta, to jest — kako su oni očekivali — do iskrcavanja saveznika ili propasti fašističkih snaga u zemlji, četničko rukovodstvo je smatralo narodnooslobodilačku vojsku i narodnooslobodilački pokret klasnim neprijateljem i, ne prezajući od otvorene izdaje i saradnje sa okupatorom, pokušavalo je da ih razbije i uništi.

U selima naseljenim Muslimanima i Hrvatima postojala je seoska milicija, formirana od meštana. Do sporazuma četnika sa vlastima NDH ona je branila sela od nasrtaja četnika. Kada je ta potreba prestala, milicija je reorganizovana, uglavnom u Legiju. U pojedinim selima je i dalje ostala ali ona nije imala neki vojnički značaj. Legija je bila čvršća kvislinški vojna organizacija pod komandom ustaških i domobranskih oficira. Legija je od države dobijala platu, hranu i odeću. Bila je locirana na važnim vojnim tačkama, i dobro

opremljena za borbu protiv partizana. Legija i mesne milicije su bile u operativnom pogledu objedinjene u bataljone i domobransko-dobrovoljačke (Domdo) pukovnije u sastavu domobranstva NDH. Odnos ovih vojnih jedinica prema partizanskim snagama je bio vrlo kolebljiv — od izuzetno neprijateljskog, preko pasivnog do prividno prijateljskog, zavisno od toga da li su bile jače partizanske ili nemačko-ustaške snage. U jedan deo milicije bila je prodrta svest o NOP u pa ustaše nisu uspevale da ih uvuku u borbu sa partizanima.

Nemcima je išlo u račun da na okupiranim teritorijama vlada mir. Oni su bili voljni da u srpskim selima »ustupe« vlast četnicima, s tim da četnici prihvate i omoguće jačanje njihovog uticaja i da vode borbu protiv NOP-a. Na nemačku inicijativu komandanti četničkih bataljona i grupa, uglavnom domaći ljudi, priznali su »vrhovništvo NDH«. O tome su sa organima NDH pojedinačno potpisali i sporazume. Ovim sporazumima četnički komandanti:

... Priznaju vrhovništvo (suverenitet) NDH i kao njeni državljani izražavaju lojalnost i odanost njenom poglavaru, poglavniku i privrženost NDH... prekidaju današnjim danom sva neprijateljstva prema vojnim i građanskim vlastima NDH... obavezuju se u svakom pravou pomagati državne vlasti NDH u sređivanju općih prilika na svom dijelu hrvatskog državnog područja, te im u tu svrhu pružiti svaku pomoć.

Četnička postojba sudjelovat će dobrovoljno u suzbijanju i uništavanju komunističko-boljševičkih bandi zajedno sa ostalim snagama NDH... pri čemu će zapovjednici četničkih postrojbi zapovijedati svojim postrojbama.

Četničke postrojbe mogu izvoditi samostalno akcije protiv partizana, no o ovome će na vrijeme izvijestiti zapovednika hrvatske oružane sile.

Dolazak 6. istočnobosanske udarne brigade 12. septembra na Majevicu uzdrmao je ovo mučno »primirje.« U četničkim jedinicama, u kojima je bilo i prinudno roobilisanih, i bivših partizana, i rođaka boraca Brigade, nastala je izvesna kriza. Većina njih nije želela da se obnovi rat između četnika i partizana. Uz to, između četničkih komandanata, meštana i pridošlih Dražinih oficira zaoštravalo se suparništvo. Takva situacija u četničkim jedinicama omogućila je 6. istočnobosanskoj brigadi da se izvesno vreme održi na Majevici. A i štab Brigade, zbog malog broja ljudi i želeći da obnovi bar naj-

nužnija uporišta u narodu, nije hteo da se odmah upusti u borbu sa jakim neprijateljskim snagama.

Kerović je prvi saznao za dolazak Brigade na Majevicu. No on je nije napao, ali je o njenom dolasku izvestio Nemce. Ovi su, pak, želili da od početka spreče svaku aktivnost Brigade, pa su zajedno sa kapetanom Račićem počeli da pripremaju opšti napad na Brigadu. Saznavši za ove pripreme, Brigada je 26. septembra krenula da se preko Trebave prebaci

Stanko Lujajić Milan, komandant Štaba odreda 3. operativne zone

u centralnu Bosnu. Ovaj pokušaj nije uspeo. U povratku, 3. oktobra, u selu Gornjoj Bukovici, Brigadu je napalo oko 1.000 četnika. Na veliko iznenađenje, Đuro Bižić je iz svojih razloga propustio Brigadu kroz svoje položaje. Noću 5—6. oktobra 1942. godine 6. istočnobosanska brigada se prebacila u Srem.

Prema tome, Brigada je od svog formiranja bila pod strahovitim pritiskom okupatorskih i četničkih snaga, zbog čega je bila primorana da privremeno napusti istočnu Bosnu i krene u Srem.

U odnosu na takvu tešku situaciju u istočnoj Bosni, kao i na razmatrani problem 3. odreda u Sremu, dilema je bilo i kod Sremaca i kod Bosanaca, mada su bile različite. Prema tome, bilo je logično da pokušaju zajednički da nađu izlaz.

U Sremu se dobro znalo za četničku izdaju 1941. godine. Neki Sremci su učestvovali u borbama u Mačvi i istočnoj Bosni, i Partija je blagovremeno uspela da narodu objasni ovu izdaju i razobličiti četništvo. U ovo vreme narod u Sremu je imao sa Partijom jedinstven stav prema četništvu, pa bi borbe sa njihovim snagama, iako prilično brojnim, sigurno bile uspešne. Od ostalih neprijateljskih snaga, u Tuzli, a i u ostalim gradovima i uporištima, nalazile su se domobranske jedinice i izvestan broj ustaša i Nemaca. Odeljenja Muslimske milicije i Legije nalazila su se po muslimanskim selima i uporištima oko njih. Iz ovih razgovora zaključilo se da će udružene partizanske snage u istočnoj Bosni, to jest oko 1.300 boraca, kada budu stigle tamo, moći da se nose sa svima njima zajedno. Zato su se rukovodstva složila da se ide u istočnu Bosnu.

Da bi se dobila saglasnost partijskog rukovodstva, Štab 3. odreda je u OK KPJ za Srem, koji se tada nalazio u selu Popinci, uputio svoga komesara Slobodana Bajića Paju. On je članovima OK izneo zaključke analize štabova i predlog da se glavne partizanske snage Srema prebace u istočnu Bosnu.

Na osnovu toga članovi OK KPJ za Srem su zaključili da je prelazak 3. (sremskog) odreda u istočnu Bosnu neophodan i da je to najbolje rešenje i za istočnu Bosnu i za Vojvodinu i da će iz tog udruživanja i međusobne pomoći proistići dalekosežne povoljnosti za razvoj NOB, kako u Vojvodini, tako i u istočnoj Bosni. Samim tim je OK dao saglasnost, ali je postavio samo jedan uslov: da se u Sremu zadrži jedan bataljon dovoljne jačine da, raspoređen na prostoru između Save i Dunava, oružanim dejstvom pokriva celu sremsku teritoriju.⁶

⁶ Jovan Veselinović Žarko, *Svi smo mi jedna partija*, 75.

U isto vreme je i Uglješa Daniiović poslao kurira u Semberiju da bi PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu dao mišljenje i saglasnost. Uskoro je i ova saglasnost dobijena.

Tih dana počela je koncentracija fašističkih snaga za nov napad na Frušku goru. Da bi izbegao neplanirane borbe, i sastao se sa 6. brigadom, Štab 3. (Sremskog) odreda se sa 1. (Fruškogorskim) bataljonom (dva ostala nalazila su se još u donjem Sremu) i gostom Uglješom Danilovićem uputio u Bosutske šume i noću 12. oktobra se uspešno prebacio preko železničke pruge Beograd—Zagreb. Oni su se 13. oktobra u zoru susreli sa 3. bataljonom 6. istočno-bosanske brigade koji se vraćao iz akcije u Kuzminu.

Bio je to susret radosti i za bosanske i za sremske partizane. Od maja pa do tog trenutka, bosanski borci se nisu susreli sa drugovima po oružju. Saznanje da se u ovom kraju nalaze jedinice koje vode zajednički ciljevi u borbi kojim rukovodi Partija, razbilo je osećanje usamljenosti i nesigurnosti koje je pratilo Brigadu, naročito poslednji mesec dana.'

Oba bataljona su posle susreta krenula prema Višnjicevu, u šumski rejon Kovanluk, gde se nalazio Štab Brigade i njegov 1. bataljon. Tih dana 11. i 12. oktobra Brigada je izvršila dve uspele akcije na domobrane u Vrbanju i na Nemce i ustaše u Kuzminu, gde su se borci donekle snabdeli odećom i rubljem, a Bosutska četa ih je od početka snabdevala hranom iz okolnih sela.

Okupatoru nije trebalo mnogo vremena da bi saznao da se u Bosutskim šumama vrši koncentracija partizanskih snaga. U nameri da ih opkoli i pokuša uništiti, neprijatelj je počeo da u naseljima oko Bosutskih šuma prikuplja svoje snage. Nemci su se pojavili u Brčkom, Jameni, Sremskoj Rači, Bosutu, Višnjicevu i Moroviću.⁸

Štabovi partizanskih jedinica takođe su saznali za ove pokrete neprijateljskih snaga, pa su 14. oktobra ujutru, ostavivši dve čete za obezbeđenje od Višnjiceva, sa bataljonima izvršili pokret dublje u šume, u rejon Dvorca na Filipovom putu (šumski put Morović—Jamema). Jedna četa 6. brigade ostala je na Savi, u rejonu Domuskele, radi kontrole Save i

⁷ Rudi Petrovar, *Šesta istočnobosanska proleterska brigada*, Beograd, 1951, 57.

⁸ Ž. Atanacković, *Srem u NOR i soc. rev.* Bgd. 1968, 256.

održavanja veze sa bataljonom koji je ostao na Majevidi. Dva nepotpuna bataljona 6. brigade i Bosutska četa smestili su se u šumu istočno od Filipovog puta. Fruškogorski bataljon, takođe bez jedne čete, zauzeo je položaj zapadno od ovoga puta.

Istoga dana, dok su bataljoni očekivali ručak, od Jamene su iznenada naišle dve čete 718. nemačke divizije. Nemačka jedinica se kretala u koloni. Na prve pucnje sa položaja svojih obezbeđenja partizanski bataljoni su zauzeli položaje nedaleko od puta, dva bosanska bataljona i Bosutska četa istočno, a Fruškogorski zapadno od puta. Kada su Nemci stigli u visinu partizanskih bataljona, snažnom vatrom su bili prinuđeni da gusto zaposednu kanale pored puta. Fruškogorci su posle prvih plotuna jurišem s boka zatvorili put prema Moroviću. Nemci su bili sabijeni u vrlo uzak prostor, te nisu mogli da se koriste svojim minobacačima i teškim mitraljezima. Borbe su vođene iz neposredne blizine i vrlo često prsa u prsa. Bosanci su oskudevali u municiji pa je jedan deo njihovih snaga napao na začelje nemačke kolone i na komoru u nameri da se što pre dočepa municije. Nemci su se žestoko branili, polazeći često u protivnapad. Videći da neće uspeti da probiju obruč, on su rešili da se povuku prema Jameni. U taj mah napala ih je iz toga pravca četa 6. brigade sa Domuskele, koja je, čuvši pucnjavu, pošla u pomoć svojoj glavini. Sada su Nemci bili potpuno opkoljeni i u situaciji da budu uništeni. Da bi to izbegli, koncentrisali su se i očajnički pokušali da se probiju prema Jameni. U tome su delimično uspeali.

Nemci i ustaše iz Višnjićeva, saznajući za borbu na Dvorcu, požurili su u pomoć ugroženim nemačkim četama. Međutim, dve čete partizana, koje su bile na tom pravcu, uspele su da ih zadrže do završetka borbe na Dvorcu i da ih najzad primoraju da se povuku u Višnjićevo.

Teška borba trajala je sve do pred noć. Ubijeno je ili ranjeno oko 100 nemačkih vojnika. Zbog mraka prikupljen je samo deo plena, ali je i on bio veliki: dva minobacača sa 250 mina, osam »šaraca«, četiri ručna mitraljeza, veći broj pušaka i preko 20.000 metaka. Pored toga, zaplenjena je čitava komora nemačkog bataljona. Partizanske jedinice su imale 18 mrtvih i 30 ranjenih, od kojih je iz Fruškogorskog

bataljona i Bosutske čete bilo 10 poginulih i 18 ranjenih. Ranjen je i komandant Fruškogorskog bataljona Marko Peričin Kamenjar.⁹

Šesta istočnobosanska brigada i Fruškogorski bataljon su se zadržali još jedan dan u Bosutskim šumama. Nemci više nisu ulazili u šumu, zadovoljili su se da artiljerijom gađaju rejon u kojem su potučeni.

Sada je najvažniji zadatak bio prebacivanje na Frušku goru dvadesetak teških ranjenika i ratnog plena. Šesnaestog oktobra ranjenici su smešteni u desetak kola sa konjskom zapregom, a toliko je bilo i kola sa ratnim plenom. Kola su morala ići putem kroz selo Batrovce, u kojem se nalazila ustaška posada. Vod koji je pratio transport, sastavljen od odabranih boraca Bosanaca i Sremaca, sa vodičima iz Bosutske čete, bio je besprekorno obučen u zaplenjene nemačke uniforme. Vođa kolone, u uniformi nemačkog podoficira, koji je natučao nemački, prolazeći kroz selo odbijao je kratko i osorno od kola radoznale i ožalošćene ustaše, koji su pokušavali da pridu »ranjenim Nemcima«.¹⁰ Sve se to odvijalo noću, pa je prebacivanje ranjenika preko Bosuta skelom izvedeno uspešno i bez incidenta. Sastavši se sa glavninom kolone, transport ranjenika je uspešno produžio prema Fruškoj gori. Na ovom putu kolona je imala nekoliko sukoba sa neprijateljem na železničkoj pruzi Beograd—Zagreb, a zatim je bez prepreka 18. oktobra stigla u Frušku goru i ulogorila se na Rohalj bazama i Ciganskom logoru.

Dvonedeljni boravak 6. istočnobosanske brigade na Fruškoj gori pružio je mogućnost njenom štabu da resi mnoga unutrašnja pitanja Brigade. Brigada se našla među narodom koji je bio jedinstven u pružanju pomoći svojoj vojsci i NOP-u, a sada i svojim gostima Bosancima.

Sve je to za borce Brigade, koji su u istočnoj Bosni vodili borbe pod sasvim drugim naslovima, bilo novo i iznenađujuće. Sremci su Brigadu toplo dočekali... Čim je Brigada stigla na mesto određeno za logorovanje, iz raznih baza izvučena je raznovrsna hrana, koje je bilo u izobilju. Već dru-

⁹ R. Petovar, *Šesta istočnobosanska proleterska brigada*, 69.

¹⁰ Braca Mutmel iz Putinaca, stari prekaljeni borac Fruškogorskog odreda, skojevac i omiljeni drug, kasnije je tragično poginuo.

gag dana marod iz okolnih sela, naročito iz sela Mandelos, slao je puna kola hrane. Patrole su noću silazile na salaše oko Mitrovice i dovlačile puna kola meda. Naš 3. bataljon je naveliko ikuvao halvu. Nastali su dani kojih su se borci 6. brigade dugo i dugo sjećali. Tako jedinstven narod, srdačan prijem, pažnja kojom su bili oruženi, teško se mogu opisati. Za 15 dana, koliko je Brigada boravila na Fruškoj gori, svi su se borci oporavili, tako da se mnogi nisu mogli prepoznati. Bilo ih je koji su za to kratko vrijeme dobili u težini po nekoliko, čak i po desetak kilograma."

Ljubav i pažnja naroda Srema i sremskih boraca prema borcima 6. istočnobosanske brigade nisu bili samo spontani izraz tradicionalnog gostoljublja Sremaca. Bio je to istovremeno i izraz bratstva i jedinstva koje se stvaralo u zajedničkoj borbi protiv okupatora i narodnih izdajnika, u narodnoj revoluciji. Ovde započeti topli i bratski odnosi Bosanaca i Sremaca, produženi su i u istočnoj Bosni, pa su tamo sremskim borcima olakšavali vanredno teške uslove u kojima su živeli i ratovali. Rešenost Sremaca da napuste daleko bolje uslove života i svoj kraj, da bi pomogli drugovima u Bosni, uzdigla je lik sremskog borca — Srijemčanina — na stepen poštovanja i divljenja.

Iako se pripremani pokret držao u tajnosti, borci i narod su vrlo brzo saznali da se ide u Bosnu. Svi su bili ubeđeni da će tamo ostati samo preko zime. Majke i žene pripremale su za ovaj put sve najbolje i najtoplije. Nije bio redak slučaj da su u šumu donošeni momački svečani crni kaputi sa astraganskom kragmom, lakovane čizme ili astraganska šubara.

Štab 3. (Sremskog) odreda 3. operativne zone izvršio je pred polazak reorganizaciju Odreda. Od postojeća tri bataljona i jedne čete formirao je četiri bataljona. Četvrti bataljon ostaje u Sremu sa zadatkom da svojim rasporedom pokriva celu teritoriju Srema, da na njoj vrši akcije i da mobilize nove borce. Tri bataljona: 1. (Fruškogorski), 2. (Podunavski) i 3. (Posavski) određeni su da idu u Bosnu. Radi pojačanja 6. istočnobosanske brigade, a na traženje njenog štaba, Štab Sremskog odreda je odredio kompletan 3. bataljon (Posavski) sa 210 naoružanih i 49 nenaoružanih boraca da privremeno uđu u sastav Brigade.¹² Popunjena su i dva

¹¹ R. Petovar. *Šesta istočnobosanska proleterska brigada*, 79.

¹² Sreta Savie, *Borbe u Sremu*, Novi Sad, 1967, 186.

brigadna bataljona, koji su se nalazili u Sremu, sa oko 70 dobrovoljaca iz Fruškogorskog i Podunavskog bataljona.

Sve pripreme i dogovori za pokret završeni su do kraja oktobra. Poslednjeg dana oktobra na Ciganski logor stigli su 2. podunavski i 3. posavski bataljon. I iz njih su izdvojeni bolesni i neotporni borci i upućeni u novoformirani 4. bataljon 3. (Sremskog) odreda. Toga dana održan je zajednički zbor na kojem je Uglješa Danilović govorio sremskim borcima o borbama koje predstoje u istočnoj Bosni. Partizanski hor gostiju opevao je pesmu 6. istočnobosanske brigade i nekoliko partizanskih pesama. Bila je svečana i uzbudljiva atmosfera.

Posavski bataljon u novoj sredini je postao 4. bataljon 6. istočnobosanske brigade. Štab Bataljona su sačinjavali: komandant Ilija Bogdanović iz Kraljevaca, politički komesar Branko Pešić iz Zemuna, zamenik komandanta Milan Stepanović Matroz iz Ogara, zamenik političkog komesara Milan Veselinović Feda iz Progara, operativni oficir Dušan Vuković Diogen iz Petrovčica i intendant Boško Jokić Mile iz Subotića. Bataljonski kuriri su bili Spasa Beljin iz Golubinaca i Lazar Krompić iz Brestača. Komande četa su sačinjavali: 1. čete — komandir Milan Ješić Ibra iz Donjih Petrovaca, politički komesar Živojin Kontić Korčagin iz Donjih Petrovaca, zamenik političkog komesara Đorđe Vunjak iz Donjih Petrovaca; 2. čete — komandir Života Ranitović Soko iz Subotića, politički komesar Steva Žutić Baća iz Deča, zamenik političkog komesara Živko Živanov Srce iz Progara; 3. čete — komandir Mića Čuruvija iz Krčedina, politički komesar Bora Vojvodić iz Novih Karlovaca, zamenik komandira Živko Džakula iz Obreža, zamenik političkog komesara Milenko Verkić iz Obreža.

Među 184 borca su bili: Aca Bošnjaković, Slavko Vukobratović, Milan Ćirić, Pera Jovanović, Živan Marković, Đorđe Petrović, Jovan Stanišić, Sava Vukasović, Đorđe Budan, Nikola Cvijanović, Todor Jevtić, Spasoje Kreculj, Stanislav Lazić Gvozdeni, Vlada Obradović Kameni, Boža Balaban, Triva Barbiš, Đorđe Milivojević, Dragan Batanov, Rada Ignjatović, Vlajko Romanović, Radovan Lalošević, Rada Petrović, Mirko Popović, Jovan Stojković, Nićifor Škrbić, Živan Živanov, Ivan Tanurdžić, Doka Vidicki, Nada Vidicki, Zora Vuković Nela,

Sava Petrović Gedža, Nikola Sladić, Cveja Bošković, Sreta Dević, Doka Gazibarić Čile, Jovan Bošković, Jovan Ereegovac Šerpica, Aleksandar Gmizić, Bogdan Novaković, Luka Ješić, Đorđe Kontić, Pavle Kontić Maks, Mirko Kontić, Stojan Stojanović, Nikola Vunjak, Dušan Vunjak, Nikola Zakić, Branko Janković Munja, Nikola Imrenović, Svetozar Matić, Dimitrije Vunjak, Sava Kostić Tičar, Milorad Vorkić, Sava Bogdanović, Ljubomir Božić, Rada Matijević, Košta Milovanović, Aleksandar Mušiki, Spasa Grbić, Veljko Radisavljević, Rada Jović, Radovan Petrović, Ranko Rahar, Radovan Ristivojević, Todor Stanislavljević, Žarko Stanojević, Spasoje Gršić, Jovan Pejčić, Sreta Kovačević, Obrad Janković, Živko Jovičić, Nebojša Petrović, Jovo Vojnović, Paja Dragišić Lovac, Krsta Kazimirović, Rada Milivojević Tenk, Lazar Sokolović, Slavko Đokić Englez, Vojislav Pilić, Sava Dekanski, Gojko Posavac, Stevan Gavrić, Pavle Plavšić, Aleksa Sadžak, Pavle Živković, Ilija Drapšin, Milivoj Jovanović, Boško Radonić Laća, Nikola Teslić, Radovan Stepanović Gajdaš, Toša Marković Šaban, Gojko Plavšić, Sava Najić, Petar Vidaković Osman, Đorđe Banovački Džafer, Boja Bojić, Bogdan Malentić, Dušanka Kovačević, Svetozar Hadžić, Slavko Maksimović Lovac, Laza Babić, Mitar Babić, Milenko Mirkić, Simeon Mirković Milan, Milenko Misirkić Brica, Života Pavlović, Radovan Sefkerinac Mića, Radislav Babić Beli, Milenko Jakovljević, Jovan Ninkić Jaran, Sava Popović, Bogoljub Popović Baca, Boško Crnjanski, Ilija Rodić, Paja Rodić, Ivan Gudjin, Sreja Velisavljević, Duško Velisavljević, Milan Bogović, Vera Bogićević, Vlajko Đurković, Vojislav Miarčić, Petar Petrović Japan, Dušan Čosić, Steva Babić, Žika Dragosavac, Đorđe Jovanović, Radovan Jovanović, Borivoj Marčić, Todor Nović Čira, Dušan Ranisavljević, Jovica Kostić, Sava Kostić, Jova Sekulić Bracika, Lazar Sekulić, Sava Sekulić Teča, Milutin Surčulija, Velimir Babić, Dušan Čirković, Sava Gajić Miki, Sava Jovanović, Maričić, Draga Nović, Stevan Nović, Laza Ostojić, Žarko Sekulić, Dušan Čubrilov Paun, Dušan Matić Deda, Bogoljub Nikolić, Marko Vesić Vojvoda, Miloš Marković, Stanko Nikolić, Dobrivoj Čirković, Toša Erdeljan, Lazar Radivojević, Milan Milosević, Dobrivoj Radivojević, Dušan Radosavljević, Veljko Majstorović, Petar Vlajković, Ljubomir Božić, Lazar Ilić, Košta Marinović, Sava Popov, Mitar Radivojević, Milovan Savin, Dušan Đurić, Milan Ančić, Slavko Ančić, Ilija Brmbota, Veljko

Drezgić, Mirko Stanišić, Milenko Radovanov, Sava Divjaković, Doka Majstorović, Nebojša Rajčić, Nikola Tankosić, Žika Brkić, Petar Piščević, Dane Mandić, List Hangadi, Zdravko Karlica, Josip Kovačević Josina, Ivan Krišković Pera, Dane Mandić Mali, Dura Pezić Kum, Mirko Bubalo Kubikaš, Cvetko Đapo, Bogdan Pavičić."

U bataljone 6. istočnobosanske brigade tada su kao dobrovoljci, između ostalih, stupili i ovi borci: Vlada Grbić, Bogdan Garabantin, Jovan Gavrilović, Petar Devrnja, Žarko Devrnja, Toša Jović, Boško Jović, Jovan Jošić, Vljako Katić, Sava Marković, Sredoje Martinović, Dobrinko Marković, Dragomir Nović, Sreta Njegrić, Sava Pošarac, Miloš Stajić, Vojislav Trbojević, Laza Šević, Aca Vuksan, Bosiljka Slavuj, Uroš Šuljmanac, Petar Brezovac, Živko Brebanović, Dušica Vukajlović, Nikola Danilović, Živan Danilović, Mita Delić, Nikola Đorđević, Radomir Đerđanović, Ljuban Jovanović, Živka Jović, Žika Jovičić, Danica Čalić, Borivoj Maničić, Zora Mihajlović, Todor Petričić, Jovan Petković, Doka Petrović, Danilo Rađenović, Radovan Slavujević, Sava Stefanović, Jovan Stanić, Mila Ćirić, Obrad šašić, Erka Čapelja i Stevan Jovičić.¹⁴

Štab 3. odreda 3. operativne zone prilikom prelaska u istočnu Bosnu sačinjavali su: komandant Stanko Lužajić Milan, poručnik bivše jugoslovenske vojske, iz Jarka, politički komesar Luka Mrkšić, iz Slankamena, zamenik komandanta Sreta Savić iz Sr. Kamenice, zamenik političkog komesara Stevan Jovičić iz Iriga, operativni oficir Radoslav Jović Miško. Štab je imao i nekoliko kurira. Štab 4. bataljona u Sremu biće manje-više samostalan u komandovanju i planiranju oružanih akcija. Između štaba 6. istočnobosanske brigade i 3. sremskog odreda je dogovoreno »da zajednički ratujemo i komandujemo«, o čemu je kasnije u Bosni napisan i dokument. Vojno-politička situacija u istočnoj Bosni bila je vrlo složena pa je tesna saradnja između štabova bila neophodna i potpuno obezbeđena.

Komandant 1. (Fruškogorskog) bataljona Marko Peričin Kamenjar je bio, kao što je rečeno, ranjen u borbi na Dvorcu.

¹³ Imena su dobijena na osnovu jedne ankete Pokrajinskog odbora SUBNOR-a Vojvodine; tačnost verovatno nije potpuna.

¹⁴ Imena su dobijena od Ljubana Jovanovića i Pokrajinskog odbora SUBNOR-a.

Zbog toga je dužnost komandanta ovog bataljona privremeno preuzeo zamenik komandanta 1. bataljona 6. istočnobosanske brigade Miloš Zekić. Ostali članovi Štaba Bataljona su bili: politički komesar Slobodan Bajić Paja, zamenik komandanta Đorđe Bikicki Rojnik, zamenik političkog komesara Draga Dikić Vanja. Komandiri četa su bili: Nikola Sekendek Šmuća iz Laćarka, Stevan Bikić iz Grgurevaca i Stojan Vukosavljević iz Beočina. Na dužnosti političkih komesara u četama bili su: Vasa Slavnić iz Vrdnika, Branko Kevilj i Petar Molec. Njihovi zamenici su bili: Pera Jeremić Husa iz Sremske Milrovice, Cveja Jurišić iz Šuljma i Nikola Jovanović iz Rakovca.

U sastavu ovog bataljona u istočnu Bosnu su prešla 233 naoružana borca¹⁵. Među njima su bili: Jefta Janković, Boško Janković, Živko Kolarov, Đorđe Ranajotović, Nenad Rakić, Živka Stojković, Vukica Janković, Živko Pantelinac, Živko Ristić, Bogoljub Savkić, Nikola Janković, Šandor Eugen Cura, Zoran Banjanac, Slavko Savić, Kata Stanković, Ljuba Stanković, Zdravko Kostić, Todor Kojić, Boža Aćimović, Vasa Banovački, Vlajko Durković, Vlajko Čirić, Milan Nikšić, Slavko Krompić, Radovan Petrović, Žarko Dikić, Vasa Jevtić, Đorđe Veljković, Draga Adžija, Ilija Adžija, Milenko Dikić, Milenko Aćimović, Beba Aćimović, Doka Dević, Sava Dević Živan Dević, Đorđe Koprić, Todor Krstić, Laza Marunkić, Doka Popović, Jeca Vukelić, Jelka Vasić, Mile Drakulić, Dimitrije Lazarov Raša, Branko Kevilj, Milenko Mišćević, Stanko Prokić, Đorđe Kevilj, Leontije Nikolić, Živan Čalić, Andrija Nikolić, Milorad Živković, Dragutin Krstić, Đorđe Živković, Đorđe Devlić, Petar Krunić, Pavle Laušević, Dobra Maksić, Lazar Marković Čada, Zdravko Popadić, Milan Popović, Vasa Vesković, Steva Vesković, Vasa Civrić, Doka Civrić, Nemanja Maksić, Žika Maksić, Boško Marković, Đorđe Petković, Svetozar Petković, Marko Radivojević, Ilija Suvić, Olga Duran, Jovica Mićašević, Čeda Odošević, Boško Jović, Slavko Badašnjac, Doka Brkić, Rajko Durać, Boško Korica, Vojin Korica, Nikola Kuzminac, Živan Matijašević, Dragić Milinković, Đorđe Nikolić, Đorđe Rakić, Branko Štrbački, Petar Štrbački, Nedeljko Šuljmanac, Obrad Vuletić, Dragutin Gojković, Laza Kuzminac, Vukašin Matijašević, Rada Vicković, Svetozar Živanović, Đorđe Alimpijević, Dušan Ignjatović, Joca Nikolić,

¹⁵ Sreta Savić, *Borbe u Sremu*, 186.

Milivoj Stanković, Stevica Faor, Stevica Marinković, Miloš Nikolić, Steva Kličarić, Sava Kuzmanović, Sava Nastić, Doka Ostojić, Svetozar Pejčić, Milan Sekulić, Đorđe Tošić, Doka Mijalčić, Sava Sremčić, Ilija Miljanski, Gojko Miljanski, Svetozar Panić, Dušan Grujić, Panta Jelenić, Bogdanka Budisavljević, Aleksandra Mihajlović, Đorđe Kalenić, Živan Radaković, Pera Červenjak, Ankica Jeremić, Živan Mišković, Vasa Novaković, Mita Sladić, Stevan Sklenar, Sava Stojković, Braća Jakšić, Steva Stolar, Marica Jevtić, Dragan Kokanov, Žarko Kokanov, Živko Živković, Seja Jokić, Radovan Ostojić, Mita Belić, Nikola Mojić, Panta Mojić, Josip Đuričić, Marko Đuričić, Đorđe Aćimović, Ivan Kafol, Mladen Mišković, Todor Rebić, Anton Renčel, Stevan Hodoba, Feliks Grunčić, Nikola Latas, Josip Renčel, Jelica Kovačević, Vasa Kuzmanović, Đorđe Ivanišević, Đorđe Ninković, Dušan Bogojević, Vince Bedenik, Živan Nikolić, Nikola Mrnda, Svetozar Ninkov, Branko Dan, Živan Radosavljević, Sava Zdelar, Triva Parmakov, Branko Familić, Pera Nofta, Nikola Mikloš, Živan Bošković, Svetislav Kosanović, Stevan Kuštrić, Branko Miloradić, Marko Nikolić, Laza Vesković, Pavle Vidov, Neša Nikolić, Branko Šijački, Slobodan Kuzminac, Radovan Sremac, Doka Petković, Slavko Čupić, Živan Mačković, Ilija Čalmanac, Ivan Janković, Branko Milak, Rajko Vukovac, Marinko Dragičević, Dušan Predović, Proka Dilas, Vasa Bačić, Triša Maričić, Toma Banjanin, Radovan Jovanović, Hajdar Memić, Lazar Radojević, Milan Sekulić i Svetozar Vuletić."

Štab 2. (Podunavskog) bataljona su sačinjavali: komandant Damjan Petković Veliki iz Čortanovaca, politički komesar Vojislav Živanović Džokej iz Golubinaca, zamenik komandanta Dimitrije šešerinac Gedža, zamenik političkog komesara Đorđe Bošković Bata iz Deča, sanitetski referent Aleksander Bakić iz Popinaca. Komandu 1. čete su sačinjavali: komandir Jova Matić iz Iriga, politički komesar Dura Matić iz Iriga, zamenik političkog komesara Milan Dragojlović iz Sr. Karlovaca; komandu 2. čete su sačinjavali: komandir Nikola Nešić iz Krčedina, politički komesar Gavra Radojički iz Sr. Kamenice i zamenik političkog komesara Bogdan Mušikić Cimer iz Stare Pazove. U komandi 3. čete su bili: komandir Jovan Vuksan Moša iz Krčedina, politički komesar Radovan

Oreščanin Adam iz Novih Karlovaca i zamenik političkog komesara Marko Britvec šnajca iz Zemuna.

"U bataljonu je bilo 208 boraca." Među njima: Stevan Stanković, Radoslav Jazić, Nikola Marinković, Žarko Petrović, Steva Radinović, Sreta Đurdak, Kuzman Radinović, Doka Popović, Dragutin Grulović, Petar Jovanović, Milivoj Relić, Petar Relić, Milan Relić, Marko Bugarski, Jovan Ivančević, Steva Jocić, Nikola Lakić, Đorđe Vasić, Joca Vuković, Vlajko Vunić, Joca Živković, Mitar Bačvanski, Aleksandar Bugarski, Stevan Kolarević, Vasa Ranković, Arsenije Vasić, Bora Živković, Milan Živković, Milan Bugarski, Stevan Pavlović, Boža Vasić, Uglješa Popović, Slobodan Subotin, Đorđe Bošnjaković, Boško Katić, Ilija Kerečki, Nikola Lazarević, Dura Pavkov, Radmila Vasiljević, Radoslav Ćirak, Živojin Maksimović, Mila Stojković, Marko Tanurdžić, Palko Babik, Sava Petković, Sreta Radovac, Ivan Tanurdžić, Živan Živanović, Đorđe Lončarević, Jeftha Lončarević, Lazar Pušić, Ratko Bosančić, Đorđe Kovačević, Boško Maletić, Branko Vukajlović, Lazar Kostić, Nikola Kostić, Cveja Ljubinković, Perko Maletić, Branko Pekić, Doka Stanković, Rada Vlajkov, Petar Đurđević, Mitar Novaković, Steva Pušić, Mitar Stanojlović, Jelica Veljković, Stevica Babić, Anka Matić, Petar Matić Crni, Petar Milovanović, Gaja Vuković, Bora Zečević, Vukica Malešević, Branko Radomirović, Milivoj Boljanac, Emil Panić, Žarko Stojanović, Radovan Jošić, Milorad Bogdanović, Ilija Dević, Nikola Egić, Petar Gršić, Petar Kečić, Đorđe Lacković, Sava Obradović, Svetozar Petković, Radivoj Prijčić, Jovan Dudić, Dobrivoj Đurović, Sreta Gršić, Jovan Jakovljević, Zdravko Jekić, Ilija Mesarović, Đorđe Obradović, Stevan Tarabić, Đorđe Vorkapa, Milan Vukelić, Mali Lukić, Milan Brzanović, Bogoljub Milošević, Ljubomir Ranisavljević, Boško Jović, Borivoj Mitrović, Ljubiša Batanjac, Rada Čortan, Mila Filipović, Branko Jović, Đorđe Jović, Rade Kovačević, Petar Kuzmanović, Sava Mali, Živko Mali, Boško Mandić, Ilija Mijić, Živan Radulović Danilo Rađenović, Laza Živanović, Toša Grmuša, Ljubiša Kordulap, Radivoj Kotur, Doka Mišković, Slobodan Pepin, Boža Prodanović, Radivoj Radojčić, Žika Stojanović, Lazar Vujčić, Borivoj Vukmirica, Dobrivoj Dejanović, Steva Miodragović, Lazar Radivojević, Bogoljub Bajić, Drago Mak-

simović, Mita Delie, Kirivoj Knežević, Jozef Lajbenšpregen, Dušan Radović, Branko Šarac, Vojislav Kulašinović, Jovan Maksimović, Mile Urošević, Vlada Petković, Branko Dimitrijević, Danica Simatković, Jelena Todorović, Svetozar Kosanić, Srbin Maričić, Aleksa Vesić, Živojin Babić, Radivoje Nikolić, Košta Jajić, Nikola Smuđa, Dušan Vojnović, Jovan Anđelković, Duško Mirković, Kum Mirković, Steva Radosavljević, Slavko Subotin, Vasilije Krstić, Dušan Mogić, Stevan Carević, Jovan Skendžić i Zdravko Čenić.¹⁸

Štab 4. bataljona 3. (Sremskog) odreda, koji je ostao u Sremu, sačinjavali su komandant Marko Peričin Kamenjar, politički komesar Jovan Beljanski Lala, zamenik komandanta Petar Matić Dule i zamenik političkog komesara Nikola Grušević. Fruškogorska četa: komandir Sava Sogić Kusa, komesar Bora Ivanišević. Bosutska četa: komandir Branko Marić, komesar Jovan Štokovac, zamenik komandira Marinko Kevilj, zamenik komesara Pantelija Krstić.

Ostavivši svoje bolesne i ranjene borce na lečenju u Sremu, dva bataljona 6. istočnobosanske brigade i tri sremska bataljona su krenuli 2. novembra 1942. godine u 17,30 časova za Bosutske šume. Železničku prugu i put Beograd—Zagreb kilometarska kolona je prešla bez borbe i 3. novembra u 7 časova stigla u šumu Klješevicu. Uveče je oko 17,30 časova nastavljen pokret prema Savi. Kolona je prešla most na Bosutu bez borbe. Most su čuvali domobranci, ali, primivši veliku kolonu i primivši ultimatum da će biti uništeni ako se ne povuku, napustili su most bez borbe. Pređena je i železnička pruga Šid—Rača. U 2 sata noću 4. novembra bataljoni su stigli na Lisnik u blizinu Save.

Bosutska četa (bila je u sastavu 4. bataljona), koja je dan ranije krenula iz Fruške gore, obezbedila je ishranu svojim ratnim drugovima. Sem jedne desetine, koja je išla na navoz — prevoz, ova četa je ostala u Klješevici kao zaštitnica. Istoga dana u 20 časova počelo je prebacivanje čamcima preko Save. Prvo su prebačeni bosanski bataljoni a zatim i sremski. Prebacivanje u Semberiju je završeno do 2 časa ujutru 5. novembra 1942. godine.

Nakon prelaska Save nepregledna kolona od oko 1300 boraca istočne Bosne i Vojvodine izvela je pokret ka selima

Svinjarevcu i Batkoviću. Ovim je označen početak novog poglavlja ustanka u istočnoj Bosni i Vojvodini.

Dotadašnja iskustva su pokazivala da je takvo pokretanje bilo praćeno priličnim osipanjem jedinica. Međutim, sremski borci su odluku Partije o prelasku u istočnu Bosnu odmah shvatili kao potrebu i svesno i jednodušno je prihvatili. Bila je to, već na početku, prva i vanredno značajna manifestacija političke zrelosti sremskih partizana.

Otada počinje novo poglavlje narodnog ustanka u istočnoj Bosni, ali, iskreno govoreći, niko tada nije mogao pomisliti da će to združivanje i zajednički prelaz Brigade sa Sremcima u Bosnu imati tako dalekosežne posledice po razvitak ustanka ne samo u istočnoj Bosni, nego i u Sremu, pa i u ostalim krajevima Vojvodine. Takav preokret situacije mogao je nastati samo udruženom borbom sremskih i istočno-bosanski partizana. To spajanje boraca istočne Bosne, Srema i ostalih krajeva Vojvodine bilo je sudbonosno i imalo je ogroman značaj."

U novu etapu narodnooslobodilačkog rata sremski partizani su ušli sa političkom zrelošću, čvrsti i jedinstveni, sa narodom i Partijom, sa ratnim iskustvom, sa iskusnim, hrabrim i odanim rukovodiocima i sa snažnom partijskom i skovskom organizacijom.

Na nove puteve i nove terene svaki sremski borac poneo je i breme svojih ličnih i porodičnih problema, kojih u ratu nije bilo malo, svoje navike i manire, a i sitne ljudske slabosti, ali iznad svega rešenost da izdrži sve teškoće koje će se pojaviti tokom ratovanja na novim terenima.

U Novim Karlovcima — Sasama, održano je 9. i 10. decembra 1942. godine redovno godišnje savetovanje Okružnog komiteta KPJ za Srem sa rukovodećim članovima Partije iz Srema. Savetovanje je održano u vreme kada su OK KPJ za Srem i organizacije NOP-a u Sremu uspešno savladali najveće teškoće u protekloj godini ustanka.

Do savetovanja, Okružnom komitetu KPJ za Srem bili su stigli izveštaji o uspešnim nastupanjima sremskih bataljona u istočnoj Bosni: »Sa radošću možemo istaći da se naši borci odlično bore na tom novom terenu, dokazujući time

¹⁹ Sećanje Miloša Zekića. Iz knjige: Jovan Veselinov, *Svi smo mi jedna partija*, Novi Sad, 1971, 69.

svoju visoku svest pravih narodnih boraca« stajalo je u izveštaju OK KPJ za Srem podnetom na savetovanju.²⁰ I drugi izveštaji, kao i raspoloženje naroda, potvrdili su ispravnost odluke OK KPJ da bataljoni idu u Bosnu. Bilo je jasno da je time otklonjena izolovanost NOP-a Srema i Vojvodine. Zato je savetovanje u potpunosti odobrilo odluku OK KPJ o upućivanju glavnine Sremskog odreda u istočnu Bosnu i usvojilo politiku OK.

Zadovoljno uspehom sremskih bataljona u istočnoj Bosni, savetovanje je usvojilo zaključak da Okružni komitet uputi predlog centralnom partijskom i vojnom rukovodstvu da od sremskih bataljona u istočnoj Bosni oformi 1. vojvođansku brigadu. Okružni komitet je u dopisu od 10. januara 1943. godine, preko Centralnog komiteta KP Hrvatske,²¹ to i učinio.

O ovom zaključku okružnog partijskog savetovanja Jovan Veselinov je napisao:

Ocenjujući rad naših vojnih jedinica, čije iskustvo i brojno stanje nije bilo malo, savetovanje je smatralo da postoje kadrovski i svi drugi uslovi da od tri sremska bataljona u istočnoj Bosni formiramo Prvu vojvođansku brigadu. Ovakve krupne vojne jedinice stvarane su samo po odobrenju Vrhovnog štaba NOV i POJ. Savetovanje se obratilo vrhovnom komandantu s molbom da izade u susret želji naših boraca. Odobrenje je, međutim, stiglo sa velikim zakašnjenjem. Brigada je stvorena u aprilu 1943. godine bez formalne saglasnosti Vrhovnog štaba, ali ne bismo pogrešili da smo to učinili čim su stvoreni uslovi. Kako se kod nas i danas vrlo mnogo daje na to kada je šta formalno nastalo, a ne šta je sadržinski značilo, mislim da možemo smatrati da je odlaskom vojvođanskih jedinica na drugu teritoriju, u istočnu Bosnu, stvarno stvorena viša vojna jedinica, brigada, bez obzira što se ta jedinica zvala prvo odred, a zatim grupa udarnih bataljona. Po organizovanosti, disciplini, političkoj svesti i iskustvu grupa udarnih bataljona nije se ni po čemu razlikovala od većine tada postojećih brigada.²²

²⁰ Arhiv VII, K. 103, reg. br. 52/16.

²¹ Zbornik NOR, tom I. knj. 6, dok. 68.

²² Jovan Veselinov, *Svi smo mi jedna partija*, Novi Sad, 1971, 86.

Prvi deo
PRILAGODAVANJE

Majeвица, s kojom su se prvi put sreli borci iz Srema, planina u severnom delu istočne Bosne, na izgled je nešto kraća, ali znatno viša i prostranija od Fruške gore. U toku narodnooslobodilačkog rata pod Majevicom se podrazumevala teritorija istočne Bosne između Save, Drine, Spreče i linije Tuzla—Srebrenik—Brčko. Nekoliko visova Majevice ima nadmorsku visinu i do 1000 metara. Najviši delovi planine pokriveni su gustom bukovom šumom. Ovaj rejou naseljen je srpskim, hrvatskim i muslimanskim stanovništvom. Južni, planinski deo je bio ekonomski i kulturno veoma zaostao, dok je severni — Semberija i Posavina — neuporedivo bogatiji, plodniji u svakom pogledu razvijeniji.

U rano jutro, u 2 časa 5. novembra 1942. godine, prebačen je i poslednji borac 2. (Podunavskog) foataljona 3. (Sremskog) odreda preko Save na bosansku stranu. Prebacivanje je izvršeno u blizini sela Brodca. Istočnu Bosnu je pritiskivala gusta magla i u tom novembarskom sivilu ona se Sremcima učinila čudnom i tajanstvenom. Neko je očekivao da se Majevice odmah pojavi, velika, prekrivena gustom šumom, desetinu puta veća od Fruške gore.

Odmakavši od Save, Odred je zasitao. Nešto se očekivalo, verovatno da svane. Novembarska vlažna i prohladna zora teško se probijala. U daljini su se polako počele da razaznaju kuće, pojate, silne ograde, putevi, staze, kanali, nasipi, male

njive i voćnjaci. Najzad je svanulo. Održan je zbor. Luka Mrkšić, politički komesar Odreda, govorio je o novim zadacima, o odnosu prema narodu na ovoj teritoriji, a zatim o novom neprijatelju, četnicima.

Zatim su tri kolone krenule dublje u Semberiju, prema Bijeljini. Za njima su u jedva providnoj magli ostale Bosut-ske šume i obrisi Eruške gore. Oko 700 Sremaca zakoračilo je na nove puteve oslobodilačke borbe. Svaki je osećao da će ti putevi biti puni teškoće, ali i slavni. Bio je svestan da kreće u borbu za novu Jugoslaviju, onakvu kakvu je svako u svojoj mašti zamišljao i želeo: bogatiju, pravedniju, snažniju i sigurniju. Svaki od njih je na svoj način doživljavao novu situaciju i bio više ili manje uzbuđen. Krakati Kubikaš, mitraljezac Josina iz Posavskog bataljona, sa puškomitraljezom zamišljeno je grabio napred. Za njim su koračali ostali borci 1. čete. Odjednom, jutarnju tišinu je resko presekao kratak rafal iz Josinog puškomitraljeza. Bora Vojvodić, srednji sin saskog prote politički komesar čete je pao. Istoga dana, teško ranjeni komesar je zahtevao da dà partijsku izjavu da Jo-

Stab 4. bataljona (Posavskog) 6. istočnobosanske brigade. S leva na desno: zam. politkomesara Milan Veselinović, zam. komandanta Milan Stepanović Matroz, politkomesar Branko Pašić i komandant bataljona Ilija Bogdanović

sina nije ništa kriv i da ga ne treba kazniti. Zaista, bio je to samo nesrećan slučaj.

U Semberiju su se tih dana bili sjatili skoro svi četnici sa Majevice. Kapetan Račić je, pljačkajući odvlačeći hranu na Majevicu, tražio 2. bataljon 6. brigade, onaj koji nije prešao u Srem. A hteo je i da spreči povratak 6. brigade u istočnu Bosnu. Međutim, čim je saznao za kilometarski dugu partizansku kolonu, u čijim su se redovima nalazili dobro naoružani i odeveni borci sa »divizionom artiljerije«, natovorenim na petnaestak magaraca, četnički komandant je bio primoran da prvog dana naredi svojim bataljonima povlačenje na Majevicu. Većina ih je brzo pobjegla, ali neki nisu imali vremena ni za to, već su se sklonili u domobranska uporišta. Na pravcu kretanja Brigade i 3. (Sremskog) odreda ostale su samo neke četničke grupe i seoski četnički »bataljoni«. Oni su ostavili puške po kućama, pa su neki, čak i sa kokardama na kapama, izašli da posmatraju partizanske kolone. Ovakvih četnika je do podne toga dana pohvatano oko 50. Rodoljub Čolaković, član Pokrajinskog komiteta za Bosnu i Hercegovinu, vodio je sa njima u selu Batkoviću duge i za ratna vremena i Sremce neobične razgovore.

Drugovi iz Štaba Sremskog odreda slušali su naš razgovor s Lakićem s izvjesnom neodumicom. Oni još nisu poznavali prilike u istočnoj Bosni i čudili su se da mi tako razgovaramo s četničkim komandantom koga nismo čak ni razoružali. Za njih je to bio fašist kome je trebalo odmah suditi po kratkom postupku. Kod njih, u Sremu, situacija je bila jednostavnija nego u istočnoj Bosni: na jednoj strani partizani, a na drugoj fašisti, bez obzira kakvu uniformu nose i kako se nazivaju. A kod nas, osim okupatora, ustaša i domobrana, još i četnici i »muslimanska legija«. I ove dvije formacije su u službi okupatora, ali u njima je takvo šarenilo da je bilo potrebno praviti razliku među pojedinim grupama i uvijek konkretno određivati svoj stav prema jednoj ili drugoj grupi. To je naročito bilo potrebno, čak i nužno, onda kada je odnos snaga u određenom kraju i u datom periodu bio po nas nepovoljan.²³

Sremski Bataljoni su stigli na ručak u selo Batković. Tu se, pored nekoliko članova PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, nalazio i sekretar PK Isa Jovanović. Na zajedničkom sastanku Pokrajinskog komiteta i štabova, koji je održan popodne,

²³ Rodoljub Čolaković, *Zapisi*, II knj., Zagreb, 1961. 31.

dogovorene su vojne akcije i temeljito je pretresan odnos prema narodu i njegovoj imovini. Postavljeni zahtevi u ovom pogledu nisu za Sremce predstavljali nešto novo. Oni su u Sremu od prvog dana ustanka postupali tako kako im je sada objašnjeno da treba da postupaju.

Četnici ma Majeveci isu bili u tom momentu glavna smetnja stvaranju jedinstvenog fronta naroda istočne Bosne protiv okupatora i vrlo snažni nosioci kontrarevolucije, pa je velika vojna i politička akcija za razbijanje četništva u istočnoj Bosni odmah počela. Od sremskih bataljona se očekivalo da pored vojnog doprinosa daju poseban doprinos u političkoj akciji, jer se u sremskim jedinicama nalazilo stotine boraca koji su u Sremu, u svojim partijskim, skojevskim i ustaničkim organizacijama još od 1941. godine učestvovali u pripremanama za ustanak i u radu na širenju i učvršćivanju narodnooslobodilačkog pokreta. Ni u vojnim akcijama Sremci nisu bili novajlije. U njihovim redovima nalazili su se borci koji su od jeseni 1941. godine bili u prvim sremskim odredima. Sremci su imali prema četnicima isti stav kao i prema Nemcima, ustašama i svima koji su se borili protiv NOP^a. Takav stav Sremaca trebao je tda da nov podstrek borbi protiv četnika u istočnoj Bosni.

Da bi koordinacija bila obezbeđena u svim akcijama, utvrđeno je da štabovi 6. istočnobosanske brigade i 3. (Sremskog) odreda, kao i njihove jedinice, idu zajedno, zajednički donose odluke i zajednički rešavaju iskrse probleme. Svojim taktičkim držanjem, strpljivošću i humanim odnosima prema narodu, Sremci, uglavnom seljaci, vrlo brzo su stekli naklonost bosanskih seljaka i srdačno su primani od naroda, organa NOP-a, organizacija i članova KPJ i SKOJ-a, a posebno od omladine u ustaničkim selima Semberije i Majevice.

Istoga dana, 5. novembra, bataljoni su krenuli dalje na jug, prema Trnavi. Međutim, jaka kiša onemogućila je kretanje. Iznenadno zaustavljanje u Zagonima, 6. novembra, značilo je za Sremce susret sa prvim teškoćama. U njihovim torbama i džakovima više nije bilo hrane ponete iz Srema. Morali su da jedu ono što su domaćini imali i na brzinu spremili.

Do prelaska u istočnu Bosnu u četnim logorima u Fruškoj gori postojale su stalne kuhinje. Njih su uredno snabde-

vali namirnicama mesni narodnooslobodilački odbori. Dužnost četnih ekonomista svodila se uglavnom na to da hranu raspoređuju i da se brinu o suvoj hrani, koja je deljena borcima u slučaju pokreta ili kraćeg odsustvovanja iz logora. U selima donjeg Srema intendant i četni ekonomisti imali su jednostavniji zadatak. Bilo je potrebno da samo nekoliko časova ranije lizveste »mesne« kada će i gde jedinica stići, pa da se za sat-dva kod domaćina zatekne pripremljena kuvana hrana. O takvom snabdevanju u ovim novim uslovima, u kojima su jedinice bile skoro u stalnom pokretu, sada nije moglo biti ni govora. Ni najiskusniji sremski intendant nije se lako snalazio. Domaćini su se trudili, ali ipak jedino rešenje je bilo da se Sremci naviknu na bosansku hranu, pa i na kukuruzni hleb, s kojim su se ovde uglavnom prvi put sreli.

Jutro 7. novembra, dan oktobarske revolucije, bilo je neprijatnije nego prethodna noć. Sipila je prava jesenja sitna i hladna kiša, koja se upijala u odelo i od koje se koža ježi. Toga dana trebalo je svečano obeležiti dvadeset-petogodišnjicu oktobarske revolucije. Brigadna intendantura pripremila je bolji ručak, politički radnici održavali su predavanja po bataljonima, a kulturne grupe izvodile svoje programe. Pred Posavskim bataljonom o značaju oktobarske revolucije govorio je Rodoljub Čolaković Ročko. Ovaj čovek je samo za dva dana boravka sa Sremcima stekao njihovu naklonost i zadobio puno poverenje.

Loše vreme i blizina zime opominjali su na potrebu da se u ovim danima odmora ipregleda stanje odeće i obuće. Devojke-borci su neumorno krpile odela Svojih drugova, prale im rublje i stalno opominjale na opasnost od vašaka koje su u ovim uslovima pretile da postanu prava napast. Jedna ili dve drugarice, koliko ih se nalazilo u desetini, postale su zbog toga svoga posla neophodne drugovima. Rublje i odelo još nisu zadavali mnogo brige. Sa obućom je bilo ozbiljnijih poteškoća. Lepljiva i klizava ilovača i stalna vlaga počele su nemilosrdno da otkidaju donove sa cipela i čizama.

Osmog oktobra, posle dobrog odmora, partizanske kolone krenule su po danu dalje na jug. Kiša je bila prestala, ali su njive i pašnjaci bili toliko klizavi da se jedva koračalo. Najneprijatnije su bile ograde. Njih je bilo svuda — pored puteva, oko njiva i pašnjaka, na stazama, pa i u samim dvorištima. Trebalo ih je stalno preskakati. Izgleda da ovde niko

ne misli o ljudima, već samo o stoci: kako je sprečiti da ne pravi štetu usevima i livadama.

Kasno uveče bataljoni su stigli u Donju Trnavu, gde su raspoređeni po zaseocima na prenoćište. Ovo mesto četnici i ustaše su još od 1941. godine nazivali »Mala Moskva«. Donja Trnava se nalazi na najsevernijim, poslednjim obroncima Majevice, kao osmatračnica ravne Semberije. Selo je puno razbacanih kuća i staja između kojih su gusti šljivici. Četnici nisu uspeali da za vreme svoje vladavine ovde unište partijsku organizaciju i Mesni narodnooslobodilački odbor. Meštani su se izdvajali isvojom otresitošću. Ni za trenutak nisu posumnjali u ispravnost puta kojim su krenuli uključivši se u narodnooslobodilačku borbu. Sa gostima — Sremcima vodili su domaćinske razgovore o svim stvarima uz rakiju i kačamak. Neki od Donjotrnavaca dobro su poznavali Srem. Stariji su se sećali Sremaca iz zajedničkog vojevanja u austro-ugarskoj vojsci. Želeli su sada da i sa ovom generacijom Sremaca uspostave prijateljske i drugarske odnose. Njihove žene i devojke svesrdno su poklonile pažnju devojčkama boricima. Sa njima su intimno ćućorile. Devojke su se u ovoj intimnoj atmosferi preporodile.

Štabovi su za to vreme vršili poslednje pripreme za prvi udar na četnike. Ispitivana je situacija i razrađivan plan napada. Prvi na redu je bio nesumnjivo najomraženiji čovek na Majevecima, kapetan Dragoslav Račić.

NAPAD NA ČETNIKE U MANASTIRU TAVNI

Dva Račićeva četnička bataljona bila su udarna četnička snaga na Majevecima. Ako bi oni bili uništeni, na Majevecima bi u budućnosti bila ograničena svaka četnička protivpartizanska akcija. Ostale četničke glavešine na Majevecima nisu trpeli Račića pa je bilo vrlo verovatno da neće ništa preduzeti da mu pomognu. Sem toga, Račića je obuzeo strah od pojave novih partizanskih jedinica, pa je hitno tražio sastanak sa domobranskim komandantima radi dogovora za zajedničku akciju protiv novih partizanskih snaga. Štab i logor Račićevih bataljona bili su u zgradi manastira Tavne. Na okolnim visovima — Pilići (kota 440) i Orliću (kota 522) — bili su izgrađeni utvrđeni položaji.

Za glavne snage napada Štabovi su odredili dva bataljona 6. brigade. Prema naredbi, desna kolona, koju su sačinjavali 2. i 3. bataljon 6. brigade, trebalo je da zauzmu četničke položaje na Pilići i Orliću, a zatim da napadnu ostatak četničkih snaga u manastiru. Leva kolona, u kojoj su bili 1. bataljon 6. brigade i 2. (Podunavski) bataljon Sremskog odreda, trebalo je da posedanjem sela Tavne, Gornjih Pilića i Dugih Njiva onemogući izvlačenje četnika na jugoistok i istok prema Drini. Prvi fruškogorski bataljon je ostao u Trnavi sa zadatkom da spreči eventualnu pomoć četnicima iz pravca Bijeljine. Četvrti posavski bataljon 6. brigade je bio u rezervi.

U ranu zoru 11. novembra desna kolona je snažno napala četničke položaje na Pilići i Orliću. Posle kratke ali oštre borbe brigadiri su uspjeli da zauzmu te položaje, a zatim su odmah prešli u napad na utvrđene položaje oko manastira. I ovde je otpor slomljen čim je ispaljeno nekoliko granata iz teškog minobacača. Podunavski i 1. bataljon 6. brigade su vodili borbe sa delovima koji su se iz manastira probijali prema Drini, četnicima je, zahvaljujući dobrom poznavanju terena, pošlo za rukom da se provuku kroz retko zaposednute partizanske položaje. Uspeo je da se provuče i kapetan Račić koji, se sa svoja dva komandanta bataljona i grupom četnika prebacio u Srbiju.

Podunavski bataljon je u ovoj borbi zarobio 40 četnika i zaplenio 1 puškomitraljez, a imao dva poginula: Bora Zečević i Radivoje Kotur, ranjeni su Đura Matić, politički komesar 1. čete i još jedan borac.

Od stotinu zarobljenih četnika, oko 20 se prijavilo dobrovoljno u Brigadu, nekolicini je suđeno, a ostali su razoružani i (pušteni kućama. Ceo taj dan bataljoni su proveli na položajima hvatajući razbegle četnike. Neko od Sremaca je odmah spevao pesmu:

Oj Račiću, kurvin sine,
kuda bežiš preko Drine?
Preko Drine nemaš kuda,
partizana ima svuda.

Sledeća akcija Brigade i Odreda, prema planu štabova, trebalo je da bude napad na domobransku posadu u selu Bra-

njevu, na putu Jainja—Zvornik. Tu se nalazila jedna bojna domobranske pukovnije iz Bijeljine. Ona je »čuvala« granicu na Drini. Kako su se uoči samog napada u Branjevu pojavile neke nove neprijateljske jedinice, napad je odložen. U 5 časova ujutru 13. novembra, bataljoni Brigade i Odreda krenuli su u nekoliko kolona prema Tohutu, sedištu Kerovićevog četničkog bataljona.

Bio je to naporan i težak marš po hladnom vremenu, ka-ljavim i klizavim putevima i njivama. Za vreme celog marša, na okolnim kosama i čukama pojavljivale su se male grupe četnika i vriskate: »Živeo kralj Petar!«. Sremci su u početku pokušavali da istrče na čuke ili da ih opkole, ali je to bio uzaludan napor. Sremcima se bila dopala reč »đikani«, kako su četnike Bosanci nazivali, pa su se i sami njome služili, naročito kada je četnike trebalo psovati. Umorni i iznervirani, morali su se zadovoljiti time što su i sami dovikivali, glas-nije i žešće: »Živeo drug Tito!«. U sebi su se zaklinjali da će se sa njima ipak obračunati.

Izvestan broj sremskih partizana nije bio zadovoljan puštanjem četnika i njihovih starešina, koji nisu održali reč da se neće boriti protiv partizana.

Tako je politički komesar 1. bataljona Slobodan Bajić Paja izvestio Štab odreda da i članovi Partije negoduju go-voreći: »Izgubili smo noge vitlajući četnike, a Štab ili pušta«!²⁴

Tri partizanske kolone stigle su u Tobut u 16,30 časova. Bilo je kasno. Kerović je sa štabom i svojim bataljonom dva časa ranije pobegao u brda. Tom prilikom zaplenjeno je u četničkim magazinima nešto hrane i cela četnička arhiva. Tobut je selo u kojem su četnici bili ostvarili veći uticaj na stanovništvo. Ovdje su Sremci upoznali drugo lice Majevice. Stanovnici, uglavnom starci i žene, bili su zbunjeni i zatvo-reni, izbegavali su razgovore sa partizanima. Kuće hladne i zapuštene. A samo je put odvajao Tobut od Vukosavaca, par-tizanskog sela.

U Tobutu je pripremljen plan za novu akciju. Sutradan su Brigada i Odred prešli u Vukosavce.

²⁴ Sećanje Luke Mrkšića, polit, komesara Sremskog odreda.

OSLOBOĐENJE LOPARA I OKOLINE

Uz štabove Brigade i Odreda nalazili su se članovi Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i članovi Glavnog štaba NOV i PO za Bosnu i Hercegovinu. Oni su zajedno sa štabovima ocenjivali politički značaj pripremljenih akcija za čišćenje Majevice. Na redu je bio napad na sistem domobranskih uporišta oko Lopara. U ovaj sistem su bili uključeni i četnički položaji. Četnici su prilikom napada na domobrane morali da im pritaknu u pomoć, jer su, prema postojećim sporazumima, koje su brižljivo od naroda krili, bili na to obavezni.

Lopare su bili raskrsnica puteva velikog vojničkog značaja. Tu se drum od Brčkog račvao prema Tuzli i Zvorniku. Zbog toga je okupator u ovom rejonu izgradio desetak utvrđenih položaja, koje su držali delovi 6. i 8. domobranske bojne, nešto milicije i u okolini dva četnička bataljona. Napad na ove dobro utvrđene i međusobno povezane položaje zahtevao je veće snage i iskusno rukovođenje i komandovanje.

Napad na Lopare počeo je 15. novembra u 8 časova. Gusta magla pokrivala je kotlinu kojom se provlačio drum. To je omogućilo partizanskim bataljonima da iz rejona prikupljanja, Vukosavaca i Kamenitog brda, neprimetno dođu do polaznih položaja.

Desna kolona, 3. bataljon 6. brigade, napadala je neprijateljske položaje severno od Lopara. Snažnim prepadom zauzela je položaje jedne čete milicije na Živkovom brdu (306) i Kamenitoj kosi (471). Zatim je izbila južno od Čelića na drum Brčko—Lopare i tu uništila telefonsko-telegrafске instalacije. Time je bio presečen put prema Brčkom.

Leva kolona, u kojoj su se nalazili 1. bataljon 6. brigade i 1. fruškogorski bataljon Sremskog odreda, napala je neprijateljske položaje jugozapadno od Lopara. Prvi bataljon je na svome pravcu zauzeo neke domobranske položaje, izbio na drum i presekao komunikacije sa Tuzlom. Fruškogorski bataljon produžio je da nadire kosom istočno od druma prema Tuzli i na juriš zauzeo uporište jedne domobranske satnije na Drenku (735). Domobranci su pobjegli prema Površnicama, ostavivši dva puškomitraljeza, desetak pušaka i nekoliko sanduka municije. Posle završene akcije na Drenku, i

Fruškogorski bataljon se spustio na drum Tuzla—Lopare, očekujući od Tuzle napad nemačkih snaga.

Glavni pravac napada imali su 2. i 4. (Posavski) bataljon 6. brigade. Drugi bataljon je zapadno od Lopara, na Kokošinju (415), razbio jednu četnu milicije i zarobio 20 vojnika, dva mitraljeza i nekoliko sanduka municije. Ovo je bila prilika da se Jablanički četnički bataljon, koji je od ranije održavao vezu sa partijskom organizacijom na Majevidi, priključi jedinicama NOP-a i kompletan pristupi 6. brigadi.

Posavski bataljon je imao zadatak da zauzme selo Lopare. Neprijatelj je na ćuviku iznad raskrsnice puteva bio sazio bunkere od cigala i ogradio ih bodljikavom žicom. Posavci su u snažnom naletu došli do žica, a zatim dva-tri časa, jurišajući i bacajući bombe, pokušavali da prinude domobrane i ustaše na predaju. Tek kada je u samo uporište palo nekoliko mina iz bacača, od kojih je poginulo nekoliko vojnika, domobrani su se pokolebali. Posavci su tada uskočili u rovove i ubrzo zauzeli uporište. Tu su zarobili 50 domobrana sa oficirima, tri puškomitraljeza, četiri automata, 60 pušaka i desetine sanduka municije. Bila je to hrabra i teška, dobro vođena borba Posavskog bataljona. Zahvaljujući tome, najjače uporište u sistemu utvrđenih položaja oko Lopara bilo je uspešno likvidirano. Veliki ratni plen u oružju i municiji omogućio je da nenaoružani borci bataljona dođu do oružja.

Podunavski bataljon Sremskog odreda, ostavljen u Vukosavcima, trebalo je da štiti leđa jedinica koje su napadale Lopare, jer je postojala mogućnost da ih iz pravca Tobuta napadnu četnički bataljoni Kerovića i Bižića. I zaista, četnici su u toku dana i noći dva puta napali Podunavski bataljon. Prilikom prvog napada, bataljon se povukao u selo, ali je ubrzo protivnapadom povratio svoje položaje. Kada se spustio sumrak, bataljon je iskopao rovove i noćni napad četnika dočekao u zaklonu, četnici su se posle kratke borbe morali povući. Znajući da se na ovim položajima nalaze Sremci, a misleći da je ishrana nepodnošljiv problem Sremaca u Bosni, dovikivali su im: »Hej Srijemčani, ostaviste bijeli hljeb u Srijemu, da u Bosni jedete proju«.

Istoga dana poslepodne nemačke snage iz Tuzle krenule su prema Loparama. U zasedi su ih dočekali 1. bataljon Bii-

gade i 1. bataljon Sremskog odreda i prinudili ih da se sa oštećenim tenkom vrata u Tuzlu. U toku noći između 16. i 17. novembra, Fruškogorski bataljon razoružao je u selu Labudskoj četnički bataljon Koste Toljića i zarobio 45 četnika zajedno sa komandantom. Na kraju borbe moglo se konstatovati da je napad na Lopare i okolna uporišta potpuno uspeo i da su svi (neprijateljski položaji likvidirani osim Površinice, koja je ostala u rukama neprijatelja.

Zajedničkom borbom na Loparama postignut je značajan vojni i politički uspeh. Put Tuzla—Brčko onesposobljen je za saobraćaj, porušeno je 7 mostova, a uništene su i TT instalacije. Zarobljeno je 17 neprijateljskih vojnika, a ubijeno oko 25. Zaplenjeno je 13 automatskih oružja, oko 150 pušaka, preko 25 sanduka municije, kao i dosta odeće i obuće. Razbijeni domobrani i milicija, sem nekolicine kojima je sudeno, pušteni su kućama. Napadom na Podunavski bataljon Kei'ović i Bižić su još jednom dokazali da se nalaze u službi okupatora. Nasuprot tome, posle ove borbe moglo je svakome na Majeveci biti jasno da se partizani bore kako protiv okupatora, tako i protiv svih domaćih izdajnika.

Iz Sremskog odreda u ovoj borbi poginula su dva, a ranjena tri borca. Poginuli su Laza Kuzminac i Stanko Nikolić, delegat voda.

Lopare su voćarsiki centar na Majeveci. U državnim magazinima, kod trgovaca i bogatih okupatorskih saradnika zaplenjeno je nekoliko vagona suvih šljiva, jabuka i rakije šljivovice. Brigadna intendatura i sanitet su organizovali do 24. novembra, dokle su se bataljoni nalazili u Loparama, intenzivno pečenje šljivovice. Vrlo jaka prepečenica dodeljena je sanitetima, a najveći deo upućen je u bolnicu. Ova rakija služila je umesto alkohola za dezinfekciju rana.

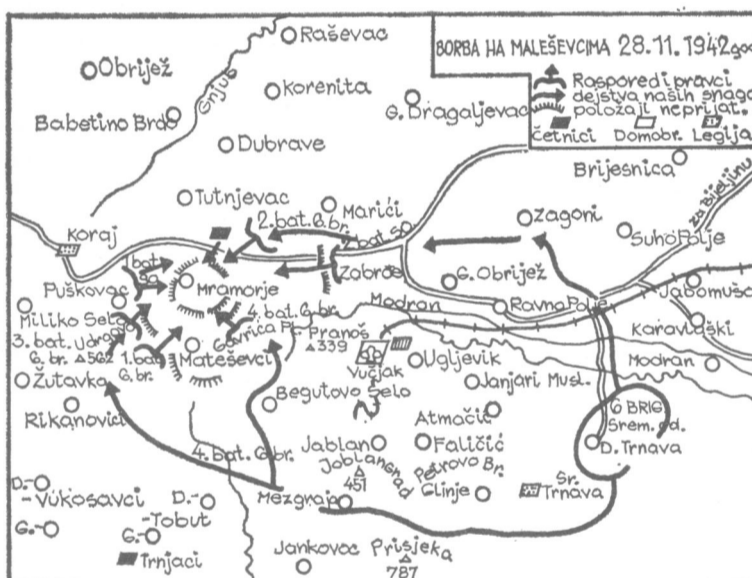
Posle prvih uspešnih borbi na Majeveci, priliv novih boraca se povećao, pa je posle skoro godinu dana obnovljen Majevečki partizanski odred.

POBEDA NA MALEŠEVCIMA

O četničkim porazima i o stanju na Majeveci nemačka komanda je saznala od Račićevog zamenika Jove Pmjatovića, koji je odmah posle borbe na Tavni otišao u Tuzlu. Shvata-

jući ozbiljnost situacije, nemačka komanda je naredila Štabu 3. domobranske divizije u Doboju da snabde municijom četnike sa Trebave i Ozrena i da im omogući prolazak na Majevicu, da bi sa majevičkim četnicima napali partizane. Domobranske jedinice iz Brčkog su dobile takođe naređenje da učestvuju u ovoj akciji.

Koncentracija četnika počela je 22. novembra, pa je u Vražiće 23. novembra stigao sa Trebave četnički bataljon popa Dimitrija Stefanovica sa oko 750 četnika. Iste noći 2. bataljon 6. brigade i Podunavski bataljon Sremskog odreda napali su deo ove četničke jedinice — 200 četnika na položa-

jima Žunovo—Obor. Posle kratke noćne borbe, Podunavski bataljon je razbio četničke položaje na Žunovu, a 2. bataljon 6. Brigade je zarobio 49 četnika sa dva teška mitraljeza i 6 puškomitraljeza. Ostatak četnika pobjegao je prema Vražićima.²⁵

Štab četničkog bataljona Đure Bižića, sa bataljonom jačine oko 400 četnika, nalazio se u selu Maleševcima. Ovde su do 27. novembra stigli: četnički bataljon sa Trebave, u jačini oko 750 četnika, bataljon Jove Prnjatovića, jačine 150 četnika, i jedan bataljon Radivoja Kerovića sa 200 četnika. U Maleševcima je stigao i četnički štab za Slavoniju sa kapetanom Žarkom Milurovićem Ugrinom, koji je od četničke vrhovne komande bio upućen u Slavoniju.

Štabovi 6. brigade i Sremskog odreda blagovremeno su saznali za neprijateljske namere i koncentraciju četnika. Želeći da ih preduhitre, odlučeno je da svim raspoloživim snagama napadnu i unište prvo četnike pre početka pripremane nemačko-ustaško-domobrasko-četničke ofanzive. Za planirani napad na četničku grupaciju u rejonu Maleševaca štabovi su prikupili do 27. novembra svih 7 bataljona i koncentrisali ih na prostoru Donja Trnava—Tavna.

Selo Maleševci ima pogodne odbrambene položaje. Bižić je uzvišiu Mramorje (321) utvrdio i povezao s položajima u okolnim zaseocima: Zabrđu, Gaju i Mitrovićima. Četnici su Mramorje nazivali Dardanelima i ono je zaista izgledalo neosvojivo.

U najvećoj tajnosti, računajući na faktor iznenađenja, bataljoni su 27. novembra poslepodne zaobilaznim putevima krenuli prema Maleševcima. Desna kolona, sastavljena od jednog brigadnog i Podunavskog bataljona, kretala se pravcem Donja Tmjava—Suho Polje—Janjari—Gurbeti do polaznog položaja, sela Zabrđa i Obrenove kose. Kolonom je komandovao Štanko Lužajić, komandant Sremskog odreda. Leva kolona, koja je bila sastavljena od dva brigadna i Fruškogorskog bataljona, kretala se pravcem Donja Trnava—Crveno brdo—Prosjeka—Mezgraja—Tobut—Udrigovo do polaznih položaja u selima Bukovcu i Maleševcima. Levom kolonom je komandovao Pero Kosorić. Na Udrigovu je ostavljen jedan bataljon za obezbeđenje iz pravca Tobut—Lopare. Srednja kolona, koju su činili Posavski i Jablanički bataljon i četa pratećeg oružja, služila je kao operativna rezerva i obezbeđenje od Ugljevika. Jedinice u koloni bile su pod neposrednom komandom svojih štabova i kretale se pravcem Donja Trnava—Crveno brdo—Prosjeka—Mezgraja—Gavrićevo brdo, sa kojeg je svaki štab trebalo da rukovodi napadom

i da interveniše gde bude bilo potrebno. Sve kolone su stigle na vreme na polazne položaje, četnički obaveštajci nisu uspeali da obaveste svoje komande o pokretu partizana, verovatno zbog vanredno lošeg vremena. Te kišne noći partizani su prešli 25—35 kilometara.

U 6. časova 28. novembra još se nije bilo razdanilo. Vreme je bilo tmurno i prohladno. Kroz jutarnji sumrak po kosama se belasao sneg. Partizanski bataljoni su počeli iz Mitrovića, Puškovaca i Maleševaca da prema Mramorju potiskuju i razoružavaju pospane i bunovne četnike. Podunavski bataljon je u prvom naletu, u Mitrovićima, zarobio teški mitraljez i vatrom tukao po kosi kojom su se četnici povlačili na Mramorje. Bataljon se razvio u sitreljački stroj i opkolio Mramorje sa istočne strane. Zatim je od desne obale rečice Janje počeo podilaziti položajima na Mramorju. Fruškogorski bataljon je imao teške borbe dok je čistio Puškovac i sa zapada potiskivao četnike prema Mramorju. Jedan deo ovog bataljona odmah je podišao pod rovove na koti, ali je tu, prikovan snažnom vatrom, ostao sve do podne, pokušavajući bombama da uništi bunkere. Ostali bataljoni su zatvorili krug oko utvrđenja. Počela je teška borba podilaženja pod dominirajuće položaje, sa kojih su opkoljeni četnici neštedimice sipali mitraljesku vatru, četničkim starešinama ubrzo je postalo jasno da su opkoljeni i da se moraju boriti na život i smrt. četnički trubač je zasvirao na juriš. Krenuli su prvo prema Obrenovoj kosi, a zatim i prema Gavrićevom brdu. I na jednom i na drugom pravcu naišli su na žestoku partizansku vatru. Stezao se обруč oko Mramorja. Oko 11 časova Kerović, koji te noći nije bio na Mramorju, pokušao je da sa svojim drugim bataljonom napadne štabove Brigade i Odreda. Posavski i Jablanički batailjon su uspeali da bez velikih napora odbiju. Za sve vreme ovih borbi teški mitraljezi i bacači precizno su tukli sa Gavrićevog brda neprijateljske položaje. Oko podne partizanski обруč se potpuno stegao. Partizani su preduzeli juriš. Nastala je borba prsa u prsa. četnički komandanti ubijali su svoje koji su se kolebali. Rešili su da izginu ili izdrže. Oko Bižića, njegova »garda« — dvadesetak bivših žandarma — se očajnički tukla. Bilo je već podne. Borba je još trajala nesmanjenom žestinom. Štabovi Brigade i Odreda su ubacili u borbu i rezervna dva bataljona. Pred kraj borbe domobranska artiljerija pokušala je iz

Ugljevika da topovskom vatrom utiče na borbu. Međutim, granate su padale van streljačkih strojeva partizana i na njih niko nije obraćao pažnju.

U 13 časova borba je bila završena. U rovovima četničkih utvrđenja ležali su mrtvi Đuro Bižić, pop Dimitrije Stefanović, Jova Prnjatović, kapetan Žarko Milurović Ugrin i 145 četnika. Zarobljeno je 600 četnika, dok ih je oko 300 uspelo da pobegne. Zaplenjena su četiri teška mitraljeza, 32 puškomitraljeza, 8000 pušaka, 10 sanduka municije i još mnogo drugog ratnog i vojnog materijala. Zagrljeni borci 6. brigade skandirali su po Mramorju: »Maleševce za Vukosavce!«, »Majeveca je naša«!

U ovoj najznačajnijoj zajedničkoj pobedi 6. istočnobosanske brigade i Sremskog odreda, sremski bataljoni su pokazali svoju punu vojničku vrednost. Hladnokrvno i znalački, pod najžešćom neprijateljskom vatrom, komandiri i komandanti su razvijali svoje jedinice, postupno i oprezno ih vodili pod dominirajuće neprijateljske položaje i pod najtežim uslovima osvajali određene ciljeve.

Velikom pobedom na Maleševcima 6. brigada i Sremski odred slomili su kičmu četništvu na Majeveci i do kraja rata oni više nisu predstavljali ovde neku ozbiljniju vojničku snagu. Ova pobjeda je omogućila da idućeg proleća Majeveca bude oslobođena, i da, s obzirom na svoj geografski položaj i prisustvo većih jedinica NOP-a, snažno doprinese razvoju NOP-a u istočnoj Bosni i Vojvodini. U ovoj borbi u punom smislu se manifestovalo bratstvo i jedinstvo između bosanskih i sremskih boraca.

Iz sremskih bataljona je poginulo na Mramorju 10 boraca: Đorđe Kevilj, Dragutin Krstić, Đorđe Živković, Svetozar Petković, Rada Vicković i Živan Radosavljević, iz Fruškogorskog: Mitar Bačvanski, desetar iz Podunavskog, i Ivan Guđin, Cveja Veselinović i Sava Jovanović iz Posavskog bataljona.

Sutradan su bataljoni krenuli u poturu za četničkim grupama, koje nisu bile stigle na okršaj u Maleševcima. Fruškogorski bataljon je pod Brčkom razoružao brčanski četnički bataljon Ace Medulića.

Prva dva dana decembra oba sremska bataljona su se nalazila na prostoru Brijest—Kunjevci—Džemat—Romani pod

samim grebenom Majevice. I na ovom terenu razoružano je nekoliko četničkih grupa.

Iz sela pod grebenom Majevice veliki deo muškog stanovništva se nalazio u četnicima. U selima se živelo u velikoj bedi i oskudici. Kuće su bile zapuštene, a zlehuda »posteljina« puna vašiju. Zbog hladnoće i malog broja prostorija mnogi borci su morali da spavaju u istim odeljenjima sa domaćinima. Deca su im bila ispijena, mršava i u samim dronjcima. Gušio ih je kašalj i povraćanje. Izgledalo je da je na pomolu epidemija velikog kašlja. Ishrana boraca je bila vrlo slaba — moglo se dobiti samo nešto nesamlevenog kukuruza. Petog decembra utvrđeno je da se među stanovništvom pojavio tifus. U Odredu je nastala uzbuna. Neki Sremci su znali šta znači ova bolest alko pređe u epidemiju i zahvati iznurene i fizički neotporne borce. Razloga za uzbunu bilo je dovoljno, jer su po borcima već gmizale vaši, glavni prenosioci tifusa.

Za kratko vreme svi sremski borci i rukovodioci su bili upoznati da je lična higijena najvažnija preventiva protiv epidemije tifusa, pa su se od prvog dana vrlo ozbiljno počeli boriti za ličnu čistoću i čistoću odela.

Sanitetska služba u sremskim bataljoimma imala je tradiciju. Već marta 1942. godine, dolaskom u Fruškogorski odred dr Dušana Savića Dode, ova služba je počela svoju stručnu delatnost. Uskoro je svaka četa Fruškogorskog odreda imala četnu bolničarku. Naredbom od 25. maja 1942. godine, od dotadašnje ambulante formirana je bolnica Fruškogorskog odreda sa hirurškim i internim odeljenjem. Tokom 1942. godine bar 50 devojaka-partizanki završilo je sanitetske tečajeve, koje je vodio dr Dušan Savić.

U kasnu jesen 1942. godine sanitetska služba sremskih bataljona u istočnoj Bosni je bila sastavljena uglavnom od dovoljnog broja mladih devojaka-bolničarki — koje su osnovno sanitetsko znanje bile dobile u Sremu na sanitetskim kursovima. Ova služba bila je sada na vrlo ozbiljnom ispitu. Borba protiv tifusa morala se voditi preventivom, ličnom higijenom svakog pojedinog borca. Ekonomski uslovi su bili vrlo teški,

a ljudi snajrazličitijih shvatanja i navika. Sprovođenje preventivnih mera tražilo je od mirnih li na izgled tihi devojaka vanrednu energiju. Teško je zamisliti upornost tih devojaka, koje su uspevale da, na primer, nateraju sve borce i rukovodioce da se šišaju, peru rublje i odeću, ili da svako veče operu noge.

Bataljoni su 6. decembra sišli u rejon Čengića, gde je bilo daleko više uslova za preduzimanje i sprovođenje preventivnih mera za sprečavanje tifusa. Lična higijena i uništavanje vašiju postali su obaveza za svakog borca, što se radilo na svakom zastanku. Čišćenje je vršeno na razne načine. Kožusi, kožne čakšire i svi delovi odeće od kože sa vunom, bili su spaljeni. Neko je pronašao da se u ugrijanim sušarama za sušenje šljiva najbolje »peku« vaši, pa su jedno vreme odela trpana u te sušare. No, kada je jednoj desetini izgorela sva odeća i njeni borci usred zime ostali bez odela, taj način je napušten. Nešto bolji način dezinfekcije bio je iskuvavanje odela u kazanima za kuvanje pekmeza. To je primenivano, ali tako iskuvane, skupljene i zgužvane prnje, koje su se i da'je zvale odelo, pravile su od boraca, kada bi ih ponovo obukli, prava poljska strašila. Ali to je ipak pomagalo da se vaši kolikontoliko unište. Nesreća je bila u tome što je posle iskuvavanja, sušenje odela trajalo dugo, pa se u većini slučajeva oblačilo polumokro i sušilo na čoveku. U vlažnom odelu bilo je i hladno i neprijatno. Međutim, vaši su i dalje milele po odeći i telu boraca. Činilo se da se u čistom rublju brže razmnožavaju. Polugoli i izmršaveli borci činili su sve što su mogli da se spasu epidemije tifusa. Komandiri i komesari su neprekidno zahtevali od boraca da budu čisti i istrebljeni od vašiju. Nemarne borce, koji nisu voleli da se trebe i predaju odelo na iskuvavanje, grdili su, pretili im vojnim sudom. Iako je zima bila osvojila, mnogi borci radije su noći provodili u pojatama i naslonima za seno, nego u pregrijanim i okuženim seoskim kućama. Neko se setio iskustva iz prvog svetskog rata, kada je među vojnicima vladalo uverenje da su beli luk i rakija najbolji lek protiv tifusa. Iada je nastala potraga za belim lukom. Ponegde je i pronalazen. Rakije je bilo u izobilju. Nje je uvek bilo u većini čaturica. Bila je to prava partizanska ofanziva protiv preteče epidemije.

Tokom decembra epidemija nije uzela ozbiljnije razmere. Sanitet je izvojevao svoju prvu veoma značajnu pobjedu. Zahvaljujući najviše upornim sremskim partizankama, koje su vrlo ozbiljno i odgovorno shvatile svoju dužnost, energično, uporno i sa samoodricanjem vodile borbu za čistoću i higijenu boraca, epidemija nije uzela maha. Do aprila iduće godine epidemija je uglavnom bila suzbijena. Umrle su svega dva borca. Do kraja rata opasnost od tifusa nije prestajala, ali ni budnost saniteta nije slabila, pa su bolničarke i higijeničarke, pored bombaša i mitraljezaca, nosile vrlo odgovorni i veliki deo tereta teškog rata.

Za sve vreme borbe protiv tifusa bataljoni su, kao što je bilo i predviđeno, držali položaje prema Drini, sprečavajući prelazak četnika iz Srbije.

Fruškogorski i Podunavski bataljon nalazili su se u Čengićima i Gornjoj Pilići do 13. decembra, a 14. decembra su stigli kuriri iz Birča sa izveštajem da je situacija u Birču teška i da Birčanski partizanski odred jedva odoleva pritiscima triju četničkih brigada. Štabovi su odlučili da se krene u Birač, radi pomoći Birčanima. Sutradan se saznalo da počinje i neprijateljska ofanziva.

ZIMA U BIRČU

Iako je bilo jasno da su četnici na Maleševcima teško potučeni, niko u rukovodstvu Brigade i Odreda nije verovao da je neprijatelj odustao od planiranog napada na Brigadu i Odred. Posle poraza na Maleševcima, Nemci su izgubili poverenje u majevičke četnike, neke su čak razoružali i slali u Nemačku na rad, pa su sledeću akciju protiv partizana planirali bez njih.

Po novom neprijateljskom planu, partizane je trebalo opkoliti i uništiti na severnim padinama Majevice. Za ovu ofanzivu okupator je angažovao oko 10.000 vojnika: dva bataljona Nemaca, dva bataljona ustaša, pet bataljona domobrana i celokupnu Muslimansku miliciju i Legiju sa ovog terena.

Neprijateljska ofanziva je počela 15. decembra. Nemačke i domobranske snage iz Bosanske Rače i Bijeljine krenule su preko partizanskih sela prema jugu. Sutradan, 16. decembra,

krenule su i neprijateljske snage iz Tuzle i Čelića. Partizanski bataljoni su želeli da izbegnu frontalnu borbu sa mnogobrojnim i neuporedivo bolje naoružanim neprijateljem, pa su se povlači na jug, u prostor Obršine—Romani—Rožanj, nameravajući da izvrše napad na ustaško uporište u Šapnu. Međutim, pošto su se partizanske snage našle opkoljene u vrlo uskom prostoru, napad na Šapnu je odložen. Nemci koji su stigli na Majevicu iz Tuzle, 17. decembra su grebenom Majevice žurili da zauzmu na njoj važne prevoje, da bi partizanima onemogućili prelazak. Istoga dana dva ustaška bataljona su vršila iz pravca Šapne snažan pritisak na levi bok partizanskih jedinica. Jedan bataljon 6. brigade uspeo je da pre Nemaca zaposedne grebene Majevice i da im tokom celog dana ne dozvoli dalje napredovanje. Druga dva brigadna bataljona napala su ustaše u pokretu iz Šapne i uspeli da ih odbace nazad. U isto vreme dva sremska bataljona i Majevički partizanski odred prikupljali su se u rejonu sela Rožanj, te nisu učestvovali u borbama. Pod okriljem noći bataljoni Brigade su uspeli da se odlepe od neprijatelja i da stignu na Rožanjsku kosu, gde je prema dogovoru trebalo da stignu i sremski bataljoni. Na ugovoreno mesto stigao je i Majevički partizanski odred. Pošto dva sremska bataljona nisu stigla ni dva sata posle zakazanog vremena, Brigada i Majevički odred su krenuli i prešli Majevicu, a u zoru 18. decembra i put Zvornik—Tuzla i istoga dana stigli u Birač.

Dva sremska bataljona su 17. decembra poslepodne sa nelagodnošću osluškivala puškaranja i artiljerijsku vatru koja je odjekivala sa svih strana. Predveče je paljba prestala, pa su bataljoni, čim se smračilo, naložili mnoge velike vatre. Iste takve vatre su gorele i na drugoj strani puta, gde su zanoćili Nemci i ustaše. Čim su se vatre razgorele, na njih je nabacano još drva, pa su oba bataljona i jedna četa Posavskog, koja se bila odvojila od glavnine, u najvećoj tišini napustili vatre i krenuli uz Jelicu. Napred je išao Podunavski bataljon. Posle pola časa tihog i pažljivog hoda uz Jelicu odjeknulo je u tihoj snežnoj noći oštro: »Stoj! Ko ide?« Kada je prethodnica odgovorila, iz mraka je pala nova komanda, samo sada na nemačkom jeziku: »Pali!«. Desetina iz prethodnice se brzo razvila, a oba bataljona su se sjurili natrag u potok. Članovi Štaba Odreda su se kratko vreme dogovarali. Bila je veoma ozbiljna situacija za ljude koji na ovom

terenu nisu nikada bili. Od vodiča se nije mogla očekivati pomoć jer se uplašio. Brzo je ipak doneta odluka. Rešeno je da se ipak produži marš uz Jelicu. Za uspeh poduhvata bila je potrebna apsolutna tišina, trebalo je proći kroz selo i provući se kroz ustaško-nemačke položaje. Borci su privezati čaturice da ne lupkaju, obavili cokule da ne lupaju po kamenju i u mrtvoj tišini krenuli nekim potokom. Pred zoru su sitigli na vrh Jelice. Odatle je do puta Zvonnik—Tuzla bilo dosta daleko, a noć je bila na izmaku. Zbog toga je Štab 3. (Sremskog) odreda odlučio da se na ovom mestu predani. Položaj za odbranu je bio dobar, ali su bataljoni bili u opasnoj situaciji, jer se neprijatelj nalazio svuda oko njih. Ali drugog izlaza nije bilo. Komandant Odreda Stanko Lužajić je još pre irazdanjivanja odredio svakoj desetini položaj. Istovremeno je izdao najstrože naređenje da ni jedan borac ni po koju cenu ne srne napustiti svoje mesto. Samo u tom slučaju moglo se izdržati do iduće večeri. Srećom, bukve su bile debele, bilo je i oborenih stabala, pogodnih za zaklon. Svaki borac je izabrao pregledno mesto i dobar zaklon, legao i čekao. Niko nije ni pomišljao na spavanje, mada je ovo bila druga noć kako borci nisu sklopili oči.

Još se nije bilo potpuno razdanilo, a dotle u Rožnju počela je paklena tutnjava. Neprijatelj je artiljerijom i bacačima tukao u prazno selo. Ne našavši partizane, svoj bes neprijatelj je iskalio paljenjem malog i siromašnog sela. Najzad je pronašao i položaje sremskih bataljona, pa je počeo da napada. Prvo i neuobičajeno rano napao je polažeje Fruškogorskog bataljona. Ubrzo, Fruškogorski bataljon je prešao u protivnapad i odbacio napadača. Incijativni i hrabri politički komesar Fruškogorskog bataljona Paja (Slobodan Bajić) naredio je da se jedan vod neprimetno spusti prema Rožnju i sa leđa napadne napadača, Francetićevu Crnu legiju. Ovo je za kratko vreme zbunilo neprijatelja, ali je 011 uskoro ponovio napad, ovog puta jurišem. Bukve su praštale, iverje letelo, ali niko nije napuštao položaj. Poginuli su komandir legionarske čete i 12 legionara. Uspeh Fruškogorskog bataljona podigao je moral Sremaca. Oni kojima je ponestalo municije, spuštali su se niže i kupili metke koje su ustaše u žurbi gubili. Tražeći slabu tačku u partizanskim položajima, neprijatelj je počeo napad na krilo, gde se nalazio Podunavski bataljon. Duga kolona legionara u crnim uniformama uporno

je nadirala grebenom planine, pokušavajući da zaobiđe levo krilo podunavaca. Pod preciznom vatrom ovih, kolona legionara se pokolebala. Zatim su podunavci izvršili manevar sa jednom četom, koja je otvorila vatru u bok legionara, pa ih je nagnala na povlačenje. Ustaše su izvele još jedan napad, ali ovoga puta sa mnogo manje borbenosti. I ovaj napad je dočekan snažnom vatrom. Ustaše su obustavili napad, kupili ranjenike i izgubili se. Ispred položaja je ostalo mnogo municije, skoro onoliko koliko su partizani potrošili u odbijanju napada.

Oko podne su se pojavili avioni — »rode«. Borci su se prilepili uz bukve, trudeći se da ostanu neprimećeni. »Rode« su neko vreme kružile iznad Jelice, a zatim su svoj smrtnosni teret izručile nege van partizanskih položaja.

Što se više približavala moć, radost među borcima je bila sve veća. Kada je pao sumrak, počelo je postrojavanje za pokret. Najteža situacija u kojoj su se do tada našli Sremci u Bosni, bila je prošla. Noćni marš kroz gustu šumu, preko potoka, useka i vododerina, bio je, zahvaljujući dobrom raspoloženju boraca, brz i lak. Kada su bataljoni izašli iz šume i stigli pred uvek dobro čuvani put, zabeleo se dan. Očekujući neprijateljske tenkove, oprezno su se približavali putu. Ali, dočekalo ih je nekoliko rafala iz puškomitraljeza. Snažan juriš razvijenih bataljona brzo je učutkao nekoliko slabih neprijateljskih zaseda i oba bataljona su se za tren oka prebacila preko puta Zvornik—Tuzla.

U borbama prilikom prelaska preko Jelice poginula su tri borca: Živko Džakula, komandir čete, Milenko Verkić, zamjenik političkog komesara čete, i Stevan Nović, borac.

Oba bataljona su 19. decembra ušla u zaseoke sela Osmaci. U zaseoku se slavio sv. Nikola, krsna slava većine domaćina. Pred kućama su stajali domaćini, čisto obučeni, sa krčazima rakije u rukama. Partizanima je bilo poznato da četnici šire glasine kako oni ne trpe veru i da iz kuće izbacuju ikone, pa su hteli da ovom prilikom pokažu stanovništvu da to nije istina. Zato su se ovde pridržavali svih običaja i ponašali onako kako to dolikuje gostima, te su čestitali i nazdravljali domaćinima. U toplim sobama domaćini su, i sami raspoloženi, služili na sinijama sir, pomalo mesa, postan pasulj i dr., uvereni da partizani i te kako poštuju običaje svojih domaćina.

Ali imi ovde nije izostao napad neprijatelja. Artiljerija sa Caparda i tenkovi sa puta otvorili su snažnu vatru na selo. Sremski borci su morali krenuti dalje u brda. U sumrak su stigli u Šekoviće i zakonačili u zaseocima Vidakovići i Petrovići, u blizini 6. brigade i Majevičkog partizanskog odreda.

Šekovići su poveliko i razbacano, tipično bosansko selo u severnom Birču. Da nije bio rat, njegovi šaroliki zaseoci, kuće, zelene padine brda koja se negde blago a negde strmo spuštaju prema Drinjači, svojim lepotama izazivale bi kod namernika ushićenje i uživanje u lepoj prirodi. Žitelji ovog sela od prvog dana ustanka su vezali svoju sudbinu za NOP. Neki najvažniji događaji osamnaestomesečne istorije NOP-a istočne Bosne vezani su za ovo selo. Poslednji događaj od pre tri meseca je bio formiranje i ispraćaj 6. istočnobosanske brigade.

Posle odlaska 6. brigade na Majevicu, u okolini Šekovića je ostao Birčanski partizanski odred, koji fašističke snage nisu mogle da unište, jer je narod Birča bio listom uz njega. Kada je okupator krajem novembra preduzimao mere da uništi 6. brigadu i Sremski odred na Majevici, romanijski četnici su se sjurili u Birač i počeli pljačku i uništavanje. Birčanski partizanski odred je pružao optor, ali kada je bio na izmaku snaga, pozvao je 6. brigadu u pomoć. Ona je stigla u poslednjem momentu. Mitraljeska i puščana paljba koja se 19. decembra čula sa Caparda, naterala je romanijske četnike da pobegnu na Romaniju. U Birču je ostala vlasenička četnička brigada. Već sutradan, 20. decembra, partizanske snage su otpočele ofanzivu protiv birčanskih četnika.

Vlisenioka četnička brigada nije imala oslonca u narodu Birča i bila je na vrlo niskom borbenom nivou. Zato je razbijanje ove brigade bio lak posao i sveo se, u stvari, na hvatanje i razoružavanje četničkih grupa, koje su se krile po zabitim i besputnim planinskim naseljima. U toku 20. i 21. decembra Podunavski bataljon je učestvovao u hvatanju i razoružavanju oko 200 četnika. Oba sremska bataljona napadala su 24. decembra četnike na širokom prostoru: Podborogova—Odžaka—Sajtovića—Gojčina—Rakinog brda—Vrela i Pandura. U toj akciji je zarobljeno oko 100 četnika, a zaplenjeno 50 pušaka, 2 pušikomitraljeza i 1 teški mitraljez. Fruškogorski bataljon je 27. decembra gonio četnike u re-

jonu sela: Pantelići, Tomići, Bajagići, Brilići i Odžaci. Tako je za nekoliko dana u Birču razbijena vlasenička četnička /brigada. Postupak sa četnicima i ovde je bio isti kao i na Ma-
jevići.

Šesta stočnobosanska brigada (u njenom sastavu je bio i Posavski bataljon) krenula je 27. decembra na Romaniju, u poteru za romanijskim četnicima, koji su prilikom povlačenja ubili nekoliko uglednih pripadnika NOP-a iz šekovića. Za njom je krenuo i Podunavski bataljon, koji se zadržavao na Milan-planini. Sneg je gusto vejao i zasuo bregove i šume. Temperatura se kretala oko minus 20 stepeni. Ovo je gotovo onemogućilo poduhvat 6. brigade. Kretanje po planinskom bespuću opljačkane i popaljene Romanije bilo je više nego teško. U Brigadi je tifus dobio razmere epidemije. Već je bilo obolelo oko stotinu boraca. U pratnji jedne čete oni su uskoro vraćeni u Šekoviće.

Put tifusara preko snegom zavejane Romanije i Milan-planine bio je stravičan. Stotinu ispijenih i bledih živih kostura u agoniji i bunilu sporo se kretalo na konjima ili peške kroz duboke snegove, sa visokom temperaturom, stalno tražeći da jedu. Ništa nije bilo lakše ni njihovim zdravim pratiocima i bloničarkama. I sami iscrpljeni, gladni i umorni, ulagali su natčovečanske napore da bi ovu stravičnu kolonu održali i smirili. Čim su tifusari stigli u Šekoviće, u obližnjem manastiru Lovnici je odmah organizovana bolnica. Neumorni lekari Dragan Jovanović i Roza Papo činili su sve da stvore kakve-takve uslove za lečenje ove teške bolesti, i za organizovanje preventivnih mera protiv njenog širenja.

Na pitanje »kako se ta opaika bolest predoilevala«, dr Dušan Savić Doda je, jednom prilikom posle rata, odgovorio »Preodolevala se snagom mladog orgamzma naših boraca jer drugog nije bilo. Tu i tamo ponekog bih i prevario običnim aspirinom.«

Šesta istoobosanska brigada se u toku gonjenja četnika po Romaniji toliko fizički iscrpla da su joj snage bile na izmaku. Zbog toga je bila prinuđena da 12. januara 1943 godine i sama krene natrag u Šekoviće.

U borbama na Romaniji i Birču poginulo je 7 boraca Posavskog bataljona: Spasoje Kreculj, Nikola Cvijanović,

Rada Ignjatović, Boško Radonić, Ljubomir Božić, Đorđe Kalenić i Sreta Gršić.

Podunavski bataljon se od 27. decembra, za vreme bavljenja 6. brigade na Romaniji, nalazio na Milan-planini, u selima Ponjerka i Riječice. Tu su podunavci imali zadatak da obezbeđuju Šekoviće od upada kladanjskih ustaša. Izvršavajući taj zadatak, bataljon je danju i noću morao da bude na položajima, izložen mrazu od kojeg je bukvalno pucalo drvo i kamen. Tu hrane uopšte nije bilo, već se nabavljalo nešto zobi ili zobnog brašna i na više od desetak kilometara udaljenosti.

Loše samleveno i neprosejano brašno od zobi bilo je puno osja koje se zabadalo u nepce i zaglavljivalo među zube. Sremci su shvatili da ima goreg hleba i od kukuruznog. Kada je jednom uhvaćen podivljali jarčić, njegovo meso trebalo je podeliti na 160 komada. Svaki borac je gledao u tu mrvicu mesa i razmišljao na šta da je upotrebi: da li da njome namaže pušku, čiji delovi su počeli ozbiljno da rđaju, ili da je upotrebi za mazanje od mraza skočanjenih cipela, koje nisu videle masti otkako isu se našle na boračkim nogama, ili najzad, da je nekako ispeče i pojede, mada je znao da time može samo još više nadražiti teško izdržljivu glad. Kada se sredinom januara 6. brigada vratila u Šekoviće, sa njom se sa Milan-planine vratio i Podunavski bataljon.

Početakom 1943. godine u Birču je bilo oko 2.300 partizanskih boraca. Ishraniti i podmiriti mnoge potrebe za ovoliki broj ljudi bilo je isuviše težak teret za ovaj hrabri i plemeniti, ali osiromašeni partizanski narod. Štabovi jedinica i partijsko rukovodstvo dobro su to znali, ali drugog izlaza nije bilo. Ovde se trebalo, posle jednog značajnog perioda narodnooslobodilačke borbe pripremiti za novi. Tifusari su bili veliki teret i u isto vreme ispit svesti boraca i naroda. Taj ispit i borci i narod su časno položili. Uskoro se od tifusa razboleo i komandant Sremskog odreda Stanko Lužajić. Umro je 12. februara 1943. godine u Lovnici. Osim Lužajića, od tifusa su umrli još Živan Živanović, Lazar Ostojić, Lazar

Ilić iz Posavskog bataljona i Boža Prodanović iz Podunavskog bataljona.

Prema nepotpunim podacima od tifusa je te zime bolovalo oko 300 boraca iz svih jedinica. Pretpostavlja se da je umrlo oko 50 boraca, što znači da je epidemija ipak oslabila borbenu snagu ovih jedinica.

Za vreme boravka u Šekovićima, u bataljonima je pojačan partizanski i politički rad. Najnovije vesti izdavala je tehnika PK KPJ za BiH. Obrađivane su, između ostalih, i Sremcima poznate klasične mankstističke teme — seljačko pitanje, nacionalno pitanje i o imperijalizmu. Bili su pokrenuti i bataljonski listovi. U Podunavskom bataljonu izašla su dva broja bataljonskog lista *Kroz borbu*. U ovim brojevima je objavljeno desetak članaka, pesmica i priča iz života Bataljona. Rodoljub Čolaković je neumorno pomagao svaki pokušaj

Dolazak novih boraca iz Srema

na ovome poslu. Pokrajinski komitet KPJ za BiH održao je dva kursa za političke /komesare i njihove zamenike u četa-ma. Kurseve je posećivalo i desetak isremskih boraca. Doc-nije su ovi kursovi postali politički komesari četa ili njihovi

zamenici. Održavana su predavanja o tek obrazovanom AVNOJ-a, a formirano je i nekoliko marksističkih kružoka. Operativni oficir Štaba 3. (Sremskog) odreda Radoslav Jović, bivši pitomac-narednik vazduhoplovne vojne akademije, koristio je svaku priliku da upozna borce i komandire sa osnovnim pravilima vojne veštine i rukovanja oružjem. U jedinicama je organizovan vojnički život: ustajanje, fiskultura, doručak, zanimanje. Poslepodne su održavani politički časovi i sastanci.

Posle prelaska u Birač, u bataljonima Sremskog odreda su izvršene neke kadrovske promene. Pred polazak u Birač razbole se komandant Podunavskog bataljona Damjan Petković Veliki i vratio se u Srem. Za novog komandanta postavljen je Marko Tanurdžić Šiptar. Na Romaniji je za novog politkoimesara 4. (Posavskog) bataljona 6. brigade postavljen Milan Stepanović Matroz. Za zamenika komandanta istog bataljona postavljen je Dušan Vukasović Diogen, operativni oficir Bataljona. Takođe je postavljen i nov zamenik politkomesara istog bataljona.

U drugoj polovini januara zima u istočnoj Bosni naglo je popustila. Štabovi su nastavili pripreme za prolećne operacije. Prve na udaru trebalo je da budu ustaške i domobranske posade u dolini Spreče na putu Zvornik—Tuzla. Ovo je, u stvari, plan od ranije, čije je izvršenje omela snežna zima. Po novom planu, taj zadatak preuzeli su 6. brigada i Birčanski partizanski odred. Na Majevicu je trebalo da se vrate Sremski Odred i Majevički partizanski odred. Sremski odred je imao i zadatak da obezbedi vezu sa Sretnom i da prihvata borce koji budu otuda upućivani. Zadatak Majevičkog odreda je bio da mobiliše ljudstvo na Majevici i u Semberiji. Pored ovoga, oba odreda je trebalo da vrše zajedničke akcije čišćenja Majevice od preostalih četnika i ustaških i domobranskih uporišta.

PONOVO NA MAJEVICI

Napad 6. istočnobosanske brigade na neprijateljska uporišta koja su obezbeđivala komunikacije na putu Zvornik—Tuzla, trebalo je da pomognu Sremski i Majevički odred prilikom prelaska na Majevicu.

U gustim inaseljima oko ovog puta, u selima Prnjavor, Osmaoi, Hajvazi, Memići i Bulatovići, u dužini od oko 10 do 12 kilometara, a u dubinu od 3 do 5 kilometara, neprijatelj je bio razmestio oko 2.000 svojih vojnika (tri bojne domobrana, oko 100 legionara, i nešto dublje u selima Rudnik i Kusionje oko 450 četnika). Tu su bile postavljene i dve baterije haubica. Centar ovog odbrambenog sistema bio je u selu Caparde, koje se nalazilo na samom putu i u blizini Spreče. Na pogodnoj kosi bile su postavljene haubice, koje su dominirale dolinom Spreče. Napad na ovaj neprijateljski sistem utvrđenja počeo je 25. januara u 3 časa ujutru. Te noći sneg je počeo da se naglo topi, pa je nabujala Spreča u mnogome bila uzrok neuspeha preduzete akcije.

Leva kolona, u kojoj su bili 1. bataljon Sremskog odreda (Fruškogorski) i 4. bataljon 6. brigade (Posavski) zauzela je sela Osmake, Memiće i Bulatoviće i zaposela put iz pravca Tuzle. Pokušaj neprijatelja da iz Tuzle pritekne u pomoć svojim jedinicama bataljoni su odbili. Desna kolona, u kojoj su bili Majevički odred (imao je dva bataljona) i 2. bataljon Sremskog odreda (Podunavski), takođe je izvršila svoj zadatak. Podunavski bataljon je zauzeo selo Kulinu. Međutim, zakasnio je da napadne Caparde sa severa. Majevički odred zaposao je put iz pravca Zvornika i lako odbio slabije napade neprijatelja sa ovog pravca. Glavni napad na Caparde su vršila tri bataljona 6. istočnobosanske brigade. Spreča je bila jako nabujala pa je 1. bataljon jedva pregazio i zakasnio je sa 'napadom. To je omogućilo neprijatelju (5. bojna 3. domobranske pešadijske pukovnije) da razvije svoje snage i da, iako čvrsto opkoljen, pruži snažan otpor bataljonima Brigade koji su pokušavali da prodru u utvrđenje. U svanuće je napad na Caparde prekinut. Dva sremska bataljona (Fruškogorski i Podunavski) zajedno sa Majevičkim odredom bili su prešli put i zauzeli položaje na njegovoj severnoj strani, dok su bataljoni Brigade zaposeli južnu stranu puta. Sa ovih položaja Brigada je nastavila još dvadesetak dana da napada neprijateljske položaje u dolini Spreče. Ovo je bio i rastanak 6. brigade i Sremskog odreda.

Pošto je prešao put, Podunavski bataljon se postavio južno od Velikog brega (568). Tu je trebalo da sačeka Fruškogorski bataljon, da bi odatle zajedno krenuli na Majevicu.

Podunavci, mokri do kostiju od gaženja nabujale Spreče, ponovo su na ovim planinskim položajima bili izloženi vetrovima i snežnoj vejavici. Uz to su u toku dana morali da odbijaju manje delove Muslimanske legije, koji su ih uznemiravali od Kalesije. I Fruškogorski bataljon je bio ovog dana izložen oštroj hladnoći i drugim nezgodama. Njegove položaje, koji su se nalazili nešto zapadnije, tukla je neprijateljska artiljerija sa Caparđa. Po velikoj hladnoći i mećavi, slabo obučeni i obučeni, mnogi polubosi borci Podunavskog bataljona, a dan kasnije i Fruškogorskog, prešli su Jelicu i rasporedili se u rejonu Romani—Ravni Zavidu.

Povratak partizana na Majevicu neprijatno je iznenadio četnike. Za vreme odsustvovanja partizana, mnoge četničke starešine bile su ponovo digle glavu, prikupili svoje četnike i nastavili po starom. Podunavski bataljon je prvog dana po dolasku iznenadio neke četničke grupe, razoružao ih i zaplenio 12 pušaka i 1 teški mitraljez.

Fruškogorski bataljon se pred polazak u napad na Caparde oprostio od svog komandanta Miloša Zekića. Zekić, mlad učitelj, brzo je shvatio dušu našeg čoveka i među Sremcima postao omiljen komandant. I on je, kažu borci, na rastanku sa Bataljonom zaplakao. Komandu je preuzeo njegov, a ranije i Kamenjarev zamenik Đorđe Bikicki.²⁶

Stanje u Sremskom odred, u materijalnom pogledu, bilo je gore nego ikada do tada, gotovo očajno. Odelo i obuća bili su sasvim dotrajali. Majevička planinska sela su bila siromašnija nego jesenas, pa se ni na kakvu pomoć od njih nije mogla računati. Štab Odreda je odmah poslao kurire u Srem. Tražio je ljude, odeću i obuću. Sledećih deset dana, zbog teškog stanja, zbog hladnoće i zavejanih terena, bataljoni su se kretali samo onoliko koliko isu morali radi snabdevanja hranom. To vreme je iskorišćeno za politički rad. Održavani su sastanci na kojima su čitani materijali predviđeni za teorijsko uzdizanje. Partija i SKOJ su primili u svoje članstvo veći broj novih boraca, prekaljenih u teškom životu i ratovanju proteklih meseci.

Sredina februara nagovestila je radni dolazak proleća. Bataljon/i su se spustili isevernije, u Semberiju. Tu je u sva-

²⁶ Posle rata, u vreme Informbiroa, postao izdajnik svog naroda i Partije.

loom pogledu bilo daleko bolje. U mnogim selima u toku zime bili su formirani narodnooslobodilački odbori i obnovljene partijske organizacije. Snabdevanje hranom i ostalim potrebama bilo je briga ovih organizacija. Od njih su intendanti bataljona dobijali prehrambene namirnice, uglavnom kukuruzno brašno, pasulj, zatim slaninu, pa i meso. Hrana je kuvana zajednički za vod ili četvu. Život je postao snošljiviji, čak radosniji. Narodnooslobodilački odbori su preduzimali izvesne mere da od primitivno štavljene kože prave domaće opanke — virce. Time je ozbiljan nedostatak u obući donekle bio ublažen. Saizvesnih proplanaka, kojim su se sada partizani kretali, mogao se ponekada u vedrom jutru nazreti Srem. To je kod boraca izazivalo prijatno uzbuđenje i pomisao na rodni kraj. Stihovi:

Da bijemo fašiste,
da ih proteramo,
a kad bude gotovo,
natrag se vraćamo,

zvučali su kao zavet koji se mora ostvariti. Štabovi i borci su strpljivo očekivali vesti iz Srema.

Četvrta neprijateljska ofanziva je bila u toku. Vrhovni štab NOV i POJ preko radio-stanice »Slobodna Jugoslaviji« naredio je svim jedinicama NOV i PO Jugoslavije da krenu u ofanzivu protiv neprijatelja, da ga napadaju svuda, naročito njegove komunikacije, kako bi olakšali situaciju u kojoj se nalazila operativna grupa NOVJ pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba.

Noću između 16. i 17. februara dva bataljona Sremskog odreda izvršili su napad na železničku prugu Ugljevik—Bijeljina. Napadnute su železničke stanice Pučile, Jabanuša, Suho Polje, Modran i Modranski Most. Sve ove stanice obezbeđivala je posada domobrana i Legije. Zeleznička stanica u Jabanuši je spaljena, dok su posade ostalih uspele da odole napadima partizana. Na ovim stanicama su oštećene signalne instalacije, skretnice i postrojenja, pruga je razorena a telegrafsko-telefonski stubovi posečeni. Prilikom ovih akcija poginulo je nekoliko boraca, među kojima i Neša Nikolić Neško, jedan od najstarijih i najistaknutijih boraca Fruškogorskog bataljona.

U Bijeljini je te zime zapovednik 6. domobranske pukovnije bio potpukovnik Jurković, ustaša po ubedenju. Jurkovića su mučile ambicije da očisti Majevicu od partizana. On se sa svojim bojnama i satnijama često šepurio po semberskim selima. Istina, dobro se čuvao da se ne udalji mnogo od Bijeljine.

U zaseocima Gornje Čađavice, oko sela Petkovići i Limunovići, nalazile su se 19. februara neke jedinice Majevičkog partizanskog odreda i Podunavskog i Fruškogorskog bataljona. Oko podne je primljen izveštaj da se putem iz Dragaljevca za Bijeljinu kreće 23. satnija 6. domobranske pešadijske pukovnije pod punom ratnom opremom. Od najbližih sremskih i bosanskih jedinica odmah je formiran bataljon koji je ubrzanim maršem izbio ina put kod Crvenog potoka, 8 kilometara zapadno od Bijeljine. Bataljon je tu napravio zasedu i kada se domobranska četa našla u njoj, uspeo je da je posle kratkog ipuškaranja zarobi i razoruža. Samo 11 domobrana iz prethodnice uspelo je da pobjegne. Tom prilikom zarobljeno je 87 domobrana, 5 podoficira i 2 oficira. Zaplenjeno je 80 pušaka, 7 puškomitraljeza, 3 teška mitraljeza, 4 automata, oko 5.000 metaka i veća količina druge vojne opreme." Sa domobrana je skinuto odelo, pa su pušteni kućama. Od ovih dana partizani su se u ovom delu Bosne počeli obilno da snabdevaju oružjem i odećom kod domobrana. Podunavski bataljon je ovom akcijom povoljno rešio najteže slučajeve svojih slabo odevenih i bosih drugova.

Za sremske borbe u Bjeloševcu, 18. februara 1943. godine je osvanuo radostan i isivetao dan. Sunce je od ranog jutra razgonilo maglu, koja se vukla na plitkim semberskim kotlinama. Iz dola od Trnave, iz magle je odjednom izronila duga kolona Sremcima dobro poznatih i dragih silueta. Sa šubarama na glavama, u kratkim kaputima i sa punim džakovima na leđima, na Majevicu je stiglo novih nenaoružanih 355 boraca. Na čeki je bio od rana oporavljeni Marko Peričin

Kamenjar. Dočekali su ih Fruškogorski bataljon i Štab Odreda. Uzbuđenje je bilo veliko.

— Kako je u Sremu?

— Dobro je, odlično!

— Kako tu, u Bosni?

— Dobro je, može se.

Obično su ovako počinjali svi razgovori. Odgovorima su bili zadovoljni jedni i drugi. Bilo je mnogo šta o čemu je trebalo pitati i čuti. Ubrzo su određeni džakovi, iz kojih su se pojavili veliki okruglih lebovi i debela bela slanina. Tada je ovde, na padinama Majevice, oživeo bogati i razgovorni Srem.

Za novog komandanta Sremskog odreda, umesto umrlog Milana Lužajića, postavljen je Marko Peričin Kamenjar. Novodošli borci raspoređeni su u dva bataljona, s tim da se sa njima odmah počne ubrzano raditi na vojničkom i političkom osposobljavanju, pošto su novi borci bili uglavnom bez borbenog iskustva. Stalnom kurirskom vezom Odreda sa Sretnom redovno su stizali politički materijal i štampa: *Istina*, *Glas omladine* itd.

Pošto je Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu dao saglasnost za formiranje Prve grupe udarnih vojvodanskih bataljona, zatraženo je od Štaba 6. brigade da vrati Posavski bataljon u sastav sremskih jedinica.

Sremski bataljoni su se tri dana odmarali u selima Gornja Čađavica i Dragaljevac. Za to vreme je vršena obuka novih boraca. Posle ovoga dva sremska bataljona, zajedno sa Majevičkim odredom, preduzeli su noćni pokret prema Tobutu i Priboju radi čišćenja ovog terena od četnika Jeremija Lazića. Kretali su se u tri kolone. Na levom krilu je bio Fruškogorski bataljon. Uspeo je da zarobi samo 10 četnika, zaplenio je 10 pušaka. Podunavski bataljon u desnoj koloni naišao je na četnike u Vukosavcima, odakle ih je brzo razjurio. Majevački partizanski odred je na svom pravcu zarobio 20 četnika." Posle dvodnevnog odmora na položajima Kamenito brdo i sela Peljave, kolone su produžile 24. februara gonjenje četnika prema Priboju, Obršinama i Ravnom Zavidu.

Posavski bataljon se vratio iz Birča 24. februara i ušao u sastav Sremskog odreda. Sutradan je stigao i kurir iz Sta-

ba 6. brigade, iz Šekovića, koji je doneo zahtev Vrhovnog štaba, uhvaćen preko »Slobodne Jugoslavije«, da 6. brigada odmah krene na jug da bi ušla u sastav Operativne grupe NOVJ. Odlučeno je da sa 6. brigadom krene na jug i Majevički partizanski odred.

Prvog marta preduzeta je akcija rušenja pruge Bijeljina—Ugljevik, između stanice Jabanuše i Suhog Polja. Pruga je razrušena u dužini 350 metara, a telegrafsko-telefonski stubovi posečeni u dužini od 2 kilometra.²⁹

Šesta istočnobosanska brigada i Majevički partizanski odred krenuli su 3. marta na jug, u sastav Operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije. Sa njima su otišli i članovi Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu. Od starih sremskih poznanika, na Majevisci je ostao Rodoljub Čolaković.

GRUPA VOJVODANSKIH UDARNIH BATALJONA

U Sremu je 1. marta 1943. godine formiran novi Štab Sremskog odreda. Komandant Odreda postao je dotadašnji zamenik komandanta Odreda u Bosni Sreta Savie. Iz »Bosanskog« štaba u Sremu je otišao i Steva Jovičić, zamenik političkog komesara Odreda.

Naredbom Štaba Odreda, u istočnoj Bosni je formiran 4. marta 4. bataljon Sremskog odreda. U sastavu novoformiranog bataljona su ušle po jedna četa iz Fruškogorskog i Podunavskog bataljona i približno toliko novih, nekoliko dana ranije prispelih boraca. Brojno stanje novog bataljona na dan formiranja bilo je 216 boraca. Za komandanta bataljona postavljen je Stevan Bikić, a za političkog komesara Blažo Radunović. Komandir 1. čete je bio Ilija Suvić, politički komesar Mita Stanojlović, komandir 2. čete Vasa Slavnić, a politički komesar Šime Jablan, komandir 3. čete Pera Jovanović, a politički komesar Dušan Grujić.

Ova četiri bataljona, koja su operisala u istočnoj Bosni, odmah su proglašena za Grupu vojvodanskih udarnih bataljona. U Štab Grupe su ušli rukovodioci koji su ranije predlagani u Štab 1. vojvodanske brigade. To su: komandant Mar-

ko Peričin Kamenjar, politički komesar Slobodan Bajić Paja, zamenik komandanta Radoslav Jović Miško i zamenik političkog komesara Luka Mrkšić. Za načelnika Štaba je postavljen Vojo Uić, bivši komandant 3. bataljona 6. istočnobosanske brigade. Brojno stanje Grupe bilo je na dan 9. marta 75J naoružanih boraca, uključujući i štabove. Prva tri bataljona su imala po 180 boraca, a 4. kako što smo rekli, imao je 216. Sada su svi sremski borci, sem njih oko 70 koji su još bili u 6. brigadi, bili u ovoj grupi.

Selo Brdani gde je osnovana Prva vojvodanska brigada

U ovo vreme od krupnijih vojnih jedinica Narodnooslobodilačke vojske na Majeveci se nalazila samo Grupa vojvodanskih udarnih bataljona, pa je ona za razvoj NOP-a na ovoj teritoriji imala i određenu vojnu i političku odgovornost. Svaka jedinica je bila obavezna da u selu u kojem se nalazila, razvija kulturno-politički rad. Po mastima su često održavani mitinzi, proslave, zborovi omladine i konferencije žena. Vojvodanski vojni i politički radnici su po semberijskim selima objašnjavali seljacima ispravnost linije narodnooslobodilačkog pokreta i pobedonosan kraj narodnooslobodilačke borbe, a istovremeno raskrinkavali izdajnički rad oku-

patorskih slugu četnika, ustaša i domobrana. Zadaci su predano i neumorno izvršavani i uspeh nije izostao.

U jedinicama je pojačan irad na vojnom i političkom obrazovanju novih boraca, kojih je u bataljonima bilo gotovo polovina. Održavana je nastava iz borbene obuke, naoružanja i taktike partizanskog ratovanja. Nastavu su izvodili oficiri i podoficiri bivše jugoslovenske vojske koji su u novoj formaciji vršili rukovodeće funkcije. Rodoljub Čolaković održao je i drugi politički kurs za političke komesare četa. Kurs je pohađalo 14 politkomesara četa iz Grupe vojvođanskih udarnih bataljona. Istovremeno je iz Srema redovno stizala štampa i propagandni materijal, koji je prorađivan pojedinačno ili na sastancima. Štab Grupe je takođe izdavao vesti sa bojišta.

Neprijateljska ofanziva na Operativnu grupu NOV i Vrhovni tab trajala je i dalje, pa je Grupa vojvođanskih udarnih bataljona, prema ranijem naređenju Vrhovnog štaba i izrađenim planovima, intenzivno nastavila da ometa neprijateljski saobraćaj i da učestalim napadima na neprijateljske jedinice i garnizone vezuje njegove vojne snage i time sprečava njihovo učestvovanje u ofanzivi. Napade na komunikacije je vršio, uglavnom, Posavski bataljon. On je 4. marta delimično razorio prugu Rača—Bijeljina. Tom prilikom zarobljeno je 36 domobrana i zaplenjeno 20 pušaka.¹⁰ A 8. marta isti bataljon je rušio istu prugu kod Jabanuše i razorio je u dužini od 800 metara. Ovaj bataljon je 13. marta izvršio napad na teretni voz između Jabanuše i Suhog Polja. Ovim napadima je potpuno onesposobljen železnički i telegrafsko-telefonski saobraćaj u Semberiji.

Fruškogorski bataljon se nalazio 12. marta u Donjem Dragaljevcu i Vršanima. Tri domobranske satnije iz Bijeljine su istoga dana pokušale da ga iznenade i prodru u selo. Bataljon je uspeo da ih odbije i vrati u Bijeljinu. Četnici su prema ugovoru sa ustaškim vlastima bili obavezni da pomažu domobrane, pa su istoga dana napali jednu partizansku grupu na putu Bijeljina—Koraj, zatim su 25. marta napali 1. i 2. bataljon na prostoru Vukosavci—Pirkovci. Ovoga puta sa četnicima su učestvovali legionari domobrani. Napad je ipak

odbijen. Neprijatelj je imao 5 mrtvih i 7 ranjenih vojnika. Podunavci su imali 3 ranjena borca.

U Vakufu 28. marta se nalazio Fruškogorski bataljon. Iz Čelića je prema Vakufu krenula jedna domobranska bojna sa namerom da napadne bataljon. Fruškogorski bataljon joj je napravio zasedu i odbio napad. Ubijena su 3 i ranjena 3 domobrana. Podunavski bataljon, koji se nalazio u Mačkovcu, dočekao je i napao komoru ove bojne, koju su pratila 22 domobrana. Komora je zaplenjena, a domobrani razoružani i pušteni.

RAZORUŽANJE DOMOBRAanske BOJNE U ZAGONIMA

Neuspesi domobranskih napada na vojvođanske bataljone ozlojedili su hvalisavog komandanta 6. domobranske pukovnije u Bijeljini. On je sa tri bojne svoje pukovnije 5. aprila krenuo na Trnavu, znajući da je ona glavno partizansko uporište. Nadao se da će tu naići na partizane, pa je povukao sa sobom i pukovsku bateriju topova. Toga dana, međutim, u Trnavi nije bilo partizanskih jedinica. Tako su domobrani, neuznemiravani, ali užurbano i nervozno pretresli trnavske zaseoke, nekoliko kuća zapalili i krenuli natrag, drumom Suho Polje—Bijeljina.

Toga dana tri vojvođanska bataljona su se nalazila u selima Čadavica i Zagoni. U zaseoku Ljeljenči bili su Podunavski bataljon i jedna četa Fruškogorskog. U blizini se nalazio i komandant Grupe Marko Peričin Kamenjar. Kada je izvešten da se drumom iz Trnave vraćaju domobrani, Kamenjar je odmah naredio da se ubrzanim maršem izađe na drum iza Suhog Polja i da se napravi zaseda. Podunavski bataljon je zaposeo obe strane drumova, a četa Fruškogorskog položaja kako bi izvršila napad sa čela.

Ojačana 2. bojna domobrana, u dugoj koloni, isturivši prednja i bočna obezbeđenja, lenjo i bezbrižno se vukla drumom. Ne primetivši zasedu, bojna je skoro naišla na cev čonoj zasedi. Na snažnu vatru sa čela u domobranskoj koloni je nastala panika i rasulo. Pucajući i bežeći, domobrani su upadali u partizanske zasede i od precizne vatre izbliza trpeii gubitke. Posle prvih plotuna partizani su prešli na juriš sa

bokova. Na drumu je nastao krkljanac. Neki domobrani su uspjeli da pored puta zauzmu položaje, odakle su nemilice pucali, ali uplašeni i uzbuđeni, nisu pogađali. Razvučeni stroj partizana uporno je jurišao na bojnu. Borba je trajala do same večeri. Tada su se predale i posljednje grupe domobrana. Stab bojne i komandant pukovnije uspjeli su da pobjegnu.

Prva bojna, koja nije stigla do zasede, skrenula je s puta i nije stupila u borbu. Treća je naletela na delove 3. bataljo-

Marko Peričin, prvi komandant Brigade

na koji još nije bio stigao da postavi zasedu, pa se i ona izvukla bez borbe.

U ovoj borbi je ubijeno 11 domobrana, ranjeno 33 a zarobljeno 185; zaplenjena je celokupna oprema razbijene bojne sa 2 topa, 2 minobacača, 5 mitraljeza i 11 puškomitraljeza. Zaplenjenim naoružanjem naoružani su novi borci koji su tih

dana stigli iz Srema. Od zapjenjenog teškog naoružanja formirana je Prateća četa Grupe vojvođanskih udarnih bataljona. Grupa bataljona je imala 7 poginulih boraca i 9 ranjenih, od kojih su dvojica kasnije umrli.

Komandant domobranske pukovnije znao je kakva će sudbina snaći zarobljene domobrane, pa je, kada je stigao u Bijeljinu, naredio da se ispred grada postave straže, koje su dočekivale golišave domobrane, delile im pripremljeno odelo da se obuku, i tek obučene puštale ih u grad.

*Slobodan Bajić Paja, prvi
polit. komesar Brigade*

U istočnu Bosnu je 2. aprila 1943. godine stiglo još 230 novih boraca, među kojima najviše omladine. Iz Zemuna je došla organizovana četa zemunskih skojevaca. U Štabu Grupe vojvođanskih udarnih bataljona se rodila ideja da se formira novi, 5. omladinski bataljon. Od zemunske čete i ostalih novih

boraca-omladinaca formiran je novi Omladinski bataljon. Od /starijih boraca-skojevaca iz drugih bataljona, postavljena su¹ četna rukovodstva.

Štab 5. omladinskog bataljona su sačinjavali: komandant Živan Peričin iz Grgurevca, politički komesar Milan Stepanović Matroz, zamenik komandanta Jova Matić, referent saniteta Bogdanka Budisavljević. Na čelu četa su bili: komandir 1. čete Stojan Vukosavljević iz Beočina, politički komesar Rada Vukmirica Surep iz Novih Karlovaca, komandir 2. čete Dragutin Sadžak, politički komesar Slavko Maksimović, komandir 3. čete Hans iz Zemuna (ime i prezime nisu utvrdili) i politički komesar Pera Milovanović.

Tih dana stiglo je sa Romanije pismo sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu Ise Jovanovića. Pismo je biCo datirano 5. aprila 1943. g. i u njemu je, između ostalog, stajalo:

Prema naređenju Vrhovnog štaba vaš odred, tj. bataljoni koji se nalaze na Majevidi imaju i dalje da ostanu na terenu istočne Bosne. Vaš zadatak bit će da čistite četničke bande na ovoj teritoriji. Što se tiče vašeg rada na terenu Srema, dobićete direktive od VS. Ali za sada ni u kom slučaju nemojte prebacivati vaše bataljone u Srem. Najvažnije je da što više ljudi prebacite iz Srema na ovaj teren i da ih naoružavate...

Međutim, zbog snage i masovnosti NOP-a u Sremu i snažnog priliva novih boraca u pratizanski odred, partijsko i vojno rukovodstvo u Sremu je mnogo ranije skinulo ovo pitanje s dnevnog reda.

Drugi deo

PRVA VOJVODANSKA
NO UDARNA
BRIGADA

Bez obzira na to što odgovor na predlog decembarskog savetovanja OK KPJ za Srem o formiranju 1. vojvođanske brigade i nekoliko kasnijih požurki nije stizao, 11. aprila 1943. godine izvršeno je proglašenje 1. vojvođanske brigade

Toga dana u Brđanima, malom selu na pitomim padinama Majevice, bili su postrojeni svi vojvođanski bataljoni — pet na broju. U zasebnom stroju stajali su 1. (Fruškogorski), 4. (Posavski) i 5. (Omladinski) bataljon. Ova tri bataljona su ušla u sastav 1. vojvođanske i preimenovani u 1, 2. i 3. bataljon. Bilo je govora, pročitana je naredba o formiranju štabova i, na kraju, u ozbiljnoj tišini, novi borci, kojih je bilo bar polovina u Brigadi, položili su zakletvu.

Prva vojvođanska brigada je već od ranije postojala, borci su se osećali kao brigadiri, a među narodima Vojvodine bila je slavna i voljena. Njenu slavu stvarali su od prvog dana prelaska u Bosnu njeni borci, komandiri, komandanti i politički komesari, kroz napore marševe, teške uslove života i snažnu i beskompromisnu borbu protiv neprijatelja naših naroda i narodne revolucije.

Štab 1. vojvođanske brigade sačinjavali su: komandant Marko Peričin Kamenjar, politički komesar Slobodan Bajić Paja, zamenik komandanta Ilija Bogdanović čiča, zamenik političkog komesara Luka Mrkšić Miša, načelnik Štaba Voja Ilić, šef saniteta dr Dušan Savić Doda (uskoro dr Mirko Kos) i intendant Brigade Boško Jokić Mile.

Štab 1. bataljona su sačinjavali: Đorđe Bikicki Rojnik, komandant, Dušan Vukasović Diogen, politički komesar, Sima

Vesković, zamenik komandanta, Nikola Jovanović, zamenik političkog komesara i Olga Duran, referent saniteta.

Komande četa u 1. bataljonu su bile: 1. čete: Vasa Cvirić komandir i Steva Hodoba, politički komesar, 2. čete: Boško Marković, komandir i Šime Jablan, politički komesar, 3. čete: Radovan Simić, komandir i Pera Jeremić, politički komesar.

Štab 2. bataljona su sačinjavali: Stevan Bikić, komandant, Blažo Radunović, politički komesar, Vasa Slavnić, zamenik komandanta i Čeda Dimitrijević, zamenik političkog komesara.

Komande četa 2. bataljona su bile: 1. čete: Ilija Suvić, komandir i Mitar Stanojlović, politički komesar, 2. čete: Milan Bogović, komandir i Dušan Grujić, politički komesar, 3. čete: Pera Jovanović, komandir, (ime političkog komesara nije utvrđeno), Mirjana Čalenić, četna bolničarka i Dušan Čubrić, ekonom.

Štab 3. bataljona su sačinjavali: Živan Peričin, komandant, Milan Stepanović, politički komesar, Jovan Matić, zamenik komandanta, Bogdanka Budisavljević, referent saniteta, Boško Mandić, intendant.

Komande četa u 3. bataljonu su bile: 1. čete: Zciravko Jekić, komandir, (ime političkog komesara nije utvrđeno), 2. čete: Dragutin Sadžak, komandir i Slavko Maksimović, politički komesar, 3. čete: Stojan Vukosavljević, komandir i Pera Milovanović, politički komesar.

U četi pratećeg oružja komandir je bio Pera Kuzmanović, politički komesar Vasa Vesković.³²

Bili su to najbolji vojni i politički rukovodioci koje su sremske partizanske jedinice toga momenta imale. Ponikli iz redova boraca iz 1941. i prve polovine 1942. godine, prolazeći kroz napore borbe u Sremu i istočnoj Bosni, prolazeći kroz strogu selekciju boraca i Partije, uzdizali su se na rukovodeće položaje.

Brigada je raspolagala sledećim naoružanjem: 470 pušaka, 28 puškomitraljeza, 3 teška mitraljeza, 4 automata, 2 minobacača od 82 mm, jedan top od 37 mm i jedan od 76 mm.

³² Većina do sada navedenih sastava štabova i komandi četa dobijena je na osnovu sećanja i rekonstrukcijom, pa nije isključeno da ima grešaka.

Brigada je imala 568 boraca, uključujući i štabove. Na dan formiranja, među borcima Brigade je bilo 160 članova KPJ, 21 kandidat za člana KPJ i oko 200 članova SKOJ-a. Članovi KPJ, kandidati i skojevci ravnomerno su bili raspoređeni po bataljonima i četama."

U vreme formiranja 1. vojvodanske brigade najveći deo neprijateljskih snaga nalazio se u Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku, radi sprečavanja napredovanja glavnih snaga NOV-e, koje su se probile preko Neretve. Neke neprijateljske jedinice su se nalazile u pokretu za otpočinjanje nove, pete ol'anzive. Ostale, slabije ustaško-domobranske i inemačke snage u istočnoj Bosni bile su povučene u garnizone i nalazile se u defanzivi. Za četničke snage, Legiju i Miliciju, formiranje Brigade na »njihovoj« teritoriji predstavljalo je krupniju opasnost. Majevički »vojvoda« Kerović odmah je zaposeo položaje Stolica—Jelica—Rožaj i počeo da priprema četničke snage za napad na novu brigadu.

Od novoprispelih boraca iz Srema u međuvremenu je u Semberiji formiran još jedan, šesti po redu bataljon. Dvadesetog aprila 1943. godine formirana je i 2. vojvodanska brigada u čiji sastav su ušli dotadašnji 2, 3. i 6. bataljon, u novoj brigadi preimenovani u 1, 2. i 3. bataljon. Toga dana 1. vojvodanska dobila je svog nerazdvojnog ratnog saputnika. U Semberiji je tih dana po drugi put obnovljen Majevački partizanski odred. Na čelu Odreda se nalazio Veljko Lukić Kurjak, junačina, iskren drug i pouzdan saborac Vojvodana u istočnoj Bosni.

NA OBEZBEĐENJU BIRČA

Birač je prostrana visoravan između Vlasenice i Driijače, planine Javora i Javornika i reke Spreče. Nalazi se na nadmorskoj visini 600—900 metara. Na njoj se uzdiže nekoliko planinskih visova, visokih preko 1.200 metara. Uz to je ispresecana dolinama mnogih potoka i rečica. Naselja su razbijenog tipa, a stanovništvo se uglavnom bavi zemljoradnjom i stočarstvom. Jedina značajna komunikacija u Birču je bio drum Zvornik—Vlasenica—Sarajevo, koji je za okupatora

³³ Žarko Atanacković, *Vojvodanski proleter*, Bgd. 1970,40.

imao veliki vojni značaj. Najznačajnije mesto u Birču u vreme narodnooslobodilačkog rata bilo je selo Šekovići. Do proleća 1943. godine ustaše, Legija i četnici nekoliko puta su palili i pljačkali birčanska sela, tako da je ceo ovaj rejon bio potpuno osiromašio. Partizanska bolnica i jedinice koje su se nalazile u Birču, morale su zbog toga da se snabdevaju hranom uglavnom iz Semberije i Srema.

Početkom aprila iz Birča je stigla na Majevicu kolona od oko stotinu tovarnih konja. Istoga dana kada je formirana, Brigada je krenula da otprati transport sa hranom u Šekoviće i tamo ostane neko vreme da bi čistila Birač od četnika i obezbeđivala bolnicu.

Popodne 12. aprila transportna kolona je silazila od sela Sandići, gde je predanila, u dolinu prema selu Rožnju, odakle je trebalo da počne penjanje na Jelicu. U trenutku kada su u dolini bili transport i skoro cela Brigada, sa okolnih visova počela je vika majevičkih četnika: »Pali po komunistima!« Deo Štaba koji se nalazio uz Brigadu i neoprezno uveo kolonu bez bočnih obezbeđenja u prilično usku dolinu, iako je bio iznenađen odmah se snašao, a politički komesar Brigade izdavao je naređenja i podsticao jedinice na juriš. Štabovi bataljona su odmah energično reagovali. Na prvu vatru 1. i 3. bataljon su jurnuli levo i desno uz kose prema neprijatelju. Drugi bataljon, koji se tek svijao u zaštitnicu, i čiji se jedan vod još nalazio iznad same doline i sada sprečavao četnike da zatvore krug, jurnuo je nazad pred svome vodu i zauzevši dobre položaje, sprečio neprijatelja da na tom mestu iza kolone zatvori обруč. Ovako brz, silovit i jednovremen protivnapad sva tri bataljona naterao je četnike na povlačenje. Time je propala zamisao četničkog rukovodstva da sklještenu kolonu u dolini prepadom uništi. Preuzevši inicijativu, Brigada je energično prešla u napad i brzo se oslobodila četničkog pritiska i nezgodnog položaja.

U ovoj borbi Prva vojvođanska je imala oko 15 poginulih i ranjenih boraca. Između ostalih, poginuli su: Đorđe Popović i Nikola Čobanović.

Transportna kolona nije toga dana produžila preko Jelice, jer ne bi u toku noći stigla da pređe drum Zvornik—Tuzla. Pretpostavljalo se da ima još zaseda, a i veliki transport je ograničavao pokretljivost i manevarsku sposobnost Briga-

de. Zbog toga se kolona vratila nešto severnije i posle dan-dva ponovo krenula uz Jelicu. Ovoga puta je prešla bez borbe. Tek na drumu Zvornik—Tuzla dočekala ju je artiljerijska vatra ša Caparda. Ipak je stigla u Šekoviće bez novih gubitaka.

Po dolasku u Šekoviće, Štab Brigade je rasporedio bataljone u okolinu sela. Prvi bataljon je zaposeo rejon Cikola i Rudišta, da bi obezbeđivao šekoviće od pravca Vlasenice. Drugi bataljon je raspoređen u rejonu Brajinaca da bi vršio obezbeđenje od Zvornika. Treći bataljon je bio u rezervi, s tim da manjim snagama vrši obezbeđenje od Kladnja.

Birčanski odred se, prema postojećoj praksi, stavio pod operativnu komandu štaba 1. vojvođanske. Odredu je privremeno dodeljen za zamenika komandanta Jovan Matić, kao i nekoliko četnih političkih rukovodilaca. U zajedničkim akcijama sa Brigadom, Birčanski odred se organizaciono učvršćivao i jačao. Četnici, kao i obično, nisu prihvatili borbu sa partizanima. Komandant dela birčanskih četnika Rajko Bobar je cenio Sremce i bio je voljan da sa njima unekoliko i saraduje.

Na ovim položajima je vladalo prilično dugo »zatišje«, pa je u Brigadi bilo dosta vremena za politički rad i vojnu obuku. Izrađeni su: 1) Pravilnik o formaciji i naoružanju; 2) Uredba o vojnoj disciplini; i 3) Uput za brzu borbenu signalizaciju.

Održana su dva kursa za političke rukovodioce. Pohađalo je 25 drugova, a predavači su bili članovi Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu.¹⁴ Štab Brigade je dobio 16. broj *Proletera* i nekoliko brojeva *Borbe*, pa su direktivni članci detaljno proučavani. I kulturno-politički rad je dobio zamaha. Svaki bataljon je počeo da izdaje svoj bataljonski list. Treći — omladinski — prednjačio je u kulturno-prosvetnom radu. Njegov politički komesar Milan Stepanović Matroz posvećivao je naročitu pažnju kulturno-političkom uzdizanju svojih mladih boraca. Bataljonski list je nosio naziv *Novo sunce omladine*, a u podnaslovu — *Kulturno-prosvetni organ lb.*

ZASEDA U DUBOKOM POTOKU

Posle razbijanja domobranske pukovnije u Zagonima, komandant pukovnije Jurković, strahujući od napada partizana na Bijeljini, povukao je ovamo domobransku bojnu koja je bila smeštena u Branjevu, na pola puta između Janje i Zvornika. Branjevo se nalazi na Drini i domobranska bojna je sem obezbeđenja puta, imala zadatak da čuva »granicu na Drini«. U Branjevu je bilo malo posade. Štab 1. vojvođanske je naredio 2. bataljonu, koji se za kratko vreme bio vratio na Majevicu, da likvidira domobransko uporište u Branjevu, kako bi partizanske snage mogle nesmetano izaći na Drinu.

Hladnokrvni i lukavi komandant 2. bataljona Bikić prebacio je bataljon u rejon Donjih Pilića i vrebao najpogodniju priliku da napadne Branjevo. Kako je svakog dana jedan kamion iz Bijeljine donosio sledovanje posadi u Branjevo, 14. aprila je ovaj kamion zaplenjen sa 5 domobrana iz pratnje. Noću između 15. i 16. aprila posečene su, uz saradnju sa narodom, telegrafsko-telefonski stubovi u dužini od 8,5 kilometara na putu Bijeljina—Zvornik. Sada se Jurković zabrinuo za granicu i za Branjevo, pa je 16. aprila uputio natrag u Branjevo povučenu 3. bojnu 6. domobranske pešadijske pukovnije. Bikić je to očekivao, pa je sa omladincima iz okoline organizovao praćenje i osmatranje kretanja domobranske bojne.

Štab Bataljona je odlučio da presretne i likvidira bojnu. Za mesto zasede izabrao je Duboki potok kod sela Jovca u Čengićima. Tu je postavio zasedu u obliku potkovice. Voćnjaci i šiblje još nisu dobro oliatali, te nisu mogli biti dobar zaklon. Zato je Bikić naredio da se borci ukopaju u brazde i delom zatrpaju u uzorane njive s obe strane puta. U čelo potkovicu, uz sam put, postavio je u jednu kuću grupu boraca sa mitraljezom. Naređeno je da niko od boraca ne sme pucati pre nego što mitraljez otvori paljbu.

Domobranska kolona pojavila se oko podne. Na čelu je išla grupa oficira. Oni su dogledima posmatrali visove Majevice, tražeći tamo partizane. Iza te grupe oficira vozio se u fi-jakeru komandant. Kada su se kolona i oficiri našli pred samom cevi mitraljeza, ovaj je osuo paljbu po oficirima. Od prvog rafala poginuli su bojničnik, dva oficira i 11 domobrana.

U istom trenutku iz oranja 9u počeli da iskaču partizani i da jurišaju na put. Zbunjeni i iznenađeni, domobrani su se predali i odmah razoružani. Zarobljeno je 165 domobrana i 3 oficira. Osim 180 pušaka i 9 automata, zaplenjena su 4 teška (mitraljeza, 5 puškomitraljeza, preko 30.000 metaka, mnogo čebadi, šatora i odela. Zaplenjen je i jedan top, ali bez nekog važnog dela, pa je bio neupotrebljiv. Bataljon nije imao ni mrtvih ni ranjenih.

Ovom dobro smišljenom i lakom pobedom likvidirano je uporište domobrana u Branjevu i partizanske snage su izbile na Drinu.

Koncem maja, pri kraju bitke na Sutjesci, nemačka komanda je uočila da se Operativna grupa divizije NOVJ, pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, probija na sever. Zbog toga su nemačke snage počele zatvarati u rejonu Zelenogore i taj pravac. U takvoj situaciji postojanje jačih narodnooslobodilačkih snaga u pozadini ovog fronta nije im išlo u račun, pa su ustaške snage iz rejona Vlasenice krenule da napadnu isturene delove 1. brigade. Pošto je 1. bataljon, radi bolje kontrole puteva i boljeg snabdevanja hranom, poslednjih dana prebačen u rejon Nedjeljišta i još više se isturio, na njega su 29. maja krenule snage ustaške Crne legije Francetića, jačine oko jedne bojne. Kada su dobro ispitali raspored i položaje bataljona, ove ustaše su, koristeći gustu maglu, istoga dana u 7 časova upale iz pravca Nove Kasabe usred položaja 1. bataljona. Bataljon se našao u vrlo teškoj situaciji. Borbe su bile vrlo teške i složene. Celo vreme dejstvovali su ustaški minobacači. Redali su se naizmenični juriši i borbe bombama. U toku ove borbe istakli su se upornošću i hrabrošću zamenik komandanta Bataljona Sima Vesković, komandir 3. čete Radovan Sirnić Bata i nišandžija na teškom mitraljezu Đak.

Nešto kasnije krenule su i dve satnije 28. ustaške bojne iz Vlasenice da bi sa Rudišta napale 1. bataljon s leđa, ili onemogućile intervenciju ostalih delova Brigade na Nedjeljištu. Međutim, na Rudištu ih je dočekaao Rajko Bobar sa svojim četnicima i onemogućio njihovu akciju. On je »hteo da pomogne Srijemcima«, čija hrabrost i ponašanje su mu imponovali, a nije hteo ni da dozvoli da ustaše ulaze u »njegovu« teritoriju.

Treći bataljon, koji je Štab Brigade poslao iz Šekovića kao pomoć, stigao je kada je 1. bataljon posle sedmočasovne teške borbe i manevrisanja uspeo da prinudi ustaše na povlačenje. Ustaše su imale 3 mrtva, 12 ranjenih i 3 zarobljena vojnika,³⁵ a 1. bataljon 1 poginulog i 11 ranjenih boraca.

Pripremanje dela velikog transporta ti Subotištu

Do toga dana, u toku jednomesečnog postojanja Brigade, poginuli su: Bora Lozanski, Jovan Bošković, Bogdan Radosavljević, Bogoljub Bajić, Doka Mihajlika, Miša Zdelar i Petar Ninković.³⁶

VELIKI TRANSPORT IZ SREMA

U proleće 1943. godine Srem je bio nepresušni izvor ljudstva i materijala za popunu i snabdevanje vojvodanskih brigada u istočnoj Bosni. Organizacije narodnooslobodilačkog

³⁵ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 13, dok. 277.

³⁶ Prema izveštaju Štaba Brigade od 31. V 1943. (*Zbornik NOR*, tom IV, knj. 13, dok. 138).

pokreta funkcionisale su besprekoimo. Ljudi, a naročito omladina, javljali su se za brigade. Popularnost brigada bila je velika. Iako se u Sremu, pa i u celoj Vojvodini, znalo da je u Bosni teško, da se više gine, da su marševi naporni, da ima vašiju i tifusa, pritisak na organizacije NOP-a za prelazak u Bosnu stalno se povećavao.

Luka Mrkšić o tome kaže:

Ja se vrlo dobro sećam kad smo tražili da nam pošalju 100—150 boraca, jer smo došli do nekih 200 pušaka, i kada je taj transport novih boraca stigao, ja sam izašao na Savu da dočekam te ljude. Kada su se oni postrojili, ja vidim da je to velika grupa. Pitam:

— Koliko ste doveli boraca?

— Dve stotine trideset — odgovore mi.

— Pa kako, mi smo tražali najviše 150.

— E, družo Miišo, ali 150 je ostalo, a svi su hteli da idu. Nagrnuli u jako velikom broju. I objašnjavaj i politički ubeđuj, i terence i pojedince, da će svi doći na red, da ne mogu svi da krenu. Mislimo da smo ih ubedili, a kad smo krenuli, vidimo da nam usput stižu neke nove grupe. Pitamo ih kuda će, a oni odgovaraju: »Idemo u Bosnu, Vi nećete da nas vodite, mi idemo sami. Pobjite nas sve, ali se kući ne vraćamo.«

Sredinom maja 1943. godine obrazovan je u Sremu Operativni štab za Vojvodinu. Prvi poslovi Operativnog štaba bili su formiranje 3. vojvodanske brigade i slanje ljudstva za popunu brigada koje su operisale u Bosni.

Komandant 1. brigade Kamenjar je, na zahtev ovoga Štaba, prešao prvih dana maja u Srem da bi narodu govorio o životu i barbama vojvodanskih brigada u istočnoj Bosni.

Neprijateljske snage na Majevidi i u Semberiji — domobranci, ustaše i Nemci — bile su potisnute u nekoliko gradova i utvrđenih punktova. Bijeljina je bila praktično blokirana. Srem i istočna Bosna mogli su uskoro da potpuno postanu jedinstveno operativno područje vojvodanskih jedinica, pa je nemačka komanda 30. aprila izdala naređenje 3. domobranskoj diviziji da preduzme akciju radi deblokiranja Bijeljine.

Snage ove divizije, iz Tuzle i Bijeljine, u jačini od tri bojne preduzele su u vremenu od 4. do 16. maja akciju čišće-

nja Semberije radi deblokiranja Bijeljine i puteva koji ovaj grad povezuju sa okolnim garnizonima.

Ova neprijateljska ofanziva vođena je neposredno posle velikih gubitaka koje su domobranci imali na Majeveci. Zbog toga je bila i bez nekog borbenog elana. Sve neprijateljske jedinice, koje su u njoj učestvovala, vraćene su 15. maja u svoje garnizone bez ikakvog rezultata.

Do polovine maja u Sremu je bila završena dvonedeljna akcija za pomoć brigadama u istočnoj Bosni, u kojoj su učestvovala sve organizacije NOP-a. Mesto predviđenih 800 novih boraca, za popunu brigada se javilo oko 1.100 dobrovoljaca. Narod je za brigade spremio i veće količine hrane i odeće.

Treća vojvođanska brigada, koja je bila u formiranju, kao i dva bataljona Sremskog odreda, dobili su zadatak da ovu hranu i borcu sprovedu do Bosne. Dobrovoljci i oko 100 dvoprežnih kola, koja su vozili sami vlasnici kola, prispeli su iz svih delova Srema na zbornu mesto u Fruškoj gori u rejonu Mandelosa i Šuljma do 20. maja.

Neprijatelj je saznao o ovom transportu i nameri partizana da ga sprovedu u Bosnu. Upao je 21. maja u Mandelos, iznad kojeg je u Fruškoj gori vršeno grupisanje transporta. Drugi bataljon 3. vojvođanske odmah je napao u selu neprijatelja i proterao ga. Uveče je kolona boraca, dobrovoljaca i kola krenula prema Višnjićevu. Bila je duga 6—7 kilometara. Transport je u zoru prešao železničku prugu Beograd—Zagreb. Tu ga je dočekala mitraljeska i tenkovska vatra Nemaca koji su se nalazili u Kuzminu. Nemci, verovatno iznenađeni veličinom kolone, a ne znajući šta je u stvari, nisu krenuli na transport i on se tako izvukao iz opasne situacije. Domobranska posada na mostu u Višnjićevu, čim je opazila na vidiku veliku vojsku i primila ultimatum da propusti kolonu, napustila je most, ostavljajući slobodan prelaz. Tako je kolona stigla 22. maja oko 11 časova na Lisnik u Bosutskim šumama.

Glavna prepreka za transport trebala je da bude 3. pešadijska domobranska pukovnija, koja je dan ranije bila stigla u Sremsku Raču. Iz Rače je pukovnija 22. maja u 15,30 časova krenula prema Lisniku. Nedaleko od Rače naišla je na prve položaje koje je bila postavila 3. vojvođanska brigada. Odmah je došlo do borbe. Bataljoni 3. vojvođanske čvrsto su držali

svoje položaje. Borbe su trajale sve do 21 čas uveče, kada se pukovnija povukla u Raou. Prebacivanje transporta počelo je s večeri, još za vreme borbi, a nastavljeno do zore sledećeg dana. Oko 5 časova, kada se već bilo razdanilo, prebacivanje je prekinuto. Ostalo je neprebačeno nekoliko kola sa hranom. Domobranska pukovnija je u toku dana preduzela još jedan napad, ali sada na Lisniku nije naišla na otpor.

Ujutru su u Brodac stigla dva bataljona 2. vojvođanske, koji su imali da prihvate transport. Oni su odmah mobilisali kola i sve ljudstvo i materijal sproveli do Trnave. Tu su namirnice smeštene u magazine. Posle kraćeg odmora novi borci su krenuli sa 2. vojvođanskom u Birač.

U ovom transportu je bilo i 10—15 boraca iz Bačke. Ove zime i proleća, na poziv Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu upućeno narodima Bačke, počeli su u Srem da pristižu borci iz ove oblasti. Do sredine maja iz Bačke je prešlo 40—50 novih boraca.

Sa velikim transportom u Bosnu su prešli i članovi Operativnog štaba za Vojvodinu — komandant Štaba Aćim Grulović i zamenik komandanta Sreta Savić Kolja. Treći član, politički komesar Operativnog štaba Slobodan Bajić, dotadašnji politički komesar 1. vojvođanske, pridružio se Gruloviću i Saviću u Šekovićima. Članovi Operativnog štaba su došli u istočnu Bosnu da se na licu mesta upoznaju sa stanjem u vojvođanskim brigadama.

Novi borci, njih oko 1.100, stigli su u pratnji dva bataljona 2. vojvođanske brigade 2. juna u šekoviće.^{3*}

NEPRIJATELJSKA OFANZIVA NA ŠEKOVIĆE

Početakom juna 1943. godine u Birču su se nalazili 1. i 2. (bez jednog bataljona) vojvođanska brigada i Birčanski partizanski odred. Ukupno preko 2.000 boraca. Prvih dana juna vršeno je sređivanje brigade. Sa novim borcima je počela obuka. Izvršene su u brigadama i neke kadrovske promene. Na mesto Slobodana Bajića za v. d. političkog komesara 1. vojvođanske postavljen je Blažo Radunović, politički komesar

2. bataljona. Na -njegovo mesto postavljen je šime Jablan, politički komesar 2. čete 1. bataljona. Na mesto Luke Mrkšića, zamenika političkog komesara 1. vojvodanske brigade, koji je otišao u Srem na novu dužnost, postavljen je Ljuba Momčilović, raniji sekretar Sreskog komiteta KPJ za Rumu. Brojno stanje 1. vojvodanske brigade pre uključivanja novih boraca bilo je sledeće: 1. bataljon 190, 2. bataljon 199, 3. bataljon 180, četa pratećeg oružja 31 — svega bez štabova 600 boraca. Nacionalni sastav Brigade izgledao je ovako 554 Srbina, 14 Hrvata, 4 Nemca, 9 Slovenaca i 5 Slovaka. Ostalo su bili Romi, Jevreji i 1 Mađar. Socijalni sastav Brigade bio je sledeći 130 radnika, 305 seljaka, 101 zanatlija, 14 studenata i 25 đaka. Ostalo su bili službenici.

Na ovim planinskim bespućima u blizini Šekovića, osim u Vlasenici, Kladnju i Capardama — mestima koje je neprijatelj bio snažno utvrdio, nije bilo manjih garnizona koje bi ove jedinice mogle uspešno napadati radi naoružanja i snabdevanja hranom. Međutim, u Posavini, inajsevernijem delu Semberije, bilo je još dosta neprijateljskih uporišta koje je trebalo razoružati. Zbog ovakve situacije u štabovima brigada bilo je govora da se brigade vrata na Majevicu. Pripreme za ovaj pokret bile su u toku kada je neprijatelj iznenada preduzeo ofanzivu na Šekoviće.

U Vlasenici se nalazila jedna bojna 15. domobranske pešadijske pukovnije i jedna ustaška bojna Crne legije. Kladanjski garnizon sačinjavala je jedna bojna kladanjskih ustaša, a u Capardama se nalazila jedna bojna domobrana. U dolini Spreče nalazila se jedna bojna Muslimanske legije. U Tuzli su bile stacionirane najbrojnije ustaško-domobranske snage, tako da je u ovom kraju bilo ukupno oko 7.000 dobro naoružanih neprijateljskih vojnika. Prema naređenju Štaba 369. legionarske pešadijske divizije, 7 bojni i 2 artiljerijske baterije iz ovih garnizona zauzele su 5. juna polazne položaje za koncentrični napad na šekoviće.³¹ U rano jutro 6. juna 1943. godine neprijatelj je otpočeo ofanzivu na Šekoviće. Sa zapada su krenule pravcem Kladanj—šekovići kladanjske ustaše, sa juga iz Vlasenice domobrani i ustaše pravcem Vlasenica—Rudište—šekovići. Neprijateljske jedinice na-

dirale su i sa severoistoka pravcem Paprada—Vidakovići—Šekovići. Neprijateljske snage iz Tuzle i Muslimanska legija iz doline Spreče zaposele su put Zvornik—Tuzla. Ove snage prvog dana nisu došle u kontakt sa isturenim snagama branilaca Šekovića.

Zbog slabe obaveštajne službe, štabovi brigada nisu znali ni namere ni brojno stanje neprijatelja. Zato su odlučili da prime frontalnu borbu i da brane Šekoviće. Druga vojvođanska zauzela je odbrambene položaje na prostoru Raševo—Rakino brdo—Osmanci. Ona je tu obezbeđivala pravac od Tuzle. Birčanski odred zaposeo je Rudište istočno od Šekovića. Snage 1. vojvođanske brigade raspoređene su na sledeći način: 3. bataljon branio je sa položaja Betanj, pravac od Kladnja, 2. bataljon je sa položaja Vidakovići—Borogovo zatvarao pravac od Zvornika i Kasabe, a 1. bataljon zaposeo je položaje između brda šiljak i Jelač i tu zatvarao pravac od Vlasenice i Kasabe.

Posle uspešne odbrane prvog dana, drugoga dana ofanzive partizanski bataljoni su se, vodeći uporne borbe, povlačili prema šekovićima, pri čemu su morali da odolevaju mnogobrojnijem i daleko bolje naoružanom neprijatelju. U toku ovih borbi bilo je veoma teških situacija. Naročito je bio jak pritisak kladanskih ustaša na 3. bataljon. Drugi bataljon vodio je teške borbe kod Borogova. Prvi bataljon i Birčanski odred uspeli su da odbiju napade neprijatelja na Rudište. Neprijatelj je tu imao 7 poginulih i 3 ranjena vojnika.

Trećeg dana ofanzive 8. juna, neprijatelj je iz svih pravaca pojačao pritisak na odbranu Šekovića. Kladanjske ustaše potisle su 3. bataljon do iznad samog manastira Lovnice, u kojem je bila smeštena bolnica. Na ovom pravcu su se odigrale najžešće borbe u ovoj ofanzivi. Tu je često dolazilo i do borbe prsa u prsa. Najteži napad imale su da izdrže dve desmokriline čete ovog omladinskog bataljona. Ove dve čete imale su mrtvih i ranjenih boraca, a izgubile su i nekoliko pušaka i jedan puškomitraljez. Tek kada je jedna četa 2. bataljona, na čelu sa Životom Ranitovićem Sokolom, izvršila juriš na bok kladanjskih ustaša, neprijatelj je bio zastavljen i odbačen od bolnice. Borci 3. bataljona su uspeli da nadoknade izgubljeno oružje i puškomitraljez. Ovaj omladinski bataljon bio je sastavljen većinom od mladih, nedo-

voljno iskusnih boraca, od kojih je jedan deo bio i bez oružja. Pored toga, imao je i mlad komandni sastav u četama. Ovaj bataljon se odlikovao intenzivnim političkim i kulturno-prosvetnim radom, ali još nije imao gotovo nikakvo borbeno iskustvo. Sticajem okolnosti u prvoj borbi sukobio se sa najiskusnijim i najupornijim neprijateljem — kladanjskim ustašama. Iz te borbe i koju je uz pomoć iskusnijih boraca do kraja uspešno vodio omladinski bataljon je imao nešto veće gubitke, ali je iz nje izašao i sa dragocnim iskustvom.

I sa severa, od Tuzle prodrli su domobrani i četnici i zauzeli Borogovo, gde je takođe bila stvorena ozbiljna situacija. Zbog toga je sa Rudišta povučen Birčanski odred i ubačen u odbranu Borogova. Neprijatelj je sa zapada stigao do sela Mitrovići. U toku dana on se toliko približio Šekovićima, da je situacija postala veoma opasna. Brigada se sada nalazila u rejonu Vidakovići—Selište—Korito. Partizanima je ponestalo municije. Oko 40 boraca bilo je izbačeno iz stroja. Među ranjenima bio je i politički komesar 3. bataljona Milan Stepanović Matroz.

U ovako ozbiljnoj situaciji trebalo je što pre odlučiti šta da se radi. Predveče, kada je pritisak neprijatelja popustio, održan je sastanak štabova brigada sa Operativnim štabom Vojvodine i Rodoljubom Čolakovićem, koji se ovde nalazio. Odlučeno je da se u toku noći sve jedinice odlepe od neprijatelja, izvuku iz obruča i ubrzanim maršem krenu u napad na Srebrenicu.

OSLOBOĐENJE SREBRENICE

Borci šest partizanskih bataljona, izgladneli i premoreni teškim borbama sa daleko brojnijim neprijateljima, žurili su uveče 8. juna uz visoka brda jugoistočno od Šekovića. Cele noći između 8. i 9. juna bataljoni su skoro trčali kroz šume, jer je još za noći trebalo preći put Vlasenica—Srebrenica. Do svanuća su prešli oko 30 kilometara teškog i gotovo besputnog terena. Kada je osvanuo 9. jun, zatekli su se u gustim bukovim šumama oko popaljenog sela Sikire južno od ceste Vlasenica—Zvornik. Tu su predanih. Ceo ovaj kraj bile su popalile ustaše, pa se nigde nije mogao videti ni čovek ni čitava ikuća. Borce je mučila neizdržljiva glad. Neko je rekao

da se koprive, a njih je bilo dosta po zgarištima, mogu upotrebiti za ishranu. Za tren oka sve su koprive bile obrane, obarene i pojedene. Neki su pokušali da jedu i gljive. Međutim, mnogi nisu znali da razlikuju otrovne gljive pa su se dva borca otrovala. Neko je jeo i obarene, ali neposoljene puževе, kojih je posle kiše bilo mnogo. Najslađa je ipak bila pokoja narudela trešnja. Da bi nesreća bila veća, jedan ustaški kamion sa hranom uspeo je da umakne neopreznoj zasedi.

Iduće noći marširala je bila upola kraća i jedinice Brigade su 10. juna predanile u rejonu Podgoj—Bešići. Bataljoni su sledeće noći krenuli dalje i 11. juna proveden je u šumama Viogora, u neposrednoj blizini Srebrenice. Tu je komandant združenih brigada Marko Parićin Kamenjar saopštio cilj ovog napornog marša i plan za napad na Srebrenicu.

Prema planu napada, Birčanski odred i 1. bataljon 1. vojvodanske brigade trebalo je da sa zapadne strane napadnu Bojnu — položaje iznad same Srebrenice, 2. bataljon 1. vojvodanske brigade sa južne strane, pravcem Vukadinovići—centar Srebrenice, a 3. da bude na obezbeđenju od Crnog Gubera. Jedan bataljon 2. vojvodanske brigade imao je zadatak da napravi zasedu na pravcu od Bratunca, a jedan da napada Srebrenicu sa severoistoka.

U Srebrenici je u to vreme bila smeštena jedna i po satnija 29. ustaškog bataljona 1. ustaške brigade. U ovom kraju više od godinu dana nije bilo partizanskih akcija, pa su ustaše bezbrižno očekivale vesti o uništenju partizana u Šekovićima.

Napad na Srebrenicu počeo je 11. juna u 22 časa. Dva bataljona su na juriš zauzela položaje Bojne. Drugi bataljon, koji je trebalo da istovremeno zauzme i utvrđene objekte u centru grada — žandarmerijsku stanicu i sresko načelstvo — zakasnio je. Ustaše, koje su se povukle sa Bojne, zaposlele su ove zgrade i odatle pružale snažan otpor. Cele te noći bataljon je vršio napade na ove zgrade u centru. Ustaše su sutradan, 12. juna, držale još samo zgradu sreskog načelstva, i to njen sprat. U prizemlju nalazili su se borci 2. čete 2. bataljona. Ustaše su sa sprata celo prepodne pružale ogorčen otpor. Neprijatelj je iz Han Pijeska, Bratunca i Skelana uputio pomoć opkoljenim ustašama, ali te neprijateljske jedinice nisu prihvatile borbu, već su se, naišavši na partizanske zase-

de, odmah povukle. Tada je naređeno 2. bataljonu da zapali zgradu. Ovome se pristupilo oko 14 časova. Dok su borci gurili u prizemlju burad s benzinom, oko stotinu ustaša sa sprata, sa nabijeni/m šlemovima do očiju i bajonetima na puškama, pošto su se prethodno dobro napili ruma, pošli su na proboj. Bacajući bombe levo i desno, izjurili su iz zgrade kao lavina i nagli drumom prema Bratuncu. Bataljon koji je bio na obezbeđenju na ovom pravcu, nije očekivao ustaše iz pravca grada. Uz to, borci su bili prilično neoprezni. Zato su bili iznenađeni kada je ova rulja navalila na njih. Ali veći deo bataljona ipak je prihvatio borbu. Nastala je gužva, pucnjava, gušanje. Pijana ustaška rulja, međutim, uspela je da se probije, ali je taj proboj skupo platila. Na putu je ostalo 37 mrtvih ustaša. Time je borba završena i Srebrenica oslobođena. Od posade poginulo je 20, a ranjeno 16 ustaša. Ostali su se razbežali.⁴⁰ Gubici brigada bili su 20 mrtvih i petnaestak ranjenih boraca. Iz 1. vojvođanske brigade su poginuli: Sava Zdelo, politički komesar čete i Jovan Maksimović, Miladin Veselinović, Sava Kuzminac i Jovan Josimović.

U Srebrenici je zaplenjena velika količina oružja, municije i namirnica. Odmah su blokirani putevi od Zvornika i Vlasenice. Zatim je počelo izvlačenje ratnog plena. Uveče je održan miting. Narodu je podeljena velika količina brašna, šećera i drugih životnih namirnica.

Ova pobeda i oslobođenje jednog sreskog mesta u ovom kraju imali su za vojvođanske brigade veliki značaj. Vojvođani su uspešno položili ispit i u napadu na veće naseljeno mesto i u zauzimanju utvrđenih objekata. Bilo je važno i to što su za vreme ove borbe uočeni mnogi nedostaci brigada. I' toku borbe neki niži rukovodioci bili su nedovoljno odgovorni i olako shvatili naređenja, a ponegde je bilo i slabe vojničke discipline boraca. Prilikom izvlačenja plena neki borci su pokazali samovolju i sebičnost. Ove negativne pojave bile su opomena političkim i vojnim rukovodiocima brigada da odmah preduzmu mere koje bi u buduće onemogućile ovakve pojave.

Vojvođanske brigade napustile su Srebrenicu 14. juna prepodne. Povukle su se 6 km jugozapadno, u rejon Kutezira.

Posle povlačenja brigada, Srebrenicu je napustilo i pošlo u zbeg oko 1-000 stanovnika, koji su se plašili ustaške osvete. Koliko je ovaj strah bio opravdan, najbolje se vidi iz činjenice da je odmah po povlačenju partizana jedan ustaški poručnik pobio u Srebrenici i okolini oko 140 lica srpske nacionalnosti. Posle jednodnevnog zadržavanja u okolini Srebrenice, zbog pripremanja ranjenika za transport, obe vojvodanske brigade krenule su pravcem Srebrenica—Pomol—Sekire—Rudište—Šekovići. Brigade su imale zadatak da na ovom pravcu čiste teren severno od puta Vlasenica—Srebrenica, sve do Drinjače. Prvi bataljon 1. vojvodanske bio je na desnom krilu kolone i imao zadatak da, pored obezbeđenja pokreta, neko vreme ometa i sprečava saobraćaj neprijatelja na putu Vlasenica—Zvornik.

Grupa brigadnih i bataljonskih rukovodilaca na položaju

U to vreme u selu Rudištu—Crkvinama, na Cikotaama, nalazila se jedna domobranska satnija iz 15. domobranske pešadijske pukovnije. To je bilo istureno obezbeđenje Vlasenice. Po izbijanju na Cikote, štabovi brigada prikupili su obaveštenja o ovoj satniji i resili da je u naletu unište. U podne 18. juna 1. bataljon je iz pokreta napao domobransku satni-

ju u Rudištu i posle kratkog vremena slomio otpor domobrana koji su bili u školskoj zgradi i spremali se za ručak. Treća četa upućena je iza škole. Druge dve izvršile su munjevit i snažan juriš. Domobrani nisu uspjeli ni da se dohvate oružja a već je bilo zarobljeno oko 120 vojnika i podoficira. Zaplenjeno je oko 100 pušaka, 6 teških mitraljeza, 8 puškomitraljeza i velika količina municije. Pienoni je bio zadovoljan i intendant, jer se našlo i 12 kazančića punih ukusno skuvanog belog pasulja. Posle napornog marša borcima je domobranski pasulj odlično prijao, a intendant su zaplenjeni kuhinjski inventar upotreбили za pokretne kuhinje. Zarobljeni domobrani su i ovog puta pušteni.

Vojvođanske brigade stigle su umorne i sa mnogo ranjenika u Šekoviće, četiri dana posle obustavljanja neprijateljske ofanzive. U njihovom odsustvu 13. juna prodrla je iz rejonu Borogovo grupa četnika i u bolnici poklala 10 teških ranjenika.

U Brigadi su izvršene manje promene, podeljeno je oružje i municija i sačekalo se nekoliko dana da se borci odmore, pa da se krene na Majevicu.

DVA NAPADA I OSLOBOĐENJE VLASENICE ZAJEDNO SA PRVOM PROLETERSKOM BRIGADOM

Dok su se vojvođanske brigade pripremale za pokret u Posavinu, u Šekoviće je stigla vest koja je sve obradovala. Posle završetka žestokih borbi, koje je vodila u petoj ofanzivi, Operativna grupa divizija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije sa Vrhovnim štabom prešla je komunikacije Foča—Kalinovik i 15. juna prugu Sarajevo—Višegrad. Pošto su se na ovaj način odvojile od neprijatelja, divizije ove velike grupacije su, posle kraćeg odmora, krenule u ofanzivu na istočnu Bosnu. Štab 1. proleterske divizije uspostavio je u to vreme vezu sa isturenim delovima partizanskih jedinica sa sektora Šekovići. Dva dana kasnije, 22. juna, Štab Divizije je bio upoznat da u istočnoj Bosni postoje i operišu dve vojvođanske brigade."

Jedinice 1. proleterske divizije krenule su 22. juna na sektor Vlasenica—Srebrenica—Drina—Drinjača. Za približavanje proteklih proleterskih jedinica u Šekovićima se ubrzo saznalo. Zbog toga je pripremani pokret vojvođanskih brigada u Posavinu odložen.

Operativni štab za Vojvodinu i štabovi vojvođanskih brigada su želeli da vojvođanske brigade dočekaju proletere u još neoslobođenoj Vlasenici. Zato je doneta odluka da vojvođanske brigade 24. juna zauzmu i oslobode taj grad. Oduševljenje za ovaj poduhvat bilo je veliko, ali je za njegovo uspešno izvođenje bilo ostalo malo vremena. Zbog toga su previdene neke važne okolnosti od kojih je zavisio uspeh ove akcije. Izgubilo se, na primer, iz vida da se u Vlasenicu najverovatnije povukao veliki broj razbijenih neprijateljskih jedinica koje je proleterska divizija gonila sa juga, i da je sada posada u tom mestu znatno jača nego ranije.

Uspeh napada na varoš bio je uslovljen prethodnim likvidiranjem dva vrlo dobro utvrđena neprijateljska uporišta, koja su u stvari bila stožer odbrane grada i nalazila se u neposrednoj blizini Vlasenice. Brdo Kik iznad same Vlasenice bilo je načičkano bunkerima i mitraljeskim gnezdima a orlovača na jugoistoku varošice bila je takođe fortifikacijski organizovano neprijateljsko uporište. Za napad na Kik određena su dva bataljona 2. vojvođanske brigade (3. je bio u Semberiji) a za napad na Orlovaču upućen je 2. bataljon 1. vojvođanske brigade. Treći bataljon 1. brigade dobio je zadatak da prodiše drumom sa severa od Šekovića u samu Vlasenicu. Prvi bataljon 1. vojvođanske brigade trebalo je da postavi zasedu istočno od Vlasenice, na putu Vlasenica—Milići sa zadatkom da sprečava izvlačenje neprijatelja u pravcu Zvornika i Srebrenice, kao i da onemogući eventualnu neprijateljsku pomoć koja bi iz pravca Zvornika i Srebrenice mogla biti upućena vlaseničkoj neprijateljskoj posadi. Top je bio postavljen severoisločno od Vlasenice na Barice, odakle je trebalo da tuče utvrđene neprijateljske položaje na Kiku.

Napad na neprijateljske položaje oko Vlasenice trebalo je da počne u 23 časa, čim bude ispaljen prvi hitac iz partizanskog topa. Taj top je bio bez nišanskim sprava, a aktivirao se konopcem. Napad je još u početku nesrećno počeo, jer je cev topa eksplodirala. Napad je ipak počeo, ali ne jednovremeno i povezano. Bataljoni su celu noć, trpeći gubitke,

pokušavali da zauzmu Kik i Orlovaču. Neprijatelj je, međutim, očajnički branio ove položaje. Kada je svanulo, napadi su obustavljeni. Bataljoni su se povukli na sklonitija mesta, jer je neprijatelj počeo da napada njihove položaje i avioni-
ma. U toku te noći jedino je 3. bataljon 1. vojvodanske brigade, koji je napadao putem od šekovića, delimično imao uspeha. Ovaj bataljon je potisnuo neprijatelja do same severne ivice Vlasenice. Tu je zastao, očekujući da se završi borba na Kiku i Orlovači. Kako oni nisu bili zauzeti, 3. bataljon se ujutru povukao na pogodnije položaje, pa su brigade tokom 25. juna držale Vlasenicu u blokadi.

U toku ovog napada na Vlasenicu obe vojvodanske brigade su imale oko 30 koje poginulih koje ranjenih boraca.

Među poginulima bio je komandir 1. čete 1. bataljona Vasa Civrić iz Grgurevaca. O njegovom ocu Marko Peričin Kamenjar priča:

Vasa je po zanimanju bio opančar. Bio je aktivni skojevac od 1941. U 1. četi, kojom je on komandovao, bio je i njegov otac čika Doka Civrić. On je bio stari sindikalni radnik i politički saradnik Karla Bernajza. U napadu na Vlasenicu bio je ranjen i čika Doka. Nalazio se u bolnici u Šekovićima i kada je čuo da mu je sin poginuo, umro je. Prepuklo mu je srce od tuge — kako narod kaže. Imao je četiri ili pet kćeri, a Vasa mu je bio jedinač. Čika Doka je mogao tada imati 50 godina, ali je uvek bio i spreman za svaku akciju. U Fruškoj gori nikome nije dao da ide u patrolu ili izvidnicu. Uvek je tom prilikom govorio:

— Druže Marko, idem ja. Deca su to, nisu dovoljno oprezni.

Osim Vase Civrića, iz 1. vojvodanske brigade su poginuli i ovi borci: Bora Lacković, Cveja Aćimović, Blagoje Mihajlović, Sofija Marić, Danilo Stanković, Nikola Krstić, Jovan Petrović, Ljubica Jerković i Branko Žica.

Dok su jedinice vojvodanskih brigada držale blokadu Vlasenice, 25. juna sastali su se prethodnica 1. proleterske brigade i delovi 2. bataljona 1. vojvodanske. To je bilo na položajima Ploča, južno od Vlasenice. Ovaj sa toliko radosnog uzbuđenja očekivani susret zamalo se nije tragično završio. Prethodnica 1. proleterske brigade, misleći da pred sobom ima neprijatelja, otvorila je vatru na vojvodanske borce. Tom prilikom je ranjena jedna drugarica. Srećom, situacija se br-

zo razjasnila. Puščana paljba je obustavljena, pa je nastalo grljenje proletera i Vojvođana. Vojvođani su od trenutka kada su saznali da će se sastati sa proleterima, bili obuzeti radošću i nestrpljivom radoznalošću, očekujući susret sa novim ratnim drugovima koje je već pratila slava stečena u najtežim borbama. Isto uzbuđenje vladalo je i među borcima 1. proleterske. Evo kako je jedan proleter to doživeo:

Iako se do sada nismo znali, ipak jedni drugima nismo neobični. Jedni u drugima vidimo zajedničke crte lica, koje karakterišu partizane. Iz očiju vatreni pogledi, puni radoznalosti i raspoloženja. Na licu crte patničkih dana, ali i vedrine i osmeha. Preko »šaraca« na ramenima, grle se drugovi ... Prvi susret koji se neće zaboraviti.

Za novi napad na Vlasenicu Štab 1. proleterske brigade u svojoj zapovesti od 25. juna odredio je i zadatke vojvođanskih brigada:

Obe vojvođanske brigade napadače sa severa na sektoru između potoka Sušica i drumu Zvornik—Vlasenica.

Za vreme operacija oko Vlasenice zasedu na pravcu Vlasenica—Zvornik postaviće vojvođanske brigade. Ne vršiti direktni napad pravcem zvorničkog drumu, zasede na tom drumu da se održe što duže u tajnosti — ovo da bi neprijatelj imao utisak da mu je taj pravac slobodan za izvlačenje."

Prema ovoj naredbi, glavne pravce napada Kik—centar varoši i Orlovača—centar varoši, trebal'o je da izvedu pet bataljona 1. proleterske i 3. bataljon 1. vojvođanske sa severa. Osnovna zamisao napada je bila da se oko Vlasenice stegne čvrst obruč i da se u njemu unište naprijateljske snage.

U Vlasenici se u to vreme nalazilo preko 2.500 neprijateljskih vojnika. Glavne snage su bile dve domobranske bojne, jedna bojna 1. ustaške brigade, tri čete ustaša i nešto milicije.

Napad je počeo 26. juna u 21 čas, a do 6 časova 27. juna, kada se jedan bataljon 1. proleterske probio u grad i odatle s leđa iznenadno napao neprijateljske položaje na Kiku, neprijateljska odbrana je bila potpuno razbijena. Domo-

brani i ustaše su se raspršili na sve strane. Više od hiljadu domobrana i ustaša nagnulo je prema Milićima. Prvi bataljon 1. vojvođanske, koji se nalazio u zasedi na drumu u visini Jovcin Hana, uspeo je snažnom vatrom da ih razbije.

СМРТ ФАШИЗМУ СЛОБОДА НАРОДУ!

Билтен

В Р Х О В Н О Г Ш Т А Б А
НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Година III Број 120, август 1941. Број 20-11

НАРЕДБЕ

I. По одлуци Врховног штаба НОВ и ПОЈ формиран је Главни штаб Народно-ослободилачке војске и Партизанских одреда за Војводину.

По указаној службеној потреби поставља се:

За команданта — друг Аћим Грузовић,
За заменика команданта — друг Срета Савић,
За полит. комесара — друг Слободан Пајић,
За начелника Штаба — друг Сава Оровић, члан Врховног штаба.

Напред именовани Штаб приступиће одмах раду на терену у духу датих директива Врховног штаба НОВ и ПОЈ.

2 јул 1943 г. Врховни командант НОВ и ПОЈ,
ТИТО

II. По одлуци Врховног штаба формирана је XVI НОУ дивизија.

По указаној службеној потреби поставља се:

За команданта — друг Данило Лекић, досадашњи командант I пролетерске НОУ бригаде,
За полит. комесара — друг Стефан Митровић, досадашњи руководилац полит. одеља VIII Хрватске бригаде,
За начелника штаба — друг Љубина Уршевић, досадашњи помоћник начелника штаба II Пролетерске НОУ дивизије.

Заменик команданта XVI НОУ дивизије биће накнадно одређен.

2 јул 1943 г. Врховни командант НОВ и ПОЈ,
ТИТО

III. По одлуци Врховног штаба НОВ и ПОЈ формирана је XVII НОУ дивизија.

По указаној службеној потреби поставља се:

За команданта — друг Глиго Мандић, досадашњи командант I Далматинске НОУ бригаде,
За заменика команданта — друг Перо Косорић, досадашњи командант I мајевичке бригаде,
За полит. комесара — друг Бранко Петричевић, досадашњи руководилац полит. одеља IV Црногорске пролетерске бригаде,
За начелника Штаба — друг Синиша Станковић.

У састав ове дивизије улазе следеће јединице: VI Босанска народно-ослободилачка ударна бригада и I Мајевичка народно-ослободилачка ударна бригада. Под непосредном командом штаба дивизије биће и Мајевички одред.

Штаб дивизије је непосредно потчињен Врховном штабу НОВ и ПОЈ.

2 јул 1943 г. Врховни командант НОВ и ПОЈ,
ТИТО

У састав ове дивизије улазе: I, II и III војвођанска НОУ бригада.

Штаб дивизије биће непосредно потчињен Врховном штабу НОВ и ПОЈ.

2 јул 1943 г. Врховни командант НОВ и ПОЈ,
ТИТО

Bilten VS NOV i POJ sa naredbom o formiranju 16. divizije

Tom prilikom je ubijeno oko 200 domobrana i ustaša, a zarobljeno oko 70 domobrana. Ostali su se razbili bežeći levo i desno kroz potoke, šljivike i šumarke. Jedan deo ovih vojnika uspeo je da se probije do Zvornika. Proleter i Vojvo-

dani su celog dana lovili preostale domobrane i ustaše. Uхваćen je i štab domobranske pešadijske pukovnije sa njegovim komandantom pukovnikom Kopačinom, poznanikom Vojvodana iz napada na Šekoviće.

Neprijatelj je imao oko 500 mrtvih, preko 600 zarobljenih, dok se oko 1.000 njegovih vojnika razbežalo.

Sutradan je prema naređenju Štaba 1. proleterske divizije, 2. vojvodanska krenula na položaj severno od Drinjače, a 1. vojvodanska se uputila da oslobodi Srebrenicu i Bratunac. Međutim, 3. krajiška brigada je pre dolaska Vojvodana bila oslobodila ova mesta. Pošto je zahvaljujući toj okolnosti dobio mogućnost za predah, Štab 1. vojvodanske brigade je održao u blizini Bratunca sastanak sa štabovima bataljona. Ovome sastanku je prisustvovao politički komesar 1. proleterske divizije Filip Kljajić.

Kako je bio planiran napad na Zvornik, 9. jula je počelo pomeranje jedinica 1. proleterske brigade i 1. i 2. vojvodanske. Prva vojvodanska dobila je naređenje da krene u rejon Korijen—Caparde.⁴³

FORMIRANJE GŠ NOV i PO VOJVODINE I 16. VOJVODANSKE NOU DIVIZIJE

Najzad je došao čas da rukovodstvo Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Vojvodine neposredno upozna Vrhovni štab i Centralni komitet Partije o razvoju i uspesima NOP-a u Vojvodini, o svome radu i teškoćama, da dobije potporu i ohrabrenje, kao i uputstva i nove zadatke.

Čim je uspostavljena veza sa 1. proleterskom, Rodoljub čolaković, Aćim Grulović, Slobodan Bajić i Sreta Savić su krenuli u Štab 1. proleterske divizije, da bi ih on doveo do Vrhovnog štaba. U Vlasenici su obavešteni da krenu u Kovačiće kod Kladnja.

Kada su članovi Operativnog štaba stigli do naznačenog mesta, Vrhovni štab je već bio u pokretu prema Kladnju,

te su se i oni uključili u kolonu. Rodoljub Čolaković se još u pokretu našao sa nekim članovima Vrhovnog štaba, a po dolasku u Kladanj našao se i sa vrhovnim komandantom drugom Titom, koji mu je rekao da on i članovi Operativnog štaba za Vojvodinu dođu kod njega na sastanak.

Ubrao su svi došli kod druga Tita, koji je bio smešten na periferiji Kladnja. Članovi Operativnog štaba za Vojvodinu, videći prvi put druga Tita i nalazeći se u njegovoj neposrednoj blizini, upravo kada mu je previjana rana zadobijena u protekloj ofanzivi, bili su pomalo zbunjeni i uzdržani. No zbog neposrednog, srdačnog i velikod imteresovanja druga Tita za prilike u Vojvodini, ubrzo su se oslobodili, te je razgovor vođen do duboko u noć.

Sutradan, 1. jula 1943. godine, zbog opasnosti od napada neprijateljske avijacije, Vrhovni štab se smestio u selo Plahoviće, tri kilometra zapadno od Kladnja, a drug Tito je boravio i radio u jednoj pećini iznad sela. Na njegov poziv došli su Čolaković, Grulović, Bajić i Savić. Oni su u toku toga dana izložili vrhovnom komandantu vojno-političku situaciju u Sremu i Vojvodini, kao i probleme sa kojima se vojno-političko i partijsko rukovodstvo susretalo u svome radu. Govorili su o raspoloženju naroda, o radu i uticaju Partije, o velikim mogućnostima za mobilizaciju novih boraca, o tome da su u istočnoj Bosni već formirane dve vojvodanske brigade, a da je u Sremu u toku formiranje i treće brigade od postojećeg odreda, o visokom moralu boraca, o stalnom nedostatku naoružanja, a naročito o punom jedinstvu naroda Srema u borbi protiv okupatora i njegovih slugu, kao i o tome da, i pored pokušaja propagandom i ubacivanjem iz Srbije i istočne Bosne, četnici nisu uspjeli nikoga da pridobiju za borbu protiv partizana, a kamoli da stvore neku ma i najmanju političku osnovu u narodu.

Drug Tito je pažljivo saslušao izveštaj i nakon toga dao onu poznatu ocenu o narodnooslobodilačkoj borbi u Sremu, kojom je pobio pogrešna mišljenja kod nas i u svetu da su narodnooslobodilački pokret i ustanak u našoj zemlji nastali i razvijali se zahvaljujući našim šumama i planinama:

U Evropi misle da su naše planine rodile naš pokret i našu vojsku. A Srem to najubedljivije demantuje. Nacionalna i politička svijest naroda, njegova borbena volja i revolucio-

narna Partija koja je sposobna da pokrene i vodi narod u borbu — to je osnovno za naš ustanak, a geografski uslovi mogu samo manje ili više olakšati ustanak i uticati na taktiku ustaničke vojske.

Te reči duboko su se urezale u svest i pamćenje svih prisutnih i ubrzo su prostrujale kroz sve vojvođanske jedinice, kroz ceo Srem, Vojvodinu, pa i dalje. To je bila visoka ocena i veliko priznanje u prvom redu narodima Srema, borcima

*Danilo Lekić, komandant
16. NOU divizije*

i rukovodiocima brigada i odreda, kao i partijskoj i drugim organizacijama narodnooslobodilačkog pokreta.

Drug Tito je odluku o prelasku jedinica iz Srema u istočnu Bosnu ocenio kao pravilnu. On je rekao da time nije samo pomognuto Bosancima da brže savladaju krizu ustanka u tim krajevima, već da su time stvoreni i uslovi za formiranje vojvođanskih brigada, da u Sremu treba ostaviti manje odrede

koji će primenjivati partizansku taktiku i vršiti diverzije na železničku prugu Beograd—Zagreb kao veoma važnu komunikaciju za neprijatelja; da sav višak ljudstva treba slati u Bosnu radi popune postojećih i formiranja novih brigada, a kasnije, kada za to budu sazreli uslovi, brigade će preći u Srem i druge delove Vojvodine, radi konačnog oslobođenja tih krajeva. Drug Tito je takođe ponovio da slobodna Majeвица predstavlja most koji povezuje Bosnu, Srbiju i Vojvodinu.

Na istom sastanku vrhovni komandant je doneo odluku da se formira Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Vojvodine, kao i vojvodanska divizija. Ovim je NO pokret u Vojvodini, koji je nekoliko meseci ranije obnovio svoje političko rukovodstvo dobio ozvaničenje i za svo-

*Paško Romac, novi
politički komesar divizije*

je pokrajinsko vojno rukovodstvo. Ta odluka je sutradan, 2. jula 1943. godine, realizovana objavom naredbe vrhovnog komandanta. Za komandanta Glavnog štaba postavljen je Aćim Grulović, za političkog komesara Slobodan Bajić Paja, za zamjenika komandanta Sreta Sović Kolja, a za načelnika Štaba Savo Orović. Za komandanta 16. vojvodanske divizije, u čiji

sastav su ušle 1. 2. i 3. vojvodanska brigada, postavljen je Danilo Lekić. U Štab 1. vojvodanske brigade za komandanta je postavljen Marko Peričin Kamenjar, koji je to bio od njenog formiranja, za političkog komesara Paško Romac, za zamenika komandanta Ilija Bogdanović, za zamenika komesara Ljuba Momčilović i za načelnika Štaba Mileta Đukić. Komandant Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Vojvodine, koji je bio član Biroa Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu, dobio je od vrhovnog komandanta i Centralnog komiteta posebne instrukcije i zadatke partijsko-političke prirode, a naročito za mere koje treba preduzeti za razgaranje ustanka u Bačkoj i Banatu, zatim za učvršćivanje i čuvanje bratstva i jedinstva svih naroda i narodnosti Vojvodine, i slično.

Oko 8. jula članovi Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine komandant Aćim Grulović, zamenik komandanta Sreta Savić i načelnik Štaba Sava Orović krenuli su da bi što pre prešli u Srem. Politički komesar Slobodan Bajić nije sa njima pošao jer je trebalo da svrši neke poslove u Brigadi. Sa Glavnim štabom za Vojvodinu je krenula i grupa političkih radnika koje je CK KPJ slao u Vojvodinu na rad. U ovoj grupi su se nalazili Isa Jovanović, određen za organizacionog sekretara PK KPJ za Vojvodinu, Vlajko Đuranović, određen za sekretara PK SKOJ-a, i književnik Jovan Popović.

U BORBAMA ZA ZVORNIK

Prema naređenju Štaba 1. proleterske divizije od 29. juna, 1. vojvodanska brigada izbila je u rejon Cerske, a 1. jula sa ovog terena je preduzela, zajedno sa ostalim jedinicama, izviđanje mogućnosti za napad na Zvornik. Naredbom Štaba 1. proleterske divizije od 3. jula određeno je da 3. jula napad na Zvornik vrše 1. proleterska i 1. i 2. vojvodanska brigada. Napad sa juga na brdo Mlađevac i dalje na centar Zvornika vršiće dva bataljona 1. proleterske. Druga dva proleterska bataljona vršiće napad sa zapada preko Kule grada, takođe prema centru Zvornika. Jedan bataljon 2. vojvodanske imao je zadatak da prodire levo od drumu od pravca Tuzle. Jedan proleterski i jedan 2. vojvodanske napadače sa severa pravcem Zmajevac—centar grada preko kote 249. Tri bataljona 1. voj-

vođanske imali su zadatak da sa položaja Kosovaca—Mino-vo brdo—Brezik Ljeskovica—kota 430—Rudnik zatvaraju drum Tuzla—Zvornik, kojom su se od Tuzle očekivale prema Zvorniku jedinice 369. legionarske — »Vražje divizije«.

Za napad na Zvornik Štab 16. divizije je izdao isvoju prvu zapovest brigadama. Napad je počeo 4. jula u 22 časa. U toku noći, posle ogorčenih borbi, bataljoni 1. proleterske brigade zauzeli su Mlađevac, Kulu grad i zaposeli sve visove oko Zvornika. Ujutru je u grad prodro 1. bataljon, a oko podne Zvornik je bio oslobođen. U ovim borbama, ili u Drini, našlo je smrt oko 400—500 ustaša. Oduševljen velikom pobjedom nad neprijateljem i zagledan u Srbiju, u Zvorniku je od zalutalog metka poginuo politički komesar 1. proleterske divizije Filip Kljajić.

Za vreme napada na Zvornik, u toku 5. jula, 370. puk 369. legionarske »Vražje divizije« je pokušavao da uz pomoć 202. tenkovskog bataljona prodre iz pravca Caparda u Zvornik. Neprijatelj je, pored tenkova, upotrebio i avijaciju. Pred položajima 1. vojvođanske, na Kosovaci, prodor je zaustavljen. Borci 1. vojvođanske, u rejonu Snagovo—Cerik, na serpentinama kojima se penje uz brdo, iskopali su duboke rovove i prekapali put. Put je danju držan pod mitraljeskom i minobacačkom vatrom. JSioću su vršeni juriši na neprijateljske položaje i tenkove. Neiskusni u borbama protiv tenkova, a i nemajući protivtenkovsko naoružanje, borci su na njih jurišali bombama i bocama sa zapaljivim tečnostima. Uporne i hrabre mitraljesce, koji ni pred tenkovima nisu napuštali položaje, gazili su tenkovi. I u toku 6. jula vođene su teške borbe na Kosovači. iNi toga dana 1. vojvođanska nije dozvolila Nemcima prolaz u Zvornik. štab 1. proleterske brigade posle oslobođenja Zvornika je naredio da se u toku noći između 6. i 7. jula izvrši napad na Caparde, s tim da 1. vojvođanska prethodno odbaci Nemece sa Kosovače i Cerika. U ovom napadu, pored tri bataljona 1. vojvođanske, učestvovala su i tri bataljona 1. proleterske. Međutim, otpor odbrane Capardi i okoline nije se mogao te noći slomiti, jer se na položajima nalazio i 370. nemački puk. Prva vojvođanska je i u toku 7. jula pružila snažan otpor Nemcima i onemogućila

im prodor u Zvornik. Napad na Caparde ponovljen je i noću između 7. i 8. jula, ali partizanima ni ovoga puta nije uspelo da ih zauzmu. Tek 8. jula, snažne nemačke jedinice, potpomognute tenkovima i avijacijom, uspele su da odbace bataljone 1. vojvođanske sa Kosovače u rejon Rakinog brda, a zatim prodrle u Zvornik. Iz Zvornika je do tog vremena bio izvučen sav ratni plen i velike količine namirnica.

Borbe na Kosovači su pokazale nepripremljenost boraca 1. vojvođanske za borbu protiv tenkova. Napadi nemačkih tenkova su unosili među jedinice Brigade zabunu jer je za ovakve borbe bilo neophodno iskustvo i protivtenkovsko oružje, a toga do ovog slučaja nije bilo. U borbama na Kosovači poginulo je 15 boraca. Poginuli su: Stojan Vukosavljević, komandir čete, Ljuba Stanković, bolničarka, Žarko Puhalović, Milorad Zorkić, Bosiljka Đilas, Radovan Vicković, Vlada Stojanović, Branko Vukajlović, Duško Jeftić, žarko Kokić i Mane Jajanović.

POVRATAK NA MAJEVICU

Za narodnooslobodilačku vojsku briga o ranjenim drugovima je bila za sve vreme osnovna i najviša moralna obaveza. Kada je završena bitka na Sutješci, na teritoriji istočne Bosne sa Operativnom grupom divizija NOVJ je stiglo 300—400 ranjenika i tifusara. Svi su prvih dana jula bili smešteni po bolnicama u rejonu šekovića. Prilikom prvog sastanka Štaba 1. proleterke divizije sa Glavnim štabom za Vojvodinu i Rodoljubom Čolakovićem, dogovoreno je da ranjenici prebace u Semberiju i Srem, pošto su tamo uslovi za njihovo lečenje i oporavak bili povoljniji. Prilikom prelaska na Majevicu Majevičke brigade i štaba 17. divizije prešao je i jedan deo tih ranjenika. O preostalim ranjenicima trebalo je da brine 16. divizija.

Posle prodora u Zvornik nemci su u istočnoj Bosni nastavili sa koncentričnim napadima na Operativnu grupu divizija inarodnooslobodilačke vojske, pokušavajući da je opkole i unište. Ovde je Vrhovni štab doneo odluku o novim zadacima i rasporedu ove grupe NOV Jugoslavije. Prva proleterka brigada se odvojila 8. jula od vojvođanskih jedinica. Ona se povukla južno od Drinjače i počela operacije u sastavu

svoje divizije. I jedinice 16. divizije su dobile nov raspored. Druga vojvođanska je trebalo da sa komandantom divizije Danilom Lekićem ostane u Birču. Prva vojvođanska je imala zadatak da se, sa političkim komesarom i načelnikom Štaba Divizije, što pre prebaci na Majevicu, kako bi nastavila prihvatanje novih boraca iz Srema. Treća vojvođanska trebalo je da ostane i dalje u Sremu.

Štab 16. divizije je održao 6. jula sastanak, kojem je prisustvovao i Gojko Nikoliš, referent saniteta Vrhovnog štaba. Na tome sastanku sprovedena odluka Vrhovnog štaba o ranjenicima. Rešeno je da se bolnica u Šekovićima decentralizuje, da se za najteže, nepokretne ranjenike izgrade u Birču zemunice i da ih štiti 2. vojvođanska, a 1. vojvođanska da prilikom odlaska na Majevicu povede i najveći deo pokretnih, težih i lakših ranjenika i bolesnika.

Pošto je prikupila oko 200 ranjenika, i za teške obezbedila konje, 1. vojvođanska je 10. jula izvršila pokret preko Rakinog brda u pravcu puta Zvornik—Tuzla.⁴⁵ Brigada je imala nameru da taj put pređe u blizini Kalesije. Među ranjenicima bio je i teško bolestan i od napornog kretanja iznuren Vladimir Nazor. Drug Tito se bio sporazumeo sa Čolakovićem da se Nazoru u Semberiji osigura bezbedan oporavak. Dan ranije, a i toga dana prepadne izviđači su osmatrali put i zaključili da je prelazak moguć. Međutim, poslepodne, pošto su prethodne noći vodili borbu sa jednim majevičkim bataljonom, Nemci su pojačali patrole na putu i u tom rejonu postavili nekoliko tenkova. Za novu situaciju na cesti, štab Brigade nije znao.

Bila je ponoć kada je 2. bataljon, koji je bio na čelu kolone, stigao pod put. Za njim je išao 1. bataljon, a za ovim sanitet sa ranjenicima. Treći bataljon, koji je bio oslobođen, ostao je u Birču radi sređivanja. Neprijatelj je odmah otkrio kolonu i na njene prednje delove otvorio snažnu vatru iz teških oruđa. Drugi bataljon je stigao na 40—50 metara od puta i odatle odgovarao na neprijateljsku vatru. Prebacivanjem preko puta je rukovodio komandant 1. brigade Marko Peričin Kamenjar. On je u prednje redove ubacio i delove 1. bataljona. Prva četa 1. bataljona izvršila je juriš i prebacila

se na drugu stranu puta. Zatim su komandiri Vasa Slavnić i Ilija Suvić sa manjim odeljenjima dobili zadatak da učukaju dva nemačka mitraljeza, koji su rafalima zasipali put. Obojica su uspešno izvršila zadatak — učukavali su neprijateljske mitraljeze i ostali s one strane puta sa svojim odeljenjima. I kada je izgledalo da su stvoreni uslovi za prelazak puta, situacija se naglo izmenila. Zbunjeni snažnom vatrom, a i zbog neizvesnosti, teški ranjenici na konjima počeli su da se u neredu vraćaju s puta. Prelazak Brigade bez ranjenika značio bi neizvršenje zadatka. Zato je komandant Brigade naredio da Brigada prikupi ranjenike sa južne strane puta i da se vrati na polazne položaje. Za sve ovo vreme ozbiljne situacije Vladimir Nazor je bio miran i sasvim priseban.

Te noći, u borbama i pokušaju da se pređe put Zvornik—Tuzla, poginuo je politički komesar Glavnog štaba Vojvodine Slobodan Bajić Paja. Artiljerijska granata ga je prosto raznela. Sem Slobodana Bajića Paje, te noći su poginuli: Nikola Rađenović, Bora Vukmirica i Branko Mali.

Neprijatelj je i sutradan nastavio napade u pravcu šekovića. U selu Panduri uspeo je da se približi ranjenicima. Zbog opasne situacije u kojoj su se našli ranjenici, Brigada je bila prinuđena da se prebaci dalje preko Drinjače. Tu je veštim manevrisanjem čuvala ranjenike. Stanje ranjenika, bolesnika i tifusara postalo je veoma teško, jer nikako nisu mogli da se odmore, nahrane, a ni da budu previjeni. Kada je Vrhovni štab doznao za tešku situaciju na cesti, naredio je da se Vladimir Nazor vrati u sastav Vrhovnog štaba. Jedna desetina boraca otpratila je Nazora prema Kladnju.

Proboj preko puta Zvornik—Tuzla, 1. vojvodanska je izvršila nekoliko dana kasnije, noću 17/18 jula. Brigada sa ranjenicima je krenula ovoga puta nešto zapadnije od uobičajenih prelaza. Taj pravac je iziskivao više napora od ranjenika i stvarao veće tegobe, ali je za njih bio sigurniji. Kolona se kretala od Pandura preko Kozje šume i, provlačeći se kroz vrbake, vododerine, jaruge, i potoke, što je ranjenicima prčinjavalo skoro nepodnošljive bolove, prešla je Spreču ispod samog Visa (kota 452). Pošto se neopaženo privukao putu, bataljon iz prethodnice je otvorio snažnu vatru na neprijateljske položaje. Istovremeno je izveden i demonstrativni

napad na Caparde i neka uporišta na putu Zvornik—Tuzla. Prva vojvođanska sa svojom glavnom je uspela da razbije neprijateljsku posadu na svom pravcu. Zatim je kolona ranjenika bez zadržavanja, zgusnuta i nagomilana, prešla drum i hitno produžila uz Majevicu. Kada je i 3. bataljon, koji je bio u zaštitnici, prešao put, naišli su nemački tenkovi od Prnjavora i otvorili vatru prema dolini Spreče, ali jedinice 1. vojvođanske sa ranjenicima već su bile u gudurama Majevice.

Prva vojvođanska je preko Dubnice stigla na Jelicu, gde se sastala sa delovima koji su nedelju dana ranije uspeli da pređu put. Tu se nalazilo i 27 boraca iz 2. čete 3. kragujevačkog bataljona 1. proleterske brigade, koji nisu uspeli da blagovremeno pređu put sa glavnom svojoj jedinice. Ovi borci, po naknadnom odobrenju komandanta 1. proleterske divizije, ušli su u sastav 16. vojvođanske divizije. Između ostalih, tu su bili: Đuro Radoš, Vita Janić, Dragoljub Stevanović, Nada Jovanović, Čeda Jovanović, Prvoslav Stojanović, Rade Mitrović, Miloš Blanić i Rade Korićanac.

Na Jelici je nešto duže ostao 3. bataljon, koji je prikupljao iznemogle bolesnike. On je tek uveče stigao u Ravni Zavid.

Zatim je kolona požurila za Brđane i Trnavu. Tu je brigadni sanitet brzo organizovao smeštaj, ishranu i stručnu negu za nekoliko stotina ranjenih proletera. Ovaj posao je bilo moguće uspešno izvršiti jer je dr Dušan Savić Doda 29. juna 1943. godine bio organizovao bolnicu u Vršanima i Grniljevu.

Treći deo

NA NOVIM PUTEVIMA

Desetodnevna vojna saradnja 1. proleterske i dveju vojvođanskih brigada obostrano je obogatila borbena iskustva. Već u prvom dodiru sa 1. proleterskom brigadom, vojnička organizovanost ove brigade, a posebno njeno bogato borbeno iskustvo, koristili su Vojvođanima kao primer i podsticaj. U svojim prvim pismima i usmenim kontaktima sa vojvođanskim brigadama, štab 1. proleterske divizije i 1. proleterske brigade stavili su na uvid štabovima vojvođanskih jedinica svoja mišljenja i ratna iskustva.

Posle višednevne saradnje i zajedničkih dejstava proleterskih i vojvođanskih jedinica, u Bratuncu je održan sastanak na kojem su učestvovali štabovi brigada i Filip Kljajić Fića, politički komesar 1. proleterske divizije. Na tom sastanku se govorilo o iskustvima iz zajedničkih borbi, a naročito o nedostacima u vođenju frontalnih borbi.

O primedbama političkog komesara 1. proleterske divizije Filipa Kljajića Fiće, komandant 1. vojvođanske brigade Marko Peričin Kamenjar u svojim sećanjima kaže:

Govorio je ne sa nekim podozrenjem i kritizerstvom, nego kao o nužnosti — prosto nas je hrabrio. Dobili smo utisak da je to stvarno nužno zlo, koje treba prebroditi, da su kroz to prošle sve jedinice i da su to normalne pojave, koje se preživljavaju.

Kao u Sremu po Fruškoj gori, tako smo se i ovde u istočnoj Bosni najviše kretali po Majeveci. U Sremu smo izvodili one sitnije akcije, na Majeveci borbe sa četnicima bile su opet sitne akcije i sa manjim snagama, istina, sada na široj teritoriji. Međutim, krupnije akcije, frontalne borbe zah-

tevaju još čvršću disciplinu, čvršću organizaciju — vojnu organizaciju, kada si morao da oceniš i vreme i prostor i sa- dejstvo. Ako tebi zakasni jedan bataljon — sledi neuspeh u borbi. A kad smo se mi sastali sa proleterskim jedinicama, to smo još više uočili, jer smo s njima učestvovali u neko- liko borbi na Vlasenici, na Zvorniku, na Kosovači. Mi smo već sami uočili da je potrebna još čvršća disciplina, i prosto, vojnizacija naših jedinica... Grešio bih, ako bih rekao da kod nas nije bilo borbenosti i da su ljudi bežali sa položaja. To- ga nije bilo. Baš na Kosovači i nama su tenkovi gazili mit- raljesce na položaju, ali nije bilo dovoljno samo to što je čo- vek bio spreman da se tuče i pogine... Sutradan jedna ili dve čete 1. proleterske brigade zapele su istu cestu. Ni oni nisu imali topove i protivavionsko oružje, ali su šarcima postepeno odvojili pešadiju od tenkova i tenkovi, koji su nas potiskivali, odjednom na naše oči počeli su da beže natrag. Oni su imali iskustva u borbi sa tenkovima... Važno je bilo da se odvoji pešadija i onda je tenk nesposoban za samo- stalno dejstvo. Mi tog iskustva nismo dovoljno imali.«

I partijski radnici koji su se nalazili uz proleterske jedi- nice i došli u dodir sa Vojvođanima, požurili su da vojvođan- skim vojno-političkim radnicima prenesu iskustva u ovoj ob- lasti rada. Prilikom napada na Zvornik, 6. jula, počeo je po- litički kurs za političko-partijske rukovodiocce bataljona i če- ta 1. proleterske brigade, i koji je pohađalo i 5—6 Vojvođana. Kursom je rukovodio Krsto Popivoda, a predavač je bio Dra- go Vučinić. Iz 1. vojvođanske brigade kurs su pohađali Jo- van Štokovac, Pera Jeremić i, verovatno, Šime Jablan. Kurs je prekinut usled povlačenja proleterskih jedinica iz Birča.

Prilikom postavljanja rukovodećih kadrova 16. (Vojvođan- ske) divizije, Vrhovni štab im je stavio u dužnost da drago- cena iskustva proletera, stečena u dotadanjim borbama, pre- nesu i na vojvođanske brigade. Danilo Lekić, borac iz Špani- je, komandant 16. divizije, bio je do tada komandant 1. pro- leterske brigade, najiskusnije i najborbenije jedinice narod- no oslobodilačke vojske. Za političkog komesara Divizije je postavljen Stefan Mitrović, rukovodilac Polit, odeljenja 8. hrvatske brigade. Načelnik Štaba je bio Ljubiša Urošević, vojnički obrazovan predratni oficir. Pomoć u kadrovima ko- ju je Vrhovni štab istovremeno uputio i 1. vojvođanskoj, bila je vrlo značajna. Paško Romac, koji je postavljen za polit, komesara Brigade, predratni je komunista, odbegli robijaš 1941. godine iz sremskomitrovačke kaznionice, borac proleter-

skih jedinica i rukovodilac Političkog odeljenja 1. dalmatinske brigade. Za načelnika Štaba Brigade je postavljen Mileta Dukić, takođe predratni oficir sa iskustvom stečenim u proleterskim jedinicama. Dodeljeni su i kadrovi za Političko odeljenje Brigade: Arsa Mijović za rukovodioca, Maksim Goranović za sektor agitacije i štampe i Ljubica Đorđević za omladinski rad.

Pored rukovodilaca za štabove i iskusnih boraca iz 1. proleterske, u 1. vojvođansku je stupilo oko 50 ranjenika i bolesnika iz Operativne grupe koji su se na Majeveci oporavili. Neki od njih su posle ozdravljenja postepeno zauzimali rukovodeće položaje u Brigadi kao: Ante Bralić, Mutimir Popović Buda, Gligor Pendić, Beba Jovieć, Milan Marinko, Dušan Knežević, Franja Vidaček, Ilija Podraščić, Mirjana Resanović i još neki. Zbog dobrog moralnoipolitičkog stanja u Brigadi, a i zbog tradicionalne vojvođanske širokogrudosti, novi drugovi su primljeni iskreno i topio.

Kolektivno rukovođenje kao i jedinstveni stav divizije prema problemima novoformirane 16. divizije, nije moglo biti ostvareno sve do septembra, jer se komandant Divizije do tog vremena nalazio sa 2. vojvođanskom brigadom u Birču, politički komesar i načelnik Štaba sa 1. na Majeveci, dok je 3. brigada i dalje bila bez ijednog divizijskog rukovodioca u Sremu. Zato se i prvi izveštaj Štaba 16. divizije o stanju u Diviziji, upućen Vrhovnom štabu 24. avgusta 1943. godine," može uglavnom smatrati kao izveštaj polit, komesara Divizije. Taj izveštaj sadrži i političke ocene ne samo vojvođanskih brigada već i NOP-a u Vojvodini, iako on nije poznavao ni Vojvodinu, a pogotovu razvitak NOP-a u njoj, te očito te ocene nisu bile niti su mogle biti zasnovane na poznavanju činjenica i stvarne situacije.

I neki drugi izveštaji koji su potekli iz štaba Brigade pokreću niz problema sa kojima se Brigada susretala. Tako, na primer, zamenik političkog komesara Brigade u izveštaju od 21. avgusta 1943. Pokrajinskom komitetu KPJ za Vojvodinu, iznosi problem rada partijskih organizacija, probleme vezane za sadejstvo sa drugim jedinicama, neiskustvo u većim operacijama, probleme odnosa prema narodu u istočnoj Bosni,

shvatanja o privremenosti boravka na ovom području, probleme intendanture i dr. U nekim drugim, kasnijim izveštajima iznosi se i problem vojničke obuke boraca, zatim problem rada sa masama na terenu itd.

U svim tim izveštajima ima uočenih slabosti Brigade koje su objektivno prikazane, a ima i takvih koje su iznete zbog

Skojevci 3. bataljona sa vodičima

totalnog nepoznavanja kako razvitka NOP-a u Vojvodini, preko dotadašnjih borbi i uspeha vojvođanskih jedinica u istočnoj Bosni, tako i mentaliteta vojvođanskog borca i njegovih borbenih i idejno-političkih kvaliteta.

Do tada pređeni put razvoja NOB-e u Vojvodini i do tada postignuti uspesi i u Vojvodini, a naročito u Sremu i u istočnoj Bosni, demantuju sve sumnje u sposobnost vojvođanskih jedinica, u borbenost i neograničenu hrabrost boračkog sastava, u sposobnost rukovodećeg kadra, u njihovu idejno-političku svest, a naročito u čistotu pokreta i u nesalomljivo jedinstvo naroda Vojvodine u borbi protiv okupatora i svih narodnih izdajnika.

Naravno da je bilo i dosta slabosti i problema, koji su postojali i ranije i u vreme formiranja Divizije. Štab 1. vojvođanske brigade stalno je i uporno radio da se te slabosti

otklone i problemi savladaju. Savladajući sve te probleme i teškoće Brigada je vojnički i politički sazrevala. Sigurno da se sve to nije moglo postići preko noći. Trebalo je na tome uporno i planski raditi. Tako se i radilo i uspeši su bili sve vidljiviji. Zbog toga se može reći da su rukovodioci koji su došli iz proleterskih i drugih u vojvođanske jedinice imali široko polje vojnopolitičkog rada, mogli su da se široko razmahnu i da zajedno sa vojvođanskim kadrom rešavaju i reše sve probleme u brigadi. Oni su mogli svoja stečena iskustva u proleterskim jedinicama da prenose na borce i rukovodiocima u vojvođanskim, jer je ta sredina bila pogodna i zahvalna. Većim delom oni su to i radili. Kada se ima u vidu da su počev od komandanta 1. vojvođanske brigade pa preko komandanata i komesara bataljona do komandira i komesara četa i vodova, sve to bili prekaljeni borci i rukovodioci, koji su uspešno prešli ceo borbeni i rukovodeći put od prvih partizanskih desetina, vodova i četa, pa sve do bataljona i Brigade, onda se može o njima govoriti samo kao o iskusnim, hrabrim i sposobnim rukovodiocima. Takav kadar je bio garancija da će se svi problemi uspešno rešiti i sada, kao što su uspešno rešavani i do sada. Da to nije tako, niti bi Vojvodina u NOR-u bila ono što jeste, niti bi brigade nicale jedna za drugom, da bi se kasnije grupisale u divizije, korpus i armiju, niti bi Partija, koja je sve to stvarala i stvorila, imala takvu oružanu snagu s kojom je mogla uspešno rešavati sve zadatke NOB-e i revolucije.

Stvarna situacija u 1. vojvođanskoj je bila sasvim zadovoljavajuća, s obzirom na borbene zadatke koje je do tada izvršavala i stepena razvoja do kojeg je u takvim okolnostima stigla. Politička situacija je bila sasvim dobra jer je Brigada izrasla u Sremu, gde je politička situacija bila izvrsna. Pozitivne promene su vrlo brzo usledile, one su došle sasvim prirodno, posle prvih stečenih novih iskustava u drugačijim borbama i drugačijim uslovima.

Sem rešavanja unutrašnjeg stanja u Diviziji, pred Štabom se nalazilo još nekoliko problema. Trebalo je, u saglasnosti sa odgovarajućim političkim i vojnim faktorima ostvariti da se sve brigade 16. divizije prikupe i da se utvrdi njeno operativno područje.

U to vreme 1. vojvođanska se nalazila na Majevidi, 2. vojvođanska u Birču, a 3. u Sremu. Rasturenost Divizije je bila

glavna smetnja brzom i uspešnom organizovanju krupnijih, vojnih akcija. Sem toga, 16. divizija je bila pod komandom 1. bosanskog korpusa, koji je imao u vidu prvenstveno interese istočne Bosne. Treća brigada u Sremu bila je u stvari pod komandom Glavnog štaba NOV i PO za Vojvodinu. Situacija u Vojvodini je bila takva, a postojale su i mogućnosti da Divizija i Glavni štab za Vojvodinu održavaju najbliskije moguće veze. Međutim, ta dvojnost nije mogla dugo trajati. O tome je i komandant Lekić iz Birča pisao:

1

Jedno od naših glavnih operativnih područja u skoroj budućnosti trebalo bi, i moralno da bude Vojvodina. I upravo radi toga potreban bi bio što skoriji dolazak naših jedinica, da bismo izvršavajući postavljene zadatke podigli na veći stepen našu jedinicu, otklanjajući njihove nedostatke, da bismo se bar delimično oformili kao divizija koja bi bila sposobna da pređe na teže terene.¹

Za razliku od 17. divizije kojoj je Vrhovni štab odredio operativno područje (Posavinu, Trebavu i Ozren), 16. diviziji to nije učinio. Predlog Štaba 16. divizije bio je da njeno operativno područje bude na prostoru omeđenom sa juga drumom Zvornik—Tuzla, sa zapada komunikacijama Tuzla—Brčko, sa istoka Drinom, s tim što bi jedinice u pogodnom momentu vršile upade i u Srbiju. U operativno područje 16. divizije spadao bi i južni, odnosno zapadni Srem, u koji bi Divizija sa svojim jedinicama prodirala i povremeno napadala neprijatelja.

Prema naređenju Vrhovnog štaba, sve brigade trebalo bi da imaju po 1.500 naoružanih boraca, štab Divizije je odmah tražio od Glavnog štaba za Vojvodinu da u Bosnu što pre uputi oko 2.000 novih boraca. Oni su ubrzo počeli da pristižu, pa je 1. brigada krajem avgusta imala 1.350 boraca.

I Štab Brigade koristio je relativno zatišje da bi svoj rad i organizaciju jedinice prilagodio novim iskustvima.

Još od formiranja Omladinskog bataljona pokazalo se da neiskusni mladi ljudi, i pored svoje mladalačke hrabrosti i ideološkopolitičke spremne, ne mogu da uspešno izvršavaju borbene zadatke bez velikih žrtava. Osim toga, za kratko vre-

me u bataljonu su, zbog nepažljivog i neveštog rukovanja oružjem, poginula dva mlada borca, a jedan je ranjen. Zato je Štab Brigade doneo odluku da 3. bataljon sa 1. i 2. bataljonom izmenja po jednu kompletnu četvu sa rukovodstvom. Prema tome 3. (omladinski) bataljon nije rasformiran već je samo ojačan sa četama iz drugih bataljona, čiji su borci bili nešto stariji, iskusniji i veštiji. Ta kombinacija iskustva i mladosti pokazala se u daljim borbama potpuno opravdana. U 3. bataljonu su izvršene izvesne kadrovske promene. Za zamenika komandanta bataljona postavljen je Života Ranićević Soko. Na mesto ranjenog Milana Stepanovića Matroza za političkog komesara postavljen je Jovan štokovac Džoje, a za zamenika političkog komesara Nada Jovanović, ranije polit, rukovodilac čete u 3. bataljonu 1. proleterske brigade.

Posle pozitivnih iskustava sa snabdevanjem boraca Brigade u Birču, pristupljeno je reorganizovanju brigadne intendature. Pored brigadnog intendanta postavljeni su pomoćnik i zamenik brigadnog intendanta i komandir brigadne intendature. Komandir intendature brinuo se o disciplini i vojničkom životu u intendanturi. Pri intendanturi formiran je radni vod sa krojačkim i obućarskim odeljenjem. Ova odeljenja su imala pune ruke posla, jer je oko 60% boraca bilo slabo obuveno, a takođe i slabo obučeno. Vojvodani, a ni drugi borci, nisu se mogli navići na improvizirane opanke »vrce«, pravljene od neuštavljene kože, i većina ih je, bar leti, radije išla bosa. U krojačkom odeljenju, da bi rasteretili drugariće, prihvatili su se krpljenja rublja i odela. Intendantura je odmah počela da prikuplja konje za komoru.

Organizovan je rad na osposobljavanju vojnog starešinskog kadra. Pored prorade pisma komandanta Divizije od 18. jula o dopuni organizacionog sistema brigada 16. divizije, vršene su analize ranijih borbenih akcija i uočavanje konkretnih grešaka pojedinih rukovodilaca.

Načelnik štaba Divizije izradio je program za vojne kurseve. Ovim programom bile su obuhvaćene sledeće oblasti iz vojne nauke: o taktici kao vojnoj nauci, organizacija vojsike, formacija vojske, osobine glavnih rodova vojske, taktičke radnje, o pešadijskom naoružanju: osobine i taktička upotreba, osnovni pojmovi iz teorije i nastave gađanja; osnovni pojmovi iz topografije i čitanja karata, borbena obuka, kre-

tanje, služba veze, stanovanje, izviđanje i obezbeđenje, borba — napad, borba — odbrana, borbe u naročitim prilikama.⁴«

Navedene teme su obrađivane na kratkim vojnim kursovima pri štabu Brigade ili bataljona.

Pristupljeno je i organizovanju obaveštajne službe u Brigadi. Nikola Lekić, koji je došao sa Štabom Divizije, postavljen je za šefa obaveštajne službe u Diviziji, a u I. vojvođanskoj brigadi za brigadnog obaveštajnog oficira postavljen je Čeda Jovanović iz I. proleterske brigade.

Vrhovni štab je sredinom jula radiogramom naredio 17. diviziji da po svaku cenu likvidira četništvo na Majevidi. Uskoro se 17. divizija prebacila u Posavinu, a na Majevidu su stigli deo Štaba 16. divizije i 1. vojvođanska brigada, pa je ovaj zadatak ostao 16. diviziji, odnosno 1. vojvođanskoj. U to vreme partijske organizacije na Majevidi intenzivno su povele akciju za pridobijanje muslimanskog stanovništva za narodnooslobodilački pokret. Organizacije su u tome postizale uspeh. Okupator je sa svoje strane izvršio mobilizaciju Muslimana za SS jedinice. Istovremeno je pojačavao uključivanje Muslimanske milicije u svoje akcije protiv narodnooslobodilačke vojske. Zasede i napadi milicije na manje delove narodnooslobodilačke vojske i dalje su postojali, pa je to izazivalo i reakciju kod boraca vojvođanskih brigada.

Na Majevidi su, pored nekoliko članova PK BiH, Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, postojali i Okružni komitet KPJ za Majevidu, sreski i mesni komiteti. Postojala je i Komanda područja za Majevidu sa komandama mesta. Sa planovima i političkim akcijama svih tih organizacija trebalo je usklađivati vojne operacije, a naročito je trebalo podešavati držanje vojske prema vrlo raznolikom raspoloženju naroda u pojedinim selima i zaseocima. Na ovom politički uzburkanom tlu trebalo je skoro u svakom zaseoku i selu na poseban način objašnjavati ciljeve NOB-a. Na Majevidi je bilo i prikrivenih neprijatelja, koji su raznim tužakanjima i preuveličavanjem kod mesnih i sreskih organa vlasti pokušavali da ocrne vojvođanske borbe, pa su ponegde u tome i uspeh. U stvari, problema u odnosima narod—vojska nije nikada bilo. Ipak, zbog stalne aktuelnosti toga pitanja, političke or-

ganizacije i na terenu i u vojsci bile su vrlo esetljive i stalno su vodile borbu za dovođenje tih odnosa na viši stepen. Tako je 19. avgusta održano savetovanje partijskog aktiva Brigade, u prisustvu Rate Dugonjića, delegata PK KPJ za BiH, o prilagođavanju života vojvođanskih boraca na Majevici i o odnosima sa stanovništvom Majevice."

PRVI USPESI U SASTAVU ŠESNAESTE DIVIZIJE

U drugoj polovini jula, posle odlaska većine divizija Operativne grupe Vrhovnog štaba iz istočne Bosne, borbe na Majevici nisu se stišavale. Zbog prisustva 2. proleterske divizije na Ozrenu, 17. divizije u Posavini i 16. u Birču i na Majevici, oko 20. jula počele su od Zvornika da pristižu u Semberiju jedinice 369. nemačke legionarske »Vražje divizije«, koje su u prvoj polovini jula učestvovala u borbama sa Operativnom grupom Vrhovnog štaba u Birču. One su se raspoređivale na prostoru Janja—Brezovo polje—Bijeljina. Do 27. jula u Semberiji je bilo koncentrisano oko 2.500 vojnika ove divizije. Jedinice su bile motorizovane i stalno su se kretale saobraćajnicama Semberije i Majevice.

U Semberiji u to vreme nalazila se 1. vojvođanska i jedan bataljon 2. vojvođanske brigade. Jedna četa ovog bataljona sukobila se 20. jula sa četom »Vražje divizije« kod Ravnog Zavida i razbila je.

Čisteći Semberiju i Majevicu od četnika 1. brigada se 26. jula nalazila u rejonu Dragojevac—Čađavica—Donje Grineljevo. Jača motorizovana kolona »Vražje divizije« nabasala je toga dana na putu Brezovo polje—Bijeljina na njena dva bataljona. Iako nisu želeli da se upuštaju u borbu na nezgodnom terenu i po danu, bataljoni su morali da prihvate neravnomernu i višestruku borbu. Isturajući manja odeljenja kao zaštitnice 1. vojvođanska brigada uspela je da se odvoji od neprijatelja i povuče se u zaseoke sela Tunjevica. Brigada je iste noći zaposela drum Bijeljina—Čelić, pretpostavljajući da će je neprijatelj sledećeg dana ponovo napasti. Međutim, ni te noći, ni sutradan neprijateljske snage nisu se pojavljivale. Zaplenjen je jedan sanitetski automobil jedinice

legionarske divizije, sa kojom je Brigada prethodnog dana vodila borbu, i zarobljena su dva legionara. Jedan se kao borac priključio 1. vojvođanskoj brigadi. U ovoj borbi sa motorizovanom jedinicom »Vražje divizije« Brigada je imala 4 poginula i 5 ranjenih boraca, a neprijatelj 8 ubijenih i više ranjenih vojnika.⁵⁰ Uskoro je »Vražja divizija« napustila Semberiju. Brigada je sada mogla sa manje smetnji pristupiti izvršavanju svog zadatka — čišćenju Majevice od četničkih bandi.

PROTERIVANJE ČETNIKA SA BUSIJE

Busija je brdo visoko 847 m. Nalazi se između drumova Lopare—Tuzla, Lopare—Priboj i Tuzla—Zvornik. Sa nje se svi prostori oko ovih puteva mogu uspešno kontrolisati. Na Busiji su postojali dobri položaji za odbranu jer su četnici vojvode Kerovića bili iskopali bunkere i povezali ih rovovima. U neposrednoj blizini su i fašistička uporišta Požarnica, Gornja Tuzla i Lopare. Kada bi četnicima zapretila opasnost, oni su se izvlačili planinskim stazama i puteljcima i sklanjali se u ova uporišta. Četnici su bili iz okolnih sela, dobro su poznavali teren oko Busije i tu su se osećali potpuno sigurni, pa su se hvalisali: »Pre će pasti Rusija, nego Busija!« Da četnici ne bi blagovremeno saznali za nameravani napad i da se ne bi izvukli, pripreme za likvidiranje Busije bile su izvršene sa najvećom pažnjom i u potpunoj tajnosti. Želeći da izvrši potpunu i sigurnu blokadu četničke grupe na Busiji, komandant 1. vojvođanske brigade pozvao je jedan majevački bataljon da učestvuje u ovoj akciji. Komandant toga bataljona bio je Jovaš. Jovaš i njegovi borci poznavali su svaku stazicu oko Busije. Imajući to u vidu, Kamenjar im je stavio u zadatak da sa zapada i juga Busije zaposednu sve staze i puteve, kako se četnici ne bi izvukli u Tuzlu i Požarniou.

Pred zoru 31. jula otpočeo je vatrom iz minobacača napad na grupu od preko 200 četnika vojvode Kerovića u rejonu Zlo Selo—Labucka—Busija. Četnici su dočekali napad žilavim otporom i braneći se, povlačili su se prema Busiji. Kada je svanulo, Nemci iz Gornje Tuzle su pokušali da arti-

ljerijskom vatrom pomognu četnicima, čak su upotrebili i avione, ali bez uspeha, jer nisu mogli da otkriju položaje Brigade. Ova neprijateljska intervencija niukoliko nije poboljšala položaj opkoljenih i čvrsto priklještenih četnika. Posle šestočasovne žilave borbe otpor četnika na Busiji bio je slomljen. Ipak, pošlo im je za rukom da se pojedinačno izvuku iz obruča. Na njihovim napuštenim položajima nađena su četiri ubijena četnika. Izvestan broj četnika je zarobljen i neki od njih su streljani. Kada je izbio na Busiju, Jovaš je, oduševljen pobedom, počeo da viče koliko ga grlo nosi:

— Ko će pre pasti, Busija ili Rusija?

OSLOBODENJE JANJE

Nemačka 369. legionarska »Vražja divizija« napustila je prvih dana avgusta istočnu Bosnu i premestila se u Sarajevo. Na teritoriji istočne Bosne ostale su snage Domdo pukovnije, žandarmi, nemačka policija i manje domobranske jedinice, kao i četnici. Prvih dana avgusta počeli su iz Srema da pristižu transporti novih boraca i da popunjavaju 1. vojvođansku brigadu. Stvaranje jedinstvenog operativnog područja Srema i istočne Bosne bilo je potrebno i aktuelno, a i prilike za to bile su povoljne. Tokom čišćenja Majevice od četnika Štab 1. vojvođanske brigade je, po ovlašćenju štaba Divizije, stalno vršio ispitivanje brojnog stanja neprijatelja u Bijeljinskom garnizonu.

No pre napada na Bijeljinu trebalo je likvidirati neprijateljsku posadu u Janji. Varošica Janja nalazi se u ravnici, skoro na samoj Drini. Naseljena je uglavnom muslimanskim stanovništvom. To bi bio i prvi ulazak narodnooslobodilačkih jedinica u Janju, koja je bila bogatija od okolnih mesta i imala dosta trgovina, pa se očekivalo da će naše jedinice tu naći nešto odeće i obuće. U to vreme posadu Janje sačinjavali su izvestan broj žandarma, domobrana, finansi i Muslimanska milicija, koja je bila najbrojnija, svega oko 200 vojnika. Mesna milicija nije bila raspoložena za borbu sa partizanima, pa se nije očekivao neki snažniji otpor. Treći bataljon dobio je zadatak da zauzme Janju.

S večeri uoči 8. avgusta 3. bataljon je pošao preko ravnog i putevima i međama ispresecanog terena, da se neopa-

žen privuče Janji. Na nepoznatom terenu bataljon je zalutao i nije stigao do varošice sve do jutra. Njegov radni vod, koji je išao drumom, ušao je, prema zapovesti, u određeno vreme u Janju, računajući da je varošica već oslobođena. Međutim, Bataljon još nije bio stigao, ali ni posada nije pružila otpor, već se deo predao radnom vodu bez metka. Ubrzo je svanulo pa je i 3. bataljon ušao u varošicu. U međuvremenu je jedan deo posade uspeo da se probije prema Zvorniku, a jedan deo se prebacio u Srbiju. Najveći deo se predao i bio razoružan. Zaplenjeno je 77 pušaka, 20.000 puščanih metaka, nešto odeće i opreme. Pred zoru se Bataljon izvukao iz varošice, da bi izbegao eventualno bombardovanje. U varošici je ostala samo jedna četa, koja je evakuisala plen i održavala red. Poslepodne 8. jula u mestu je održan uspešan narodni zbor. Izgladnelo i ogolelo stanovništvo sa Majevice navalilo je u Janju, nadajući se da će doći do bogatog plena. Jedinice 1. vojvođanske brigade su, međutim, strogim merama sprečile svaku pljačku i nered. Takvim držanjem Brigada je dobila mnogo u političkom pogledu kod muslimanskog stanovništva varošice.⁵¹

Borci Prvog bataljona

OSLOBOĐENJE BIJELJINE

Posle likvidiranja neprijateljske posade u Janji, došao je red na Bijeljину. Oslobođenje ove varoši priželjkivali su u istočnoj Bosni i narod i borci. Bijeljina je bila privredni, kulturni i politički centar bogate Semberije. Ova varoš je i pre rata bila jedan od centara revolucionarnog ipokreta u istočnoj Bosni. U njoj je postojala jaka partijska organizacija. Odmah posle okupacije neprijatelj je, pomažući reakcionarne grupice predratnih »pravaka« Srba i Muslimana i držeći snažan garnizon u Bijeljini, pokušavao da slomi revolucionarni i slobodarski duh ovoga grada.

Štab 1. vojvođanske brigade prikupio je ranije, a i od zarobljenih neprijateljskih vojnika u Janji, podatke o brojnom stanju garnizona i tačan raspored obezbeđenja u Bijeljini. Prema ovim obaveštenjima, Štab Brigade je verovao da će za oslobođenje Bijeljine biti dovoljne snage 1. vojvođanske. Najbrojniji deo neprijateljskih snaga u gradu činila je Muslimanska milicija, koja je uglavnom vršila spoljno obezbeđenje grada. U centru grada, u dva punkta »Logoru« (»Lageru«) — kasarni i u zgradi Sokolskog doma — nalazilo se oko 70 nemačkih vojnika, izvestan broj ustaša i jedna domobranska četa. Ukupno je u Bijeljini bilo 700 neprijateljskih vojnika. Na prilazima grada bili su izgrađeni betonski bunker i postavljene nagazne i potezne mine. U centru grada »Logor« je bio dobro utvrđen.

Pretpostavljajući da u Bijeljini može brzo doći do povećanja neprijateljskih snaga, Štab 1. vojvođanske brigade odlučio je da odmah, noću između 9. i 10. avgusta, napadne garnizon.

Tokom 9. avgusta u jedinicama Brigade koje su se nalazile u okolini Janje, izvršene su detaljne vojne i političke pripreme za ovaj napad. Planirana akcija imala je, pored vojničkog, i vrlo veliki politički značaj. Bijeljina je u to vreme imala oko 12.000 stanovnika. Njeni građani bi u toku ove akcije prvi put došli u dodir sa jedinicama narodnooslobodilačke vojske.

Toga dana u istočnu Bosnu je prispeo jedan bataljon 3. vojvođanske brigade, pa mu je naredeno da u rejonu sela Dvorovi zaposedne put Bosanska Rača—Bijeljina i isturi-

izviđača prema Rači, odakle je garnizon u Bijeljini mogao dobiti pomoć. Jednoj četi 2. vojvodanske, koja se momentalno nalazila pod komandom 1. brigade, naređeno je da postavi zasedu na drumu Janja—Bijeljina, da bi sprečila eventualnu pomoć od Zvornika. Treći bataljon 1. vojvodanske nalazio se u s. Trnavi na obezbeđenju Štaba, bolnice i intendature.

Zbog odužene diskusije u Štabu Brigade napad je zakasnio za nekoliko časova. Umesto da počne u 21 čas 9. avgusta, počeo je 10. avgusta u 2 časa ujutru. Direktni napad vršila su dva bataljona 1. vojvodanske. Prvi je napadao sa severoistoka — drumom od Bosanske Rače, a drugi sa zapada drumom od Koraja. Oba bataljona su se privukla spoljnim obezbeđenjima grada i snažnim naletom brzo osvojila bunkere. Zatim su bez zadržavanja, vodeći ulične borbe, razrušavajući miliciju stigli u centar grada. Ovde je četa Ilije Suvića snažnim jurišem zauzela Sokolski dom. Nemci koji su branili Sokolski dom povukli su se u kasarnu »Lager«.

Kasarna »Logor« (»Lager«) je bila dobro utvrđena zgrada, oko koje su bili iskopani kružni rovovi po svim pravilima fortifikacije. Bili su pokriveni daskama, sa dobro kamufliranim mitraljeskim gnezdimama. Prostor ispred bodljikavih žica bio je osvetljen električnim sijalicama, pa je nalet bataljona ovde zaustavljen. Dalje su dejstvovali uglavnom bombaši. Uspeh bombaša bio je slab, jer su pokriveni rovovi štitili Nemce. Za jači i uspešniji napad borcima je mnogo smetalo osvetljenje ispred rovova. Politički komesar 1. čete 1. bataljona Marko Radivojević Ribar, u nameri da uništi sijalice, jurnuo je u osvetljeni prostor. Tu ga je neprijateljski rafal pokosio. Napadi na »Lager« su nastavljeni nesmanjenom žestinom. Ubrzo je svanulo. Komandant Brigade povukao je jedinice izvan domašaja neprijateljske vatre, a »Lager« je sa manjim snagama i dalje držao opkoljen.

Marko Radivojević Ribar prilikom pogibije imao je 39 godina. Pre rata je bio stolar u Grgurevcima i član KPJ. Kao jedan od najproverenijih komunista toga dela Srema učestvovao je u pripremama za beikstvo komunista iz sremskomitrovačke kaznionice 21/22. avgusta 1941. godine. Bio je jedan od prvih snabdevača namirnicama i opremom tek formiranog Fruškogorskog odreda i u jesen iste sa Odredom je prešao u istočnu Bosnu.

Na dan pogibije dobio je od kuće mnogo očekivano pismo. Ono je počinjalo: »Dragi družo tata«, a pisao ga je njegov sin, đak osnovne škole — pionir. Ozbiljan način opisivanja prilika u selu i porodici do suza je imponovao ocu i on je pismo sa neskrivenom radošću pokazivao drugovima. Smrt je prekinula radovanje i sreću zadovoljnog roditelja i prekaljenog komunista.

U toku prepodneva Nemci su iznenada i silovito izvršili ispad iz »Lagera« i uspeali da iz prizemlja Sokolskog doma potisnu deo Suvićeve čete. Drugi deo čete, sa čijim se boricima nalazio i komandant Bikić, nastavio je da sa sprata i tavana Sokolskog doma vodi upornu borbu sprečavajući Nemce da se probiju na sprat. Zahvaljujući jurišu jedne čete iz 1. bataljona, Nemci su ponovo sabijeni u »Lager«. Sokolski dom je i dalje ostao u rukama Suvićeve čete. Neprijateljska avijacija je tokom dana mitraljirala i bombardovala položaje oko »Lagera«. Stanovništvo Bijeljine je sa simpatijama pratilo borbe i napore Brigade da likvidira »Lager«.

Komandant Brigade Marko Peričin Kamenjar, da bi pojačao pritisak na neprijatelja i oslobodio Bijeljину, tražio je od Štaba 17. divizije jedan ili dva bataljona. Međutim, zbog angažovanja jedinica 17. divizije u akcijama gonjenja četnika na Trebavi, Štab ove divizije je obavestio komandanta 1. brigade da zbog toga nisu u mogućnosti da pošalju pomoć ni u ljudstvu ni u municiji. Ni u toku sledeće noći 1. vojvođanska nije uspela da likvidira »Lager«. Tokom dana veći deo boraca bio je angažovan na izvlačenju ratnog plena iz grada. Manji delovi, uglavnom bombaši, uporno su pokušavali da dovrše zauzimanje »Lagera«. U borbama vođenim dve noći i jedan dan 1. brigada je imala 9 poginulih i 16 ranjenih boraca. Neprijatelj je imao veće gubitke — oko 50 mrtvih i ranjenih. Zaplenjeno je oko 500 pušaka i 10.000 metaka." Za noći između 11. i 12. avgusta Štab 1. vojvođanske pripremio je nov napad na »Lager«. Iz Srema je pozvan još jedan bataljon 3. vojvođanske. Pod Bijeljину je stigao i jedan bataljon Majevičkog partizanskog odreda, koji je upotrebljen kao pojačanje obezbeđenja od Brčkog i Zvornika i kao operativna rezerva. U napadu su upotrebljena i dva teška minobacača, iz kojih je ispaljeno po 6 granata na »Lager«. Pokušano je i sa brdskim topom od 65 mm, ali je njegova municija bila

uglavnom neispravna pa i dejstvo neefikasno. Posadi u »Lageru« je tokom dana radiom javljeno da im je pomoć na putu i da izdrže još malo. Nemci su produžili da se očajnički brane. Brigada ni ove noći nije uspela da likvidira »Lager«. Njene jedinice su u toku noći izgubile još 3 borca, a 14 je ranjeno.

Ujutru 2. avgusta Štab 1. brigade je naredio da se bataljoni izvuku iz Bijeljine i da zaposednu položaje oko grada.

Dr Ivan Baboselac vrši operaciju

To je iskoristila posada »Lagera« pa je snažnim jurišem izašla iz grada i probila se prema Bosanskoj Rači. Bijeljina je bila slobodna.

Tog jutra posle izdatog naređenja, komandant Majevičkog odreda Veljko Lukić Kurjak, koji je došao u Bijeljinu sa svojim bataljonom, doneo je poruku Rodoljuba Colakovića komandantu 1. vojvođanske brigade Marku Peričinu Kamenjaru da odmah dođe u Trnavu. Kada se našao sa drugovima Colakovićem i Avdom Humom, na pitanje šta je sa Bijeljinom, Kamenjar ih je detaljno obavestio o situaciji u gradu: da je razoružana Legija i da je zaplenjeno oko 500 pušaka i velike količine tekstila, brašna i šećera, masti, kože i sani-

tetskog materijala, da je organizovana evakuacija plena i da »Lager« nije osvojen. Na konstataciju da Bijeljina nije zauzeta, a da je politički, ekonomski i kulturni centar Semberije, i na pitanje da li zna šta je uradio i šta će uraditi, komandant 1. brigade je odgovorio da zna šta je uradio, napao je Bijeljinu, i da će »Lager« držati u blokadi dok ne izvuče plen, da će dalje postupiti prema razvoju situacije i da misli da je važniji plen nego »Lager«, a pokušaći i njega da zauzme. Kada mu je rečeno da zbog tog neuspeha može da padne pod odgovornost, Kamenjar je rekao da je spreman i na to ako bude potrebno.

Na povratku prema Bijeljini komandant 1. brigade je sreo štapskog kurira koji ga je izvestio da je Bijeljina slobodna i da su svi članovi štaba otišli u grad. Po dolasku u Bijeljinu, gde je zatekao veselje naroda i vojske, uputio je drugu Čolakoviću kurira sa porukom: »Druže Ročko, građani tvog rodnog grada radosno te očekuju da im govoriš na prvom mitingu u oslobođenoj Bijeljini.«⁵³

Toga dana u Bijeljini je bilo opšte veselje partizana i naroda. Poslepodne je održan miting na kojem su govorili komandant i polit, komesar 1. brigade. Majevičkom partizanskom odredom se iz Bijeljine priključio veliki broj novih boraca. Odredu je pripalo i oružje razoružane milicije i stanovništva. Vojvođanima je prišao ugledni hirurg dr Ivan Baboselac, sanitetski potpukovnik i predratni upravnik bolnice u Zemun. On je poneo svoj instrumentarij, pa je divizijska bolnica dobila hirurško odeljenje i odličnog hirurga. Iz jedne petokolonske apoteke uzeti su svi lekovi i instrumenti. Takođe i dve štamparije (jedna manja). Na jednoj, većoj, štampan je docnije i list, organ Narodnooslobodilačkog fronta Bosne i Hercegovine *Oslobođenje*. U vojnim skladištima je zaplenjena velika količina tekstila i kože. Od hrane: 2.000 kg šećera, 10 vagona brašna i pšenice, što je većinom podeljeno narodu, zatim 1.000 kg masti, ulja, više od jednog vagona soli itd. Za potrebe vojske uzeta je jedna kratkotalasna radio-stanica, 3 automobila, 1 kamion, 3 motocikla, 12 bicikla, 200 topovskih granata, mina za lake i teške minoba-

⁵³ *Sećanja komandanata vojvođanskih brigada, edicija »Vojvodina u borbi«, 83—85.*

cače, 300 kg dinamita, zatim nafte, benzina, radioaparata, pisaćih mašina i pisaćeg pribora.⁵⁴

Istoga dana uništena su sva utvrđena mesta i bunker u gradu, a zgrada »Lagera« spaljena i razrušena.

U borbama za oslobođenje Bijeljine iz 1. vojvodanske je poginulo 12 a ranjeno 30 boraca. Između ostalih poginuli su: Nikola Jović, Stanko Đurđević, Radomir Babin, Petar Simić, Vasa Vukman i Ljubomir Plećaš.

Vojnički uspeh ove akcije bio je veliki, a politički još veći. Štab Divizije je napisao u izveštaju Vrhovnom štabu: »Naši borci su i ovom prilikom pokazali besprekorno držanje kako u vojničkom, tako i u političkom pogledu«.

I Vrhovni štab je odao priznanje i uputio pohvalu borcima i rukovodiocima 1. vojvodanske brigade za uspeh u borbama za oslobođenje Bijeljine.

BORBE OKO BOSANSKE RACE

Štab Divizije je nameravao da odmah posle oslobođenja Bijeljine, 14. avgusta, uputi 1. vojvodansku na prostor Zabrdje—Tutnjevac, da nastavi čišćenje Majevice od četnika. Međutim, 14. avgusta ujutru počelo je prebacivanje iz Sremske u Bosansku Raču 8. domobranske pukovnije. Ispred Bosanske Rače napravljen je mostobran. Pukovnja je bila pojačana sa 8—10 nemačkih tenkova. Štab 1. vojvodanske odmah je uputio prema Bosanskoj Rači svoj 2. bataljon i 2. bataljon 2. vojvodanske, sa zadatkom da onemoguće prebacivanje neprijatelja i da mu spreče put za Bijeljinu.

Napad dva bataljona na jednu bojnu 8. pešadijske pukovnije, koja je bila na mostobranu oko Bos. Rače, počeo je 15. avgusta u 3 časa ujutru. Iznenadan i snažan napad dva vojvodanska bataljona zbunio je neprijatelja i on se odmah povukao u Raču. U uličnim borbama u Bos. Rači neprijatelj je počeo da malaksava. Neke njegove grupe su počele da se predaju.

Četa 2. bataljona, čiji je komandir bio Zdravko Jelić Ze-ka, u početku napada iznenadila je posadu nemačkih tenkova, koja je bila na spavanju. Sprečavajući gustom vatrom

tenkiste da priđu tenkovima, borci ove čete umalo nisu zaplenili nekoliko nemačkih tenkova. Jedan Nemač je ipak uspeo da se dokopa jednog kamiona i da ga upali. Buka je izazvala kratku pometnju među brigadirima. Nemački tenkisti su ovu zabunu iskoristili, dokopali se tenkova i odmah krenuli u napad, u selo, gde su domobranske jedinice počele da popuštaju. U selu su nastale teške borbe sa nemačkim tenkovima. Poginulo je 10 a ranjeno 12 brigadira. Među poginulima je bio i komandir čete Zdravko Jekić. Prema neproverenim podacima, neprijatelj je imao oko 40 poginulih vojnika.

Pored Zdravka Jelkića, poginuli su: Milenko Pevac, Jusuf Mahmut, Branko Stanković, Ranko Adamović, Jovan Đurić, Živan Nikolić, Dušan Prodanović, Zivko Jelić i Rino Baučić.

U novoj situaciji štab Brigade je naredio bataljonima da, vodeći elastičnu borbu, odstupaju prema Bijeljini i da se priključe tamo glavnini Brigade. Treća lovačka brigada 8. pešadijske pukovnije ušla je u Bijeljinu 16. avgusta. Snage NO vojske oko Bijeljine nisu bile dovoljne za odbranu, a nije im bio ni cilj da vode frontalne borbe i brane gradove. Kako neprijatelj nije pokušavao da napada 1. vojvodansku, ona se i dalje zadržala na Majeveci.

Po naređenju štaba Divizije, 1. vojvodanske je počela 21. avgusta četvorodnevno gonjenje četnika koji su se nalazili prema Tuzli. Četnici nisu prihvatili borbu, već su se pojedinačno ili u manjim grupama sklanjali ispred Brigade. Zbog toga je Brigada odustala od daljeg gonjenja.

Posle ovih akcija 1. vojvodanska imala je odmor u rejonu sela Suho Polje. U toku avgusta u Brigadu je stiglo dosta novih boraca, tako da je sada imala 1.350 boraca. Oružjem zaplenjenim u Bijeljini novi borci su naoružani i odmah je formiran i 4. bataljon. Za komandanta novog, 4. bataljona, postavljen je Dušan Vukasović Diogen, za polit, komesara Pera Jeremić Husa, za zamenika komandanta Života Ranitović Soko, a za zamenika polit, komesara Mutimir Popović Buda.

Prikupljanje brigada 16. divizije teklo je sporo. Štabu Divizije je saopšteno krajem avgusta da se privremeno stavlja pod operativnu komandu 1. bosanskog korpusa. Štab Korpusa je zahtevao da u istočnu Bosnu pređe i 3. vojvodanska brigada. Glavni štab za Vojvodinu nije se mogao sa tim zah

tevom složiti, jer je u Sremu ovog leta planitela borba za žetvu, i mogla je, pored sremskih odreda, da operiše i jedna brigada.

Posle oslobođenja Bijeljine u Semberiji se »živelo u slobodi« i intenzivnom radu. Sava je bila slobodna i preko nje su pored novih dobrovoljaca, u Semberiji iz Srema stizale i posete borcima.

Prenos ranjenika na Majevidi

SEPTEMBAR U BIRČU

Posle odlaska Operativne grupe divizija i Vrhovnog štaba iz istočne Bosne, i silaska 16. i 17. divizije na Majevidu i u Posavinu, u Birču su ostala dva bataljona 2. vojvođanske sa komandantom Divizije i Birčanski partizanski odred. Zbog proređenosti partizanskih snaga u južnom delu istočne Bosne, četnici su postali agresivniji. Tokom avgusta oni su počeli da prelaze iz Srbije, prvo u rejon Foče, a 20. avgusta oko 600—700 se prebacilo u rejon Srebrenice. Borbe dva iznurena i dugo nepopunjavana bataljona protiv četnika bile su teške.

Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije naredio je 30. avgusta Štabu 1. bosanskog korpusa da se prebaci u istočnu Bosnu i da stavi 16. diviziju pod svoju komandu. Prema rasporedu jedinica 1. bosanskog korpusa, jedinice 16. divizije su imale zadatak da napadaju neprijatelja na sektoru Kladanj—Vlasenica—Srebrenica. Štab 16. divizije je naredio da se u Birač prebaci i 1. vojvođanska. Noću 31. avgusta, sa svim divizijskim službama, ona se prebacila preko Jelice i 1. septembra se sastala sa komandantom Lekićem. Od tada, u stvari, počinje da funkcioniše Štab Divizije. Prisustvo iskusnog komandanta pukovnika Lekića i novog načelnika Štaba 1. vojvođanske Milete Đukića (Anton Hribar je bio smenjen i upućen Glavnom štabu za Vojvodinu na raspolaganje), dalo je impulsa za intenzivno obučavanje starešinskog kadra nižih jedinica. Za protekla dva meseca, koliko je bilo prošlo od formiranja Divizije, 1. vojvođanska je u borbama na Busiji, u Janji, Bijeljini i Bosanskoj Rači pokazala visok stepen organizovanosti i borbenosti.⁵⁵ Ipak, komandant Divizije je uočio da, u poređenju sa proleterima, Vojvodani mnogo ginu, i da je tome uzrok i pored toga što se rat vodio protiv najopremljenije i najspremnije vojske toga vremena, i nedostatak odgovarajućeg stepena vojničke veštine, taktičkih znanja, korišćenja vatre, zauzimanja položaja i kretanja u borbi.⁵⁶ Među nekim borcima i nižim rukovodiocima još je važno shvatanje da je kukavica ko se u borbi sagne, pogotovu legne, ili ne puca iz stojećeg stava. Zbog toga je prvih pet-šest dana septembra provedeno u stalnom radu sa štabovima bataljona i komandama četa. Izvođene su i borbene vežbe manjih jedinica. Pri štabu Divizije počeo je 9. septembra vojno-politički kurs. Kurs su pohađali: Đorđe Bikicki, komandant 1. bataljona, Radovan Simić, zamenik komandanta 3. bataljona, Života Ranitović, zamenik komandanta 4. bataljona, Doka Ostojić, komandir čete, Branko Katanić, komandir čete, Boško Marković, komandir čete i Miloš Stanković, vodnik.

Izvršene su neke izmene u štabovima. Zamenik komandanta 1. vojvođanske Ilija Bogdanović čiča je premešten za komandanta 2. sremskog odreda. Za novog zamenika koman-

⁵⁵ Istor. arhiv. CK SKJ, 5420/VI 12—16.

danta Brigade postavljen je Stevan Bikić, dotadašnji komandant 2. bataljona. Za vršioca dužnosti komandanta 2. bataljona postavljen je Marko Tanurdžić Šiptar. Za komandanta 3. bataljona, umesto Živana Peričina, koji je poslat u Srem, postavljen je Sima Vesković, dotadašnji zamenik komandanta 1. bataljona, a za njegovog zamenika Radovan Simić. Za zamenika komandanta 1. bataljona je postavljen Sava Mišković Kikija. Izvesne promene su izvršene i u komandama čete.

U Birču su se vojne jedinice snabdevale hranom iz intendanture, pa je divizijski intendant Marko Radošević Krajišnik dovršio organizaciju intendanture 1. vojvođanske po ugledu na intendanture u proleterskim jedinicama. Boško Jokić Mile, intendant Brigade, nalazio se izvesno vreme po divizijskom zadatku u Sremu, gde je organizovao prikupljanje i prebacivanje hrane i odeće za borce u istočnoj Bosni. Vratio se 7. septembra sa transportom novih boraca i oko 200 tovarnih konja sa namirnicama. U transportu je bio i izvestan broj sremskih zaprežnih kola. Kretanje ovih velikih dvoprežnih kola preko besputne Jelice i Spreče bilo je vrlo teško, ali upornošću i snalažljivošću i ovo je savladano.

Zbog potrebe praćenja kretanja neprijateljskih snaga u okolini kojom se kretala Divizija, a i radi onemogućavanja uticaja neprijatelja u jedinicama, naročita pažnja posvećena je organizovanju obaveštajne službe, pa je i u 1. vojvođanskoj završeno organizovanje ove službe po bataljonima i četama.

I na partijskom i političkom planu je rađeno intenzivno. Zbog stalnog podmlađivanja Brigade, idejni nivo i politička obrazovanost partijskog članstva nisu bili zadovoljavajući. Od tekućih praktičnih pitanja, Partija je uporno vodila borbu za viši nivo discipline i moralno-politički lik boraca.

Posle boravka Krste Popivode, instruktora Centralnog komiteta KPJ, i upoznavanja sa novim cirkularnim pismom CK SKOJ-a, ponovo su analizirani i proučeni odnos Partije prema SKOJ-u i organizaciono i ideološko stanje u SKOJ-u u Brigadi. Dostora stanje u SKOJ-u nije bilo zadovoljavajuće. Prilikom primanja omladinaca bilo je dosta sektaštva, sada su kriterijumi utvrđeni i ujednačeni i precizni, pa je SKOJ brojčano i kvalitetno ojačao.

Na dvodnevnom sastanku Štaba Divizije, polit, komesara brigada, zamenika polit, komesara brigada i polit, odeljenja,

održanom 4. i 5. septembra, osnovan je Divizijski komitet KPJ. U Komitet su ušli partijski rukovodioci brigada — zamjenici polit, komesara brigada i polit, komesara Divizije. Sekretar Divizijskog komiteta je postao Ljuba Momčilović, zam. polit, komesara 1. vojvodanske brigade. Na istom sastanku izrađen je sistem političkog rada i usvojen program za niži partijski kurs, koji je trebalo odmah osnovati pri štabovima brigada. Programom su bile predviđene sledeće teme: razvitak društva, teorija Partije, organizaciono pitanje (u dva predavanja), definicija i struktura Partije, kadrovi, teorija revolucije (sa osvrtom na nacionalno i seljačko pitanje), oslobodilački rat, o SSSR-u, linija Partije (u 3—4 predavanja), o fašizmu, pitanje kadrova, rukovodeća uloga Partije, KPJ i narodnooslobodilačka borba, Jugoslavija i njen slom, nastanak i cilj NOV (široka obrada).

Predavanja na nižem partijskom kursu su počela 10. septembra, a završena su sredinom novembra. Svakodnevno je, u slobodnom vremenu, obrađivana po jedna tema. Predavači su bili članovi polit, odeljenja, politički komesar Brigade i zamjenik polit, komesara. Kurs je pohađalo 15 slušalaca i kroz njega su prošla oko 54 člana ili kandidata KPJ. Kurs su pohađali: Nemanja Maksić, seljak iz Grgurevaca, zam. polit. kom. čete, Olga Duran, domaćica iz Iriga, san. ref. 1. bataljona, Đorđe Tankosić, mesarski radnik iz Ledinaca, san. ref. batalj., Bosiljka Knežević, radnica iz Feketića, batalj. higijeničar, Mirjana Čalenić, radnica iz Klanjeca, san. referent batalj., Rajko Milić, kafedžija iz Vlasenice, pol. kom. Birčanskog odreda, Zdravko Damjanović, opančarski radnik iz Grabovaca, ruk. SKOJ-a u batalj., Ruža Božić, domaćica iz Belegiša, četna bolničarka, Boško Janković, obučarski radnik iz Banoštra, pol. komesar čete. Draga Božić, seljak iz Beške, pol. komesar čete, Mirjana Resanović, učenica iz Siska, sekretar SKOJ-a u četi, Bora Nikolić, seljak iz Obreža, ekonom čete. Aleksa Lalošević, Striker, radnik iz Budanovaca, sekretar SKOJ-a, Đorđe Tomić, berberski radnik iz Kraljevaca, sekretar SKOJ-a u četi, Lazar Radovanović, trgovac iz Sibača, pol. komesar čete, Katica Stanković, domaćica iz Beočina, četna bolničarka, DMITAR Jeličić, seljak, rukovodilac SKOJ-a u četi, deleg. voda, Sava Marković, stud. veterine iz Starih Banovaca, sek. SKOJ-a u četi, Branko Živanović, činovnik iz Jaska, polit, delegat voda, Radovan Babunski, trg.

pomoć, iz Donjeg Tovarnika, delegat voda, Slavko Maksimović, seljak iz Popinaca, pol. delegat voda, Jovan Njaradi, radnik iz Ruskog Krstura, polit, komesar voda, Svetozar Lugonja, đak iz Stepanovićeve, polit, delegat voda, Drago Knežević, zidar, radnik iz Rašnovaca, pol. delegat voda, Trivun Nedić iz Jaska, politički delegat voda, Petar Lukić, radnik iz Bosan. Gradiške, zamenik pol. komesara čete, Milena Voza-rević, seljanka iz Ležimira, četna sanitarka, Žarko Ašić, seljak iz Batajnice, polit, delegat voda. Pera Ristojević, trgov. radnik iz Ašanje, polit, delegat voda, Milosav Ostojić, seljak iz Gradivića kod Arilja, pol. del. voda, Stevan Skendžić, kovač, radnik iz Vrdnika, polit, delegat voda, Nikola Pejičić, seljak iz Grabovaca, polit, delegat voda, Bojana Branašević, domaćica iz Stejanovaca, vodna bolničarka, Lazar Radosavljević, trgov. radnik iz Molovina, pol. del. voda, Stevan Lučić, seljak iz šašinaca, polit, delegat voda, Dragutin Sadžak, seljak iz Progara, vodnik, Slobodan Devinja, seljak iz Karlovčića, polit, delegat voda, Miloš Maindić, kovač, radnik iz Šimanovaca, sekretar SKOJ-a, Prateći vod., Živan Nebrigić, radnik iz Sibača, polit, delegat voda, Milan Krompić, berber. radnik iz Brestača, desetar, Nikola Jovičić, kovač, pomoćnik iz Radinaca, desetar Radovan Nešković, krznar iz Sibača, polit-delegat voda, Jozo Zaro, seljak iz Županje, desetar, Marko Predojević, trgov. pomoć, iz Vognja, desetar, Milenko Stevanović, seljak iz Šidskih Banovaca, desetar, Milenko Popović, seljak iz šišatovca, borac, Mitar Sledić, vodeničar iz Neština, borac, Đoko Lulić, seljak iz Trnave (Vlasenica), borac, Toša Laćarac, seljak iz Beške, borac, Slavica Karavljjević, učenica iz Tovarnika, borac, Jovan Ercegovac, berber. radnik iz Dobrinaca, borac, Sredoje Đuričić, seljak, borac i Dušan Goljevac, krznar, radnik iz Iriga, borac.⁵⁷

PROTERIVANJE ČETNIKA IZ PAPRAĆE I NIKOLIĆA BRDA

Posle kratkog predaha i sređivanja u Šekovićima, 16. divizija je prišla izvršavanju širih operativnih zadataka koje je pred nju postavio štab 1. bosanskog korpusa. Prethodno je

trebalo raščistiti sa četnicima, koji su, naslanjajući se na domobranske garnizone oko druma Zvornik—Tuzla, predstavljali stalnu opasnost za manje jedinice i kurire narodnooslobodilačke vojske. Uništenje njihovih krupnijih jedinica, kao na primer jesenas Đure Bižića na Maleševici, bilo je malo verovatno, ne zbog njihove snage i borbenosti, već zato što nisu prihvatile borbu. Koristeći odlično poznavanje terena, uvek su uspevale da se izvuku. Noću između 6. i 7. septembra Štab Divizije je pokušao da obuhvatnim manevrom sa obe brigade prisili četnike na borbu. Prva vojvođanska napadala je pravcem Podborogovo—Rudnik—Petrovića Gaj, a 2. iz pravca sela Bijela Zemlja—selo Šljepura. I ovoga puta nije postignut pravi uspeh. Posle slabog otpora, u kojem je poginulo 10 četnika, a nešto ranjeno ili zarobljeno, glavne četničke snage su uspele da se izvuku iz obruča. Sledeće noći četnici su u selu Popovići napali 2. bataljon 1. vojvođanske, a u selu Aškerićima 2. bataljon 2. vojvođanske. Ovi napadi su bili slabi i bataljoni su ih lako odbili. Nastavljeno je gonjenje pa su napustili teren Papraće i Nikolića brdo. U toku čišćenja vojvođanske brigade su imale dva poginula i tri ranjena borca.

DRUGO OSLOBOĐENJE VLASENICE

Pripremajući napad, obe vojvođanske brigade su se približile u toku sledeća dva dana Vlasenici. Vlasenicu je branilo oko 400 vojnika: 17. ustaška bojna, 40' žandarmerija i 30 legionara. Garnizon je bio, posle iskustva od pre dva meseca, mnogo bolje utvrđen. (Na izlazima iz grada, prema Han Pijesku, Kladnju i Kasabi, bili su izgrađeni novi bunkerovi.)

Direktni napad na neprijateljsku posadu vršila su četiri bataljona 1. vojvođanske i jedan bataljon 2. vojvođanske obezbeđivali su na pravcima mogućeg neprijateljskog prodora u Vlasenicu.

Napad je počeo 10. septembra u 20,30 časova. Prvi bataljon je uspeo da se probije u dolinu potoka Sušice i da, vodeći teške borbe, dopre na severozapadnu ivicu grada. Ovde su ispod bunkera bile postavljene mine. Bataljon je tu zastao. Drugi bataljon je trebalo da savlada najteži zadatak, da zauzme Kik. To je bilo moguće ako se prethodno za-

uzmu bunkeru na ivici stena. U zauzimanju bunkera učestvovali su 1. četa 2. bataljona i grupa bombaša. Bombaško odeljenje predvođeno Ilijom Suvićem uništilo je bunkeru na ivicama Kika i četa je izbila na određene položaje. I 3. bataljon je ispunio zadatak, izbio je na Babunu, a zatim je sa 2. bataljonom produžio da osvaja Kik. U osvajanju bunkera istakla se i 2. četa sa iskusnim komandrom Đurom Radošem. Četvrti bataljon 2. vojvođanske probio je položaje na Orlovači. Tako su sve neprijateljske snage bile sabijene u grad. U toku borbi neprijateljske snage iz Han Pijeska pokušale su da pomognu opkoljenom garnizonu.

Dok je 3. bataljon vodio borbe u gradu, većina garnizona je uspela da se izvuče prema Kasabi, Zvorniku i Sokolcu. Posle tri časa oštne borbe, Vlasenica je bila ponovo slobodna. Neprijatelj je prema njegovim izveštajima imao 12 poginulih, 4 ranjena i 38 zarobljenih vojnika.⁵⁸ Obe brigade su imale 11 poginulih i 16 ranjenih boraca. Iz 1. vojvođanske brigade su poginuli: Milan Šuput, Jure Vinković, Slavko Ognjanović, Žarko Dragosavljević, Mihajlo Živić, Drago Babić, Branko Panić, Lazar Kovač i Stanko Kolaravić. Zaplenjena su tri teška bacača sa 150 mina, laki bacač sa 70 mina, dva teška mitraljeza, dva puškomitraljeza, oko 50.000 puščanih metaka, nešto vojne odeće i obuće. U vojnim magazinima su zaplenjene veće količine namirnica, naročito šećera.

OSLOBOĐENJE CAPARDA

Štab 16. divizije je odmah po izvlačenju plena iz Vlasenice, vratio obe brigade u rejon Šekovića i izdao zapovest za likvidiranje neprijateljskog uporišta Caparde. Posadu ovog uporišta sačinjavala je 5. bojna tuzlanskog domobranskog zdruga, sa oko 400 ljudi. Neki vojnici Muslimani iz ove bojne održavali su vezu preko brigadnih obavestajaca sa zamnikom polit, komesara 3. bataljona 2. vojvođanske brigade Sulejmanom Omerovićem Carem, pa se pretpostavljalo da otpor posade u Capardama neće biti snažan i da će se možda i predati.

Napad je otpočeo 14. septembra u 23 časa. Bataljon 1.

vojvodanske brigade sa obezbedenja od Tuzle razoružao je 16 žandarma u stanici u Memićima i razjurio žandarme iz stanice u Kalesiji. Druga dva bataljona, probijajući se sa zapada dolinom Spreče, podišli su pod same žice pred rovovima oko uporišta. I bataljoni 2. vojvodanske brigade koji su napadali sa juga i istoka, uspeali su da minobacačkom vatrom brzo rasteraju neprijateljske snage sa Brezika i Nikolića brda, pa su se i oni našli pred žicama. Obruč oko Caparde je bio zatvoren. Direktan napad na uporište vršili su treći bataljoni obe brigade. Razvila se borba bombama i minobacačima na uskom prostoru osvetljenom raketama. Očekujući pomoć od Tuzle, neprijatelj se žilavo branio. Na poziv da se predaju, Carevi poznanici, pa i sam komandant posade, otezali su pregovore, koji su na kraju ostali bez rezultata. Borbe su još žešće nastavljene uglavnom bombama i mitraljezima, sve do 4 sata ujutru. Izgleda da je bila odlučujuća jedna mina koja je pala i uništila betonski minobacački položaj. Ta mina je unela pometnju među branioce Capardi. Komandant je na konju pobjegao u Tuzlu, a obezglavljeni domobrani se zbunili, pa je 3. četa 3. bataljona uletela kroz kapiju u središte utvrđenja. Uskoro su se svi domobrani predali. Neprijatelj je te noći imao 20 mrtvih i više ranjenih vojnika. Zarobljeno je 407 domobrana i 4 oficira. Zaplenjen je 1 teški minobacač sa 624 mine, 4 teška mitraljeza, 9 puškomitraljeza, 449 pušaka, 30 mašinskih pušaka, 31 revolver, preko 50.000 puščanih metaka, ručnih granata, sanitetskog materijala, namirnica i vojničke opreme.⁵¹ Gubici 16. divizije su iznosili 5 mrtvih i 18 ranjenih boraca. Iz 1. vojvodanske su poginuli: Živan Kostić, Todor Stoisavljević, Gojko Petrović i Jovan Višnjevčanin.

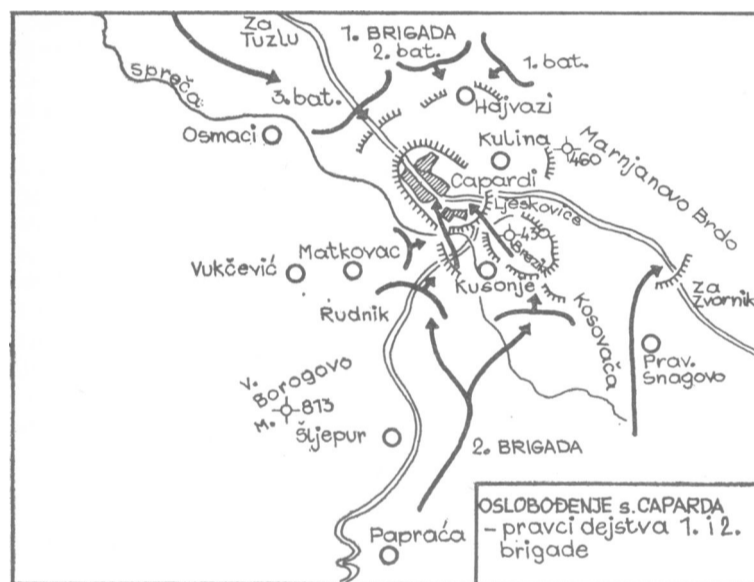
U Capardama su uništeni svi bunkeri i druga vojna utvrđenja, tako da uporište više nije bilo obnavljano. Nekoliko dana kasnije, Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« je objavila da je palo jedno od najjačih uporišta u istočnoj Bosni — Caparde.

Vojvodanske brigade su u zoru, posle izvlačenja plena, napustile Caparde, želeći da izbegnu napade iz vazduha, i razmestile bataljone po okolnim selima. Prva vojvodanska

posela je položaje: Hrasno—Prnjavor—Seljublje—Kolo-
mar. Na ovim položajima je ostala 4—5 dana.

Druga vojvodanska brigada sa Štabom Divizije, prešav-
ši Jelicu, spustila se u Semberiju.

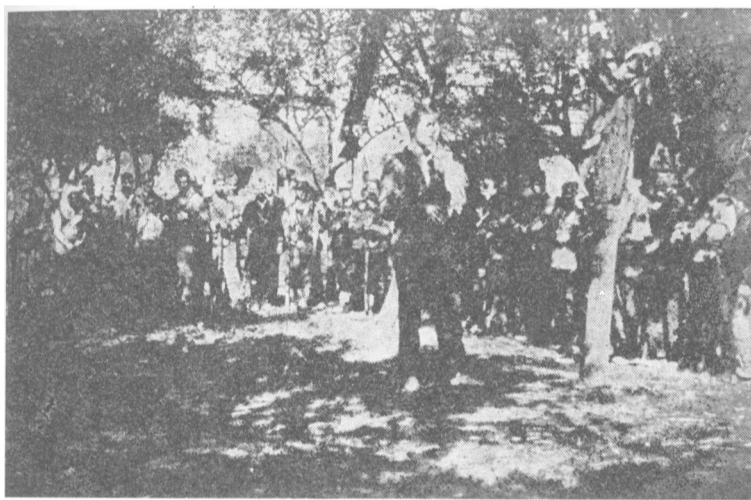
Za odvajanje dela muslimanskog življa od okupatora i
njegovo uključivanje u NOP opšta situacija je bila bolja ne-
go do tada. Italija je bila kapitulirala, a narodnooslobodilač-

ka vojska nalazila se u naponu svojih ofanzivnih akcija. Pri
6. istočnobosanskoj brigadi na Majevidici formiran je Musli-
manski bataljon, a vršene su pripreme i za formiranje Musli-
manske brigade. Partijske i narodnooslobodilačke organiza-
cije na Majevidici uspele su da se povežu sa najvidenijim mu-
slimanskim prvacima i nekim višim oficirima Muslimanima.
Posle pobeđe na Vlasenici i Capardama izgledalo je da je
Muslimanska legija počela da se osipa, štab 16. divizije je to
uočio i odmah energično prešao u vojnu i političku ofanzivu.
Druga i 3. vojvodanska brigada, koja je definitivno prešla u
istočnu Bosnu, dobile su zadatak da oslobode Bijeljenu, u

čijoj je posadi bila većina Muslimana. Prva brigada trebalo je da neutralise Zvornik i put Zvornik—Tuzla sa neposrednom okolinom.

Boravak 1. vojvođanske brigade na južnim padinama Majevice bio je prvi mirni susret ovdašnjih Muslimana sa jedinicima narodnooslobodilačke vojske. Sa njima je odmah po-

Politkomesat 3. bataljona Jovan Stokovac govori na sahrani poginulih boraca na Capardama

čeo intenzivan politički rad. Naročito su bile aktivne drugarice, jer su u selima uglavnom bile žene, deca i starci. Politički komesar i politički radnici 1. vojvođanske brigade održali su nekoliko sastanaka sa meštanima iz ovih sela. Na tim sastancima pokušavano je da se legionari i milicija pridobija za stupanje u narodnooslobodilačku vojsku. Na sva insistiranja starci su odgovorili: »Mi čekamo da Suljo kaže, pa ćemo svi u drugarsku vojsku«.⁶⁰ Nekoliko dana starci su donosili namirnice za ishranu Brigade. Nekoliko mladića stupilo je u Brigadu. Svullurno-prosvetni odbori davali su priredbe za narod, pa je izgledalo da se situacija popravila.

⁶⁰ Sulejman Filipović, pukovnik i komandant domobr. pukovnije u Tuzli, kasnije većnik AVNOJ-a.

Posle tri-četiri dana zadržavanja u okolini Prnjavora, 1. vojvodanska brigada, ostavivši svoj 3. bataljon u Osmaci- ma da sprečava obnovu neprijateljskog garnizona u Capar- dama i kretanje neprijatelja drumom Zvornik—Tuzla, pre- šla je u okolinu Zvornika i 19. septembra lako ga zauzela. Milicija i žandarmi odmah su se prebacili preko Drine u Srbiju, pa je zbog toga bilo suvišno zadržavati se u gradu. Politički radnici iz Brigade i sa terena formirali su ilegalni Narodnooslobodilački odbor i održali nekoliko konferencija. Zatim je Brigada izašla iz Zvornika i rasporedila svoje jedi- nice na prostoru Zvornik—Pravoslavna Kamenica, odakle su imale kontrolu nad Zvornikom. Istovremeno su politički radnici sa manjim jedinicama, iposto Muslimanska legija nije pružila otpor, ulazili u Bratunac i Drinjaču. U ovim mestima Legija je prihvatila saradnju sa NOV: osnovan je Mesni na- rodnooslobodilački odbor u koji su ušli dva Srbina, dva Mu- slimana i jedan Hrvat. Slično je urađeno i u Drinjači, kao i u okolnim selima i zaseocima. Prva vojvodanska, pre nego što je krenula na Majevicu, 29. septembra, još je jednom ušla u Zvornik, ali milicionari i legionari i ovog puta su pre- begli u Srbiju.

OSLOBODENJE I ODBRANA TUZLE

Štab 1. bosanskog korpusa izdao je 27. septembra zapo- vest za napad na Tuzlu, industrijska postrojenja Lukavac i okolna neprijateljska uporišta." Tom zapovešću je pristupio izvršenju zadataka koje je pred njega postavio Vrhovni štab. U napadu je trebalo da učestvuju jedinice 17. i 16. divizije, kao i odredi sa okolnih terena. Jedinice 16. divizije trebalo je da, kao južna kolona, prodiru pravcem Tupković—kota 231— Parcelo—Orašje—Ilinčica—železnička stanica Tuzla, da de- lom svojih snaga napadnu posadu u Gornjoj Tuzli i da zatvo- re put Zvornik—Tuzla. Sedamnaesta divizija počela je 29. septembra u 21,30 časova da na svome sektoru — sa severa i severozapada — napada Tuzlu. Štab 16. divizije nije blago- vreme dobio naređenje 1. bosanskog korpusa, pa nije mo- gao učestvovati u napadu.

Prvog oktobra, dok su borbe vođene na prilazima Tuzli, korpusnu zapovest primio je i Štab 16. divizije. Direktnu zapovest od Štaba Korpusa primila je i 1. vojvodanska brigada, koja se nalazila u pokretu, čelom kolone na putu u Priboju." Brigada je usiljenim maršom odmah krenula u pravcu Lopare—Tuzla. Štab 16. divizije takođe je odmah uputio i 2. vojvodansku brigadu, koja se nalazila u rejonu Bijeljine, u pravcu Tuzle, kao i 3. sem jednog bataljona, koji je upućen u pravcu Brčkog, jer je neprijatelj otuda bio uputio znatne snage u pomoć Tuzli. Bataljon 3. vojvodanske brigade uspešno je zadržavao prodor Nemaca iz Brčkog, sve dok sremski odredi nisu zauzeli Vrbanju i Podgajce, čime su zapretili Brčkom sa severa. Tada su u Brčko odmah vraćene neprijateljske jedinice koje su bile pošle Tuzli u pomoć.

Tuzlu je u toku 2. oktobra oslobodila 17. divizija. Prva vojvodanska brigada je učestvovala u čišćenju manjih neprijateljskih snaga u okolini Tuzle i u izvlačenju ratnog materijala zaplenjenog u gradu. Treća vojvodanska brigada ušla je u Gornju Tuzlu, a druga je očistila Busiju i Požarnicu od četnika.

Čim je nemačka komanda saznala o napadu snaga 1. korpusa na Tuzlu, ona je u Doboju organizovala posebnu »grupu za rasterećivanje Tuzle«. Grupa je nazvana »Fišer« i bila sastavljena od delova nemačkog puka »Brandenburg« i tri bojne domobrana i ustaša. Grupa je hitno krenula prema Tuzli i 2. oktobra zauzela Gračanicu, ali je u daljem napredovanju naišla na snažan otpor 15. majevičke brigade. Uz pomoć četnika i ustaša, koji su joj osiguravali bokove, neprijateljska grupa je 4. oktobra probila položaje 15. majevičke brigade i u daljem nadiranjju sa 3.000 vojnika i 30 tenkova povratila Lukavac, a zatim i Bukinje. Grupa »Fišer« je, slamajući snažan otpor jedinica 17. divizije, nastavila sporo prodiranje prema Kreki.

Plen iz Tuzle još nije bio izvučen i štab 1. korpusa nije hteo da olako napusti Tuzlu. Zato je 6. oktobra naredio svim svojim jedinicama da na svim sektorima oko Tuzle pređu u protivnapad.

Šesta istočnobosanska brigada uz sadejstvo delova 1. vojvodanske brigade uspela je da u snažnom naletu razbije

u Bukinju neprijatelja i da 7. oktobra počne da goni neprijateljske jedinice iz grupe »Fišer« prema Lukavcu i Puračiću. Devetog oktobra, posle teških borbi sa Njemcima u utvrđenom Lukavcu, 1. vojvodanska, 6. istočnobosanska i Majevička brigada ušle su u 6,30 časova u Puračić i Lukavac.⁶³ Neprijatelj je odstupao u pravcu Gračanice preko Dobošnice i Miričine. Napad snažne i dobro organizovane neprijateljske formacije je bio razbijen, a Tuzla odbranjena. Time je omogućeno izvlačenje ogromnog plena, kao i mobilizacija velikog broja građana Muslimana, Hrvata, Srba i drugih, među kojima je bio veliki broj radnika. Tako je omogućeno sređivanje političkih prilika u oslobođenom gradu. Pokretu je prišlo celo gradsko rukovodstvo HSS. Domobranski oficiri, 74 na broju, pozivali su domobrane da stupe u NOV. Za 12 dana u jedinice 1. korpusa stupilo je preko 1.500 novih boraca.⁶⁴ Formirana je 27. divizija i popunjene jedinice 17. divizije.

Oslobođenje Tuzle bio je veliki vojnički uspeh 1. bosanskog korpusa. U borbama za oslobođenje i odbranu Tuzle ubijeno je i ranjeno 655 a zarobljeno 2174 vojnika i oficira. Zaplenjeno je 2.500 pušaka, 115 puškomitraljeza, 24 mitraljeza, 34 topa raznih kalibara, 60 automata, 8 radio-stanica, 6 minobacača, 3.200 neprijateljskih uniformi, nekoliko vagona municije, preko 50 motornih vozila i velika količina drugog ratnog materijala i namirnica.⁶⁵

Prvi bosanski korpus je imao 150 poginulih i oko 400 ranjenih boraca. Poginuo je i načelnik Štaba 16. divizije Ljubiša Urošević.

Politički uspeh ove velike vojne pobede nije bio ništa manji. »Oslobođenjem Tuzle nastala je prekretnica u razvoju događaja u istočnoj Bosni. Muslimanska legija u svim krajevima stavlja se pod našu komandu ... Proces raspadanja četnika u Posavini, na Trebavi i Majevidi se nastavlja«. (Iz izveštaja Vrhovnom štabu 3. udarnog korpusa NOVJ — 7. oktobra 1943. 1. bosanski korpus je preimenovan u 3. udarni korpus NOVJ).

Posle likvidacije Muslimanske legije, ustaški nastrojani Muslimani stvorili su novu organizaciju »Gorski mjesec i zvi-

⁶³ Zbornik NOR, tom IV, knj. 18, dok. 9.

⁶⁴ Zbornik NOR, tom IV, knj. 18, dok. 31.

jezda«. Ova organizacija je bila pod komandom ustaše Nešada Topčića. Iz ove organizacije se razvio takozvani »Zeleni kadar«, sa svim ustaškim obeležjima i metodama. On je postao nosilac oružane borbe ustaški nastrojenog dela Muslimana protiv narodnooslobodilačke vojske.

Politički čas u 4. bataljonu pred napad

BORBE SA ČETNICIMA NA DUGIM NJIVAMA

Posle oslobodenja Tuzle ceo severni deo istočne Bosne bio je oslobođen, pa je Štab 3. udarnog korpusa NOV preneo težište borbe na jug. U tom pravcu je uputio 17. i 27. diviziju. Šesnaesta (vojvodanska) divizija je ostala na terenu severno od linije Doboj—Tuzla, na operativnom području Posavine i Trebave. Tu je imala zadatak da radikalno čisti Majevicu i Posavinu od četnika, da ispituje mogućnost likvidiranja garnizona u Brčkom i da obezbeđuje istočnu Bosnu od upada neprijatelja preko Save i Drine.⁶⁴ Štab 16. divizije je naredio 1. vojvodanskoj da prethodno napadne četnike na

Trebavi (kraj nazvan po planini Trebavcu), koji su se, koristeći nemačku ofanzivu na oslobođenu Tuzlu, bili ponovo koncentrisali na ovom terenu. Ostale tri brigade (4. vojvodanska brigada je formirana 7. oktobra u Sremu) odmah su upućene u Semberiju.

Posle oslobođenja Lukavca i Puračića (9. oktobra) 1. vojvodanska je, goneći neprijatelja prema Doboju, stigla u rejon Miričine. Tu je, pošto je neprijatelj prekinuo borbu i počeo brzo da se povlači, dobila naređenje da razjuri četnike koji su se u ovom rejonu prikupili. Istoga dana Brigada je razbila četnike sa planine Ozrena u Miričini i Bosanskom Petrovom Selu, koji su, braneći Nemce u povlačenju namerali da zaustave prodor jedinice 3. korpusa na zapad. Dok je 1. bataljon vodio borbe sa četnicima na položajima oko Bosanskog Petrovog Sela, 3. bataljon je napao železničku stanicu na desnoj obali Spreče. Kod stanice se nalazio višespratni bunker. Pokušaj da se bunker likvidira na uobičajeni način nije uspeo. Bio je bezuspešan napad i topom kalibra 45 mm, jer je top imao slabu probojnu moć. Bataljon je imao dosta ranjenih boraca, pa je napad obustavljen, da bi se sačekala noć. Uveče oko 21 čas bombaško odeljenje sastavljeno od skojevaca 3. bataljona, hrabro i vešto napadajući bombama, uspeo je da likvidira bunker. Zatim se Brigada, goneći četnike uputila u dve kolone, jedna pravcem Seona—Rapatnica—Srnica, a druga pravcem Bosansko Petrovo Selo—Grahovica—Vranovići—Potkulje—Zeljinja.

Prva vojvodanska je ujutru izbila na Trebavu i rejon Zeljinja. Tu je, u nameri da predani, rasporedila jedinice na liniji Zeljinje brdo—Zeljinja—Malezići. U toku toga dana jedinice Brigade izvršile su nekoliko napada na slabije četničke snage. U jednoj nešto jačoj četničkoj grupi zarobljen je komandant grupe i osuđen. Brigada je na istim položajima zanoćila.

Toga dana 3. bataljon, tražeći svoje nove položaje, odvojio se od glavnine Brigade i slučajno zašao pod same Duge Njive, glavni četnički Štab popa Save Božića. Usput je razbio nekoliko slabijih četničkih grupa koje su se kretale prema Dugim Njivama.

Zamenik komandanta bataljona Radovan Simić Bata, ne znajući da se nalazi u četničkom osinjem gnezdu, a potcenju-

jući četničke snage, krenuo je ujutru sa jednom desetinom da napadne četnike na njihovim položajima. Četnici su tada napali ceo bataljon i razvila se teška borba, u kojoj je ranjen Simić. Četnici su u početku imali preimućstvo, ali je Bataljon postepeno sređivao redove i preduzimao inicijativu, a kada mu je u pomoć pristigla jedna četa 2. bataljona, uspeo je da odbije četnike. Borba je bila žestoka. Treći bataljon je u ovom neočekivanom napadu imao 6 poginulih i 8 ranjenih boraca. Poginuli su: Nenad Sremčević, Nikola Milovanović, Stevan Dukić, Tončika Stropojević, Natalija Dubajić i Luka Jauković. Četnici su imali 18 mrtvih i više ranjenih.

Sutradan je Brigada krenula prema Brčkom, pravcem Zeljinje—Jelovače—Bijela—Rahić. Treći bataljon postavljen je kao obezbeđenje u rejonu Štrpci, a ostali bataljoni raspoređeni su na pravcu Zvornik—Rahić—Palanka. Tu je Štab 1. vojvodanske stupio u vezu sa Štabom Divizije.

Neumorni skojevci su istog jutra po prispeću u sela oko Brčkog, posle tolikih dana borbi i marševa, odmah počeli pripreme, a isto popodne već dali priredbe za svoje drugove iz bataljona i za narod. Dan-dva kasnije bataljonske kulturno-prosvetne grupe učinile su posete susednim bataljonima. Priredbi kulturno-prosvetne ekipe 3. bataljona za vreme posete 1. bataljonu u Rahićima prisustvovalo je i nekoliko stotina meštana i omladine iz ovog povećeg muslimanskog sela, u kojem je NOP imao mnogo saradnika i simpatizera.

I politički rad bio je snažan. Na primer, u hrvatskim selima Bodorišću i Boće, u kojima su crkva i ustaše imali dosta uticaja. U nekim selima, kao u Omerbegovači, osnovani su narodnooslobodilački odbori. Neki članovi ovih odbora bili su vođi u napadu na Brčko i hrabro se borili zajedno sa borcima brigade.

Obnovljeni su kursevi pri Štabu Brigade — niži partijski, koji je pohađalo 18 boraca, i vojno-politički, koji je pohađalo 13 rukovodilaca četa i vodova. Kako je u Tuzli bilo zaplenjeno dosta nove vojne opreme i tehnike, organizovani su i održavani kratki specijalni kursevi, kao: službe veze, minerski i artiljerijski.

Partijska organizacija Brigade uzela je čvrst kurs vojne discipline i zdravog kolektivnog rada i života ne samo među borcima, već i u štabovima Brigade i bataljona. Na čestim

sastancima analizirani su strogo i kritički svi slučajevi grešaka, kako članova Štaba Brigade, tako i boraca, kurira i radnih vodova. Kao primer strogosti u borbi za disciplinu i zdrav kolektivni život, treba navesti da je Štab 1. bataljona kažnjen strogim vojničkim ukorom zbog unutrašnjeg neslaganja i pokušaja pojedinaca da sebi podrede štab kao celinu.

BORBE OKO BRCKOG

Sredinom oktobra istočna Bosna, severno od linije Sarajevo—Višegrad i istočno od reke Bosne, bila je uglavnom oslobođena. Od gradova je još jedino Brčko bilo u neprijateljskim rukama. Likvidiranje neprijateljskog garnizona u ovom gradu bilo je uslov bez kojeg se 16. divizija nije mogla potpuno posvetiti obezbeđenju istočne Bosne od neprijateljskih upada sa severa, iz doline Save, i istoka, od Drine.

Brčko je grad na desnoj obali Save i povezan je mostom sa selom Gunjom na levoj obali reke. Zbog blizine vanredno važnih komunikacija Beograd—Zagreb, neprijatelj je od ova dva mesta načinio snažno uporište, utvrdivši ga na prilazima i periferiji bunkerima i rovovima, ograđenim bodljikavom žicom. U oba mesta na raskrsnicama i na prilazima mostu bili su izgrađeni čvrsti betonski bunker. U Brčkom i Gunji nalazili su se dva puka neprijateljske pešadije, jedan pontonirski bataljon, jedna muslimanska domobranska bojna, divizion artiljerije, nešto ustaša i nemačka feldžandarmenija."

Napad na Brčko bio je prva veća samostalna operacija kompletne 16. divizije sa oko 5.500 boraca. Planom napada bilo je predviđeno da se prethodno sa dve brigade — 2. i 4. — zauzme Gunja, poruši most i Brčko blokira sa severa, odakle se, najverovatnije, mogla očekivati intervencija drugih neprijateljskih snaga. Druga vojvodanska brigada prebacila se u Srem 17. oktobra. Delovi 2. i 4. brigade, obuhvatajući Gunju sa severa, napali su 18. oktobra u Posavskim Podgojcima jedan neprijateljski bataljon. U pomoć ovom neprijateljskom bataljonu prešla su iz Brčkog dva bataljona, pa je

borba u Podgojcima trajala sve do noći, kada su neprijateljski bataljoni uspjeli da se izvuku i prebace u Brčko. Sutradan, 19. oktobra obe brigade podiše su pod samu Gunju.

Glavni napad na Brčko trebalo je da izvrše 19. oktobra noću 1. i 3. brigada sa bosanske strane. Prva brigada trebalo je da napada sa severa i zapada pravcem Palanka—Gornja Brka—selo Brod—Brčko. Četvrti bataljon postavljen je u zasedu u rejonu sela Gorica, očekujući da će neprijatelj tim pravcem pokušati da se izvuče prema Bosanskom Šamcu. Prvi bataljon napadao bi pravcem između Save i drumu Šamac—Brkčo. Treći bataljon je trebalo da operiše levom i desnom obalom rečice Brke, a 2. na desnom krilu Brigade do drumu Brčko—Tuzla. Desno od drumu Tuzla—Brčko do Save bio je prostor na kojem je trebalo da napada 3. brigada. Divizija je imala posle oslobođenja Tuzle jednu artiljerijsku bateriju od dve haubice kalibra 100 mm, jedan top od 76 mm i jedan protivkolski top od 45 mm sa dosta municije. Za napad na Brčko određena je i ova baterija.

Devetnaestog oktobra u 20 časova počela je artiljerijska priprema i bataljoni su krenuli u napad na spoljna utvrđenja oko Brčkog. Oni su do pola noći prodrli do bodljikavih žica i bunkera na ulazima u grad. Pretpostavljalo se, na osnovu izveštaja ilegalnih organizacija NOP-a iz grada, da će bunkeri biti lako likvidirani, jer se u njima nalaze pristalice NOP-a. Na žalost, brzo se uvidelo da nije tako. U bunkerima su se nalazili i ustaše. Grupe bombaša hrabro su pokušavale, da iseku žice. Bombaši su padali i ostajali da vise na bodljikavim žičanim preprekama. Fašisti su uporno sipali preciznu vatru. Cele te noći juriši nisu prestajali. Neki borci su pokušavali da svojim telima zatvore smrtonosne otvore na bunkerima. No sve to nije pomoglo. Juriši su nastavljeni i u toku dana. Napadi na bunkere vršeni su i sledeće noći, ali i ovoga puta bez uspeha. Padali su komesari, komandiri i vodnici. Najzad je, tek oko 6 časova ujutru 21. oktobra, grupi bombaša 1. i 3. bataljona uspelo da se probiju u neprijateljske rove i bunkere. Bila je tu i čuvena trojka bombaša iz 3. bataljona: Kurjak, Pekar i Keiner. Ali tada je neprijatelj velikim snagama preduzeo snažan protivnapad i bombaši su se morali povući. Zbog velikih gubitaka toga dana, napad Brigade je počeo da slabi.

Druga i 4. vojvođanska brigada izvršile su na levoj obali Save 18. oktobra uspešan napad i već 19. oktobra zauzele Gunju. Neprijateljske jedinice bile su sabijene u prostor uskog mostobrana oko mosta na Savi. Toga dana je na obezbeđenje grupe brigada, na liniji Bosut—Višnjicevo—Morović u Bosutskim šumama, počeo napad delova 1. kozačke konjičke divizije. Sutradan, 20. oktobra, 2. i 4. vojvođanska brigada istisle su neprijatelja iz Gunje i on se preko mosta povukao u Brčko. Jedinice brigada doprle su do isamog mosta i uspele da ga delimično oštete. Tokom 21. oktobra jake neprijatelj-

ske snage probile su se od Vinkovaca i ponovo zaposele Gunju. Istovremeno su se kozačke jedinice pojavile iza leđa ove dve vojvođanske brigade.

Usled kritične situacije, Štab Divizije je naredio da se napad na Brčko obustavi. Druga i 4. brigada prebacile su se na desnu obalu Save. Ujutru 22. oktobra prestao je napad na Brčko i sa Bosanske strane. Treća brigada je otišla na nove položaje, a 1. je rasporedila svoje snage za blokadu

Brčkog. Ostali delovi Divizije preduzeli su čišćenje Majevice od četnika prema iranim naređenju Štaba 3. korpusa.

U napadu na Brčko 16. divizija je imala preko 300 poginulih i ranjenih. Iz 1. vojvođanske između ostalih poginuli su: Vita Janjić, polit, komesar čete, Petar Kostoselac, Petar Vasiljević, Draga Milinković, Boško Lemajić, Trifun Čosić, Sava Žikić, Dragoljub Nenadović, Svetozar Lugonja, Cvetko Kolarević, Boško Igrački, Saveta Bošnjaković, Sava Stupar i Pavle Piperin.

Posle mnogih manjih ili većih vojničkih uspeha u toku leta, napad na Brčko bio je prvi neuspeh 16. divizije. Uzrok ovog neuspeha ležao je uglavnom u slaboj proceni neprijateljskih snaga u Brčkom i u potcenjivanju njegove borbene sposobnosti. Sem toga, snage 1. i 3. vojvođanske brigade, njihovo naoružanje i tehnička oprema bili su ispod neprijateljskih snaga u Brčkom. Zbog toga su te snage bile nesposobne da zauzmu dobro utvrđen, odlično naoružan i daleko brojniji garnizon. Neprijatelj u gradu je stalno, čak i pomoću aviona, obavestavan o približavanju snaga koje su mu hitale u pomoć od Vinkovaca i Šida. To mu je davalo snažan podstrek da izdrži napad vojvođanskih brigada. U ovakvoj situaciji hrabrost boraca, borbeni entuzijazam svih jedinica i nesumnjiva sposobnost rukovođenja ipak nisu bili u stanju da obezbede uspeh.

Pošto je uspešno odbio snage 16. divizije, neprijatelj je produžio zaposedanje leve obale Save i istovremeno gradio pontonske mostove kod šamca, Gorice i Jamene. Posle zaposedanja Save, neprijateljske jedinice, uglavnom SS, počele su da vrše nasilna izviđanja. Krajem oktobra neprijatelj je većim snagama pokušao da kod Jamene i Rače pređe Savu. Snage 16. divizije sprečile su ovaj desant. Tom prilikom su potopile nekoliko velikih čamaca, jednu skelu i jedan brod sa neprijateljskim vojnicima. U pokušaju prebacivanja preko Save neprijatelj je izgubio oko 150 ljudi. Istovremeno sa pokušajem iskrcavanja kod Rače i Jamene, nemačke jedinice, potpomognute sa nekoliko tenkova, krenule su iz Brčkog prema mestu iskrcavanja, da ga pomognu i osiguraju. Jedinice 1. vojvođanske brigade prihvale se u rejonu Stolin—Trnjaci borbu sa ovim neprijateljskim jedinicama i posle nekoliko časova naterale ih da se vrate u Brčko. Neprijatelj je izgu-

bio 2 tenka i 37 vojnika." U to vreme oštećeni most kod Gunje bio je već opravljen, pa su u Brčko počeli da stižu nemački tenkovi i motorizovane jedinice 187. nemačke i 1. kozačke divizije i neke manje domobranske jedinice.

Prva vojvođanska brigada je učvrstila svoje položaje na 5—6 km ispred Brčkog, ispred linije Gorica—Bnka—Omerbegovača—Potočari. Sa tih položaja bataljoni Brigade su gotovo svake noći upadali u neprijateljske linije ili su ih tukli topovskom i minobacačkom vatrom. Za vreme napada, u toku noći, neprijatelj je imao 5 poginulih i 3 ranjena vojnika.

Neprijatelj se pripremao za ofanzivu, pa je početkom novembra jačini snagama počeo da vrši ispad iz Brčkog. Drugog novembra krenuo je sa tri kolone u pravcu sela Gorice, Brke i Omerbegovače. Sve tri neprijateljske kolone dočekane su snažnom vatrom sa položaja 1. vojvođanske i bile prinuđene da se vrate u Brčko. U ovim ispadima neprijatelj je imao 12 mrtvih, 16 ranjenih i 25 zarobljenih vojnika.

Dva rečna broda fašističke mornarice, koji su vukli šlep sa ratnom opremom i namirnicama za garnizon u Brčkom, napali su 3. novembra u rejonu sela Gorice borci 4. bataljona vatrom iz protivkolskih pušaka. Jedan brod je oštećen i zaplunjen, drugi je oštećen, a šlep-dereglju sa tovarom borci su privukli do obale, i, pošto su iskrcali materijal, zapalili ga. U ovom napadu ranjena su 4 neprijateljska vojnika, među njima i jedan kapetan. Iz Brčkog je prema Gorici odmah upućena jedna nemačka pešadijska četa sa tri tenka. Međutim, i ovaj neprijateljski ispad je zaustavljen, komandir čete je ubijen, a dva vojnika ranjena.

Sutradan, 4. novembra, ponovo je krenula u pravcu Gorice četa neprijatelja, ojačana sa pet tenkova. Ova neprijateljska kolona uspela je da se od Brčkog udalji samo 4 kilometra, pa je pred ubitačnom vatrom jedinica 1. vojvođanske morala da se vrati.

Neprijatelj je 5. novembra ponovio nasilno izviđanje u tri pravca, ali se brzo morao vratiti.

Duže zadržavanje na istim položajima i redi pokreti uvek su bili najbolja, a često i jedina prilika da se u jedinicama pristupi sređivanju unutrašnjih problema i organizacionih

pitanja. Ovih 16 dana, koliko je Brigada provela na domaku Brčkog, iskorišteni su za intenzivno svršavanje poslova te vrste.

Šesnaesta divizija nalazila se tih dana u neposrednoj blizini Srema. Time se pružila mogućnost da u Brigadu stigne kontingent novih boraca. Divizija je istovremeno dobila mogućnost da pripremi formiranje 5. vojvođanske brigade. Tih dana formiran je i 5. bataljon 1. vojvođanske brigade. U taj novi bataljon uzeta je iz svakog starog bataljona po jedna kompletna četa sa komandom. Tako je 5. bataljon od početka bio kvalitativno i brojno ravan ostalim bataljonima. U štab Bataljona postavljeni su: za komandanta Pera Jovanović, za političkog komesara Đuro Vojvodić, za zamenika komandanta Jova Lužajić i za zamenika političkog komesara Dušan Grujić Joja.

Pošto je za komandanta novoformirane 5. brigade bio predviđen Stevan Bikić, a Dušan Vukasović nešto ranije postavljen za zamenika komandanta 4. brigade, došlo je u u 1. vojvođanskoj brigadi do izvesnih pomeranja. Tako je kadrovski sastav 1. vojvođanske brigade na dan 31. oktobra izgledao ovako: komandant Brigade Marko Peričin Kamenjar, politički komesar Paško Romac Zdravko, zamenik komandanta Đorđe Bikicki Rojnik, zamenik političkog komesara Ljubomir Momčilović, intendant Boško Jokić, šef saniteta dr Mirko Kos, evakuator, Beba Jovičić i obaveštajni oficir Čeda Jovanović. Štab 1. bataljona: komandant Sava Mišković Kikija, politički komesar Gligor Pendić, zamenik komandanta Dura Radoš, zamenik političkog komesara Nikola Jovanović Nikolica. Štab 2. bataljona: komandant Marko Tanurdžić šiptar, politički komesar Šime Jablan, zamenik komandanta Milan Bogović, zamenik političkog komesara Dragoljub Stevanović. Štab 3. bataljona: komandant Sima Vesković, politički komesar Jovan Štokovac, zamenik komandanta Boško Marković, zamenik političkog komesara Nada Jovanović. Štab 4. bataljona: komandant Života Ranitović Soko, politički komesar Pera Jeremić Husa, zamenik komandanta Prvoslav Stojanović i zamenik političkog komesara Mutimir Popović Buda.

Rasformiran je Prateći vod Brigade i formirana Tehnička četa. Četa je imala: vod za vezu (telefonska i signalna desetina), pionirski vod (pionirska i minerska desetina), prateći vod i odeljenje teških bacača.

Na dan 30. oktobra 1943. godine brojno stanje 1. vojvođanske brigade bilo je, uključujući štabove, 1.342 borca, od kojih su toga dana na licu mesta bila 1.152 borca, naoružana sa 822 puške, 36 puškomitraljeza, 9 mitraljeza, 3 teška bacača i 18 automata. Za protekla četiri meseca Brigada je imala 124 poginula i 256 ranjenih boraca.

Štab 4. bataljona. S desna u levo: komandant Soko, politkomesar Pera Jeremić, sekretar bat. SKOJ-a Mirjana Resanović, obaveštajac Stevo Resanović, zam. komandanta Prvoslav Stojanović i zam. politkomesara Dragoljub Stevanović

Brigada je imala pet bataljona sa približno istim brojem ljudstva i naoružanja. Svaki bataljon je imao 4 čete, mitraljeski vod i radni vod. Svaka četa imala je 3 voda a svaki vod tri desetine. Čete su bile naoružane puškama a svaka desetina jednim puškomitraljezom. Bataljonski mitraljeski vodovi imali su odeljenja (zavisno od broja) teških mitraljeza i odeljenja (zavisno od broja) protivtenkovskih pušaka. Teška oružja i municiju nosili su konji. Radni vodovi u bataljonima bili su sastavljeni od kuvara, krojača-šivača, obučara i berbera. Ishrana je centralizovana na nivou bataljona. Hrana je kuvana u kazanima za ceo bataljon. U slučajevima kada bi se pojedina četa odvojila od bataljona sa njom je polazio i

deo radnog voda sposoban da obezbedi sve potrebe čete za to vreme. U radnom vodu postojale su radionice. Radnim vodom komandovali su vodnik i politički delegat. Kontrolu je vršio intendant bataljona.

Intendanturom Brigade su rukovodili intendant i njegovi zamenici. Ona je bila sastavljena od trupe i bojne komore. U trupnoj komori se nalazilo nekoliko obroka hrane, zatim koža i drugi materijal za obučarsku, krojačku i saračku radionicu. U bojnoj komori se nalazila rezervna municija, delovi teškog naoružanja i druga vojnička oprema. Ljudstvo iz komore bilo je organizovano u četv.

Sanitetom Brigade rukovodio je referent saniteta. Zamenik referenta bio je evakuator. Pri sanitetu su postojali brigadna ambulanta i sanitetski vod. U ambulanti su lečeni lakši, pokretni ranjenici, bolesnici, uglavnom oboleli od raznih zapaljenja, gripa, reumatizma i sličnih bolesti. Sanitetski vod Obezbeđivao je ranjenike prilikom transporta. Vod je imao vodnika i političkog delegata. Sanitetom bataljona rukovodio je bataljonski sanitetski referent. Svaki bataljon je imao bure za pranje odeće i rublja. U četama su se o sanitetu brinule bolničarke. Po četama su postojali i sanitetski odbori, sastavljeni od bolničarki i izabranih boraca. Svaka četa imala je i po četiri obučena nosioca ranjenika.

Približavao se 7. novembar, godišnjica oktobarske revolucije. Pripreme u vojvođanskim jedinicama i narodu u oslobođenim i poluoslobođenim mestima za proslavu toga dana vršene su intenzivno i bile su svestrane. Divizija je pripremala proslavu u Bijeljini, a brigade u svojim jedinicama i sa narodom u mestima u kojima su se nalazile. Uslovi za ove pripreme bili su vanredno dobri. Organizacija kulturno-prosvetnog rada bila je dužnost kulturno-prosvetnih odbora Brigade, bataljona komesari odgovarajućih jedinica, čitalačke grupe proradivale su materijale koji su za taj dan bili pripremljeni, bataljonski i četni horovi pripremali su i uvežbavali pesme, a diletantske grupe skečeve i kraće pozorišne komade. Sekcije za izdavanje bataljonskih i četnih džepnih novina izdale su prigodne brojeve. Zidne novine su takode izašle. Brigadni list nije izlazio, a pripreman je divizijski. Za proslavu dana oktobarske revolucije u Brigadi su pripremana i sportska takmičenja.

Do ovog vremena 1. vojvođanska je bila izgradila svoju fizionomiju i sistem političkog rada. Partija i SKOJ su znatno pojačali svoj rad i ostvarili veći uticaj na borbenu sposobnost Brigade, političko stanje i međuljudske odnose. Posle svake akcije i borbe na sastancima su vršene analize, naročito broja poginulih i ranjenih, a takođe i discipline. SKOJ se umnogome osamostalio i postao preduzimljiv. Skojevske organizacije postale su pokretač i organizator kulturnoprosvetnog života i političke aktivnosti u Brigadi. Partija i SKOJ su sada imali i glavnu reč u kadrovskim pitanjima. Tih dana — novembra 1943. godine — članova KPJ u 1. vojvođanskoj brigadi bilo je 295, a skojevaca oko 420.

Relativno miran i udoban život boraca stavio je pred Brigadu nove »probleme«: poneko se negde i napio, a u nekom štabu pojavio se i takozvani »odnos drugova i drugarica«. Bili su to sasvim pojedinačni slučajevi, ali ipak toliki da se njima bavila partijska i skojevska organizacija. Skojevci su stvarali svoje grupe koje su vodile borbu protiv alkoholizma, a pitanje »odnosa drugova i drugarica« je rešeno partijskim kažnjavanjima, eventualnim razmeštanjima po drugim jedinicama i smenjivanjem sa dužnosti.

Neprijatelj nije dozvolio da se oktobarska revolucija proslavi bez borbe. Ujutru 7. novembra teška artiljerija i ustaška avijacija počele su bombardovanje položaja 1. vojvođanske brigade ispred Brčkog. Posle artiljerijskog bombardovanja u napad su krenuli tenkovi i nemačke jedinice. Toga momenta na položajima ispred Brčkog nalazio se 3. bataljon. Njegovi borci su se odmah energično i uspešno suprotstavili neprijateljskom prodoru.

Oslobođenje industrijskog bazena Tuzle 2. oktobra značilo je udar za nemački ratni potencijal, a još veći za vojni i politički prestiž. Zbog toga nemačka komanda nikako nije mogla da se pomiri sa tom činjenicom. Čim je uspela da obezbedi dovoljno svojih snaga u domobrane više nije imala poverenja — ona je početkom novembra počela da koncentriše jedinice za zauzimanje Tuzle. Planirala je da sa dve strane i sa jakim snagama izvrši prodor prema Tuzli, glavni iz pravca Doboja, i pomoćni iz pravca Brčkog. U ofanzivi preko Brčkog i Čelića, kojom je rukovodio štab 187. nemačke divizije, učestvovala su dva nemačka bataljona 130. grenadir-

skog puka, jedan bataljon 8. lovačke pukovnije, dve i po baterije nemačkih topova, ustaška avijacija i pomoćne službe. Oko 6.000 vojnika sa 10—12 tenkova.

Treći bataljon, koji se nalazio na pravcu udara, uspešno je toga dana odolevao naletu neprijatelja iz Brčkog i izdržao artiljerijsku vatru potpomognutu akcijama avijacije.

U međuvremenu je Štab Brigade, procenjujući da je i ovo uobičajeni ispad neprijatelja iz grada, rasporedio svoje bataljone za frontalnu odbranu postojećih položaja i započeo tešku i upornu borbu sa neprijateljem, koji je bio brojniji i naoružan najsavremenijom vojnom tehnikom. Kada je Štab Brigade uvideo da se u ovom slučaju ne radi o uobičajenom manjem ispadu neprijatelja, bilo je dockan. Odlepiti se od neprijatelja, sada je bilo nemoguće. Za leđima Brigade nalazilo se po Majevidici nekoliko stotina ranjenih drugova po bolnicama. Neprijatelja je trebalo zadržati po svaku cenu. Brigada je počela manevarsku borbu. Nedostatak ratne tehnike borci su morali da nadoknade borbenim elanom i jurišima na tenkove i nadiruće kolone neprijatelja. Tek previjeni ranjenici napuštali su bolnice i vraćali se u jedinice da bi nastavili borbu. Puškomitraljesci su manevrisali da bi kod neprijatelja stvorili utisak o brojnosti ovog oružja u Brigadi. Bila je to žestoka manevarska borba. Brigada je uspešno usporavala napredovanje neprijatelja. Na taj način ona mu je ozbiljno ometala dobro smišljeni plan, ali je to plaćala teškim žrtvama. Samo prvog dana Brigada je imala 17 poginulih i 48 ranijih boraca."

Neprijatelj je prvog dana napada napredovao svega pet kilometara i izbio na liniju Gluhakovac—Vranovača—Kojići, ali uz velike gubitke. Borbe su nastavljene sa istom žestinom i sledećeg dana. Neprijatelj je produžio nadiranje. Kretao se bez bočnih obezbeđenja, koja je ostavio radi zaštite Brčkog. Nadirao je samo drumom i stigao na liniju selo Ravno—selo Bodorište. Devetog novembra neprijateljske jedinice doprle su do sela Katoličkih Dubravica. Za vreme ovih trodnevni borbi neprijatelj je imao oko 300 vojnika izbačenih iz stroja, 3 tenka uništena i 1 oštećen.^{TM}

Kako su 22. oktobra bili obustavljeni napadi na Brčko, ostale tri vojvođanske brigade odmah su krenule na Majevicu i pristupile čišćenju četnika i zelenokadrovaca sa ovoga terena. Međutim, saznajući za teške borbe 1. vojvođanske, Štab 16. divizije naredio je 2. i 3. brigadi da joj priteknu u pomoć. Ove su noću između 10. i 11. novembra izvršile bočni napad na neprijateljske jedinice koje su obezbeđivale Brčko na sektoru Bodorište—Potočare. Napad je bio žestok i neprijatelj je morao da vodi teške borbe, ali je izdržao, jer se

Kuriri Štaba Prve brigade

prethodnih dana utvrdio na dobro izabranim položajima. Pritisak na bokove glavne neprijateljske kolone obe brigade su vršile i sledećih noći. Glavna kolona, oko 4.000 vojnika, bila je primorana da još više uspori napredovanje, uglavnom zbog sve upornijih i dobro smišljenih odbrambenih borbi 1. vojvođanske.

Jedanaestog novembra oko podne nemačka kolona koja je prodirala iz pravca Doboja, ponovo je zauzela Tuzlu.

Nemci iz pravca Brčkog stigli su toga dana do Pukiša, a 11. i 12. novembra napredovali dnevno samo po nekoliko kilometara. Nemački tenkovi su uspeali da 13. novembra prodru u Čelić. Time su Nemci postigli najdublji prodor u Semberiju, oko 16. kilometara. U Čeliću su se zadržali samo nekoliko časova, pa su se vratili prema Brčkom i 14. novembra bili na polaznim položajima: s. Brod, Gornje Bodorište, Han Trešnjica, Brezik, reka Sava. Tako je pokušaj Nemaca da iz Brčkog prodru u Tuzlu preko Semberije, 15. novembra bio završen bez uspeha. Ovaj pokušaj su skupo platili. Prema proceni, imali su oko 500 vojnika izbačenih iz stroja, 3 uništena i 4 oštećena tenka.

U izveštaju Vrhovnom štabu, štab 3. korpusa piše:

Jedinice 16. vojvođanske divizije prilikom ofanzive nemačko-ustaških snaga od Brčkog prikazale su hrabrost i odvažnost u odbijanju drskih naleta neprijatelja i u tome potpuno uspele ne dozvoljavajući neprijatelju da izvrši prodor preko Majevice u pravcu Tuzle i Bijeljine i tako dovede u opasnost naše bolnice na Majeveci. Vojno-politička rukovodstva bila se na visini... Trebalo bi pohvaliti 1. vojvođansku brigadu na čelu sa komandantom Markom Peričinom za hrabrost i požrtvovanje u svim dosadašnjim borbama, a naročito u toku njemačko-ustaške ofanzive iz Brčkog."

I 1. vojvođanska brigada je imala velike gubitke. Poginuli su: Zdravko Zorkić, Ilija Nikolić, desetar, Paja Babić, zam. komandira čete, Dimitrije Jakovljević, Petar Seman, delegat voda, Jovan Ristić, desetar, Slavko Martinović, Lazar Ristanović, delegat voda, Radivoj Milić, Paja Budimir, Radisav Nikolić, Milanko Stojanović, Stevan Verečki, delegat voda, Zivan Jovanović, delegat voda, Aleksandar Višnjički, desetar, Miloš Klakić, Jovan Kecman, Milivoj Tomić, Dušan Devlić, desetar, Zika Juričić, Mirko Košić, Radmilo Čikić, Jovan Savić, Ivan Garajev, Miroslav Vučetić, Vukašin Matijašević, polit, komesar čete, Novak Petrović, Radislav Gmizić, Ivan Najić, vodnik, Mile Čunjat, Milovan Jovičić, Milan Štrbački i Joca Dimić.

Posle ovih teških borbi, 1. vojvođanska je dobila naređenje da se radi odmora i sređivanja povuče u Koraj, a 5.

Kako su 22. oktobra bili obustavljeni napadi na Brčko, ostale tri vojvodanske brigade odmah su krenule na Majevicu i pristupile čišćenju četnika i zelenokadrovaca sa ovoga terena. Međutim, saznajući za teške borbe 1. vojvodanske, štab 16. divizije naredio je 2. i 3. brigadi da joj priteknu u pomoć. Ove su noću između 10. i 11. novembra izvršile bočni napad na neprijateljske jedinice koje su obezbeđivale Brčko na sektoru Bodorište—Potočare. Napad je bio žestok i neprijatelj je morao da vodi teške borbe, ali je izdržao, jer se

Kuriri Štaba Prve brigade

prethodnih dana utvrdio na dobro izabranim položajima. Pritisak na bokove glavne neprijateljske kolone obe brigade su vršile i sledećih noći. Glavna kolona, oko 4.000 vojnika, bila je primorana da još više uspori napredovanje, uglavnom zbog sve upornijih i dobro smišljenih odbrambenih borbi 1. vojvodanske.

Jedanaestog novembra oko podne nemačka kolona koja je prodirala iz pravca Doboja, ponovo je zauzela Tuzlu.

Nemci iz pravca Brčkog stigli su toga dana do Pukiša, a 11. i 12. novembra napredovali dnevno samo po nekoliko kilometara. Nemački tenkovi su uspjeli da 13. novembra prodru u Čelić. Time su Nemci postigli najdublji prodor u Semberiju, oko 16. kilometara. U čeliću su se zadržali samo nekoliko časova, pa su se vratili prema Brčkom i 14. novembra bili na polaznim položajima: s. Brod, Gornje Bodorište, Han Trešnjica, Brezik, reka Sava. Tako je pokušaj Nernaca da iz Brčkog prodru u Tuzlu preko Semberije, 15. novembra bio završen bez uspeha. Ovaj pokušaj su skupo platili. Prema proceni, imali su oko 500 vojnika izbačenih iz stroja, 3 uništena i 4 oštećena tenka.

U izveštaju Vrhovnom štabu. Štab 3. korpusa piše:

Jedinice 16. vojvodanske divizije prilikom ofanzive nemačko-ustaških snaga od Brčkog prikazale su hrabrost i odvažnost u odbijanju drskih naleta neprijatelja i u tome potpuno uspele ne dozvoljavajući neprijatelju da izvrši prodor preko Majevice u pravcu Tuzle i Bijeljine i tako dovede u opasnost naše bolnice na Majevidi. Vojno-politička rukovodstva bila se na visini... Trebalo bi pohvaliti 1. vojvodansku brigadu na čelu sa komandantom Markom Peričinom za hrabrost i požrtvovanje u svim dosadašnjim borbama, a naročito u toku njemačko-ustaške ofanzive iz Brčkog."

I 1. vojvodanska brigada je imala velike gubitke. Poginuli su: Zdravko Zorkić, Ilija Nikolić, desetar, Paja Babić, zam. komandira čete, Dimitrije Jakovljević, Petar Seman, delegat voda, Jovan Ristić, desetar, Slavko Martinović, Lazar Ristanović, delegat voda, Radivoj Milić, Paja Budimir, Radisav Nikolić, Milanko Stojanović, Stevan Verečki, delegat voda, Živan Jovanović, delegat voda, Aleksandar Višnjički, desetar, Miloš Klakić, Jovan Kecman, Milivoj Tomić, Dušan Devlić, desetar, Žika Juričić, Mirko Košić, Radmilo Ćikić, Jovan Savić, Ivan Garajev, Miroslav Vučetić, Vukašin Matijašević, polit, komesar čete, Novak Petrović, Radislav Gmizić, Ivan Najić, vodnik, Mile Čunjat, Milovan Jovičić, Milan štrbački i Joca Dimić.

Posle ovih teških borbi, 1. vojvodanska je dobila naređenje da se radi odmora i sređivanja ipovuče u Koraj, a 5.

vojvođanska, koja je 17. novembra formirana u Ratkoviću kod Čelića, zaposela je njene položaje.

Za postignute uspehe u ovim borbama Vrhovni štab je u decembru pohvalio 1. vojvođansku brigadu.

PRVA VOJVOĐANSKA BRIGADA U SREMU

Krajem oktobra je bila završena »kozačka« (1. kozačka divizija) ofanziva na sremske partizanske snage. Na Fruškoj gori je trajala od 13. do 15. oktobra, a u Bosutskim šumama od 21. do 24. oktobra.

Štab 16. divizije *na zahtev* Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine naredio je 1. vojvođanskoj brigadi da pređe u Srem i da tamo, *u saglasnosti sa* GŠV petnaestak dana vrši operacije, uglavnom da razbije neka uporišta koja sremske snage nisu mogle. Posle »kozačke« ofanzive, koja je uglavnom bila uperena protiv 'oslobođenih sela Srema i počinila najveće i najgнусnije zločine, dolazak i aktivnost popularne 1. vojvođanske sigurno bi u narodu pojačao veru u snagu narodno-oslobodilačkog pokreta. Za borce 1. vojvođanske, koji su više od godinu dana vodili borbe izvan Srema, povratak u zavičaj bi bio sigurno radostan i uzbudljiv događaj.

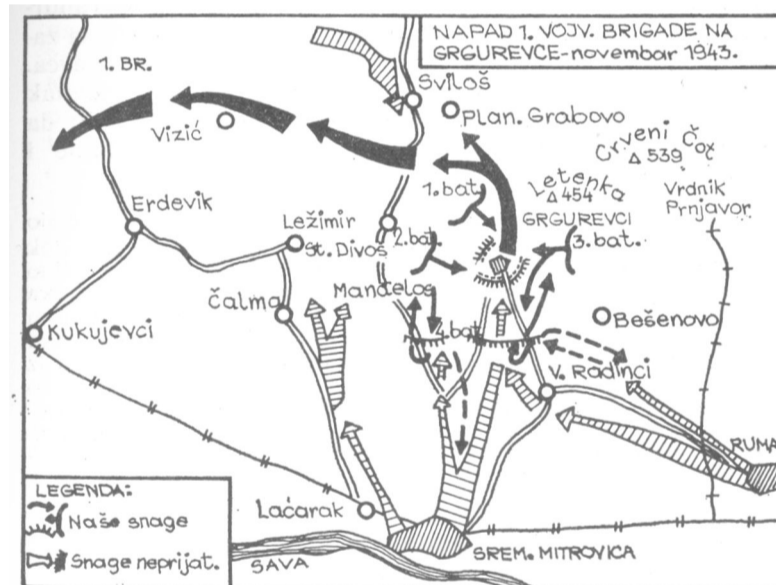
Naš narod je kroz usta narodnih pesnika opevao sve velike značajne događaje iz svoje mukotrpane istorije. Ali je retko kad jednostavnijim rečima izrazio tako duboka i intimna osećanja kao što je to učinio u kratkoj pesmi koja opeva ovaj, za borce i narod Srema nezaboravni događaj:

»Kad brigada preko Save krene,
širi ruke, majko, evo mene.
Evo tebi sina iz daleka,
izgrađenog, novoga čoveka.

Prva Vojvođanska je 18. novembra krenula iz Koraja u Crnljevo. Prethodno je smestila i osigurala bolesne i ranjene borce. Ostavila je i svoj topovski vod. U Crnljevu su 19. novembra prikupljeni čamci za prebacivanje preko Save. Istovremeno je u Brigadi vršena politička i psihološka priprema boraca. U rano jutro 20. novembra Brigada se prebacivala preko Save i zaustavila na Lisniku. Tu je bio i Glavni štab

za Vojvodinu. On se saglasio sa planom Štaba Brigade da prva njena akcija bude likvidiranje neprijateljskog uporišta u Grgurevcima, a druga u Calmi. Ostale akcije bi bile određene kasnije, zavisno od razvoja situacije.

Prvu noć u Sremu Brigada je provela u selu Višnjićevu. Pred polazak za Frušku goru, 21. novembra, održan je zbor Brigade. Bilo je tu i roditelja koji su došli da vide sinove. Uroš Brašanac, saznajući da su mu sinovi Jovan i Nikola poginuli u Bosni, jedva je progovorio: »Neka ste vi ostali živi i zdravi«. Ovde je Brigada primila i nešto nenaoružanih novih

boraca. Vreme je bilo loše, padala je jaka i hladna kiša. U 6 časova, po gustom mraku, Brigada je krenula u Frušku goru.

Poslednji predah Brigade pred početak akcije bio je u Divošu. Kada je pao mrak, Brigada je, uz najveće obezbeđenje tajnosti pokreta, krenula na izvršenje zadatka, u napad na uporište u Grgurevcima.

Grgurevce je branila četa nemačkih policajaca od 140 ljudi i oko 150 naoružanih domaćih Nemaca. Zapovest ko-

mandanta Brigade za napad bila je kratka. Komandant brigade i dva komandanta bataljona, Prvog Sava Mišković Kikija i Tećeg Sima Vesković, bili su Grgurevčani. Komandant 1. bataljona je dobio zadatak da sa 1. bataljonom sa severa i severozapada napadne bunkere i da što brže prodre do glavnog neprijateljskog uporišta u selu, koje se nalazilo u zgradi šumske uprave — »Fešteraju« — i da ga razbije i likvidira. Komandant 3. bataljona je imao zadatak da sa svojim 3. bataljonom napada sa juga i jugoistoka, da na ovom pravcu likvidira bunkere, da onemogući povlačenje Nemaca u »Fešteraj«, da pohvata kulturbundovce u selu, na prvom mestu predsednika opštine. Komandant 2. bataljona Marko Tanurdžić je dobio zadatak da sa 2. bataljonom izvrši to isto sa zapadne strane, kao i da blokira izlaze iz sela sa tog pravca. Komandant 4. bataljona, Života Ranitović, imao je zadatak da zauzme najpogodnije položaje sa kojima je trebalo da onemogući dolazak neprijateljskih pojačanja od Rume i Sremske Mitrovice.

Na prilazu sela dočekali su nas vodiči. Među njima bio je i Žika Devlić, naš saradnik i odbornik. Za sve vreme dok nas je upoznavao sa situacijom u Grgurevcima, ja sam stalno mislio na tužnu vest koju mu moram reći. Žika je imao dva sina, obojicu momke. Jednog su mu streljali Nemci prilikom onog pokolja u selu, a drugi je bio u 1. brigadi. Trudio sam se da mu sačuvam tog sina i u toj nameri izvukao sam ga iz bataljona i postavio za vodnika zaštitne čete. Ali on nije hteo da ostane na toj dužnosti. Iz dana u dan uporno je zahtevao da se vrati u svoju jedinicu, pa sam ga morao pustiti. Poginuo je na Han Melaniji u vreme borbe za Brčko. Slušao sam Žikino trezveno izlaganje i mislio na njegov gubitak. Kada je završio, upitao me je:

— Marko, gde je moj Duško?

Ukratko sam mu ispričao kako je poginuo.

— Onda, Marko, ja nemam sinova...

Zagrcnuo se i poveo nas na izvršenje zadatka.⁷²

Napad 1. vojvođanske brigade na Grgurevce počeo je 22. novembra u 23 časa na prilazima selu. Neprijatelj je uspeo da blagovremeno otkrije napad Brigade i dočekao je njene jedinice snažnom vatrom iz svih utvrđenih punktova. Grupe bombaša su cele noći po gustoj magli i neprozirnom mraku napale na neprijateljske bunkere i postepeno ih zauzimale.

Juriši nisu prestajali sve do zore. Tada je pao i poslednji bunker ispred glavnog uporišta — »Fešteraja«.

»Fešteraj« je bila kuća na sprat, pogodna i podešena za odbranu. Prilaz je bio obezbeđen rovovima, koje je štitila vatra iz zgrade. U tu zgradu bila se povukla cela odbrana Grgurevaca i porodice najozloglašnijih kulturbundovaca. »Fešteraju« nisu mogli ništa ni bombaši, a ni bacač. Nemci su iz ovog dobro utvrđenog uporišta pružili snažan otpor. Bataljoni su u selu, u međuvremenu, pohvatali mnogo izdajnike. Napad na »Fešteraj« trajao je cele noći, ali uspeh nije postignut.

Borba nije prekidana ni 23. novembra po danu. Toga dana u 14 časova iz Rume je krenulo oko 150 Nemaca na pet kamiona i sa dva protivkolska topa u pomoć opkoljenim Nemcima u Grgurevcima. Četvrti bataljon, koji je bio zaposleo groblje ispod sela, pustio je Nemce da se iskrcaju iz kamiona i da mu približe na 150—200 metara. Tada je na njih otvorio snažnu mitraljesku i puščanu paljbu. Istovremeno je jedan vod 2. bataljona napao Nemce sa leđa. Tako se neprijatelj našao u unakrsnoj vatri, kojom je razbijen i odbačen u pravcu Rume. Nemci su na bojištu ostavili 40 mrtvih, 30 pušaka i 3 zapljenjena kamiona.

Blokirani Nemci u »Fešteraju« i dalje su pružali očajnički otpor. Napadi Brigade trajali su cele te noći i nastavljani i tokom 24. novembra.

Nove nemačke i ustaške snage iz Sremske Mitrovice i Rume krenule su toga dana, 24. novembra, poslepodne u tri kolone prerna Grgurevcima. Sada je u tim kolonama neprijatelj imao oko 600 vojnika, tri minobacača, dve haubice i četiri protivtenkovska topa. Štab Brigade je očekivao jači napad, pa je sada iu zasedu postavio 2. i 4. bataljon, a jednu četvu 3. bataljona u Šuljam sa istim zadatkom. Zaseda je i ovoga puta pustila neprijatelja na blisko odstojanje. Tada su jedinice Brigade otvorile iz zasede snažnu vatru. U borbi, koja je trajala svega oko 15 minuta, neprijatelj je potpuno razbijen i proteran sve do Velikih Radinaca. Ovaj drugi neuspeli pokušaj da se probije u Grgurevce neprijatelj je skupo platio: oko 50 neprijateljskih vojnika i oficira bilo pobijeno. Zapljenjena su dva neprijateljska topa, četiri puškomitraljeza, pet automata i oko 40 pušaka. Topovi su odmah privučeni »Fešteraju« da se iz njih otvori vatra na nemačko uporište.

Kada je nemačka komanda shvatila s kim ima posla, ona je za napad na Brigadu pripremila daleko veće snage i uputila ih prema Grgurevcima iz više pravaca. U ovaj treći neprijateljski napad uključen je i veći broj tenkova. Ovom novom neprijateljskom napadu 2. i 4. bataljon pružili su žilav otpor, ali su se pod pritiskom tenkova i artiljerije morali povlačiti prema Grgurevcima. U momentu kada je napad topovima na »Fešteraj« gotovo bio pripremljen, Grgurevce su počele zasipati nemačke granate. Štab Brigade istovremeno je obavješten da se bataljoni sa obezbeđenja povlače. U ovakvoj situaciji Štab je, videći da je dalja borba bez izgleda na uspeh, naredio da se jedinice Brigade povuku na položaje iznad Grgurevaca.

Brigada se do mraka toga dana povukla iz sela popalivši prethodno kuće domaćih Nemaca.

Posle izvlačenja 1. vojvođanske brigade, u Grgurevce su ušli nemački tenkovi. Neprijateljska vojska je 25. novembra pošto je prethodno opljačkala i popalila selo, zajedno sa domaćim Nemcima, njihovim porodicama i imovinom napustila Grgurevce. U napušteno selo ušle su jedinice 1. sremskog odreda i porušile neprijateljske bunkere i »Fešteraj«. Grgurevci su od toga dana postali uporište jedinica narodnooslobodilačke vojske. Nemci se do oslobođenja više nisu vratili u selo. U toku poslednjeg, trećeg napada, Nemci su imali 29 poginulih, 12 ranjenih i 2 zarobljena vojnika.

Ako se ovaj napad ocenjuje u smislu da li je uspeo ili nije, onda se može reći da je postignut krajnji cilj: isterivanje neprijatelja iz sela. Brigada je pretrpela znatne gubitke, ali je i oslobođeno mesto koje je dotle dalo više stotina žrtava, streljanih i na razne načine ubijanih nevinih ljudi, žena i dece, mesto u kojem je srpski narod živeo pod stalnim terorom i mučenički. Likvidiranjem ovog garnizona odahnuo je narod u čitavoj njegovoj okolini, pa i šire. Štab 1. vojvođanske brigade je posle borbi u Grgurevcima ostao i dalje u Fruškoj gori, smestivši jedinice Brigade u Ležimir. Ranjenike je u pratnji 4. bataljona isto veče uputio u Bosutske šume.

Kada su ustaše 26. novembra upale u planinsko selo Grabovo, sa namerom da opljačkaju i pohapse stanovništvo, a verovatno da tu i duže ostanu, Štab 1. vojvođanske brigade poslao je 1. i 2. bataljon sa zadatkom da proteraju us-

taše i da oslobode narod koji su ovi bili pohapsili. Bataljoni su taj zadatak uspešno izvršili. Prvi bataljon je napao ustaše u selu, ali su se ovi izvukli preko kose iznad sela i obišli zasedu 3. bataljona prema Banoštoru. Oko 400 Grabovčana bilo je oslobođeno, dva ustaše ubijena i 4 ranjena. Drugi bataljon je ostao u Grabovu, a 1. prešao u Sviloš. Treći bataljon gonio je ustaše do Banoštora.

U međuvremenu neprijatelj je i sam pripremio novi napad. Sa jakim motorizovanim i tenkovskim snagama on je pokušao da opkoli jedinice Brigade, pa su se tim ciljem dve kolone Nemaca nastupale od Rume i Mitrovice u pravcu Grgurevaca, jedna od Calme preko Divoša u pravcu Fruške gore, a jedna kolona grenadirskog tenkovskog puka i 173. rezervne divizije od Iloka prema Svilošu i Grabovu. Jedan bataljon Brigade uspeo je da odbije kolone koje su išle u pravcu Grgurevaca. Međutim, bataljon koji se nalazio u Grabovu bio je iznenađen i primoran da se na brzinu povlaci trpeći osetne gubitke. Da bi se izbegle teže borbe sa nesrazmerno jačim neprijateljskim motorizovanim i tenkovskim snagama, Štab Brigade je naredio svim bataljonima izvlačenje, prikupljanje na Ciganskom logoru, odakle kreće za Bosutske šume i potom za istočnu Bosnu. Svi bataljoni su uspešno izvršili ovo naređenje i prikupili se na određenom mestu.

U toku noći između 26. i 27. novembra 1. vojvođanska brigada se probila preko drumu Ležimir—Sviloš. Četvrti bataljon, koji je dan ranije krenuo sa ranjenicima, naišao je pred rekam Bosut na nemačku kolonu, pa je bio prinuđen da predani u šumi kod Adaševaca. Sledeće noći Bataljon je ipak uspeo da prebaci ranjenike i da ih smesti na određeno mesto. Ostala tri bataljona Brigade provela su 27. novembar u Viziću. Sledeće noći prebacili su se preko pruge. Zatim su, praćeni u stopu od dve neprijateljske tenkovske kolone, vešto manevrišući i ne prihvatajući borbu, ujutru prošli kroz Ilince i zadržali se tokom preostalog dana i noći u Apševcima. Sledećeg jutra, dok su se poslednji delovi Brigade prebacivali preko Bosuta, stigla je nemačka motorizovana kolona. Vatra iz topova, zaplenjenih u Grgurevcima, zaustavila je neprijatelja. Brigada se prebacila i odvojila od neprijatelja. Ovde joj se pridružio i 4. bataljon

sa ranjenicima. Za sve vreme ovog povlačenja za Brigadom je išla i stotina novih boraca.

Na Lisniku se Glavni štab Vojvodine saglasio s tim da se 1. vojvođanska brigada vrati u istočnu Bosnu. Sledeće noći Brigada se kod Sremske Rače skelom prebacila preko Save u istočnu Bosnu.

Prva vojvođanska brigada je za vreme devetodnevnog boravka u Šremu ubila 121 neprijateljskog vojnika, ranila 16 i zarobila 2. U borbama je zaplenila 2 protivtenkovska topa, 4 puškomitraljeza, 5 automata, oko 60 pušaka i drugog ratnog materijala. Njene jedinice imale su 44 poginulih i oko 100 ranjenih boraca. Među mrtvima i ranjenima bilo je dosta starih boraca, a i komandira i polit, komesara.

Poginuli su: Rada Majković, Nikola Latas, Stevo Jović, Drago Kokar, Svetislav Bogunović, Mitar Vujin, Marko Đuričić, Mitar Mičašević, Nemanja Maksić, Miloš Mijatović, Ivan Ćuk, Rada Šljukić, Vlada Bombulović, Rada iz Surčina, Andrija šinik, Milenko Kosanović, Stevan Andrujević, Jovan Vujić, Radovan Umetić, Milovan Trbojević, Vida Brodolić, bolničarka, Žarko Marković, Slavko Ležajić, Sava Runjanin, Vladimir Strajkić, Rada Kostić, Milan Stakić, Petar Matić, Danica Ilić, bolničarka, Sima Trifunović, Vlajko Ćirić, Pavle Subotić, Žarko Nikolić, Svetozar Radovanović, Radovan Katić, Ilija Vasiljević, Branko Šijački, Slobodan Barački, Slobodan Tomić, Jovan Marković, Milan Bučko, Milenko Miradžić, Milivoj Đurović i Rada Pleštić. Ranjen je komandant 3. bataljona Sima Vesković. Najviše su ginuli i ranjavani novi borci. U neprekidnim jurišima na »Fešteraj« ili nemačke kolone, ovi hrabri mladići i devojke nisu hteli da zaostaju iza svojih »starijih« drugova.

FORMIRANJE SLOVAČKE ČETE

Masovniji priliv vojvođanskih Slovaka, prvenstveno sremskih, u partizanske jedinice počeo je u prvoj polovini 1943. godine. Sreski komitet KPJ za srez Ilok juna iste godine razmatrao je mogućnosti da se što potpunije zadovolje potrebe Slovaka i privuče što više slovačke omladine u oslobodilačke jedinice. Slovački omladinci predložili su da se obrazuje jedna slovačka jedinica. Glavni štab NOV i PO

za Vojvodinu usvojio je predlog i u drugoj polovini novembra uputio pismo jedinicama u istočnoj Bosni s predlogom da se svi borci slovačke narodnosti prikupe u 1. vojvođanskoj brigadi i u njoj obrazuje slovačka četa. Oko 25. novembra 1943. godine. Štab 1. brigade izdao je naredbu o formiranju 4. (slovačke) čete »Jurija Janošika« u sastavu 2. bataljona. Za komandira je postavljen Jan Đovčoš, za zamenika komandira Pavel Kuhta, polit, komesara Pero Nofta, zamenika polit, komesara Mihal Krasnik, ekonoma Juraj Maglovski, četnu bolničarku Zuzana Čobrda. Na dan formiranja četa je brojala 22 borca, ali posle priliva iz ostalih brigada, taj se broj povećao na oko 80 boraca.⁷³

ZIMSKE OPERACIJE ZA VREME ŠESTE NEPRIJATELJSKE OFANZIVE

Posle kapitulacije Italije Nemci su očekivali iskrcavanje saveznika na Jadranskoj obali. Za odbrambene operacije koje bi izazvalo ovo iskrcavanje, Nemcima je bilo neophodno da u toku zime obezbede glavne saobraćajnice Brod—Sarajevo—Mostar i da sačuvaju Srbiju od rasplamsavanja oružanih borbi, pošto bi to ugrozilo sigurnost saobraćaja na liniji Beograd—Sofija i Beograd—Niš—Atina. Narasle snage Narodnooslobodilačke vojske u istočnoj Bosni bile su snažni činioci za obnavljanje borbi u Srbiji u slučaju prebacivanja tih snaga preko Drine. Snage Narodnooslobodilačke vojske u istočnoj Bosni predstavljale su opasnost i za prugu Brod—Sarajevo—Mostar. Načelnik operativnog odeljenja nemačke Vrhovne komande za Jugoistok o toj situaciji kaže:

U datom vremenu bila je najopasnija neprijateljska grupa u istočnoj Bosni, prikupljena iz mnogobrojnih Titovih sastava. Ona ne samo da je ugrožavala Srbiju, već u prvom redu dolinu reke Bosne i po život važnu železničku prugu Brod—Sarajevo—Mostar.

⁷³ Prema jednom spisku, naknadno načinjenom i objavljenom u knjizi *Spomeniky na učast Slovakov v NOB*, Novi Sad 1969, broj boraca koji su prošli kroz ovu četvu iznosi 88, od toga 9 žena. U borbama su poginula 3 borca.

Za otklanjanje ove opasnosti nemačke snage u Jugoslaviji i njihovi kvislinzi su u toku decembra izveli veliku ofanzivu na snage narodnooslobodilačke vojske u prostoru između Jadranskog mora i reka Kupe, Save, Drine i Lima. Po planu te ofanzive (Kugelblic) snage 3. korpusa trebalo je da budu uništene na prostoru Vlasenica—Srebrenica—Sokolac. Jedinice 16. divizije trebalo je da budu izolovane i uništene na Majevidi, u Posavini i na Trebavi.

Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije prozreo je namere neprijatelja i 21. decembra naredio da se jedinice 3. korpusa još više rastresu i da, manevrišući, izbegavaju jače sudare sa neprijateljem. Štab Korpusa je prema tome naređenju ostavio 16. diviziju u Posavini i na Majevidi, 17. je prebacio u Birač, a 27. diviziju ostavio na Romaniji.

Štab 16. divizije je od svojih brigada formirao dve operativne grupe: Drugu (2. i 4. vojvođanska brigada), sa zadatkom da prebaci deo divizijske bolnice, ranjene i bolesne borce u Šekoviće i da u rejonu Majevice na pravcu Zvornik—Tuzla manevriše i čisti teren od Legije, zelenog kadra, ustaša i četnika; i Prvu grupu (1, 3. i 5. vojvođanska brigada) koja je imala zadatak da zapadno od drumu Brčko—Tuzla manevriše na terenu Trebave i Posavine i da širokim i energičnim akcijama razbija i uništava četnike i zelenokadrovce i na taj način obezbedi sebi što širi prostor radi dejstvovanja na putu Tuzla—Doboj. Sa 2. operativnom grupom pošao je komandant Divizije, a sa 1. politički komesar i načelnik Štaba. Svaka brigada dobila je pravac svoga dejstva. Peta brigada je 29. novembra krenula pravcem Čelić—Navioci—Drapnići—Rapatnica—Brnjičani—selo Biberovo Polje na Trebavu. Treća brigada krenula je pravcem Čelić—Vražići—Bijela, severnim padinama prema Trebavi. Obe brigade su u svom petnaestodnevnom nadiranju vodile teške borbe sa Nemcima, ustašama, zelenokadrovcima i četnicima.

Neprijateljska ofanziva na sektor 3. korpusa počela je 4. decembra sa komunikacije Zvornik—Tuzla na jug u Birač. Manji deo 2. operativne grupe našao se u rejonu neprijateljske ofanzive, a veći — nešto severnije na grebenu Majevice. Neprijatelj je u početku ofanzive pokušavao da se oslobodi ovih jedinica, kako bi imao osiguranu zaleđinu

prilikom nadiranja u Birač. Zato je izvesno vreme vršio napade i na Majevicu, pa je 2. grupa morala da vodi teške borbe. Da bi u slučaju potrebe obezbedio prihvatanje 2. grupe, Štab 16. divizije je za prvo vreme 1. vojvodansku brigadu, posle njenog povratka iz Srema, rasporedio u rejon Labucka—Zlo Selo—Vukosavci. Druga operativna grupa uspela je Uspešnim manevrima da ostane na svome terenu. Kada je nemačka vojska napustila liniju Zvornik—Tuzla, prodirući južnije u Birač, opasnost po 2. operativnu grupu više nije postojala. Zato je Štab 16. divizije naredio 1. vojvodanskoj brigadi da krene na izvršenje svojih zadataka.

Osmog decembra i 1. vojvodanska brigada krenula je da se priključi 1. operativnoj grupi i počne čišćenje zapadne Majevice, Trebave i Posavine od zelenog kadra, četnika i ustaša. Tokom toga dana Brigada je stigla na prostor selo Humci—selo Navioci i ušla u sastav 1. grupe. Sutradan je već bila u rejonu selo Straža—Crveno brdo—Jasenice. Desetog decembra, nastavljajući pokret po planu, Brigada se nalazila u prostoru sela: Zulumi—Donji Srebrnik—Čehaja.⁷⁾ Pošto se tako približila komunikacija Tuzla—Gradačac—Bosanski šamac, 1. vojvodanska brigada preuzela je kontrolu te komunikacije, povezavši se sa 3. brigadom, koja je nadirala njenom zapadnom stranom. Brigada se 11. decembra na ovim položajima odmarala i sređivala. Sutradan se premestila u rejon sela Muslimanska špionica—Katolička Špionica—Zuberovo Brdo. Prvi bataljon se smestio u selo Gornji Srebrnik. Za vreme pokreta kroz zapadnu Majevicu, Brigada nije imala sudar sa neprijateljskim snagama jer su pre nje istim pravcem išle 3. i 5. brigada, koje su imale teške borbe sa zelenim kadrom, milicijom i četnicima i primorale ih da se povuku u veća uporišta.

Pre napada na glavna uporišta milicije i zelenog kadra u Trebavi i Posavini, Štab 16. divizije je pokušao da likvidira neprijateljski garnizon u Bosanskom Šamcu. On je 13. decembra izdao zapovest 1. vojvodanskoj da se u toku dana kolima prebaci u blizinu Bosanskog Šamca i da noću izvrši napad na garnizon u tom mestu. Brigada, međutim,

ovaj zadatak nije mogla da izvrši. Bosanski Šamac je bio oko 30 kilometara udaljen od mesta gde su se nalazila tri njena bataljona. Bataljoni su rano ujutru po lošem vremenu, kiši i snegu ipeške stigli pod Gradačac, u selo Donji Lukavac tek u 14 časova. Tu nisu mogli dobiti potreban broj kola, a i podaci koji su se mogli prikupiti o garnizonu u B. Samcu nisu bili dovoljni. O ovim smetnjama, koje su se isprečile i omele Izvršenje zadatka. Štab Brigade je iz Gradačca obavestio Štab 16. divizije. U toku noći Brigada je dobila zadatak da sledećeg dana razoruža miliciju u selu Tramošnici." Drugi i 3. bataljon, koji su se nalazili u Gradačcu, ušli su 14. decembra rano ujutru u to selo bez borbe.

Naoružane ustaše su blagovremeno prešle u Bosanski šamac, a nekolicina, koji su na borbe Bataljona pucali iz kuća, odmah su pohvatani. U ovoj akciji zaplenjeno je 10 pušaka i 80 pari vojničkih cokula. Zatim su bataljoni napustili selo. Toga dana raspored bataljona 1. vojvođanske brigade bio je sledeći: 1. bataljon se nalazio u selu Jelovče, 2. i 3. u selu Donja Mionica, a 4. Gornjem Lukavcu.

Pošto su 3. i 5. brigada završile razbijanje manjih zelenokadrovskih grupa i legionarskih jedinica, Štab 16. divizije naredio je da se 15. decembra napadne glavno uporište zelenog kadra Sokol. To se selo nalazi severoistočno od Gračanice u kotlini okruženoj brdima i kosama, koje su zelenokadrovci organizovali za čvrstu odbranu. Tu se nalazilo, pored zelenog kadra, oko 700 vojnika, većinom milicije iz okolnih sela i veći broj Muslimana »muhadžira« — izbeglica iz Foče i okoline. U selu je postojala srednjovekovna tvrđava, sagrađena u obliku fora. Meštani su te zidine zvali kula. Kula se nalazi na okomitoj steni, pa joj je prilaz veoma težak, uz to je i ona bila podešena za odbranu.

Fašističku posadu u Sokolu su napadale sve tri brigade. Prva sa istoka i severoistoka iz sela Donja Mionica pravcem Kerep—Srnice, sa dva bataljona. Drugi bataljon napadao je pravcem Hodžiići—Bukva—Sokol, a 3. pravcem Sehratlje — kota 151 — Sokol. Desno od 3. bataljona napadala je 5. brigada, a levo od Druge, 3. brigada. Četvrti ba-

taljon 1. vojvođanske obezbeđivao je komoru i bolnicu, a 1. je bio u divizijskoj rezervi u selu Doborovci. Ovaj napad nije mogao da počne u 22 časa, kao što je bilo planirano. Sokol je bio prilično udaljen od položaja bataljona. (1. brigadi trebalo je da pređe 25 kilometara da bi stigla do polaznih položaja). Vreme je bilo loše, noć mračna, putevi izlokani i raskaljani, a mostovi preko nabujalih potoka porušeni. Bataljoni 1. vojvođanske stigli su tek u 1 čas posle ponoći, kada su Sokol već zauzele jedinice 3. brigade. Najveći deo neprijateljskih snaga blagovremeno je napustio Sokol i povukao se u Gračanicu ili u tvrđavu, ponevši najvažniji vojni materijal.

U staroj tvrđavi — Kuli, ostala je zabarikadirana grupa od 60 zelenokadrovaca sa svojim komandantom. Sutradan, 16. decembra, kad se većina bataljona izvukla na okolne položaje, izvršen je pokušaj da se likvidira stara tvrđava. Kula je tučena iz protivkolskog topa i teškog bacača, ali to nije moglo da ošteti debele zidove.

U 10 časova neprijatelj je od Gračanice, sa oko 1.000 Nemaca, ustaša i čerkeza i teškim naoružanjem počeo da interveniše prema Sokolu. Na prilazima Sokolu razvile su se teške borbe koje su vodile 3. i 5. brigada. Nadmoćnijeg neprijatelja, koji je uglavnom dejstvovao artiljerijom i teškim bacačima, u prvi mah su zaustavili bataljoni 3. i 5. brigade. Međutim, nešto kasnije neprijatelj je uspeo da ih potisne. To je iskoristila grupa zelenokadrovaca iz Kule, probila se i spojila sa napadačkim snagama. Kasnije su se u borbu uključili i bataljoni 1. brigade, pa je napad neprijatelja zaustavljen. U toku noći štab Grape je naredio da se brigade odvoje od neprijatelja i zauzmu položaje oko sela.

Neprijatelj je u ovim borbama imao preko 100 izbačenih iz stroja. Među njima je bio i komandant zelenog kadra ovog kraja Ibrahim Pjanić. Iz 1. vojvođanske brigade poginuo je borac Sreta Kovačević, a pet boraca je ranjeno. Među ranjenima bio je i komandant Brigade Marko Peričin Kamenjar.^{TM}

Sledeća dva dana Brigada se nalazila na položajima u okolini Sokola.

NAPAD NA BOSANSKI SAMAC

Napadom na miliciju i zeleni kadar u Sokolu, 1. operativna grupa 16. vojvodanske divizije uglavnom je izvršila zadatak. Sredinom decembra neprijateljska ofanziva bila je u najvećem zamahu. Nemci su obnovili napade na 2. operativnu grupu iz Semberije, Tuzle i Zvornika, pa se ona našla u vrlo teškoj situaciji. Želeći da ovu grupu koliko-toliko oslobodi pritiska neprijateljskih snaga, a i da izvrši čišćenje Posavine, Stab 16. divizije naredio je 1. vojvodanskoj da 19. decembra zauzme neprijateljski garnizon u Bosanskom Samcu.

Bosanski Šamac je gradić na ušću reke Bosne u Savu. Leži na niskom vodoplavnom terenu, koji je sav ispresecan kanalima. Oko samog Samca proteže se takođe kanal, uvek pun vode. Preko, na levoj obali Save nalazi se Slavonski Samac, a nešto istočnije na levoj obali je Brčko. U Bosanskom Samcu nije postojao veći neprijateljski garnizon, ali je u svim napadima na oslobođenu teritoriju ovo mesto skoro uvek bilo jedno od polaznih baza. Sada su se u njemu prikupljali i obučavali vojnici za obnovu ranije uništene domobranske bojne. Neprijatelj je oko Bosanskog Samca iskopao rovove, a na glavnim prilazima izgradio četiri betonska bunkera, u kojima je bilo automatsko oružje. U centru gradića su bile utvrđene zgrade bivšeg Sokolskog doma i vatrogasnog doma i zgrada u kojoj su se nalazili domobrani. U njima je bilo smešteno oko 200 domobrana, pripadnika 2. bojne 8. lovačke pukovnije, 40 ustaški raspoloženih dobrovoljaca i 11 Nemaca, koji su obučavali novu jedinicu, kao i nešto naoružanih službenika.

Po dobijenoj zapovesti, 1. vojvodanska se ujutru prebacila preko Srnice do Gradačca. U Kerepu je kod 5. brigade ostavila komoru i teže pokretljivi deo Brigade. Mesni narodnooslobodilački odbor u Gradačcu je pripremio priličan broj konjskih zaprega, što je omogućilo da se dva bataljona u sumrak kolima prebace prema Bosanskom Samcu. Druga dva bataljona su krenula peške. Sva četiri su stigli na vreme na polazne položaje.

Treći bataljon je dobio zadatak da zaobide Bosanski Šamac sa severa, između Save i severne ivice grada, i da pro-

dre u grad do Sokolskog doma. Tu je trebalo da sa dve čete likvidira neprijatelja u domu, a sa trećom da spreči neprijatelja u pokušaju da čamcima pobegne na slavonsku stranu, kao i da onemoguće eventualni pokušaj neprijatelja da se ovamo prebaci preko Save. Prvi bataljon je imao zadatak da desno od ulaza u grad, putem iz Gradačca, pregazi kanal, da upadne u istočni deo grada i da sa dve čete napadne bunke na jugoistočnoj strani. Zatim je trebalo da napadne kasarnu i da kontroliše izlaz iz grada prema Brčkom. Treća četa ovog bataljona imala je zadatak da napadne vatrogasni dom i bunker na putu od Gradačca. Četvrti bataljon trebalo je da sa istočne ivice Bosanskog Šamca onemogući bežanje neprijatelja prema Orašju i Brčkom i da potpomogne likvidiranje bunkera na tom pravcu. Drugi bataljon imao je zadatak da postavi dve čete na desnoj obali Save prema Prudu i na putu Prud—Šamac, a treću četvu da postavi levo od žandarmerijske kasarne, s tim da potpomogne likvidiranje dva bunkera, od kojih je jedan bio na ulazu od Gradačca, a drugi u jugozapadnom delu Bosanskog šamca.

Napad na Bosanski Šamac počeo je u 23,45 časova. Borci 3. bataljona, posle nekoliko juriša bombaša, razbili su zasedu od 20 neprijateljskih vojnika, osvojili most na kanalu i zaplenili teški mitraljez. Četvrti bataljon je vešt看 manevrom smelo i energično prodro prvi u centar grada, likvidirao tačke otpora, izazvao pometnju kod neprijatelja i dezorganizovao njegovu odbranu. Bio je to poučan primer partizanske taktike, smelosti i veštine. Tada su borci 3. bataljona uleteli u grad, razjurili posadu i u crkvenoj porti zaplenili oba minobacača sa više sanduka mina. Prvi bataljon je pregazio kanal dubok jedan metar i pokriven ledom i prodro u grad. Tu je zauzeo vatrogasni dom, likvidirao bunker i stigao do kasarne. Da bi zauzeo bunker pred kasarnom, 1. bataljon morao je da pređe vrlo nezgodnu čistinu, koju je prosto »pasao« puškomitraljez iz bunkera. Komandir 1. čete Raša Lazarov poveo je 1. vod na juriš, ali je teško ranjen i vod je ponovo bio prikovan za zemlju. Zatim je pošao vodnik 1. voda Živan Subotički Šuki, ali je i on pao smrtno pogoden. Tada je mlada, crnomanjasta i plahovita Sremica, desetar 1. desetine, Zora Đorđević potrčala sa uzvikom: »Napred, drugovi!« i bacila bombu na bunker. Puškomitraljez ju je zahvatio i ona je pala mrtva pred bunker. Njena desetina poletela je za

njom i zauzela bunker. Drugi bataljon je u veoma kratkoj borbi zauzeo bunker na ulazu u Gradačac.

Bosanski Šamac je posle dobro organizovane, energično vodene i žestoke tročasovne borbe 20. decembra u 2,30 časova bio u rukama boraca 1. vojvodanske.⁷⁷ Bila je to značajna pobjeda, u najvećem zamahu šeste neprijateljske ofanzive, u vreme kada je neprijatelj počeo ponovo, mada kratkotrajno, da preplavljuje oslobođenu teritoriju. Neprijatelj je imao 27 poginulih i 3 ranjena domobrana, nešto utopljenih u Savi ustaša i 7 nemačkih vojnika.⁷⁸ Zarobljeno je 110 domobrana, jedan nemački oficir, jedan podoficir i 6 vojnika. Zaplijenjena su 2 teška bacača, 3 teška mitraljeza, 11 puškomitraljeza, 6 mašinskih pušaka, 210 mina za teške bacače, preko 40.000 puščanih metaka, više od 300 vojničkih uniformi, 52 sanduka šećera, 60 buradi petroleja, kao i drugih stvari i namirnica. Toga dana do 10 časova plen je izvučen i Brigada je napustila Šamac.

Napad na Bosanski Šamac ima utoliko veći značaj jer je rezultat vanrednog manevra, sa ciljem izbegavanja sudara sa nadmoćnijim snagama neprijatelja koji je u ofanzivi, zatim ga potpuno iznenaditi i zadati mu uništavajući udar u vreme i na mestu kada i gde se i ne nada. Osim vojničkih i političkih efekata, ovaj napad doneo je 1. brigadi vanredne koristi. Brigada se potpuno opremila novom odećom i obućom, snabdela hranom, posebno šećerom i duvanom u vreme kada je zima već bila nastupila.

Gubici Brigade iznosili su 15 poginulih i 30 ranjenih.

Poginuli su: Rodoljub Grujić, Živko Gagić, Rada Stojanović, Đuro Došenović, Nikola Žikić, Đuzepe Puloni, Živan Subotički, Mile Karanović, Zora Đorđević, Stanko Lazić, Lazar Radosavljević, Bogdan Pantelić, Boža Jovanović, Milorad Nikolić i Branko Stanojević.

Među ranjenima bio je i Dimitrije Lazarov Raša, komandir čete. Raša je kao mladić od 17 godina došao rano 1942. godine u Fruškogorski odred. U avgustovskoj ofanzivi na Frušku goru fašisti su mu ubili oca, a majku živu raščerečili i delove njenog tela vukli po Čereviću. Posle završene ofanzive Raša je došao kod Kamenjara:

⁷⁷ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 20, dok. 185.

— Druže Kamenjaru, da mi date puškomitraljez. Tako ću se bolje osvetiti neprijatelju!

— Pa ne može, Rašo, ne mogu ja uzeti puškomitraljez od Kuse i dati ga tebi. Nego, čim prvi zarobimo, ti ćeš ga dobiti.

U Bosutskim šumama dobio je šarac i prešao novembra 1942. godine u Bosnu kao puškomitraljezac.

O njegovom držanju u borbi za Bosanski Šamac Kamenjar priča:

Odredimo Rašinu četvu da pregazi kanal i da, ne obraćajući pažnju na puškaranje na spoljnom obezbeđenju, što pre izbije do Sokolskog doma, jer je tamo bilo oko 30 Nemaca, da likvidira te Nemce, a zatim će tek uslediti napad ostalih naših snaga. I Raša, iako je bio najmlađi komandir čete, pozove svoje borce, nešto im šapne, zagazi u vodu (a bio je decembar, voda već gusta, led se uhvatio, samo šušti), pređe preko a i svi za njim, i krenu na zadatak. Tada je Raša bio ranjen u vrat. Nije mogao da pokreće ni ruke ni noge, pa smo se uplašili da će ostati paralizovan. Zajedno sa ostalim ranjenicima prebacimo i Rašu kod Odžaka na Vučjak. Tu je bio jedan četnik, Branko Kovačević, koji je nama vršio i te kakve usluge: kuriri koji su išli iz istočne Bosne za Vrhovni štab išli su preko njega. On je bio komandant četničke grupe koja se nalazila između Bosanskog Samca, Dervente i Doboja, gde se partizanski odredi nikad nisu mogli održati. Mi naših 10—12 ranjenika prebacimo preko Bosne i predamo ih Branku. Neke najteže on odvede u nemačku bolnicu u Doboju, kao svoje četnike. Tu ih izleče i vrate. Među njima je bio i Raša."

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je posle nekoliko dana sledeće saopštenje:

Pohvaljujem borce i rukovodioce 1. vojvodanske brigade, na čelu sa komandantom Markom Peričinom Kamenjarom, koji su na juriš zauzeli Šamac i time zadali neprijatelju udarac — Vrhovni štab NOV i POJ — Tito.

PONOVO NA DUGIM NJIVAMA

Trebavski četnici su spadali među najbolje organizovane četnike u istočnoj Basni. Komandant im je bio pop Sava Božić, predratni politikant, koji je vešto krio veze sa Nemcima. On nije dozvoljavao da njegovi četnici napadaju musli-

manska i hrvatska sela. Pop Božić je, međutim, prema partizanima bio surov. On je vesto izbegavao veće frontalne sukobe sa njima, a kada bi do takvih sukoba došlo, obično se sa četnicima sklanjao u Doboj. Tada je u toku neprijateljske ofanzive izveo oko 400 svojih četnika na glavne položaje na liniji Mramorje—Spletana lipa—Duge Njive. Ti položaji nalazili su se na vrhu Trebave. Tu su četnici još ranije bili iskopali rovove i pripremili položaje za odbranu. Čak su započeli i zidanje kasarne. Štab 16. divizije želeo je da ovu četničku grupu razbije, kako bi obezbedio zaleđinu u slučaju potrebe da se operativna grupa mora prebaciti preko reke Bosne u srednju Bosnu. Zato je na četničku grupu popa Božića uputio sve tri brigade.

Prva vojvođanska krenula je 22. decembra u 5 časova po gustoj magli i teškom blatu na izvršenje zadatka. Krenula je u dve kolone. Desnu su sačinjavali 1. i 4. bataljon i ona se kretala pravcem Škugrić—Orahova šuma (kota 299)—selo Simići—Koprivska Trebava—kota 527. Leva kolona, sastavljena od 2. i 3. bataljona, i ostali delovi Brigade kretali su se pravcem Gornji Lukavac—Krečnice—Bjelika (kota 381)—kota 391—Brenjina (kota 455)—Brezova kosa (kota 442)—Markovići—kota 458.

Gusta magla je toga dana pokrivala niže predele planine Trebovca. Zbog slabe vidljivosti i gustog lepljivog blata kretanje je bilo veoma teško. Uz to, u višim predelima planine je vladala velika hladnoća i mećava. Kolone su ipak napredovale disciplinovano i po planu. U toku ovog napornog marša nigde nisu naišli na otpor četnika. Obe kolone su stigle u određeno vreme na planom predviđene položaje — Kopriv-Sike Trebava i selo Markovići. Prilikom uspostavljanja veze među patrolama kolona, došlo je do ozbiljnijeg nesporazuma. Zbog slabe vidljivosti, ne znajući koga imaju pred sobom, kolone su pripucale jedna na drugu. Tom prilikom je poginuo jedan borac, a jedan je ranjen.

četničke snage, su bile koncentrisane na Dugim Njivama. Napad na četničke položaje je počeo u 14 časova. Prvi, 2. i 4. bataljon 1. vojvođanske su napadali sa zapadne strane, a bataljoni 5. brigade sa severa i istoka. Vidljivost je bila toliko slaba da su borci pucali orijentišući se prema neprijateljskoj vatri. To je dovodilo do velike potrošnje municije. Sa-

mo 4. bataljon 1. vojvodanske potrošio je 2.800 metaka. Četnici su pružili žilav otpor. Borba je trajala sve do 17 časova. Zbog slabe vidljivosti i nedovoljnog poznavanja terena 5 vojvodanska nije mogla potpuno da zatvori pravac prema Doboju. Četnici su tu okolnost iskoristili, pa je više od polovine pobjeglo u Dboj.⁸⁰

Četnici su imali, prema proceni, 41 mrtvog, preko 100 ranjenih, a zarobljeno ih je 35. Operativna grupa je imala 3

Kolona Brigade na povratku iz B. Šamca

poginula i 28 ranjenih boraca. Iz Prve vojvodanske brigade su poginuli Mitar Savić i Petar Vasić, a 6 boraca je ranjeno. Ratni plen je bio veoma skroman, jer se od četnika, kao i obično, nije imalo šta zapleniti. Prva vojvodanska zaplenila je samo 12 pušaka.

Neprijateljska ofanziva se 24. decembra proširila i na severozapadni deo Majevice, Trebavu i Posavinu. Nemačke tenkovske kolone nadirale su prema Gradačcu, Srnici i Gračanici sa severa, od Brčkog i Bosanskog Šamca sa istoka, iz Tuzle, a sa juga dolinom reke Bosne prema Doboju. Manevarski prostor 1. operativne grupe, koja je dejstvovala na

ovom terenu, sužen je na uzak pojas pored reke Bosne. Prema oceni dela štaba 16. divizije, koji je komandovao 1. operativnom grupom, situacija je bila veoma teška i ozbiljna. Slobodan prostor za manevrisanje ostao je sada jedino na zapadnom pravcu — prema zapadnoj Bosni. Da bi se iskoristila ova mogućnost, bilo je potrebno obezbediti se za eventualno prebacivanje preko reke Bosne. Sa tim ciljem Štab 16. divizije naredio je da se 1. vojvođanska 24. decembra prebaci sa prostora Duge Njive—Koprivska Trebava na nove položaje, i da na taj način obezbedi mostobran na desnoj obali reke Bosne.

Prema toj naredbi, 3. bataljon se pomerio u selo Škudriće, 4. u Riječane, 2. u Tarevce, a 1. sa teškim ranjenicima, pripremljenim za prebacivanje u selo Vranjak. Politički radnici sa ovoga terena bili su nešto ranije pripremili na levoj obali reke Bosne u nekoliko sela smeštaj za teške ranjenike ove operativne grupe. Sutradan, 25. decembra, delovj 1. vojvođanske pomerili su se još bliže obali Bosne, s tim da u toku noći između 25. i 26. decembra pređu reku. Međutim, svi su se u sebi nadali da ipak neće biti neophodni prelaz Bosne.⁸¹

Neprijateljske snage su toga dana već bile zaposele neka sela na pravcu prelaza, pa 1. vojvođanska nije htela da forsira reku pod borbom, već se, u saglasnosti sa Štabom Grupe, ponovo povukla na visove planine Trebcovac. Prvi bataljon je uspeo da te noći u rejonu Vranjska prebaci preko reke Bosne 80 ranjenika iz Operativne grupe i da ih sa bataljonom Trebavskog partizanskog odreda uputi u pripremljene baze po selima na levoj obali Save. Operativna grupa se nalazila 26. decembra na visovima Trebave u iščekivanju daljih naređenja Štaba Grupe. Tek uveče toga dana Štab je doneo odluku da se krene usiljenim maršem na Majevicu i tim manevrom zađe za leđa neprijateljskim snagama koje su završavale ofanzivu na ovom terenu.⁸²

Rano ujutru 27. decembra, 1. vojvođanska je počela po ljutoj zimi i velikom nevremenu usiljeni marš pravcem Međeđa—Kupresi—Babunovići—Rapatnica—Ljenobud —Straža—Jasenice. Istog dana je Brigada uspela da se izvuču

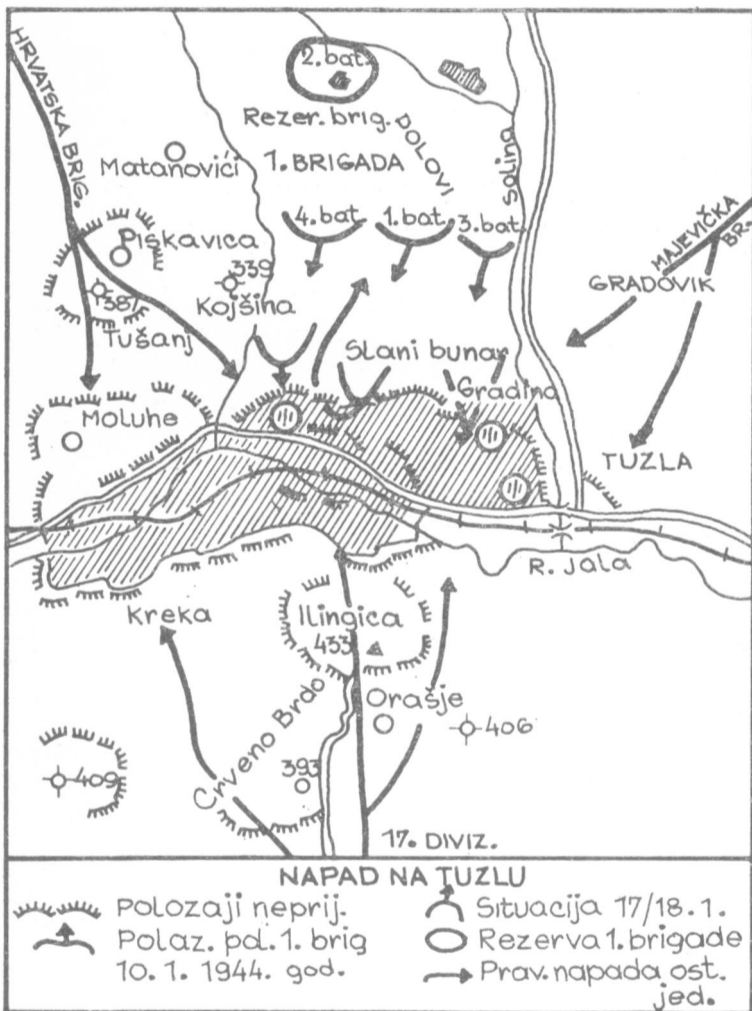
iz opasne zone. Za vreme prelaska puta Gradačac—Gračnica kod sela Kupresi naišli su nemački tenkovi ali su jedino stigli da otvore vatru za borcima 1. bataljona, koji je bio u zaštitnici. I 28. decembar je prošao u usiljenom maršu, toliko napornom i užurbanom da su pojedini slabiji, uglavnom novi, nenaoružani borci izostajali iza kolone. Iz 1. vojvođan-

Povratak na Majevicu.

ske je izostalo sasvim malo boraca, a i najmanje je stradalo od hladnoće, jer se Brigada u Bosanskom Samcu dobro obukla i snabdela hranom. Marš je trajao oko 30 časova. Tek kada je stigla na prostor Straža—Jasenica, Brigada se zaustavila. Odatle je 29. decembra ujutru uputila 2. i 3. bataljon da izpitaju stanje na Majevici. Stanje je bilo dobro. Neprijatelj se povukao u garnizone, a na Majevicu je stigla i 2. operativna grupa. Prva operativna grupa stigla je 30. decembra u dobro poznati rejon Mačkovac—Vakuf. Odatle se 31. decembra prebacila preko drumu Tuzla—Lopare—Čelić. Tu je od štaba 16. divizije dobila nov zadatak. Rasporedila je svoje bataljone na prostoru Labucki—Zlo Selo da kontroliše drum Tuzla — čelić."

Još u toku operacija čišćenja terena od četnika, pojavila se nekoliko slučajeva tifusa. Zbog toga je divizijski sanitet ponovo preduzeo posebne mere za održavanje higijene i uništavanje vašiju. Naređeno je da se odelo svih boraca pari dva puta nedeljno.

Poslednjih dana decembra, od sovjetskih vojnika koji su pobjegli iz zemunskog logora i priključili se partizanskim odredima u Sremu, kao i od pobjeglih vojnika iz neprijateljske kozačke divizije za vreme kozačke ofanzive u Sremu, formirana je u okviru 3. bataljona 1. brigade Ruska četa sa 34 borca. Nije bila dugog veka, jer je posle neuspelog starta u napadu na Tuzlu, četa rasformirana a borci raspoređeni u ostale jedinice 1. brigade. Posle toga su bili odlični borci i drugovi, nekoliko je odlikovano a neki su primljeni i u KPJ.

Na sastanku štaba 16. divizije i štabova vojvođanskih brigada, održanom prvih dana januara, govorio je komandant divizije Danilo Lekić. Na sastanku je bilo govora o borbama 16. vojvođanske divizije u toku neprijateljske ofanzive i o njenim borbama, a Lekić je često upoređivao te borbe sa borbama proleterskih jedinica, što je bilo iskreno priznanje i pohvala iskusnog komandanta mladim, poletnim i hrabrim borbama i rukovodiocima vojvođanskih jedinica.

IZMEĐU DVE OFANZIVE

Neprijateljska ofanziva na 3. korpus i 16. divizija u istočnoj Bosni završena je poslednjih dana decembra 1943. godine. U ovoj ofanzivi, između Drine i Bosne, bilo je angažovano 6 neprijateljskih divizija sa oko 100.000 vojnika i velika mehanizacija. No i pored ovako velikog broja vojnika i najmodernije mehanizacije, neprijatelj nije uspeo da uništi 3. korpus niti da nanese veće gubitke njegovim jedinicama. On ih je samo prinudio na velike manevarske pokrete, po veoma jakoj zimi, pa su borci izašli iz ove ofanzive fizički jako iznureni i ogoleli. To je s obzirom na oštru zimu koja je bila u toku, stvorilo kod brigada iz sastava Korpusa velike teškoće.

Prvih dana januara 1944. godine neprijateljski pukovi koji su učestvovali u ofanzivi pomerili su se dalje na zapad, u dolini reke Bosne. U istočnoj Bosni ostale su jače neprijateljske snage samo u garnizonima Brčko, Zvornik i Tuzla. Slabije četničke i zelenokadrovske grupe su i dalje krstarile Majevicom, napadale kurire i organe narodne vlasti. Štab 3. korpusa izvršio je 29. decembra raspored svojih jedinica za odmor i pripremu za dalje ofanzivne operacije, šesnaesta

vojvodanska divizija ostala je na Majevidi. Njene jedinice bile su raspoređene na sektoru Rastošnica—Lopare—Humci da obezbeđuju oslobođenu teritoriju od upada neprijateljskih snaga iz Brčkog, Tuzle i Zvornika i da ometaju neprijateljevo komuniciranje drumovima Brčko—Tuzla i Zvornik—Tuzla. Uporedo sa ovim zadacima, brigade 16. divizije čistile su Majevidu od četnika i zelenokadrovaca, čije su se grupe tokom protekle ofanzive, okuražile prisustvom nemačke vojske, u izvesnoj meri aktivizirale i ojačale.

Prve dane nove 1944. godine borci 16. vojvodanske divizije provodili su u prazničnoj atmosferi. Srdačna čestitka koju je Štab Divizije uputio svojim brigadama, budila je u borcima nadu u brzi i uspešan završetak ovog krvavog rata. Narod Semberije pripremio je praznične poklone jedinicama vojvodanske divizije. Među premorenim borcima 16. divizije ovaj izraz pažnje i ljubavi naroda istočne Bosne izazvao je radost i oduševljenje.

U toku odmora Brigada je pristupila relativno uspešnom rešavanju problema i teškoća nastalih u toku protekle ofanzive. Fizički oporavak promrzlih i izglednelih boraca tekao je prilično brzo. Iz baza Ekonomskog odseka Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, koje su bile smeštene u bosutskim šumama i semberijskim selima pored Save, brzo su prebačeni hrana, obuća i odeća. (U toku leta prebačeno je iz Siema u ove magazine oko 23 vagona pšenice, 2 vagona krompira, 5.000 kg pasulja, 900 kg slanine itd.). Bataljonski radni vodovi su izrađivali dnevno i po 50 pari opanaka od sirove kože i gume. U Brigadu je 12. januara stigao transport novih boraca. Iz ovog transporta popunjeni su proređeni bataljoni. Sutradan su saveznici avionima spustili 90 pušaka, 7.000 pušanih metaka, 1 protivavionski mitraljez i nešto druge vojne opreme.

Pri Štabu Divizije održan je do 10. januara niži vojni kurs. Slušaoci ovog kursa su bili komandiri četa 1. vojvodanske: Milan Krompić, Vasa Tufegdžić, Miloš Blanić, Laza Marunkić, Rajko Mijatović i zamenik komandira Vukašin Lajberšperger.

Vojnička organizovanost Brigade, odgovornost komandnog kadra i briga o ljudstvu bile su glavne teme koje su ponovo mobilisale sve organizacije u Brigadi. Na sastancima i zborovima jedinica, od voda do brigade, analizirani su pro-

pusti, slabosti i drugi nedostaci uočeni u toku neprijateljske ofanzive. Na političkom planu rada partijski aktiv u Brigadi imao je pune ruke posla: trebalo je popularisati AVNOJ, Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, kao i odluke donesene na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu. Taj rad je »provođen sa velikim elanom i oduševljenjem. U već nacionalno šarolikoj Brigadi, federativno uređenje nove Jugoslavije i zabrana povratka kralja u zemlju bile su teme koje su izazivale veliko interesovanje boraca.

Devojke — borci i bolničarke

Zbog velikih gubitaka koje je Brigada imala od svoga formiranja do početka 1944. godine, sastav komandi četa bio je potpuno izmenjen.

U 1. četi 1. bataljona bili su: komandir Lazar Marunkić, zamenik komandira Uroš Šuljmanac, politički komesar Milan Mišćević, zamenik političkog komesara Branko Živanović i sekretar SKOJ-a Milutin Stanišić. U 2. četi: komandir Rajko

Mijatović, zamenik komandira Nikola Živanović, politički komesar Borivoj Nikolić, zamenik političkog komesara je poginuo, a -novi nije još bio postavljen, i sekretar SKOJ-a Milorad Nikolić. U 3. četi: zamenik komandira Mirko Mirković, politički komesar Petar Milovanović, zamenik političkog komesara Rajko Gladović i sekretar SKOJ-a Zlata Tomić. U pratećem vodu: vodnik Slavko Savić, politički delegat Živko Nedić i sekretar SKOJ-a Sava Rašković. U radnom vodu: vodnik: Jovan Brijak i politički delegat Anka Broz.

U 1. četi 2. bataljona bili su: komandir Branko Selaković, zamenik komandira Rada Obradović, politički komesar Nikola Ivanić, zamenik političkog komesara Dušan Knežević i sekretar SKOJ-a Ljuboje Jovanić. U 2. četi: komandir Vojislav Pilić, zamenik komandira Aleksandar Igrić, politički komesar Veroljub Jovanović, zamenik političkog komesara Mladen Iličić i sekretar SKOJ-a Mila Jovanović. U 3. četi: komandir Žika Radovanović, zamenik komandira Vukašin Lajbenšperger, politički komesar Doka Nikolčin, zamenik političkog komesara Olga Devečerski i sekretar SKOJ-a Olga Jelisavetova. U 4. četi (Mačvanskoj): komandir Vasa Tufegdžić, zamenik komandira Ljuba Papić, politički komesar Radovan Smiljanov, zamenik političkog komesara Miodrag Jovanović. U radnom vodu bili su: vodnik Dragoslav Nedić i delegat Lazar Orel.

U 1. četi 3. bataljona bili su: komandir Miloš Stamenković, zamenik komandira Milan Ikraš, politički komesar Radovan Baburski, i sekretar SKOJ-a Miša. U 2. četi: komandir Miloš Blanić, zamenik komandira Doka Vukmirović, politički komesar Živko Jović, i sekretar SKOJ-a Džeki. U 3. četi: komandir Sava Jakšić, zamenik komandira Milenko Popović, politički komesar Marko Jovanović i sekretar SKOJ-a Slobodan Najić. U pratećem vodu: vodnik Dane Banjeglav, politički delgat Petar Molec i sekretar SKOJ-a Stanko. U radnom vodu: vodnik Milan Šumonja i politički delegat Dušan Goljevac.

U 1. četi 4. bataljona bili su: komandir Milan Krompić, zamenik komandira Lazar Sekanić, politički komesar Slavko Krompić, zamenik političkog komesara Petar Ristivojević. U 2. četi: komandir Obrad Vuletić, zamenik komandira Stipe Lokas, politički komesar Lazar Čavić, zamenik političkog ko-

mesara Mitar Jeličić i sekretar SKOJ-a Delija Slavujević. U 3. četi: komandir Dušan Predović, zamenik komandira Nenad Milenković, politički komesar Lazar Radovanović, zamenik političkog komesara Boško Mandić i sekretar SKOJ-a Petar Mehandžić. U radnom vodu: vodnik Gliša Stefanović, politički delegat Jozo Zoro. U pratećem vodu: vodnik Nikola Mihajlović i politički delegat Bogaljub Savkić.

I brojno stanje organizovanih boraca se promenilo. U 1. bataljonu bilo je 37 članova KPJ, 10 kandidata i 59 članova SKOJ-a. U 2. bataljonu 40 članova KPJ, 5 kandidata i 70 članova SKOJ-a. U 3. bataljonu 30 članova KPJ, broj kandidata nije poznat i 60 članova SKOJ-a. U 4. bataljonu bilo je 80 članova KPJ, 5 kandidata i 69 članova SKOJ-a. U tehničkoj četi Brigade bilo je 8 članova KPJ, 1 kandidat i 9 skojevaca. Brigadni sanitet imao je 6 članova KPJ, 3 kandidata i 11 skojevaca. Brigadna intendantura imala je 6 članova KPJ, 4 kandidata i 9 skojevaca. Među kuririma bilo je 4 člana KPJ i 2 skojevca. U Brigadi je ukupno bilo 217 članova KPJ, 28 kandidata i 287 skojevaca, što je bila garancija da će Brigada i dalje uspešno savladivati sve teškoće i postizati još veće uspehe.

Prva vojvođanska je za vreme odmora na prostoru Zlo Selo—Labucka, u blizini četničkog uporišta Busija, bila najčešće uznemiravana od četnika. Istina, to su bila pripucavanja iz veće daljine. Međutim, oko 100 četnika Miloša Erkića napali su 3. januara u Zlu Selu jednu četu 3. bataljona. Ova četa se nalazila na zadatku prikupljanja hrane. Tom prilikom poginuo je borac Sava Pisarević, a trojica su ranjena. Ova četnička grupa napala je istoga dana i položaje 4. bataljona na Pločama. Bataljon je prihvatio borbu, koja je trajala sve do večeri. Najzad su četnici razbijeni i naterani da se u neredu povuku u Busiju. Sutradan, 4. januara, 1. vojvođanska je izvršila opšti napad na četničke položaje na liniji Ploče (kota 700) — Busija. Istovremeno je preduzeto i čišćenje nekih sela od četnika. Borbe su trajale dva časa. Četnici su razbijeni i naterani da se povuku na Požarnicu u blizini Tuzle. Na bojištu su ostavili oko 20 mrtvih. Prva vojvođanska je u ovom napadu imala 3 poginula i 8 ranjenih boraca. Među ranjenim su bili zamenik komandira čete Doka Vukmirović i zamenik politkomesara čete Olga Devečerski.

PRVA VOJVOĐANSKA BRIGADA U NAPADU TREĆEG KORPUSA NA TUZLU

Do 10. januara Štab Divizije izvršio je sve pripreme za početak čišćenja sektora Tuzla—Zvornik od zelenog kadra i četnika. Prva vojvodanska se premestila na prostor Trnjaci—Tobut—Vukosavci. U međuvremenu u Štab Divizije istigao je 8. januara politički komesar 3. korpusa Vlado Popović, koji je doneo nove direktive. Zbog toga su sve pripremljene akcije Divizije odložene, a nove povezane sa operacijama 3. korpusa. Štab 3. ikorpusa izdao je 12. januara zapovest za napad na rudarski basen Tuzla i oslobodenje grada.¹⁴

Oslobodenje Tuzle i okolnog rejona, u kojem su se nalazili delovi 5. i 8. domobranske pukovnije u jačini od oko 2.000 vojnika, omogućilo bi Korpusu da težište operacije glavnine svojih snaga prenese prema centralnoj i zapadnoj Bosni i da na taj način olakša položaj jedinicama Narodnooslobodilačke vojske koje su tamo vodile teške borbe sa nemačkim ofanzivnim snagama. Domobranske i ustaške snage nalazile su se ne samo u Tuzli, nego i u Lukavcu i u Gračanici, kao i na stanicama pored železničke pruge Tuzla—Doboj. Najveći deo nemačkih snaga iz tuzlanskog basena bio je prebačen na zapad, u rejon Doboja. Na prostoru Živinice—Dubrave—Vukovije nalazilo se oko 200 ustaša. U Brčkom i širem rejonu oko Brčkog nalazilo se oko 1.000 ustaša i domobrana. Posadu Zvornika držala je Muslimanska legija sa oko 1.000 pušaka.

Prema zapovesti Štaba 3. korpusa, trebalo je da u operacijama na Tuzlu, pored 17. divizije i svih 6 partizanskih odreda sa ovog terena, učestvuju i 5. brigada 16. vojvodanske divizije.

Druga i 3. vojvodanska brigada i Trebavski partizanski odred trebalo je da napadaju zapadno od Tuzle na uporište u Gračanici i na železničkoj stanici Miričine, da kod Miričina poruše most na Spreči, a zatim da zatvore pravac od Doboja prema Tuzli i onemoguće eventualni prodor neprijatelja iz tog pravca. Četvrta vojvodanska brigada imala je zadatak da napadne i zauzme Zvornik, da poruši most na Drini i da onemogući prodor neprijatelja od Zvornika prema Tuzli. Peta

vojvođanska brigada trebalo je da se postavi u rejon Vakuf—Piperi, gde bi služila kao operativna rezerva divizije. Prava od Brčkog zatvorili su Majevički i Posavski partizanski odred.

Neposredan napad na Tuzlu trebalo je da vrše dve kolone. U severoistočnoj koloni, pod komandom pukovnika Lečića, glavna udarna snaga trebalo je da bude 1. vojvođanska. Prava napada 1. vojvođanske bio je između Moluhe i Gradi-ne, gde su se nalazila najtvrdja neprijateljska uporišta. Desno od 1. vojvođanske trebalo je da sadejstvuje 18. hrvatska brigada sa Oko 200 boraca, a s leva, od Gornje Tuzle i Sirinog Hana, trebalo je da napada 15. majevička brigada. Južna kolona, koju su činile tri brigade 17. divizije imala je zadatak da inapada Tuzlu sa juga i zapada.

Početak napada predviđen je za 16. januar u 20 časova.

U trenutku kada je 15. januara primila divizijsku zapo-vest, 1. vojvođanska nalazila se na oko 15 kilometara severno od Tuzle u rejonu sela: Piperi—Navioci—Drijenča. Sutradan, 16. januara, 1. vojvođanska je u 5 časova ujutru počela marš prema polaznim položajima sela Dokanj—Donje Vreške—Jarići, na oko 1,5 km severno od Tuzle. Kolona se kretala pravcem sela: Drijenča—Velika Njiva—Jarići—Donji Dolovi.⁵¹

Sredinom januara u ovim planinskim krajevima obično besne vejavice i divljaju ledeni severci. Te zime je na maje-vičkim bespućima vreme bilo mnogo lošije nego ranijih go-dina. Severac je preko velikih naslaga snega brisao, vitlajući hladan i suv sneg. Bio je pravi kijamet. Kolona 1. vojvođan-ske se u marševskom poretku sporo kretala kroz mećavu. Bilo je neizdrživo hladno, a vidljivost je bila toliko smanje-na, da se nije moglo »videti dalje od nosa«. Na čelu kolone, kroz vejavicu i smetove probijao se 1. bataljon, u glavnini su se nalazili 2. i 3. a u zaštitnici 4. bataljon. Kretanje je bilo moguće jedino glavnim putem — starim drumom Brčko—Tu-zla. Na ovom putu lako se moglo nabasati na neprijatelja, jer su Nemci, osetivši da se oko Tuzle vrši koncentracija jedinica narodnooslobodilačke vojske, i predviđajući napad, noću 13/14. januara prebacili u rejon Tuzle borbenu grupu »Švarc« i organizovali širu odbranu grada.

Polazeći samom vrhu Velikih Njiva (kota 760 m), prednja odeljenja 1. vojvođanske nisu zbog vejavica mogla da blagovremeno primete kolonu od 200 nemačkih vojnika i tri tenka. Tako su 1. i 3. bataljon iznenada naišli na Nemce i gotovo se sudarili sa njima. Ova dva bataljona su iznenađeni prihvatili borbu i, otvorivši slabu vatru na neprijatelja, smakli se levo i desno od drumu. Međutim, snašao se komandant 4. bataljona Soko, koji je na drum brzo postavio protivkolski top i protivkolsku pušku, i otvorio snažnu vatru po neprijatelju. Posle još nekoliko uzastopnih borbi neprijatelj je bio prinuđen da se pod zaštitom tenkova povuče u Tuzlu.⁵¹ U borbi sa ovom neprijateljskom jedinicom Brigada je imala dva poginula borca. Poginuli su Đorđe Kresojević, zamenik političkog komesara čete i Aleksandar Savić, borac.

Mrak je pao kada je Brigada izbila u sela Gornje i Donje Dolove, odakle je oko 20 časova počela da potiskuje neprijateljske isturene delove, koji su pojačavali spoljna obezbeđenja Tuzle. Brigada je tek oko 23 časa uspela da stigne na polazne položaje Dokanj—Donje Breše—Jarići. Zbog usputnih borbi zakasnili su i 18. hrvatska brigada i Tuzlanski partizanski odred, a 15. majevička brigada nije stigla na polazne položaje. Zakasnila je i polubaterija haubica, koju su vukli volovi za kolone 1. brigade. Ovi topovi bili su zakopani negde u Mačkovcu i njihovo otkopavanje i osposobljavanje za dejstvo oduzelo je dosta vremena. Ni jedinice južne kolone nisu do određenog vremena stigle na polazne položaje.

Artiljerijska priprema napada paljbom iz haubica trebalo je da počne u 19 časova. Međutim, zakasnila je dva časa. Prva granata iz haubice ispaljena je oko 21 čas. Granata, usled dugog ležanja u zemlji, nije eksplodirala. Zatvarači haubica, koji su takođe bili zakopani u zemlji, nisu bili podmazani, pa su se svaki čas zamrzavali. Tako je iz obe haubice u toku noći ispaljeno svega oko 20 granata, no i ove uglavnom nisu eksplodirale. Prva vojvođanska brigada krenula je u napad, umesto u 20 časova, tek oko 23 časa. Front napada Brigade bio je širok oko 2 kilometra.

Četvrti bataljon napadao je pravcem selo Gornji Dolovi—selo Kojšino—zapadni logor, 1. pravcem selo Gornji Dolovi

—selo Pločnik—Slani Bunar, 3. pravcem Donji Dolovi—istočna padina Parloga—Gradina. (Na Gradinu sa istoka trebalo je da napada i 15. majevačka brigada). Kojšino, Slani Bunar i Gradina bili su najutvrđeniji neprijateljski položaji i predstavljali su ključ odbrane Tuzle. Drugi bataljon bio je u brigadnoj rezervi.

Sva tri bataljona krenula su u napad jednovremeno oko 23 časa. Nešto kasnije u napad su krenuli i Tuzlanski odred i 18. hrvatska brigada.

Petnaesta majevička brigada nije zbog borbi oko Gornje Tuzle te noći ni učestvovala u borbama za Tuzlu, a jedinice južne kolone takođe nisu na vreme počele napad.

Bataljoni i čete kretali su se po nepoznatom terenu bez prethodnog izvidanja. Zbog toga su slabo održavali vezu među sobom i sa Štabom Brigade, odnosno bataljona. To je dovelo do zakašnjenja i nesadejstvovanja.

Borba se u toku noći vodila u većim vremenskim razmacima, bez ikakve organizovanosti vatre, bez jedinstvenosti u napadu, kao i bez odgovarajuće odlučnosti jedinica na svojim sektorima. Dobijao se utisak da se ne radi ne samo o organizovanom napadu na grad, nego čak i o jednom demonstrativnom napadu. Ni neprijatelj sa svoje strane nije ozbiljno reagirao, uglavnom zbog toga što nije imao sređen raspored jedinica u svom odbrambenom sistemu. Tako je propuštena povoljna prilika da se ako ne zauzme grad u toku noći, a ono zaposednu bar njegova odbrambena uporišta.¹

No, i pored svega toga, neprijatelj je ipak u toku prve noći borbe sateran u rovove, što je kod boraca 1. brigade znatno uticalo na održavanje borbenog morala.

Ni napad bataljona 1. vojvodanske iz napred navedenih razloga nije bio bolji od ostalih, ali ne i »bez odgovarajuće odlučnosti«. Bilo je tu i žestokih okršaja, i juriša gde je neprijatelj sasvim »ozbiljno reagovao«. Komandant Brigade Kamenjar nije bio sa Brigadom (bio je ranjen i nalazio se u sanitetu), a zbog svega što je napred izneto (zakašnjanje, nesadejstvovanje, zima i dr.) štabovi brigada, pa i Štab 1. brigade, nisu imali dovoljno uvida niti uticaja na borbu svojih bataljona. Ruska četa se posle prvog juriša rasula po okolnim kućama i tek trećeg dana ponovo se okupila. Zbog

ovakve situacije i očiglednog neuspeha preduzete akcije za oslobodenje Tuzle, koji je proistekao iz nerealne procene neprijatelja, njegovih snaga i mogućnosti, a može se reći i zbog precenjivanja naših snaga i mogućnosti, napad na celom frontu je 17. januara u zoru obustavljen. Prva vojvođanska održavajući manjim odeljancima slabe vatrene dodire sa neprijateljem, povukla se na liniju Pločnik—Matanovići.

Neprijatelj je u toku dana, dobivši u vremena, izvršio popunu i bolji raspored svojih jedinica. Zatim je u 13 časova sa položaja sela Kojšino—Slani Bunar—Gradina, uz pomoć artiljerijske, minobacačke vatre i avijacije, napao položaje 1. vojvođanske brigade na koje je dva časa uzaludno jurišao. Bataljoni 1. vojvođanske su u 15 časova i sami prešli u protivnapad. Vodeći teške borbe, napredovali su oko 500 metara, gde ih je neprijateljska snažna mitraljeska, minobacačka i artiljerijska vatra zaustavila.

Prepodne su u Brigadi održani sastanci sa štabovima bataljona. Među borcima je izvršena partijsko-politička priprema za novi, večernji napad, za koji je doneo naređenje načelnik Štaba 16. divizije. Preduzete su mere kako se ne bi ponovile greške koje su pratile napad prethodne noći: učinjeno je sve da se obezbede sadejstvo i veza unutar bataljona i između bataljona.

Bataljoni 1. vojvođanske su u 20 časova 17. januara sa puno elana i samopožrtvovanja krenuli u drugi napad. Petnaesta majevička brigada još nije bila stigla na svoje položaje. Zbog toga je bočni napad ina neprijateljsku odbranu i ovoga puta izostao, pa je 3. bataljon morao sam da vodi borbe za Gradinu. Hrvatska brigada, koja je još vodila borbu za Piskavicu i kotu 387, nije imala snage da se probije do svojih polaznih položaja. Tako je i te noći ceo teret severnog fronta nosila na svojim plećima 1. vojvođanska. Nije prošao ni jedan čas od početka novog napada, a na frontu Brigade već su se bile rasplamsale žestoke borbe. Grmljavina oružja nije prestajala. U ledenoj januarskoj noći na celom frontu ključalo je kao u vulkanskom grotlu. Bataljoni su, kao i prethodne noći, napadali ina snažno utvrđene položaje Kojšino, Slani Bunar i Gradina. Borci 1. vojvođanske neustrašivo su jurišali na bunkere i golim rukama hvatali za cevi neprijateljskih mitraljeza i puškomitraljeza. Uz zaglušujuće detonacije bombi, borci su uskakali u neprijateljske rovove i kundacima se tukli

sa neprijateljem. Ali je neprijatelj vrlo sporo uzmicao. Dva časa pre svanuća 4. bataljon je bio zauzeo pola sela Kojšina, a 1. prodirao ka Slanim Bunarima. Treći bataljon je istovremeno očistio prednje rovove na Gradini. Međutim, odlučujući položaji još nisu bili zauzeti.

Napadi 17. divizije ina južnom frontu vođeni su neujednačeno, inegde jače, a negde slabije. Napredovanje ove divizije na sektoru južnog fronta bilo je usporeno i neravnomerno. To je omogućilo neprijatelju da pred zoru koncentrira pred 1. vojvođanskom jake snage, naročito da privuče tenkove i artiljerijsko oružje, te su se ujutru 18. januara jedinice 1. vojvođanske našle pred ubitačnom vatrom automatskog oružja. Neprijatelj je izvršio protivnapad jakim rezervama i tenkovima, koji su pokušali da obilaskom levog krila spreče izvlačenje Brigade. U tome ga je sprečio 2. bataljon. Pod pritiskom ovako snažne neprijateljske vatre, 1. i 3. bataljon morali su oko 7 časova da se ponovo provlače kroz žičane prepreke, napuštajući dragocene zauzete položaje i trpeći u tom povlačenju velike gubitke. U ovoj fazi borbe 3. bataljon je izgubio oko 100 boraca i sva četna i vodna rukovodstva. U 1. bataljonu retko je koji četni rukovodilac još bio u stroju. Te noći je u toku borbi oko Kojšina i Gradine izbačeno blizu 200 boraca iz stroja Brigade. To je znatno oslabilo udarnu moć Brigade. Borci su bili na izmaku svojih snaga, osećao se zamor a i potištenost zbog neuspeha i velikih gubitaka.

Iako premorena, 1. vojvođanska je ostala i 18. januara na polaznim položajima. Ni neprijatelj po danu nije vršio napade. Prema zapovesti Štaba 3. korpusa (»Tuzla mora pasti«) naređen je novi, treći napad. Na sektoru napada 3. bataljona uvedena je četa formirana od preostalih boraca. Za komandira ove čete od 47 boraca postavljen je vodnik pratećeg voda D. Banjeglav. Drugi bataljon 1. brigade iz rezerve takođe je uveden u borbu. Na Gradinu, sa istočne strane, napad je vršio i jedan tek prispeli bataljon 15 majevičke brigade. Na ostalim pravcima napada ostalo je sve po starom.

Treći napad je počeo 18. januara u 19 časova. No, kao i prve noći, ovaj napad je od početka bio mlak, slabo organizovan i neravnomeran. Prvo se oglasila 18. hrvatska brigada. Međutim, vatra na njenom sektoru brzo je prestala. Napadi 1. i 4. bataljona 1. vojvođanske na Kojšino i Slani Bunar počeli su nešto kasnije. Ni ovaj napad nije imao većeg uspe-

ha. Glavni napad na Gradinu počeo je najkasnije. Drugi bataljon 1. brigade, jedan bataljon Majevičke i 47 boraca 3. bataljona nisu imali snage da zauzmu Gradinu i da ovladaju utvrđenjima na tom položaju.

Ni jedinice južne kolone nisu uspele da postignu rezultate. Kako ni treći napad nije uspeo, iznurene jedinice 1. vojvođanske bile su prinuđene da se vrate na polazne položaje. Jedan puškomitraljezac 3. bataljona ostao je ranjen na Gradini. Neki stari Tuzlak — Musliman uneo ga je zajedno sa puškomitraljezom u svoju kuću. Da bi ga mogao lečiti u nemačkoj bolnici, prijavio ga je kao sina. U domu ovog retko humanog čoveka Sremac je ostao do oslobođenja Tuzle.

Najzad je 19. januara iznurenu i proredenu 1. vojvođansku smenila na položajima 5. vojvođanska brigada. Došavši na položaje, ova brigada je oko 13 časova, posle kratke minobacačke vatre, izvršila nauspešan napad na Kojšino. Toga dana u noćnom, četvrtom napadu, od bataljona 1. vojvođanske učestvovao je samo 2. bataljon u sastavu 18. hrvatske brigade. I četvrti napad nije ni na severnom ni na južnom sektoru imao uspeha. Štab 3. korpusa je u takvoj situaciji naredio obustavu napada na Tuzlu i povlačenje jedinica.

Posle smene, 1. vojvođanska brigada se 20. januara smestila bez 2. bataljona u rejon sela: Dokanj—Breške—Obdavnica.

Posle obustavljenog napada, komandant odbrane Tuzle naredio je jedinicama da ispadima prošire pojas odbrane Tuzle. Tako je grupa od oko 300 vojnika i tri tenka napala položaje 1. bataljona 1. vojvođanske oko sela Doknja. Bataljon je pustio jedinicu na blisko odstojanje i vairom iz protivkolskog oružja odvojio tenkove od pešadije. Posle oštre tročasovne borbe Bataljon je uspeo da neprijatelja vrati u Tuzlu. Neprijatelj je u ovoj borbi imao, prema proceni Štaba Bataljona, više od 30 ubijenih i ranjenih vojnika. Prvi bataljon je imao 7 ranjenih boraca.

Prva vojvođanska u četvorodnevnom borbama za Tuzlu i oko Tuzle je imala 62 poginula i 161 ranjenog borca (prema tvrđenju komandanta Brigade, bilo je 230 ranjenika). Poginuli su: Toša Tomić, desetar, Milan Mišljenović, desetar, Đorđe Bubarski, vodnik, Gojko Rodić, vodnik, Pera Grmuša, desetar, Radovan Šijak, desetar, Petar Vič, zamenik političkog

komesara čete, Sava Marković, politkomesar čete, Milenko Popović, zamenik komandira čete, Sava Jakšić, komandir čete, Nikola Nešić, zamenik komandanta bataljona, Dušan Goljevac, vodnik, Petar Pavlica, desetar, Ljubica Jelačić, bolničarka, Ilija Živković, desetar, Milan Jovanović, sekretar SKOJ-a u bataljonu, Vasa Tufegdžić, politički komesar čete. Košta Radovanović, komandir čete, Petar Miljković, komandir čete, Miloš Stamanković, komandir čete, Đorđe Ninković, borac, Branko Katić, borac, Sreta Jakić, borac, Jovan Božanić, borac, Milan Radosavljević, borac, Mile Jeremić, borac, Lenka Ležajić, borac, Đorđe Babutucki, borac, Branko Đorđević, borac, Marko Burovac, borac, Pera Bošković, borac, Mehmed Ališić, borac, Svetislav Pandurović, borac, Slavko Bogdanović, borac, Žarko Mihajlović, borac, Nemanja Baćanov, borac, Sava Baćanov, borac, Mladen Savić, borac, Đorđe Milašinović, borac, Milenko Stanković, borac, Triva Sremac, borac, Ilija Čavić, borac, Desimir Runtić, borac. Slobodan Radosavljević, borac, Ljubomir Grgur, borac, Mirko Hrček, borac, Steva Terrek, borac, Jovan Popadić, borac, Sava Tucak, borac, Nikola Ženar, borac, Branko Prodanović, borac. Stipe Grčić, borac, Živan Gavrilović, borac, Milenko Arsenijević, borac, Košta Mihajlović, borac, Steva Stojković, borac, Doka Slavuj, borac, Živan Gavrilović, borac, Đorđe Jokić, borac, Miloš Mijatović, borac, Draga Atanacković, borac, Sava Jelić, borac i Ilija Danilović, borac.

Među ranjenicima bili su: Obrad Vuletić, komandir čete, Miloš Blanić, zamenik komandira čete, Uroš Šuljmanac, Milan Mišćević, Marko Jovanović, politički komesar čete, Jovica Škrbić, zamenik političkog komesara čete, Uroš Čulibrk, zamenik političkog komesara čete, Boško Mandić, zamenik političkog komesara čete, Miroslav Rakić, vodnik, Ilija Sečanski, vodnik, Smail Avdić, vodnik, Jovan Ercegovac, vodnik, Milenko Najić, vodnik, Nikola Mihajlović, vodnik, Doka Smoljan, vodnik, Svetislav Kovačević, vodnik, Joca Živković, politički delegat voda, Rajko Ristivojević, politički delegat voda, Gojko Cvetičanin, politički delegat voda, Steva Nikolić, politički delegat voda, Milenko Arsenijević, politički delegat voda, Cveto Nikić, politički delegat voda, Zagorka Rašeta, bolničarka, Jelica Vukelić, bolničarka, Đurđa Popović, bolničarka, Jelica Nebriđić, bolničarka, Milena Blažić, bolničarka i Zora Borčić, bolničarka.

U ovim borbama borci 1. vojvodanske pokazali su visoku vojničku svest i požrtvovanje. Sticajem okolnosti na Brigadu je ipadao veći teret nego što je ona mogla da podnese. Posle borbi za Tuzlu Štab 16. divizije je pohvalio 1. vojvodansku brigadu: »Vašom upornom borbom, velikom ljubavlju prema narodu i neumoljivom mržnjom prema neprijatelju, vašom krvlju vi ste s čašću ispisali ime vaše Brigade na borbenoj zastavi Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije«.

Napad na Tuzlu nije uspeo, jer pripreme za tu operaciju nisu ostale nepoznate neprijatelju, pa je on privukao jače snage, organizovao odbranu i, zbog nepovezanosti napada, bio u mogućnosti da svojim snagama uspešno manevriše. Ipak, četvorodnevnim napadima jedinica 3. korpusa na Tuzlu bilo je nekoliko hiljada neprijateljskih vojnika vezano i nije moglo da učestvuju u napadu na jedinice narodnooslobodilačke vojske u centralnoj Bosni. Međutim, to se moglo postići manjim žrtvama.

ODMOR NA ZAVEJANOJ MAJEVICI

Posle napada na Tuzlu 16. divizija dobila je zadatak da čisti Trebavu i Posavinu od četnika i zelenog kadra, da ukoči saobraćaj na sektoru Doboj—Tuzla, da onemogući i razbije eventualne ispade neprijatelja iz Brčkog u pravcu Majevice.

Da bi kontrolisala Brčko, 1. vojvodanska brigada se 23. januara pomerila bliže Brčkom — na sektoru Zovik—Maoće" i na ovim položajima ostala do 5. februara. Kako neprijatelj nije vršio ispade iz Brčkog, Štab Brigade je ovo vreme iskoristio da posle teških žrtava oko Tuzle fizički i psihički oporavi jedinice, da reši kadrovske probleme, da analizira borbe oko Tuzle i da utvrdi uzroke velikih gubitaka u ljudstvu kao i da preduzme mere kojima bi takve gubitke u budućim akcijama otklonio.

Prva vojvodanska, koja je do tada bila rasadnik kadrova, našla se u vrlo teškoj kadrovskoj situaciji. Naporni marševi i borbe u zimskoj ofanzivi bili su uzrok što je veliki broj boraca i rukovodilaca u Brigadi bio oboleo i iznemogao.

Ovu, i inače tešku situaciju, još više su pogoršali gubici u borbama oko Tuzle. Za poslednjih mesec i po dana skoro sva bataljonska i četna rukovodstva bila su van stroja. Iako vrlo ozbiljna, ovakva situacija nije bila tragična. U toku proteklih teških borbi izrasli su i oformili se hrabri i snalažljivi vodnici i komandiri, pa su zauzimali odgovarajuća komandna mesta u četama i bataljonima. Teškoće su dolazile s druge strane. Iskustvo je pokazalo da je pre postavljanja na rukovodeće položaje trebalo te buduće rukovodioce provesti kroz vojne i vojno-političke kurseve, na kojima bi oni oformili i produbili svoja u borbama stečena znanja i iskustva. Međutim, zbog stalnih pokreta i borbi, vojni i politički kursevi bili su gotovo obustavljeni. Posebno je izostao rad političko-partijskih kurseva. Sredinom novembra 1943. godine, prilikom formiranja 5. vojvodanske brigade, političko odeljenje Brigade, koje je ranije održavalo partijsko-političke kurseve i osposobljavalo političke komesare i partijske rukovodioce, bilo je rasformirano, a njegovi članovi otišli na nove dužnosti. Arsa Mijović za političkog komesara 5. brigade, Ljubica Đorđević za zamenika političkog komesara Brigade, a treći član Politodela, Maksim Goranović za šefa Ekonomskog odseka Glavnog štaba za Vojvodinu. Zbog nedostataka kadrova novo politodeljenje nije formirano ni pri štabu Brigade, a ni pri Štabu Divizije. Zato je organizovanje i rad vojno-političkih kurseva palo u dužnost partijsko-političkim kadrovima u štabovima brigade i Divizije. Na sličan način obnovljeni su i vojni kursevi pri štabovima Divizije, brigada i bataljona.

Krajem januara novi štabovi bataljona 1. vojvodanske izgledali su ovako:

Prvi bataljon: komandant Niko Đurašević, zamenik komandanta Milan Krompić, politički komesar Gligor Pendić, zamenik političkog komesara Doka Nikolić, intendant Milenko Aćimović, referent saniteta Milena Vozarević, sekretar Bataljonskog biroa SKOJ-a Košta Despenić i obaveštajni oficir Ilija Rukavina.

Drugi bataljon: komandant Boško Marković, zamenik komandanta Milan Bogović, politički komesar Bora Nikolić, zamenik političkog komesara Čeda Dimitrijević, intendant Steva Vučerinac, referent saniteta Kosa Stanojčić i sekretar Bataljonskog biroa SKOJ-a Mladen Mitrović.

Treći bataljon: komandant Radovan Simić, politički komesar Pera Milovanović, zamenik političkog komesara Nada Jovanović, intendant Momir Šoronja i referent saniteta Janja Rak.

Četvrti bataljon: komandant Života Ranitović Soko, zamenik komandanta Doka Ostojić, politički komesar Lazar Čavić, zamenik političkog komesara Nikola Jovanović, intendant Lazar Stolić, referent saniteta Zora Živković, sekretar Bataljonskog biroa SKOJ-a Mirjana Resanović i obaveštajni oficir Steva Resanović.

Prva vojvodanska je 1. februara 1944. godine brojala 1.444 borca, od kojih 1.271 muškarac i 173 žene. Brigada je od automatskog oružja imala: 30 puškomitraljeza, 5 teških mitraljeza i 2 haubice.

Prenošenje teških ranjenika u zimskoj ofanzivi

Sredinom februara 1944. godine u Brigadu je na prostoru Gornje i Donje Piliće stigao transport iz Srema sa 330 novih boraca. Među njima je bilo i oko stotinu Banačana. Oni su prešli preko 200 km i nekoliko reka da bi se priključili vojvodanskim brigadama. U ovo vreme Glavni štab NOV i PO Vojvodine pripremao je snage za prebacivanje u Banat i Bač-

ku pa su skoro svi Banaćani koncentrisani u nekoliko četa. U 3. bataljonu, na primer, formirana je 4. četa od Banaćana. Verovatno je tako bilo i u ostalim bataljonima. Ove »banatske« čete ušle su u novoformirani 5. bataljon tako da je on bio uglavnom sastavljen od Banaćana. Odmah je izvršena popuna postojeća četiri bataljona i ponovo formiran 5. bataljon 1. vojvođanske brigade.

Za komandanta 5. bataljona postavljen je Bura Radoš, za zamenika komandanta Doka Ostojić, za političkog komesara Lazar Čavić i za zamenika političkog komesara Nikola Jovanović. Politički komesar 4. bataljona postao je Pera Jeremič, a njegov zamenik Dragoljub Stevanović.

U ovo vreme počelo je formiranje Štaba 36. divizije pa su pojedini novi članovi štabova zauzimali svoja nova mesta.

Goruće pitanje svih organa i organizacija Brigade bilo je u tom trenutku kako smanjiti broj žrtava u borbama. Tim problemom bavili su se svi štabovi, sve komande i službe Brigade. Partijska organizacija Brigade shvatila je ovaj problem kao problem svesti i odgovornosti. U izveštaju partijskog rukovodioca Brigade od 6. februara 1944. godine stoji između ostalog i ovo:

Analizirajući akcije naše Brigade i konstatujući broj nepotrebnih žrtava, postavili smo kao problem odgovornost. Vojnička obuka novih boraca nije bila izvođena planski i stalno, pa je to jedan od uzroka nepotrebnih žrtava. Pred sve vojne rukovodiocce ovo se postavlja u prvom redu sa stanovišta partijske odgovornosti. S druge strane, dužnost je svih članova Partije da se brinu o drugovima van Partije i to ne samo za njihovo kulturno-političko podizanje, nego i u samoj borbi. No naši partijci-borci nisu se osetili dovoljno kao pomagači rukovodilaca i tako je dolazilo do velikog broja izbačenih boraca iz stroja, jer ovi mladi i neiskusni, dozvoljavali su da ih neprijateljska artiljerija i bacači uspešno tuku... Mi smo na tom pitanju mobilisali čitavu partijsku organizaciju.

Kao rezultat ovih diskusija, formiran je 12. februara Mobilizacioni odsek Divizije, koji je imao na Savi, prema Sremu, Odeljenje za prihvatanje novih boraca. Ovo Odeljenje imalo je, između ostalog, i zadatak da sa novim borcima izvodi vojničku i političku obuku do časa upućivanja u Mobilizacioni odsek Divizije. U bataljonima Brigade takođe su od novih boraca prethodno formirane posebne čete i sa njima vršena vojna obuka (15—20 dana).

Dok su 2, 3. i 4. brigada napadale na četnike u Donjem i Gornjem Žabaru 30. januara — na zelenokadrovce u Posavini 1. i 2. februara, i razbijale trebavske četnike 4. februara, bataljoni 1. vojvođanske uglavnom su se odmarali i održavali zasede na drumu Tuzla—Brčko. Zatim se Brigada 5. februara počela prebacivati prema Zvorniku u rejon Brđani—Krčina—Piliće, kako bi sa toga prostora kontrolisala sektor prema Zvorniku i Jelici i drum Zvornik—Bijeljina. Istoga dana 1. bataljon je sproveo 127 bolesnika i ranjenika u divizijsku bolnicu u Timavi. Treći bataljon otpratio je po mečavi, naročito na Jelici, i po dubokom snegu 12. februara komoru sa hranom za Šekoviće. Na čelu kolone sneg je iprtio i komandant bataljona Radovan Simić Bata, iako mu rana na nozi još nije bila zarasla. Mada se od mečave ništa nije videlo, Bata je vodio svoj bataljon bez vodiča: on je poznavao Majevicu kao svoj Srem. Posle pet dana Bataljon se vratio na Majevicu. Tom prilikom iz Šekovića je dopratio za 16. diviziju komoru sa robom, uglavnom cipelama koje su saveznici padobranima bacali 3. korpusu. Prilikom povratka na Jelici su nađeni leševi trojice smrznutih partizana — Italijana, koji su se, i pored stroge zabrane, odvojili od kolone pri pokretu za Šekoviće, legli da se odmire i tako se smrзли.

Kada je završeno sređivanje unutrašnjeg stanja u jedinicama Brigade, Štab je izdao zapovest da 2, 4. i 5. bataljon očiste od četnika sela Lokanj, Pravoslavni Šepak i Rojčeviče, a Muslimanski Šepak od zelenokadrovaca. U Lokanju se nalazila grupa od četnika, a u Muslimanskom Šepaku, oko 50 do 60 zelenokadrovaca. Bataljoni su 13. februara po dubokom snegu, mečavi i velikoj hladnoći izvršili zadatak. Većina četnika, iako je napad bio iznenadan, uspela je, istina bez odeće i obuće, da pobegne. U Lokanju je ubijeno 12 četnika. I zelenokadrovci su uglavnom pobjegli, ostavivši 4 ubijena i 7 zarobljenih. U ovoj akciji poginuo je Sava Bugarski, borac. Zaplenjeno je 11 pušaka i oko 30 pari obuće.

i Četiri bataljona 1. vojvođanske brigade, nastavljajući da čiste Majevicu od četnika i zelenog kadra, prešli su 20. februara u rejon sela Zabrđe—Ugljevik—čađavica. Peti je sišao u Brodac da prihvati nove borce iz Srema. Sa ovoga terena bataljoni su, pomerajući se prema Čeliću, počeli izvidanje u pravcu Brčkog i Čelića.

NAPAD NA ZELENI KADAR U CELIĆU I RATKOVICU

Situacija na Majevici počela je u drugoj polovini februara da se pogoršava. Sredinom meseca u rejon Vinkovaca pripela je nemačka 13. SS »Handžar divizija«. Ova divizija bila je sastavljena najvećim delom od Muslimana iz Bosne i Hercegovine, a delom i od Albanaca. Muslimana je bilo 60%, a ostalih 40% bili su ustaše i Nemci. Komandni sastav »Handžar divizije« činili su 90% Nemci. Vojnici ove divizije dobili su vojnu i političku obuku kao i religijsku nastavu u nemačkim kasarnama. Tamo su oni i posebno pripremani za borbu u ovim krajevima. Nosili su nemačke uniforme, s tim što su umesto kama imali fesove.

Pronosili su se glasovi da će ova divizija preći u istočnu Bosnu i smestiti štab u Tuzli. U isto vreme nemačka komanda iz Brčkog počela je prikupljati u gradove pripadnike iz sela razbegle Muslimanske milicije, Legije i zeleni kadar, gde ih je obučavala i naoružavala, a zatim je u manjim grupama vraćala u muslimanska sela pored drumova Tuzla—Zvornik i Tuzla—Brčko. Od ovih i već postojećih grupa počelo je formiranje nove Domdo pukovnije »Bosanski planinci«.

Krajem februara grupe oko navedenih drumova postale su veoma osione i agresivne. Istovremeno su i četnici digli glavu. U Podrinju (Šepaku i drugim srpskim selima) četničke grupe su se povezivale sa četnicima iz Srbije. U drugoj polovini februara pripreman je prelazak veće grupe četnika iz Srbije u istočnu Bosnu. Četnici sa sektora Spreče i Papraće krenuli su 23. februara prema Majevici, gde su nameravali da se spoje sa muslimanskim fašističkim jedinicama i Nemcima na ovom terenu.

Štab 16. divizije primetio je, istina malo kasno ovu neprijateljsku aktivnost na Majevici. Odmah je zatražio i dobio saglasnost Štaba 3. korpusa da svoje brigade prebaci sa Trebave na Majevicu radi uništenja ovih neprijateljskih snaga. Glavnina divizije, 2. 3. i 5. brigada, krenula je 24. februara sa Trebave u pravcu sela Čelić i Ratkovići.

Štab 1. vojvodanske brigade, ne znajući za ovu odluku Štaba divizije, rešio je da svojim snagama i uz pomoć Majevičkog partizanskog odreda 24. februara napadne zelenokadrovce u selima Čelić i Ratkovići. U ovim mestima, koja su bila opasana rovovima, nalazilo se oko 400 zelenokadrovaca i

milicije. Zapovest za napad na neprijateljske snage u ovim selima Štab Brigade izdao je 23. februara. Prema toj zapovesti, 4. bataljon je trebalo da napadne selo Ratkovići, a tri ostala Čelić.

Četvrti bataljon je 23. februara u ponoć krenuo iz sela Mrtvice pravcem Koritaši—Pukiš. Tu se podelio u dve kolone. Malobrojnija kolona krenula je da napadne Ratkoviće sa severa, preko kote 192 i 197. Druga kolona, brojnija, trebalo je da napadne Ratkoviće sa zapada preko Gornje Mahale, sa zadatkom da što brže upadne u selo.

Prvi bataljon dobio je zadatak da krene, takođe u ponoć, iz Babetina Brda i da preko Mrtvice napadne Čelić sa severa, uglavnom drumom Pukiš—Čelić, i manjim snagama u zasedama da sprečava izvlačenje neprijatelja prema Ratkoviću.

Treći bataljon je trebalo da direktno napada u pravcu centra Čelića. Napad bi se odvijao uglavnom između drumova Koraj—Čelić i Lopare—Čelić sa jugoistočne strane. Bataljon je na ovaj zadatak ikrenuo u ponoć 23. februara iz Tutnjevca.

Drugi bataljon je trebalo da zasedama onemogući izvlačenje neprijatelja na sever i zapad. Bataljon je krenuo iz sela Mrtvice preko Praulja i Grabovca, i postavio se na severnim padinama Oglavka. Sa dve čete zatvorio je pravac prema Vejzovini i Vražićima, sa 3. četom i protitivkolskom puškom pravac od Brčkog a 4. četom zatvorio je put prema Ratkovićima.

Drugi bataljon Majevičkog odreda trebalo je da se prema zapovesti postavi do 5 časova ujutru na južne padine Oglavka i da onemogući izvlačenje neprijatelja dolinom čeličke reke u pravcu Bukovice.

Početak napada određen je za 24. februar u 5 časova.

Svi bataljoni 1. vojvodanske brigade stigli su na položaje u određeno vreme. Međutim, 2. bataljon Majevičkog odreda nije stigao na određene položaje na južnim padinama Oglavka. Njegovo rukovodstvo smatralo je da su neprijateljske snage u čeliću prejake i pretpostavljalo je da će i 1. vojvodanska odložiti napad. Tako je Oglavak (vis. 338 m), koji se nalazi zapadno od sela i koji dominira okolnim položajima, ostao bez kontrole.

Napad je počeo tačno u 5 časova. Četvrti bataljon je posle 'jednočasovne borbe uspeo da ovlada selom Ratkovići. Ubijeno je 12—15 vojnika i ranjeno oko 20.

Istovremeno sa napadom na Ratkoviće, 3. i 1. bataljon napali su posade oko Čelića. Prvo je 1. bataljon prodro sa severa u selo. U ovom prodoru poginuo je politički komesar Bataljona Gligor Pendić. I 3. bataljon je posle jednočasovne borbe uspeo da uđe u Čelić sa istočne strane. Zelenokadrovci su se, potisnuti iz Čelića, povukli na Oglavak, koji zbog nedolaska 2. bataljona Majevičkog odreda nije bio zaposednut. Sada je neprijatelj sa Oglavka počeo da obasipa vatrom borce 1. bataljona u severnom delu sela. Izložen snažnoj bočnoj vatri sa Oglavka, 1. bataljon je bio prinuđen da napusti Čelić. Tom prilikom pretrpeo je znatne gubitke.

Treći bataljon, koji je takođe bio izložen neprijateljskoj vatri sa Oglavka, uspeo je da protera zelenokadrovce iz Čelića, ali nije mogao da razvije punu aktivnost, jer ga je vatra sa Oglavka ometala i nanosila mu gubitke.

Međutim, 2. bataljon Majevičkog odreda, koji je trebalo da se nalazi na severnim padinama Oglavka, nije ništa preduzimao da ometa neprijateljsku aktivnost sa tog ubitačnog položaja, nego je zaposeo položaje koji su se nalazili minogo zapadnije od onih koje je trebalo da zaposedne. Zbog toga nije ni uticao na razvoj situacije u Čeliću.

U ovoj veoma teškoj situaciji počela je intervencija oko 100 do 150 Nemaca iz Brčkog. U pomoć četi 2. bataljona koja je osiguravala taj pravac posiate su dve čete 3. bataljona, pa je neprijatelj brzo potisnut u Brčko. Ali se situacija tim uspehom nije mnogo poboljšala. Na jedinice 1. vojvodanske koje su vodile borbe oko Ratkovića i Čelića, iznenada su izvršili napad oko 100 četnika iz pravca Miroslavaca. To je bilo poslednje neprijatno iznenađenje u sklopu nepredviđenih događaja. Četnici su sa ovog pravca napali i potisnuli jednu četu 3. bataljona, koja se nalazila na obezbedenju sa severoistoka i čije je povlačenje dovelo 3. bataljon u veoma tešku situaciju. Našao se pod unakrsnom vatom, pa je bio prinuđen da se povuče iz Čelića, trpeći teške gubitke. U povlačenju je ranjen komandant 3. bataljona Radovan Simić Bata. Oko ranjenog komandanta stvorila se dramatična situacija. Čim je komandant Simić pao, jedan borac je pritrčao da ga izvuče, ali ga je usmrtio metak. Odmah su pritrčala još dva boica da iznesu ranjenog komandanta. Jedan od njih je ranjen. Najzad su dva druga borca uspela da podignu ranjenog koman-

danta i da ga ponesu. Prilikom izvlačenja komandant Bata je pogođen sa još dva metka. Zatim je pogođen i treći put, ovoga puta smrtonosno. Komandant Simić poginuo je na rukama svojih boraca. Smrt dostojna hrabrog i voljenog komandanta.

Izvlačenjem 3. bataljona iz Čelića završen je pokušaj 1. vojvođanske da uništi zeleni kadar u tom mestu. Ovo je bila borba u kojoj su zbog slabe saradnje, nebudnosti i potcenjivanja neprijatelja pale nepotrebne žrtve.

Partijski aktiv Prve brigade posle jednog savetovanja

Prema proceni Štaba Brigade, neprijatelj je u Čeliću imao 25 ubijenih i 34 ranjena vojnika. Prva vojvođanska imala je 21 poginulog i 26 ranjenih boraca.

Sem komandanta 3. bataljona Radovana Simića Bate i politkomesara bataljona Gligora Pendića, u borbama na Čeliću i Ratkovićima su poginuli: Petar Slavuj, politički delegat voda, borci Branko Jovanović, Laza Nikolić, Jovan Jevremović, Čeda Jovanović, Srbislav Mihajlović, Vukašin Cvetković, Bora Pantelić, Spasa Koturović, Anton Marjanović, Dušan Vasiljević, Milan Čikoš, Mita Savić, Obrad Lovrić i Petar Božić, Žarko Kuzmić, politički delegat voda, i Nikola Čubra, vodnik.

Među ranjenima su bili: Hasan šušnjar, zamenik komandira čete, Pera Jovanović, zamenik komandira čete, Nikola Stanojević, politički delegat voda i Dušanka Filipović, bolničarka.

Već sutradan, 25. februara, na Čelić su stigle brigade 16. divizije. One su u snažnom naletu, uglavnom 5. vojvođanska, oslobodile Čelić i uništile 207 neprijateljskih vojnika.

U Čeliću su oslobodile ranjenu bolničarku, koju su zelenokadrovci prethodnog dana zarobili i mučili. Ona se vrlo hrabro držala, ali su rane i pretrpljene muke učinile svoje: umrla je na nosilima svojih drugova, pevajući partizanske pesme.

OFANZIVA 13. NEMAČKE SS DIVIZIJE NA SEMBERIJU I MAJEVICU

Drugo zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, održano u Jajcu 28—29. novembra 1943. godine, odlukom o formiranju Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, kao i ostale odluke donete na tom zasedanju, označavali su ulazak u novu fazu konstituisanja federativne Jugoslavije. Osnovica nove države bila je prostrana oslobođena teritorija zapadno od Drine, na kojoj je bila organizovana nova narodna vlast, kao i čvrsto organizovana, dobro naoružana i u ratu prekaljena Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Pred svim organima nove Jugoslavije, a posebno pred Vrhovnim štabom bio je logički zaključak da žarište borbe treba što pre preneti na teritoriju istočno od Drine. Vrhovni štab je od formiranja prve vojvođanske jedinice narodnooslobodilačke vojske za taj zadatak bio predvideo i vojvođanske jedinice. Ukoliko je nemačka komanda iz svojih strateških razloga više onemogućavala prelazak narodnooslobodilačkih jedinica u Srbiju, Vrhovni štab je za sprovođenje ovog cilja vršio u istočnoj Bosni i Hercegovini sve veće sistematsko grupisanje i pojačavanje snaga. U novembru 1943. godine formiran je u istočnoj Bosni 3. korpus, čiji je jedan od ciljeva bio i stvaranje uslova za prelazak u Srbiju.

Dolazak nemačke 13. SS divizije na teritoriju Vojvodine, Srbije i istočne Bosne bio je jasan znak da nemačka komanda

posle neuspeha u decembarskoj ofanzivi ne odustaje od onemogućavanja prelaska jedinica Narodnooslobodilačke vojske u Srbiju.

Za ovo nemačka komanda je u proleće 1944. godine, pored 13. SS divizije, angažovala 7. SS diviziju »Princ Eugen«, 1. ustašku brigadu iz Sarajeva, 3. lovačku brigadu iz Tuzle, zatim sve ustaše, zelenokadrovce i četnike sa terena istočne Bosne. Zimska ofanziva pokazala je neprijatelju da jedinice Trećeg korpusa, kao ni ostale jedinice Narodnooslobodilačke vojske, ne može uništiti povremenim »okruženjima« i »čišćenjima«. Zato je svojim jedinicama, a naročito 13. SS diviziji, koja je za ovu priliku specijalno pripremana i brojno ojačana (oko 19.000 vojnika), nemačka komanda odredila drugu taktiku. Ove neprijateljske jedinice, raspoređene na periferiji istočne Bosne, imale su zadatak da postepeno osvajaju teren, da se na njemu duže zadržavaju i da se sa njega popunjuju ljudstvom, najzad da i same primene takvu taktiku koja će im omogućiti uspešniju borbu protiv jedinica NOV i PO.

Štab 3. korpusa vršio je tokom januara i februara 1944. godine prethodne pripreme za prelazak u Srbiju. Divizije su čistile istočnu Bosnu od četnika i zelenokadrovaca. Istovremeno je vršeno organizaciono i kadrovsko pripremanje jedinica za nove zadatke. Naredbom Štaba 16. divizije od 7. februara formiran je od dotadašnje Mačvanske čete (4. četa 2. bataljona 1. vojvođanske brigade) Mačvanski partizanski odred, koji je imao oko 100 boraca. Uporište Mačvanskog partizanskog odreda nalazilo se na levoj obali Drine u rejonu Zvornik—Rača. U 1. vojvođanskoj brigadi zamenjena su dva komandanta bataljona i jedan politički komesar. Partijske organizacije i vojnopozadinske organizacije vršile su organizaciono i političko učvršćivanje mnogih organa i organizacija NOP-a na ovom terenu. Na oblasnom savetovanju KPJ za istočnu Bosnu, koje je počelo 29. februara u slobodnoj Bijeljini, i kojem su pored delegata prisustvovali i delegati Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu, Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i 16. divizije, konstatovano je da je sadašnji snažan razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u istočnoj Bosni i Vojvodini rezultat čvrste i borbene saradnje organizacija NOP-a, NOV-a i naroda obeju oblasti, kao i da je proširivanje i učvršćivanje te saradnje uslov za njegov dalji razvoj.

FORMIRANJE 36. VOJVOĐANSKE DIVIZIJE

Sredinom januara 1944. godine u Sremu je formirana i 6. vojvodanska brigada. Odlukom Vrhovnog štaba NOV i POJ do 3. marta formirana je 36. vojvodanska udarna divizija. U njen sastav su ušle 3, 5. i 6. vojvodanska brigada. U 16. diviziji ostale su 1, 2. i 4. vojvodanska brigada. Za komandanta novoformirane 36. divizije postavljen je major Marko Peričin Kamenjar, dotadašnji komandant 1. vojvodanske brigade, za zamenika komandanta major Dušan Vukasović, dotadašnji komandant 3. brigade, za političkog komesara Stefan Mitrović, dotadašnji politički komesar 16. divizije, i za načelnika Štaba Anton Rolundžić, dotadašnji načelnik Štaba 2. krajiške brigade. U 16. diviziji ostao je i dalje komandant general-major Danilo Lekić. Za zamenika komandanta postavljen je major Radoslav Jović, dotadašnji komandant 2. vojvodanske brigade, za političkog komesara Paško Romac, dotadašnji politički komesar 1. vojvodanske brigade, a za načelnika štaba potpukovnik Mileta Đukić.

Novi štab 1. vojvodanske brigade sačinjavali su: komandant major Ilija Bogdanović čiča, komandant 2. sremskog odreda i raniji zamenik komandanta 1. vojvodanske, politički komesar Jovan Štokovac Džoje, politički komesar 3. bataljona, zamenik političkog komesara ostao je Ljuba Momčilović, načelnik Štaba potpukovnik Periša Grujić, a referent saniteta Mirjana Čalenić Crna. Nešto kasnije za zamenika komandanta postavljen je Niko Đurašević.

U tom trenutku obe divizije imale su zadatak da što duže sprečavaju prelazak 13. SS divizije na Majevicu i u Semberiju. Istovremeno su imale zadatak da ove terene čiste od zelenokadrovaca i četnika, koji su zbog očekivane neprijateljske ofanzive počeli da bivaju sve nasrtljiviji.

Štab 16. divizije, koji je do formiranja 12. korpusa bio operativni štab za obe vojvodanske divizije, izdao je 1. marta zapovest da se brigade rasporede tako kako bi najuspešnije sprečile prodor neprijateljskih snaga iz Brčkog, Tuzle i Zvornika prema Savi. Ovakvim rasporedom brigada trebalo je da se obezbedi prebacivanje 4. i 6. brigade iz Srema, ukoliko bi se za to ukazala potreba. Prva brigada i Mačvanski odred, koji je bio pod njenom operativnom komandom, zaposeli su levu obalu Drine da spreče upad neprijatelja u Semberiju i

Majevicu iz Srbije. Istovremeno sa ovim pokretima preduzeta je i evakuacija divizijske bolnice iz Trnave i skladišta sa Majevice u Birač. Peti bataljon 1. vojvođanske i 4. bataljon 2. brigade otpratili su 5. marta deo bolnice i komoru sa hranom za Birač.

Prisustvo 13. SS divizije u blizini istočne Bosne sve je više ohrabrialo zelenokadrovске i četničke snage na Majevici. Likvidiranjem zelenokadrovskog uporišta u Čeliću, koje je 16. divizija uspešno izvršila 25. februara, razbijene su neprijateljske snage koje su se oslanjale na garnizon u Brčkom. Zelenokadrovске snage koje su se oslanjale na Zvornik, ostale su netaknute. Ove snage počele su se prikupljati u rejonu sela Kozluk—Trnavica—Muslimanski Šepak. Tih dana te snage su narasle do 1.500 ljudi i počele koncentraciju za prodor prema Bijeljini. četnički vojvoda Kerović prešao je 2. marta sa 150 četnika u Brčko.

Štab 16. divizije odlučio je da ipre inego što bi 13. SS divizija uspela da forsira reku Savu, brzim zahvatom uništi ove neprijateljske snage. Taj zadatak trebalo je da izvrše brigade 16. divizije i jedna iz 36. divizije. One su sa tim ciljem prikupile snage na bližim položajima. Prva vojvođanska brigada nalazila se već od 5. marta na prostoru sela Gornja Pilića—Bare.

Bataljoni su 6. marta oko podne krenuli sa svojih polaznih položaja prema neprijatelju."

Popodne toga dana bataljoni su kroz hladnu prolećnu snežicu gacali preko useka i potoka, pripucavajući na manje grupe neprijateljskih vojnika, koje su pokušavale da pruže otpor ili su bežale prema svojim glavnim snagama. Zelenokadrovске i četničke starešine ne prihvatajući veće borbe, povlačili su svoje snage prema selu Trnovici, zatim Skočićima i najzad prema Kozluku i Zvorniku. Sve glavne snage zelenog kadra bile su do večeri 6. marta u Zvorniku. U toku povlačenja neprijatelj je imao oko 20 poginulih, a izgubio je 8 pušaka i nešto municije. No, iako u ovoj akciji nije postignut značajan vojnički uspeh, politički uspeh je bio veliki. Narod ovoga kraja, u kojem je neprijateljska propaganda bila veoma jaka, video je brojnu i dobro naoružanu vojsku i osetio

prijateljski odnos te vojske prema muslimanskom življu. Noć uoči 7. marta i taj dan bataljoni 1. vojvođanske proveli su na prostoru sela: Muslimanski Janjari—Muslimanski Šepak—Gradac—Pravoslavni Šepak—Ročević. U toku toga dana jedinice Brigade krstarile su terenom, progoneći manje grupe četnika i zelenokadrovaca, koje još nisu bile uspele da se izvuku u Zvornik.

Ne uspevši da unište zeleni kadar u okolini Zvornika, brigade su se 8. marta vratile na ranije položaje, 1. vojvođanska rasporedila se na prostoru sela Gornja Pilića—Bare—Krčina i sa toga terena kontrolisala levu obalu Drine.⁹⁰

Prvih dana marta delovi 13. SS divizije počeli su iz uporišta na pruzi Vinkovci—Sremska Mitrovica ofanzivu na Bosutske šume. Tih dana u bosutskim šumama nalazili su se 4. vojvođanska brigada, 2. sremski odred i Glavni štab Vojvodine sa jednim bataljonom 6. vojvođanske brigade. Neprijatelj je, kao i obično, počeo ofanzivu nasilnim izviđanjem i napadima manjim snagama. Jedna jedinica 13. SS divizije napala je 2. marta 3. bataljon 4. vojvođanske u Jameni. Pritisak neprijatelja na položaje 4. brigade i 2. sremskog odreda, koji su bili na desnoj obali reke Bos.uta, stalno se pojačavao. Neprijateljske snage su 9. marta uspele da uz pomoć tenkova i artiljerije probiju položaje Odreda i Brigade i da ih prisile na povlačenje u istočnu Bosnu. Toga dana Savu je prešao i Glavni štab Vojvodine sa jednim bataljonom 6. vojvođanske brigade. Savu su istoga dana prešli i 4. vojvođanska i dva bataljona 2. sremskog odreda. Bilo je jasno da će neprijateljske snage preći Savu. Zato je Štab 16. divizije izdao 10. marta zapovest o rasporedu brigada za doček neprijateljskih jedinica, čiji se prodor u Semberiju očekivao." Prva brigada raspoređena prema Brčkom, da onemogući prodor neprijatelja u pravcu Bijeljine, zaposela je prostor Bogutovo Selo—Gornje Zabrđe. Druga i 4. brigada zauzele su položaje severnije, bliže Savi. Radi neposredne kontrole reke, nasip pored Save na prostoru od Bosanske Rače do Domuskele zaposela su dva bataljona 2. sremskog odreda. Na položajima iza njih, u prostoru Brodac—Velino Selo, nalazio se jedan bataljon 4. bri-

⁹⁰ Zbornik NOR, tom IV, knj. 23, dok. 40.

gade. Prva vojvođanska se 12. marta pomerila na prostoje Miroslavoi—Puškovac—Maleševci, radi bolje kontrole drumova Brčko—Tuzla.

Neprijatelj je, posle proboja položaja 4. vojvođanske brigade na reci Bosutu, izbio 10. marta na levu obalu Save. Odatle je počeo da vrši izviđanje i druge pripreme za prebačivanje svoje glavnine.

U 7 časova 14. marta neprijateljske snage (27. puk) su posle snažne artiljerijske i minobacačke vatre amfibijama i oklopnim brodičima forsirale Savu kod Bosanske Rače i Brezovog Polja. Pred neuporedivo snažnijim i naoružanijim neprijateljem 2. sremski odred se povukao sa obale.

Tako je počela nova neprijateljska ofanziva na jedinice 3. korpusa i 16. i 36. diviziju u istočnoj Bosni.

Istoga dana (14. marta) Štab divizije, kao operativni štab jedinica na Majevoici, izdao je štabovima 36. i 38. divizije, zatim potčinjenim brigadama i partizanskim odredima na Majevoici zapovest za odbranu slobodne teritorije u severnom delu istočne Bosne:

Vještīm manevrima, brzim zabacivanjem naših jedinica na bokove i iza leđa neprijatelja, odlučnim udarcima i sa punom odgovornošću spriječiti neprijatelju odbacivanje naših snaga sa ovog sektora i onemogućiti mu zaposjedanje glavnih tačaka na sektoru, uništavajući njegovu živu snagu."

Bataljoni 1. vojvođanske ostali su na starim položajima kao opšta rezerva prema Brčkom i pravcu Lopare—Gornja Tuzla. Prvi bataljon nalazio se na Maleševcima, 2. u Miroslavcima, 3. u Puškovcu, 4. u Žutavki i 5. u Tutnjevcu.

U zoru 15. marta 28. lovački puk 13. SS »Handžar divizije« iz Brčkog krenuo je u napad u dva pravca: prema Čelici i prema Brezovom Polju. Snažna neprijateljska kolona od 1.500 do 2.000 vojnika sa 7 tenkova probila se do 11 časova drumom u Čelic. Štab 1. vojvođanske, da bi zatvorio neprijatelju put iz Čelice u Koraj, prebacio je 1. bataljon u Koraj. Bataljon je u zaseocima Jovanović i Gajevi zaposeo drum prema Čelici. Posle kratkog zadržavanja u Čelici, neprijateljska jedinica od oko 400 vojnika produžila je za Koraj. Prvi

bataljon dočekaao je ovu jedinicu između Gajeva i Jovanovića i potisnuo je u Čelić.⁹³ To je isto uč'nio i 2. bataljon na Mirosavačkoj kosi (kota 371). Neprijatelj je u ovim borbama imao oko 30 vojnika izbačenih iz stroja, dok je 1. vojvodanska imala 2 poginula i 5 ranjenih boraca.⁹⁴

Za nastupajuću noć između 15. i 16. marta Štab 16. divizije planirao je protivnapad na Čelić, da neprijatelja vrati u Brčko. U ovom napadu, pored 1. vojvodanske, trebalo je da učestvuju i dva bataljona 2. vojvodanske i neke jedinice 36. divizije. Tokom priprema, dok su bataljoni bili u pokretu prema novim položajima, neprijatelj je ponovo ušao u sela Jovanović i Gaj, a odatle u Babetine Brdo i Goletiče. Te noći je 2. vojvodanska vodila teške borbe sa neprijateljem, koji je nadirao u pravcu Brezovog Polja. Zbog toga nije mogla da uputi svoja dva bataljona za napad na Čelić. U trenutku kada je 1. bataljon 1. vojvodanske napuštao Koraj da bi zauzeo svoje polazne položaje za napad na Čelić, u Koraj je iz pravca Babetina Brda ušla neprijateljska jedinica od 250 vojnika. Ne želeći da ostavi prazan prostor za prodor neprijatelja prema Tutnjevcu i Zabrđu, gde su se nalazili bolnica i Štab Divizije, Štab 1. vojvodanske brigade je zaustavio 1. bataljon i naredio mu da 16. marta u 2 časa ujutru napadne neprijateljske snage u Karaju i da ih protera. U ovakvoj situaciji napad na Čelić nije te noći izvršen.⁹⁵

BORBE ZA KORAJ I OKO KORAJA

Prvi bataljon je prema zapovesti tačno u 2 časa iznenada napao Koraj i posle jednočasovne borbe proterao neprijateljske snage u pravcu Babetine Brda. Neprijatelj je lom prilikom imao 15 ranjenih i ubijenih vojnika. Prvi bataljon zaplenio je i 1 šarac, 1.000 metaka, 7 konja i izvesnu količinu druge vojne opreme. Pošto je proterao neprijatelja, 1. bataljon je u zoru izašao iz Koraja i zaposeo neprijateljske bunkere prema Čeliću kod Gajeva. Peti bataljon zaposeo je položaje oko drumu Koraj—Tutnjevac, zatvarajući na taj način

⁹³ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 24, dok. 82.

⁹⁴ Arhiv VII, reg. br. 8—4, k. 964.

pravac od Babetine Brda i Goletića. Drugi, 3. i 4. bataljon bili su u pokretu posle odloženog napada na Čelić. Njihov povratak u sastav Brigade očekivao se tokom dana.⁹⁶

Tokom prepodneva 16. marta 28. puk 13. SS divizije otpočeo je iz Čelića koncentrisan napad na Koraj i snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom obasuo položaje 1. i 5. bataljona. Zahvaljujući bunkerima i rovovima, koje su zelenokadrovci bili ranije izgradili u ovom prostoru, bataljoni su izdržali vatru i uspeali da odbace prvi juriš i preko 50 vojnika izbače iz stroja. Bataljoni su izdržali i drugi juriš. Međutim, neprijatelj je uspeo da se održi u krajnjim kućama Koraja i nastavi da tokom celog dana snažnom vatrom tuče bataljone. Najzad, i da ih primora da napuste Koraj. Bataljoni su se povukli jugoistočno, na nove položaje, ispod samog sela na prostoru Brdo—Babajača—Groblje—Dolovi. Tu su bataljoni ostali u toku noći između 16. i 17. marta. Neprijatelj je cele te noći tukao njihove položaje iz teškog oružja. Manji delovi Brigade neprekidno su uznemirivali neprijatelja, vršeći demonstrativne napade na Koraj i Mirosavce.⁹⁷

I na položaje 2. brigade neprijatelj je ceo dan vršio snažan pritisak. Zbog toga je i ova brigada toga dana uveče promenila položaje.

U rano jutro 17. marta nastavljene su oštre borbe oko Koraja. Neprijatelj je hteo da se po svaku cenu probije drumom iz Koraja prema Tutnjevcu, kako bi se spojio sa kolonom 27. puka, koja je, zauzevši toga dana Bijeljину i Zabrđe, nadirala prema Tutnjevcu. Tek treći put uspeo je da se dokopa Tutnjeva. Novim protivnapadom koji su izvršila tri bataljona 1. i dva bataljona 2. vojvođanske brigade, neprijatelj je oko 19 časova odbačen u Koraj. Bataljoni ove dve brigade ponovo su zauzeli svoje ranije položaje oko Koraja. U borba-
ma tokom dana neprijatelj je imao preko 60 mrtvih i ranjenih vojnika.⁹⁸

Druga vojvođanska brigada takođe je uspela da u toku dana ukoči nadiranje neprijateljske kolone od Bijeljine prema TutnjevGu.

⁹⁶ Arhiv VII, reg. br. 8—4, k. 964.

⁹⁷ Arhiv VII, reg. br. 8—4, k. 964.

Neprijatelj je 18. marta imao u Koraju oko 1.500 vojnika. Kamionima je u toku noći stalno dovlačio pojačanja.

Prva i 2. vojvođanska brigada bile su trodnevnim borbama i napornim marševima iscrpljene, a imale su i dosta gubitaka. Borcima je ponestalo municije. Štab Divizije naredio je da 18. marta u zoru počne napad 1. vojvođanske brigade na Koraj, a 2. vojvođanska na Zabrdę. Bataljoni brigada su u toku noći dobili zadatke i u 3 časa 18. marta krenuli u napad. Peti bataljon pošao je od šešlića, severoistočnom ivicom Koraja prema Goletićima, 3. bataljon kretao se pravcem od Groblja i Dolova, 1. je krenuo u napad sa brda prema džamiji i drumu Koraj—Čelić, 2. je nastupao ispod Medednika prema Gajevima, a 4. na Mirosavce.

Oštra borba počela je u zoru na celom frontu Brigade. Borci 1. vojvođanske su i ovoga puta ispoljili svoju borbenost i čvrstu rešenost da osvete zločine koje je 13. SS divizija počinila na svome putu po Sremu i istočnoj Bosni, i da joj ne dopuste da olako zagospodari Semberijom. Brza i ubitačna neprijateljska artiljerijska i minobacačka vatra nije mogla da zaustavi silovite juriše Vojvođana. O ovim borbama komandant Divizije Lekić rekao je: »Sa takvom vojskom milina je ići u borbu. Vojvođani ne izostaju ni u čemu iza boraca proleterskih brigada, njima je potrebno samo veće iskustvo i vojnička izvežbanost.«

Neprijatelj se iz Koraja i sa okolnih položaja žilavo branio. Peti bataljon uspeo je da se sa severoistočne strane probije u selo, gde je počeo da vodi ulične borbe. I delovi 1. bataljona uspeali su da u selu zauzmu prve rovove. Puna tri časa vodile su se žestoke ulične borbe. Neprijatelj je dovlačio pojačanja od Goletina Brda. Sve neprijateljske snage bile su se ustremile na 5. bataljon, koji se borio u selu, izložen ubitačnoj vatri sa svih strana i trpeći teške gubitke. Ovaj je bataljon, najzad, uspeo da se uz pomoć 1. bataljona izvuče iz sela. To je morao da učini i 1. bataljon. Posle izvlačenja bataljoni su zauzeli položaje oko sela. Zatim je neprijatelj protivnapadima pokušao da se oslobodi čeličnog obuhvata. Bataljoni su ipak sve te napade, istina uz najveće napore, izdržali i neprijatelj nije uspeo da ih pomeri sa položaja oko sela. Ce-

tvrti bataljon, koji je potisnuo neprijatelja iz Mirosavaca, nije uspeo da ga protera sa dominirajuće kote 371. Zbog toga se morao pomeriti na položaje oko Žutavke.

Neprijatelj je imao preko 100 vojnika izbačenih iz stroja i u toku dana nije vršio nove protivnapade.¹⁰⁰

I 1. vojvodanska brigada je pretrpela velike gubitke —36 poginulih i 60 ranjenih boraca. Naročito je mnogo žrtava bilo u mladom, neiskusnom i slabo naoružanom 5. bataljonu. Iako je većina boraca tek u ovoj borbi trebalo da dođe do oružja, ceo bataljon se istakao svojom borbenošću i upornošću.

Neprijatelj je u toku noći između 18. i 19. marta neprekidno zasipao vatrom položaje Brigade, koja je manjim delovima cele noći vršila demonstrativne napade.

Ujutru 19. marta neprijatelj je preduzeo opšti napad da bi deblckirao Koraj. U 7,45 časova počela je još žešća borba nego prethodnog dana. Ovoga puta bataljoni 1. vojvodanske branili su svoje položaje. Posle pripreme snažnom vatrom iz teških automatskih oružja, neprijatelj je prešao u prvi silovit napad. Tek u 11 časova u trećem napadu, neprijatelj je uspeo da potisne 2. bataljon sa položaja Brdo, a zatim da zauzme i položaje 1. bataljona. Zauzevši položaje na Brdu, neprijatelj je sa ovog dominantnog visa počeo snažno da tuče bokove ostalih bataljona. U novonastaloj situaciji Stab Brigade je počeo oprezno da manevriše bataljonima, kako bi sa što manje žrtava izbeglo tešku situaciju i obezbedio prihvatanje jedinica u slučaju da se moraju ozbiljnije povlačiti. Peti bataljon, čiji su borci ostali skoro bez municije, polako se povlačio drumom prema Tutnjevcu i upornom borbom zadržavao kolonu od 300 vojnika sa dva tenka, 3 oklopna automobila i 3 kamiona. Najzad se morao, zbog potpunog nedostatka municije, da smakne sa druma u selo Puškovac. Neprijateljska kolona iz Brčkog odnosno Čelića sastala se oko 14 časova u Tutnjevu kod crkve sa kolonom iz Bosanske Raće, odnosno iz Bijeljine. Tako je neprijatelj uspeo da posle četvorodnevnih borbi potisne vojvodanske jedinice na 15 do 18 kilometara od Save i da im preseče vezu sa Vojvodinom. Približavanjem neprijateljskih smaga padinama Majevice zapretila je opasnost divizijskoj bolnici u Trnavi i Jablanici, u

kojoj se nalazilo 1.868 ranjenika i bolesnika. Štab 3. korpusa je istoga dana poslao depešu Štabu Divizije: »Ranjenici ne smeju pasti«. Ova depeša postala je parola vodilja s kojom su Vojvođani nastavili borbu sledećih dana.

Posle povlačenja sa položaja oko Koraja, novi raspored bataljona 1. vojvođanske pružao se kosama južno od Koraja: od kosa iznad Puškovca, preko Goduša i Udrigova, sve do Mramorja. Neprijatelj je poslepodne nastavio napade, ubacujući se klinasto u položaje između bataljona. Iako bez dovoljno municije, bataljoni su vršili protivnapade. Prvi, 2. i delovi 5. bataljona su u jednom protivnapadu naterali neprijatelja u bekstvo prema Koraju. Neprijatelju su naneti ozbiljni gubici. Imao je 30 mrtvih i ranjenih, a izgubio je i nešto oružja i municije. Posle ovoga neprijatelj više nije napadao položaje Brigade.

Zbog zamorenosti boraca usled neprestanih petodnevnih borbi i oskudice u municiji Štab 16. divizije naredio je 18. marta uveče 1. brigadi da se odvoji od neprijatelja i neprimećeno povuče na nove položaje Tobut—Vukosavci—Priboj.¹⁰ Ovde je prispela veća pošiljka engleskih pušaka, puškomitraljeza »bren« i municije. Trebalo je dva dana da se novo oružje očisti i osposobi za borbu.

Slična situacija bila je i na sektorima ostalih brigada. Zato su 16. i 36. divizija te večeri prestale sa napadima na 13. SS »Handžar diviziju«. Neprijatelj se u tom momentu nalazio na liniji Bijeljina—Zabrđe—čelić—Vranić—Brčko i čvrsto držao osvojeni mostobran.

U borbama od 15. do 19. marta 13. SS divizija imala je nekoliko stotina ubijenih i ranjenih vojnika. Ni gubici 16. divizije nisu bili mali. Samo 1. vojvođanska brigada imala je 46 poginulih i 75 ranjenih boraca. Poginuo je komandant 1. bataljona poručnik Milan Krompić Čelik i ranjen komandant 5. bataljona poručnik Dura Radoš. Osim njih, poginuli su sledeći borci: Sava Tomić, Nikola Bursać, Cveja Davidović, Marko Sekulić, Nedeljko Radmanović, Mirko Grozdić, Boško Stojčić, Petar Kojadinović, Mitar Šodić, Đaka Jovanović, Laza Kamenarović, Đorđe Ninković, Živadin Maksimović, Živan Lučić, Svetozar Niketić, Dimitrije Nikolić, Anton Diošin, Petar Strmljaković, Boško Čemerli, Radovan Dragaš, Laza Doma-

zet, Milovan Škuletić, Radmila Sovilj, Milenko Mažić, Josip Melkus, Nikola Čanković, Blagoje Đaković, Mirko Đurić, Nikola Kojić, Milutin Marković, Julijana Savčić; bolničarke: Mirska Ludajić, Anica Borkovac, Jelica Begić, Milena Božidar i Silvije Filipović, politički komesar čete.

Među ranjenima su bili Zoran Belić, sekretar bat. biroa SKOJ-a, Vukašin Lajbenšperger, komandir čete Pera Babić, zamenik komandira čete; vodnici: Milivoje Hašić, Drago Kordić, Hangodi Lukač; bolničarke: Mira Drakulić i Marija Prega; desetari: Dušan Kolarski, Dimitrije Marković, Petar Repić, Zivojin Kostić, Milan Stojisavljević i Niko Seleši.

Sutradan, 20. marta, 1. vojvođanska brigada povukla se nešto južnije od neprijateljskih položaja: 1. bataljon u Pe-

Prva brigada na Majevici

ljave, 2. u Gornji Priboj, 3. u Trnjake, 4. u Brijest i 5. u Gornji Tobut. Bataljoni su ina ovim novim položajima obezbeđivali i izviđali pravce od Puškovca i Koraja sa severa i Busije i Ploča sa juga.

Ne znajući prave namere neprijatelja, a i ne želeći da brigade ponovo uvodi u neravnopravnu borbu, Stab 16 divizije je tokom sledećih dana održavao kontakt sa neprijate-

ljem samo manjim delovima brigada. Sa krupnijim delovima brigada, držeći ih prema grebenu Majevice, obezbeđivao je mogućnost manevra prema Birču. U isto vreme prikupljeni su bolesnici i ranjenici, od kojih su teži bazirani. Ovo manevrisanje je bilo naročito teško, jer je za sve vreme besnela neuobičajena mečava, a borci su bili slabo obučeni i obuveni.

Bataljoni 1. vojvodanske 25. marta rano ujutru su zaposeli položaje: 1. i 5. bataljon u rejonu Romani—Zavidi—Savići. Sa tih položaja su imali zadatak da kontrolišu Jelicu, drum Zvornik—Tuzla i drum Goduš—Sapna—Zvornik. Ostala ijtri bataljona zatvorila su pravac od Čelića, Koraja i Iutnjeva. Drugi bataljon na Hajdukovom bregu (kota 439), 3. na položajima sela Prelići i sela Panjevići, a 4. na položajima Trnačka—Osjenjak. Nekoliko dana neprijatelj je mirovao, ali je uskoro počeo da vrši borbena izviđanja.

Sa 150 vojnika krenuo je 26. marta u 11 časova od Mukata prema položajima 1. bataljona, a sa 100 vojnika 30. marta napao položaje 3. bataljona na Žutavki. Oba puta je odbijen. Tada su poginuli: Rajko Karolić vodnik, Boško Radosavljević vodnik, Zagonka Nikolić bolničarka, Zivan Jovanoivić borac, Mirko Zlatić borac i Nikola čurčin borac.

Prva vojvodanska je ostala na ovim položajima sve do 20 aprila. Za to vreme vršila je nasilna izviđanja i odbijala napade slabijih neprijateljskih snaga.

Brigada je sada imala relativno dosta vremena pa su se borci odmarali, oporavljali i dovodili u ispravno stanje svoje oružje i opremu. Štab Brigade popunio je bataljonska i četna rukovodstva. Na mesto poginulog Milana Krompića, koji je nedelju dana pred pogibiju bio unapređen od zamenika komandanta za komandanta 1. bataljona, postavljen je Dura Radoš, komandant 5. bataljona. On se u tom trenutku nalazio kao ranjenik u bolnici, pa je bataljon primio posle 14—15 dana. Za komandanta 5. bataljona postavljen je Milan Bogović, dotadašnji zamenik komandanta 2. bataljona. Tih dana stigla je i avionska pomoć od saveznika. Njome je unekoliko rešeno i pitanje municije, odeće i obuće u Brigadi.

Novoformirano Politodeljenje 16. divizije, u kojem su bili Arso Mijović, Ljubica Stanimirović i Bogdan Perović, pripremila je plan za jedinstveno političko obrazovanje u Diviziji. 10. marta počeo je srednji partizanski kurs, koji je pohađalo

6 političkih rukovodilaca iz svake brigade. Iz 1. vojvođanske pohađali su: Milutin Stanišić, politički komesar 1. čete 1. bataljona, Petar Milovanović, politički komesar 3. bataljona, Živko Jović, politički komesar 2. čete 3. bataljona, i Delija Slavujević, zamjenik političkog komesara čete u 4. bataljonu.

Pri Štabu Brigade održani su kursevi za vodnike i desetare. Održani su i kursevi za bombaše i puškomitraljesce. Kurs za bombaše završilo je 186 skojevaca, a za puškomitraljesce — 304. Održan je i intendantski kurs za bataljonske intendante i njihove zamjenike. Sanitetski kursevi su se i do tada redovno održavali. Na njima su pripremane četne bolničarke. U Brigadi su se pojavila četiri slučaja tifusa. Odmah su preduzete energične mere za lokalizovanje ove opasne bolesti. U tadašnjoj fazi odbrambenih borbi i masovnih napada neprijatelja, koji je upotrebljavao artiljerijska oružja i minobacače, Brigada je imala najviše žrtava od ovih oružja: kopanje rovova i zaklona je bilo jedan od najsigurnijih (načina za smanjenje žrtava. Zbog toga su vojne starešine ovome pitanju počele posvećivati ozbiljnu pažnju.

PROLEĆE 1944. GODINE U BIRČU

Snažan otpor i smišljeni protivnapadi vojvođanskih divizija na severnim padinama Majevice naneli su neprijatelju ozbiljne gubitke. On je zbog toga prvih deset dana aprila zastao na osvojenom mostobranu, radi sređivanja i popune jedinica. U trouglu Bijeljina—Čelić—Brčko, držeći liniju Bijeljina—Zabrđe—Čelić—Vražići, počeo je prikupljati i raspoređivati nove snage za produženje svoje ofanzive. U Tuzlu je 6. aprila stiglo pet-šest četa domobrana. Na liniji Sarajevo—Rogatica, divizije »Princ Eugen« i 1. ustaška brigada su počele razvijati svoje snage. I drugi garnizoni u istočnoj Bosni dobijali su nova pojačanja. Bilo je jasno da neprijatelj planira novi napad na snage NOV-a na Majevice. U ovakvoj situaciji Štab Divizije naredio je svojim brigadama da se u slučaju jačeg neprijateljskog pritiska pod borbom povlače u Birač.¹⁰²

Bataljoni 1. vojvođanske u međuvremenu su imali manje čarke sa četnicima i zelenokadrovcima. Na prostoru Zlo Selo

1. vojvodanska je u borbi, vođenoj 9. aprila sa četnicima, imala dva poginula i jednog ranjenog borca.

Neprijatelj je 12. aprila u 3 časa sa oko 30.000 vojnika, artiljerijom i motorizacijom krenuo na celom sektoru od Janje do Bosanskog Samca u ofanzivu ma 16. i 36. diviziju. Sa 13. SS divizijom sadejstvovao je i 3. lovački zdrug iz Tuzic. Neprijatelj je preduzeo napad sa tri pravca. Prodirući klinasto, on je uspeo da brzo iseče front divizija. Svi protivnapadi bili su odbijeni. Dve divizije bile su prinuđene da se pod vrlo teškim uslovima izvlače iz neprijateljskih zamki i da se povlače na celom sektoru. U ovako teškoj situaciji brigade su učinile sve moguće da bi zaštitile ranjenike. Ranjenici koliko-toliko sposobni za kretanje, povlačili su se sa brigadama, a oko 600 teških ranjenika zabazirano je u okolini Trnave. Sa brigama su se povlačile i grupe aktivista iz političkih i vojno-pozadinskih organizacija i ustanova.

Pošto je zauzeo Trnavu i Brđane, neprijatelj je, vođen od četnika, počeo otkrivati baze sa teškim ranjenicima, koje je na najzverskiji način ubijao. Masovno je ubijao i drugo stanovništvo. Razbojnički je pljačkao sve na šta je naišao. Mobilisao je muslimansko stanovništvo u svoju diviziju.

Tri bataljona 1. vojvodanske brigade krenula su 13. aprila u pomoć 4. brigadi. Međutim, zbog krupnih neprijateljskih snaga, bataljoni su se istog dana vratili na svoje stare položaje. Bilo je jasno da se mora preduzeti prebacivanje u Birač. Pošto tamo nije bilo dovoljno hrane, organizovano je transportovanje sa Majevice, u čemu je bio angažovan i jedan bataljon 1. vojvodanske brigade.

Izbegavajući da prihvati frontalnu borbu sa daleko snažnijim neprijateljem, Divizija je u toku noći između 12. i 13. aprila pomerila svoje brigade južnije, pod samu Jelicu." Odavde je nameravala da sledeće noći pređe drum Tuzla—Zvornik. Prva vojvodanska brigada zaposela je sektor Međeđa—Jajići—Kraljevići. To je bio sektor u kojem su iz doline Spreče operisale, ohrabrene nemačkom ofanzivom, veoma narsrtljive jedinice Muslimanske milicije i zelenog kadra. Prvi bataljon je 13. aprila vodio borbu sa jednom jedinicom milicije, koja je brojala oko 300 ljudi. Posle kraćeg okršaja na

brdu Milićević, Bataljon je proterao neprijatelja, razbivši ga i nanevši mu gubitke. U ovoj borbi imao je dva ranjena borca.

Štabu Divizije nisu bile dovoljno jasne namere neprijatelja na Majevidi, naročito zbog njegovog sporog napredovanja. Zbog toga je Štab odložio prelazak druma Tuzla—Zvornik i naredio 2. i 4. brigadi da se vrata u severnije predele Majevice i da utvrde stvarne namere neprijatelja.¹⁰⁴ Ove brigade trebalo je istovremeno da pokušaju da izvuku nepokretne ranjenike. Prva vojvodanska brigada i 36. divizija ostale su na južnim padinama Majevice. Tu su vodile teške borbe sa podivljalom milicijom i zelenim kadrom, koji je napadao iz

Ranjenici na zastanku u Birču

doline Spreče. Šesnaestog aprila 1. brigada se pomerila na sektor Kalesije, da pomogne 3. brigadi, koja je na tom sektoru vodila teške borbe.

Na položajima Miljanovci—Lipovica—Medeš nalazilo se oko 500 zelenokadrovaca sa brdskim topom i dva teška bacača. Napad 1. 2. i 3. bataljona 1. vojvodanske brigade na ove

položaje je 16. aprila u 5 časova. Borbe su trajale sve do 13 časova. Bataljoni su bez predaha napadali čvrste položaje, zaposednute milicionerima i zelenokadrovcima i tek oko podne razbili 'h. Pomoć iz Tuzle pobjeg' a je ponevši u kamionima zelenokadrovski top i minobacače. Bataljoni 1. vojvođanske prodrli su u Međaše, a razbijeni neprijatelj povukao se a pravcu Babine Luke i Požarnice. Neprijatelj je imao preko 45 ubijenih i ranjenih vojnika. U borbama 16. aprila poginuli su: Ilija Jovanović, Despot Despotovoć i Milan Mišković, borci, a četiri borca su ranjena.

Neprijatelj je novim napadom na Jelicu nastavio 17. aprila ofanzivu. Štab 16. divizije naredio je povlačenje obeju divizija u Birač.

Između 18. i 21. aprila jedinice 16. divizije, vodeći grupu izbeglica sa Majevice, prebacile su se preko drumu u Birač. Prva vojvođanska brigada smestila se na prostoru Osmaci—Podborogovo, da kontroliše pravac od severa i drum Tuzla—Zvornik.¹⁰⁵ Neprijatelj više nije vršio napade, a Brigada je izbegavala kontakte sa njegovim jedinicama. Tih nekoliko dana iskorišćeno je za unutrašnje vojno i političko sređivanje Brigade. Izvršene su smotre bataljona, a zatim i smotra Brigade. Borci koji to do tada nisu učinili, položili su zakletvu pred Štabom Brigade. Prva vojvođanska brigada se spremala za novi, težak i značajan zadatak.

PRVI POKUŠAJ PRELASKA U SRBIJU

Druga proleterska i 5. udarna divizija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, u okviru strateških planova Vrhovnog štaba NOV i POJ, radi povezivanja sa snagama NOV-a u Srbiji, prešle su u martu 1944. godine iz Sandžaka u Srbiju. U nameri da pomogne ovim divizijama da se prebace na prostor Medvedniika, Suvobora i Maljena u zapadnoj Srbiji, Vrhovni štab je 11. aprila naredio Štabu 3. korpusa da pripremi prebacivanje dve divizije iz istočne Bosne u taj rejon zapadne Srbije.¹⁰⁶ Štab 3. korpusa odredio je 16. vojvođansku i 17. istočnobosansku diviziju. Za rejon prebacivanja preko Drine

¹⁰⁵ *Zbornik NOR*, tom IV, knj. 24, dok. 87.

određen je sektor Zvornik—Bratunac. Ostale divizije Korpusa imale su zadatak da organizuju širi mostobran za ove operacije i da vrše demonstrativne napade na okolna neprijateljska uporišta. Trideset šesta divizija imala je zadatak da zauzme Zvornik. U Vlasenici je 25. aprila održan sastanak Štaba 3. korpusa sa štabovima 16. i 17. divizije radi upoznavanja sa situacijom u Srbiji. Takođe je formirana i jedinstvena komora za obe divizije. Sve pripreme morale su biti završene do 28. aprila, pošto je za sledeću noć bilo predviđeno forsiranje Drine.

Tri brigade 16. divizije krenule su 24. aprila prema Drini, 1. vojvodanska krenula je prema prostoru Nova Kasaba—Urkovići—Kravica. Marš je zbog kiše i raskaljanih puteva, zbog ispresecanog terena i drugih prirodnih prepreka bio težak i naporan. Brigada je zbog toga stigla na određeni prostor tek 26. aprila ujutru. Pošto se kratko vreme odmarala (do 15 časova), nastavila je prilaženje. U toku noći je stigla u sela Glogova, Opravdići i Magašići. I 2. i 4. brigada su se približile Drini u isto vreme. Prva vojvodanska je ostala na svojim položajima i 27. aprila. Tu su danonoćno, po kiši i nevremenu, užurbano pripremani splavovi i čamci za prebacivanje. Brižljivo su prikupljani i procenjivani podaci o jačini i položajima neprijatelja. Drina je na tom mestu, zbog visokog vodostaja, bila opasno brza. Na izgradnji splavova se radilo punom parom, pa su poslovi, i pored toga što se do materijala teško dolazilo, bili skoro završeni.

Međutim, neprijatelj je, izgleda, otkrio namere 3. korpusa, pa je počeo sa intervencijama da spreči prelazak i uništi brigade u okuci Drine. On je 25. aprila počeo koncentričan napad na divizije koje su bile u širem mostobranu. Sa severa, iz doline Spreče, jake snage 13. SS divizije su napale pravcem Prnjavor—Rakino Brdo položaje 5. brigade, a snažnom artiljerijskom vatrom i koncentracijom 3. brigade, koja se nalazila u rejonu Osmaci—Podborogovo. Ojačani puk 13. SS divizije je prešao 26. aprila Spreču i energično potisnuo obe ove brigade, nateravši ih da pređu reku Drinjaču. Time je razbio obezbeđenje mostobrana i onemogućio napad na Zvornik. Druga, zapadna kolona iz Tuzle, koju su sačinjavali 3. domobranski ~~zdrug~~ i jedan bataljon 13. SS divizije, krenula je pravcem Tuzla—Štupari—Kladanj i 27. aprila ušla u Šekoviće, a 28. u Vlasenicu. I treća, južna neprijateljska kolona, u

kojoj su bila dva bataljona 7. SS divizije »Princ Eugen«, krenula je iz Rogatice i Sokolca preko Han Pijeska, da dopre do Vlasenice i Srebrenice. Napredovanje ove kolone zaustavila je pred Vlasenicom 17. divizija. Nemački tenkovi iz Zvornika takođe su prodrli levom obalom Drine do Drinjače. Stanje na desnoj obali Drine, u Srbiji, nije bilo poznato. Ipak se pretpostavljalo da se neprijateljske snage i tamo koncentrišu. Tako su se tri divizije, zbog energičnog nastupanja neprijatelja sa svih strana, našle pritešnjene uz Drinu. Štab 3. korpusa morao je u okvakvoj situaciji da odgodi prebacivanje u Srbiju i da svim snagama preduzme operacije za izvlačenje divizija iz opasnog okruženja.

PROBOJ PREKO DRINJAČE

Telegram koji je Štab 16. divizije primio u toku 28. aprila od komandanta 3. korpusa Koste Nada, glasio je:

Na sektoru 17. divizije neprijatelj navaljuje s tendencijom da je nabaci na Drinu. Odmah se otkacite od neprijatelja i krenite u pravcu 36. divizije koja se nalazi u nepovoljnom položaju — Košta.

Istoga dana brigade su okrenule leđa Srbiji i po kiši pošle prema ostalim jedinicama Korpusa. Sedamnaesta divizija krenula je u pravcu puta Han Pijesak—Vlasenica, da bi pomogla 27. diviziji da zaustavi prodor neprijatelja u Vlasenicu. Tri brigade 16. divizije, razvijene u široki front, u čijem se središtu nalazila 1. vojvodanska, krenule su prema Šekoviću i Vlasenici. Prva vojvodanska je do zore 29. aprila stigla, ne dolazeći u dodir sa neprijateljem, na prostor Milići—Zaklopača—Gradina. Kako je dan ranije (28. aprila) neprijatelj ušao u Vlasenicu iz pravca Šekovića, a neprijateljska kolona od Han Pijeska, zbog snažnog otpora 17. i 27. divizije, još nije mogla da se probije do Vlasenice, 1. vojvodanska, da bi zaštitila bok divizije od Vlasenice i Han Pijeska, smakla se nešto južnije na položaje Zaklopača—Zagrade.¹⁰⁷

Operativni štab grupe divizija 16, 36. i 38. na čijem se čelu nalazio general-major Danilo Lekić, izdao je 29. aprila u

3,40 časova zapovest: »Odlučnom kontraofanzivom razbiti neprijatelja na liniji: Betanj—Kalebače i izvršiti proboj naših snaga ka Majevidi.«¹⁰⁸ Prema ovoj zapovesti, 3. i 5. vojvođanska brigada i 16. majevidička brigada dobile su zadatak da na juriš protjeraju neprijatelja sa položaja koje je on držao na visovima Gudelj, Jeleč i Vis oko reke Drinjače, da oslobode mostove i sitvore mostobrane za prelazak preko nabujale reke ostalih delove ove grupacije. Prva, 2. i 4. brigada trebalo je da obezbeđuju ove brigade za vreme njihovog napada. Zatim bi posle oslobođenja mostova i obezbeđenja prelaza preko Drinjače, preuzele u prvom ešalonu dalje prodiranje za Majevidu. Štab 3. korpusa naredio je 17. i 28. diviziji da i dalje sprečavaju prodor delova 7. SS »Princ Bugen« divizije od Han Pijeska u Vlasenicu.

Prva vojvođanska se do zore 29. aprila postavila na položaje ispred Crkvine od Rašića Gaja do sela Simići, sa zadatkom da štiti napad 5. brigade, a pošto ova brigada obezbedi prelaz kod Gradine, da produži prodiranje preko Plazače—Bunariča do sela Akmačića.

U 8 časova 29. aprila tri brigade iz prvog ešalona krenule su u energičan napad. Sa parolom: »Natrag na Majevidu!« brigadiri su jurišali na snažnu vatrenu barijeru neprijatelja. Pojedini položaji prelazili su po nekoliko puta iz ruku u ruke. AM neprijatelj nije odstupao. Manevrišući, on je uporno tražio pukotinu u frontu 36. divizije nameravajući da izbije na Rudište. Međutim, ispred samog Rudišta, na položajima na brdu Stolice, stajali su čvrsto 3. vojvođanska, do tada već afirmisana kao jedna od najboljih vojvođanskih brigada, posebno u odbrambenim borbama, i 5. bataljon 1. vojvođanske. Oni su uspevali da odbiju sve snažnije juriše neprijatelja.¹⁰⁹

U to vreme u malom birčanskom planinskom, selu Rudištu vrilo je kao u košnici. Ispod samog vrha Rudišta (933 m), na golom proplanku nalaze se seoska crkva, škola, žandarmerijska kasarna i nekoliko seoskih kuća. Ceo taj uski prostor bio je preplavljen ljudima i tovarnim konjima. Tu su se nalazili Glavni štab NOV i PO Vojvodine, Štab 3. kor-

¹⁰⁸ Zbornik NUR, tom IV, knj. 24, dok. 150.

pusa, Operativni štab divizija, brigadne i divizijske intendature, ranjenici, bolesnici, rekonvalescenti, bolnice sa nepokretnim ranjenicima i sve ono što je ometalo pokretljivost vojske u napadu. Na ovom malom i uskom prostoru nikada nije bilo toliko ljudi. Iako je grmelo sa svih strana i treslo se od silne artiljerijske i minobacačke vatre, ljudi su bili dostojanstveno mirni i prisebni. Izveštaji koji su stizali ovde na Rudište, bili su sve nepovoljniji.

Celo popodne brigade nisu uspele da stvore mostobrane za prelazak preko brze i nabujale Drinjače. A probiti se moralo! Bila je to vrlo kritična situacija. Neprijatelj je napadao u gustim talasima. Kada je to poslepodne 5. brigada obezbedila jedan mostobran, naišla je nova kolona 13. SS divizije sa 600 vojnika, 3 brdska topa, jednim protivtenkovskim topom, 2 teška minobacača i opremom na oko 200 konja. Ova kolona je odbacila 5. brigadu i ponovo zaposela most i drum Šekovići—Vlasenica. Oko 14 časova ova kolona se okrenula na sever i u tri pravca krenula prema Rudištu preko sela Lukići i Dubačkići. U tom trenutku opasnost za bolnicu bila je na vrhuncu. Tada je komandant Danilo Lekić Spanac naredio 1. vojvođanskoj da stupi u dejstvo, da slomi neprijatelja i obezbedi put preko Drinjače. Prva brigada je već bila afirmisana kao udarna snaga 16. divizije, sa velikim manevarskim sposobnostima, a posebno pouzdana u napadu.

Štab 1. vojvođanske postavio je pred neprijatelja 1, 3. i 4. bataljon na liniji sela Lukići—Odžak—kota 710—kota 620. Drugi bataljon postavljen je kod sela Mršića, da zatvori put od Vlasenice preko Džemata za Rudište. Borci i štabovi ova tri bataljona potpuno su shvatili ozbiljnost situacije u kojoj se nalazilo šest brigada i stotine ranjenika i bolesnika. Neprijateljski napad na ova tri bataljona počeo je snažnom minobacačkom i artiljerijskom vatrom. Izdržavši strahoviti pritisak, bataljoni su nezadrživo krenuli u napad koji neprijateljske snage nisu mogle da izdrže. Pokolebale su se i počele da odstupaju u neredu na drumu kojim su se, ostavivši topove, počele da povlače za Vlasenicu.⁶⁷ Tada se zamenik komandanta 16. divizije major Radoslav Jović sa jednim bataljonom 2. brigade sjurio na drum, presekao neprijateljsku

kolonu i zarobio deo komore i nešto nemačkih vojnika. Po drumu i okolini počeo je lov na razbijene vojnike i ratni materijal. Zahvaljujući ovom uspehu, zauzeti su svi položaji oko drumova Vlasenica—Šekovići i Vlasenica—Kladanj i drum i most preko Drinjače u selu lupanari. Neprijateljski obruč bio je probijen na liniji Šekovići—Vlasenica i šekovići—Kladanj. Prva brigada je izvojevala još jednu od svojih najblistavijih pobeda.¹¹¹

Noć je bila uveliko pala kada su se na most kod Tupanara kao bujica sjurili komore, radni vodovi, bolesnici i ranjenici, a zatim i jedinice 16. i 36. divizije. Batajoni 1. vojvodanske su u dva časa posle ponoći poslednji prešli most.

Jedna desetina negde na položaju aprila 1944.

Neprijatelj je u ovoj borbi samo na frontu 1. vojvodanske imao oko 80 mrtvih i preko 100 ranjenih vojnika. Zaplenjena su 3 brdska topa, nešto pušaka, 6.000 metaka, 20 tovarnih konja i druge ratne spreme. Brdski topovi nisu imali zatvarače, pa su odmah bačeni u Drinjaču.¹¹² U borbama za proboj preko Drinjače 1. vojvodanska je imala osctne gubitke.

¹¹¹ Arhiv VII, reg. br. 11—4, k. 964.

¹¹² Zbornik NOR, tom IV, knj. 24, dok. 158.

Poginuli su: Cvetko Mikić, Velimir Erdeljan, Dura Delić, Tosa Milinković, Sava Rašković, Ljubomir Andrić, Ilija Mesarović, Milenko Borkovac, Simo Lovaš, Toša Jan'ić, Božidar Sajić, Vasa Sekulić, Toma Irga, Todor Gruber, Stevan Torbica, Dušan Čović, Rajka Krstić. Osim komandira čete Vojislava Pilića i nekoliko boraca, ranjene su i bolničarke: Anica Grujičić, Dušica Filipović, Branka Tomić, Marija Čanković, Đurđica Ćirić i Anica Kovačević.

Na Stolicama su poginuli borci 5. bataljona: Stevan Drakulić, Vladimir Milanković, Nedeljko Bogić, Slavko Đorđević, Nikola Kokotović, Lazar Petrović, Vlada Leđanac i Slavko Zagorčić.

Posle proboja jedinica 16. divizije preko Drinjače, Štab je naredio da brigade hitno nastave operacije za proboj na Majevicu, s tim da se prethodno neprijatelj proiera iz Šekovića.

Bataljoni 1. vojvođanske tek oiko podne su stigli na položaje sela Popovići—Akmačići—Marjanovlići—Javor i počeli čarke patrola sa neprijateljem iz Šekovića, Tepena i Podgajevića. Ovde se 1. vojvođanskoj priključio i njen 5. bataljon, koji je u sastavu 3. brigade vodio borbe na Stolicama. Tu je bataljone dočekala i nova zapovest Štaba Divizije da posle kratkog odmora zauzmu položaje ina visovima iznad Šekovića, linijom Marjanovići—Javor—Žepinići—Mitrovići.¹ Prvi, 3. i 4. bataljon su sa ovih položaja od 24 časa sadejstvovali sa 4. vojvođanskom u napadu na neprijateljske položaje oko Šekovića.

Neprijatelj je 1. maja u 6 časova napao iz Šekovića jačim snagama na položaje 4. vojvođanske. Posle velikih gubitaka na obe strane, neprijatelj je potisnuo delove 4. brigade. Zbog toga, kao i zbog premorenosti jedinica, Štab 16. divizije je naredio prekid napada na Šekoviće i odvajanje od neprijatelja radi sređivanja i odmora. Time je prodor na Majevicu bio odložen.

Pošto 1. maja nije imala ozbiljnijih borbi, 1. vojvođanska je ostala i 2. maja na istim položajima. Neprijateljska jedinica u jačini od 200 vojnika, sa četiri brdska topa i dva teška bacača, napala je njene položaje iznad Jovičića, Mrkajića i

Menića i tokom dana pokušavala da protera tri bataljona sa položaja, ali je pretrpela neuspeh. Prva vojvodanska je imala u ovoj borbi dva poginula i 6 ranjenih boraca. U toku noći između 2. i 3. maja 1. brigada se prebacivala na prostor Trnovo. Odavde je obezbeđivala jedinice Divizije, koje su takođe bile na odmoru, od pravca Vlasenice i Šekovići.

Hrane u intendanturi, a ni u opljačkanom Birču, nije bilo, pa su 2. i 4. brigada 5. i 6. maja preduzele napad na Kladanj. Prva vojvodanska je sa prostora Starč—Ravne—Gojsalić—Dopasci obezbeđivala ovu akciju od Vlasenice i Šekovića. Neprijatelj je u međuvremenu, pošto nije uspeo da uništi 16. i 17. diviziju, napustio Vlasenicu i Donji Birač. Postojali su znaci da će napustiti i Šekoviće.

DRUGI POKUŠAJ PRELASKA U SRBIJU

Toga proleća za divizije narodnooslobodilačke vojske, a naročito za one jedinice koje su se nalazile u blizini Drine, nije bilo vremena za odmor. U Štab 3. korpusa stigla je 5. maja depeša Vrhovnog štaba: »Hitno krenite za Srbiju«. Štab 3. korpusa odredio je za izvršenje ovog krupnog zadatka iste divizije (16. i 17). Novo mesto prelaska Drine nalazilo se nešto južnije od starog, na odseku sela Slap—Stari Brod.

Šesnaesta divizija je 6. maja u 19 časova krenula prema Drini. Prva vojvodanska je u toku noći stigla na prostor istočno od Vlasenice i zauzela položaje Gornji Zalukovik—Vrli Kraj—Zaklopača.⁵

I ove godine u prolećnim mesecima stanje ishrane u vojvodanskim jedinicama u istočnoj Bosni bilo je veoma teško. Iznurenost i glad neizdržljivo su mučile brigade. Štabovi su bili preokupirani brigom o iznemoglim borcima. Broj nosila stalno se povećavao. Birač i popaljena sela bili su pusti, opljačkani i popaljeni. Zloglasne kladanjske ustaše su u protekloj ofanzivi popalili i opljačkali sve do čega su došli i što su našli. Preživeli stanovnici su se razbegli. Jedna žena lelekala je na izvoru, čupajući kose: »O, proklete kladanjske balije,

poklaste mi sve najmilije, svu nam sirotinju opljačkaste i kuće nam popaliste!»

Neprijatelj je shvatio cilj novog pokreta vojvođanskih divizija i brzo je reagovao. Ponovo je pokrenuo svoje jedinice da 16. i 17. diviziju odseče od glavnine, da ih nabaci na Drinu i uništi. Prema Vlasenici su krenule iz Han Pijeska jedinice 7. SS divizije »Princ Eugen«. Iz Zvornika su krenule preko Drinjače, Nove Kasabe i Milića jedinice 13. SS »Handžar divizije«. Neprijateljska kolona koja je prodirala od Nove Kasabe, naišla je 7. maja na isturene delove 2. vojvođanske, a zatim i sa glavninom započela snažnu borbu. Sutradan, 8. maja, ova kolona se probila do Zaklopače, gde se nalazio 4. bataljon 1. vojvođanske. U isto vreme je i od Han Pijeska, preko Sekire, nadirala kolona divizije »Princ Eugen« od 500 vojnika prema Zaklopači. U ovoj situaciji Bataljon je usmerio snage za napad na Sekire. Posle dvočasovne borbe uspeo je da protera neprijatelja i da se izvuče iz Zaklopače. Neprijatelj je produžio i do mraka stigao pred Vlasenicu. Tu je naišao na otpor 3. bataljona 1. vojvođanske, ali je ipak uspeo da u 22 časa uđe u mesto. Ponovo je zapretila opasnost opkoljavanja Divizije. Zbog toga se 1. vojvođanska u toku noći prebacivala na prostor severozapadno od Vlasenice i zauzela položaje Ploča—Kik—Kozja ravan—Pravoslavni Džemat—Solakovina. Sa tih položaja je tukla topovskom vatrom Vlasenicu. Neprijateljski avioni zasipali su bombama položaje Brigade.

Slična situacija je bila i na sektoru 17. divizije, koja je stigla do Žepe pred Drinu. Ovde je 8 »štuka« neprestano bombardovalo položaje Divizije. Cele te noći neprijatelj je osvetljavao raketama Drinu, a njegove jedinice na desnoj strani reke zaposedale su položaje po dubini. Zbog ovakve situacije Štab 3. korpusa je obustavio operacije za prelazak u Srbiju. Sedamnaesta divizija je produžila na jug prema Sandžaku, a 16. na zapad prema Kladnju. Od namere da se probija na Majevicu odustalo se uglavnom zbog premorenosti boraca.

Predeo oko komunikacija Tuzla—Kladanj, u koji je upućena 16. divizija bio je naseljen Muslimanima, od kojih se veliki broj nalazio u jedinicama milicije, Legije i zelenom kadru. Zbog privilegovanog položaja, ova sela su bila u mogućnosti da izbegavaju materijalne obaveze prema NDH i

njenoj vojsci, pa su njihove porodice i rođaci imali i stoke i namirnica. Ove okolnosti su pružile dobre uslove za odmor i ishranu premorenih i izgladnelih jedinica 16. divizije.

Trideset šesta divizija je dobila poseban zadatak, da sledećih dana prebaci na Majevicu i u Semberiju ranjenike i Glavni štab Vojvodine, koji još od martovskog prelaska u Bosnu nije uspeo da se virati u Srem, osim zamenika komandanta, koji se vratio početkom aprila. Radi obezbeđenja 36. divizije, za vreme vršenja ovog zadatka i eventualnog pružanja pomoći, 16. divizija se kretala u njenoj blizini.

Prva vojvođanska se pomerila 10. maja sa položaja Ploča—Solakovina u prostor sela Dopasci, a uveče u sela Matijevići, Stupari i Tarevo. Zatim, 11. maja se pomerila dalje na sever na padine Konjuha i u sela Đurđevik, Višće i Odorovići. U svim ovim selima manje grupe meštana, milicije i zelenokadrovaca pružale su Brigadi slab otpor, ali su sa stokom i porodicama bežali u jača fašistička uporišta prema Živinicama.

U pomeranju na sever Brigada je stigla u neposrednu blizinu varošice Živinice. Posadu u ovom mestu činilo je oko 200 miliconara i zelenokadrovaca. U toku 11. maja u Živinice je stigla i jedna satnija domobrana iz Tuzle. Istog dana ove snage iz Živinica su napale oko 18 časova 1. i 4. bataljon 1. vojvođanske. Posle jednočasovne borbe neprijatelj je odbaćen u Živinice.⁶ Bataljoni 1. vojvođanske nisu imali gubitaka. Pred ponoć 1. i 4. bataljon, ne znajući da je u Živinice stigla satnija domobrana, napali su posadu. Posle jednog časa borbe ovladali su ovim uporištem.

Za vreme noćnog napada na Živinice poginuli su: Milenko Selenić, politički delegat voda, i još jedan borac, a ranjeni Kuzman Budimirović i još 5 boraca.

Oko jedan čas posle ponoći, 12. maja, pod Živinice je iz Tuzle stigla domobranska bojna 8. domobranske pukovnije,¹ pa isu bataljoni napustili varošicu i vratili se na svoje položaje. Prethodno su izvukli veće količine kukuruza i stoke.

Štab Divizije je očekivao da će tih dana ojačana neprijateljska posada iz Živinica napasti položaje 1. vojvođanske.

Zato je organizovao osmatranje i izvršio raspored ostalih brigada za sadejstvo u novoj situaciji. Prva vojvodanska, a i cela divizija, ostali su 12, 13. i 14. maja na istim položajima. U toku ta tri dana jedinice su se oporavljale i kontrolisale prilazne puteve od većih neprijateljskih garnizona.

MARŠ PREKO OZRENA I ZAPADNE MAJEVICE

Taktika koju je neprijatelj od proleća 1944. godine počeo primenjivati pričinjavala je jedinicama narodnooslobodilačke vojske više teškoća, napora, marševa, pa i žrtava. Smeli i drski prodori jačih neprijateljskih odeljenja naoružanih teškim i automatskim oružjem, u teritorije koje su zaposedale jedinice narodnooslobodilačke vojske, patroliranje i kretanje ovakvih odeljenja na širem terenu oko svojih uporišta zahtevali su od jedinica NOV stalnu budnost i dobru obaveštenost, borbenu gotovost i spremnost za brzo reagovanje. Takva neprijateljska taktika nametala je jedinicama narodnooslobodilačke vojske veliku pokretljivost i izdržljivost u marševima. Posebno su bili nužni konspirativnost pokreta, štednja municije, korišćenje zemljišta kao zaštite od vatre i od oka, reorganizacija saniteta itd. Vojvodanske jedinice, neke sa više neke sa manje uspeha, prilagođavale su se novoj situaciji. Viši štabovi narodnooslobodilačke vojske smatrali su da su ofanzivnost i zadržavanje inicijative u našim rukama, najbolji način pariranja novoj, »partizanskoj taktici« neprijatelja.

Činjenica da je neprijatelj zadržavao 13. SS diviziju na Majevisi i u Posavini, potvrdila je da je rešio da po svaku cenu onemogući i vezu vojvodanskih divizija u Bosni sa njihovom maticom Vojvodinom.

Uspevši da se sa ranjenicima i Glavnim štabom Vojvodine prebaci na Majevicu, 36. divizija je upala u osinje gnezdo. Na severnim padinama Jelice, u rejonu Brijest—Stolice—Čajiri, od prvog dana je vodila vanredno teške borbe i nikako nije mogla da prodre u Semberiju, gde bi istovremeno prihvatila i 6. vojvodansku brigadu, i nove borce za vojvodanske brigade u Bosni. Da bi joj pomogao, Štab 3. korpusa naredio je 14. maja 16. diviziji da energičnim marš-manevrom

preko Ozrena stigne na Majevicu i da sa leđa napadne neprijateljske snage, kako bi time omogućila 36. diviziji izvršenje zadataka ili povratak u Birač.

Marš 16. divizije počeo je 15. maja u 15 časova. Stanje na terenu Ozren i Majevice bilo je nejasno i neispitano. Zato su brigade morale da usput razvijaju do najveće mere obaveštajno-izviđačku službu prema svim neprijateljskim garnizonima.

Rasturajući manje zelenokadrovske grupe, 1. vojvodanska brigada je stigla istog dana na padine Ozrena, u prostor sela Muslimanske Jazuške—Pravoslavne Jazuške—Treštenica. Oko 18 časova, primkom pokreta za selo Turiju, delovi 1. vojvodanske brigade morali su da vode kraću borbu sa grupom zelenokadrovaca.¹ Do 5 časova 17. maja cela divizija se prebacila kod Dobošnice preko Spreče, preko pruge i drumu Doboj—Tuzla. Jedinice divizije su prethodno porušile železničku prugu prema Miričini. Zbog toga je oklopni voz koji je došao od Miričine, mogao svojom vatrom samo da ometa prebacivanje divizije preko reke i pruge. Istog dana 1. vojvodanska stigla je na položaje Cage—Smoluće. Ovde su je dočekala manja odeljenja 13. nemačke SS divizije. Delovi 1. i 2. bataljon Br'gade vodili su kraću borbu sa ovim odeljenjima i proterali ih, nanevši im manje gubitke i zaplenivši šest jahaćih konja. Oko ovih sela primećena je u zelenom kadru i jedna grupa dezertera iz 13. SS divizije, što je bio znak da je u ovoj diviziji počelo osipanje.

Štab 16. divizije izdao je zapovest za pokret prema Majevidi 18. maja u 3 časa. U okolini drumu Podorašje—Srebrnik situacija je bila daleko teža, nego prilikom prelaska Spreče. Tih dana je u ovom kraju 13. SS divizija mobilisala muslimansko stanovništvo u svoje jedinice, pa su sela bila puna vojnika. Štab 1. vojvodanske rasporedio je svoje bataljone: 1. i 2. u sela Gornju i Donju Stražu, 3. u selo Dobojeviće, 4. na brdo Operkovići i 5. sa Štabom Brigade, intendanturom i sanitetom u Crveno Brdo. Čim su se bataljoni pojavili u selima Gornja i Donja Straža, iz Srebrnika je krenula kolona od oko 450 vojnika 13. SS divizije sa 2 brdska topa i 4 teška minobacača. Toga dana od 8 časova pa do uveče vo-

dene su borbe na položajima oko sela Donje i Gornje Straže i drumu Straža—Srebrnik. Neprijatelj je besomučno tukao artiljerijom i minobacačima (položaje dva bataljona, naročito 1. bataljona, kojem je nanosio gubitke. Oba bataljona su ipak čvrsto držali položaje.

Nekoliko puta su i sami prelazili u protivnapade. Tek u 19 časova su poslednjim jurišem uspjeli da sa brda Okresanica (kota 815) proteraju neprijatelja za Srebrnik."

Prema proceni Štaba 1. vojvođanske, neprijatelj je u ovoj borbi imao oko 50 vojnika izbačenih iz stroja. Gubici 1. i 2. bataljona bili su takođe veliki. Iz stroja je bilo izbačeno oko 30 boraca. Poginuli su: Zlata Tomić, Petar Perić, Zlatan Kosanović, Steva Sekulić, Milan Živanović, Živan Perić, Milan Šidanski, Steva Marković i Nikola Ljubojević. Među ranjenima su bili: Vukašin Lajbenšperger, komandir čete, Doka Smoljan, zamenik komandira čete, Svetozar Kosanović, zamenik političkog komesara čete, Ana Dasović, higijeničarka i Milanka Vojnović, bolničarka.

Šesnaesta divizija je 19. maja u 4 časa skrenula na istok prema drumu Brčko—Tuzla. Prva brigada ostavila je 4. bataljon na brdu Operković radi zaštite od sela Straže i sela Crveno Brdo. Sa četiri ostala bataljona stigla je do sela Sitari. Tu je neprijatelj već držao zaposednute prilaze starom drumu Brčko—Tuzla. Oko 250 vojnika nalazilo se u selima Humci i Miladići i na brdima Straža i Vjetrenik. Treći i 5. bataljon krenuli su frontalno na ova brda. Drugi bataljon sa komandantom Brigade se neopaženo provukao kroz šumu, zabišao sa zapadne strane položaje na brdu Straži, izbio na položaj Razbijena lipa i postavio se neprijatelju iza leđa. Istovremeno kad su 3. i 5. bataljon izbili pred neprijatelja, počeo je napad i 2. bataljona. Neprijatelj nije mogao da izdrži vatru sa dve strane, pa je ubrzo bio razbijen. Pošto su očistili selo Humce, bataljoni su produžili dalje na istok. Treći bataljon vodio je borbe na Žunavi, a 1. oko sela Navioći. Četvrti bataljon, koji je bio ostavljen kao zaštita na brdu Operković, proterao je uz pomoć dva bataljona Majevičke brigade neprijatelja iz sela Straže i Crveno Brdo prema Srebrmilku.²⁰

U ovim borbama poginulo je oko 20 neprijateljskih vojnika, a toliko je i ranjeno. Prva vojvodanska brigada je zarobila 5 esesovaca. Zaplenila je 2 teška bacača, 50 mina za bacače, 1 šarac, 1 puškomitraljez, 6.000 metaka, 15 konja i mazgi i vojnu opremu.

Iz 1. vojvodanske brigade u ovim borbama su poginuli: Milorad Čurić, Milorad Džakić, Ratko Duranović, Svetozai Grujić, Franjo Doko, Pavle Kos, Mika Trkić, Živko Mladenović i Pera Gavrilović.

Među ranjenima su bili: Rajko Ristivojević, zamenik komandira čete i Draga Živković, ekonom čete.

ODMOR NA SEVERNIM PADINAMA OZRENA I KONJUHA

Pritisak 16. divizije na neprijateljske snage na Majevidi, iako je bio jak, nije mogao da pomogne 36. diviziji da izvrši postavljeni zadatak. Videći da neće moći da prebaci teške ranjenike i Glavni štab Vojvodine u Semberiju (zbog stalnih teških borbi Divizija je bila ostala i bez municije), 36. divizija ih je vratila u Birač. Time je nastavljanje marša 16. divizije kroz Majevicu postalo necelishodno.

Prva vojvodanska se 20. maja otkočila od neprijatelja i u rejonu sela Cage prikupila jedinice i divizijsku bolnicu, obezbedila se hranom i izvršila potrebna izviđanja. Ujutru 21. maja do 5 časova 16. divizija se prebacila preko Spreče i komunikacija Tuzla—Doboj. Prva vojvodanska, pošto je povukla obezbeđenje, krenula je na začelju Divizije. Stigavši na Ozren, Štab 1. vojvodanske je rasporedio svoje bataljone u selima Katanići—Komari—Veliko brdo (ikoita 325)—Milino Selo—Jovičići. Manje grupe četnika su tokom 22. maja napadale 2. bataljon, koji se nalazio u Katanićima, ali bezuspešno.¹²¹

Na položajima 1. vojvodanske je i 23. maja vladalo relativno zatišje, da bi oko 15 časova počeo koncentričan napad oko 1.500 četnika, esesovaca i domobrana. Napadačke snage su prodirale sa svih strana, preko mosta u Dobošnici, iz Pura-

čiča, iz Petrova Sela i sa Ozrena, odakle su, uglavnom, nadirale četničke snage. Ozrenski četnici bili su najbrojnija četnička organizacija u istočnoj Bosni. Bilo ih je preko 1.100, svrstanih u 11 bataljona. Čvrsto su saradivali sa okupatorom i stalno od njega imali punu pomoć. U ovom napadu, u kojem su oni činili glavnu snagu, pomagala ih je artiljerija iz obližnjih garnizona. Poznajući dobro teren, približavali su se na najmanje odstojanje, zaobilazili streljačke strojeve i napadali štabove sa leđa. Oko 17 časova borbe su se rasplamsale na celom frontu Katanići—Komari—Veliko Brdo—Milino Selo. Vodene su sa velikom žestinom i bile izuzetno teške. Neprijatelj je jurišao i bio neuobičajeno smeo i uporan. Položaji Brigade bili su sasvim nepovoljni. Ispred njih je bila uzvišica, prekrivena šumom, koja je služila kao odlična zaštita za nadiranje neprijateljskih snaga. U isto vreme i 2. brigada vodila je na svome sektoru teške borbe sa četnicima.

Štab 16. divizije nije hteo da tu i u to vreme vodi iscrpljujuće borbe sa neprijateljem. Zato je s večeri naredio izvlačenje svojih jedinica.¹²¹ Prva vojvođanska brigada počela je izvlačenje oko 21 čas. U to vreme neprijateljske snage vršile su najveći pritisak na njene jedinice. Brigada je zbog toga bila u veoma teškoj situaciji. Pojedine njene čete i bataljoni morali su da jurišaju da bi omogućili izvlačenje susednih jedinica iz borbe. Brigada se ipak postupnim povlačenjem s položaja na položaj izvukla u toku noći na prostor Donja Brijesnica.¹²¹ Sutradan, 24. maja, ona se pomerila na nove položaje Jaruške—Trešitenica. Toga dana u 23 časa Štab 16. divizije odredio je brigadama nove položaje. U zapovesti je stajalo: »Uglavnom na ovom sektoru odmoriti i srediti naše jedinice koliko je više moguće, izbegavajući jače sukobe i borbe sa neprijateljem«. Diviziju je bilo potrebno rasteretiti brige oko bolnice i ranjenika. Zato je 4. brigada otpratila u B.rač bolnicu i sve teške ranjenike.

Prva vojvođanska brigada je 25. maja zaposela položaje pod Konjuhom, na prostoru Podgorje—Banovići. Dva bataljona su smeštena u selo Banoviće, a po jedan u Zeljevo i Podgorje. Jedan bataljon je ostao u selu Pravoslavna Trešitenica sa zadatkom da pod komandom 2. brigade vrši obezbe-

¹²² Zbornik NOR, tom IV, knj. 25, dok. 107.

denja. Sutradan je jedna grupa od 100 zelenokadrovaca napala ovaj i još jedan bataljon 2. brigade na Treštenici, ali je bila odbijena.

U borbama na položajima sela Katanići—Milino Selo 1. brigada imala je desetak poginulih boraca. Između ostalih, poginuli su: Nikola Živanović, komandir čete, Steva Dujin, Milenko Stojnić, Gojko Rončević, komandir čete, Ivan Oljipčenko iz SSSR-a, Dragan Vijnović i Rada Radosavljević. Među ranjenima su bili: Boško Marković, komandant 2. bataljona, Cveja Negruš, komandir čete i Ondrej Bažik, zamenik komandira čete.

Iako je u borbama od 15. marta, kada je počela ofanziva 13. SS »Handžar divizije« na 16. i 36. diviziju u istočnoj Bosni, do 31. maja 16. divizija imala oko 1.100 poginulih i ranjenih boraca, ova ofanziva ojačala je Diviziju kao celinu i svaku brigadu ponaosob. Vatrenih krštenja i okršaja bilo je gotovo svakodnevno, pa su jedinice ojačale svoju borbenu i udarnu snagu. Svaka brigada bila je udarna i mogla da izvrši sve zadatke u pogledu udarnosti i borbenog raspoloženja boraca. Raniji glavni nedostatak brigada — upornost u defanzivnim borbama — sada je bio potpuno otklonjen. Brigade su prošle kroz borbe koje su bile skoro ravne borbama u petoj neprijateljskoj ofanzivi, ali su one, kao i Divizija u celini, potpuno odgovorile postavljenim zadacima bez obzira na njihovu težinu.

Ovo je približan rezime nekih ocena Divizijskog komiteta KPJ sa sednice održane 1. juna 1944. godine. Dok je ocena vojne aktivnosti i borbene sposobnosti vojvođanskih jedinica potpuno pozitivna, dotle je po oceni Divizijskog komiteta postojalo još nedostataka u radu štabova bataljona i komandi četa.

Štab 16. divizije je još 2. aprila 1944. godine, dva meseca pre pomemitog savetovanja, bio pokrenuo pitanje stručnog uzdizanja članova štabova brigada i bataljona. Ovoga puta ta kampanja je imala mnogo kompleksniju platformu. Povedena je borba protiv profesionalizacije vojnog starešinskog kadra, protiv tendencije da vojne starešine u obučavanju i delovanju stavljaju u drugi plan ostale elemente narodno-oslobodilačke borbe (idejno-politički, ekonomski, praktično-politički odnos prema narodu i njegovoj imovini itd.). Ovaj

zahtev za produbljeniji i dosledniji rad pri stvaranju novog, potpunog i svestrano obrazovanog vojnog rukovodioca javio se kao nužnost stanja u kojem su se nalazile jedinice na novom stupnju razvoja i komplikovanijih uslova ratovanja. Praktično, to je značilo da štabovi brigada i bataljona moraju da budu sposobni da zapo (vesti, analize, naredbe i druga akta viših štabova i rukovodstava mogu samostalno i uspešno da proučavaju, da sami uočavaju, pronalaze i procenjuju sve elemente koji proističu iz datog dokumenta, odnosno akcije, kako bi određena dejstva i ponašanja brigada i bataljona donosila svestrane koristi u skladu sa osnovnim ciljevima narodnooslobodilačke borbe.

Složenost i kvalitet novih i dugotrajnih operacija iziskivali su promene i dogradnju u organizaciji jedinica. Služba veze sada dobija širu osnovu i pravi značaj, koji ona predstavlja za ishod borbi. Brigade su sada zarobljavale od neprijatelja savremena tehnička sredstva za vezu, a savezničko snabdevanje bilo je poboljšano. Zbog toga su se pri štabovima divizija i brigada mogli da formiraju vodovi za radio-vezu sa telegrafsko-telefonskim odeljenjima i radiostanicom, a pri Štabu Brigade odeljenja sa radio-stanicom i telegrafsko-signalnim odeljenjem. Prema divizijskom uputstvu o zaštiti od otkrivanja i dejstva iz vazduha Brigada je prilagođavala način svojih pokreta i način kamufliranja svojih položaja.

Pri bataljonima formirane su komisije za ishranu. U komisijama su, pored političkog komesara i intendanta bataljona, bila i tri borca. Komisije su, uglavnom, imale za zadatak borbu protiv samosnabdevanja.

Ukinute su divizijske bolnice po selima. Najteži ranjenici upućeni su u Centralnu bolnicu u Šekoviće, koje je neprijatelj još 6. maja bio napustio. Ostali ranjenici i bolesnici kretali su se sa jedinicama Brigade, ili su ih ove, prema potrebi, nosile na nosilima.

Usled čestih pogibija, ranjavanja ili razmeštanja na nove funkcije pojedinih članova štabova bataljona i komandi četa, ovi štabovi i komande bili su u neprekidnom stanju podmlađivanja i osposobljavanja. Za tri i po meseca, od prethodnog prikaza sastava štabova bataljona pa do 13. maja, oko 80% članova tih štabova bilo je izmenjeno, od koga je broja bar 40% bilo novih. Ovaj procenat promena sastava komandi četa još je veći.

•Sredinom maja 1944. godine članovi štabova bataljona su bili: u 1. bataljonu komandant Dura Radoš, zamenik komandanta Muhamed Kahrić, politički komesar Triva Nedić, zamenik političkog komesara Ante Bralić, šef saniteta Smilja Pužić; u 2. bataljonu komandant Boško Marković, zamenik komandanta Dušan Predojević, politički komesar Bora Nikolić, zamenik političkog komesara Pera Jaremić, šef saniteta Ruža Božić; u 3. bataljonu komandant Spira Lagator, zamenik komandanta Miloš Blanić, politički komesar Perica Milovanović, zamenik političkog komesara Nada Jovanović, referent saniteta Janja Rak i zamenik referenta saniteta Bosa Bosnić; u 4. bataljonu komandant Života Ranitović, zamenik komandanta Andrija Naglič, politički komesar Ante Mioč, zamenik političkog komesara Doka Nikolić, referent saniteta Mara Čavić; u 5. bataljonu komandant Milan Bogović, zamenik komandanta Doka Ostojić, politički komesar Momir Bugarski i zamenik političkog komesara Nikola Jovanović, referent saniteta Kosa Anojčić.

VELIKA POBEDA NA ZAJEDNICAMA I LOPARAMA

Posle neuspeha neprijateljskog desanta na Drvar, vođe ne su krajem maja 1944. godine u zapadnoj Bosni i Dalmaciji teške borbe. Da bi pomogao 1. 5. i 8. udarnom korpusu u tim krajevima i oslabio neprijateljski pritisak na njih, Vrhovni štab je naredio svim jedinicama narodnooslobodilačke vojske i partizanskim odredima da pređu u napad i da svuda napadaju neprijateljska uporišta, garnizone i komunikacije.

U sevemom delu istočne Bosne ofanziva 13. SS divizije bila je trenutno u zastoju. Neprijatelj je verovatno vršio popunu i sređivanje. Sada su se glavne neprijateljske snage nalazile u Bijeljini, Brčkom, Bosanskom Samcu, Čeliću, Koraju, Loparama, Gradačcu, Srebreniku i još u nekim drugim mestima. Na isturenim položajima oko ovih uporišta nalazila su se jaka obezbeđenja zelenokadrovaca i četnika sa manjim brojem esesovaca. Grupe četnika i zelenokadrovaca krstarile su Majevicom, vršeći mobilizaciju i zločine nad pristalicama narodnooslobodilačkog pokreta.

Izvršavajući pomenuto naređenje Vrhovnog štaba, Štab 3. korpusa naredio je 4. juna 16. 36. i 38. diviziji¹²⁴ da sa položaja južno od komunikacija Tuzla—Zvornik i reke Spreče prodru u tri kolone na Majevicu, sa zadatkom da tamo likvidiraju neprijateljska uporišta, uglavnom 13. SS divizije. Prema ovoj zapovesti, 16. divizija bi sačinjavala levu kolonu i obezbeđivala levi bok ove grupacije od pravca Tuzla—Požarnica.

Sutradan, 5. juna Štab 16. divizije izdao je naređenje za prikupljanje jedinica u rejon Raševa.

Prva vojvodanska, koja se od 25. maja nalazila na prostoru Podgorje—Banovići, prebacila ise 2. juna na istočnu stranu druma Tuzla—Kladanj, a 5. juna na prostor Raševo—Tulova Grana—Kamenjak. Istoga dana Brigadi je dodeljen njen deo od prispele pomoći saveznika, koji se sastojao od veće količine oružja (22 puškomitraljeza), municije i odeće.

Za 6. jun bila je predviđena smotra 16. divizije na Biširri, Ceo taj dan i celu noć u 1. vojvodanskoj vršene su pripreme za ovu prvu smotru Divizije. Neprijatelj je, izgleda, bio saznao za koncentraciju 16. divizije, pa je toga dana bombardovao Bišinu i okolinu i smotra nije održana. U Brigadi se saznalo da je toga dana u 6 časova otpočelo iskrcavanje saveznika u Francuskoj. Ta vest izazvala je među borcima Brigade buru oduševljenja.¹²⁵

Istoga dana u 15 časova Štab 16. divizije izdao je zapovest za napad na neprijateljske položaje Zajednice (kota 443) —selo Vukosavci—selo Lopare i odredio zadatak Divizije:

Preći odlučno u ofanzivu protiv neprijateljskih snaga na sektoru Majevice—Posavina i proterati neprijatelja, u prvom redu SS jedinice, sa sektora Majevice i njegovih starih uporišta i ponovo ovladati sektorom Majevice—Posavina—Trebača, kako vojnički, tako i politički, oživeti i učvrstiti našu narodnu vlast, aktivno je pomoći u rešavanju važnih problema sektora, široko razviti političku delatnost među narodom, koji je zadnjim terorom neprijatelja preplašen, izgubio perspektivu, u cilju pomoći.¹²⁶

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Arhiv VII, reg. br. 14-4, k. 964

Brigade su u 18 časova krenule prema komunikaciji Tuzla—Zvornik, radi zaposedanja polaznih položaja za napad na određena uporišta neprijatelja.

Prva vojvođanska je u toku noći izvršila dug i naporan marš, u toku kojeg je prešla Spreču i drum u rejonu Prnjavora. Do 11 časova 7. juna Brigada je zaposela položaje Busija (kota 847)—Ploče (kota 700). Usput su slabe zelenokadrovске snage pripucavale na Brigadu, pokušavajući da joj ometu marš. Četvrti bataljon je južno od Hrasnog vodio borbu sa jednom grupom esesovaca. Tom prilikom zarobio je jednu radiostanicu. Četnici, koji su bili na predstražama neprijateljskih uporišta, vršili su nasilna izviđanja u pravcu Brigade, ali bez nekog uspeha. Sutradan 8. juna izvršeno je pomeranje bataljona sa Busije. Posle ovoga položaji Brigade nalazili su se na prostom Ploča—Zlatovo—Petković. Sa ovih položaja Brigada je vršila izviđanja prema Priboju, Tobutu, Zajednicama i Loparama. Istovremeno je vršila temeljite pripreme za napad na neprijatelja, koji je trebalo da počne toga dana uveče.¹²⁷

O rasporedu jedinica 13. SS divizije na Majevidici, o njenom naoružanju i namerama malo se znalo. Podaci koje su štabovi imali o neprijatelju prikupljeni su u toku poslednja dva dana nasilnim izviđanjima i u manjim okršajima. Prema ovim podacima, u Loparama se nalazilo 300 do 400 vojnika 13. SS divizije sa 4 brdska topa. Zajednice je bilo zaposelo najviše 300 vojnika iste divizije sa 2 brdska topa. U ostalim okolnim uporištima nalazile su se znatno manje neprijateljske snage. Ali ovi podaci nisu bili tačni. Neprijateljske snage bile su mnogo veće, naročito je bio veći broj artiljerijskog i drugog teškog oružja. U Loparama je bilo sedište jednog puka 13. SS divizije, a na okolnim položajima nalazila su se dva njena bataljona sa oko 1.000 vojnika. Neprijatelj je na položajima ispred svojih uporišta izgradio zaklone i iskopao rovove. Artiljerijska oružja bila su postavljena na dobre, dominirajuće položaje — na platou oko kojeg su bili iskopani rovovi. Neprijateljska artiljerija raspolagala je planovima vatre i imala precizno kodiran ceo okolni teren.

I sam Štab 16. divizije pretpostavljao je da neprijatelj u ovom rejonu sigurno ima jače snage nego što su to oba-

veštenja govorila. Zbog toga je za napad na uporišta Zajednice—Lopare angažovao 1. i 2. brigadu, dok je 4. zadržao na Busiji, kao operativnu rezervu Divizije i radi zaštite od četnika, koji bi eventualno mogli da ometaju operacije 1. i 2. brigade. Druga brigada određena je da napada Lopare sa zapadne strane, a 2. bataljon 1. brigade da istovremeno napada sa istoka. Prva vojvodanska brigada imala je zadatak da zauzme Zajednice, zatim da sa još dva bataljona isadejstvuje sa 2. brigadom u zauzimanju Lopara sa istočne strane. Početak napada na Lopare bio je predviđen za 8. jun u 22 časa.¹²¹

Da bi napala Zajednice, 1. vojvodanska je u 18 časova uputila dve kolone od po dva bataljona. Drugi bataljon, ikoji je trebalo direktno da napada Lopare, odmah je upućen u tom pravcu. Desna kolona, koju su sačinjavali 4. i 5. bataljon, krenula je pravcem Zlatovo—Trnjaci sa zadatkom da na Zajednice izvrši napad sa severne i istočne strane. Leva kolona, koju su sačinjavali 1. i 3. bataljon, krenula je iz Gornje Lipovice preko sela Labucke sa zadatkom da Zajednice napadne sa jugoistočne strane.¹²⁹

Četvrti i 5. bataljon ubrzo su na svome pravcu naišli na prvu nepredviđenu prepreku. Na Svižu i Privolu, kosama koje su dominirale Pribojem, nalazili su se istureni položaji neprijatelja na kojima je bilo 120 esesovaca i oko 300 Kerovićevih četnika. Za ove snage Štab Brigade nije znao, a neprijatelj ih je postavio da bi njima mogao intervenisati prilikom napada na Zajednice. Pristup ovim položajima bio je veoma težak i bataljoni u prvom napadu, iako je ovaj vođen oštro i snažno, nisu uspeli da proteraju neprijatelja sa tih položaja.

Bataljoni su u toku noći vršili još dva napada na ove položaje. I ovi su bili žilavi i uporni, a trajali su i po dva časa, ali su bili bezuspešni. U ovim borbama, prema proceni štabova bataljona, imao je neprijatelj oko 50 vojnika izbačenih iz stroja. Bataljoni su imali 24 ranjena i jednog poginulog borca.

Pošto bi osvajanje ovih položaja iziskivalo još više žrtava, štab 1. vojvodanske ostavio je 5. bataljon sa zadatkom da ih drži blokirane, a 4. bataljon sutradan, 9. juna ujutru, povu-

¹²¹ Zbornik NOR, tom VI, knj. 26, dok. 33.

kao je u sastav glavnine, na Zajednice. Oko podne 9. juna stigla je na ove položaje 17. majevička brigada. Ona i 5. bataljon 1. vojvođanske su uspeli da proteraju neprijatelja sa pomerutih položaja. Zbog zadržavanja 4. i 5. bataljona na kosama iznad Priboja, ceo teret napada na Zajednice pao je na 1. i 3. bataljon 1. vojvođanske brigade, ali je uspešno blokiranje ovih snaga oko Priboja onemogućilo njihovu intervenciju na Zajednicama i ubrzalo konačnu pobedu na tom uporištu.

Prvi i 3. bataljon u levoj ikoloni, koja se oprezno i gotovo neopaženo kretala preko Labudske prema Zajednicama, izbili su oko 19 časova ina kose iznad sela Mitrovića. Ovde su se razvili u borbeni poredak: 1. bataljon je nastavio pokret u dve kolone, a 3. se smakao više udesno, kaiko bi desnim kri-

Zaplenjeni top na Zajednicama

lom obuhvatio i drum Lopare—Priboj. Dok je kolona silazila u dolinu rečice Labudske, neprijatelj ju je otkrio i sa Zajednica otvorio snažnu artiljerijsku vatru. Brzi napad jedinica 1. brigade iznenadio je neprijatelja i zatekao ga delimično nesprenog. Dobro naoružan teškim oružjem, sada je pokušavao da snažnom artiljerijskom vatrom to preimućstvo iskoristi. Noć se bila uveliko spustila kada su bataljoni, probivši se kroz artiljerijsku vatru, ušli u zonu snažne mitraljeske vatre. Probivši se i kroz ovu vatru, otpočeli su energičnu borbu sa neprijateljskim delovima koji su bili zaklonjeni u rovovima i naoružani automatskim oružjem. Prvi bataljon

razvio je svoje čete i snažno krenuo napred. Pred samim rovovima puškomitralješci i bombaši izbili su u prve redove streljačkog stroja. Borbeni stroj 1. bataljona i dve čete 3. nalazili su se sada sasvim blizu haubica. Ttu se razvila očajnička borba, koja će u istoriji 1. vojvođanske ostati primer borbene upornosti, hrabrosti i požrtvovanja njenih boraca i starešina. Posle jednočasovne borbe, probijajući se kroz gustu artiljerijsku i minobacačku vatru i pljusak mitraljeskih rafala, borci 1. bataljona zauzeli su prednje neprijateljske rovove. Ali i Bataljon je bio proređen. Nastalo je kratko zatišje, za koje se vreme Bataljon sredio i odredio nove napadne pravce. Treći bataljon je na desnom krilu takođe vodio žestoke borbe. Međutim, on do toga trenutka nije uspeo da se dokopa nekih značajnijih neprijateljskih pozicija, jer je trpeo snažnu mitraljesku vatru sa dominantnog uzvišenja — Svetlike, koje je inače trebalo da likvidira desna kolona Brigade.

Počeo je i drugi nalet. Njega su sada nosili puškomitraljesci i bombaši. Duh oduševljenih skojevaca vukao je sve snage napred. Pred njima nije bilo nesavladivih prepreka. Zauzeti su rovovi na samo 20 do 50 metara ispred haubica i centra otpora.

Počelo je da sviće. Zdravi borci odnosili su svoje poginule i ranjene drugove do previjališta, ali ranjeni komandiri nisu napuštali svoje čete. Komandant 1. bataljona, dalmatinski radnik, poručnik Đuro Radoš i njegov zamenik prikupili su preostali deo Bataljona i krenuli u novi juriš. Neprijatelj je takođe odmah krenuo u protivnapad. Razvila se očajnička borba za topove. Za borce 1. vojvođanske topovi, od kojih su poslednjih meseci najviše tapeti, bili su simbol snage i oni su ih sada neodoljivo želeli. Kada je osvojen prvi, na njemu se istog trenutka našao zamenik komandanta 1. bataljona Muhamed Kahrić, ikoji je završio obuku za artiljerijskog oficira i koji je dobro poznao haubicu 152 mm. Sa zadivljujućom veštinom i brzinom znalacki je okrenuo cev haubice prema položajima na Svetilici iznad Zajednica, sa kojih je neprijatelj uspešno tukao 3. bataljon. U posadi preostalih topova zavladao je panika. U borbu je sada ubačena iz rezerve sveža 3. četa 3. bataljona, pa su ubrzo zauzeta i ostala tri topa. Ceo front obuzelo je oduševljenje: »Topovi su naši!« Temperamentni Vojvođani bili su uzbuđeni. Njihovo oduševljenje za borbu i hrabrost bili su na vrhuncu. Neprijatelj se

zadržao još u rovovima oko kamiona u neposrednoj blizini topova. Čitava dva časa ključala je ovde nepoštredna borba. Ubačena iz rezerve 3. četa 3. bataljona donela je prevagu i borba je bila praktično završena. Neprijatelj je protivjurišima pokušavao da ipovrati topove, ali su ti pokušaji bili uzaludni. Za brigadire je odbrana tek osvojenih topova bilo pitanje biti ili ne biti. Borci 1. i 3. bataljona uspeali su da potisnu neprijatelja na 100 do 150 metara od topova. Sada je počeo završni deo borbe. Da bi priveo kraju ovu borbu, komandant 1. bataljona sa jednom četom probio se na drum između Zajednica i Brezovače, nameravajući da s leđa napadne neprijatelja i da mu onemogući povlačenje prema Loparama. Snažna vatra iz tek zauzetih topova zasipala je neprijatelja na Svetliki. Prasak bombi i štaktanje puškomitraljeza nisu prestajali. Ovako žestoka vatra trajala je pola sata. Neprijatelj, slomljen i razbijen, počeo je u praskozorje da se povlači prema Loparama. U stopu su ga gonili 1. i 3. bataljon i zajedno sa 2. brigadom upali u Lopare. Prva vojvođanska brigada je izvršila zadatak: ovladala je neprijateljskim položajima na Zajednicama.

Neprijatelj je u ovoj borbi imao, samo na pravcu 1. brigade, oko 150 ubijenih i ranjenih vojnika. Zarobljeno je oko 30 četnika na Priboju, koji su kao izdajnici osuđeni i streljani. Brigada je imala 20 poginulih, 83 ranjena i 5 nestalih boraca.

Ratni pleni na Zajednicama je bio ogroman: 4 haubice 152 mm, vagon granata, 6 šaraca, 2 laka minobacača, 300 mina za teški bacač i 300 mina za laki bacač, 50 pušaka, 8 radio-stanica, 200.000 metaka, 5 revolvera, 34 kamiona, 6 luksuznih automobila, 2 motocikla, 4 dogleda, 100 pari cokula, 100 pari odela, oko 200 konja, veći broj ranaca, četurioa i druge vojne opreme. Zaplenjeni kamioni i automobili su spaljeni, a 4 haubice kasnije uništene. Kada je komandant Danilo Lekić sve to video, rekao je: »Bando jedna, pa ovo nije uradila ni 1. proleterska.¹⁵⁰

Druga brigada je uz sadejstvo 2. bataljona 1. vojvođanske brigade istoga dana, nakon zauzimanja Zajednica, zauzela Lopare. Četvrta brigada je na Busijama uspešno odo'evala pokušajima neprijatelja da sa leđa napadne glavninu Divizije

u napadu. Drugi bataljon se .posle zauzeća Lopara vratio u sastav svoje brigade.

U toku prepodneva 9. juna bataljoni 1. vojvođanske brigade ostali su na položajima Zajednica iradi izvlačenja plena i obezbeđenja postignutih rezultata. U 14,30 časova sa svojim 2. i 3. bataljonom i jednom četom 4. bataljona 1. brigada je izvršila napad na neprijateljske položaje na Brezovači. Ove bataljone je na tom položaju očekivalo iznenađenje. Ovde su bili iskopani .rovovi, koje je zaposedalo oko 200 esesovaca, naružanih, pored automatskog oružja, i jednom baterijom haubica od 105 mm. Deo neprijateljskih snaga sa Zajednica povukao se, posle poraza, na položaje .na Brezovači, pa je time pojačao njenu posadu. Napad 1. vojvođanske na Brezovaču počeo je snažnom minobacačkom vatrom. Neprijatelj nije mogao da izdrži ovaj dobro pripremljeni i organizovani napad, pa je posle jednog časa uzaludnog otpora napustio rovove i velike količine ratnog materijala.

Glavnina 1. vojvođanske je posle zauzimanja Brezovače požurila na Živkovo Brdo, da bi presekla drum Čelić—Lopare i na taj način onemogućila nadiranje neprijatelja od Čelića. Osvojenom artiljerijom .tukla je čelić i Karaj. Na Brezovači su ostavljene male snage, uglavnom intendantske, sa zadatkom da evakušu bogati ratni plen, pukovski magazin sa hranom i odećom, dosta tovarnih konja i municije i bateriju haubica 105 mm.

Pred večer, u momentu kada se četa pripremala za evakuaciju ratnog plena, jedna grupa od 200 esesovaca neopaženo se privukla Brezovači kroz redove Brigade, između Živkovog Brda i Žutavke, i iznenadnim napadom preotela od neobezbeđenih i malobrojnih boraca položaje i meevakuisani deo plena. Oni su ipak uspeali da izvuku 10 revolvera, 20.000 metaka, oko 100 pari cipela, 100 pari vojničkog odela, 30 do 40 tovarnih konja i manji deo druge opreme. Takođe im je uspelo da unište dve haubice, jedan luksuzni automobil, 2 motocikla i nekoliko prikolica.

Brigadiri su u toku noći pokušali, no bez uspeha, da povrate položaje na Brezovači. Takva situacija ostala je do sutradan, 10. juna.

Pobeda na Zajednicama je najblistavija pobeda 1. brigade, a sa 2. brigadom na Loparama i najznačajnija pobeda 16.

divizije. Za nemačku SS »Handžar diviziju« je poraz na Loparama i Zajednicama bio do tada najteži, dobro sračunat i dobro izveden udarac. S obzirom na važnost Lopara i pretrpljene gubitke u ljudstvu i materijalu, neprijatelj je odmah otpočeo da vrši raspored svojih slobodnih snaga za protivofanzivu -na 16. diviziju. Iz Čelića je upućeno oko 800 neprijateljskih vojnika u Navioke. Ove snage su 9. juna napale jedinice 2. brigade, koje su se nalazile na položajima Medvednik i Kozjak. Neprijatelj je posle upornih borbi uspeo da potisne jedinice 2. brigade sa tih položaja. Zbog toga ova je brigada morala da se prebaci na istočnu stranu drumu Tuzla—čelić. Ove snage nastavile su i sutradan pritisak na 2. brigadu, pa se ona morala da povlači dalje na jugoistok."

Neprijatelj je 10. juna oko 10 časova otpočeo napad na položaje 1. vojvođanske. Napad je počeo od Lopara prema Zajednicama. Prvi, 2. i delovi 3. bataljona uspeali su da zadrže neprijatelja i da ga odbace natrag. Četvrti bataljon takođe je zauzeo i odbacio natrag kolonu koja je preko Vukosavaca bila izbila na Kameniti breg.

Međutim, situacija se to popodne pogoršala. Prema položajima 1. vojvođanske brigade nadirale su kolone neprijatelja od Tuzle, Čelića i Vakufa. Sve ove kolone bile su delovi 13. SS divizije, opremljene za kretanje izvan komunikacija i sposobne za brzo manevrisanje. Njihove pokrete stalno je pomagala avijacija. Neprijatelj je bio aktivan i na sektoru Zuttavka—Udrigovo—Arapovići. Bilo je očigledno da neprijatelj ima namaru da 16. diviziju potisne sa komunikacija Tuzla—Zvornik i Tuzla—Čelić i da je nabaci na Drinu."²

Ovakva situacija na sektoru 16. divizije bila je uzrok zbog kojeg su 36. i 38. divizija morale da obustave svoje ofanzivne operacije.

Štab 16. divizije izdao je 10. juna uveče zapovest u kojoj, između ostalog, stoji:

Tokom današnjeg dana neprijatelj je koncentrisao jake snage na sektoru Zajednice—Lopare—Mačkovac—Medvednik—Površnica, sa kojima će verovatno krenuti sutra u napad na naše položaje, a u cilju odbacivanja naših jedinica sa sektora Majevice.

Obzirom na to, a u cilju izbegavanja frontalnih borbi u kojima neprijatelj, obzirom na svoju jaču tehniku, artiljeriju i dr. ima preimućstvo, naše jedinice će se otkačiti u toku noći 10/11. VI t. g. od neprijatelja i postaviti se na nove položaje — liniju Ploče—Busija—Draganovac—Ban. brdo."

Time je završena trodnevna herojska epopeja 1. i 2. vojvođanske brigade. Za ova tri dana u borbama na sektoru 1. vojvođanske brigade neprijatelj je imao 280 ubijenih, ranjenih i zarobljenih vojnika i oficira. Prva vojvođanska brigada imala je 35 poginulih, 119 ranjenih i 10 nestalih boraca. Poginuo je Petar Milovanović Buđoni, politkom. 3. bataljona, komunisti i borac od 1941. godine, istaknut i zaslužan ratnik i politički rukovodilac. Pored njega poginuli su: Marko Predojević, komandir čete, Andrija Culin, zamenik komandira čete, Milenko Marković, zamenik komandira čete, Lazar Vujčić, zamenik političkog komesara čete, Lazar Grgur, zamenik političkog komesara čete, Gojko Filipović, vodnik, Petar Dućak, vodnik, Mile Balać, vodnik, Pantelija Trišić, vodnik, Bojana Branjašević, vodnik, Radivoje Božić, desetar, Petar Bačić, desetar, Bora Vodeničarević, desetar, Perioa Rodijčić, desetar, Emilija Đuričić, bolničarka, Mića Pešut, borac, zatim borci: Milenko Paunović, Mitar Andrić, Jovan Gajinov, Nikola Bajić, Mladen Milčić, Dragomir Karanović, Milorad Đorđević, Mirko Nikolić, Bora Grković, Slavko Kasapski, [?] Zorić, Bogoljub Jovanović, Radovan Bunčić, Paja Marcikić, Žarko Teodorović, Petar Plužarević, Branko Tajić i Lazar Darković.

Među mnogobrojnim ranjenicima bili su: Spira Lagator, komandant 3. bataljona, Trivun Nedić, politički komesar 1. bataljona, Miloš Blanić, zamenik komandanta 3. bataljona, Nikola Jovanović, zamenik političkog komesara 5. bataljona, Doka Ostojić, zamenik komandanta 5. bataljona, Nikola Popović, komandir čete, Sava Ignjatović, komandir čete, Petar Noffa, politički komesar čete, Laza Vesković, zamenik političkog komesara čete, Katica Dobrić, zamenik bat. obaveštajca, Draga Durajčić, bolničarka, Dana Nikolić, bolničarka, Mara Ninkov, bolničarka, Marko Janković, vodnik, Petar Devic, vodnik, Andrija Rukavina, vodnik, Andrija Klobučar, vodnik, Branislav Janković, politički deLegat voda i drugi.

Za postignute uspehe u borbama sa 13. SS divizijom na Loparama i Zajednicama Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije pohvalio je jedinice 16. divizije i nazvao je slavnom.

U DOLINI REKE KRIVAJE I NA OZRENU

Cim su primile zapovest Štaba 16. divizije od 10. juna 1944. godine, tri brigade su se do zore 11. juna udaljile od Lopara na jug. Istoga dana popodne oko 17 časova Divizija je produžila pokret na jug pravcem Hrasno i prešla komunikaciju Tuzla—Zvornik. Spretnim manevrom prilikom tog prelaska izbegla je zamku ikoju joj je neprijatelj bio postavio sa 11 tenkova. Zatim je produžila pravcem Petrovice—Vukovije—Gornja Lukavica. Prva vojvodanska brigada stigla je u Gornju Lukavicu 12. juna ujutru — gde je provela ceo dan i sledeću noć.

Pošto su 16. i 36. divizija napustile teritoriju Majevice, neprijatelj je pojačao svoje snage i uporišta na njenim južnim obroncima. Istovremeno je pojačao i komuniciranje drumom Tuzla—Zvornik. Artiljerija je iz Simina Hana i Gornje Tuzle svakodnevno tukla položaje 16. divizije. Kako ovaj teren nije bio pogodan za planirani odmor, Štab Divizije je naredio da se brigade smaknu više na zapad. Prva vojvodanska krenula je 13. juna južnije, u rejon Naseoci—Gladojević—Džebar. Brigada je to poslepodne stigla preko sela Zukića i Višća na severne padine Konjuha u rejon sela Repnik. Tu se smestila u selima Hrvati—Sinanovići—Bečići i ostala do 19. juna.

Sada se Divizija nalazila u neposrednoj blizini planinske reke Krivaje. Dolinom ove reke išla je železnička pruga Zavidovići—Olovo, koja je imala veoma važan ekonomski značaj. Neprijatelj je njome izvlačio veliko drveno bogatstvo iz ovog dela Bosne, a ovom prugom prebacivao je i svoje trupe za vođenje operacija protiv jedinica narodnooslobodilačke vojske u južnom delu istočne Bosne. Zbog toga je u dolini reke Krivaje držao prilično jake snage. U Zavidovićima se nalazilo oko 1.000 neprijateljskih vojnika, u Ribnici oko 500, a u selima duž pruge nalazilo se još oko 300 milicionara i zelenokadrovaca. Na obližnjoj planini Ozrenu bilo je 11 četničkih bataljona sa preko 1.100 četnika. Pošto je Diviziji pretila nova

ofanziva, a ona se sada nalazila u rejonu koji je bio prilično uzak i zbog toga za manevrisanje nepogodan, Štab je odlučio da prostor za eventualno manevrisanje proširi na taj način što će razjurići posade na ovoj pruzi. Istovremeno je odlučio da prugu onesposobi i time neprijatelju onemogući da se njome koristi.

Iz tih razloga Štab 16. divizije izdao je 19. juna zapovest:

Jakom koncentracijom vatre iz svojih automatskih i teških oružja i brzim silovitim naletom razbiti i uništiti neprijatelja na sektoru Ribnica—Gare, da se odmah pristupi potpunom uništavanju krivajvske pruge koju neprijatelj koristi kako za eksploataciju naših dobara, tako i za prevoz trupa u borbi protiv naših jedinica."⁴

Druga brigada dobila je zadatak da napadne neprijateljske položaje na Vozući, Mitrovići i Podzborištu, 4. brigada trebalo je da napadne Ribnicu, a dva bataljona 1. vojvođanske brigade da napadnu položaje na brdu Krš (kota 518) iznad Ribnice.

Početak napada bio je određen za 19. jun u 16 časova.

Kolone za napad bile su do toga vremena postavljene na svoje polazne položaje. Drugi i 4. bataljon 1. vojvođanske brigade krenuli su sa položaja Vrana—Viševac u dve kolone. Prva kolona kretala se pravcem preko Hodžin brda i Omerovića, a druga preko Crnjeva i Osječana. Obe kolone imale su kao krajnji cilj zauzimanje Krša. Na pravcu ova dva bataljona neprijatelj nije pružao ozbiljniji otpor. Slabije grupe brzo su rasterane i nagnane na povlačenje. Oba bataljona stigla su na Krš u 19 časova. Odavde je 2. bataljon energično nastupio prema Ribnici, sadejstvujući sa 4. brigadom.¹ Posle tročasovne borbe Ribnica je zauzeta. U ovoj borbi poginuli su: Dušan Savić, zamenik komandira čete i Jan Čidanski borac.

I 2. brigada je brzo zauzela određena neprijateljska uporišta. Odmah je počelo rušenje železničke pruge i svih saobraćajnih instalacija na njoj. U toku sledeća dva dana 1. vojvođanska je rušila železničku prugu od Ribnice do Stjepin Hana. Na ovom prostoru popaljena su sva skladišta drva, drveni mostovi i porušeni svi propusti.

Šesnaesta divizija je u dolini Krivaje ostala do 23. juna. Za to vreme njene jedinice porušile su oko 13 km pruge i više od 15 propusta i manjih mostova. Tako je ova značajna saobraćajnica bila za duži vremenski period potpuno onespobljena za upotrebu.

Pošto je u potpunosti izvršila zadatak u dolini reke Krivaje, 16. divizija je krenula prema Ozrenu, da bi napala tamošnji četnički korpus. Prva vojvođanska brigada, vršeći pokret dolinom Krivaje, sukobila se 23. juna u rejonu Muslimanske Svinjačnice sa jednom grupom milicionara i zelenokadrovaca u jačani od 300 do 400 vojnika, među kojima je bilo esesovaca i četnika. Posle dvočasovne energične borbe brigadi su protarali neprijatelja u pravcu Zavidovića i preko Krivaje. Toga dana artiljerija je iz Zavidovića tukla položaje 1. vojvođanske brigade, ali joj nije nanela gubitke. Brigada je isterala četnike iz sela Posijelovo, Petrovići i Hajdarevići i u njima i zanočila. Delovi 1. vojvođanske brigade porušili su u toku te noći 1 km železničke pruge i dva propusta između sela Krivaje i železničke stanice Stog.

Pošto je 16. divizija stigla na južne padine Ozrena, na kojem su bile prikupljene četničke snage koje su predstavljale izvesnu opasnost za manevrisanje jedinica Divizije, Štab 16. divizije je 23. juna u 20 časova izdao zapovest da se zauzmu dominantni položaji na masivu Ozrena linijom Omerova voda—Jankova voda—Rečani—Podsijelovo.¹⁴

Prva vojvođanska brigada dobila je zadatak da zaposedne liniju Omerova voda—Jankova voda—Rečani. Druga i 4. brigada imale su zadatak da zauzmu greben Podsijelovo, s tim što bi 2. brigada bila, u slučaju potrebe rezerva 1. vojvođanskog.»

Nastupajući oprezno kroz planinski teren pun čelnika, 1. vojvođanska brigada potiskivala je manje grupe četnika prema vrhu Ozrena. Njene jedinice zadržale su se radi odmora na liniji Micijevići—Gornja Bukovica—Donja Bukovica.

Tri četnička bataljona su 25. juna prepodne izvršila napad na 4. bataljon 1. vojvođanske brigade, koji se nalazio na odmoru u Gornjoj Bukovici. Bataljon je bio prinuđen da vo-

di tešku borbu, koja je trajala oko tri sata. Najzad je uspeo da odbije četnički napad. Istoga dana oko 11 časova četnici su napali i položaje 1. i 5. bataljona. I ovi napadi posle dvočasovne borbe bili su odbijeni. Noću oko 23 časa grupa od 100 četnika bezuspešno je napala položaje 3. bataljona.

Četnici su u ovim barbama imali oko 30 poginulih i ranjenih.

I 1. brigada imala je gubitaka. Poginuli su: Milan Vraneš, politički delegat voda i Paja Gajić, borac. Bilo je i 9 ranjenih boraca. Među njima: Lazar Petrović, politički komesar čete, Stojan Milovanović, zamenik političkog komesara čete i bolničarke Slobodanika Cavie i Katica Ravić.

Posle ovih borbi na Ozrenu, 16. divizija se 25. juna pomerila prema komunikaciji Tuzla—Doboj. Prva vojvodanska brigada izvršila je ekonomsku akciju u iselu Devetaku, a 4. brigada oslobodila je Puračić. Šesnaesta divizija je 28. juna ponovo sišla na severne padine Konjuha, da bi tu odmorila i sredila svoje jedinice.

Prva vojvodanska brigada smestila se u selo Banovići.

O PUTU U

Četvrti deo

LEGENDA
SRBIJI

Opšta vojna situacija u Evropi polovinom 1944. godine se nalazila u fazi odlučujućih poduhvata saveznika. Otvaranje Drugog fronta na zapadnim obalama Francuske i prelazak Crvene armije na teritoriju Rumunije su nagoveštavali otpočinjanje presudne vojne i političke aktivnosti na evropskom ratištu, a posebno na Balkanskom poluostrvu.

Novostvorena situacija za Nemece na Balkanu, koji su tvrdoglavo »branili sve, po svaku cenu« predstavljala je za njih opasnost, naročito za njihovo južno krilo i grupu armije »E«, koja se nalazila na jugu poluostrva. Za saveznike, odnosno za Jugoslovane, ova situacija je otvarala mogućnost spajanja jedinica narodnooslobodilačke vojske i Crvene armije.

Pred političkim rukovodstvom NOP-a Jugoslavije nalazio se zadatak da sprovede u život odluke Drugog zasedanja AVNOJ-a, naročito da obezbedi kod saveznika i demokratskih država priznanje Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i da eliminiše uticaj izbegličke vlade. Pošto je priznanje NKOJ-a i eliminisanje uticaja izbegličke vlade u mnogome zavisilo od stanja NOP-a u Srbiji, vojno rukovodstvo NOP-a, odnosno Vrhovni štab još ranije je preduzimao mere da ojača položaj pet divizija u Srbiji i pomogne rasplamsavanje ustanka u istočnom delu Jugoslavije. Kako su srpske divizije deystvovalе u rejonu neprijateljskih komunikacija u moravsko-vargarskoj dolini, njihovo jačanje bi se uspešnije ometalo imanevrisanje snažne grupe nemačkih armija na Balkanu. Zato je pitanje prelaska određenih divizija u Srbiju imalo veliki politički i vojni značaj.

Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije u to vreme je počeo da sprovodi u delo svoj ranije izrađeni plan o grupisanju odabranih divizija za prodor u Srbiju. Desetak odabranih divizija se kretalo na svoje polazne položaje. Trebalo je da ove divizije na zapadnim granicama Srbije formiraju tri udarne grupe i da iz određenih rejona krenu na zadatak. Za levokrilnu grupu su bile predviđene 16. i 36. vojvođanska i 11. krajiška udama divizija, odnosno 12. korpus, koji je Vrhovni štab formirao 1. jula 1944. godine. Na dan formiranja korpus je brojao 5.766 vojvođanskih boraca, od kojih je 757 bilo drugačica.

Štab Korpusa su sačinjavali: komandant general-major Danilo Lekić, politički komesar Stefan Mitrović, načelnik Štaba potpukovnik Mileta Đukić, šef 2. (obaveštajnog) odseka kapetan Nikola Lekić, načelnik intendanture kapetan Šerif Buljubašić. Novi komandant 16. divizije je postao major Marko Peričin a načelnik Štaba potpukovnik Periša Grujić. Usled stalog pomeranja kadrova, u 1. vojvođanskoj za zamenika političkog komesara je postavljen Joža štemberger, politički komesar bataljona iz 2. vojvođanske, za načelnika Štaba kapetan Eduard Rebula, šef 2. odseka je ostao Ceda Jovanović, njegov pomoćnik Janko Radanović, brigadni intendant Marko Radošević, njegov pomoćnik Šime Jablan, referent saniteta Mirjana Calenić a njen zamenik Milena Vozarević.

Novi, 12. (vojvođanski) korpus nije se nalazio na svome operativnom području i nije imao vojnopozadinske komande i ustanove. Privremeno se nalazio na operativnom području i pod operativnom komandom Štaba 3. korpusa. Veze sa Glavnim štabom Vojvodine i Pokrajinskim komitetom KPJ za Vojvodinu u Sremu bile su povremene i nesigurne. Pored opštih i širih vojnopolitičkih ciljeva, 12. korpus je imao i posebne, vrlo značajne za narodnooslobodilački pokret u samoj Vojvodini. Na prvom mestu, Korpus je trebalo da prihvati i organizuje najveći deo i budućih vojnih snaga Vojvodine. Zatim, da u postojećim vojvođanskim jedinicama u istočnoj Bosni obezbedi jezgro i kadrove za vojvođanske jedinice koje će biti uskoro stvorene. Glavni štab Vojvodine i PK KPJ za Vojvodinu, prema generalnoj liniji NOB-a, slali su u brigade u Bosnu svoje najbolje kadrove. Uvid u njihov dalji razvoj, ove organizacije više nisu imale, te je bilo neophodno da o

ovim kadrovima vojvođanske vojne i političke organizacije dobiju bolji uvid i da se ubrza njihov razvoj.

Poslednjih dana februara 1944. godine, uoči formiranja 36. divizije, politkomesar 16. divizije poslao je Centralnom komitetu KPJ izveštaj³⁸ o kadrovskoj politici i stanju kadrova u Diviziji, odnosno u pet vojvođanskih brigada, koje sa tada bile u sastavu iste divizije. U izveštaju, između ostalog, stoji:

U početku, kod nas je vladala kriza kadrova. Uzrok te krize nije bio u tome što Partija u našim vojvođanskim jedinicama nije raspolagala sa dobrim, odanim i predanim članstvom, već u tome što se nije imalo i nije moglo ranije steći iskustva, neophodna za rukovođenje.

Prilazeći pitanju podizanja kadrova, rukovodili smo se prvo, činjenicom da se u partijskoj organizaciji naše divizije nalazi dosta širok rezervoar vojno-političkih rukovodilaca, koji imaju uslova brzog razvitka, drugo, da pomoć u kadrovima od starih jedinica naše vojske ni u kom slučaju ne može da bude osnova naše politike kadrova usled velikih potreba za kadrovima u svim krajevima naše zemlje, i treće, da dalji razvitak naše borbe u Vojvodini zahteva osposobljavanje i podizanje domaćih, vojvođanskih kadrova.

... Da bi se to postiglo, trebalo je likvidirati sa besperspektivnošću po pitanju kadrova u štabovima i u partizanskoj organizaciji...

U ovom času, u politici kadrova nalazimo se pred sledećim zadacima:

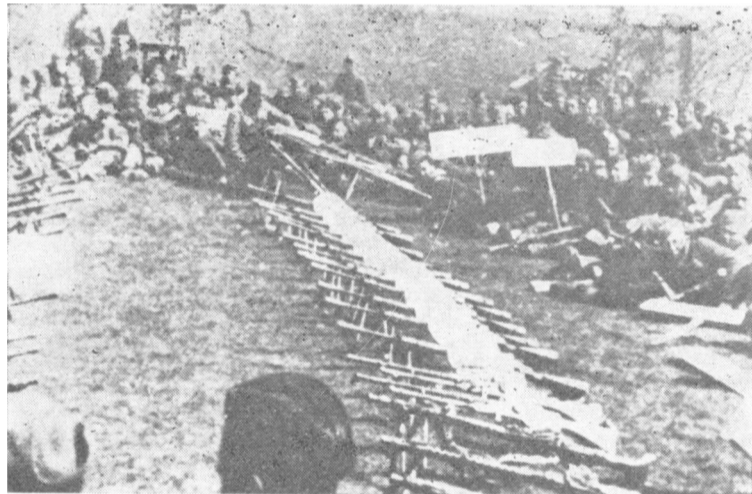
Likvidirati uski kriterij proučavanja kadrova, kriterij koji je do sada vodio računa isključivo o potrebama rukovođenja vojnim jedinicama. Proučavati i podizati kadrove sa stanovišta potrebe celokupnog narodnooslobodilačkog pokreta u Vojvodini i sa stanovišta perspektive stvaranja državnog aparata, pred čim ćemo se naći sutra ...

Navedena tri principa kadrovske politike prilično su kontradiktorna, jer se, kako je rečeno u izveštaju, »u Diviziji nalazi dosta širok rezervoar vojno-političkih rukovodilaca koji imaju uslova brzog razvitka«. Kada se još ima u vidu da su u sastav Divizije ušle prve tri brigade sa kompletnim rukovodstvom, a 4. i 5. sa bataljonskim, dobija se utisak da u toku osmomesčnih borbi Divizije, za koje je ona dobila nekoliko pohvala od Vrhovnog štaba i naziv »slavna«, ovi perspektivni

kadrovi nisu korišćeni i uzdizani. Prema ovome, pred Štabom Korpusa stajali su veoma ozbiljni zadaci u oblasti kadrovske politike.

Momentalno, pred Štabom Korpusa nalazila su se još dva zadatka: prvi, da priđe Savi i prihvati 6. vojvođansku brigadu i hiljade novih boraca koji su čekali u Bosutskim šumama na prebacivanje u istočnu Bosnu, i drugi, da se pripremi za prelazak u Srbiju. Što se tiče prihvatanja brigada i boraca iz Vojvodine, Štab Korpusa je, zbog teške situacije u Semberiji, predviđao i drugu mogućnost, naime, da ito učini iz Srbije.

Pripreme za prelazak u Srbiju vršio je na teritoriji Hercegovine i Crne Gore Štab 2. korpusa NOVJ, a na teritoriji istočne Bosne štabovi 3. i 12. korpusa. U Šekovićima je bila for-

Brigadirna konferencija SKOJ-a u Omazićima

mirana ekonomska baza za snabdevanje hranom i municijom. Kod sela Osmaka, u blizini Šekovića, bio je izgrađen aerodrom, na koji bi se saveznički avioni spuštali sa hranom, municijom i ostalom opremom, a u povratku odnosili teške ranjenike na lečenje u Italiju.

Krajem juna 1944. godine 16. divizija nalazila se ai dolini - reke Spreče, obezbeđujući Birač od upada neprijatelja iz pravca Tuzle i pomažući prikupljanje ranjenika u rejonu aerodroma.

Prvog jula 1. vojvodanska se premestila na prostor sela Omazića, a u 21 čas krenula na sektor sela: Katoličke Živnice—Živnice—Muslimanske Živnice. U ovim mestima su se nalazile dve čete 13. SS divizije i 150 do 200 pripadnika milicije i zelenog kadra. Dok se Brigada kretala, na nju su povremeno otvarale vatru slabije grupe zelenog kadra. Kad se Brigada našla u neposrednoj blizini Živnice, njeni bataljoni su u razvijenom stroju otvorili snažnu vatru iz minobacača i automatskog oružja. Neprijatelj se povukao i zabarikadirao u svoja uporišta, odakle je cele noći pružao otpor. Za to vreme su intendantske ekipe prikupljale stoku i namirnice. U zoru se Brigada povukla na polazne položaje u selu Omazići. U toku ove akcije poginuo je komandir čete Vasa Galović.

Sledeć dana, noću između 2. i 3. jula, dva bataljona 1. i dva bataljona 2. vojvodanske ponovila su pritisak na posadu u Živnicama. Tom prilikom su minirali železničku prugu. U vojnom vozu, koji je nešto kasnije naišao na minu, poginulo je 25, a ranjeno 30 vojnika. Diverzantska grupa Brigade je porušila u noći između 5. i 6. jula mostove i propuste na pruži Živnice—Tuzla. I sledeće noći brigade su u dolini Sprache potiskivale neprijatelja u bunkere, vršeći uporedo ekonomske akcije (u selima Parselo, Pasci). -Noću između 8. i 9. jula Brigada je napala neprijateljske položaje oko Kiseljaka vršeći istovremeno ekonomske akcije u selima: Kiseljak, Ljubača, Petrovice, Pasci, Bokevići i Modrac. U napadu na selo Kiseljak poginuo je zamemik političkog komesara čete Dušan Jovanović. U ovim akcijama je prikupljeno nekoliko stotina komada stoke, veće količine žita, kukuruza i soli."

Toplo vreme, dobra snabdevenost hranom i neaktivnost neprijatelja omogućili su intenzivan politički i vojnoobrazovni rad. U selu Omazići održana je 7. jula brigadna konferencija SKOJ-a. Prikupljeni su svi pioniri-borci iz Brigade od 11 do 15 godina, kao i oni koji su se iz raznih zbegova priključili Brigadi, pa je od njih stvorena pionirska četa. To su još bila deca. Krećući se sa vojskom, -učestvujući u borbama,

ovi dečaci i devojčice su bili sazreli pre vremena i njihovo ponašanje je bilo veoma ozbiljno. Neki su već bili poznati bombaši. Zato im je više odgovarao naziv omladinska četa, pa je takvo ime i nosila. Komandir čete je bio šesnaestogodišnjak, Krajišnik Jovica Kerkez, a politički komesar čete četrnaestogodišnji slabašni dečak Sima Jovičić od Bosanskog Novog. Četa se nalazila uvek pored Štaba Brigade, a deca su bila miljenici Ilije Bogdanovića, komandanta' Čiče. Svi su bili dobro obučeni i naoružani automatima, puškama i bombama. Pored sve brige Štaba da ne uleću u okršaje sa neprijateljem, ovi dečaci su prilikom borbi, a naročito u jurišima, skoro redovno učestvovali. Noću, dok je Štab Brigade bio obično za uzet operacijama ili se nalazio na položajima, oni su se u grupama, spontano opredeljeni za nekog od svojih ljubimaca, nekog komandanta bataljona oko koga su se u slobodno vreme virteli, neopaženo uključivali u borbu. Najveći broj dečaka svoje simpatije je preneo na Dimitrija Lazarova Rašu.

Omladinska četa je u maju, na dan formiranja imala 15 boraca. Nešto kasnije priključeno joj je još sedmoro omladinaca, tako da je brojala 22 borca. Pored navedenog komandira i komesara čete, u komandi čete su bili i Laza Škorić, iz Mandelosa, kao zameniik političkog komesara, i Jovanka Škuletić iz Bogatića kod Nikšića, kao bolničarka. Ostali borci su bili: Milorad Stupar, Stanko Kovač od Duvna, Adam Salatić iz Srema, Svetozar Ranković iz Sremskih Mihaljevaca, Milan Tomić iz Grabovaca, Zarko Bošnjak, Zika Ružajčić Đikan sa Trebave, Đorđe Pavić iz Srema, Janko šuster iz Šida, Milan Musulin Lala iz Stepanovićeve, Todor Pantelić iz Iriga, Lela Gazibarić iz Bešenova, zatim Smilja, Mala, Šidan, Bosanac od Ugljevika, Dalmatinac, poginuo u Šekovićima, pa mali Bosanac od Duvna i još jedan. (Za poslednje bliži podaci nisu utvrđeni.)⁴⁰

Noću između 3. i 5. jula na privremeni aerodrom u blizini Šskovića počeli su da sleću saveznički avioni. U toku tri noći sletelo je 16 aviona sa opremom i naoružanjem. U povratku su odneli 435 ranjenika i invalida u Italiju na lečenje i oporavak, kao i dva člana Glavnog štaba Vojvodine. Noću između 15. i 16. jula sletela je i poslednja grupa savezničkih aviona i u povratku odnela 120 ranjenika u Italiju. Sletanje saveznič-

⁴⁰ Prema sećanju Milorada Stupara, borca Omladinske čete.

kih aviona u blizini Tuzle podiglo je moral u narodu ovog kraja, a kod neprijatelja uznemirenost. Neprijatelj je 15. jula pokušao jednim prodorom sa Majevice da uništi aerodrom, ali je brzo proteran.

Prema novom razmeštaju jedinica 16. divizije, 1. vojvođanska brigada se 15. jula u 5 časova premestila nešto na zapad na novi prostor: iselo Muslimanske Jaruške—selo Pravoslavna Treštenica—selo Muslimanska Treštenica, da kontroliše komunikacije Tuzla—Doboj d četničke bataljone na Ozrerau.¹⁴¹

Ocenjujući da ima uslova za napad na Lukavac, četiri bataljona 1. vojvođanske, po odobrenju štaba Divizije, prešla su 17. jula u 17 časova Spreču i izbila na prugu levo i desno od Lukavca. Pošto su razrušili prugu i železnička postrojenja, napali su posadu u Lukavcu, koja je u to vreme brojala 400 do 600 novomobilisanih ustaša. Pobijeno je 35 vojnika, zarobljen komandant sektora zelenog kadra i još 7 neprijateljskih vojnika. Zapljena su 2 puškomitraljeza, nekoliko desetina pušaka, izvesna količina municije i jedan automobil. U toku napada poginuo je desetar Draga Petrovac, a ranjeni vodnik Sima Lukić i desetar Svetozar Mandras.

Prvih dana jula 1944. godine navršila se godina dana od osnivanja 16. vojvođanske divizije, pa je tih dana pravljen jednogodišnji bilans aktivnosti i 1. vojvođanske brigade. Taj bilans je glavni deo ove knjige. Ipak, neke rezultate brigade potrebno je sažeti i brojčano prikazati.

Prva vojvođanska brigada je u ovom periodu u borbama koje je vodila sa neprijateljem izbacila iz stroja, prema proceni, oko 3.500 neprijateljskih vojnika i oficira. Tokom tih borbi zarobljeno je oko 2.000 neprijatelja. Ni njeni gubici nisu bili mali. Brigada je imala 494 poginula, 929 ranjenih i 209 nestalih boraca. Nestali su uglavnom poginuli borci koje nije bilo moguće izvući sa poprišta i sahraniti, kao i pojedinci zarobljeni i zalutali. Plen u oružju bio je: 15 artiljerijskih oruđa, 6 teških bacača, 4 laka bacača, 12 teških mitraljeza, 1.500 pušaka, 100 pištolja, 20 automata. Zapljena je velika količina municije: 1.000 mina za teške bacače, 600 mina za lake bacače i 500.000 pušanih metaka. Ni zaplenjene zaprege i

ostala oprema nisu bili mali: zaplenjeno je 300 konja, 60 sedala, 1.000 pari obuće, 200 šatorskih krila, 200 čebadi, 5 radio-stanica. Takođe su zaplenjene velike količine hrane i drugog ratnog materijala. Brigada je uništila: 3 brdska topa, 2 haubice od 100 mm, 4 haubice od 150 mm, 10 radio-stanica, neutvrđen broj kamiona, 10 luksuznih automobila, 6 motocikla, 5 tenkova, 90 konja itd. Pri Štabu Brigade održana su četiri vojna kursa za obuku komandira, zamenika komandira i vodnika. Istovremeno je pri štabovima bataljona održano 8 nižih vojnih kurseva za desetare i pripravnike desetara. Takođe su pri štabu Brigade održana 4 partijsko-politička kursa, koje je pohađalo ukupno 100 slušalaca. Pri brigadnom sanitetu održano je 15 sanitetskih i jedan medicinski kurs. Na specijalnim stručnim kratkim kursovima obučeno je 896 puškomitraljezaca, 1.260 bombaša, 63 bacačije i 3 radio-telegrafista. U Brigadi je uzdignuto: 6 divizijskih, 15 brigadnih, 55 bataljonskih i 230 četnih rukovodilaca. U druge jedinice otišlo je: 2 divizijska, 6 brigadnih, 29 bataljonskih i 53 četna rukovodioca. Kroz brigadni sanitet prošlo je 1.162 bolesnika i 637 ranjenika. Broj obolelih od tifusa iznosio je 17 boraca/

Na dan 15. jula 1944. godine 1. vojvođanska brigada imala je ukupno 1.340 boraca, od kojih 182 drugarice. Brigada je raspolagala sledećim naoružanjem i ostalom ratnom opremom: 566 mauzer-pušaka, 114 engleskih pušaka, 114 automata, 80 pištolja, 8 teških mitraljeza, 89 puškomitraljeza, 5 teških bacača, 3 laka bacača, 4 protivtenkovske puške, 798 bombi, jedna radiostanica, 22 jahača i 147 tovarnih konja sa potrebnim brojem sedala i samara.¹⁴³ Municije je za sva ova oružja bilo u dovoljnoj količini. Saveznička pomoć u naoružanju pristizala je u to vreme u znatnim količinama, tako da je u konpusnom slagalištu u Šekovićima bilo i rezervne municije.

BORBE ZA ODBRANU ŠEKOVIĆA

Neprijatelj je povećavao napore da spreči prodor jedinica narodnooslobodilačke vojske u Srbiju, pa je u tu svrhu prikupio u istočnoj Bosni 7. SS »Princ Eugen« diviziju, 13. SS

»Handžar diviziju«, dve ustaške brigade i dva ponovo organizovana i naoružana četnička korpusa, a oslanjao se i na postojeće snage u svojim garnizonima, Muslimansku miliciju, zeleni kadar i četnike.

Bilo je predviđeno da, zbog prelaska u Srbiju, u sastav 12. korpusa uđe 11. krajiška udarna divizija, koja je trebalo da se prebaci iz srednje Bosne. Za prihvatanje ove divizije na reči Bosni bila je određena 16. divizija, koja je na svome terenu očekivala naređenje za pokret prema reci Bosni.

Nemačka komanda budno je pratila koncentraciju snaga narodnooslobodilačke vojske za prelazak u Srbiju, kako ovih iz istočne Bosne, tako i onih iz Crne Gore, gde se takode pripremala grupa divizija NOVJ za prodor u Srbiju. Pored ovoga, neprijatelj je i u Srbiji preduzimao mere da onemogući spajanje divizija Glavnog štaba Srbije sa ovim koje su imale da prođu sa zapada. Težeći da po svaku cenu očuva komunikacije kroz vardarsko—moravsku dolinu, nemačka komanda je brižljivo pripremala ofanzivu na sve tri ove grupacije narodnooslobodilačke vojske, planirajući da tu ofanzivu vodi istovremeno.

Neprijateljske operacije u istočnoj Bosni za odbacivanje snaga narodnooslobodilačke vojske sa Drine na zapad počele su 17. jula napadom na Birač i selo šekoviće, glavnu bazu 3. i 12. korpusa za snabdevanje vazдушnim putem.

Jedinice 13. SS divizije prešle su 17. jula u dve kolone komunikaciju Tuzla—Zvornik. Jedna kolona je preko Prnjavora krenula ka Visu i Osmacima. Druga se kretala od Jegova Luga preko Karavlasa ka Gojčinu. U susret ovim kolonama krenule su dve brigade 36. divizije. Istoga dana naređeno je 1. brigadi da deluje na liniji Dubrave—Hrasno, kako bi zatvorila pravac od Tuzle. Četvrta brigada dobila je naređenje da bude spremna za pokret u pravcu Vukovije—Medaš, da bi sadejstvovala sa 36. divizijom.

Neprijatelj je u toku noći i prepodne 18. jula potisnuo 36. diviziju. Bilo je jasno da je počela ozbiljna i široko zamišljena neprijateljska ofanziva, kao i da je glavno težište njenog udara na pravcu Vis—Raševo. Da bi sprečila prodor prema bolnicama i magazinima, koji su se nalazili u rejonu šekovića, štab 12. korpusa uključio je u operaciju i 16. diviziju, naredivši joj da pomogne 36. diviziji da potera neprijatelja iz rejona u koji je već bio prodro.

Brigade 16. divizije su odmah po prijemu ove zapovesti krenule na izvršenje zadatka.¹⁴⁴ Druga brigada, koja je bila divizijska rezerva sa bolnicom, krenula je da bi zatvorila pravac od Kladnja i zaposela položaje zapadno od Šekovića na liniji Debelo brdo (161)—selo Strumice—selo Popovići—selo Akmačići. Četvrta brigada krenula je usiljenim maršem prema položajima na kojima je 36. divizija vodila borbu, i do zore stigla u Lukavicu. Prva brigada prebacila se u rejon sela Višće—Đurđevik i sa toga terena počela da vrši pritisak na liniju Gračanica (selo oko 18 kilometara jugoistočno od Tuzle) — Dubrave, kako bi presetela neprijateljsku kolonu koja se iz tog pravca probijala ka Raševu i Rakinom Brdu. Neprijateljske snage su oko podne ovladale Vilom u Bišini, Raševom, Rakinim Brdom, Vrelom i Pandurima. Istovremeno su delovi neprijateljskih snaga počeli da se aktiviraju i na istoku — sa pravca Zvornik—Drinjača.

Brigade 16. divizije došle su 19. jula u oštar sukob sa neprijateljem. Četvrta brigada je u pokretu razbila neprijatelja u Gračanici i preko Vlaškog Brda i potrka napala njegove snage na Raševu i razbila ih, nanevši im teške gubitke (»napravila Kosovo na Raševu«), odbacila ih preko Spreče.

Prodirući sa tri bataljona pravcem Gračanica—Guljanda—Prljuge, 1. brigada je napala neprijateljske položaje na Rakinom Brdu i odatle ga proterala. Jedino 2. brigada nije imala uspeha ovoga dana. Njen pokušaj da pređe preko Drinjače i napadne neprijatelja na Bačkovcu i Stolicama nije uspeo. Ovaj je snažnom artiljerijskom vatrom uspeo da spreči prelazak 2. brigade preko nabujale Drinjače. Ove položaje neprijatelj je bio zaposeo dan ranije, prodrevši od Zvornika preko Papraće i Drinjače.

šesnaesta divizija nastavila je i 20. jula oštre borbe na liniji Raševo—Bunarić. Neprijatelju su pristizala pojačanja i od Gračanice i Zvornika. Podivljao i ozlojeđen, u rejonu šekovića palio je sela i zaseoke, ubijajući gde koga stigne.

Mada je neprijatelju naneo teške gubitke, 12. korpus nije uspeo da u borbama, koje su trajale od 17. do 21. jula, protera neprijateljske snage iz rejona šekovića. On se zadržao, pored Bačkovca i Stolice, i u selima Mrkajići, Kneževići, Mićanovići i Mekići.

Iako je već bilo očigledno da su neprijateljske snage pre-
jake, Štab 3. korpusa, pod čijom se operativnom komandom
još nalazio 12. korpus, želeći da sačuva Šekoviće kao bazu za
prodor u Srbiju, izdao je 21. jula naređenje 12. korpusu da
ponovi napad na položaje oko Šekovića. Istovremeno je odre-
dio i svoje tri brigade da sadejstvuju u tom napadu, udara-
jući na položaje na Bačkovou i Stolicama sa južne strane. Pr-
va brigada dobila je zadatak da napada sa svojih položaja
Greda—Stijena u pravcu sela Mrkajića, gde su se nalazile ne-
prijateljske snage iz Šekovića.¹⁴⁵ Druga brigada trebalo je da
vrši paralelan napad pravcem Čanić—Gaj, gde su se takođe na-
lazile neprijateljske jedinice iz Šekovičke grupe, četvrta bri-
gada trebalo je da ostane na svojim položajima prema Spreći
i da obezbeđuje ove brigade iz toga pravca. Delovi 36. divizije
imali su zadatak da vrše demonstrativni napad na Bačkovac.
i Stolicu sa zapadne strane. Artiljerija je trebalo da svojim
dejtstvom pomaže operacije jedinica 16. divizije.

Ponovni napad jedinica 3. i 12. korpusa u širem rejonu
Šekovića otpočeo je u zakazano vreme, 21. jula u 22 časa.¹⁴⁴
Međutim, neprijateljske snage počele su nešto ranije napad
širokim frontom iz doline Spreče, sa terena koji se nalazio
u zaledini 1. i 2. brigade, na položaje koje je držala 4. brig-
da. Njegove kolone kretale su se pravcima: Jegov Lug—Gra-
čanica, Vis—Raševo, Os,maci—Rakino Brdo—Sajtovići i Ca-
parde—Podborogovo—Paprća. Iz Prnjavora i sa aerodroma
kod Osmaka dejstvovala je artiljerija, tukući snažnom vatrom
položaje 16. divizije. Zadatak ovih neprijateljskih snaga, a
posebno centralne kolone na pravcu Rakino Brdo—Sajtovići,
bio je da se probiju kroz položaje 16. divizije i da se spoje
sa snagama iz Šekovića na Bišini. Ovakva situacija u zaledi-
ni 16. divizije znatno je uticala na jačinu i realizovanje rani-
je planiranog opšteg napada na Šekoviće.¹⁴⁷

Jedinice 16. divizije vodile su borbu na dva fronta celu
noć i tokom 22. jula. Manevrišući na uskom području, bata-
ljoni 1. brigade su povremeno uspevali da povrate izgubljene
položaje. Međutim, neprijatelj, brojno jači i artiljerijski nad-
moćniji, a i zbog veće mogućnosti manevrisanja, uspevao je

da u protivnapadima ponovo zauzme tek izgubljene položaje. Uz to je dan ranije dobio u Šekovićima znatna pojačanja, pa je bio u mogućnosti da i sa te strane pojača pritisak. Bataljona 1. brigade koji se nalazio na položaju Stijena iznad Petrovića bio je izložen napadima sa više strana, pa je morao da napusti svoj položaj. Time je omogućio neprijatelju da prođe do Lukajića, gde se spojio sa snagama koje su deystvovalle iz Šekovića. Ovako udružene neprijateljske snage izvršile su sada snažan pritisak na ostale položaje Brigade i Divizije. Zbog toga su se i ostali delovi 1. brigade povukli na nove položaje Omerova kosa—Kamenova Kljet. Iz istih razloga povukli su se na nove položaje i 2. i 4. bataljon.¹⁴⁸

Šekovići, i pored relativno velikih žrtava, nisu mogli biti odbranjeni. Ove borbe isluže kao primer neefikasnosti frontalne odbrane i pored toga što su obilovale jurišima i protivnapadima. Do punog izražaja dolazila je tehnička i brojna nadmoćnost neprijatelja, koja je uspešno iscrpljivala snage partizana, nanosila im relativno velike gubitke i nagnala ih da troše municiju bez ozbiljnih mogućnosti da je nadoknade zaplenom. Uglavnom je neprijatelj imao inicijativu. Bilo je i drukčijih poteza. Energični napad 4. brigade na Raševu bio je korisniji jer su bile napadnute slabije snage neprijatelja i njegove najslabije tačke, a time i obezbeđena nadmoćnost partizanskih snaga. Ali nekad se morala voditi i frontalna borba.

U toku šestodnevni borbi za odbranu Šekovića, 1. brigada je imala znatne gubitke. Poginuli su: Rada Kosanić, zam. polit, komesara čete, vodnici Dura Vojagić i Ivan Vojnović, polit, delegat voda Saša Županjac, desetari Miša Skorupan, Doka Madžarević i Steva Arbutina, bolničarke Zora Mandić i Radojka Janković, borci Đorđe Nikolić, Rajko Pandula, Gavra Lopatić, Ilija Čović, Mita Stanojević, Vlada Mirković, Sreta Korica, Borivoj Filipin, Milenko Mihajlović i Stevan Bekvalac.

Među mnogobrojnim ranjenicima su bili i polit, komesari četa: Lazar Petrović, Sima Jovičić i Lazar Radovanović, zam. komandira četa: Stipe Lokas, Boško Bugarinović i Petar Brezovac, zam. polit, komesara četa Stojan Milovanović

i Branko Živanović, vodnici Žarko Radošević i Svetislav Plavšić, bolničarke: Slobodanka Čavič, Katica Ravić, Danica Radomirović i Vera Kosanić, desetar Nikola Parlić i dr. Ranjen je i zam. polit, komesara 2. bataljona Pera Jeremić Husa, već treći put u glavu, ali, kao i u ranijim slučajevima, Husa nije otišao u ambulantu, već je sa »čalmom« oko glave ostao u Bataljonu.

Štab 12. korpusa, uviđajući veliku brojnu nadmoćnost neprijatelja a i s obzirom na premorenost svojih jedinica, smatrao je da Korpus treba povući na odmor, radi sređivanja i pripreme za novi napad. Štab 3. korpusa složio se sa ovim mišljenjem, i istoga dana naredio izvlačenje 12. korpusa iz borbi i upućivanje njegovih jedinica na novi teren. Sutradan, 23. jula, Štab je izdao naređenje da 12. korpus krene prema reci Bosni, da bi tamo prihvatio 11. udarnu diviziju, koja je tih dana trebalo da se prebaci iz srednje Bosne.

PRIHVATANJE 6. PROLETERSKE DIVIZIJE NA RECI BOSNI

Noću između 22. i 23. jula vojvođanske divizije su, iscrpljene šestodnevnom neprekidnim borbama i bez odmora, počele da napuštaju Šekoviće i Birač, trudeći se da ne budu primećene od strane neprijatelja. Vojvođani su u toku više od godinu dana odlazili iz Šekovića i vraćali se u to mesto uvek radosni i uzbuđeni, jer su se tu osećali kao u svojim selima. Šekovići su poslednji mesec dana bili i nešto više. Na aerodrom u blizini Šekovića sletali su saveznički avioni, donoseći oružje i municiju, a u povratku su odnosili ranjene i bolesne na lečenje u Italiju. A ranjeni drugovi i municija bili su u toku celog narodnooslobodilačkog rata najveća briga i preokupacija boraca. Iscrpljene dugotrajnim i neprekidnim borbama, izmučene glađu i teškoćama svih vrsta, Vojvođane je pritiskala teška misao da napuštaju ovaj dobri narod, da ostavljaju aerodrom koji ih je povezivao sa saveznicima i magacine municije, koja im je u ranijim borbama često nedostajala i koja će im, evo, opet nedostajati. Ali niko nije pretpostavljao da je napuštanjem Šekovića počeo nov period u životu vojvođanskih jedinica, period tragičan i slavan i po mnogo čemu jedinstven.

Forsiranim maršem, gotovo trčeći, žurila je 16. divizija preko besputne i šumovite planine Konjuha da što pre pre-
vali 100 kilometara i stigne na reku Bosnu, gde je trebalo
da prihvati 11. diviziju i da se istom brzinom vrati natrag
na Drinu. U Srbiju se moralo žuriti. Sloboda je, činilo se,
bila na domaku ruke, osećala se u vazduhu, ali do nje je bilo
potrebno savladati još mnogobrojne teške prepreke i polo-
žiti još mnogo života. U ovaj teški marš Divizija je ušla
izvlačeći se iz oštih petomesečnih borbi sa 13. SS divizijom.
Naporne borbe su je bile iscrpele i ozbiljno proredile, jer
za tih pet meseci njene jedinice nisu popunjavane. Na potre-
bnom odstojanju, obezbeđujući je u zaštitnici, za njom je
jurila i 36. divizija. Istovremeno su divizije 3. korpusa u ši-
rokome krugu prilagođavale svoju aktivnost ovom značajnom
poduhvatu.

Na čelu 16. divizije probijala se kroz planinska bespuća
1. vojvodanska brigada. Borci su u nosilima na ramenima
nosili 16 svojih drugova, koje su teške rane zadobijene u
poslednjim borbama učinile nepokretnim. Prva etapa ovoga
marša vodila je dolinama, grebenima i padinama južnog
Konjuha na nadmorskoj visini od 700 do 800 metara, preko
sela Bjelopolje, Nećajevići i Stupari. Konjuh, visoka, bes-
putna planina, ispresecana dubokim dolinama mnogih rečica,
bio je vanredno nezgodan za kretanje. Naizmenično penja-
nje uz strme grebene i spuštanje kolone u korita ovih
rečica, sa ranjenicima na ramenima, iscrpljivalo je do izne-
moglosti borca. Posle desetak pređenih kilometara ovakvog
terena bataljon koji je nosio ranjenike bio je gotovo nes-
posoban za dalji pokret. Konjuh je 1944. godine bio negos-
toljubiv. Preko njega su u protekle tri godine prelazile
razne vojske. Otuda je sada bilo veoma teško naći hrane
na ovom terenu za ovoliku vojsku. Tako se uz natčovečan-
ske napore, 23. jula stiglo na sektor sela Olovci—Tuholj.
Posle kratkog predaha kolona je produžila na zapad prema
izvoru reke Drinjače. Na ovom putu trebalo je mestimično
savladivati visine od preko 1.000 metara.

Drugog dana marša pojavile su se prve posledice velikih
napora i slabe ishrane. Četna bolničarka Đurdica Stojako-
vić iz Grgurevaca, krhka, bolesna i iznurena, umrla je u
Tuholju. Njena četa ju je sahranila blizu izvora Drinjače
u senkama starih borova.

Marš za dolinu reke Krivaje je počeo 24. jula u 7 časova. Pravac kretanja je i dalje vodio preko šumovitih i besputnih visova Konjuha, koji su se sada uzdizali i preko 1.200 metara nadmorske visine. O koliko-toliko redovnoj ishrani jedinica u pokretu nije bilo ni reči. Jelo se samo nesoljeno kuvano meso, a mesto hleba ponekad se našao poneki krompir.

Spuštajući se u dolinu Krivaje, 1. vojvodanska je razjurila oko 50 zelenakajdrovaca iz sela Kamenske i Mogulice. Usput je uništila železničku stanicu Careva Čuprija, onespobila prugu i porušila mostove i propuste na njoj. Zatim je prešla na Jevu obalu Krivaje i smestila se u prostoru sela Rijeka—Stojčići—Mujezinovići. Sela su uglavnom bila napuštena, stoka oterana, a hrana skrivena. Moglo se naći još samo nešto krompira po njivama. U divizijskoj bolnici bi umro po neki bolesnik, a umirao je i po koji borac u stroju. Tako su pored puteva kojima su prolazili Vojvodani, ostajale humke plitko ukopanih vojvodanskih brigadira.

Divizija je 25. jula, posle kratkog odmora, skrenula na sever i produžila dolinom Krivaje do sela Vozuća. Pred Divizijom je stajao još naporniji dvodnevni marš, koji je trebalo izvršiti preko visokih planina i pored jačih neprijateljskih garnizona. Takva situacija je nalagala da je Štab Brigade morao da bazira u selu Predrazi neke svoje najteže ranjenike, s tim što je preduzeo sve mere za njihovu bezbednost i uspešno lečenje.

Komesar Brigade je dobio zadatak da jednog ranjenika (verovatno je to bio Stipe Lokas, zam. komandira čete, ranjen u prsa u borbama za odbranu Šekovića, Dalmatinac, visoka i krupna momčina) smesti u kuću seljaka za koga se pouzdano znalo da je ranije činio usluge partizanima. Rana Stipe Lukasa sve više se komplikovala visokom temperaturom i groznicom. Lekari su preporučili mirovanje i dobru ishranu kao jedini uslov za ozdravljenje. Brigada mu takve uslove, s obzirom na marševe i zadatke koji su je očekivali, nije mogla pružiti. Uz tešku muku i dugo ubeđivanje jedva je iznuden pristanak da ostane. Hteo je po svaku cenu sa Brigadom. Kako je kolona Brigade krenula, podišli smo Stipu na konja i krenuli do usamljene kućice gde nas je očekivao domaćin. Stipe se stalno okretao za Brigadom i nekoliko puta je tražio da—ipak pođe s njom. Kada je video da ga domaćin rado prima, kome smo uz Stipu pre-

dali i jednu kravicu i 20—30 kilograma kukuruznog brašna, konačno je pristao. Sa pomešanim olakšanjem i zabrinutošću, uzjahali smo konje i krenuli za Brigadom.

Nakon izvesnog vremena čulo se sa jednog uzvišenja dozivanje. Seljak, sav u znoju i zadihan, saopštio nam je da ranjenik ni po koju cenu neće da ostane. Sta se moglo Stipe je bio neumoljiv i odlučan. Popeli smo ga na konja, na dobrog »đikana« koga mnogi ranjenici u Brigadi pamte, i krenuli za kolonom. Za nama je ostao začuđen i zbunjen domaćin. U jednoj je ruci držao kravicu, a u drugoj vrećicu sa brašnom. Ostavili smo mu i jedno i drugo.¹⁴⁹

Skrećući na zapad, Divizija je ponovo ušla u brdovite, pošumljene i besputne terene severnih padina planine Zvijezde. Probijajući se kroz korita presahlih rečica Sadevice i Suhe, preko planine Rapte i planinskih vrhova Žednog vrha, Babin groba, Bakoša i Tvrtkovca, jedinice Divizije su stigle 27. jula na vrh, koji je narod zvao Vranića, i Rudu Glavu iznad sela Pepeljari. Na ovom putu od Vozuća do Vraniće, dugom skoro 40 kilometara, nekoliko iscrpljenih i malaksalih boraca ostalo je iza kolone po zaseocima. Trebalo je još malo izdržati. Na vrhu Vraniće ostao je komandant Korpusa sa pratnjom i radio-stanicom, ostavljene su intendanture, saniteti, komore i radni vodovi. Prvi bataljon 1. i 3. bataljon 2. brigade takođe su ostavljeni na tom mestu, sa zadatkom da obezbeđuju ostavljene jedinice. Prva i 2. brigada (4. brigada bila je u stalnom obezbeđenju bolnice i divizijskoj rezervi) produžile su 28. jula u 15 časova prema reci Bosni.

Samo jedan čas kasnije oko 500 Nemaca iz 7. SS divizije probilo se neprimećeno kroz šumu iz pravca Zenice i zabacilo se za leđa brigada koje su se kretale na reku Bosnu. Neprijatelj je prvo napao na bataljone koji su obezbeđivali komoru i ranjenike na vrhu Vraniće. Dva umorna bataljona prihvatila su tešku i neravnopravnu borbu. Nemci su besomučno navaljivali, želeći da što pre unište sanitet i ranjenike. U ovoj teškoj situaciji stvorena je od lakših ranjenika, konjevodaca i bolničara na Vranići četa koja je smesta krenula na položaje u pomoć bataljonima. Sa ovom četom u stroju su bili komandant Korpusa general-major Lekić i komesar Divizije Paško Romac. Ubrzo se vratio i 3. bataljon 1. brigade. Tri bataljona uspela su, vodeći borbu prsa u prsa

¹⁴⁹ Sećanje Jovana Stokovca, polit, komesara Brigade.

sa neprijateljem, da ga zadrže dok se prištajpske jedinice, komore i ranjenici nisu povukli na sigurnije mesto. Neprijatelj je nešto kasnije uspeo da ovlada Vranicom i da zauzme Rudu Glavu, Tvrtkovac i Kapu (kota 937). U međuvremenu spustila se noć, pa je aktivnost neprijatelja prestala.

Dve brigade 16. divizije izbile su sa prvim mrakom na obalu reke Bosne u sektoru Vranduk—Begov Han. Da bi omogućile prebacivanje 11. divizije sa leve obale Bosne, brigade su zatvorile pravce mogućeg prodora neprijatelja na navedeni sektor i frontalno izvršile napad na železničku prugu u ovom prostoru. One su u toku noći uspele da razruše veći deo pruge i da poruše šest mostova. Prva brigada je u ponoć izvršila demonstrativni napad na železničku stanicu Nemila, u kojoj je bilo oko 200 Nemaca.

U to vreme se na prostoru Bijela Voda—Šagović, umesto očekivane 11. divizije, preko Bosne prebacila 6. Mčka proleterska divizija, koja je imala zadatak da se što pre sastane sa 1. proleterskom divizijom i da sa njom krene u Srbiju. Pretpostavljajući da će 11. divizija ipak uspeti da forsira Bosnu, 16. divizija ostala je na obali reke sve do 4 časa ujutru 29. jula. Zatim je krenula sa 6. proleterskom divizijom da se probije iz obruča koji je neprijatelj pripremao da sastavi oko reke Bosne.

Prva vojvodanska brigada je, prema naređenju Štaba Divizije, zaobišla Rudu Glavu i stigla u selo Bijela Voda. Druga brigada je sa jednim bataljonom 6. proleterske divizije izbila na Vraniću. Prva vojvodanska brigada je u 14 časova izvršila bočni napad na neprijatelja koji se nalazio na Rudoj Glavi. Druga brigada je takođe izvršila napad na neprijateljske položaje na vrhu Kapa. Posle, višerasovne teške borbe, 1. brigada je uspela da protera neprijatelja sa Rude Glave. Drugoj brigadi to nije pošlo za rukom ni do uveče, premda je bila blokirala neprijateljske snage na Kapi i u žestokim naletima nanela mu velike gubitke. U toku noći blokadu Kape prihvatila je jedna jedinica 6. proleterske divizije, a 16. divizija, pošto je izvršila zadatak, krenula je po naređenju Štaba Korpusa na odmor i sređivanje svojih jedinica u rejon Ponor—Sočica. Ali od odmora nije bilo ništa. Celu noć i sutradan do podne, Brigada je

maršovala na istok. Neprijatelj je bio pretrpeo teške gubitke — jedinice 16. divizije izbacile su mu oko 150 ljudi iz stroja te je morao odustati od daljih napada na jedinice NOV u ovom rejonu.

Šesnaesta divizija stigla je u rejon Sočice 1. avgusta. Prva vojvođanska brigada smestila se u rejon sela Dubočica. Trideset šesta divizija, koja je 16. divizija obezbeđivala u ovim akcijama, istoga dana zauzela je Olovo.

Šesnaesta divizija je u ovim dvodnevrim borbama imala teške gubitke. Napadajući na Rudu Glavu, Boško Marković, komandant 2. bataljona 1. vojvođanske, presečen je rafalom, kada je, ne saginjući se, prelazio preko čistine.

Boško Marković je bio siromašan seljak iz Grgurevaca, hrabar i odvažan komandant iz koga je zračila ljudska dobrota i neki samo njemu svojstven optimizam. Postavljen je za komandanta 2. bataljona u vreme kada je bataljon po borbenoj sposobnosti u izvesnoj meri zaostajao iza ostalih bataljona Brigade. Lično je mnogo doprineo njegovom ponovnom svrstavanju u red najboljih vojvođanskih bataljona.

Svog smrtno ranjenog komandanta su nosili četiri borca u šatorskom krilu ka brigadnom sanitetu. Desetak ostalih, sa oružjem u rukama, kretali su se nemo sa strane kao počasna straža. Kada su se uverili da je neumoljiva smrt nastupila, neko je od njih glasno rekao: »Sahranimo ga sa svim njegovim stvarima, sa oružjem.« Svi su taj zahtev prihvatili. Bio je to jedini slučaj u Brigadi da borci nekog sahrane sa oružjem, dvogledom, torbicom, sa celokupnom njegovom ličnom opremom.⁵⁰

Sem Boška Markovića, iz 1. vojvođanske brigade poginuli su i komandiri četa Milenko Dikić i Branko Selaković, zamenik komandira čete Zoran Belić, bolničarke Smilja Kokotović i Katica Kuzmanović, deseteri Đorđe Petrović i Pera Branković, borci: Ilija Pecinjački, Dušan Grujić, Radivoj Velikić, Svetislav Stanivuković, Nega Ćirov i Ivan Romac.

Među velikim brojem ranjenika bili su: Dura Radoš, komandant 1. bataljona, zam. polit. komesara bataljona Milenko Grbić, komandir čete Živan Mulčan, polit. komesari četa Slavko Vidaković i Milutin Stanišić, vodnici: Petar

Kovačević, Slavko Puškar, Miša Straka i Lazar Gojković, polit, delegati vodova: Kuzman Budimirović, Miladin Perić, Đorđe Budimirović i Milan Dukić, bolničarke: Slavica Irga, Mlica Nikolić, Marica Katić i Nada Subotić, obaveštajac Gavra Trifunović; desetari: Petar Tadić, Aleksa Predojević i Ilija Mileusnić, ekonomski četa Žarko Dobrojević i Svetislav Stanivuković kao i veći broj boraca.

POKUŠAJI PRILAŽENJA DRINI

Nemačka komanda je u prvoj fazi svojih ofanzivnih operacija, preduzetih radi sprečavanja ulaska jedinica NOV u Srbiju, imala delimičnog uspeha samo u istočnoj Bosni. Uspela je da zauzme Birač i Šekoviće i na taj način privremeno odloži prebacivanje 12. korpusa, koji se probio iz okruženja i sada se nalazio u rejonu Kladnja. Treći korpus se i dalje zadržao u okolini Vlasenice i na grebenu Konjuh planine. Operativna grupa divizija pod komandom Peke Dapčevića uspela je da se poslednjih dana jula prebaci iz Crne Gore i preko Ibra da prođe u rejon Koponika, gde je nameravala da se spoji sa divizijama Glavnog štaba Srbije, koje su na svojoj teritoriji takođe bile uspešno prebrodile neprijateljsku ofanzivu.

Raspored neprijateljskih snaga na teritoriji istočne Bosne početkom avgusta pokazivao je da se neprijatelj sprema da iz svojih centara koncentričnim napadima razbije u dolini Krivaje 12. korpus, da mu onemogući prelazak u Srbiju i spreči povezivanje sa 2. korpusom u Crnoj Gori, odakle su putevi takođe vodili u Srbiju.

Trinaesta SS divizija nalazila se na prostoru između Tuzle i Zvornika i sa toga terena onemogućavala svaki dođir 12. korpusa sa Sremom. Sedma SS divizija (bez 14. puka) nalazila se na prostoru između Zenice i Vareša. Ova divizija bila je opremljena dobrom mehanizacijom, što joj je omogućavalo brze pokrete i manevrisanje u svim pravcima. Prva ustaška brigada imala je po jedan bataljon, smešten u Srebrenici i Rogatici. Osmo posadna ustaško-domobranska brigada bila je rasporedila po jedan bataljon u Ilidži, Ustikolini i Foči. Jedan bataljon bio je raspoređen

u Zvorniku, Rogatici i Srebrenici, a jedan u rejonu Olovo—Vijake—Vareš. četnički korpus: Romanijski (1.000 četnika) nalazilo se između Vareša i Sokolca, Ozrenski (1.100 četnika) u dolini reke Krivaje i na Ozrenu i Drinski—u rejonu Ustiprača—Goražde.¹⁵¹

Strahujući, da se 12. korpus ipak iznenada ne izvuče iz Krivaje i ne domogne Drine, nemačka komanda je pre planiranog vremena preduzela drugi deo svoje akcije. Trećeg avgusta počela je blokiranje 12. korpusa, koji se nalazio u dolini reke Krivaje, odakle se spremao da preduzme dalji pokret. Jedinice 7. SS divizije krenule su sa jednim bataljonom 8. posadne domobranske brigade i sa Romanijskim i Ozrenskim četničkim odredom da zaposednu grebene na Zvijezdi i Ozrenu i da sa juga i istoka zatvore dolinu Krivaje. Jedinice 13. SS divizije krenule su istovremeno sa jednim ustaškim bataljonom sa severa iz doline reke Spreče, da zaposednu grebene Konjuha i Javora, kako bi time sa severa i istoka zatvorile dolinu Krivaje. Drugog avgusta u Kladanj je stigao jedan bataljon esesovaca, a nešto neprijateljske vojske stiglo je i u sela Vozuće, Ribnicu i Vijake.

Kakvo je bilo stanje u 16. diviziji pred ovu novu neprijateljsku ofanzivu vidi se iz izveštaja političkog komesara divizije Paška Romca, koji je 3. avgusta pisan Štabu Korpusa:

1) Stanje u našoj diviziji je vrlo teško. Borci su jako iznureni. Imaju izgled sličan tifusarima poslije V ofanzive. Naša I brigada, kod koje je organizacija snabdevanja ipak najbolja, ljudstvo od iznurenosti mnogo izostaje. Pozivanje na odgovornost rukovodilaca za ljudstvo koje izostaje, postaje prilično neefikasno, jer izostaju, odnosno padaju, i članovi KP. Izostaju poneki i rukovodioci. Znači nužno bi bilo odmoriti vojsku sa odgovarajućom ishranom. Ukoliko jedinice ne dobiju potreban odmor, nastaće poteže stanje kod boraca. Simptomi tog težeg stanja već se daju uočiti. Napominjem, ima i rukovodilaca i to dobrih, koji pridu sa rečima: »Druže komesare, ne može se više izdržati« itd. Dakle, kao što vidiš, stanje u našim jedinicama je teško. Odmor i ishrana to bi stanje iščezlo.

¹⁵¹ VIG br. 5, 1953, članak Dimitrija Trifkovića i Pavla Banjca *Operacije u ist. Bosni i Crnoj Gori avgusta 1944. godine.*

Od polaska iz Birča prema reci Bosni imali smo više smrtnih slučajeva od iznemoglosti. Ukupan broj izbačenih iz stroja od polaska prema reci Bosni i nazad iznosi oko 120 mrtvih i ranjenih.

Uzroke ovakvog stanja u Brigadi Jovan Štokovac, politički komesar 1. vojvodanske, objasnio je na sledeći način:

Toga zaostajanja u to vreme nije bilo »mnogo«, ali se ono kasnije povećalo, naročito od prelaza ceste Kalinovik—Foča. Uzrok je totalna iznurenost i neko stanje obamrlosti, kada ne funkcioniše svest, nastaje apatija, nestaje želja da čovek bude u jedinici bezbedan, kada ne reagira na opasnost od mogućeg zarobljavanja i pogibije, pa ovo čak i prezire.

Obično se to dešavalo noću, kada za vreme odmora pojedinci legnu ustranu, van staze, i ne čuju ili ne reaguju na naredenje za pokret. Ostaju još »malo« da se odmore, pa će »posle stići kolonu«. Takvi, zaostali su postali plen četnika, ustaša, legije ili Nemaca.

Brigada je još u maju imala nekoliko slučajeva, a kasnije sve više, potpune iznemoglosti ljudi, kod kojih su nastajali takvi poremećaji organizma, da se, i pored posebne brige o njihovom odmoru i ishrani, kao i nošenju na nosilima, nisu mogli oporaviti već su umirali.

Drugog avgusta, to jest dan ranije, Štab 12. korpusa odustao je od već planiranog pravca za prebacivanje preko Drine na sektoru Zvornik—Višegrad. U depeši upućenoj toga dana Vrhovnom štabu stoji:

Usled toga što se 11. divizija nije mogla prebaciti, nema uslova da sa našim korpusom i ovdašnjim jedinicama 3. korpusa izvršimo ranije postavljeni zadatak. Zato predlažemo da naš korpus pređe zajedno sa 6. divizijom njenim pravcem.

Time ćemo omogućiti i 6. diviziji da izvrši svoj zadatak i iskoristi naš korpus na mnogo važnijem sektoru nego što je ovaj. Za kontrolu istočne Bosne dovoljne su ovdašnje snage 3. korpusa.

Potrebno je hitno raditi jer se neprijatelj koncentriše da bi nam sprečio odlazak. Našim jedinicama potrebno bi bilo najviše tri do pet dana odmora sa boljom hranom da se osposobe za izvršenje tog zadatka.

Vrhovni štab se odmah složio sa ovim predlogom Štaba 12. korpusa. Ali od traženog odmora nije bilo ništa:

Slažemo se da krenete sa vašim korpusom zajedno sa 6. divizijom u određenom pravcu. Vaš pokret treba da bude čim brži. Jedinice ćete odmoriti na sektoru 1. divizije.¹⁵²

Da bi se bolje povezala sa 3. korpusom, 2. avgusta 16. divizija prebacila se preko Krivaje na prostor selo Kamen-sko—selo Magulica.

Namara neprijatelja bila je da odmah u početku ofanzive odvoji 12. od 3. korpusa i da ga izdvojenog pojedinačno tuče. Jedinice 13. SS divizije napale su 3. avgusta sa severa iz pravca Ribnica 36. diviziju, a sa severoistoka, iz Kladnja, 38. diviziju 3. korpusa. Jedinice 7. SS divizije sa romanjskim i ozrenskim četnicima napale su sa juga iz pravca Vareša 6. proletersku diviziju na planini Zvijezda. Ustaške snage iz pravca Olova krenule su dolinom Krivaje prema 16. diviziji. Pred 16. divizijom, na pravcu njenog probijanja, nalazile su se jake ustaške snage u selu Vijake.¹⁵⁴

Prva i 4. brigada napale su pred zoru 4. avgusta ustaške snage u selu. Ove dve brigade su po nepogodnom terenu i bez dovoljno koordinacije ceo taj dan vodile teške borbe i najzad uspele da razbiju ustaše na obližnjoj rečici Tribiji. Šesta proleterska divizija je istoga dana sprečila nemačke pokušaje da ovladaju grebenima Zvijezde, a 38. divizija nije dala nemačkim jedinicama da se odmaknu od Kladnja. Zahvaljujući ovakvoj situaciji, 16. divizija uspešno se izvukla iz obruča grebenom Zvijezde planine. Sutradan se, vodeći teške borbe u zaštitnici sa 13. pukom 7. SS divizije, za njom izvukla istim putem i 36. divizija.

Izvlačeći se iz neprijateljskog obruča grebenom Zvijezde na čelu 16. divizije, 1. brigada je 5. avgusta u 3 časa krenula pravcem sela: Naseoci—Gradac—Musići—Krivajevići—Dragoradi. Brigada je tu zauzela odbrambene položaje od pravca Olova i na njima ostala sve dok se ostale jedinice 12. korpusa nisu izvukle iz doline Krivaje. Ostali delovi 16. divizije rasporedili su se na prostoru sela: Rakova Noga—Vladojevići—Sudići.

Trideset šesta divizija je bila iscrpljena dvodnevnim borbama, pa je u daljem maršu ulogu zaštitnice preuzela 16. divizija.

Sve tri divizije su 5. avgusta uveče krenule na istok, 16. divizija u rejon sela Donje Babinje—Vrapci.¹⁵⁴ Prva brigada ostala je u zaštitnici i tu noć je provela na

starom mestu, sa zadatkom da prihvati najavljene avionske pošiljke. Pošto se avioni do ponoći nisu pojavili, Brigada je krenula prema selu Donje Babinje, gde je stigla 6. avgusta oko podne.

Na prostoru sela Donje Babinje—Knežine—Ceribašići tri divizije su provele 6. avgust. Pred njima se nalazila

Komandant Brigade Ilija Bogdanović čiča diktira zapovest za prelazak druma Kalinovik—Foča

nova ozbiljna prepreka — važna saobraćajnica Sokolac—Han Pijesak, koju je trebalo da savladaju. Tom saobraćajnicom su se već kretale mnoge neprijateljske motorizovane

jedinice. Uz to, neprijatelj je bio pojačao svoje garnizone u Sokolcu, Han Pijesku i Vlasenici. Neprijateljska artiljerija je tokom celoga dana sa okolnih puteva tukla položaje 12. korpusa, a naročito 1. brigade. Ova neprijateljska aktivnost jasno je svedočila da neprijatelj na tom sektoru očekuje 12. korpus. Od početka ove ofanzive on je primenjivao taktiku da jednim delom svojih snaga goni, a drugim delom dočekuje jedinice 12. korpusa. A Korpus je bio toliko iznuren da nije mogao da na uobičajeni način, zaobilaznim dužim maršem, izbegne neprijateljsku koncentraciju i da se probije na drugom mestu. Zbog toga je bio prinuđen da na zatečenim položajima sačeka noć i pošiljku hrane.

Već do tada komora 1. brigade — transport tovarnih konja, počela je da slabi. Ni oprobani majstori u održavanju, nezi i ishrani konja nisu mogli sprečiti malaksalost, razna oboljenja i povrede konja zbog stalnih pokreta i retkih odmora. Konji su se morali rasterećivati bacanjem »suviše opterećenja« da bi im se smanjio teret. Baš na ovom zastanku morao je biti uništen i zakopan jedini preostali top jer ga najjači konj u Brigadi više nije mogao nositi. To je učinjeno pred sam pokret.

Zbog planiranog zadržavanja 16 divizija je uputila jače delove 1. brigade prema drumu Han Pijesak—Sokolac sa zadatkom da zaposednu selo Kut, greben Kuštravicu okolne visove, jer se pretpostavljalo da će neprijatelj iz tog pravca preduzeti napad. Istoga dana kasno popodne počeli su manji sukobi patrolnih odeljenja. Do sukoba je dolazilo kako na drumu, tako i u okolini sela Kut. Pred mrak su otpočele oštre borbe 1. brigade sa brojnim i jakim grupama koje su napadale. Neprijatelj je stalno pojačavao pritisak na premorenu 1. brigadu i potiskivao je prema selu Donje Babinje. Oko 20 časova ovladao je dominirajućim visovima oko ovoga sela i artiljerijskom vatrom počeo obasipati položaje na kojima su se nalazile jedinice 12. korpusa. Artiljerijska vatra je naročito bila jaka u trenutku kada su saveznički avioni počeli da nadleću mesto gde je trebalo da izbace hranu. Na očajanje boraca avioni su odletali ne izbacivši potrebnu hranu, koja je s najvećim nestrpljenjem očekivana. Dvanaesti korpus našao se u veoma ozbiljnoj opasnosti. On je već bio

opkoljen na vrlo uskom prostoru. Hrani se više nije trebalo nadati, a neprijatelj je sve više stezao obruč. Jedini izlaz je bio da se još u toku noći, bez obzira na veoma veliku premorenost jedinica, po svaku cenu probije preko drumu. Ne prekidajući borbu, korpus je formirao ešalon za prebacivanje. Iste noći između 6. i 7. avgusta, vodeći teške borbe, u prvom ešalonu probile su se 6. i 36. divizija. Prva brigada, koja je bila u zaštitnici, poslednja se probila preko drumu kod sela Luke u blizini Žljebova i do 12 časova 7. avgusta stigla na prostor Melem—Jasike—Stupin Do. Upornost i svest ponovo su pobedili. Korpus je probio neprijateljski obruč na drum Han Pijesak—Sokolac.

Dvadeset sedma i 38. divizija 3. korpusa prebacile su « iste noći preko istog drumu nešto severnije na planinu Devetak i nastavile marš prema istoku u rejonu Srebrenice.

Verujući da će mu sada biti lakše jer su se 13. SS divizija, kao i veći deo četnika i ustaša uputili za 3. korpusom na sever, Štab 12. korpusa odlučio je da ne ide na Drinu severno od Višegrada, već da krene na jug i da se prebaci u rejonu Ustiprača—Foča. Uputivši se sam na jug, Korpus je krenuo u još veću neizvesnost. Istina, Štab Korpusa se nadao da će u rejonu Ustiprača—Foča naići na 1. proletersku diviziju. Ali je ova divizija još 18. jula bila napustila ovu teritoriju i otišla u Crnu Goru. Da bi odvuкао pažnju neprijatelja od Drine, Štab Korpusa je naredio divizijama da skrenu više na zapad i da tamo izvrše prodor preko komunikacija Sarajevo—Rogatica i železničke pruge Sarajevo—Višegrad.

Dvanaesti korpus je u toku noći između 7. i 8. avgusta bez borbe prešao drum Sarajevo Rogatica kod Han Rudine i do zore bez smetnji stigao u selo Brezje. Toga dana Korpus je primio depešu od Vrhovnog štaba: »Prikupite što pre jedinice i krenite u određenom pravcu«.

Korpus je, ne zadržavajući se, mada je neposredno pre toga bio u pokretu 15 časova i usiljenim maršem prešao 45 kilometara, odmah nastavio put prema pruzi Sarajevo—Višegrad.

Prva brigada kao prethodnica Korpusa izbila je 8. avgusta u 8 časova ujutru iznad doline reke Prače. Glavnina 16. i 36. divizije zauzela je položaje na južnom grebenu planine Gosinje, iznad železničke stanice. Tu su jedinice ove dve divizije sačekale da se dignu magla iz kotline, kroz koju je vijuga-

la pruga. Oko 9 časova počela je teška i oštra borba. Prva brigada napadala je direktno železničku stanicu u Renovici. Neprijatelj u stanici nije bio ijoš stigao da se rasporedi i obezbedi, pa je na brzinu kopao rovove. U samoj stanici nalazio se oklopni voz, koji zbog raskopane pruge ispred i iza stanice nije mogao da se izvuče, pa je braneći stanicu šetao svojom kratkom stazom i zasipao okolinu vatrom. U iscrpljenim i izgladnelim telima boraca 1. brigade planula je no-

Treći bataljon na Zelengori

va snaga. Brzo su proterali neprijatelja iz stanice i doprli do samog voza. Samo pola časa kasnije oklopni voz je bio u plamenu. Napao ga je »džonbulom« desetar 1. čete 1. bataljona »Ciganin« iz donjeg Srema i sa nekoliko mina uništio oklopne vagonne sa oruđima i deo posade. Oko 20 domobrana se predalo, a nekoliko ustaša je pobjeglo.

Nešto kasnije, kada su se brigade prebacivale preko pruge, u momentu nailaska 5. brigade na prelaz, iznenada je iz pravca Višegrada naišao drugi oklopni voz. Jedinice koje su prelazile put i prugu bile su na brisanom prostoru i mioglo je doći do težih posledica. Zamenik komandanta 5. brigarde

Života Ranitović otvorio je na oklopni voz vatru iz protivtenkovskih pušaka i naterao ga -da se povuče.

Zapaljena je stanica, svi vagoni i lokomotiva teretne kompozicije koja se zatekla u njoj, sva stanična postrojenja kao i jedan avion koji se nalazio na vagonima. Zaplenjeno je više automatskog oružja i veća količina municije. U staničnim magazinima nađeno je dosta hrane i nešto duvana.¹⁵⁵ Iz stroja je, prema proceni, izbačeno oko 60 neprijateljskih vojnika od koga broja je oko 20 zarobljeno.

Posle dvočasovne borbe jedinice 12. korpusa zauzele su Ranovicu i proterale neprijatelja sa okolnih položaja. Španac je, nakon sumornih i teških dana u protekloj nedelji, ponovo bio oduševljen: »Eh, nema ti vojske kao što je ova naša!«

Kolone su se oko 13 časova, kada je pruga bila slobodna, spustile prema -nabujaloj Prači. Prva brigada, koja je ostala u zaštitnici, krenula je znatno kasnije. Korpus je pregazio reku kod sela Kaljani i, penjući se uz slabo naseljenu i siromašnu Jahorinu, nastavio put na jug. I prvi put posle tri noći, u toku kojih nisu ni trenuli, Vojvođani su prespavali celu noć u selu Bukvici.

Od prelaska reke do odmorišta Brigadu je celim putem pratio snažan pljusak, gotovo provala oblaka, što je još više iscrpilo premorene borce. Ovde se Brigada smestila u jedan mali zaselak od svega nekoliko kuća, ispod strmog vrha Krnja -jela. Samo po neko se mogao smestiti u kuće, uglavnom sanitet i po neki štab. Borci, prokisli do kože, zaspali su na obilno natopljenoj zemlji, pod hladnim nebom koje se tek razvedrilo.

Posle odlaska 13. SS divizije, ustaša i četnika na sever za 3. korpusom, pretpostavljalo se da će pritisak na 12. korpus oslabiti. Međutim, te se pretpostavke nisu ostvarile. Naprotiv, jurišne motorizovane snage 7. SS divizije koje su se u gonjenju i dočekivanju bile gotovo -do savršenstva izveštile, zajedno sa ostalim neprijateljskim snagama sve jače su pritiskale 12. korpus.

Vrhovni štab je, izdajući naređenje 9. avgusta Korpusu da se pripremi za prebacivanje preko Drine južno od Foče, skrenuo pažnju Štabu na veoma verovatnu mogućnost da Nemci raspolažu radio-šifrom koju upotrebljava Korpus, i da

oni redovno prate kretanje IKorpusa i usklađuju svoje gonjenje sa njegovim pokretima. Neprijateljske snage, pošto su dobile pojačanje, požurile su u toku noći za Korpusom, da bi mu presekle dalji pokret. Nemci su do zore stigli u blizinu 1. brigade, u rejonu sela Bare.

Šesnaesta divizija je u zoru 9. avgusta krenula pravcem sela: Bare—Knjevići—Kruševica—Bogovići—Milotina.

Te noći, nakon obilne kiše, kotline je ispunila kao testo gusta planinska magla. Bataljoni su bili postavili neposredna obezbeđenja. Samo je 4. bataljonu naređeno da isturi obezbeđenja na dominantni vis Krnju jelu. Radni vodovi nisu spavali kao i uvek posle najnapornijih marševa. Pripremali su hranu za borce. Mesa je bilo malo, ali je bilo dosta brašna zaplenjenog u Renovici. Posle podele obroka za protekli dan, grupe prozebljih boraca zadržavale su se kraj vatri. Pred zoru jedna od tih grupa primetila je neko kretanje u neposrednoj blizini. Pošla je da izvidi, ali u magli ništa nije videla. Čulo se samo krckanje granja. Delov 7. SS divizije neopaženo su stigli na okolne visove i pritajili se. Sačekali su jutro i, koristeći maglu, iznenada napali Brigadu. Sem straže, i poneke grupe boraca, svi su spavali. Oni smešteni po kućama, skinuli su obuću i odeću i pored ognjišta sušili. Zabuna je trajala samo za trenutak. Bataljoni su krenuli odmah uz kosu, a 4. bataljon ka svome obezbeđenju na Krnjoj jeli. Štab Brigade sa kuririma odbio je napad grupe Nemaca, pri čemu su ranjeni obojica štabskih pisara i nekoliko kurira.

U isto vreme te noći, prema rejonu smeštaja 1. brigade kretale su se planinskom stazom jedinice 6. ličke divizije, a pored njih, nešto više udesno, po magli i mraku i nemačka kolona. Ličani su od te kolone mislili da su Vojvođani, pa ih nisu napadali. Kada su Nemci napali 1. vojvodansku brigadu, oni su shvatili situaciju, i njihova 1. lička brigada je sa povoljnih položaja napala Nemce i pomogla borcima 1. brigade da odbiju napad.

U ovom iznenadnom i nezgodnom napadu Nemaca, Brigada je imala gubitke. Poginuo je komandant 4. bataijona Milan Marinko.

U ovoj teškoj borbi naročito se istakao 4. bataljon. Njegov komandant Milan Marinko, radnik iz okoline Sinja, koji je ostao od 1. proleterske u 1. vojvodanskoj brigadi, bio je

vrlo omiljen drug i hrabar borac, cenjen i voljen od Vojvođana. Poginuo je na čelu Bataljona ispred Krnje jele (K 1350). Sa njim su poginuli Vesa Gagić i Vera Bugarski.

Teško je ranjen Žika Marković Kurjak, jedan od najhrabrijih boraca 16. divizije i 1. vojvođanske. Da bi ga sačuvali da ne pogine, određen je na dužnost komandira kurira Divizije. Uvek bi, kad donese zapovest Diviziji, i sam ulazio u borbu, kako bi svom komandantu podneo što verodostojniji usmeni izveštaj. Tako je bilo i u ovom slučaju kada je teško ranjen. Brigadiri su ga pažljivo nosili nekoliko dana, ali su ga rane ipak savladale.

Idući dalje, Brigada je u selu Previli, da bi sebi prokrčila put, morala da vodi borbu sa četnicima. Umorna i ozlojeđena zbog iznenadne pogibije komandanta Marinka i ranjavanja Kurjaka, Brigada se zaustavila na prostoru sela Boškovići—Gornje Žešće. Tu je razmestila bataljone i isturila izviđačke odrede prema Ustikolini na Drini. Na tom terenu nalazile su se u blizini i ostale jedinice 12. korpusa, koje su takođe intenzivno ispitivale prostor oko Drine. Reka je bila na domaku.

Ali, izviđački odredi su utvrdili da ispred novih položaja Korpusa prema Drini Nemci zaposedaju visove Lješmik, Kotku i Kremensko brdo. Izviđači su istovremeno utvrdili da u Foču, Ustikolinu i Goražde neprekidno pristižu motorizovane nemačke jedinice sa severa iz Sokolca i Rogotice. Uvidevši da i ovde neće moći da pređe Drinu, Korpus je te noći pod zaštitom mraka nastavio pokret na jug, krećući se paralelno sa Drinom. Pred njim se sada nalazila značajna prepreka — drumska komunikacija Foča—Kalinovik, koju je trebalo sledeće noći preći u rejonu Miljevine.

Posle već pređenih u poslednjem pokretu 16 teških kilometara, Korpus se približio Miljevici i zaposeo vrhove Gradac (kota 758), Turjak (kota 1.327), selo Mrežice, Jasikovu ravan (kota 1.252) i Kolunsko brdo, čime je snažno obezbedio bokove na pravcu pripremanog prelaza. Međutim, neprijatelj je i ovde Korpusu pripremio snažne barijere. Nemačke snage su već tokom 9. avgusta bile zaposele ispred Miljevine visove: Budanjski vrh, Radoviš i Debelo brdo. Sa ovih položaja oni su artiljerijom tukli položaj 12. korpus. Neprijatelj je zaposeo i drum Kalinovik—Foča i oko njega iskopao rovove i

postavio teško naoružanje. Ove noći drumom Foča—Kalinovik krstarilo je 150 kamiona krcatih nemačkim vojnicima. Istorremeno su u selo Miljevinu stigle nove nemačke snage. Bataljoni 1. brigade toga jutra odlučno su pokušavali da se probiju prema Miljevini. Ali ovde se cesta nije mogla preći.

Štab Korpusa je u ovakvoj situaciji bio prinuđen da promeni odluku. Da bi neprijatelja obmanuo i od njega sakrio pravac puta, Korpus je trebalo da napravi novi marš manevar, a to je za izgladnele, premorene borce, ranjenike i bolesnike značilo prevaljivanje novih 45—50 kilometara.

Ne gubeći ni trenutak, Korpus je odmah te noći između 9. i 10. avgusta skrenuo na zapad pravcem Mrežica—selo Varoš. U zaštitnici je i dalje bila 16. divizija, odnosno 1. brigada. Uskoro su Korpus počeli da pristižu četnici i druge manje neprijateljske grupe. Oni su kao šakali napadali duge i razvučene kolone boraca, koje su nosile ili vodile ranjenike, bolesnike i iznemogle. Prva brigada je uspešno odbijala ove nasrtljivce. Šesnaesta divizija je noć između 10. i 11. avgusta provela u selu Varoši.

Ujutru 11. avgusta Korpus je skrenuo na jug. Do 15 časova ove kolone gladnih i premorenih ljudi prebacile su se preko skoro neprolaznog kanjona reke Bistrice. Prva brigada je na ovom kanjonu zauzela čvrste odbrambene položaje sa kojih je zaustavilo dalje nadiranje neprijatelja i time omogućila da se u rejonu Božur—Debelo brdo—Ravni krš prikupe i donekle srede iznemogle i razvučene jedinice Korpusa. Na ovom golom i ispresecanom platou rasli su mestimično gusti žbunovi leske, na kojima su lešnici već bili dospeli. Posle ko zna koliko dana gladovanja, ovaj plod je sada bio jedino čime se mogla zavarati glad. Plato nad kanjonom bio je celoga dana izložen neprekidnom neprijateljskom bombardovanju. Avioni »rode« stalno su bili nad glavama vojvođanskih jedinica. Spuštajući se nisko avioni su bacali svežnjeve ručnih bombi i rasipali hiljade letaka, u kojima su nemačke vlasti pozivale Vojvođane da se predaju, obećavajući im pomilovanje.

I u ovoj situaciji zbog premorenosti i višemesečnog gladovanja, opterećeni ranjenicima, neprekidno zasipani sa svih strana i iz vazduha mecima, granatama i bombama, borci nisu obraćali pažnju na ove bezbrojne i stalno bacane »propusnice« za »putovanje kući«. Tek po neki pušač sagao bi se da

dohvati letak, iscepa ga i u njega zavije, dlanovima izmrvljen, na pušci ili na titovki sasušeni list zelenog duvana. Kada bi zapalio cigaru, posle prvog dima zadovoljno bi rekao: Brinu se Švabe za cigar-papir«.

Tri kolone Korpusa su pred večer avgusta u širokom frontu krenule prema komunikaciji Foča—Kalinovik, da bi je te noći prešle na sektoru sela Borija—Jelae. Pošto se trebalo opet probijati kroz neprijateljski raspored, 1. brigada, je opet u prethodnici. Manevar obmane neprijatelja samo je delimično uspeo. I ovaj deo komunikacija bio je zaposednut, ali, verovatno zbog kratkog vremena, neprijatelj nije stigao da ga zaposedne onako gusto kao u Miljevini.

Prva brigada je po noći i magli, u kojoj se nije video prst pred okom, izbila nešto pre ponoći na drum i počela da obezbeđuje prelazak ostalih jedinica. Neprijatelj je iz pravca Foče drum snažno zasipao artiljerijskom vatrom. Komandant Brigade Ilija Bogdanović čiča uputio je u tom pravcu 5. bataljon sa zadatkom da uništi neprijateljske artiljerijske položaje. Bataljon je na toj strani sve do zore vodio teške borbe u kojima je izgubio oko 20 boraca. Oko ponoći zametnute su borbe na celom drumu. Borci su borbom prsa u prsa napadali i odbijali napade neprijateljske pešadije i tenkova, branili kolone ranjenika i bolesnika koje su se sporo prevlačile preko druma. Neprijateljski topovi i minobacači preoravali su cele noći drum i okolinu. Teren oko druma bio je ljut krš, pun vrtača i pukotina. U ovim pukotinama i vrtačama počeli su se gubiti u mraku borci i bolesnici. Neprijatelj je do zore bio onemogućen na drumu, te ga je Korpus u toku noći prešao.

Na samom drumu nalazilo se jako vrelo — izvor. Žedni borci su se gomilali oko vrela da se napiju, jer su ceo letnji, žarki dan proveli na bezvodnom kraškom terenu. Komande starešina nisu pomogle, niko se nije makao pre nego što se nekoliko puta napio.

U rupama i pukotinama stenja oko mesta prelaska ostao je izvestan broj boraca. Oni su, žureći se prema drumu po mraku gubili pravac i premoreni ostajali po vrtačama. Njih, i pored najvećih napora rukovodstva jedinica, naročito političkih komesara, nije bilo moguće pronaći i prevesti.

Nemci su u ovom pokušaju da spreče proboj jedinica 12. korpusa imali oko 150 ljudi izbačenih iz stroja.¹⁵⁶

Za vreme proboja 6. proleterska divizija nalazila se u desnoj koloni. Ona se nije probila, već se tokom borbe odvojila od Korpusa i uputila na planinu Treskavicu, zapadno od Kalinovika. Nekoliko sledećih dana 6. proleterska divizija sama se probijala u pravcu Crne Gore.

NA POPRIŠTU PETE OFANZIVE

Prikupljajući premoreno i izgladnelo ljudstvo i očekujući one koji su ostali s druge strane drumu, 12. korpus se do podne 12. avgusta izvalačio uz severne padine planine Zelenogore. Na Konjskim Vodama, ravnoj i jarugama ispresecenoj livadi, koju su ovičavali visoki borovi i na kojoj je bilo puno hladnih izvora, 1. i 2. brigada zauzele su položaj s namerom da se sa njih suprotstave neprijateljskom gonjenju. Štab Korpusa, 36. divizije i divizijska bolnica sa 4. brigadom nastavili su da se bezvoljno vuku dalje po planinskom bespuću.

Premoreni i opijeni svežim planinskim vazduhom, borci 1. i 2. brigade zaspali su tvrdo na zaposednutim položajima. Iznenađni napad Nemaca, koji su ubrzo stigli do Konjskih Voda, izazvao je ozbiljnu zabunu među ošamućenim borcima. Druga brigada počela je da napušta položaje i povlači se, ali ju je komandant Divizije Marko Peričin Kamenjar zaustavio i vratio na položaje.

Nemci su ovaj napad bili veoma dobro pripremili. Komande njihovih jedinica ranije su bile zauzele dominantne visove, sa kojih su imale potpun pregled rasporeda 1. i 2. brigade. To im je omogućilo da precizno rukovode vatrom svoje artiljerije i šaraca.

Na sektoru 1. brigade prvo je napadnut 1. bataljon u isturenoj zaštitnici. Bataljon je iznenađen na spavanju. Do toga vremena radni vod Bataljona zaklao je jednu, poslednju mršavu kravicu, i taman počeo da kuva borcima dobro poznatu, ničim ne začinjenu čorbu. Zbog iznenadnog napada Nemaca i taj mršavi obrok, poslednji u nekoliko narednih dana,

morao je biti prosut. Ostali bataljoni bili su povučeni nešto dublje, da bi spavali i odmorili se. Štab Brigade bio je budan i nalazio se takođe nešto dublje i odmah se našao na udaru precizne artiljerijske vatre neprijatelja. Komandanti komesar brigade Čiča i Džoje su smirili jedinice, a zatim su 1. bataljon postavili na položaj kako bi potpuno zatvorili dolinu. Obadve brigade brzo su se sredile i prihvatile borbu. Namera Nemaca da iznenadnom i snažnom vatrom razbije zaštitnicu Korpusa nije uspela. Nemci su bili ubeđeni da je Korpus u agoniji, pa su besomučno nasrtali da ga dotuku. Međutim, brigadiri kao da su bili prikovani za zemlju. Oni su precizno i sigurno kosili napadače. Nemci su morali zastati, a zatim se, uz gubitke od oko 60 ljudi, i povući.

Ove dve brigade su iste večeri produžile za Korpusom.

Dvanaesti korpus se sada nalazio na operativnom terenu 2. korpusa. Pošto se malo odmorio, Korpus je to veče produžio kroz severoistočnu Hercegovinu prema Drini pravcem sela: Jezero—Balinovac—Vrbnica. U rejonu Balinovca Korpus je, posle 50 časova usiljenog marša, stigao na staze kojima se 1. proleterska brigada u petoj ofanzivi probila iz neprijateljskih obruča i skrenula na sever. Pored još vidljivih i utabanih staza borci su nailazili na netaknute kosture, šlemove, čaturice za vodu, samare i drugu vojnu opremu. Sada su oko ovih staza bujale sočne crvene maline. Avet gladi stalno je lebdela nad Korpusom. Jelo se svašta: puževi, koprive, kora od bukve, glodao komad remena. Sve to, a ni sveže maline, nije uspelo ni izdaleka da odagna strašnu glad. Ona je svuda bila prisutna i neizdržljivo mučila sve borce. Ovde je Brigadu stigla i bolničarka Baba (Simka Bogdanović). Ona je od prelaska drumca Foča—Kalinovik skoro nosila jednog borca ranjenog u glavu i oslepljenog. Da bi izbegla susret sa Nemcima, ona je svoga ranjenika vukla sporednim stazama i po kršu.

Vrhovni štab je 13. avgusta preduzeo još jednu inicijativu da sa ovoga terena prebaci Korpus u Srbiju.¹⁵⁷ Naredio je 1. proleterskoj diviziji da u toku noći između 13. i 14. avgusta napadne četnike u Foči. Ovo bi 12. korpus iskoristio i

prebacio se za to vreme kod sela Bastasi preko Drine, gde je trebalo da ga prihvate druge jedinice 1. divizije.

Očekujući da borbe u Foči otpočnu, jedinice 12. korpusa su se sasvim približile Drini i zaposele položaje sela: Vrbnica—Zamršten, sa namerom da odatle počnu prebacivanje. Prva brigada, koja je iz zaštitnice prebačena u prethodnicu, bila je zaposela brdo Vjetrenik i njegove južne padine, odakle je trebalo da kontroliše puteve od Drine. Jedinice 1. proleterske divizije nisu 14. avgusta napale neprijatelja u Foči, ali su snage 7. SS divizije stigle za Korpusom do Balinovca. One su prvo iznenada napale Štab Korpusa i štabove divizija, koji su u vrbničkim kolibama održavali zajednički sastanak. Zahvaljujući hrabrosti i snalažljivosti Raše Lazareva, koji je sada bio komandir prateće čete 16. divizije, ovaj napad na Štab Korpusa odbijen je. Neprijatelj je istovremeno otpočeo napad i na isturene delove 2. i 4. brigade. Ove brigade su uspele da za neko vreme zadrže neprijatelja. Međutim, napad četnika i Nemaca iz Foče, koji su od Drine napali položaje 1. brigade na Vjetreniku, bio je snažniji i sa većim snagama. Četnici su uspeali da potisnu iznemogle brigadire sa Vjetrenika. I ovaj pokušaj prelaska Drine je propao. Nemajući snage da prihvati odlučujuću borbu sa neprijateljem, kome je stalno pristizalo pojačanje, 16. divizija je bila prinuđena da se sa nekoliko stotina ranjenika povlači na jug, da bi prešla Sutjesku. Prva brigada dobila je zadatak da zauzme Popov most na Sutjesci.

Na dominantne visove sa obe strane Sutjeske Nemci su bili izvukli brdske topove, a kako 2. i 4. brigada više nisu mogle da odolevaju Nemcima, Sutjeska se morala prelaziti po danu na domaku nemačkih topova i njihove precizne vatre. I posle prelaska, neprijatelj je u stopu pratio Korpus.

Krećući se ka Dragaš sedlu, 1. brigada je imala dosta gubitaka, naročito 3. bataljon koji je bio u zaštitnici. Na samom Dragaš sedlu Brigada je ostavila 17 zdravih mitraljezaca kao zaštitnicu. Ceo dan i celu noć ovi borci su vodili uporne teške bojeve sa snažnim neprijateljem da bi omogućili povlačenje Korpusa. Više od polovine ovih mitraljezaca je izginulo, ali do naređenja za povlačenje niko nije napustio položaj. Iznad desne obale Sutjeske od artiljerijske granate poginuo je i Janko Radanović, pomoćnik šefa obaveštajnog centra u 1. brigadi.

Još od puta na reku Bosnu, štabovi bataljona i Brigade bili su ustupili svoje jahaće konje brigadnom sanitetu za nošenje ranjenika i bolesnika. Tokom ovog prodora oni su češće nego ikad morali da prelaze sa začelja na čelo kolone i obrnuto, a morali su da odlaze i u više štabova na sastanke. Tako ni u štabovima nije bilo bolje, bili su iscrpljeni od umora. Komandant Brigade zbog naboja na nozi nije mogao da obuje čizmu, pa su mu u radnom vodu bili napravili neku zepu i on se vrlo teško, pomažući se štapom, kretao uz Brigadu.

U ovim borbama Divizija je izgubila oko 100 boraca, dok je neprijatelj imao takođe dosta vojnika izbačenih iz stroja.

Korpus je morao dalje na jug, u Crnu Goru. Ovoga puta čvrsto je verovao da će konačno uspeti da se iz Crne Gore preko Sandžaka prebaci u Srbiju. Šesnaesta i 36. divizija su do mraka 14. avgusta, pošto su prešle 30 kilometara i reku Sutjesku na sektoru Tjentište—Mrkalj, krećući se pravcem Dragoš sedlo—Mrkalj, Klade—Suha gora, stigle na Vučevo (visoravan ispod planine Maglič) u rejonu Poljani—Rujevac—Suha gora, gde su i zanoćile.

U CRNOJ GORI

Situacija u Crnoj Gori nije bila onakva kakvu je pretpostavljao Štab 12. korpusa. Tih dana je i na teritoriji Crne Gore počela nemačka ofanziva, koja je imala cilj da snage narodnooslobodilačke vojske, koje su se u dolini Lima koncentrisale radi prelaska u Srbiju, odbaci na Durmitor i Pivsku planinu. Istovremeno ofanziva je trebalo i da onemogući spajanje 2. i 12. korpusa. Snage 7. SS divizije, uporno potiskujući 12. korpus, ugurale su ga, a da to uopšte nisu želele, u rejon gde je postojala mogućnost njegovog spajanja sa 2. Korpusom. Prema tome, u Crnoj Gori 12. korpus je, umesto na oslobodenu teritoriju, upao u prostor velikih neprijateljskih operacija.

Nemačka komanda je celo vreme marša 12. korpusa raspolagala šifrom kojom je Štab Korpusa svakodnevno obavestavao Vrhovni štab o pravcu svoga kretanja. Koristeći to preimućstvo, neprijatelj je istim snagama — 7. SS divizijom i četničkim i ustaškim snagama — a koristeći transportna sredstva i komunikacije, uvek uspevao da zatvori pravac kojim se

Korpus kretao. Korpus je, opet, sa svoje strane, da bi izbegao neželjetne i za sebe nepovoljne sukobe sa neprijateljem, svoje kretanje usmeravao terenima na kojima nije bilo ni puteva ni hrane. Uz to je nosio i ranjenike i bolesnike, što mu je sve zajedno ovaj marš činilo neverovatno teškim.

Dvanaesti korpus je 15. avgusta u zoru krenuo iz rejona Suhe gore preko Vučeva i predveče stigao u Mratinje. Prva brigada je bila u zaštitnici i stalno vodila teške borbe. Taj dan i nekoliko sledećih bili su najteži u istoriji jedinica vojvođanskog korpusa. Preko užarenog Vučeva kretala se izgadnena i naporima u teškim borbama iscrpljena masa boraca. Lica ovih ljudi prekrivalo je mrtvačko sivilo, a život se primećivao jedino u krupnim, iskolačenim i užarenim beonjačarna. Intendanti su u košmaru priviđali bele ovce po okolnim brdima i očajnički pokušavali da za njima potrče. Toga dana, 16. avgusta Štab 12. korpusa poslao je tri depeše Vrhovnom štabu.¹⁵⁸ Prva, poslata u 7 časova, glasila je:

Sinoć smo primili pet aviona. Hrane je malo došlo. Samo juče umrlo nam je sedam boraca od gladi. Svakoga dana sve više umire.

Sledeća, druga depeša poslata u 13,30 časova, glasila je:

Bez obzira na pustoš sektora i hitnosti zadataka ne možemo dalje krenuti odavde dok se ljudstvo ne nahrani.

Treći telegram glasilo je:

Dobili smo stvari koje nismo tražili. Hrana se ponovo prosula, jer je bacaju sa velike visine. Tri dana borci nisu ništa jeli. Danas smo počeli klati konje, drugog izlaza nema.

Toga dana počelo je »zvanično« klanje konja za ishranu u 1. brigadi, što je značilo lišavanje jedinica viška oružja, kojeg je sada bilo dosta a i mogućnosti prenosa nepokretnih ranjenika i mnogo čega drugog. Komandant Brigade je to osećao i skoro preklinjući savetavao intendante da kolju samo najslabije konje.

Iznad Mratinja na Vučevu, na leđa Korpusa, odnosno 1. brigade u zaštitnici već se bio nabacio bataljon Nemaca koji je stigao od Konjskih Voda. Na zapadnoj strani, na padinama

Maglića, svetlucali su šlemovi nemačkih vojnika koji su se kretali prema Mratinju. Sa južnih padina Vučeva, prema donjem delu sela Mratinje i reci Pivi, spuštala se uska i strma staza preko koje je trebalo preći.

Rano popodne počelo je kod Mratinja spuštanje druge kolone niz strmu stazu i kanjon Pive. Staza je bila usko usečena u stenje, koje se okomito dizalo s jedne strane, dok se sa druge strane isto tako okomito spuštalo prema dnu kanjona, dubokom preko 800 metara. Sitno i klizavo kamenje bilo je nesiguran oslonac za još nesigurnije noge izmorenih boraca, pa su slabi i malaksali ljudi, izgubivši ravnotežu, nestajali u dobokom ponoru kanjona. To se najčešće dešavalo onim borcima koji su na nosilima na ramenima nosili nepokretne bolesnike ili vodili ranjene i bolesne borce. I premoreni konji su se pod teretom klizali i stropoštavali u ponor. Prvi i 5. bataljon 1. brigade raspoređeni su u lukobranu te staze. Njihov zadatak je bio da sa tih položaja po svaku cenu spreče neprijatelja u njegovoj nameri da onemogući prebacivanje jedinica sa začelja Korpusa preko Pive.

Hladna i brza Piva nije bila ni malo predusretljivija. Kada je kolona počela da je prelazi, ona je iznurene i mitraljezima opterećene konjiće obarala i nosila kao iverje. Polugoli, sa oružjem uvijenim u skinutu odeću, borci su čvrsto se držeći jedan za drugog, u lancu pažljivo gazili preko čudljive reke. Kada bi se desilo da se neko slučajno odvoji od lanca, hučna Piva ga je brzo odnosila u svoje vrtloge. Na drugoj strani uspon je bio još teži. Uska, strma i vijugava staza se penjala na visinu od 1.213 metara. Koloni je trebalo celo to popodne i cela noć da bi savladala taj uspon. Umor i oštar vazduh na ovim visinama lako su uspavljivali ljude i umrtvljivali njihove reflekse. Apatija i haluciniranje teško su pritiskali borce. Bataljonska i četna rukovodstva, stari borci i članovi KP i SKOJ-a sa nadčovečanskim naporima bodrili su i gurali ove ošamućene borce napred. Negde na sredini uspona zastao je jedan konj. Iza njega je zastala i cela kolona i ravnodušno zurila pred sebe ne preduzimajući ništa da prolaz oslobodi. Trebalo je da neko samo gurne konjića, kome se jedna noga bila zaglavila među stene, pa da kolona produži put. Kada su se prve grupe boraca pojavile na izlazu iz kanjona u Barnom Dolu, nemačka artiljerija počela je da sa Vučeva tuče izlaz staze.

Uveče je 1. brigada pregazila Pivu i stigla do staze gde počinje uspon ka Barnom Dolu. Međutim, njeni borci apsolutno misu imali snage da nastave penjanje uz drugu stranu kanjona. Veoma hladna voda Pive izvukla je i poslednji delić snage iz znojavih tela boraca. Štab Brigade naredio je ranije prispelim radnim vodovima da za svaki bataljon zakolju po jednog konja. Kako je koji bataljon stizao na dno kanjona, čekala ga je večera. U zoru je 1. brigada krenula uz kanjon. Pred izlazom ponovo je ponestalo snage. Pojedinci i grupe, ranjenici na konjima i pesaci stali su, očekujući da im neko pomogne. Bilo je tu boraca iz svih jedinica. Prva brigada je kupila i vukla sve što je prošle noći bilo ostalo. Ali sada niko ni sebi nije mogao da pomogne. Radi toga je na zahtev Štaba Brigade politkomesar divizije Paško Romac vratio natrag u kanjon komandira Rašu sa njegovom četom i nekoliko konja, odakle su, i sami malaksali, izvukli oko 30 zaostalih ranjenika.

Kada su izvučeni poslednji borci, bilo je već podne. Iz kanjona su poslednji izašli borci 1. i 5. bataljona 1. brigade, koji su svoju dužnost zaštitnice izvršili do kraja, vodeći celo popodne i celu noć borbu sa esesovcima oko Mratinja. Korpus je, da bi se udaljio od dometa neprijateljske artiljerije, morao da napusti Barni Do i da produži u unutrašnjost pive visoravni. Zanoćio je u selu Šarićima. Sada se Korpus nalazio na teritoriji Crne Gore.

Istog dana po dolasku na teritoriju Crne Gore, Štab Korpusa, odnosno 16. divizije izdao je opširno naređenje o zadacima brigada na ovoj teritoriji, čiji je narod NOV smatrao svojom vojskom i imao organizovanu narodnu vlast. Na kraju naređenja stoji:

8) U toku sutrašnjeg dana održati konferencije sa borcima na kojima im *odlučno* staviti do znanja: da će svaki prekršaj u odnosu prema narodu biti surovo kažnjen. Pozvati borce da se povežu ljubavlju sa crnogorskim narodom, koji ih rado i bratski prima. Te konferencije treba da budu kratke i na njima obavezno da prisustvuju članovi štaba brigade.

Po svaku cenu prekinuti sa samovlasnim snabdevanjem. Snabdevanje će se obavljati isključivo preko komandi mesta i to isključivo preko intendanture Korpusa. Znači, zabranjuje se svim intendantima divizije i brigada da prikupljaju hranu osim intendanture Korpusa.

Odmah u punoj meri aktivizirati političko-kulturnu delatnost, kako bi se likvidiralo što pre današnje stanje u je-

dinicama. Pokloniti naročito pažnju kulturno-zdravstvenom radu među narodom.

9) Za vreme bavljenja na ovoj prostoriji, i dok je lepo vreme stanovati van sela. Ne sme se noćivati po kućama niti sedeti u selima.⁵⁹

Deo Pivske planine koji oivičavaju reke Piva i Tara, nazvan Crkvice ili Pišće, smatran je slobodnom teritorijom. Na ovoj bezvodnoj pustinji i goleti, istina, nije bilo neprijatelja, ali nije bilo ni stanovnika, a ni jedinica 2. korpusa. Na retkim »njivicama«, čija površina često nije bila veća od nekoliko kvadratnih metara, videlo se sparušeno lišće i stabljike krompira: neko je vešto iz kućica već bio iščeprkao krompir, a stabljike i lišće ostavio da se uspravno suše. Na golom, ispućalom kamenu, čiji su se oštri vrhovi prosto zabadali u samo nebo, nije bilo ni bunara ni izvora, kao ni vode uopšte. Žedni, borci su usput navaljivali na udoljice i vrtače u kojima je ponekad bilo malo ustajale i od žabokrečine pozelele vode. Prava je sreća što se ubrzo stiglo do pijaće vode, no trebalo videti kakva je to bila voda. Kolona je ponekad susrećala ponekog naoružanog čoveka, odbornika, kurira, partizanskog stražara, obaveštajca ili partijskog i skojevskog rukovodioca sa ovog terena, pa bi on usrdno pokazao začudnim Vojvođanima poneku skrivenu pećinu ili senovitu jarugu u kojima se preko cele godine zadržava žućkast i prljav sneg. Od ovakvog snega ipak se mogla dobiti voda. Ona je, istina, bila mutna i prilično prljava, ali se morala piti. No, još češće borci su jeli sam sneg.

Šesnaestog avgusta brigade su raspoređene na položaje za odbranu ovog platoa. Prva brigada morala je na sever, u rejon Donje Polje,⁶⁰ gde je imala zadatak da zatvori pravac od Šćepan Polja. Bio je to još jedan vanredno težak marš za Brigadu. Na ovom prostoru jedinice 12. korpusa, a posebno 1. brigade, preživljavale su najtežu fizičku i psihičku krizu. U dokumentima 1. brigade iz tih dana stoji upisano da je 16. avgusta iz 2. bataljona »dezertiralo« 13 boraca, među njima i jedan politički komesar čete, 3 vodna politička delegata i 2 vodnika; da je 17. avgusta iz 3. bataljona izostalo 14 iznemoglih boraca, a 16 namerno odbeglo. Među »namerno odbeglim«

bili su jedan politkomesar čete, jedan komandir čete, jedan zamenik politkomesara čete, dva vodnika i jedan vodni delegat. Prema tim knjigama, sve se ovo desilo kod Božurov Dola.

Ovde se ne radi o dezerterima. Ni jedan od ovih ljudi nije tražio Nemce ni četnike da bi im se predao ili priključio. Oni su se od njih krili. Dogovor grupe iz 3. bataljona bio je da se preko Srbije probije u Srem. Ubrzo su ih oko Tare iznenadili četnici, pobili i preklali političke rukovodioce. Preživeli su se priključili 6. proleterskoj diviziji, kada je tuda naišla, i nekim drugim jedinicama. U njima su završili rat časno kao borci."

To je bio vrhunac teškog stanja u svim jedinicama Korpusa, pa i u 1. brigadi. Nakon šestomeseanih, gotovo svakodnevnih borbi, gladovanja i iscrpljujućih marševa po pustim i nepristupačnim terenima, kod ljudi su otupeli refleksi, ovladalo je stanje apatije i neatkivnosti i čovek više nije na uobičajeni način vladao sobom.

Za ovakvo stanje dobar deo krivice snose i štabovi i partijsko-politička rukovodstva Korpusa, jer su naredila centralizovano snabdevanje iz intendanture korpusa i zabranu da intendanti bilo šta nabavljaju na terenu. Ta praksa bila je neuobičajena, a naročito nepogodna za jedinice raštrkane na velikom prostoru i u ovoj situaciji skoro nepokretne. Uz to, po odluci partijskih rukovodilaca Korpusa i Divizije zakazana su partijska savetovanja. Gladni članovi KPJ trebalo je da sa udaljenih položaja na Pivi i Tari, bez obzira na premorenost, ponovo prevaljuju veliki put. Na ovo savetovanje iz 3. bataljona nije došlo oko polovine članstva.

»Centralizovano snabdevanje« nije uopšte došlo do izražaja, pa su se ljudi osećali bespomoćni, a pojedinci su mogli steći uverenje da su prepušteni sami sebi. Među »dezerterima« je bilo smelih i primernih rukovodilaca i boraca.

Nakon ovih događaja, u svim štabovima i partijsko-političkim rukovodstvima shvaćeno je da je stanje vrlo teško, da su problemi ozbiljniji nego što se pretpostavljalo. Partijske i skojevske organizacije i borci osudili su dezertere i njihove postupke. Održavani su sastanci partijsko-političkih rukovodilaca, traženi su uzroci i utvrđivani zadaci da se postojeće stanje prevaziđe. Međutim, neki od prisutnih najviših ruko-

vodilaca nisu bili u stanju da objektivno vide prave uzroke. Oni su krivicu videli jedino i pre svega u neodgovornosti i nesposobnosti rukovodećih kadrova u Brigadi, bataljonima i četama. Tražili su da se partijski ispita odgovornost svakog pomoćnika i političkog komesara i da se pojedinci sme ne sa dužnosti što je ubrzo i učinjeno. Izveštaj Političkog odeljenja 16. divizije Centralnom komitetu KPJ od 9. oktobra 1944. godine¹ kipti od neobjektivnog i jednostranog prikazivanja situacije i kadrova u Brigadi.

Politički komesar korpusa Stefan Mitrović išao je dotle da je sve te pojave objašnjavao i klasnom pripadnošću vojvodanskih boraca, prisustvom »kulačkih elemenata«. Još uvek je kod njega bilo prisutno nepoverenje i sumnje izražavane ranije u širinu i političku čistoću narodnooslobodilačkog pokreta u Vojvodini, u političku svest boraca Vojvodana, u zrelost vojvodanskih kadrova u jedinicama itd. Postojeće stanje, posebno poslednje »dezerterstvo« iskoristio je da opravda i svoju intervenciju januara 1944. godine da se 1. vojvodanska brigada ne proglasi proleterskom. I tada, kada je već bilo šapšteno borbama, kada su bile vršene pripreme za proglašenje, kada se ono očekivalo, glavni argument mu je bio: kulački elementi u sastavu Brigade. Naravno, bilo je i otpora ovakvim stavovima i shvatanjima, kao na primer od strane komandanta i politkomesara 16. divizije i komandanta Korpusa, ali bilo je onih koji su ga podržavali.

Činjenica je da navedeni stavovi i ocene nisu doprineli rešavanju postojećeg stanja. Istina, više nije bilo dezerterstva, ali su jedinice Korpusa, kao i 1. brigade povratile svoju borbenu vrednost i udarnu snagu tek kada su prestale nositi ranjenike, kada su se takoreći u pokretu, malo odmorile i počele se bolje hraniti.¹⁶³

Bolji dani za Korpus i 1. brigadu sporo su nailazili. Uhaćena je veza sa Štabom 2. korpusa, kojem je Vrhovni štab bio naredio da obezbedi odmor i ishranu 12. korpusa, da ga oslobodi oko 600 ranjenih i bolesnih boraca, s tim što bi to učinio ili evakuacijom u Italiju, ili raspoređivanjem u svoje bolnice. Od 2. korpusa dobijena je i nova radio-šifra za 12. korpus, čime je onemogućeno inemačkim komandama da dalje prate kretanje ovog korpusa.¹

Najzad je i 6. proleterska divizija stigla i zauzela odbrambene položaje. Zajedno sa ostalim jedinicama Korpusa ova divizija je tih dana sprečila pokušaj delova 7. SS divizije da se probiju preko Pivske planine.

U jedinicama su izvršene neke promene i postavljena nova rukovodstva. Rasformirani su peti bataljoni po brigadama, a takođe i Slovačka četa. Suvišno naoružanje predato je vojnim organizacijama na teritoriji 2. korpusa. Izvršene su smotre jedinica. Utvrđeno je da je Korpusu potrebno 2.500 pari odela i 1.000 pari obuće. Za ishranu i neophodnu opremu Korpusa bilo je potrebno dnevno po 10 aviona.

Prva proleterska divizija uspela je da u toku najžešćih borbi ove ofanzive probije obruč, da se prebaci preko Čehotine i da 18. avgusta počne prodor u Srbiju. Vrhovni štab sugerirao je Štabu 12. korpusa da i on krene njenim putem. Međutim, neprijatelj je u međuvremenu brzo i čvrstvo zatvorio načinjeni prolaz i Štab Korpusa nije mogao da se sa svojim veoma iznurenim jedinicama upusti u dugotrajne ofanzivne borbe. I ostale moguće varijante prelaska 12. korpusa u Srbiju bile su uslovljene evakuacijom ranjenika, kao i odmorom i ishranom jedinica. Zbog toga su svi naponi oba štaba bili u toku sledećih dana usmereni na što bržu evakuaciju ranjenika.

Štab 2. korpusa počeo je izgradnju novog aerodroma kod Donje Brezne. Dvanaesti korpus je imao zadatak da osigura ovaj aerodrom od mogućeg prodora neprijatelja sa linije Pivska planina—Durmitor. Položaji 1. brigade nalazili su se u okolini sela Nedajno i zatvarali su pravac od Žabljaka i planine Velikog štulca (2.103)." Stanje u jedinicama nije se bitno izmenilo. Stiglo je nekoliko aviona hrane, izvesne količine brašna i sušenog mlevenog mesa, što nije bilo dovoljno ni za jedan dnevni obrok, a kamoli da povрати snagu i raspoloženje kod boraca. Ipak: »Sad će mi biti lakše da prođem pored jedinica« — rekao je Kamenjar. Štab 12. korpusa izvestio je Vrhovni štab da će Korpus, posle kraćeg odmora i dobre ishrane, biti sposoban za izvršenje i najtežih zadataka.

U okviru neprijateljske ofanzive na teritoriju Crne Gore, snage 7. nemačke SS divizije sa oko 1.500 vojnika, sa jakom komorom i nekoliko stotina četnika preduzele su u toku noći između 19. i 20. avgusta koncentričan napad na plato Pivske

planine, na kojim se nalazio 12. korpus. Jače neprijateljske snage prešle su Taru sa istoka kod Levertare, kod Šćepan Polja, i Pivu iz pravca Mratinja. Posle izbijanja na masiv Pivske planine, neprijatelj je došao u dodir sa isturenim delovima 16. divizije.

Prva brigada je naknadno ubačena u borbu da ojača odbranu ostalih brigada. Posela je položaje. Tada su se pojavile najizrazitije posledice gladi i iscrpljenosti. Borci, i to oni najbolji, najsvesniji i najotporniji, delovali su kao siepi apatični, bezvoljni, gluvi. Neprijatelj se približavao u kolonama, odstojanje je bilo veoma blisko. Niko nije otvarao vatru i pored više puta ponovljene komande. Niko nije mario za opasnost, neki nisu ni pogođeni u zaklone. Kriza je bila na vrhuncu. Prekinuli su je prisutni brigadni i bataljonski rukovodnici. Svaki je dohvatio najbliži puškomitraljez, otvorio vatru glasno bodreći zamrle borce. Tada su se i oni prenuli i zapucao je ubrzo ceo stroj.

Jedinice 16. divizije uspele su da u toku dana zadrže neprijatelja na liniji sela Kneževići—Babetino Brdo (1.775). Neprijatelj je napadao i položaje 2. korpusa, vršeći pritisak u pravcu aerodroma, sa namerom da omete plan evakuacije ranjenika.

U ovakvoj situaciji Štab 12. korpusa izdao je 20. avgusta zapovest za protivnapad:¹⁶⁶

Jedinice našeg korpusa, 6. proleterske divizije i 2. udarnog korpusa imaju zadatak od VŠ da provedu evakuaciju ranjenika preko novoizgrađenog aerodroma, da izvrše protivnapad na neprijatelja na svojim sektorima i da omoguće odmor i predah svojega ljudstva. Razbijanje neprijatelja na našem sektoru nužno je ne samo radi toga što se na taj način jedino omogućava evakuacija naših ranjenika, nego i radi stvaranja potrebnog preloma u razvitku našeg operativnog rada. Nužno je razbiti neprijatelja i tako razviti ofanzivni duh unutar naših jedinica.

Napad na neprijateljske snage u rejonu Crkvica — prostor između donjih tokova Tare i Pive počeo je 21. avgusta u 5 časova ujutru. Korpus je napadao u tri kolone. Šesnaesta divizija formirala je dve kolone, a 36. jednu. Desnu kolonu sačinjavala su tri bataljona 1. vojvodanske brigade. Ova ko-

Iona napadala je pravcem sela: Nedajno—Lijepi Pod—Bojati—Nikovići—Karaula (kota 1.449)—Zamrštena—Donje Polje, oslanjajući se na kanjone reke šušnice, odnosno Tare. Ostale kolone pokrivala su prostor do Pive. U zapovesti je, u slučaju uspeha napada, predviđena mogućnost daljeg prodiranja prema Sandžaku, odnosno prema Srbiji. U tom slučaju ranjenike bi evakuisali 2. korpus i 6. proleTERSka divizija.

Oštre borbe vođene su celo prepodne. Međutim, uspeh je bio nepotpun i neznatan. Neprijatelj je samo delimično potisnut i zaustavljen. Crnogorski krš bio je suviše ispresecan i težak za manevrisanje jedinica Korpusa, koje su još bile nedovoljno oporavljene. Uz to, neprijatelj je stalno ubacivao odmorne snage iz Hercegovine. I na sektoru 2. korpusa nije bilo uspeha. U takvoj situaciji propala je i poslednja šansa da se Korpus prebaci u Srbiju preko Sandžaka. Ostala je još jedino mogućnost da Korpus krene preko istočne Hercegovine levom obalom Drine natrag u istočnu Bosnu i da na tom pravcu negde prodre u Srbiju.

Istoga dana 16. i 36. divizija izvučene su iz borbe i sa svojim ranjenicima upućene na jug u rejon aerodroma. Divizije su kod sela Krasci prešle preko žičanog mosta Pivu i pored Pivskog manastira produžile u rejon Miljkovač—Bajevo Polje—Zaborje, gde su zanoćile.

Šesnaesta i 36. divizija nalazile su se 22. avgusta na obezbeđenju aerodroma oko sela Donje Brezne. Šesta proleTERSka divizija preuzela je sada ceo severni front i nastavila da sprečava prodor neprijatelja sa severa u rejon aerodroma. (Ova divizija je 25. avgusta dobila od Vrhovnog štaba određene ruke da se sama probija u Srbiju za 1. proleTERSkom divizijom.) Celo prepodne u toku 22. avgusta na aerodrom su sletale grupe savezničkih transportnih aviona, praćene lovačkim eskadrilama. Ovi avioni donosili su hranu i opremu, a u povratku odnosili ranjene i bolesne brigadire. Ukupno je sletelo 36 aviona i oni su odneli oko 800 ranjenika i bolesnika, od kojih je oko 600 bilo iz 12. korpusa. Oko 14 časova evakuacija ranjenika i bolesnika bila je završena. Time je Vojvođanski korpus oslobođen velikih, fizičkih iscrpljujućih napora.

Tada je Brigada prvi put dobila izvesne količine odeće i obuće iz Sovjetskog Saveza. Komandant brigade Ilija Bogda-

nović čiča, posle skoro mesec dana se najzad obuo. Naboj na nozi je splasnuo, a prostrane ruske čizme su dobro došle umornim nogama, kao i za kretanje po crnogorskom i hercegovačkom ljutom kamenjaru.

Toga dana već u 14 časova 12. korpus, sada pokretljiv, mada još umoran i neoporavljen potpuno, neopaženo je krenuo na zapad, da preko gole i krševite planine Golije pređe u istočnu Hercegovinu."⁷

POVRATAK U ISTOČNU BOSNU

Nestanak 12. korpusa sa Durmitora uneo je kratkotrajnu zabunu u komandu neprijateljske operacije »Ribecal«. Znajući za krajnji cilj 12. korpusa, nemačka komanda je posle nekoliko dana vratila 7. SS diviziju (bez 14. puka) natrag u rejon Foče, sa ciljem da i dalje sprečava Korpusu prelazak u Srbiju. Za to vreme 12. korpus je, nemajući više za petama neprijatelja, žurio i tajno prešao Goliju i nakon marša dugog 35 kilometara bez borbe stigao preko Višnjića Dola u istočnu Hercegovinu, u rejon, sela Kazanci—Dulići. Za vreme ovoga dugotrajnog i napornog marša 1. brigada se nalazila u zaštitnici i smestila se u selo Orlinu.

Mada je na ovom putu 12. korpusa bilo neprijateljskih uporišta, mnogo neprijateljske vojske i komunikacija, Štab Korpusa odlučio se na ovaj manevarski marš računajući na pomoć jedinica 29. hercegovačke divizije, koje su operisale na ovom terenu, i 3. korpusa, koji se nalazio u istočnoj Bosni. Štab Korpusa je o svome putu obavestio 3. korpus, a sa 11. hercegovačkom brigadom iz 29. divizije je 23. avgusta uhvatio vezu. Želeći da što duže sačuva tajnost svoga puta, Štab Korpusa je izdao nova uputstva, dao nove nazive jedinicama a za sebe uzeo naziv »Centralni partizanski odred«.

Sledeće noći Korpus je prešao još 35 kilometara, nepri-mećen prešao drum Avtovac—Bileća, južno od sela Stepena, gde je razbio manju grupu četnika i do 10 časova idućeg dana stigao na jugozapadne padine Bjelašnice, u rejon sela Rioce. Prva vojvođanska brigada smestila se u zaseoke Kuči-

nare. Dok je Korpus bio na maršu, 11. hercegovačka brigada vodila je borbu na Golom vrhu sa delovima 370. nemačkog puka.

Na marš preko Hercegovine jedinice 12. korpusa krenule su neodmorene i nenahranjene. Usput se moglo u siromašnim crnogorskim i hercegovačkim selima naći vrlo malo hrane. Oslobođeni ranjenika i bolesnika, a i svakodnevnih borbi, borci su se gotovo neprimetno, u pokretu oporavljali. Problem ishrane i fizičke pokretljivosti boraca postojao je i

Ranjenici na zastanku u Hercegovini

dalje. Najizmoreniji borci zaostajali su iza kolone koju su jedva stizali. Izvestan broj predat je 11. hercegovačkoj brigadi radi oporavka. Zbog toga je komandant Korpusa zatražio od Vrhovnog štaba da se marš Korpusa uspori, jer će inače ponovo doći do osipanja. No borci su i pored svih teškoća i nevolja bili bodri. Čak su se neki, dok su se jedinice kretale kroz bilečki kraj, sećali omiljene pesme: »Sred pušaka, bajoneta, straža oko nas«, i tiho je, ili glasno, kako je mogao, pevušili.

Dvadeset petog avgusta Štab Korpusa primio je od Vrhovnog štaba sledeću depešu:

Javljajte mi svakog dana koliko aviona, hrane i drugog ste primili prethodnu večer. Ja ću se lično brinuti da dobijete potrebno. Tito.¹⁶⁸

Posebna i lična briga vrhovnog komandanta delovala je ohrabrujuće na borce i pojačala njihovu veru u uspešan završetak ovoga marša.

Posle skretanja na sever pred korpusom se isprečila nova prepreka — drum Nevesinje—Gacko. Korpus je sada bio stigao u rejon gde se nalazila jaka koncentracija hercegovačkih četnika. Štab Korpusa je planirao da posle prebacivanja preko drumu Nevesinje—Gacko skrene prema Drini i da još jednom pokuša da se u rejonu Šćepan polja ili Foče prebaci u Srbiju.

Dvadeset šestog avgusta Korpus je u dve kolone produžio grebenom Bjelašnice na sever. Žureći pravcem sela Zajasen—Blato—Podgrađe kolone su se približile drumu i tu zastale, pripremajući se za prelazak.

U Nevesinjskom polju razbijeni su četnici i kasnije odbijeni svi njihovi napadi. U jednom takvom napadu ranjen je načelnik Štaba Brigade Eduard Rebula i još nekoliko boraca.

Prva brigada i ostale jedinice tek su se ovde dobro nahranile. Našlo se poneko jagnje, ovca ili prase. Bilo je i sira i kajmaka. Promenilo se raspoloženje boraca i, što je najvažnije, povratila se vedrina i sklonost za šalu.

Prva brigada se sa divizijskom bolnicom zadržala u zaseocima Rupine i Bratać. Odatle je slala izviđačke odrede u pravcu Nevesinja, da bi ispitala situaciju u okolini i na drumu. Kretanje nemačkih i četničkih snaga drumom bilo je neuobičajeno živo, pa se pretpostavljalo da se neprijatelj sprema da zatvori drum Nevesinje—Gacko.

Želeći da preduhitri neprijatelja, 1. brigada je, razbivši jednu grupu četnika oko sela Sedla, krenula 27. avgusta u 13 časova prema drumu.¹⁶¹ Brigada se kretala pravcem sela: Crnče—Žalom—Čekrnje. U toku noći ponovo je naišla na slabije četničke snage i razbila ih. Zatim je iste noći kod selo Crgova, razbivši slabije snage 7. SS divizije i nevesinj-

skog četničkog odreda, prešla drum Nevesinje—Gacko i odmah produžila preko Javora (ikota 1.552) i Vranove glave (kota 1.427) prema Sutjesci za selo Kokorinu. Brigada je ovde opet imala sukob sa četnicima, koje je u kraćoj borbi razjurila. U ovaj rejon stigli su i ostali delovi 16. divizije. Hitajući da se što pre i što više udalji od komunikacija, 1. brigada, sada u prethodnici Divizije, krenula je 28. avgusta u 15 časova dalje. U toku ovog pokreta prešla je gornji tok Neretve u blizini samog izvora i stupila u Borač. Tu se smestila u selo Šipovica, da obezbeđuje Korpus sa severa od Zelenogore. U toku 29. avgusta 12. korpus se smestio na terenu između izvornih krakova Sutjeske i Neretve, na južnom podnožju Zeleznogore. Jedinice Korpusa bile su raspoređene na položajima Igri—Jabuka—Čemerno—Izgori. Kako neprijatelj nije pratio Korpus, Štab je nameravao da na ovim položajima ostane i sutradan i da ovde pokuša prelazak u Srbiju. Međutim, obaveštajni organi su utvrdili da su jedinice 7. SS divizije zaposle prilaze Sutjesci i Drini sve do Goražda. Njihove izviđačke jedinice istoga dana započele su čarke sa delovima 12. korpusa. Zbog toga je otpala i ova mogućnost prelaska Drine. Istočna Bosna je ostala poslednja šansa za izvršenje postavljenog zadatka. Šesnaesta divizija se noću između 29. i 30. avgusta pomerila u rejonu sela Vita Bare, gde je za Korpus stiglo 5 aviona hrane.

U ovo vreme u 1. brigadi a verovatno i u ostalima, bile su formirane partijske komisije, koje su ispitivale dotadašnje držanje rukovodećih kadrova — pre svega politkomesara i pomoćnika u četama u vezi sa »dezertersvom« i ostalim problemima Brigade za vreme bavljenja u Crnoj Gori. Neki su kažnjeni. Ali najteže je bilo što se to izvodilo na ponižavajući način. Insistiralo se do priznanja da su demoralizatori, kukavice, loši, nedostojni komunisti. Ljudi su bili zbunjeni, nisu znali da se brane, nekima su išle suze na oči. Ta komisija na čelu sa članom Politodela Ljubicom Đorđević stvorila je mučnu atmosferu, ostali članovi komisije su protestovali.

Nakon toga politički komesar divizije je obustavio rad komisije, iako još nije obavila sva ispitivanja. Rad ove komisije, i način njenog rada, proizišli su iz ranijih, nepotpunih i pogrešnih ocena i zaključaka o uzrocima i krivicama za nastale probleme Brigade u vreme njenog bavljenja na pivskoj visoravni.

Do tada su neki partijsko-politički rukovodioci u četama smenjeni. Na dužnost zamenika politkomesara Brigade ume-

sto Jože Štembergera, banjalučkog radnika, postavljen je Milovan Vujović, predratni član KPJ, do tada član SK KPJ u Crnoj Gori, a za politkomesara 1. bataljona Radisav Marojević Maroje, do tada ne baš afirmisani terenski politički radnik u tom delu Crne Gore.¹⁷⁰

Po završenim pripremama Korpus je 30. avgusta ujutru preduzeo pokret prema drumu Foča—Kalinovik. Ovoga puta kretao se u jednoj koloni na čijem je čelu bila 36. divizija. Pravac pokreta je bio Borovno brdo—Zelengora—Oštri kuk—dolina Govze—selo Jeleč. Pošto je predviđao jači neprijateljski otpor na drumu, Štab Korpusa je u prethodnicu izbacio jednu brigadu. Prethodnica je kod Miljevine naišla na jači neprijateljski otpor, pa se zbog toga smakla više na zapad i kod sela Poljice zauzela odbrambene položaje. Te noći se ceo Korpus bez težih borbi prebacio preko drumu Foča—Kalinovik. Odmah je produžio pravcem sela: Mukinja — Jasika—Okolište—Mišić—Varoš. Napadajući začelje i bokove 1. brigade, četnici su nekoliko puta pokušavali da odseku ove delove od glavnine. Neprijateljske snage počele su u jačim formacijama da krstare drumom, pa je Korpus istog dana popodne, želeći da se što više odmakne od neprijateljske komunikacije, produžio na istok i do 31. avgusta stigao u podnožje Jahorine.

Prvog septembra 12. korpus je izbio na greben Jahorine u istočnoj Basni i našao se na liniji: Mlječnik (kota 1.638)—Mačak (kota 1.514)—Knička kosa (kota 1.375)—Golica (kota 1.698). Korpus je nameravao da sa ovih položaja sledećih dana izvrši prodor preko Drine kod sela Stari Brod, severno od Višegrada.

Izbijanjem na istočne grebene Jahorine 12. korpus je privedo kraju desetodnevni marš kroz Hercegovinu. Zahvaljujući čvrstoj vezi sa Vrhovnim štabom i 29. hercegovačkom divizijom, zatim dobro organizovanoj obaveštajnoj i izviđačkoj službi, kao i relativno dobrom snabdevanju vazдушnim putem, Korpus je celo vreme uspešno prevaljivao ovaj put, razbijao četničke prepade i izbegavao veće sukobe sa neprijateljem. Veštim manevrisanjem, brzim i neprimećenim marševima onemogućio je 7. SS diviziji i drugim većim neprijateljskim snagama da ga prate ili stignu. Neprijatelju nikako

nije uspjelo da Korpusu nametne borbu. Za posljednjih deset dana avgusta Korpus je prevalio blizu 200 kilometara, krećući se uglavnom noću i preko teških terena. Tako je na ovom putu, pored opasnih neprijateljskih komunikacija, savladao i geografske prepreke, kao što su planine Golija (1.900 m), Lelija (2.000 m), Zelengora, istočni grebeni Jahorine (1.700 m) i reke: Bistricu, Neretvu i Praču.

Posljednjih dana avgusta 1. vojvođanska brigada imala je na spisku 864 borca, od kojih 131 drugaricu. Od 15. jula do 25. avgusta 1. brigada je smanjila brojno stanje za 476 boraca, od kojih 51 drugaricu. Ovaj gubitak predstavljao je preko 35% boračkog sastava Brigade. Od toga broja jedan deo je prebačen u Italiju na lečenje, jedan deo bolesnih ostavljen u hercegovačkim jedinicama, jedan deo izginuo u prethodničkim i zaštitničkim borbama, a jedan deo zaostao zbog napornih marševa i iznemoglosti od gladi. Neki od ovih stizali su Brigadu čak u Srbiji.

PRELAZAK 12. KORPUSA U SRBIJU

Plan Vrhovnog štaba za prodor u Srbiju bio krajem avgusta u završnoj fazi. Operativna grupa divizija (2, 5. i 17), kojom je komandovao Peko Dapčević, bila je početkom avgusta stigla na Kopaonik. Šesta proleterska divizija sastala se 30. avgusta sa 1. proleterskom, posle čega su nastupile jedinstveno kao 1. proleterski korpus. Dvanaesti korpus nalazio se 1. septembra na istočnim visovima Jahorine, spremajući se da odatle u jednom skoku izbije na Drinu i pređe u Srbiju, da bi sa planine Tare otpočeo nove operacije, koje je 28. avgusta Korpusu postavio Vrhovni štab. Jedino se 11. divizija nalazila udaljena u severnom delu istočne Bosne. Međutim, i ona je bila dobila naređenje da se pripremi za prebacivanje u Srbiju.

Čim je doznao da se 12. korpus kreće prema istočnoj Bosni, Štab 3. korpusa podesio je operacije svojih divizija kako bi Vojvođanima olakšao i omogućio da izvrše svoj zadatak. Njegove dve divizije i 11. koja je prešla iz centralne Bosne i čekala priliku da uđe u sastav 12. korpusa, nalazile su se uglavnom u srednjem i severnom delu istočne Bosne,

gde su bile orijentisane prema Kladnju i Han Pijesku, Srebrenici i prema Drini, kao i Tuzli i Zvorniku. Želeći da zaštite 12. korpus sa severa, jedinice 3. korpusa su pojačale aktivnost i 25. avgusta zauzele Vlasenicu.

Jedinice 13. SS divizije odmah su krenule na jug i već 27. avgusta izbile na liniju Han Pijesak—Sikira—Milići—Nova Kasaba—Drinjača—Zvornik. Postojala je opasnost

Prelaz preko Drine

da neprijatelj prozre planove 12. korpusa i da se 13. SS divizija opet sa severa nabaci na njegove jedinice i ponovo zapreti ostvarenju njegovog zadatka. Zbog toga je Štab 3. korpusa 31. avgusta preduzeo inicijativu koja je imala za cilj da obmane neprijatelja. Naredio je 38. i 11. diviziji da smesta krenu na sever, u rejon Tuzle i Posavine. Ovaj manevar je potpuno uspeo i doneo željene rezultate. Za divizijama 3. korpusa hitno su se vratile jedinice 13. SS divizije da bi čuvale Tuzlu, Posavinu i Semberiju. One su na taj način ostavile 12. korpus, i on više nije imao neprijateljskih snaga sa severa, bar ne tako jakih kao što je bila 13. SS divizija.

Od masiva Jahorine do sela Stari Brod, gde je 12. korpus nameravao da forsira Drinu, ima oko 70 kilometara. Korpus je tu razdaljinu trebalo da pređe neprimećen i u vrlo strogoj marševskoj disciplini za svega dva dana. Prelazak preko pruge Sarajevo—Višegrad planiran je kod sela Renovica, a drum Rogatica—Sokolac Korpus je trebalo da pređe na sektoru između Kramer Sela i Han Rudine.

Šesnaesta divizija je 2. septembra na čelu 12. korpusa krenula sa svojih položaja prema dolini Prače, pravcem sela: Sočevići—Homar—Čeljadi novići—železnička stanica Renovica. Bez opaljenog metka i bez zapaljene cigarete, Korpus je istog dana u najvećoj tišini u toku noći prešao prugu kod Renovice, koju je 2. brigada prethodno potpuno razrušila, a sledeće noći, takođe neprimećen i bez borbe, između Kramer Sela i Han Rudine i drum Sokolac—Rogatica.

Odavde je 16. divizija preuzela ulogu prethodnice. U Gudželju na planini Devetku 2. brigada, koja je bila u prethodnici, naišla je 4. septembra u 4 časa na jaku grupu četnika i u pokretu je razbila. Razbijeni četnici alarmirali su nemačke posade u Rogatici, Sokolcu i Višegradu. Ove posade su se vrlo brzo aktivirale prema Devetaku i Drini. Nešto severoistočnije 16. divizija bila se rasporedila na liniji sela: Šetići—Rujno Brdo—Ergela Borike i tu čvrsto zaposela sve prilaze iz pravca Višegrad—Rogatica.¹ U blizini se nalazila i 36. divizija. Ona je bila zaposela prilaze sa severa u rejonu sela Blažujevići—Sjeversko.

Drina se nalazila nekoliko kilometara istočno. U selo Stari Brod je sišao sa jednom četom 2. brigade šef obaveštajnog odseka 16. divizije Milenko Radovanov Čiga i tu počeo pripreme za prelazak. Istoga dana Štab Korpusa je primio od Glavnog štaba Vojvodine depešu: »Nadamo se da ćete nas uskoro posetiti. Sve vas željno očekujemo.«²

Štabovi Korpusa i divizija su izdali 4. septembra zapovest za prelazak reke Drine.¹⁷³

U zoru 5. septembra 1944. godine rosila se sitna kišica. Još se nije bilo razdanilo kada se komandant 16. divizije Marko Peričin Kamenjar sa delovima 2. brigade spustio u

razrušeni Stari Brod i šumarke na obali Drine, da tu pripremi prelazak Korpusa u Srbiju. Sutradan je Kamenjar o tome pričao svom komesaru Pašku Romcu.

Kada sam sišao na Drinu, prvo je trebalo da dođem do sredstava za prelaz. Nisam imao ni alata ni materijala. U Starom Brodu je bilo svega nekoliko napuštenih polusrušenih kuća, i ja sam jednoj grupi vojnika naredio da ih rastave i slože građu za splav. Odjednom, nedaleko od nas u šumi neko viknu: »Ko je tamo«. Nisam odgovorio, čekam malo pa upitam i sam: »A koje tamo?« Odgovore da su četnici. »I ovde su četnici«, odgovorim im. Na to mi rekoše da ne pravim splav, nego da se tu uz Drinu nalazi jedan gvozdeni ponton. Kad sam to čuo, uzviknem: »Ura na četnike!« Proderaše se i borci, a četnika nestade. Mi smo tada pažljivo pošli uz Drinu da pronademo ponton. Čim sam ga ugledao, laknulo mi je: imao sam čim da prevezem Korpus. Ali pre pontona trebalo je jedan deo bataljona prebaciti preko Drine da zauzme — Ponos i stvori mostobran. Moglo se samo preplivati. Pozvao sam plivače, i za nekoliko minuta prva desetina bila je već spremna. Da vidiš kako je to izgledalo! Prvi plivači metnuli su pikavce oko vrata i teško se borili sa besnoim rekom. Na drugom kraju trojicu je Drina savladala. Sa oružjem preplivati se nije moglo. Sta da se radi? Dosetili smo se. Uzeli smo našeg bika, oko rogova mu vezali nepoliko pikavaca i preterali ga na drugu stranu. Zatim smo ga vratili po drugi transport. Tako smo naoružali čitav bataljon i on je pošao da zauzme Ponos, na kojem su već bili Nemci. Napali smo silovito i zauzeli ga.¹⁷⁴

U međuvremenu je i ponton bio osposobljen za upotrebu. Za obe strane pontona privezana su duga užad, ispletena od konopaca padobrana, jedan ikraj je prenet na drugu obalu Drine. Drina je bila mutna od kiše, nadošla i bučna, puna virova i jakih matica. Po jedna grupa jakih boraca na obale reke prevlačila je ponton s jedne na drugu stranu. Posle deset časova počelo je prebacivanje i ostalih jedinica Korpusa. U ponton je moglo da stane svega 30 boraca, pa se prebacivanje otešlo ceo dan, celu noć i 6. septembra do podne. Sa svakim pontonom prevezio se i Kamenjar. Visok, mršav i pokisao, stojeći čvrsto u sredini pontona, glasno je bodrio, hrabrio, grdio, psovao i naređivao i na levoj i na desnoj obali Drine. To je bila još jedna erupcija njegove snage,

energije i upornosti. Komandovao je i ukrcavanjem i iskrca-
vanjem, sve dok nije sasvim promukao.

Prema ranije izrađenom planu Štaba Korpusa, preko Drine se prvo prebacila 2. brigada. Ona je čvrsto zaposela mostobran i proterala neprijatelja sa brda Ponos. Za njom su prešli reku štabovi korpusa i divizija a potom 5. brigada sa divizijskim i brigadnim sanitetima i komorama. Kako sa severa nije pretila ozbiljnija opasnost, 3. brigada zaposela je položaje Četvrte, a ova se počela prebacivati.

Petog septembra poranili su i Nemci, četnici i ustaše. Prvo su iz Višegrada, a zatim iz Rogatice krenuli 13. puk 7. SS divizije, ustaše i četnici nastupajući preko Jastrebnice prema Borikama. Ove neprijateljske snage su toga dana oko 10 časova napale položaje 1. brigade na Rujniku, Debelom brdu i Rujnom brdu. Prva brigada je do podne izdržala tri juriša Nemaca. Kada je oko podne na položaje Mednik d Lijeska stigla 3. brigada, Nemci su počeli i nju napadati. Četnici su vršila napad sa zapada od Šetića i sa severa od Sjeverskog.

Iz Višegrada su desnom obalom Drine pošle dve čete Nemaca i zaposele brdo Ponos i kotu 470, visove koji su dominirali Starim Brodom. Nemci su sa ovih položaja odmah počeli da tuku snage 2. brigade, koje su se spuštale na Drinu. Kako je koja četa prebačena na desnu obalu Drine, smesta je preduzimala juriš na Ponos. Kada je ceo bataljon bio prebačen, Nemci su proterani sa Ponosa. U to vreme je jedan bataljon 1. proleterske divizije, koji je imao zadatak da prihvati Korpus, pošao da odseče odstupnicu Nemcima sa Ponosa. To je takođe nateralo Nemce da napuste inače dobre položaje. Tu su sa Nemcima bili i četnici, dovikujući brigadirima: »Nećete u Srbiju!«

Dve odabrane brigade 16. i 36. divizije, 1. i 3. osam časova su požrtvovano branile prilaz mostobranu na levoj obali Drine. Neprijatelj je besomučno jurišao, jer je osećao da će 12. korpus ipak uspeti da pređe u Srbiju. Brigadiri su pak znali da je sada pitanje biti ili, ne biti i da od njih zavisi konačno krunisanje dvomeseanih natčovečanskih napora, patnji i žrtava. Nisu hteli, a nisu ni imali kuda da odstupe. Položaji su u toku borbe po nekoliko puta prelazili iz ruku u ruke. Ginulo se na obe strane. Oko stotinu četnika sa ovog terena napadali su tokom celog dana u leđa 1. brigadi, naročito Štab Brigade i sanitet. Prateća četa tokom celog dana

odbijala je ove drske napade. Teško je ranjen komandir čete Milutin.

Toga dana iz 1. vojvodanske su poginuli: komandir čete Đuro Bogdanović, zamenioi komesara četa: hrabra devojka Delija Slavujević i Jovica Ignjatović, zatim borci: Stojan Nebrigić, Radovan Ljubinković. Petar Županski, Paja Savin, Petar Konjević, Bojan Hrtković i Nikola Ognjanović.

Oko 19 časova neprijatelj više nije napadao. U osmočasovnim borbama imao je dosta mrtvih i ranjenih. Još jedan juriš brigadira naterao je neprijatelja da se povuče u Rogaticu.

Predveče je počelo izvlačenje i postepeno prebacivanje i delova 1. brigade, a 6. septembra oko podne prebacili su se i poslednji delovi 3. brigade, koja je bila u zaštitnici Korpusa.

Tako je 12. korpus posle dvomesečnih neopisivo teških marševa, napora, borbi i žrtava izvršio svoj zadatak. Za ovo vreme borci su prešli preko 800 kilometara najtežeg i najsurovijeg »pustinjskog« terena. Za sve vreme ovako dugih marševa bili su više gladni nego siti. Na tome putu od gladi je umrlo 67 boraca iz raznih jedinica Korpusa. Ovaj izuzetno težak i dug marš bio je istovremeno i velika ratna škola vojvodanskih vojnih i političkih rukovodilaca. Njima je politički komesar 16. divizije Paško Romac Zdravko rekao u najtežem momentu na Pivskoj planini ratnu istinu: »Glavno je da vi, rukovodeći kadar, ne klonete duhom. Ako vi ne klonete, neće ni vojska... Idite u bataljone, podignite borcima duh i očuvajte disciplinu...«

Odmah posle uspešnog prebacivanja u Srbiju, komandant 12. korpusa Danilo Lekić Španac je, sav ozaren i srećan, izvestio Vrhovni štab o izvršenju zadatka. Već sutradan, 7. septembra, primio je odgovor vrhovnog komandanta:

Za primernu upornost i junaštvo pri izvršenju zadatka u šestomesečnim neprekidnim borbama sa okupatorima i domaćim izdajnicima, izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, oficirima, podoficirima, i politkomesarima 12. korpusa na čelu sa komandantom general-majorom Lekićem. Forsiranje reke Drine pod najtežim okolnostima, uz teške bojeve i skoro bez sredstava za takav poduhvat, jeste dokaz da slavne vojvodanske divizije 12. korpusa dostojno zauzimaju jedno od prvih mesta u redovima NOV.

Vrhovni komandant,
maršal Jugoslavije Tito.

Početak septembra 1944. godine na terenu Srbije nalazili su se 21, 22, 23, 24, 25. i 45. srpska divizija pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije, i sedam odabranih divizija: 1, 2, 5, 6, 16, 17. i 36, koje su stigle iz Bosne. Ovih 13 divizija su odmah otpočele operacije za oslobođenje Srbije.

KROZ ZAPADNU SRBIJU

Vojvodanske jedinice izvršile su prelazak u Srbiju u isto vreme kada su delovi Crvene armije izbili na jugoslovensko-rumunsku granicu kod Kladova na Dunavu. Rumunija je samo desetak dana ranije, 24. avgusta 1944. godine, istupila iz Trojnog pakta i objavila rat Nemačkoj. Slična situacija bila je na pomolu i u Bugarskoj. Bugarska vlada je 29. avgusta iz Srbije povukla svoj okupacioni korpus (ali ne i iz Makedonije). Sve ovo veoma je komplikovalo nemačku situaciju u ovom delu Balkanskog poluostrva u vreme kada je u Srbiji plamsao masovni narodni ustanak i stvarane nove divizije Narodnooslobodilačke vojske.

Da bi popunila prazninu stvorenu povlačenjem bugarskog okupacionog korpusa, nemačka komanda je povukla svoje najelitnije trupe iz raznih krajeva Srbije i rasporedila ih dolinom Morave, orijentišući ih jednim delom na istok prema 13. i 14. korpusu narodnooslobodilačke vojske Srbije i Dunavu, odakle je očekivala prodor Crvene armije, a drugim delom prema zapadu, prema novim snagama narodnooslobodilačke vojske, koje su prodirale iz Bosne, Crne Gore i Hercegovine. Neprijatelj je ovakav raspored snaga izvršio radi obezbeđenja moravsko-vargarske komunikacije do Beograda, kojom je trebalo da sa južnog Balkana izvuče svoju Grupu armija »E«.

U zapadnoj Srbiji i šumadiji sada su bile ostale jake četničke snage (oko 9.000 ljudi — Draža Mihailović je 1. septembra objavio opštu mobilizaciju u Srbiji), zatim Srpski dobrovoljački korpus, delovi Srpske državne straže, 696 motorizovani bataljon nemačke žandarmerije i 5. SS nemački motorizovani policijski puk.

Prvi proleterski korpus, koji se nalazio u rejonu Zlatibora, i 12. vojvodanski korpus sa Tare, imali su zadatak da,

nadirući Šumadijom i zapadnom Srbijom na sever, brzo razbiju ove kvislinške snage, kao i da unište njihovu vlast i organizacije na ovome terenu. Oba korpusa su za ovaj zadatak bila dobila uputstva od Vrhovnog štaba još u avgustu.

Prva vojvodanska se posle prelaska 12. korpusa u Srbiju zadržala u Madžarevićima, selu odmah pored Drine. Posle kratkog odmora 12. korpus je požurio da se izvuče iz okuke Drine, da bi se na planini Tari odmorio i sredio svoje jedinice. Nemačko-četničke snage bile su već stigle iz Višegrada u obližnje selo Gostilja. Prva brigada je, da bi obezbedila Korpus sa te strane, istoga dana požurila iz sela Madžarevića pravcem sela Vlahovići—Mala Gostilja i rasporedila se na liniji žandarmcrijska stanica—kota 624.¹⁷⁵ Kada se Korpus već našao na Tari, 1. brigada je krenula za njim pravcem: Kuka—Suljin Do—Vežanja—Lazići. Na prostoru Bijela Voda—Ružica Do—kota 1.289, Brigada se zadržala, planirajući da tu provede dva dana radi neophodno potrebnog odmora.

Međutim, 1. proleterski korpus bio je počeo svoje nastupanje ranije, pa je tih dana zauzeo Užičku Požegu, iz koje je proterao jake četničke snage prema Bajinoj Bašti, upravo na pravac kojim se kretao 12. korpus. Zbog toga su planirani odmor i zadržavanje na Tari otpali. Korpus je bez zadržavanja i odmora produžio »pokret na sever u pravcu Vojvodine«. Njegove jedinice su se spustile ka Bajinoj Bašti i uputile prema planini Poglenu.

Odlaganje odmora i sređivanja pogodilo je sve jedinice Korpusa, a najviše 1. brigadu. Ona je od svog osnivanja bila udarna pesnica 16. divizije, pa i 12. korpusa. Ona je za vreme teških dana povlačenja kroz Bosnu, Hercegovinu i Crnu Goru to svakodnevno potvrđivala. U toku toga dugotrajnog i teogobnog puta njoj je komandant divizije Kamenjar uvek postavljao odlučujuće zadatke. Prva brigada je gotovo uvek bila u prethodnici, ako je bilo neophodno probijanje, ili u zaštitnici, kada je trebalo zadržati neprijatelja. Nepodnošljivi napori na ovom maršu, glad i premorenost, kao i velike žrtve koje je Brigada podnosila, doveli su je na Pivskoj planini, kao što je već rečeno, do potpune fizičke i psihičke iscrpljenosti.

Kako su se u Brigadi tokom daljeg puta kroz Hercegovinu i Bosnu popravljali uslovi odmora i ishrane, tako se

među borcima i jedinicama popravljala fizička kondicija i ponovo se vraćao borbeni moral. Međutim, duži odmor pred novim zadacima, kao i mirno i staloženo sagledavanje stvarnog stanja u jedinici, bili su neophodno potrebni. Pomenuta kriza bila je dobrim delom savladana i bilo je jasno da se neće više ponoviti, a izvesne teškoće u jedinici poboljšalo je samo vreme i bolje okolnosti pod kojima je Brigada živela i delovala. Dolazak u Srbiju i vest o izbijanju Crvene armije na granicu Jugoslavije sigurno su bili najbolji melem za ovakve trenutne probleme. Zadovoljavajuće stanje u Korpusu, protest Štaba Brigade zbog nehumanog i netačnog tretmana nekih rukovodilaca koji su -posustali na Pivskoj planini, a nesumnjivo i još neki drugi razlozi uticali su da Štab 12. korpusa ovo pitanje što pre i bezbolnije skine sa dnevnog reda. U pismu Štaba Korpusa od 11. septembra stoji:

Izvesni naši rukovodioci i borci učinili su, za vreme prošlih teških dana, neke teže ili lakše pogreške. Poneki su ispoljili čak malodušnost, posustalost — demoralisali su se. Svim tim slučajevima treba prići konkretno, pojedinačno i brižljivo ih ispitati. No u oceni svih tih slučajeva treba početi od toga da su naši rukovodioci prvi puta sada se našli u jednoj izvanredno teškoj situaciji — prema tome, u osudi njihovih grešaka i slabosti ne treba biti preoštar, tj. ne treba te rukovodioce odbaciti, odstraniti ih od svih zadataka, izgubiti svako poverenje u njih. Naprotiv, njima treba prići tako da osete svu težinu počinjenih grešaka, svu odgovornost za te greške, ali istovremeno treba postići to da ih njihova vlastita svest o njihovim vlastitim pogreškama još više i još jače vežu za naš pokret i našu borbu, jednom rečju, da njihove vlastite greške postanu njihovo iskustvo u daljem razvitku. Konkretno govoreći, gotovo sve rukovodioce, osim izuzetno teških slučajeva, treba ponovo iskoristiti za određene rukovodeće položaje, dodeljujući im izvesne kazne.

Uočljivo je da je u ovom pismu, odnosno stavu i oceni štaba Korpusa, ovoga puta prisutno i razumevanje i osećanje za čoveka i njegove probleme i teškoće kao ratnika, kao i ljubav prema borcu, koje je izražavao komandant Korpusa Danilo Lekić.

U sastavu Divizije 1. vojvođanska je nastavila 8. septembra u 6 časova marš na sever. Marš je prošao bez dodira sa neprijateljem i Brigada se smestila u zaseoke sela Jakalj,¹⁷⁶

Bajiće, Uzunoviće i Vučak. Sa boga terena ona je obezbedivala Korpus od pravca Rogaaice, Bajine Bašte i planine Povlen. Toga dana 4. vojvodanska je zauzela Bajinu Baštu. U toku dana uhvaćena je veza sa 1. proleterskim korpusom, tako da je 12. korpus mogao punom snagom da pride ostvarenju zadatka zbog kojih je prešao u Srbiju.

U zapovasti Štaba 16. divizije od 9. septembra postavljen je zadatak za naredni period:

Razbiti i uništiti četnike, nedićevske i ljotićevske bande, koje se nalaze na prostorijski zapadne i centralne Srbije, prodirući sve dublje ka severa i ovladavajući što šire vojnički i politički našim operativnim područjem.

U vezi tog osnovnog našeg operativnog zadatka u ovom času je potrebno uništiti svaku oraanizaciju državnog aparata koju su izdajnici srpskog naroda Nedić i Mihailović po nalogu okupatora stvorili na teritoriji Srbije, služeći se krvavim terorističkim sredstvima.

Obzirom na to što je neophodno da se što pre ovlada teritorijom Srbije, nije moguće u ovom času prići temeljitijem izgrađivanju narodne vlasti, već je potrebno vršiti svuda političku mobilizaciju, na dobrovoljnoj bazi, što više novih boraca u našu vojsku, i stvoriti organe narodne vlasti tamo gde postoje uslovi.¹⁷⁷

Za ovaj rad postojali su izvesni uslovi, jer su kvislinške organizacije posle proglašenja šubašića od 8. avgusta i Titovog proglašenja od 17. avgusta počele da se naglo osipaju.

Prva brigada je 9. septembra krenula pravcem: Kik (kota 861)—Sijerač—Adamovci. Odatle je u dve kolone krenula prema Povlenu. Brigada se zadržala na prostoru sela Lješten-ska.¹⁷⁸ Njene jedinice su usput proterivale manje grupe Srpske državne straže, Srpskog dobrovoljačkog korpusa i četnika, koje su se zadržavale po selima da bi održavale vlast. Politički komesari su u usputnim selima održavali konferencije sa narodom. U jedinice su se počeli u manjem broju prijavljivati dobrovoljci, uglavnom omladinci. Na ovom terenu Brigada se zadržala i sutradan.

Dvanaestom korpusu su se na daljem putu bile isprečile šumovite planine Povlen, Jablanik i Medvednik. Pretpostav-

ljalo Se da se na ovim planinama nalaze veće grupe četnika, koje su se, razbijene snagama 1. proleterskog korpusa u regionu Užice—Valjevo, povlačile prema Bosni.

U toku nastupanja na Povlen, 11. septembra u 5 časova, u prethodnici Korpusa bila je 16. divizija. Prva brigada kretala se pravcem Jasenovac—Prosjek (kota 1.052), a zatim drumom prema Vujinovači izbila na Povlen. Savladavši Povlen, Divizija je stigla u Radevimu, u neposrednu blizinu Valjeva. Prva vojvođanska brigada zadržala se u selu Tubravići. Toga dana se na položajima Kik (kota 562)—Parač—Ravno Brdo nalazilo oko 700 četnika (dve četničke brigade). Oni su 12. septembra počeli pripucavati na delove 1. brigade koji su se nalazili u Tubravićima. Oko 19, 30 časova uveče tri bataljona 1. vojvođanske brigade napala su položaje ovih četnika. Posle borbe koja je trajala svega pola časa, bataljoni su uspeli da razbiju četnike i da ih nateraju u Valjevo."

Susret sa narodom ovoga kraja, koji je 1941. godine bio jedan od glavnih uporišta partizana, bio je vrlo zanimljiv. Skoro dvogodišnja četničko-nedićevska i nemačka propaganda bila je učinila svoje, naročito u poslednje vreme tvrdnjom da »sa komunistima idu ustaše i kolju sve srpsko«. Narod je pred vojskom bežao od kuća, iz sela, ostavljajući tu i tamo ponekog starca.

Vraćali su se postepeno, nakon nekoliko sati, pošto su se uverili da se partizani besprekorno ponašaju, da ne zalaze u kuće, ne traže i ne uzimaju ništa. Usput niko nije ni šljivu uzbrao.

Dirljivi su bili susreti sa starim ratnicima iz balkanskog i prvog svetskog rata. Razdragani pobedom, grlili su borce i oficire, molili borce da im daju puške, da bi pucanjem izrazili svoje oduševljenje.

Dvanaesti korpus nije redovno, a u poslednje vreme nikako, primio od saveznika municiju i opremu. Zbog toga je ponovo došao u tešku situaciju. Naročito je teško stanje bilo u pogledu municije, jer su brigade i druge jedinice Korpusa raspolagale velikim brojem pušaka i drugog automatskog oružja engleskog porekla. Zbog pripucavanja sa četnicima municija je bila gotovo sva potrošena. Od 11. septembra Korpus se u ovom pogledu nalazio u vrlo teškoj situaciji. Ishrana je poslednjih nedelja bila sasvim dobra, pa su se borci oporavili.

BORBE NA MEDVEDNIKU

Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije 13. septembra izdao je naređenje:¹⁸⁰

Položaj Nemaca u zemlji je vrlo težak. Njihove snage koje se iz Grčke i Albanije povlače preko Makedonije i Srbije, delimično su dezorganizovane. Zbog razorenih pruga uglavnom se služe cestama. Očekuje se dalje povlačenje ka severu.

Od svih jedinica tražim maksimalno razvijanje inicijative i ofanzivnog poleta sve jače uništavanje komunikacija, važnih čvorova, gradova i drugih uporišta. *Od vas tražim da ne dozvolite Nemcima da se organizovano povuku i iznesu oružje iz naše zemlje.*

Tito

Šesnaesta divizija je imala zadatak, sadejstvujući sa 1. proleterskim korpusom, koji se pripremao da oslobodi Valjevo, da 13. i 14. septembra preseče komunikacije Valjevo—Loznica i kontroliše puteve koji sa zapadne strane vode u Valjevo.

Prva vojvođanska je 13. septembra u 13 časova krenula pravcem: Kuniće—Sitarice—Vragočanica—Dragijevica, sa zadatkom da onesposobi i zaposedne drum za Valjevo.¹⁸¹ U toku pokreta Brigada je rasterivala manje četničke grupe prema Lopataju. Levo do 16. divizije nastupala je 36. divizija, koja je takođe vodila borbe sa četnicima. Korpus se nalazio u prostoru jakih četničkih koncentracija.

Toga dana oko 16 časova jača grupa četnika napala je, sa kosa iznad sela Drenajića, Štab Korpusa i Prateći bataljon. Napad je izvršen iznenada, u vreme dok se Štab premeštao. Odmah je poginuo načelnik Štaba potpukovnik Mileta Đukić. Prateći bataljon i četa 2. brigade uspeli su da odbiju napad, ali zbog nedostatka municije Bataljon se morao povući. Položaji koje su četnici držali iznad sela Drenajići i Suvodanja ugrožavali su brigade 36. divizije koje su se nalazile u dolini, pa je Štab Korpusa počeo razmeštaj jedinica da bi 36. divizija sledećeg jutra napala četnike na tim položajima, šesnaesta divizija je te noći raspoređena na nove položaje: 1. brigada u selu Vragočanica, 2. na liniji Badnjino—kota 544—Iva, a 4. brigada se razmestila u selo Stanina Reka.

U rano jutro 14. septembra velike četničke snage, oko 2.500—3.000, preduhitrile su 36. diviziju i u širokom frontu napale položaje 12. korpusa. Napadali su sa jugozapada i od Valjeva u tri kolone, nameravajući da odvoje 12. korpus od Medvednika i da ga nabace na Drinu. Toga dana 1. proleterski korpus počeo je napad na Valjevo, pa su četničke snage želele da zauzmu položaje na Medvedniku u blizini Drine, kako bi se, u slučaju potrebe, prebacile u Bosnu.

Prva vojvođanska je tog jutra bila u pokretu po ranije postavljenom zadatku. Posle napada četnika stiglo je naređenje da se što hitnije vrati na određene položaje. Tako se 1. vojvođanska našla na levom krilu rasporeda Divizije. Napadale su je tri četničke brigade (desna kolona), svaka od 300 do 350 četnika. Posle uporne i teške borbe 1. i 2. brigada su na liniji Dosek—Savića brdo uspele da razbiju četničku kolonu i da je odbiju u pravcu sela Majinovići.

Razbijanje desne četničke kolone odvijalo se vrlo dramatično:

Usled našeg snažnog otpora odbijen je prvi juriš četnika. Međutim, zbog nedostataka municije, kao i druge naše jedinice, 1. vojvođanska je uzastopno pružala otpor na svakom položaju i povlačila se celo prepodne. Tada je na inicijativu komandanta 3. bataljona Raše nastao prelom.

Četnici ohrabreni našim stalnim povlačenjem smelo su ulazili u jednu uvalu obraslu šumom, s tim što su postavili samo jedno obezbeđenje sa severa, na uzvišici na kojoj je bilo seosko groblje. Bataljoni su se po predlogu Raše privukli na greben južne kose i na istočno uzvišenje koje je zatvaralo uvalu. Raša je okupio štabove bataljona i predložio da samo članovi štabova i kuriri — pošto su imali nešto municije u svojim mašinkama — podiđu groblju i likvidiraju obezbeđenje. Za vreme njihovog podilaženja štitio ih je samo šarac tada najboljeg puškomitraljesca Brigade Steve Vojvodića. Steva je kratkim rafalima sa odstojanja 1.800 do 2.000 metara »skidao« svakog ko bi se pojavio iza krstača. Rašine bombe i kratki rafali štablija i kurira za tren su razbili neprijatelja. A tada su bataljoni jurnuli u jarugu na glavninu četnika bez pucnjave — na nož. Desno krilo četničke formacije bilo je razbijeno i po grupama nalazilo se u bekstvu.¹⁸²

Za to vreme srednja četnička kolona uspešno je potiskivala 3. brigadu, koja se zbog nedostatka municije morala po-

vlačiti, tukući se na pojedinim mestima kundacima, pa čak i kamenjem. I 5. brigada nalazila se zbog nedostatka municije u istoj situaciji. Na nju je napadala leva, najsnažnija kolona, pokušavajući da se zabije između Medvednika i jedinica 12. korpusa. Četnici su toga dana do uveče uspeali da potisnu 36. diviziju, nanevši joj prilične gubitke, i da ovladaju Medvednikom i važnim tačkama: Crfkvištem, Ženovim brdom, Vlasinom i Debelim brdom, gde su zanoćili.

Zbog zauzimanja Debelog brda, 12. korpusu je zapretila ozbiljna opasnost. Te noći prikupljena je municija iz komora, bolnica, radnih vodova i od kurira, da bi 16. divizija izvršila protivnapad. Jedinice 36. divizije su za kratko vreme bile povučene radi sređivanja i prikupljanja municije, a zatim su i one ubačene u borbu.

Pošto je uspešno završila zadatak, 1. brigada je prebačena na desno krilo Korpusa gde je vodila teške borbe na pravcu: Marjanovići—Stojanovići—Prosedo—Krušik—Debelo brdo. Snažnu četničku odbranu na kotama iznad sela Drenajić Brigada je napala bočno iz pravca Prosedo i uspela da je brzo razbije.

Korpus je do zore frontalno napadao sva glavna četnička uporišta — Ženovo brdo, Javor, Vlasina, Crkvište i Debelo brdo, potiskujući neprijatelja prema Bobiju i Kulinom brdu na jugu. Najteže borbe ponovo su vođene na Debelom brdu. Najzad, u zoru 15. septembra 1. i 5. brigada su na juriš zauzele Debelo brdo, a zatim potisle neprijatelja i sa Ženovog brda.

Borba na visovima Medvednika, posebno na Debelom brdu, bila je vrlo uporna. Sa strane Brigade praštala je poneka bomba i kratki rafal, četnici su besomučno pucali. Brigadiri su uzastopnim jurišima osvajali metar po metar. To sporo potiskivanje četnika trajalo je do zore. Debelo brdo se strmo, gotovo okomito spuštalo u duboku dolinu. Kada je svanulo, brigadiri su sa visa ugledali u dolini mravinjak četnika izmešanih sa komorom. Bila je ito prekrasna situacija za njihovo potpuno uništenje. Ali municije više nije bilo, ne samo za puške, već ni za šarce. Brigadirima je ostalo samo da sa kose uzbuđeni posmatraju kako im neprijatelji izmiču. Uspeh borbe na Debelom brdu stvorio je uslove za konačno proterivanje četnika sa Medvednika. Šesnaesta divizija je do 15 časova nastavila da goni razbijenog neprijatelja i da očisti dominan-

tne visove istočno i severno od Medvednika. Time je Korpusu ponovo bio obezbeđen naslon na Medvednik, Povlen i Jablanik.

Dok je 12. korpus vodio borbe sa četnicima na Medvedniku, jedinice 1. proletarskog korpusa vodile su ulične borbe u Valjevu. Da bi sprečila eventualnu intervenciju neprijatelja iz Loznice ili drugih pravaca prema Valjevu, 16. divizija je zaposela nove položaje na komunikacijama koje su sa zapada vodile prema Valjevu. Trideset šesta divizija je upućena prema Valjevu, radi učešća u operacijama sa proleterima u Valjevu, ukoliko se za to ukaže potreba. Istovremeno je trebalo da od 1. proletarskog korpusa preuzme municiju.

Nemačke motorizovane snage su 17. septembra prodrle iz Beograda u Valjevo. Jedinice 1. proletarskog korpusa povukle su se istočno od drumova Valjevo—Užice, a jedinice 16. divizije zaposlele su položaje Sitarice—/Kuniće—Tubravić—Brezovice, radi odbrane svojih položaja i oslonca na planinske masive.³ Prva brigada uputila je dva bataljona na liniju Jablanik—Stabulje—Stolice da kontrolišu pravce prema Rogacici i Ljuboviji. Druga dva bataljona Brigada je rasporedila na prostoru Okruglić—Bobije—Polovina—Kneževci da kontrolišu pravce od Debelog brda i Dragodola.

Međutim, nemačke snage nisu krenule zapadno od Valjeva, već su se vratile u Beograd. Proletarske divizije ponovo su ušle u grad.

Jedanaesta krajiška divizija, koja je krajem jula pokušavala da pređe iz srednje u istočnu Bosnu i za čije je prihvatanje bio angažovan 12. korpus, prebacila se tih dana kod Zvornika u Srbiju. Krajišnici su odmah zauzeli Krupani i krenuli prema Beloj Crkvi. Šesnaesta divizija je 19. septembra u 22 časa krenula na zapad, da bi prihvatila 11. diviziju, jer su se proterani četnici iz Srbije bili nagomilali na desnoj obali Drine i usporavali kretanje Krajiške divizije prema ostalim delovima 12. korpusa, u čiji je sastav trebalo da uđe.

Pošto je u toku noći prikupila bataljone na prostoru Sitarice—Suvodanj, 1. vojvođanska brigada je na začelju divizije krenula 19. septembra u 8,30 časova pravcem: Stanina Reka—Lopatanj—Bobije—Stave—Vrbić.⁴ Ovim je pokretom

1. brigada (a i Korpus) napustila rejon planina Povlen—Mcdvednik. Donedavne borbe koje je Brigada vodila na ovom terenu sa četnicima, spadaju po snazi, upornosti i hrabrosti boraca u red njenih najuspešnijih borbi.

U međuvremenu 11. krajiška divizija je, vodeći borbe sa četnicima, skrenula sa predviđenog pravca za Belu Crkvu, pa toga dana i sutradan sa njom nije mogla biti uhvaćena veza.

Čim je 11. krajiška divizija napustila Krupanj, oko 1.300 četnika se sleglo u ovo mesto i zauzelo položaje oko njega. Šesnaesta divizija, pošto je prikupila podatke o neprijatelju, krenula je 21. septembra u rejon Krupnja sa ciljem da nastavi gonjenje i razbijanje ovih demoralisanih, a dobrim delom i silom mobilisanih četnika.

Smotra jednog bataljona u Loznici

Prva brigada je krenula u 7 časova pravcem: Stave—Rajkovići—Bogoštica—Tomanj—Kržave sa ciljem da napadne Krupanj i očisti okolinu od četnika. Obezbeđujući sa dva bataljona Diviziju od Sokol planine, 1. brigada je, sadejstvujući sa delovima ostalih brigada, prodirala određenim pravcem. Usput je nailazila na slab otpor četnika, koji nisu prihvatili borbu, već su sa udaljenih čuka pripucavali i bežali u pravcu Stolica i rudnika Zajače.

Istoga dana jedinice 16. divizije ušle su u Krupanj, čvrsto zaposele sve okolne položaje i uhvatile vezu sa 11. krajiškom divizijom. Susret Vojvodana i Krajišnika bio je drugarski topao. Borci vojvodanskih jedinica i njihovi štabovi drugarski su i srdačno pozdravili slavnu 5. kozaračku i 12. krajišku brigadu, o čiljem je junaštvu znao svaki borac 16. vojvodanske divizije.

OSLOBODENJE LOZNICE I BANJE KOVIUACE

Situacija se na frontu u Srbiji naglo menjala. Snage 1. proleterskog i 12. udarnog korpusa zauzele su 21. septembra: Arandelovac, Lazarevac, Valjevo, Lajkovac i Krupanj. Neprijateljske snage u rejonu Beograda neprekidno su se povećavale. Tamo su počele pristizati jedinice nemačke Grupe armije »E« sa južnog Balkana. Jedinice Crvene armije bile su spremne da, prema dogovoru Nacionalnog komiteta i sovjetske vlasti, otpočnu zajedničke operacije sa jugoslovenskom narodnooslobodilačkom vojskom. U Srbiji su u to vreme, u stvari, postojala dva fronta, pa je prema toj situaciji reorganizovano komandovanje jedinicama NOV u Srbiji. Prvu armijsku grupu sačinjavali su 1. proleterski korpus sa 1, 5, 6, 17. i 21. divizijom, i 12. korpus sa 11, 16. i 36. divizijom. Komandu 1. armijske grupe sačinjavao je Štab ranije Operativne grupe divizija na čelu sa generalom Pekom Dapčevićem. Drugu grupu korpusa NOV, orijentisanu prema isitoku i jugu Srbije, sačinjavali su 13. i 14. korpus Glavnog štaba Srbije pod komandom generala Koče Popovića.

Dvanaesti korpus imao je i dalje za glavni zadatak da nadire kroz zapadne neoslobođene delove Srbije do reke Save i da tu uspostavi vezu sa jedinicama NOV iz Srema. Korpusu je sada bilo obezbeđeno sadejstvo sa 3. korpusom iz istočne Bosne i 1. proleterskim korpusom iz Šumadije.

Pred 12. korpusom prikupljale su se četničke snage koje su bile razbijene u prethodnim borbama. Ove snage bile su sada ojačane četnicima dovedenim iz istočne Bosne. Sem četnika, pred Korpusom nalazili su se: jedan puk belogardejaca, ruskih emigranata iz sastava Ruskog zaštitnog korpusa, jedan bataljon Srpskog dobrovoljačkog korpusa, oko 500 pripadni-

ka Snpsike državne straže, delovi 5. nemačkog SS motorizovanog policijskog puika i 696. motorizovani bataljon nemačke poljske žandarmerije.

Posle predaje položaja u rejonu Knupnja 11. diviziji, koja je u tom mestu ostala radi obezbeđenja levog krila armijske grupe i kao korpusna rezerva, 16. divizija krenula je 21. septembra na severozapad, radi gonjenja četnika koji su se bili povukli u rejon rudnika Zajače.

Prva brigada je istog dana izbila na položaje Pantića vis—Krnja jela. Sutradan je sa dva bataljona produžila pravcem Turski Grob—Raskršće—Kočevina—Gornje Borine—Mamutovac, dok su druga dva bataljona obezbeđivala Diviziju od Drine (Gučeva, Koviljače i Loznice).

četničke snage od dve do tri brigade bile su zaposlele i utvrdile liniju Cerje—Beleg—Glavica—Lisina—Kostajnik. Dva bataljona 1. brigade u sadejstvu sa delovima 2. i 4. brigade napali su ove četničke snage sa položaja Mamutovac—Cerje. Neprijatelj je posle dvočasovne borbe bio potpuno razbijen i nateran u bekstvo prema Gučevu, Loznici i Ceru. Divizija je u ovom napadu imala nekoliko ranjenih boraca, dok su četnici imali oko 30 poginulih i ranjenih. Prva brigada je neko vreme gonila četnike preko Gučeva prema Crnom vrhu, a zatim je zauzela položaje Jemenova voda—Kulište (kota 700)—Puškarevac.

Energičnim nastupom 12. korpusa četničke snage u zapadnoj Srbiji bile su uglavnom razbijene. Većina četnika povukla se na planine Cer i Ivarak. Uporno goneći razbijenog neprijatelja, 16. divizija prešla je potom Gučevo i približila se prilazima Koviljači i Loznici. Trideset šesta divizija, prodirući istočno od Koviljače i Loznice, potiskivala je neprijateljske snage prema planini Iverku.

Uoči napada 16. divizije na Loznicu, u tom mestu su se nalazili jedan bataljon Srpske državne straže, jedan bataljon Srpskog dobrovoljačkog korpusa i belogardejaca, a pretpostavljalo se da je tu i jedna četa Nemaca. Prema prikupljenim izveštajima, u Loznici se ukupno nalazilo 600 do 700 pripadnika raznih kvislinških jedinica. U Koviljači se nalazilo oko 100 četnika, a u Lešnici je bilo 50 do 80 vojnika Srpske državne straže.

Trideset šesta divizija prodrla je na teren severno od Loznice i tu zaposela položaje, da bi obezbedila 16. diviziji na-

pad na Lozniu, da poruši železničke i drumske mostove, naročito one preko Jadra, kao i da obezbedi pravac od Javorka i Cera, radi sprečavanja eventualne intervencije četnika.

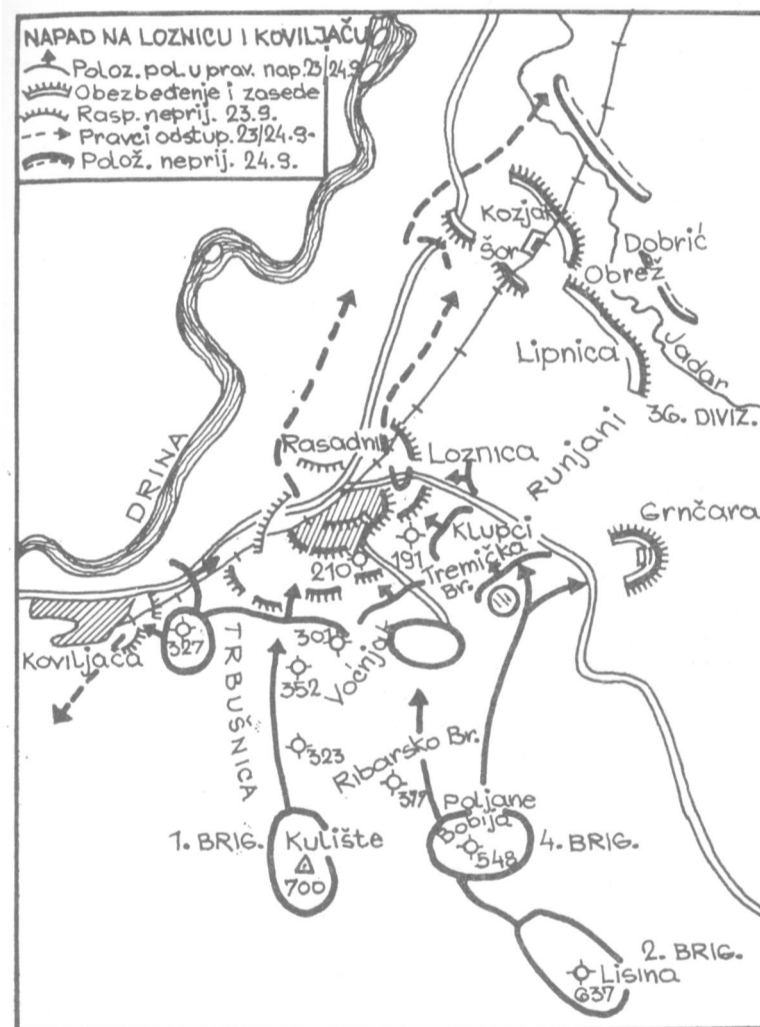
Tri brigade 16. divizije krenule su 23. septembra u 15 časova u tri kolone prema Loznici. Bile su dobro snabdevene municijom i opremom dobijenom noć ranije, a bile su i vojnički pripremljene za operacije u gradu. Prva brigada nalazila se na levom krilu i kretala se pravcem Trbušnica—kota 352. U centru se nalazila 4, a na desnom krilu 2. brigada.

Napad na Loznicu bio je predviđen za 20 časova istog dana. Zbog zakašnjenja jedinica napad je počeo u 21 čas. Tri bataljona 1. brigade pošla su sa linije Gaj (kota 322)—Trbušnica opštim pravcem: kota 352—(kota 250—seoski put. Oni su imali zadatak da u Loznici izbiju pred sresko načel-Sitvo. Zona dejstva Brigade bila je levo do drumu Koviljača—Loznica, da bi se obuhvatila ciglana i železnička stanica u Loznici, a desno do linije sela Voćnjak—kota 301 (zaključno)—bezimeni potok i kota 210 (isključno). Jedan bataljon 1. brigade ostao je na položaju Gaj (kota 327) arijentisan u pravcu Koviljače.

Neprijatelj je već na prilazima grada pružio organizovan i jak otpor. Slamanje otpora trajalo je sve do ponoći. Isprerd 1. brigade nalazio se izgrađen sistem odbrane, pa se morala uništiti svaka vatrena tačka pojedinačno. Oko ponoći zauzeti su spoljni odbrambeni položaji neprijatelja. Od ponoći bataljoni 1. brigade su oprezno, vadeći ulične borbe za svaku kuću, za svako raskršće, prodirali prema centru grada. Neprijatelj se uporno branio, naročito belogardejci, jer su očekivali pomoć. Delovi 1. brigade vodili su pred zoru naročito teške borbe ako železničke stanice. I pored žilavog otpora, do zore 24. septembra neprijatelj je bio razbijen i pioteran a Loznica oslobođena. Oko 100 neprijateljskih vojnika izbačeno je iz stroja. Prva brigada je imala oko 15 poginulih i ranjenih boraca. U gradu je zaplenjen magazin sa odećom i obućom, preko 50 sanduka puščane municije i veliki broj minobacačkih granata. Jedan bataljon 1. brigade ušao je iste noci u Koviljaču, iz koje je neprijatelj bio pobegao.

U Loznici je održan miting i izvršena smotra jedinica 1. brigade. Ovamo su stigli politički radnici iz Mačve, Jadra i

Pocerine, pa je organizovan zajednički politički rad u narodu. U Mačvanski odred je stupilo nekoliko stotina dobrovoljaca. I 36. divizija je izvršila svoj zadatak. Divizija je posela levu obalu Jadra, ali zbog snažnog otpora neprijatelja, mada je preduzimala tri juriša, nije uspela da zauzme i poruši glav-

ni železnički most na Jadru. Takio je neprijatelj, ipak, ostao na desnoj obali Jadr.

U 1. vojvođanskoj je bilo nekoliko šaljivčina i šereta čiji su topli, sočni i optimistički vicevi, dosetke ili smeh, izbačeni u teškim časovima, ponekad uspešnije vraćali raspoloženje i vedrinu kod boraca, nego što bi to učinio komesar na političkom sastanku. Posle oslobođenja Loznice, prethodnica 1. vojvođanske, maršujući drumom prema šapcu, neoprezno je uletela u zasedu Nemaca i belogardjaca na mostu na Jadru. U nastaloj gužvi nekoliko boraca i tovarnih konja palo je u nabujali Jadar. Borci iz prethodnice, posle razbijanja zasede, sedeli su tužni i ojađeni na obali Jadr. Među njima je bio i stari borac i šaljivčina Laza Korica Jajče. Počeo je:

— Pitam ja, onomad, politkomesara: »Je li, Braćane, vidiš li ti da je septembar 1944. Rusi stigli, kraj rata će uskoro, a ja još nisam član Partije!«

— Ne može — kratko odgovori on.

— A što mi fali, sunce ti jarko?

— To — kaže on i pokazuje na čaturicu na mom opasaču.

— Pa »to« imaš i ti.

— Da, al' ja sam već član Partije!

Eto ti naše partizanske pravde. A sad mi još pao koni sa PT puškom, odneo ga Jadar, pa će me na kraju streljati.

Sada je trebalo potpuno obezbediti Loznicu od moguće intervencije neprijatelja.

Druga brigada je predveče prešla na desnu obalu Jadr i napala četnike na položajima sela: Gornji Dobrić—Četište—Kičer—Golo Brdo. U ovim napadima Brigada je razbila Majevički četnički korpus.

Međutim, rešen da po svaku cenu spreči prodiranje 12. korpusa u Mačvu, neprijatelj je 25. septembra izjutra snažnim protivnapadom ipak uspeo da potisne 36. diviziju sa obale Jadr. U toku noći kamionima je dovlačio nove snage i počeo organizovati otpor na svojim položajima.

RAZBIJANJE ČETNIČKIH SNAGA NA CERU I ČIŠĆENJE MACVE

Procenivši novu situaciju, Štab 12. korpusa odlučio je da širokim frontalnim napadom uništi neprijateljsku koncentraciju i omogući svojim jedinicama dalji neometan prodor u

Mačvu i Posavinu. Sada su snage Korpusa bile veće i bolje naoružane.

Ispred 12. korpusa, na sektoru Lešnica—Straža—Donji Dobrić, nalazila su se dva neprijateljska bataljona — jedan Srpskog dobrovoljačkog korpusa i jedan belogardejaca. Cer su bile zaposele mnogo jače neprijateljske snage. U tom prostoru nalazila su se četiri četnička korpusa. Prema prikupljenim obavještenjima, neprijatelj je imao oko 4.500 pušaka. Želeći da obezbedi potpun uspeh planiranih operacija, Štab Korpusa povukao je 11. diviziju iz rejona Krupnja. Ne čekajući da neprijatelj ojača i utvrdi svoje položaje, štab Korpusa je 25. septembra u 18,05 časova izdao naređenje za napad na četnike u prostoru Lešnica—Cer—Iverak. Cilj napada je bio:

Razbiti i uništiti neprijateljsku koncentraciju na sektoru Lešnica—Cer—Iverak. Očistiti Cer kao glavno uporište za prodiranje prema Savi. Ovladati Mačvom i Pocerinom, kao bazom za mobilizaciju novih boraca. Prodirati u Posavinu likvidirajući uporedo neprijateljske garnizone na tom sektoru. Ovladati linijom Save na sektoru Mačva—Posavina. Vojnički i politički učvrstiti sektor Krupanj—Loznica—Cer—Mačva—šabac—Pocerina—Posavina kao bazu našeg korpusa.

U toku noći između 25. i 26. septembra 11. 16. i 36. divizija izbile su na greben Iverka, koji je za obe divizije bio polazni položaj prema Ceru. Divizije su se kretale u sledećem rasporedu: na levom krilu nalazila se 36. divizija, u centru 16. divizija, a na desnom krilu 11. divizija. Ove tri divizije počele su operacije 26. septembra u zoru. Vreme je bilo maglovito a teren blatnjav. Šesnaesta divizija je u 2 časa pred zoru krenula u dve kolone sa linije Golo Brdo—Četenište—Barice. Levu kolonu divizije sačinjavala je 2. brigada, a desnu kolonu 4. brigada. Prva brigada bila je određena u divizijsku rezervu. Ona je posle 6 časova krenula pravcem Široka Lipa—Golo Brdo—Četenište. Neprijatelj je itek na grebenu Cera oko 9 časova pružio snažan otpor. Na položajima Cer (kota 687)—Raskršće—Veliko cerje—Mršića grob—Vratački venac dva časa su se vodile teške i žilave borbe. Svi ovi visovi pali su do podne u ruke jedinica 12. korpusa. Samo su se na položajima Vidojevica i šanac vodile teške borbe i poslepodne. Jer je 2. brigada tek oko 12 časova počela da napada neprijatelja na ovim položajima. Kada je na levom krilu 36. divi-

zija ovladala Lešnicom i krenula prema Bogatiću, a 11. divizija na desnom krilu zauzela selo Desić, četničkim korpusima na Ceru bila je ugrožena odstupnica, pa su se njihove snage počele da povlače u neredu. Oko 18 časova pali su svi neprijateljski položaji.

Prva brigada prebacila se na Vratački venac i odatle preduzela snažno gonjenje neprijatelja prema Novom Selu, Prnjavoru i Petlovači. Neprijatelj se u bekstvu povlačio prema Šapcu. Neke četničke grupe uspele su da preko Drine pobegnu u istočnu Bosnu. Brigada je zanoćila na sektoru Lipolist—Petlovača, gde je vodila slabije borbe sa grupama zaostalih neprijateljskih vojnika. Sledećeg dana oko 13 časova u Lipolist su stigla dvojica nemačka borna kola, koja su borci 1. brigade napali i naterali u bekstvo.

Sada se ceo 12. korpus nalazio na severnim padinama Cera. Put za Posavinu i Srem bio je otvoren. Iza Korpusa stajale su pobede nad četnicima na Medvedniku, u dolini Jadrara, na Iverku i Ceru i oslobođeni gradovi Bajina Bašta, Pecka, Krupanj, Ljubovija, Loznica, Koviljača i Lešnica. Na ovom pobedonosnom borbenom maršu Korpus je savladao planine: Povlen, Jablanik, Medvednik i Soko planinu.

Pripremajući se za nove operacije, Štab 12. korpusa preduzeo je pregrupisanje svojih snaga. Vrhovni štab izdao je naređenje 6. proleterskoj diviziji da sadejsituje sa 12. korpusom u njegovim novim operacijama. Treća brigada 6. divizije prebačena je na sektor sela: Vladimirci—Matijevac—Sinoševići, sa zadatkom da vrši obezbeđivanje desnog boka Korpusa. Trideset šesta divizija ostala je u rejonu Lešnice i zaposela sektor Prnjavor—Novo Selo—Lešnica—Šor—Loznica—Koviljača, s tim da kontroliše Drinu i održava vezu sa 3. korpusom u istočnoj Bosni, kao i sa brigadom 6. proleterske divizije u rejonu Krupnja. Šesnaesta i 11. divizija određene su za pokret prema Šapcu.

Štab 12. korpusa izdao je 27. septembra naređenje za oslobođenje Mačve i Posavine i uspostavljanje veze sa sremom.¹

Toga dana uveče počela je 11. divizija prodiranje na desnom krilu. Njena desna kolona kretala se pravcem sela:

Grušić—Metković—Gornja Vranjska—Misar—reka Sava. Ova divizija imala je zadatak da izvrši blokadu Šapca sa južne i jugoistočne strane. Dvadeset sedmog septembra iste večeri u Mačvu je, levo od 11. divizije, krenula 16. divizija. Ona je na sektoru Čokešina—Petkovica ostavila 4. brigadu sa zadatkom da kontroliše Cer i Badovince, da obezbeđuje bolnicu i da onespobiti drum i železničku prugu Prnjavor—Petlovača. Prva i 2. brigada krenule su na sever i očistile su to veće teren u rejonu Lipolista.⁶ Druga brigada je sa 1. i 3. bataljonom 1. brigade 28. septembra u 9 časova krenula na blokadu šapca. Usput je imala zadatak da očisti sela Dobrić i Bogosavac, pa sa te linije u dve kolone preduzme blokadu šapca sa jugozapadne i zapadne strane. Prva brigada je sa svojim 2. i 4. bataljonom, pošto je ovladala sektorom Lipolist—Duvanlište, zauzela položaje na liniji Zminjak—Petlovača, da bi odatle krenuli prema Savi.

Leva kolona, koju su sačinjavali dva bataljona 1. i dva bataljona 2. brigade, naišla je 28. septembra ujutru, dok se kretala prema Šapcu, na snažan otpor neprijatelja u železničkoj stanici Dublje. Posle dvočasovne borbe brigadiri su slomili neprijateljske snage u jačini od 400 do 500 belogardijaca i naterali ih prema šapcu. U tom trenutku od Šapca su stigla dva nemačka teška tenka, kojima protivtenkovske puške kojima su raspolagali bataljoni nisu mogli ništa. Zbog toga su bataljoni morali da napuste tek zauzetu železničku stanicu i da se vrate na polazne položaje. Čim je pao prvi mrak, na položaje bataljona dovučena je brdska artiljerija. Ovoga puta nemački teški tenkovi nisu mogli da se suprotstave napadima brigadira, ali im je pošlo za rukom da uspešno zaštite izvlačenje belogardijaca iz železničke stanice i njihovo povlačenje prema Šapcu. Neprijatelj je imao 30 do 35 mrtvih, 15 zarobljenih i veći broj ranjenih vojnika. Zaplenjeno je nešto automatskog oružja i dosta municije. Bataljoni 1. i 2. brigade imali su 2 mrtva i 10 ranjenih boraca.

Goneći neprijatelja dalje na istok, ove jedinice su istog dana, to jest 29. septembra, stigle na liniju sela Majur—Livade i blokirale Šabac sa zapadne i jugozapadne strane. Dva bataljona 1. brigade postavili su se kao rezervni bataljoni nešto severozapadnije na liniju Štitar—Tabanovići sa zadatkom

da uzgred ruše mostove i propuste na komunikacijama Šabac—Stilar i šabac—Tabamovići.

Prva brigada sa 2. i 4. bataljonom krenula je sa linije Zminjak—Petlovača prema Savi. Jedan bataljon kretao se preko sela Dublja, a drugi preko sela KlenjaTOba bataljona ušla su 29. septembra bez borbe u sresko mesto Bogatic, pošto se neprijatelj bio blagovremeno izvukao. Brigada je u Bogatiću zatekla jednu grupu od 120 mladića, koje je bila mobilisala Nedićeva vlast u jedinice radne obaveze/Politički komesar Brigade je razgovarao sa njima, objašnjavajući im »na tenane« ciljeve borbe, situaciju i predstojeće zadatke i pozvao ih da se uključe u Brigadu. Sem nekolicine, pristali su svi. Neki od ovih ubrzo su postali dobri bombaši, puškomi-traljesci, rukovodioci SKOJ-a u četama i bataljonima.

U toku 30. septembra bataljoni su iz Bogatića rušili mostove prema Uzveću. Istovremeno su vršili pripreme za prebacivanje novih boraca iz Bosutskih šuma.

I delovi 11. divizije su 29. septembra izbili na Savu u rejonu Mišar—Mrđenovac. Time su izvršili blokadu Šapca sa južne strane. Na taj način cela Mačva je bila oslobođena, a neprijatelj sabijen u šabac.

Blokada Šapca je počela. Jedinice su sada bile sasvim odmorne, a ljudstvo oporavljeno.

BLOKADA ŠAPCA

Jedinice 12. korpusa, izbijši na Savu, došle su u neposredan dodir sa Vojvodinom. Odmah su preduzete mere da dm se prebaci nekoliko hiljada novih boraca, kojima je trebalo popuniti vojvođanske brigade. Mobilizacija na dobrovoljnoj osnovi u Srbiji nije vojvođanskim jedinicama dala veći broj novih boraca. Do 1. oktobra u 1. brigadu stupilo ih je svega 135. Ovi novi borci bili su još u fazi obučavanja.

Brojno stanje 1. brigade, ne računajući ove borce, bilo je na dan 1. oktobra 1944. godine sledeće: 582 muškaraca i 119 žena, svega po spisku 701 borac. Za nešto više od mesec dana izgubila je 163 borca. Zbog toga je štab 12. korpusa priprema za prijem novih boraca pridavao naročitu pažnju. U pismu od 1. oktobra štab Korpusa je, između ostalog istakao:

Bio bi zločin sa naše strane, ako bismo neobučeno ljudstvo odmah ubacili u jedinice i povelu u borbu. Današ kada svaki stari borac, borac iz borbe na Kozari, Majevici, reke Bosne, Sutjeske, Pive, Tare i Drine, ima puno iskustvo i vojničkog znanja i kada može svaki pojedinac da bude učitelj novim drugovima, odnosno vaspitač mladim drugovima, ne smemo dozvoliti da novi borci stiču svoje znanje i iskustvo onim putem, kojim smo mi morali proći. Potrebno je naše iskustvo preneti na njih, obučiti ih vojnički i osposobiti za borbe.

Pri Štabu Korpusa produžen je kurs za baiajnske rukovodioce, a pri Štabu Divizije — kurs za komandire četa.

Organizacione promene u jedinicama Korpusa kretale su se u pravcu stvaranja krupnih i tehnički bolje opremljenih vojnih jedinica, štab Korpusa je svojom naredbom, izdatom nešto ranije, bio propisao kakav treba da bude spoljašnji izgled borca i rukovodioca narodnooslobodilačke vojske. Bilo je obavezno da se borac može pojaviti samo obrijan i sa čistim i urednim odelom i obucom. Morao je biti zakopčan i opasan oružjem. Oficiri su bili obavezni da nose znake svojih činova. Drugarice su morale nositi pantalone i titovku. Bilo je zabranjeno nositi seljačke torbe i čilime. Sada su vojničke torbe šivene jednoobrazno od padobranskog platna. U bivacima jedinica bilo je obavezno kopati vojničke poljske klozete. Istovremeno je bilo zabranjeno svako pojedinačno ili grupno pripremanje hrane.

Počelo je formiranje konjičkih vodova po brigadama. To je bio jedan od novih rodova u jedinicama. Prikupljani su i registrovani borci koji su ranije služili u specijalnim jedinicama. Po brigadama su postavljeni poverioci Odeljenja za zaštitu naroda (OZN-a). »Organi OZN-e nisu organi štabova — njen opšti zadatak sastoji se u uništenju i otkrivanju neprijatelja naših naroda i njihovih tekovina izvojevanih u toku trogodišnje borbe«. Za povereniika OZN-e u 1. brigadi postavljen je Jova Ivančević.

Prvog oktobra 1944. godine izdata je naredba o disciplinskoj odgovornosti vojnih lica i naredba o vojnim sudovima.

Izvršena su i neka krupnija kadrovska pomeranja. Za zamenika komandanta Brigade postavljen je Žika Stojšić, zamenik komandanta 3. brigade. Za načelnika Štaba Brigade, mesto Eduarda Rebule, koji je otišao u štab Divizije, postavljen je poručnik Gavra Kresojević, komandant bataljona 2. briga-

de. Umesto Đure Radoša, koji je otišao u 4. brigadu, postavljen je za komandanta 1. bataljona Slavko Savie. Još u Krstiću, u Crnoj Gori, za komandanta 3. bataljona postavljen je Dimitrije Lazarov Raša na mesto Milana Bogovića, koji je premešten u 2. brigadu. Na mesto Bogdana Matijevića, političkog komesara 2. bataljona, koji je otišao u novoformiranu srpsku brigadu, postavljen je Radovan Baburski Šaja, do tada politkomesar čete. Za šefa 2 (obaveštajnog) odseka 1. brigade postavljen je Radivoje Banjeglav, obaveštajni oficir 4. bataljona. Nada Jovanović zadržana je u Srbiji na političkom radu pa je za pomoćnika politkomesara 3. bataljona postavljen Milan Aćimović, mostarski radnik, do tada politkomesar čete.

Jedinice 12. korpusa su, prema naređenju Vrhovnog štaba, bile obavezne da na oslobođenoj teritoriji formiraju vojnopozadinske organizacije i organe narodnih vlasti. U mestima gde su postojale političke organizacije narodnooslobodilačkog pokreta, formiranje narodnooslobodilačkih odbora trebalo je vršiti sporazumno sa tim organizacijama. Obavljanje ovog posla bio je veoma odgovoran i značajan zadatak. Zbog toga su se u svim jedinicama 1. brigade, prvih dana oktobra, sistematski i (temeljito prorađivale teme: narodnooslobodilački odbori, Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, Nacionalni komitet narodnog oslobođenja Jugoslavije, vojne vlasti i vojni sudovi. Počele su pripreme za organizovanje narodnooslobodilačkih odbora u svim selima Mačve. Štab 1. brigade osnovao je narodnooslobodilački odbor u selu Crna Bara, gde je bio smešten. Članovi odbora bili su seljaci, vrlo ugledni i uticajni ljudi u selu. Do 1. oktobra 1944. godine formirane su komande mesta u Loznici, Koviljači, Bogatiću, Tekerišu, šapcu i Vladimircima. Istovremeno je formirana i jedna komanda područja.

Glavnina četničkih snaga, razbijenih na Iverku i Ceru, prebacila se preko Drine u istočnu Bosnu. Preostale grupice bile su vojnički potpuno beznačajne i u moralnom rasulu. Četnici koji su bili ostali na desnoj strani Drine, predavali su se pojedinačno ili u grupama jedinicama narodnooslobodilačke vojske.

Jače neprijateljske snage nalazile su se još jedino u Šapcu-Tu je bilo 4.000 do 5.000 Nemaca, ljotićevaca, nedićevaca i belogardejaca. Nemci su resili da grad po svaku cenu brane.

Prvi i 3. bataljon 1. brigade, koji su se nalazili u štitaru i Tabanovićima, izvršili su 2. oktobra noću demonstrativni napad na Majur, radi uznemiravanja neprijatelja u Šapcu. U susret bataljonima, koji su vršili ovaj napad, krenuli su nemački tenkovi i jake neprijateljske pešadijske snage. Bataljoni su se pred jačim neprijateljem morali povući na polazne položaje. U toku ovog napada ubijeno je 8, a ranjeno 4 do 5 neprijateljskih vojnika. Bataljoni su imali jednog poginulog i tri ranjena borca.

Noću između 3. i 4. oktobra, 2. i 4. bataljon krenuli su iz Bogatića prema selu Salaš Noćajski i Mačvanskoj Mitrovici da bi tamo razbili nekoliko desetina Srpske državne straže i porušili veliki most na kanalu, kako bi onemogućili intervenciju neprijateljske motarizacije iz Sremske Mitrovice u Mačvu. Bataljonima se predalo 12 graničara sa oružjem, a ostali su pobjegli. Veliki most na kanalu i još neki manji minirani su i porušeni."⁸

Sremci su došli na domak svoga kraja. Dolila ih je samo Sava. Posmatrali su zamračen, pust grad sa željom da što pre »preskoče«⁸ Savu i oslobode ga. I tada je bez komande jedan puškomitraljezac »prostro«⁸ rafal iz šarca, a drugi su prihvatili. Bio je to pozdrav Vojvodana svome gradu, poruka o skorom oslobodenju. Ustašama je tako stavljeno do znanja da smo stigli za konačni obračun koji predstoji.⁸

Drugi i 4. bataljon 1. brigade stigli su 5. oktobra na prostor Crna Bara—Ravnje, gde su imali zadatak da sa jednim bataljonom 4. brigade prihvate prvi transport novih boraca iz Srema. U toku toga dana i sledeće noći iz Srema se prebacio 341 novi borac.

Bilo je to neuobičajeno prihvatanje novih boraca iz Srema i Vojvodine. Posle punih devet meseci u Brigadu su ponovo stigli popularni »biciklisti«. Stari borci su zaista bili »veterani«. Puni radosti, tražili su među novajlijama poznanike, raspitivali se o Sreanu, o svojim, o selima, o borbama i žrtvama u Sremu. Oni su na nov način — potpunije doživljavali svoj Srem, širinu ustanka u njemu, njegov razvoj, uticaj narodne vlasti i u mestima koja su ustaše smatrale svojim uporištima. Novi borci »biciklisti«⁸ su bili iz mnogih mesta, među

njima i desetak mladića iz Sremske Mitrovice. Mitrovčani su dobili poziv iz Komande mesta da se kao vojni obveznici jave u jedinice NOV i došli su. To je značilo da nova narodna vlast vrši mobilizaciju, a i druge funikolije, i u »uisitaškim« garnizonima.

Jedanaesta divizija se 6. oktobra pomerila prema Kolu- bari, gde je imala zadatak da izvrši blokadu Obrenovca, pa je celokupnu blokadu Šapca preuzela 16. divizija. Težište blokade prebačeno je na pravac od Valjeva. Zbog toga su izvršena izvesna pomeranja i jedinica 16. divizije. Prvi i 3. bataljon 1. brigade iz Štitara i Tabanovića smenili su bataljone 2. brigade na liniju Kitog—Doktorovača i tako se približile šapcu na razdaljinu od svega 2—3 kilometra. Prilikom smenjivanja došlo je do borbe sa jednom jakom neprijateljskom patrolom, koja je intervencijom dve čete 1. bataljona proterana u Majur. Drugi i 4. bataljon ostali su, i dalje u Bogatiću sa zadatkom da u okolini organizuju narodnooslobodilačke odbore (u Slepčeviću i u Bogatiću). Istovremeno su tu primili nove borce iz Srema i, krstareći po Mačvi, vršili patrolnu službu. Toga dana izvršeno je i drugo prebacivanje novih boraca iz Srema.⁹ Ova akcija vršena je u Račanskom Ključu. Zbog koncentriranja neprijateljskih snaga u Basutu, štab Divizije preporučilo je da se novo prebacivanje organizuje istočno od Šapca u rejonu Grabovci—Vitojevci.

PRVA BRIGADA U BEOGRADSKOJ OPERACIJI

Petog oktobra 1944. godine Štab 12. korpusa uputio je Peku Dapčeviću dapešu:

Molimo računajte na naše jedinice u odlučujućim bitkama. Želimo da sa Vama i pod Vašom komandom doprinesemo snazi poslednjeg udara za oslobođenje Srbije.

Šestog oktobra 1944. godine jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i Grvne armije bile su u Pančevu. Jedinice 1. proletarskog korpusa približavale su se Beogradu sa juga. Dvanaestom korpusu naređeno je da iz Mačve i Pocerine krene u dolinu Kolubare i Posavinu, da zauzme Obreno-

vac i da sa zapadne strane pride Beogradu. Šesnaesta divizija dobila je zadatak da napusti blokadu Šapea i da svoje jedinice prebaci na sektor Kozuar—Banjani—Ušće.

Pošto je prikupila svoje jedinice, 1. brigada krenula je, obezbeđujući se od Šapca, 7. oktobra pravcem: Zminjak—Lipolist—Dobrić—Vanna. Iako je želela da ovaj marš izvede bez zadržavanja i ubrzanim tempom, Brigada je zbog zamora i teškog kretanja nenaoružanih i slabo obučениh novih boraca morala u Vladimircima da zastane, da se tu odmori i prenoći. Brigada je sutradan 8. oktobra u 8 časova nastavila pokret na istok i zaposela prostor Kozuar—Vukona, presecajući na taj način drum Šabac—Valjevo. Žureći dalje, Brigada je skrenula na severoistok i zauzela svoje mesto na levom krilu divizije. Sa dva bataljona zaposela je Ušće na Savi, a sa druga dva bataljona položaje pod samim selom Skelom, gde su se nagazile nemačke snage.

U Brigadi je vladao snažan ofanzivni duh. Boroj su kao i na krilima hitali prema Beogradu. Kao da su se plašili da će jedinice 1. proleterskog korpusa i Crvene armije osloboditi Beograd bez učešća Vojvođana. Brigada je za dva dana prešla preko 80 kilometara.

Dva bataljona 1. brigade dobila su zadatak da do napada na Obrenovac prihvate kod Kupinova 6. brigadu i nove borce. Druga dva bataljona trebalo je da očiste selo Skelu od neprijatelja. Ova dva bataljona napala su Nemce u Skeli i zapleli se u borbu koja se oteгла duže nego što je bilo predviđeno.¹⁰

Nemci su 9. oktobra počeli da ruše Beograd. Komandant 1. armijske grupe, Peko Dapčević je istoga dana u li časova poslao Štabu 12. korpusa depešu:

Odmah likvidirajte Obrenovac, za slučaj da ga ne možete brzo likvidirati, blokirajte ga potrebnim snagama i glavnom krenite niz Savu ka Beogradu.

Obrenovac je bio jedna od važnih tačaka spaljne odbrane Beograda. Zbog toga je neprijatelj u njemu držao jaču i dobro naoružanu vojnu jedinicu. Oko 800 nemačkih vojnika sa dva topa-i-dva tenka čvrsto su držali utvrđene položaje na Zvečki.

U samom Obrenovcu nalazila su se velika slagališta sa municijom. Pretpostavljalo se da su slagališta minirana. Bilo je moguće da neprijatelj u gradu tokom dana dobija nova pojačanja iz Beograda.

Napadom na Obrenovac počela je beogradska operacija. Napad su vršile 11. i 16. divizija. Prva i 2. brigada 16. divizije trebalo je da napadaju na levom krilu, drumom Šabac—Obrenovac. Prva brigada dobila je zadatak da napada s prostora Petlovo brdo—Rvati, s tim da prethodno organizuje od dva bataljona jurišne grupe naoružane automatskim oružjem i bombama. Ove grupe imale su zadatak da brzim prodorom u grad spreče neprijatelja da uništi magazine sa municijom.

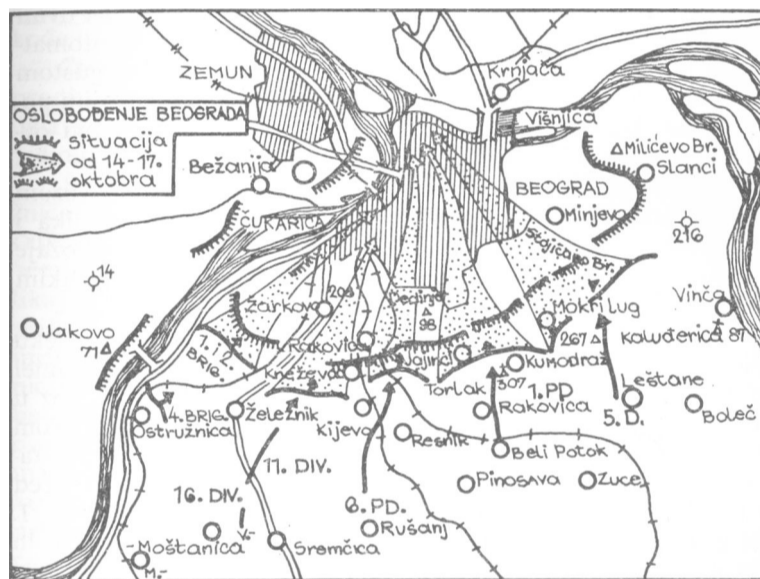
Međutim, napad na Obrenovac pripreman je na brzinu i zbog toga je bio slabo organizovan. Nije bilo sadejstva među jedinicama, a ni veza nije dobro funkcionisala. Radio-veza sa 1. brigadom nije mogla biti uspostavljena punih 12 časova. Početak napada nije bio jednovremen. Napad je trebalo da počne 9. oktobra u 24 časa. Druga brigada je, međutim, počela napad tek sledećeg dana u 1 čas, brigada 11. divizije u 3,30 časova. A 1. brigada, koja je u ovom napadu imala najvažniji zadatak, uopšte nije učestvovala. Ona se, kao što smo već rekli, uplela u borbu sa neprijateljem oko sela Skele, Ratara i Brguljice i nije ih završila ni do 9 časova. U tim borbama Brigada je imala 2 poginula i 4 ranjena borca, dok je neprijatelj imao oko 15 vojnika izbačenih iz stroja.¹¹

Bilo je i objektivnih razloga za neuspeh napada na Obrenovac. Pre svega, u Obrenovcu je bilo u stvari oko 2.000 nemačkih vojnika, a ne 800, koliko je u početku računato, koji su imali stalnu vezu sa Beogradom, odakle im je pristizala pomoć. Takođe su imali kod Zabrežja montiran pontonski most preko Save.

Neprijatelj je ipak potisnut sa spoljnih položaja i sateran u grad. U borbama na prilazima Obrenovcu neprijatelj je imao oko 300 ubijenih vojnika, 2 uništena tenka i 4 kamiona. U toku noći između 10. i 11. oktobra, 2. i 3. brigada su nekoliko puta pokušavale da zauzmu Obrenovac.

Pred Beogradom se 12. korpus bio ponovo našao u teškoj materijalnoj situaciji. Njegove jedinice su se u borbi za Obre-

novac borile -protiv teških nemačkih tenkova običnim puškama-i puškomitraljezima. štab Korpusa je 10. oktobra u 10 časova izvestio komandanta 1. armijske grupe da nema ni jedno protivtenkovsko oružje, da teška oružja ne mogu da dejstvuju—jer nemaju ni jedne mine ni granate i da je ostao bez sredstava za borbu. Prva brigada je tada imala do 1.700 boraca. Od toga ih je bilo više od polovine uopšte bez oružja i slabo obučeno i odeveno. Srem je u toku rata bio osiroma-

šio. Zbog toga Sremci, krećući u borbu, nisu ni približno bili onako dobro obučeni kao ranijih godina.

Trideset šesta divizija ostala je da drži Obrenovac u blokadi. šesnaesta divizija odmah se prebacila preko Kolubare i 10. oktobra krenula u pravcu Beograda. Komunikacije Beograd—Obrenovac išle su samom obalom Save, pa se 1. brigada kretala prema Beogradu južno od ovih komunikacija, pravcem Vidanski Kraj—Veliko Polje—Drževac—Vranić. Sa Brigadom je išla i korpusna baterija. U selu Vraniću 1. brigada se zadržala. Tu je 11. oktobra dobila naređenje da izvrši

napad na neprijateljsko uporište u Maloj Moštanici, gde se nalazilo 250 do 300 Nemaca i belogardejaca, koji su imali 6 do 8 teških i 4 laka bacača, kao i mnogo automatskog oružja.

Neprijateljske snage u Maloj Moštanici bile su uglavnom raspoređene na železničkoj stanici i po okolnim kućama, kao i oko železničkog tunela prema Unici. Tri bataljona 1. brigade napala su iste noći ove neprijateljske položaje, ali se ispostavilo da je njih neprijatelj u međuvremenu bio napustio i zaposeo bolje položaje na kosi koja je dominirala severoistočnim delom sela (od kote 178 do pruge). Neprijatelj je na ovim položajima bio koncentrisao većinu svojih bacača i automatskog oružja i žilavo se branio ce'lo prepodne, tukući gustom minobacačkom vatrom položaje 1. brigade i prilaze svojim položajima. X . Bilo je skoro nemoguće da se njima po danu ovlada.

Toga dana oko 14 časova neprijatelj je oklopnim vozom dobio pomoć iz Beograda, od oko 100 nemačkih vojnika i dva tenka. On je sada osuo još snažniju vatru na položaje 1. brigade. Dalji napad po danu bio je skopčan sa velikim žrtvama, pa je obustavljen do prvog mraka.

Mineri 1. brigade rušili su u međuvremenu železničku prugu prema Bariču u dužini od 3 kilometra i minirali tunel prema Umci. Oko 16 časova ponovo je stigao oklopni voz u koji je neprijatelj potovarilo ranjenike i krenuo natrag. Tom prilikom u voz su se potovarili i Nemci koji su branili Moštanicu. Ostalo je samo 50 do 80 neprijateljskih vojnika pred tunelom. Dvadesetog oktobra oko 3 časa jedan bataljon 1. brigade napao je tu grupu Nemaca ispred tunela i naterao ih da se povuku kroz tunel. Na bojištu je ostalo 14 mrtvih neprijateljskih vojnika. Zarobljeno je 6 Nemaca, zaplenjen 1 puškomitraljez, 4 puške, 78 mina i 3 sanduka municije. Uništeni su jedan oklopni voz, jedan tank i jedan protivkolski top.²

Prva brigada imala je 9 poginulih i 45 ranjenih boraca. Među poginulima su bili: Slavko Puškar, komandir čete, Mara Petrek, zam. referenta saniteta bataljona, Eva Lučić, zam. komandira čete, i borci: živoin Savić, Dorđe Kulić, Vojislav Bingulac i drugi.

Obrenovac je sada bio potpuno odsečen od Beograda. U blokadi ga je i dalje držala 36. divizija.

Dvanaesti korpus se do 12. oktobra od svih jedinica 1. armijske grupe bio najviše približio Beogradu. Dan ranije, to jest 11. oktobra, sastali su se dolovi Crvene armije koji su prodirali iz istočne Srbije sa jedinicama 1. armijske grupe u rejonu Velika Plana. Pet divizija 1. proleterskog korpusa i jedinice Crvene armije koje su bile određene da sadejstvuju sa 1. armijskom grupom, još nisu bile stigle na polazne položaje. Brojno stanje i položaj neprijatelja u Beogradu takođe nisu bili potpuno poznati.

Zbog toga je 12. korpus trebalo da još dandva postupno prodire prema Beogradu, ne vodeći uporne borbe, već da uglavnom stvara kod neprijatelja zabunu i da priprema svoje jedinice za odlučan udar.

Šesnaesta divizija orijentisana je na pravac Umka—Ostružnica—Makiš, sa zadatkom da dejstvuje prema Železniku i ōukarioi.

Prva brigada se 12. oktobra prebacila na prostor sela Velika Moštanica i istoga dana napala jednim bataljonom neprijatelja i skoro bez borbe oslobodila Umku. Bataljon nije imao gubitaka, a zaplenio je 12 pušaka, 2 pištolja i nešto municije. Sa druga tri bataljona Brigada je ušla u Ostružnicu bez borbe, jer se neprijatelj bio blagovremeno povukao iz ovog mesta prema železniku.³ Goneći dalje neprijatelja prema Beogradu, 1. brigada je 13 oktobra stigla do Makiša. Pokušala je da ga zauzme, ali u tome nije uspela. Brigada je u napadu na Makiš imala jednog poginulog i dva ranjena borca.⁴

Time što su jedinice 1. proleterskog korpusa i delovi Crvene armije došli u dodir kod Velike Plane, bile su presečene nemačke snage u Srbiji. Snage koje su se nalazile južno od linije Petrovac—Palanka—Mladenovac, bile su pod komandom 34. nemačkog armijskog korpusa, a imale su zadatak da pomognu povlačenje ostataka nemačkih armija iz Grčke i Makedonije. Neprijateljske jedinice koje su se nalazile severno od ove linije, bile su pod komandom 2. nemačke oklopne armije i imale su zadatak da uporno brane Beograd i da tu

sačekaju dolazak nemačkih armija iz Grčke i Makedonije. Neprijateljske snage angažovane u odbrani Beograda brojale su oko 40 pešadijskih i 4 tenkovska bataljona, oko 12 diviziona zemaljske artiljerije i 5 diviziona protivtenkovske artiljerije — ukupno preko 20.000 vojnika, 40 tenkova i 170 itopova i minobacača. Neposredna odbrana Beograda protezala se periferijom grada od Save do Dunava linijom Čukarica—Banovo brdo—Banjički vis—Veliki Vračar. Na ovoj liniji bili su iskopani protivtenkovski rovovi i streljački rovovi punog profila. Teška oružja bila su postavljena u armiranim betonskim zaklonima. Neprijateljske snage su u unutrašnjosti grada, koji je bio jako miniran, utvrdile kao svoja glavna uporišta: željezničku stanicu, zgradu ministarstva vojske na uglu Kneza Miloša i Nemanjine ulice, Stari dvor, hotel »Moskvu«, palatu Albanija, Narodnu skupštinu, Poštansku štedionicu, Bajlonoviu pijacu i još neke druge zgrade. Na trgovima i raskrsnicama i od ranije su postojali ili su tih dana na brzinu bili izgrađeni bunker. Neprijatelj je čak i kanalizacionu mrežu grada predvideo i upotrebljavao za skloništa i manevre.

Snage narodnooslobodilačke vojske predviđene za učešće u oslobodenju Beograda sačinjavale su jedinice 1. proleterskog korpusa i 12. vojvodanskog korpusa, objedinjene u 1. armijsku grupu — ukupno 8 divizija, kao i snage sovjetske armije: 4 gardijski mehanizovani korpus, 73. gardijska i 236. streljačka divizija, tri artiljerijske brigade, šesnaest pukova artiljerije, minobacača i samohodnih oruđa, protivavionska artiljerijska divizija i tri samostalna protivavionska artiljerijska puka.⁵

Štab 1. armijske grupe je izdao 14. oktobra istorijsku zapovest O. br. 89 za oslobodenje Beograda.

Štab 12. korpusa je u svojoj zapovesti, izdatoj istog dana, odredio zadatke svojim divizijama. Šesnaesta divizija je dobila prostor dejstva sasvim na levom krilu, između desne obale Save i linije Banovo brdo—Mihajlovac—željeznička stanica—savsko pristanište. Glavni pravac njenog napada je bio Makiš—Čukarica. Jedanaesta divizija je postavljena desno od 16. divizije. Njen pravac napada je bio Žarkovo—Košutnjak—Bulevar vojvode Stepe—Ulica kneza Miloša. Dalje udesno nalazile su se jedinice 6. proleterske divizije i ostale jedinice

1. proleterskog korpusa. Trideset šestu diviziju, koja je toga dana bila oslobodila Obrenovac, Štab 12. korpusa primakao je Beogradu i postavio je na prostor Velika Moštanica—Železnik—Ostružnica, kao fcorpusnu rezervu. Dvadeset osma slavonska divizija dobila je naređenje od Vrhovnog štaba da krene prema Mačvi i da tamo preduzme napad na Sremsku Mitrovicu.

Završni napad na Beograd otpočeo je 14. oktobra posledodne. "Više od 300 artiljerijskih i minobacačkih oruđa i 24 »Teačuse« otvorilo je uragansku vatru na neprijateljske položaje na pravcu glavnog udara jedinica 1. proleterskog korpusa i Crvene armije na južnim prilazima grada.

Šesnaesta divizija ostavila je 4. brigadu kod Ostružnice u divizijskoj rezervi, a sa 1. i 2. brigadom krenula uveče na izvršenje zadatka. Te večeri je jedan bataljon 1. brigade u ponovnom napadu zauzeo utvrđeni deo Makiša i neprijatelja proterao u pravcu Čukarice."⁵

Neprijatelj je prilikom ovog napada imao 4 mrtva, 20 ranjenih ili zarobljenih vojnika. Iz 1. brigade poginuo je Dušan Sarajić, desetar vezista, koji je pred napad pratio komandante Marka Peričina Kamenjara i Iliju Bogdanovića čiču na izviđanje, koje se umalo nije završilo tragično. Iz neprijetnog bunkera neprijatelj je iznenada otvorio vatru na komandante. U čičinom šinjelu nađene su 24 rupe koje je napravio mitraljeski rafal. Tokom noći bataljoni 1. brigade, goneći neprijatelja, stigli su do utvrđenih linija pred čukaricom. Ovde ih je neprijatelj dočekaio snažnom vatrom sa svojih artiljerijskih položaja i iz rovova i bunkera. Borci 16. divizije bili su i dalje naoružani samo lakim oružjem. Na neprijateljske bunkere i žice moralo se jurišati sa puškama, puškomitraljezima i bombama. Borbeni elan kod boraca, svesnih da vrše veliki zadatak, nimalo nije slabio zbog nedostatka teškog naoružanja. No samim elanom i besprimemim požrtvovanjem nisu se mogli slomiti dobro utvrđeni i naoružani neprijateljski položaji. Juriši koje su bataljoni 1. brigade vršili cele noći, nisu uspevali. Snažna minobacačka i artiljerijska vatra neprijatelja bila je gotovo nesavladiva prepreka. Brigada je te noći imala 3 poginula i 6 ranjenih boraca. Poginuli su: Vlaja Selaković, desetar, i Živorad Kovačević i Dušan Babić, borci.

Sutradan, 15. oktobra, produženi su napadi na utvrđene položaje na Čukarioi. Neprijatelj je stalno pojačavao svoju artiljerijsku vatru. Brigada je bila izložena i vatri neprijateljske artiljerije sa Bežanijske kose. Prostor koji su napadali bataljoni 1. brigade bio je čist i vidljiv. Štab Korpusa je bez uspeha tražio pomoć u tenkovima i artiljeriji. U zoru je 2. bataljon 1. brigade pod komandom Proke Đilasa uspeo da na jednom mestu izvrši prodor kroz neprijateljsku odbranu i da se probije na (lukaricu. Iznenađeni pojavom bataljona iza leđa, neprijateljski vojnici počeli su da napuštaju bunke-re. Bataljon je snalažljivošću svoga rukovodioca zarobio 10 neprijateljskih vojnika, 1 teški i 2 laka mitraljeza, kao i veću količinu municije. Ali se neprijatelj brzo srediio i usmerio protivnapad svojih snaga na ovaj hrabri bataljon. Njegovi borci su besprimernom hrabrošću i upornošću odbijali sve neprijateljske napade. Kroz načinjenu brešu na neprijateljskim položajima ubrzo su uspeali da se probiju cela 1. brigada i dva bataljona 2. brigade. Ove dve brigade su tokom celog dana vodile teške borbe sa neprijateljem, koji se očajnički branio, trudeći se da po svaku cenu održi svaje položaje. Ipak je bio sabijen u čukaričku fabriku šećera, školu, crkvu i železnički tunel. Sada su se rasplamsale još ogorčenije borbe. Nemci su hteli da se po svaku cenu izvuku iz blokiranih uporišta, na koja su neodoljivo kidisali brigadiri. Borbe su nastavljene tokom cele sledeće noći. Samo borci 1. brigade ubili su 16 a ranili oko 20 neprijateljskih vojnika. Iz 1. brigade su poginuli: Živan Radojević, komandir čete, i borci: Branko Milosevic, Dobrivoje Govedarević, Zdravko Raakov, Vojislav Milenković, Spira Čolović, Aleksa Milić, Žika Đuričkov, Slavoljub Jeftić, Živko Ćurčić i Radenko Josipović. Bilo je i 8 ranjenih boraca.

Prva brigada je itokom noći ostavila 3. bataljon da sa glavninom 2. brigade drže nemačke snage na Cukarici blokirane i izolovane, a sa glavninom je nastavila dalje nadiranje prema važnoj raskrsnici »Mostar« i dalje — prema železničkoj stanici.

Jedinice 11. i 28. slavonske divizije, čiji je pokret prema Mačvi bio odložen, zauzele su u toku noći između 15. i 16. oktobra posle dvodnevni borbi i uz pomoć Crvene armije važne odbrambene tačke neprijatelja: Žarkovo, Košutnjak i Banovo brdo. Jedinice 1. proleterskog korpusa su u toku prva

dva dana napada ma Beograd zauzele Tapčider, Dedinje, Banjički vis, Voždovac, Konjarnik i Veliki Vračar. Veliki deo grada bio je oslobođen. Neprijatelj se držao na liniji železnička stanica »Dunav«—Botanička bašta—Narodna skupština—Terazije—blok zgrada ministarstva—glavna železnička stanica.

Dok su se u Beogradu drugi dan vodile teške ulične borbe, u Grooku se, 30 kilometara istočno od Beograda, krećući se smederevskim drumom, probila 15. oktobra jaka nemačka formacija. Oko 20.000 nemačkih vojnika sa snažnom motori-

Prva brigada prelazi Savu

zacijom povlačila se pod pritiskom Crvene armije iz istočne Srbije. Ova formacija je od Grooke počela u talasima da prodiru u zaleđinu jedinica 1. proleterskog korpusa, koje su sa istočne strane grada prodirale u Beograd. Jedna motorizovana grupa neprijatelja, koja je već bi'a do 13 časova doprla do Malog Mokrog Luga, naišla je na zasedu 5. divizije. Zaseda je neprijateljsku prethodnicu odmah uništila, štab 1. armijske grupe i komande jedinica Crvene armije smesta su preduzeli mere da se drum prema Smederevu zatvori kao i da se ojačaju snage Korpusa na tom pravcu. Iz rezerve Korpusa

ubačena je 21. divizija na položaje na drumu za Mali i Veliki Mokri Lug. Drugi talas neprijateljskih snaga u jačini jednog pešadijskog puka uspeo je da se, potpomognut tenkovima, i pored velikih žrtava, probije drumom do Cvetkove mehane i Velikog Vračara. Tako se neprijatelj, nadirući sa istoka, našao na samim prilazima Beograda. Nemački napadi iz ovog pravca nastavljeni su i sutradan, ali su ostali bez uspeha.

štab 1. proleterskog korpusa i dalje je pojačavao front prema neprijateljskim snagama, koje su iz pravca Grocke prodirale prema Beogradu. Popodne se sa prostora Žarkovo—Kneževac—Topoider usiljenim maršem prebačila u rejon Beli potok—Avala 11. divizija iz 12. korpusa. Šesta brigada 36. divizije takođe se prebačila na prostor Rušanj—Sremčica.

Prva vojvodanska brigada je 16. oktobra nastavila napade na svome pravcu. Uprkos velikom tosuševljenju i retkoj hrabrosti boraca, napredovanje Brigade bilo je skoro ukočeno. Njeni borci su sve neprijateljske položaje, utvrđene kuće i bunkere, zauzimali isključivo jurišima i ručnim bombama. Tri bataljona Brigade, koji su vršili prodor prema železničkoj stanici, vodili su toga dana teške borbe na prilazima savskog železničkog mosta. Neprijatelj je ovaj most bio osigurao bunkerima iz kojih je kontrolisao ceo prostor oko prilaza mostu. Uz to, taj je prostor bio otvoren i izložen stalnoj artiljerijskoj neprijateljskoj vatri sa Bežanijske kose. U borbama oko ovih prilaza poginula su tri a ranjeno je šest boraca Brigade. Artiljerijske i tenkovske jedinice Crvene armije, čija je pomoć ovde očekivana, nisu se još pojavljivale. One su u sadejstvu sa 28. slavonskom divizijom uništavale na Čukarici opkoljenu grupu Nemaca. Treći bataljon I. brigade, koji se nalazio na čukarici, vodio je teške borbe sa Nemcima. Ovde je neprijatelj u dva maha pokušavao da se uz pomoć snažne artiljerijske vatre probije iz blokade i da ponovo ovlada Čukaricom i Banovim brdom. Borci ovog bataljona ostajali su u bombardovanim kućama sve dok ih neprijatelj ne bi potpuno porušio, a zatim su se prebacivali u susedne kuće i nastavljali borbu.

Sedamnaestog oktobra I. brigada je ostavila železnički most na Savi jedinicama Crvene armije, a sama izbila do pred »Mostar« u Ulici Koste Glavnića. Brigada je nameravala da odavde prođe do Savskog mosta. Da bi taj zadatak što brže izvršila, formirala je od svojih boraca grupe automatičara,

koje su sa komandantom Brigade produžile prema železničkoj starnici i savskom pristaništu. Komandant Brigade se seća da je sa ovom grupom stigao do trga pred železničkom stanicom i da su do primanja naređenja za povlačenje, ovi delovi Brigade vodili borbu u višespratnici na uglu Nemanjine ulice i trga.

Jedinice 21. divizije uništile su 16. oktobra nekoliko nemačkih grupa na smeđerevskom drumu. Nemci su ipak uveče toga dana, ubacujući u borbu svoje glavne snage, uspeali da nešto potisnu jedinice ove divizije. Teške i krvave borbe vođene su na istočnim prilazima grada celog dana i cele noći 17. oktobra. Tek predveče su ojačane snage 12. divizije i 15. gardijska mehanizovana brigada Crvene armije, pošto su prešle u protivnapad, snažnim naletom zaustavile neprijatelja i nanele mu velike gubitke. Preostale nemačke snage sa jakim tehnikom bile su toga dana sabijene u uzan prostor na drumu Grocka—selo Boleč. Propao je pokušaj Nemaca da se probiju u Beograd i pomognu svojim snagama, koje su se izolovano borile po gradu. Za uništenje ovih veoma jakih nenačkih snaga, pored sovjetskih jedinica, štab 1. armijske grupe upotrebio je i pet svojih divizija.

Komanda opkoljene nemačke grupacije, uvidevši da se ne može probiti u Beograd, reorganizovala je svoje preostale jedinice (preko 18.000 vojnika) za proboj u drugom pravcu. Ostavila je sve svoje teško naoružanje i motorizaciju na istočnim prilazima Beograda i noću između 17. i 18. oktobra preduzela u tri kolone proboj preko Avale i njenih južnih padina, nadirući prema zapadu u pravcu Obrenovca i šapca. Međutim, i ove neprijateljske snage su 18. oktobra opkoljene u rejonu Boleč—Avala i uništene. Jedna kolona od 4.000 nemačkih vojnika ipak je uspela da se probije kod Ripnja i da preko Stepojevca i Stublina krene prema Obrenovou, namestavajući da stigne do pontonskih prelaza kod sela Skele.

štab 12. korpusa dobio je 17. oktobra u 15,30 časova naređenje da uništi ovu neprijateljsku grupu. On je odmah naredio svojoj 16. diviziji da svoj sektor u Beogradu preda 28. slavonskoj diviziji i da sa sve tri brigade krene na prostor Sremčica—Rušanj, sa zadatkom da neprijatelju onemogući prelazak preko Save i da ga uništi u rejonu Beograda. Delovi 1. brigade koji su stigli do železničke stanice prekinuli su bor-

be i vratili se u sastav Brigade. Čim je Divizija stigla u određeni prostor, njene jedinice su odmah počele da vode borbe sa nadirućom nemačkom kolonom, koja se kretala u većim grupama i da pretresaju okolinu. Tom prilikom zarobile su oko 100 nemačkih vojnika.

Prva vojvodanska brigada je u borbama za oslobođenje određeni prostor Meljak—Mala Moštanica. Četvrta brigada se postavila na liniji Barič—Jasenik. Dnuga brigada ostavljena je na sektoru Velika Moštanica kao divizijska rezerva. Devetnaestog oktobra tokom prepodneva dva bataljona 1. brigade bila su izložena napadu jačih delova neprijateljske kolone, koji su bili stigli u sela Bačevac i Borak. Naročito teške borbe vođene su u jednom kanalu, koji su Nemoi bili zaposeji. Iako oslabljena, kolona Nemaca se ipak približavala Savi. Zato je 3. bataljon 1. brigade bio prebačen u Obrenovac, a 4. u selo Barič sa zadatkom da potpuno zatvore prilaz Zabrežju. Neprijatelj je u ovim borbama imao preko 40 poginulih, a toliko i ranjenih vojnika. Brigada je imala 8 poginulih i 13 ranjenih boraca. Među poginulim su bili borci: Milka Vukelić, Novak Vodeničar, Stavo Međadov, Doka Babić i Dušan Jovanić.

Istoga dana su i jedinice 36. divizije orijentisane u pravcu Obrenovca.

Za sve ovo vreme borbe po beogradskim ulicama nastavljane su nesmanjenom žestinom. Grvenoarmejoj, borci 1. proleterskog korpusa i stanovnici Beograda, naročito omladina, nadmetali su se u hrabrosti i snalažljivosti. Zauzimali su kuću po kuću, ulicu po ulicu, bunker po bunker. Veliku pomoć su pružale mnogobrojne i snažne organizacije NOP a Beograda.

Dvadesetog oktobra u rano jutro matomehanizovane i vazduhoplovne jedinice Crvene armije razbile su na prilazima Savskog mosta i poslednju nemačku odbranu i neprijatelj se pod snažnom artiljerijskom vatrom i jurišima 1. proleterske divizije i delova Crvene armije užurbano povukao na levu obalu Save.

Velika sedmodnevna bitka za Beograd bila je završena. Glavni grad Jugoslavije je 20. oktobra 1944. godine bio konačno oslobođen. Borci narodnooslobodilačke vojske rame uz rame sa vojnicima Crvene armije, razbili su krupne nemačke snage i na juriš oslobodili Beograd, u kome je našlo smrt oko 15.000 fašističkih vojnika, a oko 9.000 ih je zarobljeno.

U tim jurišima na prilazima Beogradu i na njegovim ulicama poginula su 2.953 borca narodnooslobodilačke vojske i oko 1.000 sovjetskih vojnika, nekoliko hiljada ih je ranjeno. Svojom krvlju i životima oni su još više učvrstili oružano bratstvo i prijateljstvo sovjetskih i jugoslovenskih naroda.¹⁷

Istoga dana stigla je sledeća zapovest vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije maršala Tita:

General-lajtnantu Peku Dapčeviću, komandantu armije u zapadnoj Srbiji.

Posle 7 dana teških i krvavih bojeva, 20. X 1944. jedinice naše narodnooslobodilačke vojske, rame uz rame sa jedinicama herojske Crvene armije, oslobodile su Beograd, glavni i napaćeni grad Federativne Demokratske Jugoslavije.

Ova velika pobjeda nad najvećim neprijateljem naših naroda — njemačkim okupatorom naročito je značajna po tome što su u borbi za oslobođenje junačkog Beograda dali svoju krv sinovi junačke Šumadije, junačke Krajine i ostale Bosne, junačke Crne Gore, sinovi bijelog Zagreba i Hrvatskog Zagorja, sinovi kršne Like, Dalmacije, Slavonije, Vojvodine i sinovi Slovenije. Ta je pobjeda tim značajnija što je izvojevana zajedno sa jedinicama slavne bratske Crvene armije.

Za vanredno junaštvo i upornost u borbi za oslobođenje Beograda izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima, komandantima i politkomesarima: I divizije, V divizije, VI divizije, XXX divizije, XXVIII divizije, XVI divizije, XXXVI divizije i XI divizije.

Predložite za odlikovanje i jedinice i pojedince koji su se najviše istakli u borbi.

Slava palim herojima koji su dali svoj život za slobodu svog naroda!

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

20. oktobra 1944. god.

Borbe za oslobođenje Beograda spadaju u najslavnija poglavlja istorije 1. vojvođanske brigade, čiji su borci i rukovodioci i u ovim borbama pokazali izvanrednu borbenost, hrabrost i veštinu, primenjujući i ovoga puta bogato iskustvo stečeno u dotadašnjim teškim dvogodišnjim borbama.

Predsedništvo AVNOJ-a odlikovalo je 15. novembra 1944. godine za uspeh u beogradskoj operaciji, između ostalih je-

¹⁷ Viktor Kučan *Oslobođenje Beograda (14. do 20. oktobra 1944. god.)* VIG br. 5 za oktobar 1964.

dinica, i 1. vojvodansku brigadu Ordenom narodnog oslobođenja. U predlogu vrhovnom komandantu za ovo odlikovanje, komandant 12. korpusa general-major Lekić rekao je, između ostalog, da je 1. vojvodanska brigada »izvojevala do sada mnoge pobjede nad okupatorom i domaćim izdajnicima, čime je odigrala značajnu ulogu u razvijanju narodnooslobodilačke borbe u Vojvodini, istočnoj Bosni i drugim krajevima naše zemlje... Od svoga nastanka pa do danas ova se brigada isticala svojom nepoštednom borbom protiv svih domaćih izdajnika, a naročito četničkih bandi, u čemu je imala velikih uspeha«.

Prva vojvodanska brigada je u borbama za oslobođenje Beograda ubila 800 i zarobila 300 neprijateljskih vojnika. Istovremeno je uništila i veliki tenk, 2 tankete i 2 blindirana voza. Zaplenila je 30 puškomitraljeza, 700 pušaka, kao i veću količinu druge vojne opreme.

OSLOBAĐANJE SREMA

Dvanaesti korpus je 19. oktobra, još u toku borbi za oslobođenje Beograda, dobio zadatak da pripremi svoje tri divizije za prebacivanje u Srem, kako bi one tamo učestvovala u borbama za njegovo oslobođenje.

Devetnaestog oktobra u 5 časova ujutru dva bataljona 1. brigade krenula su sa prostora sela Mala Moštanica pravcem Barič—Obrenovac—Skela. Drugi bataljon je pre polaska vodio borbu sa većom grupom Nemaca, koja je nailazila od Meljaka. Bataljon se morao povući prema Skeli. U toku ove borbe ubio je 12. a ranio više neprijateljskih vojnika.¹⁹⁸

Šesnaesta divizija je u 16,15 časova dobila od Štaba Korpusa raspored za prebacivanje u Srem sa prostora Skela—Brgulice—Grabovac. Prispevši u rejon sela Skele, 1. brigada je naišla na teške borbe koje je 2. brigada vodila sa jakim nemačkom kolonom od oko 2.000 vojnika. Brigada je u toku pristizanja uputila dva bataljona u pravcu Grabovca, a druga dva su iz pokreta uletela u borbu oko Skele. Borbe sa brojno jačim neprijateljem trajale su do u kasnu noć.

Brigada je uporno nastojala da ovu snažnu grupu razbije, uništi i onemogući joj prilazak Savi. Bio je to »krkljanac«, prava »kasapnica«. Bataljoni i čete 1. brigade upadali su u nemačke kolone, presecali ih, razbijali i opkoljavali, ili sačekivali. I Nemci su bili uporni. Pojavljivali su se svakog časa iza leđa nekoj jedinici. Jedna grupa Nemaca, jačine čete, probila se prema Štabu Brigade, druga je naišla na četu koja je delila ručak, jedna jaka nemačka grupa došla je iza leđa 3.

Štab 3. bataljona u Sretnu

bataljona i potisla ga u baru kraj Save. Voja i Lala, dečaci iz Omladinske čete, noseći izveštaj komandantu Brigade, naišli su na petnaestak Nemaca. Zaseli su na drum i naterali ih da se povuku, a zatim su, kao da se ništa nije desilo, odneli izveštaj svome komandantu, ne govoreći mu ništa o susretu sa Njemcima. Ipak, Nemci su uspeli da sa jačim snagama prodru u selo Skelu.

Položaji jedinica 16. divizije konsolidovani su oko 22 časa, pa su krenule u napad na neprijatelja. Prva brigada je orijentisana prema neprijatelju u selu Skela, a 2. prema neprijatelju u Grabovcu. Artiljerijske jedinice Crvene armije, koje su bile pridodate Korpusu, izvršile su prethodno pripre-

mu za napad na selo Skelu. Zatim je 1. brigada krenula sa sva četiri bataljona. Nemci su očajnički pružali otpor i Brigada je celu noć vodila vanredno teške borbe. Ipak do zore 20. oktobra Skela je bila oslobođena a neprijateljska grupa od 500 do 600 nemačkih vojnika bila je razbijena i većinom uništena.

Nemačka kolona od oko 4.000 vojnika, koja se probila iz obruča kod Ripnja, nije uspela da se kod Skele prebaci u Srem. Od momenta njenog proboja iz obruča, jedinice 12. korpusa uništile su oko 1.000 njenih vojnika. Preostalih 3.000 odbačeni su prema Koceljevu gde ih je prihvatila jedna nemačka jedinica iz šapca.

U toku noćne barbe, a još više u toku sutrašnjeg dana, 21. oktobra, u trouglu Skela—Brgulica—Krstika nalazile su grupe od po 40 do 50 nemačkih vojnika. Jedinice Brigade su svaku ovu grupu, čim bi je primetile, napadale, uništavale ili zarobljavale

Uroš Šuljmanac, komandir čete toga se seća ovako:

Posmatrali smo sa komandantom 3. bataljona Rašom Lazarovom poprište borbi. Iznenada se stvorio jedan dvanaestogodišnji dečak u seljačkoj nošnji i izdaleka vikao:

— Cika partizani, kod nas u kući su Švabe, dete im njihovo!

Dodao je još da ih je trojica, da su tražili da jedu i da ga je otac njima poslao. Raša je odredio mene i dva borca i sva četvorica smo potrčali kući. Borce je poslao na prozore, mene na vrata, da ga štitim, a sam pažljivo ušao u sobu. Odmah sam čuo kratak rafal pikavca, a zatim je nastala tišina. Kratko vreme sam čekao, pa bojeći se da rafal nije ispaljen na Rašu, ušao sam u sobu. Obradovao sam se kad sam vidio Rašu živog, kako se guša sa jednim Švabom. Druga dvojica su ležali mrtvi. Švaba je od Raše bio daleko viši, krupniji i snažniji, i Raša je stežući Švabu za grlo, prosto stenjao. Pošao sam sa nožem Švabi iz leđa, da pomognem Raši. Raša je primetio i doviknuo mi:

— Idi na stražu — prstima ću ga udaviti!

Ipak sam ostao u sobi i čekao. Raša ga je, zaista, »prstima« udavio. Kod Švabe smo našli kesu povadenih zlatnih zuba. Jedan borac se našalio da će posle rata od ovih napraviti sebi zlatne zube. Raša je planuo, zavitlao kesu u baru i rekao:

— E, vala nećeš od opljačkanog, pa makar ih nikakve nismo imali.

Bile su to česte, kratke, ali žestoke »borbe u susretu«, kada se na obe strane zna da je protivnik blizu, ali se ne zna sa koje će strane i kada naići. Zbog toga su gubici u jedinicama bili relativno veći nego što bi trebalo. U toku 20. i 21. oktobra u borbama oko Skele su poginuli: Predrag Večerinac, polit, komesar čete, Petar Sekulić, desetar, borci: Živan Englendžija, Mujo Levak, Dušan Nežnanović, Sava Crnobrnja, Bogoljub Kovačević, Dragan Čugurović, Milenko Vukašino-već, Stevan Cerevicki, Ivan Hornjak, Omer Popović, Nikola Maletić, Rada Vučetić, živoin Tomić, Spasa Živanov, Stevan Popović, Miloš Čoban, Jovan Rapirski i Aleksandar Dikić.

Toga dana poslepodne 1. brigada je smeštena u Skelu sa zadatkom da uspostavi vezu sa Sremom i obezbedi čamce.

Dvadeset prvog oktobra u 17,15 časova Štab 12. korpusa izdao je svojim divizijama zapovest za potpuno oslobađanje Vojvodine:

1) Jedinice našeg korpusa otpočće odmah po prijemu naređenja forsiranje reke Save u cilju sečenja komunikacija Zemun—(Sremska) Mitrovica, sadejstva za oslobađanje Zemuna i potpunog uništenja neprijateljske grupacije u Sremu. Prelaz preko Save i naredne borbe vršiti pod parolom: »Napred za oslobađanje Vojvodine«.

2) XVI divizija, u sadejstvu sa 117. protivtenkovskim pukom i 563. bacačkim pukom pod komandom pukovnika Bilahtina, forsiraće Savu na sektoru s. Skele i prodiraće opštim pravcem: Kupinovo—Ašanja—Deč—Vojka—Stara Pazova...

3) XXXVI divizija, u sadejstvu sa 374. protivtenkovskim pukom, 140. bacačkim pukom i 221. haubičkim pukom, pod komandom pukovnika Usika, forsiraće Savu na sektoru Umke i prodiraće opštim pravcem: Jakovo—Surčin—Dobanovci...

4) XI NOU divizija prebaciće se preko Save kod Umke po prebacivanju jedinica XXXVI divizije. Po ovladaivanju sektora Surčin—Dobanovci od strane XXXVI divizije, XI divizija će prodreti pravcem Dobanovci—Batajnica...

5) XXVIII NOU divizija ostaće na sektoru Obrenovac—Umka kao opšta rezerva našem korpusu...

Ujutru 22. oktobra 1. vojvodanska brigada prva se prebacila skelom i čamcima preko Save između Skele u Kupinova. Ubrzo su jedinice Crvene armije na ovom mestu postavile pontonski most. Na liniji Kupinovo—Ašanja Brigada je obrazovala mostobran za prebacivanje ostalih jedinica.

Toga prepocLneva močvarne vrbake južnog Srema pritis-
kala je gusta magla. No takvo tmurno, jesenje vreme nimalo
nije smetalo prazničnom raspoloženju koje je vladalo među
brigadirima. Najzad je u Srem stigao veliki praznik. Široko
otvorenih, a i suznih očiju, borci su pokušavali da pogledom
prodru kroz maglu, tražeći tamo negde tornjeve svojih sela.
Lica i oči u svakog borca sijala su radošću i uzbuđenjem. Iz
vrbaka i sa sporednih putanja počele su se pojavljivati ljudi
i žene, poneka i sa crnim maramama. To su bili rođaci, očeви
majke boraca. Oni su tražili, raspitivali su se za svoje najmi-
lije. Pojavila su se i deca iz okolnih sremskih sela. Ona su
bila bezbrižna i radosno skakutala oko boraca. Devojčice i
dečaci su neumorno pevali. I na licima vernih prijatelja i
saboraca iz drugih krajeva zemlje blistala je sreća. I oni,
mada još daleko od svoga zavičaja, radovali su se i učestvo-
vali u sreći Sremaca.

*Referent brigadnog saniteta
Milena Vozarević i njen zame-
nik Smilja Pužić*

Toga dana u 17 časova po podne Brigada je krenula pre-
ma selu Šimanovcima, u kojem su se nalazile nemačke snage
sa dva tenka i nešto motorizacije. Dva bataljona 1. brigade
napali su ih iste noći i posle duže borbe uspeli da ih prote-

raju u pravcu Prhova. U toj borbi ubijeno je oko 15, a zarobljeno 6 neprijateljskih vojnika. Zaplenjena su 2 šarca, 1 zbrojovka i 1 motocikl. Brigada je imala 2 mrtva i jednog ranjenog borca. Poginuli su Luka Čolaković i Jefta Rad. Brigada je 23. oktobra, ostavivši privremeno svoja dva bataljona u Šimanovcima da vrše obezbeđenje od Prhova, sa druga dva ušla u Krnješevce, odakle je preduzela obezbeđenje od Vojke i Stare Pazove. Zatim se Brigada oko 13 časova prebacila u selo Popince. Prva četa 3. bataljona je u toku noći proterala neprijatelja iz sela Petrovaca, a ujutru 24. oktobra cela se Brigada smestila u Petrovce. Tu je zauzela položaje prema Putincima, u kojima su se na železničkoj stanici nalazile utvrđene neprijateljske snage. Neprijatelj je istog dana vršio pokušaje da iz železničke stanice napadima na položaje jedinica Brigade odbije Brigadu od železničke pruge."

OSLOBODENJE RUME

Da bi usporio nastupanje jedinica 1. armijske grupe, koja ga je posle oslobodenja Zemuna i okoline u stopu gonila prema Rumi i Sremskoj Mitrovici, neprijatelj je organizovao odbrambenu liniju ispred Rume na kanalu Jarčina. Ona se protezala kanalom od sela Jarka preko sela Dobrinaca, Petrovaca i Putinaca sve do Fruške gore. Neprijatelj je te položaje zaposeo sa 1.500 do 2.000 vojnika. Pomenuti položaji su uz to bili i vrlo dobro fortifikacijski uređeni, a i pogodni za odbranu.

Jedinice 12. korpusa su 24. oktobra stigle pred ovu liniju. Prva brigada je istoga dana počela da napada selo Putince, dok je 4^a brigada preduzela napad na selo Dobrinca. Neprijatelj je na položajima ispred 1. brigade bio veoma agresivan. Tokom celog dana činio je iz bunkera i rovova ispade, koje je uspešnom vatrom pomagalo njegovo minobacačko i artiljerijsko oružje. Bataljoni 1. brigade su sa položaja između Petrovaca i Putinaca uspešno ali sa velikim naporima odolevali ovim neprijateljskim napadima i čvrsto držali svoje položaje. Sledeće noći neprijatelj je uspeo da preduhitri napade jedinica 16. divizije. Cele te noći između 24. i 25. ok-

tobra vodile su se oštre borbe, često čak i prsa u prsa, potpomogane sa obe strane snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Prva i 4. brigada su na svome sektoru nanale neprijatelju ozbiljne gubitke. Dvadeset petog oktobra jedinice 1. brigade preduzele su nov napad na Putince. U ovom napadu, kao pomoć Brigadi, učestvovala su dva bataljona 2. brigade, dve sovjetske baterije: jedna sa topovima 76 mm a druga sa topovima od 45 mm. Tačno u podne počela je artiljerijska priprema. Posle izvesnog vremena Štab Divizije je zaustavio napad, jer se nije odvijao po predviđenom planu.

Prilikom ovih borbi Nemci su u jednom snažnom naletu uspeli da potisnu delove 1. i 2. brigade. Sasvim udesno na vatrenom položaju, iza poslednjih kuća, isturena prema Putincima, pred kanalom, ostala je sovjetska baterija opasno ugrožena. Nemci su se približili bateriji na odstojanje od oko 150 metara. Ali tada je samoinicijativno nastupila Omladinska četa. Dečaci i devojčice koji su uznemireno preko plotova posmatrali ovu situaciju izleteli su iz sela i poseli položaj oko baterije i istovremeno otvorili brzu paljbu po Nemcima. I posada baterije takođe je otvorila efikasnu vatra kartečom. Neprijatelj je odbijen i vraćen u Putince, ali je poginuo mladi Slovak iz Šida, bombaš Janko Andrija Šuster. Dečaci su posle toga govorili: »Eto, a ne daju nam u borbu«.

Ponovni napad počeo je istoga dana u 18. časova. Izvršena je temeljita artiljerijska i minobacačka priprema. Zatim su bataljoni 1. vojvodanske u snažnom naletu isterali neprijatelja iz rovova i prodrli u selo.²⁰⁰ Domaći Nemci minirali su kuće, podrume i ambare, poubijali svinje i polili ih hlornim krečom. Vrata na kućama i prozore, burad i drugo minirali su minama iznenađenja. Pri povlačenju, Nemci su specijalnom napravom zakačenom za lokomotivu kidali pragove železničke pruge, pri čemu su šine potpuno deformisane. Želeli su da za sobom ostave pustoš.

Padom Putinaca ugrožen je neprijatelj i u Dobrincima, na koje je 1. brigada počela da vrši frontalni bočni pritisak, pa je neprijatelj bio prinuđen da napusti i ovo značajno uporište. Tako je 26. oktobra izjutra neprijateljski front na Jarčini bio probijen i time otvoren put za Rumu. U ovim bor-

bama ubijeno je 25 neprijateljskih vojnika, a otprilike toliko je i ranjeno.²⁰¹ Prva brigada imala je 9 poginulih i 40 ranjenih boraca. Poginuli su: Andrija Šuster, Radovan Petković, Marko Bugarov, Bogoljub Ivantić, Slavko Bogićević, Luka Smuđa, Lazar Gavrilović, Jano Panic, Vlada Kolić i Bogdan Lader.

U daljem gonjenju neprijatelja Brigada je stigla sa južne i jugoistočne strane na dva kilometra pred Rumu. Neprijatelj je tu uspeo da jakim topovskom i minobacačkom vatrom zaustavi njeno dalje napredovanje.

I 11. divizija je probila neprijateljske položaje na Jarčini, zauzela Jarak i prodirala dalje prema Sremskoj Mitrovici. Trideset šesta divizija zauzela je Irig i sa svojom 5. brigadom zaposela sa severa i severoistoka prilaze Rumi.

Dvadeset šestog oktobra oko 14 časova 16. divizija otpočela je napad na Rumu, u kojoj se u to vreme nalazilo oko 4.000 Nemaca, ljotićevara, nedićevaca i ustaša. Napadu na Rumu prethodila je artiljerijska vatra i vatra iz »Kačuša«. Prilaz gradu bio je otvoren i ravan. Zbog toga je napad po danu bio spor i neravnomaran. Neprijatelj je na ivici grada stigao da iskopa i učvrsti rovove bunkere, koji su bili načičkani automatskim oružjem.

Sa ovih dobro učvršćenih položaja neprijatelj je uspeo da zaustavi dva dnevna napada brigadira i da oba puta natera Brigadu da se vrati na polazne položaje. Prvi noćni napad, koji je počeo u 21 čas, takođe nije imao uspeha, mada je bio dobro organizovan i mnogo jači od prethodnih. Tek novim jurišima, koje su brigadiri preduzimali 27. oktobra oko 3 časa, neprijatelj je bio izbačen iz prvih rovova, a odmah zatim počeo da se povlači, ne pokušavajući da u samom gradu pruži otpor. Oko 5 časova toga dana 16. divizija je potpuno ovladala Rumom i nastavila gonjenje neprijatelja do iza Vognja. Do 10 časova delovi 1. brigade iskopali su rovove zapadno od Vognja, prema Sremskoj Mitrovici. Glavnina Brigade se radi odmora i sređivanja smestila u selo Voganj.

U Rumi je 1. vojvođanska brigada, od prvih kuća pa kroz celu glavnu ulicu, nailazila na postavljene stolove sa pečenim mesom, kolačima, vinom i rakijom — sve da se pošluže oslobodioci. Mi smo bili oduševljeni, a sovjetski oficiri i vojnici su izjavili da tako nešto nisu doživeli tokom ra-

ta. Priznali smo, nismo ni mi. Da odmah kažem, u Laćarku su žene i devojke, pored ponuda, na blatnjavu kaldrmu, kuda su prolazili bataljoni 1. vojvodanske, prostirale devojačku spremlu: dunje, jorgane, čaršave i čilime. To stvarno nigde nismo doživeli. Borci krajiških, srbijanskih, ličkih i drugih jedinica koje su se borile na Sremskom frontu, tvrde da nigde nisu naišli na prijem, pomoć i pažnju kao u Sremu.²⁰²

U napadu na Rumu borci 1. brigade ubili su 15 neprijateljskih vojnika, a zarobili 5 Nemaca i 25 Italijana. Tu je zaplenjeno nešto ratne spremlle. Brigada je imala 8 poginulih i 6 ranjenih boraca. Poginuli su: Živan Mihajlović, Radisav Dubajić, Jakob Haloš, Svetozar Ilić, Dragutin Ban, Vilim Mejhendić, Jovan Maletić i Koleda Sombarda. Prva brigada i sve jedinice 12. korpusa bile su teško zamorene petodnevniim napornim marševima i borbama. Zbog toga je Štab Korpusa zatražio da dalje gonjenje neprijatelja preuzmu druge jedinice.

U Vognju je 1. brigada bila u toku 27, 28. i 29. oktobra na odmoru. Druga i 4. brigada odmarale su se istovremeno u Rumi.

Prva brigada posle primanja sovjetskog naoružanja kod Sombora

Borba u Beogradu i sadejstvo sa jedinicama Crvene armije predstavljali su veliko borbena i organizaciono iskustvo za sve jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Radi daljeg usavršavanja organizacije i povećanja borbene spremnosti 1. brigade još 20. oktobra preduzete su izvesne organizacione mere i kadrovske promene. Za intendanta 1. brigade postavljen je Steva Večerinac, a za članove intendanture Čeda Dimitrijević i Zoran Banjanac. Staranje o naoružanju i briga o oružju i municiji preneti su sa intendanture na novu organizaciju — rukovaoca ubojne opreme. Dvadeset prvog oktobra postavljen je za zamenika komandanta 16. divizije major Ilija Bogdanović, dotadašnji komandant 1. brigade. Posle prvog komandanta Marka Peričina Kamenjara, Brigada se i sada ćutke, bez pompe, oprostila i od drugog komandanta čiče, koji je bio dostojna zamena legendarnom Kamenjaru. Strog, ozbiljan i pravičan, čiča je uživao među borcima veliki autoritet i ljubav. Za novog komandanta Brigade postavljen je kapetan Žika Stojšić, dotadašnji zamenik komandanta Brigade. Istoga dana izdao je naređenje da se u okviru sanitetske službe formiraju pri Diviziji sanitetske čete a pri brigadama vodovi za izvlačenje ranjenika, s tim što bi ove čete i vodovi bili sastavljeni isključivo od boraca, muškaraca. Vodovi za izvlačenje ranjenika trebalo je da imaju po 15 boraca. Time su fizički slabe devojke, nakon tri godine uspešnog izvlačenja ranjenika sa vatrene linije, u ratu najtežeg i najodgovornijeg posla, imale da budu toga oslobođene. Međutim, one su i dalje ostale u streljačkom stroju, pa prožete odgovornošću i samopožrtvovanjem, nisu dozvoljavale da neko sa vatrene linije izvuce neprevijenog ranjenika. One su ga previjale na licu mesta, ili same izvlačile i prenosile na neko skrovitije mesto, da bi ga tamo previle. Uostalom, to niko ne bi mogao da uradi tako dobro kao one.

Na dan 28. oktobra 1. brigada je brojala 1.255 boraca muškaraca i 129 boraca drugarica — ukupno po spisku 1.384 borca.

OSLOBOĐENJE SREMSKE MITROVICE

Neprijateljske snage su posle povlačenja iz Rume organizovale i zaposele novu odbrambenu liniju: Vrdnik—Jazak—Bešenovo—Veliki Radinci—Sremska Mitrovica. Na ovoj

liniji nalazili su se delovi 117, 118. lovačke, 1. brdske divizije, delovi 7. ustaško-domobranske brigade, jedan puk Srpskog dobrovoljačkog korpusa (ljotičevaca), nešto nemačke Hilfs policije, kao i 25 tenkova i dosta kamiona. Ukupna snaga neprijatelja iznosila je 12.000 vojnika. U prednjoj liniji nalazilo se 5.000 do 6.000 neprijateljskih vojnika.

Dvadeset sedmog oktobra u 15,20 časova Štab 12. korpusa izdao je zapovest svojim divizijama za napad na ove neprijateljske položaje.

Jedanaesta divizija sa sovjetskim artiljerijskim pukovima i 87. gardijskim minobacačkim pukom (»Kačuše«) da napadne neprijateljski garnizon u Sremskoj Mitrovici, 36. vojvođanska divizija da napadne neprijateljske snage u Vrdniku i Jasku, a 6. proleTERSka divizija da sa 9. i 10. vojvođanskom brigadom zauzme Velike Radince i da preko Čalme prodre na zapad, sa ciljem da izbije na liniju Ilok—Šid—Rača, i da preseče drum Šid—Sremska Mitrovica. Šesnaesta divizija je ostavljena i dalje na odmoru u rejonu Vognja, s tim što je služila kao rezerva Korpusu.

Napad 11. divizije na Sremsku Mitrovicu počeo je 28. oktobra u 4 časa izjutra. Međutim, ova divizija nije uspela da oslobodi Mitrovicu ni toga dana, ni sledeća dva dana, mada je vršila nekoliko juriša. Ni 6. proleTERSka, a ni 36. divizija takođe nisu postigle očekivane uspehe. Neprijatelj se i dalje zadržao u Velikim Radincima, Šuljmu i Bešenovu.

Štab 12. korpusa je 30. oktobra naredio ponovni napad na celom frontu, s tim što će 16. divizija smeniti 11. u napadu na Sremsku Mitrovicu. U zapovesti 16. divizije stajalo je, između ostalog: »Mora svaki naš borac sa ponosom da krene na svoj zadatak, jer se očekuje na 16. slavnu diviziju, koja treba da oslobodi grad«.

Napad su vršile 1. i 4. brigada. Druga brigada je bila u divizijskoj rezervi. Obe brigade napadale su grad sa istočnih prilaza. Prva je napadala južno od druma Ruma—Sremska Mitrovica, do reke Save, a 4. je dejstvovala severno, do železničke pruge, uključujući i železničku stanicu.

U centru grada nalazilo se oko 1.600 vojnika, a u sporednim ulicama bilo je postavljeno 7 protivtenkovskih i 5 protivavionskih topova.

Prva vojvođanska brigada dobila je uputstvo da u ovom napadu koristi iskustvo koje je stekla u ranijim operacija-

ma, to jest da jače neprijateljske utvrđene čvorove, koje ne bi mogla brzo da likvidira, blokira sa slabim snagama, a da sa jačim produži nadiranje prema centru grada.

Napad na Sremsku Mitrovicu počeo je 30. oktobra u 21 čas. Posle snažne vatre »Kaćuša« bataljoni 1. brigade poneti saznanjem da oslobađaju glavni grad svoga Srema, izvršili su snažan juriš na rovove ispred grada. Neprijatelj se, međutim, žilavo branio. Bilo je nemoguće potpuno ga isterati iz rovova i prodreti u grad. I sledeća dva juriša, mada mnogo temeljitije pripremljena i odlučnija, nisu imali uspeha. Nekim delovima Brigade polazilo je za rukom da se probiju kroz rovove i da zauzmu poneku kuću na ivici grada, ali je neprijatelj smišljeno ubacivao rezerve na svoje slabe tačke i protivnapadima uspevao da bataljone vrati na polazne položaje. Neprijatelj je te noći na pravcu napada 1. brigade imao oko 30 vojnika ubijenih, a toliko i ranjenih. Brigada je imala 2 poginula i 16 ranjenih boraca.

I celog sledećeg dana 31. oktobra Brigada se još nalazila na polaznim položajima sa kojih je stalno bila u kontaktu sa neprijateljem. Tokom dana Štab 16. divizije dobio je n? ređenje da povuče svoje brigade sa blokade Sremske Mitrovice i da se spremi za prebacivanje u Mačvu. To naređenje bilo je veoma neprijatno rukovodiocima Brigade — Sremcima, jer su smatrali da povlačenje i ostavljanje drugima oslobođenja Sremske Mitrovice dovodi u pitanje njihov prestiž. Jedinice 21. divizije, koje su dobile zadatak da smene 16. diviziju, trebalo je da stignu do podne 1. novembra. Znači, do toga vremena moglo se još jednom pokušati da se snažnim naletom Sremska Mitrovica oslobodi. Te noći 1. i 4. brigada su ponovo na svoju inicijativu prešle u napad sa istih položaja. Ovom novom napadu neprijatelj više nije pružao onako snažan otpor kao prethodne noći. Brigade su do jutra 1. novembra uspele da proteraju neprijatelje iz grada i da grad konačno oslobode. Goneći neprijateljske jedinice dalje, brigadiri su oslobodili i obližnje selo Lačarak i tako stigli do kanala iza Lačarka, na kojem je neprijatelj bio zauzeo nove odbrambene položaje. Brigada je ostala na ovim položajima i napadala neprijateljske položaje sve dok je nije zamemila 21. divizija.

U toku noćnih borbi između 31. oktobra i 1. novembra borci Brigade su na svome sektoru napada ubili pet i zaro-

bili 35 neprijateljskih vojnika. Zaplenjeno je 30 pušaka, 2 puškomitraljeza i 300 pari vojničke odeće i obuće.²⁰³ U borbama za Mitrovicu i Laćarak poginulo je 7 boraca. Poginuli su: Milan Radosavac, Milan Čugalj, Ljuba Nolin, Jovan Ugarković, Sava Ćirić, Đorđe Arambašić i Jovan Volić.

I ostale jedinice Divizije imale su toga dana uspeha, jedinice 6. proleterske divizije zauzele su Velike Radince, dok je 36. divizija zauzela Šuljam i Bešenovo.

Štab 12. korpusa tražio je od Štaba 1. armijske grupe da pošalje neku drugu diviziju, koja bi nastavila gonjenje neprijatelja prema Martincima, kao i da 16. divizija ne ide u Mačvu. U ovom zahtevu Štab je istakao da su jedinice 16. divizije u borbama za Rumu i Sremsku Mitrovicu pokazale silnu borbenost, upornost, junaštvo i polet.

Prema naređenju Štaba 1. armijske grupe, jedinice 11. i 16. divizije povučene su istoga dana na odmor, dok su ostale jedinice preuzele njihove položaje.

Komandant 3. armije general-potpukovnik Košta Nad na Dravi

Sledećih pet dana 1. brigada se odmarala i sređivala u Sremskoj Mitrovici i Laćarku, ali je istovremeno držala položaje na Generalnom kanalu. Posle više od dve godine, ovo

je bio prvi odmor brigadira među svojim. U toku tih dana izvršene su izvesne kadrovske promene. Za novog načelnika štaba Brigade postavljen je Nikola Milosevic, a za zamenika komandanta Brigade Dušan Cosič. Preduzet je obiman i temeljit rad na borbenoj obuci novih boraca i političkom obrazovanju. Istovremeno je reorganizovan i sistem veza. Sada je bilo obavezno da se u kantomanu i na položajima vrši povezivanje telefonskim linijama štaba Brigade sa štabovima bataljona.

Još dok je pružao otpor jedinicama 1. armijske grupe sa položaja na Jarčini, u Rumi i Sremskoj Mitrovici, neprijatelj je u svojoj pozadini, od linije Ilok—Erdevik—Kuzmin—Martinci prema zapadu izgrađivao uzastopne položaje po dubini, nameravajući da od leve obale Save pa do desne obale Dunava stvori čvrst i neprobojan front. Ispred ove linije neprijatelj je držao još samo nekoliko isturenih odbrambenih punktova u selima Divoš, Calma, Bingula i na nekim tačkama Fruške gore.

Proslava dvadesetsedmogodišnjice oktobarske revolucije počela je u Sremskoj Mitrovici uoči te godišnjice svečanom bakljadom. Učestvovao je i 2. bataljon 1. brigade. Na sam dan praznika, 7. novembra, na Vašarištu su u 9 časova bile postrojene 1, 2. i 4. vojvođanska brigada. One su paradnim maršem prodefilovale kroz grad. Narod je svoje oslobodioce pozdravio oduševljeno.²⁰⁴

Kao i prethodne godine pred Brčkom, neprijatelj ni ove godine nije hteo da dozvoli borcima 16. divizije da praznik velike revolucije proslave bez borbe.

Sedmog novembra u 4 časa ujutru on je na celom frontu u Sremu preduzeo napad. Najjači pritisak bio je na pravcu Calma—Mandelos. Neprijatelj je sa 16 tenkova i jakim artiljerijom uspeo da potisne 5. vojvođansku i 4. ličku brigadu i da zauzme Mandelos i pređe preko mandeJoskog kanala. U protivnapad su odmah krenule jedinice 1. proleterskog korpusa i ruska avijacija. Razvile su se teške borbe. Prodor je zaustavljen. Sa zapadne strane Mitrovice neprijatelj nije pokazivao neku ozbiljniju aktivnost.

Dok je narod u Sremskoj Mitrovici pozdravljao svoje brigadire, neprijatelj je na grad ispalio nekoliko topovskih

granata. Stvoren je utisak da neprijatelj namerava da napadne Sremsku Mitrovicu. Zbog toga je Štab Divizije, čim je završen defile brigada, uputio 4. vojvodansku prema Velikim Radincima, a 2. da zauzme položaje severno od Sremske Mitrovice. Prva vojvodanska brigada ostala je toga dana u gradu da sa narodom završi veliko slavlje.

Da bi obezbedio Sremsku Mitrovicu i proterao neprijatelja sa zauzetog terena, Štab 12. korpusa prekinuo je odmor 16. divizije i naredio joj da izađe na položaje. Sedmog novembra oko 19 časova 1. vojvodanska brigada izašla je iz Sremske Mitrovice i rasporedila se u Velikim Radincima. U toku noći između 7. i 8. novembra jedinice 16. divizije zaposle su položaje na liniji Ležimir—Mandelos—Veliki Radinci. Prva brigada se nalazila na levom krilu, nekoliko kilometara sa obe strane druma koji vodi od Calme prema Velikim Radincima. Na sektoru Brigade nalazila se i baterija sovjetskih topova, a u Velikim Radincima divizion »Kačuša«. Ispred položaja 1. brigade nalazilo se oko 4.400 nemačkih vojnika, 20 tenkova i nekoliko topova.

Bataljoni 1. brigade su odmah po izlasku na položaje zametnuli borbe sa neprijateljem. Četvrti bataljon je to popodne oko 18 časova preduzeo nasilno izviđanje u pravcu Mandelosa. Jedan čas kasnije i 1. i 2. bataljon su, uz sadejstvo »Kačuša«, napali glavnu otpornu tačku neprijatelja — kotu 122, koja se nalazila na raskršću drumova Mandelos—Sremska Mitrovica i Calma—Radinci. Tokom noći bataljoni su vodili žestoke borbe i uspeli da isteraju neprijatelja iz Mandelosa i nateraju ga na povlačenje prema Calmi. Takođe je slomljen otpor i na koti 122, pa se i odavde povlačio prema Calmi. Iz Brigade je u ovoj borbi poginuo samo zam. polit, komesara čete Sava Birov.

Goneći neprijatelja, 2, 3. i 4. bataljon 1. brigade stigli su 9. novembra izjutra do Calme. Napad na Calmu počeo je u 5 časova toga dana. Ubrzo je i ovo zloglasno uporište domaćih Švaba i okupatora bilo zauzeto, a za njim uskoro i Bingula. Brigada je odmah izvršila obezbeđenje od Kuzmina i 10. novembra provela na tim položajima kao — divizijska rezerva.²⁰⁵ Druge dve brigade napadale su neprijatelja na

pravcu Erdevika. Nemačka artiljerija je celoga dana tukla položaje 1. brigade.

Desetog novembra 2. i 4. brigada zauzele su Ležimir i Stari Divoš. Time je Korpus, uglavnom, izbio pred utvrđenu neprijateljsku liniju Ilok—Erdevik—Kuzmin—Martinci. Za napad na ovu liniju bilo je potrebno više artiljerije, tenkova i aviona. Taj sektor pripao je 1. proleterskom korpusu.

peti deo

PRVA
VOJVOĐANSKA BRIGADA
U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA
JUGOSLOVENSKE ARMIIJE

Cela Vojvodina, sem zapadnog dela Srema, bila je do početka novembra oslobođena od okupatora. Na teritoriji Bačke i Banata bila je formirana Vojna uprava, koja je sa narodnooslobodilačkim odborima, Narodnim frontom i ostalim oslobodilačkim organizacijama pod parolom »sve za front — sve za pobedu« vršila intenzivnu mobilizaciju ljudskih i materijalnih rezervi ovih oblasti. Mobilizacija ljudstva za jedinice narodnooslobodilačke vojske odvijala se uspešno, pa su sve jedinice na teritoriji Vojvodine vrlo brzo popunjene do formacijskog broja. Glavni štab Vojvodine je 31. oktobra formirao i treću vojvođansku — 51. diviziju. Novoformirana divizija je već 11. novembra počela da deluje zajedno sa delovima 3. ukrajinskog fronta Crvene armije na proboju neprijateljskog fronta na Dunavu.

Jedanaestog novembra naređeno je 16. diviziji, dok je vodila borbe u rejonu Sremske Mitrovice, da se prebaci na prostor Sremski Karlovci—Beočin—Čerević. Dok se Divizija kretala na izvršenje ovog zadatka, stiglo joj je novo naređenje, prema kojem je trebalo da se potpuno stavi pod komandu Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i da se prebaci u Novi Sad.²⁰⁶ I 36. divizija takođe je stavljena pod komandu Glavnog štaba Vojvodine, a 28. novembra privremeno je rasformiran štab 12. korpusa. Sada su sve vojvođanske jedinice bile pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine. Na čelu ovog štaba se nalazio od 25. septembra iskusni komandant, španski borac, general-lajtnant Košta Nađ.

U Novi Sad 1. vojvođanska brigada je stigla 12. novembra. Novosađani su primili toplo i sa velikim poštovanjem.

Prema novom naređenju, 16. divizija se 14. novembra prebacila u Sombor. U rejon Sombora stigla je i 36. divizija, a tu su se nalazili i pozadinski delovi 51. divizije i neke jedinice Crvene armije. Da bi se Sombor rasteretio, 1. vojvodanska je prebačena 16. novembra na Obzir salaše u blizini Sombora, gde je ostala sve do 30. novembra.⁷ Za to vreme je vršila obuku i odmarala se. Ovde je komandant Glavnog štaba Vojvodine predao odlikovanja istaknutim borcima i rukovodionicima, a novi borci su položili zakletvu.

Vojvodanske jedinice su se nalazile pred novim operacijskim zadacima, u kojima je trebalo da sadejstvuju sa jedinicama Crvene armije. Zbog toga ih je trebalo reorganizovati i osposobiti za što bolju operativnu i taktičku upotrebu. Obučavanje novog, uglavnom mladog boračkog sastava bio je u svim jedinicama stalan problem. Sada je on postao aktuelniji i komplikovaniji. Više od polovine sastava vojvodanskih jedinica su činili ne dobrovoljci, već mobilisani borci. Osim toga, u izgledu je bilo i preoružavanje ruskim oružjem koje jedinice još nisu imale, pa, razumljivo, nisu bile vične u rukovanju njima.

Za starešinski kadar, koji je u partizanskim uslovima ratovanja nesumnjivo bio iskusan i stručan, ovo preraščišćavanje jedinica u regularne snage i nove uslove ratovanja bilo je istovremeno i veliko iskušenje. Pre svega, asimilacija mobilisanih masa novih boraca i njihovo uključanje u tokove i već izgrađen i proveren karakter narodnooslobodilačke vojske, sada pri kraju rata, bio je veoma delikatan i odgovoran posao. Ništa manji problem nisu bili ni rukovođenje okru-pnjalim jedinicama, upotreba teškog i komplikovanog artiljerijskog i minobacačkog oružja, kao i manipulisanje komplikovanim sredstvima veza, bez kojih se dejstvo modernih jedinica nije moglo regulisati. Zbog svega ovoga svaki momenat predaha u okolini Sombora najintenzivnije je korišćen za savlađivanje pomenutih problema.

Borci su obučavani uglavnom na manjem broju automatskog oružja, koje je za ovu priliku dobiveno od jedinica Crvene armije. Pri Štabu Brigade održavani su kursevi za desetare, pri Štabu Divizije za vodnike i komandire četa, a pri Glavnom štabu Vojvodine za komandante bataljona i briga-

da. Od 6. januara 1945. do 17. februara 1945. niži oficirski kurs su pohađali Daine Banjeglav, zamenik komandanta bataljona, i komandiri četa Aleksandar Igrić, Miloš Vasić, Mića Alinčić, Radovan Đakonović, Lubomir Lučić, Steva Vojvodić i Vojislav Stanisavljević. Kursevi su organizovani i održavani u obliku vojnih škola, gde su slušaoci živeli potpuno vojnim životom.

U toku novembra 1. brigada je popunjena novomobilisanim ljudstvom, tako da je 28. novembra imala na spisku 1.825 boraca i oficira, od čega 126 drugarica. Brigada je od naoružanja imala: 408 pušaka raznih modela, 106 automata, 73 puškomitraljeza, 4 teška mitraljeza, 85 pištolja i 306 bombi. Brojno stanje stoke u Brigadi bilo je: 21 jahaćih, 68 tovarnih i 52 zaprežna konja. To je uglavnom bila laka i pokretljiva pešadijska brigada sa, prema partizanskim pojmovima, snažnim vatrenim naoružanjem. Oficirski i komandni kadar, koji je tokom dugotrajnih, teških borbi i napornih marševa bio proveren i naoružan bogatim iskustvom, imao je sve kvalitete da produži vođenje i komplikovanijih borbi. Istina, za ovo je bilo potrebno imati vremena — izvestan period prilagođavanja novim uslovima, metodima i sredstvima ratovanja. Teško naoružanje i specijalne jedinice bili su u sastavu Divizije. Šesnaesta divizija je, pored Štaba, Prateće čete i tri pešadijske brigade, u svome sastavu imala i: artiljerijsku brigadu (16 topova), dopunski bataljon, izviđačku četvu, četvu za vezu, bolničku četvu, inženjerijsku četvu, veterinarskog i sudskog referenta, kao i od ranije uhodane intendantske i sanitetske službe. Na dan 28. novembra 16. divizija je imala na spisku 6.037 boraca, podoficira i oficira (prema podacima od 9. novembra Divizija je imala 171 oficira i 151 podoficira).

Na ideološko-političkom uzdizanju ljudstva radilo se po planu koji su sačinili svi štabovi. Razvijane su i na posebnim priredbama i manifestacijama često dolazile do izražaja sklonosti pojedinaca ili grupa za pisanje, glumu, muziku, šah ili sport. Pokretač i nosilac kulturno-prosvetnog rada bila je omladinska, odnosno skojevska organizacija, koje je još u maju 1943. godine počela da izdaje list *Novo sunce omladine* koji je docnije prestao da izlazi. Brigadna organizacija omladine je novembarskih dana u okolini Sombora

počela ponovo da ga izdaje. Ovoga puta list je nosio naziv *Bombaš*. Imao je čak i do 24 šapirografisane stranice. Pored opisa pojedinih borbi u kojima je učestvovala 1. brigada, *Bombaš* je donosio i pesme, čiji su autori bili borci 1. brigade. List je u 6. broju doneo i neke odabrane misli iz *Suворovske škole o pobedi*. Ovde ćemo navesti neke strofe pesme *Na Pivi* nepoznatog autora. Pesma je posvećena »borcima 1. vojivođanske brigade koji su poginuli prilikom povlačenja proko Crne Gore«.

Smrti — veštice bedna — klekni u vrtloge Pive.
Naša je šutnja jača od tvojih šumnih reči.
Lažna je presuda tvoja — dela večito žive!
Nek mržnja sastavi usne. Mi moramo preći preko Pive.

Nećemo ostaviti mrtve, nećemo ostaviti žive.
Sve ćemo ih preneti preko — kroz hladni vrtlog,
Pive.

Pive. Nek besni smrt, nek srce lupa!
Ako treba umret, umret ćemo skupa.
Smrt—veštice bedna — klekni u vrtlog hladni,
Naša je šutnja jača od tvojih šumnih reči.
Mi ćemo sve savladati — umorni, gladni.
Al moramo preći.

A sutra — kada zraci kroz veo magle sinu
Kad povedemo zadnju našu ofanzivu,
U razbojničkoj špilji — u samom Berlinu
Osvetićemo Pivu...

U istom listu borac Timotić iz 3. bataljona 1. brigade opisuje u pesmi *Na Zelengori* susret sa skeletima boraca poginulih u petoj ofanzivi:

Kolona po jedan, povijena vetroni,
Kao senke u sivoj belini noći.
Partizani nemo i odlučno staju.
Tišina,
Hladnoća,
Vetar kobno huji.

Stoje crne senke.
Skidaju kape kao da se mole.
Vetar im šinjele zanosi,
Pognute glave kao da su krivi,
Nemo gledaju dole.
Pokorna svečanost, savladuje vetar.
Modri visovi ćute.
Tišina, hladnoća, vetar kobno huji,
Samo im usne šapuću:
Slava im. Slava...

Za dvadesetak dana bavljenja na Obzir salašima kraj Sombora, život Brigade se normalizovao. Novi borci su se uklopili u kolektivni život jedinica, ali stari borci, mada proređani, davali su ton svemu: borbenom oduševljenju, samopregoru, međusobnim odnosima i zabavi.

NA LEVOM KRILU TREĆEG UKRAJINSKOG FRONTA

Jedinice pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine trebalo je da, prema sporazumu sa Štabom 3. ukrajinskog fronta, obezbeđuju levi bok sovjetskih trupa na njihovom frontu u Mađarskoj. Ove vojvodanske jedinice imale su u isto vreme zadatke da pomognu 6. slavonskom korpusu da pojača pritisak na neprijateljske komunikacije u pozadini Sremskog fronta.

Od 11. novembra 1944. godine jedinice 51. divizije i 233. divizije Crvene armije vodile su teške borbe za proboj fronta na Dunavu i za oslobođenje Baranje. Krajem meseca otpor Nemaca u Baranji bio je slomljen, pa su ove divizije izbile na levu obalu Drave, oslobodile Baranju i prodrle u Mađarsku. Neprijateljske snage povukle su se delom preko Drave, a delom dublje u Mađarsku.

Glavni Štab Vojvodine je svojom naredbom od 29. novembra postavio svoje divizije na dogovorene odbrambene položaje. Trideset šesta divizija zaposela je levu obalu Dunava od Bačke Palanke do ušća Drave u Dunav. Pedeset prva divizija zaposela je levu obalu Drave od njenog ušća u Dunav do jugoslovensko-mađarske granice, a 16. divizija trebalo je

da posedne levu obalu Drave u produžetku 51. divizije kroz Mađarsku do Barca.

Trideseti novembar bio je poslednji dan odmora 1. vojvođanske na Obzir salašima. Toga dana Brigada je dobila novo rusko, uglavnom automatsko oružje: 26 protivtenkovskih pušaka, 20 bacača, 20 teških mitraljeza, 130 puškomitraljeza, 600 automata, 60 pištolja, kao i odgovarajuću količinu muni-

Položaj na Dravi. Napred zam. komandanta bataljona poručnik Ilija Podrašćić

cije za sva ova oružja.²⁰⁸ Prva brigada je istog dana krenula peške preko Sombora i stigla u Beždan. Tu se 1. decembra noću prebacila u Batinu. Nastavljajući pokret, Brigada je 2. decembra do 8 časova stigla u selo Kneževi Vinogradi. Ovako dug i naporan marš, po hladnom i kišovitom vremenu, bio je naročito težak za nove borce. Posle ručka i kraćeg odmora Brigada je nastavila pokret pravcem; Kozarac—Beli Manastir—Petlovac—Baranjsko Petrovo Selo, prešla jugoslovensko-mađarsku granicu i 3. decembra oko 17 časova preko Beremenda stigla u mađarski grad šikloš.²⁰⁵ Sutradan, 4. decembra, 1. i 3. bataljon sa političkim komesarom Brigade Jova-

nom Štokovcem, produžili su za Pečuj sa zadatkom da u tom gradu preuzmu vojnu vlast od jedinica Crvene armije i vrše-garnizonske službe u njemu.²¹⁰

U vreme dolaska ova dva bataljona u Pečuju je situacija bila skoro normalizovana. U gradu su se nalazile jedinice i jedan visoki štab Crvene armije. Završena su bila hapšenja neprijateljskih elemenata i izvršene potrebne konfiskacije. Magazini su bili prazni, proizvodnja i snabdevanje grada još nisu bili obnovljeni. Građani su se bili već navikli na crveno-armejske.

Dolazak bataljona 1. vojvodanske brigade izazvao je uzbuđenje i pometnju u gradu. Sve je bežalo sa ulica, zatvarale su se kapije, vrata i prozori. Cuo se samo neprekidni šapat: »Serbo komitači«. Očigledno, građani su bili obmanjivani hortijevskom propagandom, pa su očekivali teške represalije i osvetu zbog zločina mađarskih fašista u Bačkoj i Baranji. Izuzetak su činili građani jugoslovenskih narodnosti i lica sa posebnim propusnicama sovjetske komande.

Zimska patrola u porketu

Međutim, usled besprekornog ponašanja brigada, koji su preuzeli sve gradske straže i patrole, građani Pečuja su nakon dva dana, a i kasnije, stekli puno poverenje u jugoslovenske borce i često dolazili u komandu radi raznih molbi i žalbi. Ovi bataljoni zadržali su se u Pečuju do 18. decembra.

Radnički i revolucionarni pokret. Komunistička partija i SKOJ imali su pre rata među industrijskim i poljoprivrednim radnicima mađarske narodnosti u Jugoslaviji pristalica i članova. Članovi KPJ i SKOJ-a mađarske narodnosti pružili su tokom 1941. godine dostojan otpor fašizmu. Već 1941. godine u Bačkoj, gde je živelo najviše jugoslovenskih Mađara, bila je ubijena ili oterana u logore većina članova KPJ i SKOJ-a mađarske narodnosti. Samo poneki član KPJ ili simpatizer uspavali su da pojedinačno izbegnu okupatorski teror. Ovi ljudi su posle oslobođenja Bačke, zajedno sa ostalim progresivnim Mađarima, zatražili od Glavnog štaba Vojvodine da se od Mađara — dobrovoljaca formira jedinica Narodnooslobodilačke vojske. Dvadeset trećeg novembra 1944. godine Glavni štab Vojvodine odobrio je da se u Vojvodini formira Bataljon »Petefi«, u koji bi stupili Mađari kao dobrovoljci. Za komandanta ovog bataljona postavljen je Ištvan Varga, a za političkog komesara Ištvan Lerik. Ubrzo su u Bačku Topolu, gde je bio mobilizacioni centar ovog bataljona, počeli pristizati mađarski dobrovoljci. Oni su upućivani u 1. vojvođansku brigadu radi vojne obuke. Četvrtog decembra u šikloš je stigla prva veća grupa Mađara iz Bačke i Banata. Već sutradan tu je od ovih boraca formiran 5. bataljon 1. vojvođanske brigade. Njegovo ljudstvo bilo je smešteno u selo Lužok, gde je sa njim vršena intenzivna vojna i politička obuka. Ovaj bataljon je kasnije služio kao brigadna operativna rezerva, ali ni jednom nije učestvovao u borbi. U 1. brigadi ovaj bataljon je ostao do kraja decembra.

Drugi, 4. i 5. bataljon, intendantura, sanitet, tehnička četa i Štab 1. brigade prebacili su se 5. decembra prepodne u Harkanj, a već 6. decembra sve ove jedinice produžile su po teškom putu i rdavom vremenu pravcem Drava — Serdahe-lja—Baranja Hidvega—Vajslo do Lužoka. Tu je Brigada stigla na određeni sektor i smenila jedinicu Crvene armije na njenim položajima. Četvrti bataljon je na sektoru sela Vejti zaposeo položaje od sela Zalate na istok do sela Kiš St. Marton. Desno do Barča polazaje je držala 2. brigada. Drugi ba-

taljon postavljen je u selo Lužok u drugu odbrambenu liniju. U Lužoku su bili i ostali delovi 1. brigade, kao i 5. — mađarski bataljon.² Na položajima je uglavnom vladalo zatišje, sem što su češće vođeni artiljerijski i minobacački dvoboji preko Drave.

BORBE NA VIROVITIČKOM MOSTOBRANU

Podravina je nizija koja se pruža sa jugoistoka na severozapad između Drave i planina Krndije, Papuka, Bilogore i Kalnika. Kroz Podravinu, uporedo sa Dravom, prolazi druga po ekonomskom značaju magistrala u Slavoniji, drum i železnička pruga od Osijeka, preko Podravske Slatine, Virovitice do Zagreba, odnosno Varaždina. Podravina je relativno gusto naseljena — od 60 do 90 stanovnika na kvadratni kilometar.

U drugoj polovini 1944. godine u Slavoniji su dejstvovali 6. i 10. korpus Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Ove snage su početkom oktobra oslobodile Viroviticu i znatno proširile slobodnu teritoriju u Slavoniji. U to vreme oslobođena teritorija obuhvatala je veći deo Podravine i Moslavine i kao Celina doprinela na istoku do linije Našice—selo Moslovina, na zapadu — do bjelovarskog područja, a na jugu je obuhvatala područje Daruvara i Požešku kotlinu. Kada su 51. divizija i jedinice 3. ukrajinskog fronta izbile na Dravu, ova slobodna teritorija dobila je veoma važan operativni značaj, jer je u stvari predstavljala mostobran na Dravi. Proširivanjem ovog mostobrana bila bi pojačana bezbednost levog krila 3. ukrajinskog fronta. Zbog toga se 8. decembra u Viroviticu prebacio jedan puk 233. sovjetske divizije. Za jedinice Narodnooslobodilačke vojske proširivanje ovog mostobrana omogućilo bi da se pojača pritisak na zaleđenu Sremskog fronta, kao i da se skрати front na Dravi.

Prema naređenju Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, 16. divizija je 9. decembra počela da se prebacuje na desnu obalu Drave radi pojačavanja odbrane istočnog sektora virovitičkog mostobrana. Prvo se prebacila 2. vojvođanska brigada, 9. i 10. decembra, i odmah ujutru počela napad na selo Mos-

lavinu. Prebacivanje Brigade pomagala su teška oružja 1. i 4. brigade, koja su sa leve obale Drave tukla selo Moslavinu i Donji Miholjac. Drugi bataljon 1. brigade takođe je sišao na samu obalu reke, spreman da u pogodnom momentu i sam dejstvuje. Selo Moslavinu branila je jedna ustaška bojna od oko 600 ljudi i jedna četa nemačke Šuc-policije od oko 100 ljudi sa 4—5 teških bacača, jednim protivkolskim topom i nekoliko borbenih kola. Napad dva bataljona 2. brigade, mada su bili oslobodili dve trećine sela, nije uspeo. U toku napada u selo Moslavinu ustašama je stiglo pojačanje sa nekoliko tenkova. Sutradan, 11. decembra ujutru preduzet je i drugi napad sa druga dva bataljona, ali i ovoga puta bez uspeha. Neprijateljske snage čvrsto su se držale u svom utvrđenom punktu i posle nekoliko protivnapada uspele su da odbace bataljone 2. brigade prema Čadavici.

Trebalo je preduzeti i treći napad. Štab Divizije odlučio je da u borbu ubaci i 1. brigadu. U zapovesti od 13. decembra naredio je da se jedan bataljon 1. brigade postavi na drum između sela Moslavine i sela Viljeva i da na taj način spreči dolazak pojačanja neprijatelju i da onemogući izvlačenje neprijatelja u pravcu Donjeg Miholjca.²¹² Drugi bataljon trebalo je da preduzme demonstrativni napad na selo Viljevo, odnosno da nastoji da ga zauzme. Selo Viljevo zaposedala je nemačka Šucnpolicija i ustaše sa oko 350 ljudi. Napad na Viljevo i Moslavinu predviđen je za 22 časa 13. decembra.

Noću uoči 13. decembra i toga dana 2. i 4. bataljon prebacili su se preko Drave i do uveče stigli u Čadavicu. Zamoreni dugim maršem i prozebli na hladnom vremenu, bataljoni su u 18 časova krenuli na izvršenje zadatka. Sa južne strane zaobišli su selo Moslavinu i prišli drumu i Viljevu. Četvrti bataljon stigao je na drum tek oko pola noći, a 2. pred Viljevo pred zoru. U međuvremenu je u Viljevo stigla iz Donjeg Miholjca jedna neprijateljska kolona. Zbog toga je Bataljon odustao od napada na selo iz pokreta, već je preduzeo traženje pogodnijih položaja. Međutim, neprijateljska kolona se nije dugo zadržavala u Viljevu, već je produžila prema Moslavini.

Bez obzira na situaciju sa 1. prigadom, bataljoni 2. brigade napadali su u toku noći selo Moslavinu. I pored ogorčenih i velikih žrtava, nisu uspjeli da ga zauzmu. U zoru povukli su se u okolna sela.

Neprijateljska kolona, koja je sa tenkovima i kamionima prošla kroz Viljevo, mimoišla je izvan sela 2. bataljon i naišla svojim motorizovanim delom, na okuci ispred sela Moslavine, na zasedu 4. bataljona. Brigadiri 4. bataljona su snažnom vatrom iz protivtenkovskih pušaka zadržali neprijatelja. Tom prilikom uništena su jedna borna kola i jedan kamion. Neprijatelj je još nekoliko puta pokušavao da se motorizacijom probije prema Moslavini, ali ga je snažna odbrana 4. bataljona svaki put odbila.

Drugi deo neprijateljske kolone, koji se kretao na priličnoj udaljenosti iza prve, i u kojem je bilo oko 150 vojnika, dva tenka i dvoja borna kola, iznenada je napao oko 8 časova 2. bataljon u trenutku kada se ovaj pripremao da ipak napadne Viljevo. Neprijatelj se jednim delom svoje kolone naprimetno privukao na sto metara i napao bataljonsku komoru i položaje bacača. Iznenadan i snažan napad neprijatelja zbunio je obezbeđenje komore i bacača, koje su vršili mladi borci 4. čete. Oni su se pokolebali, dograbili bacače i napustili položaje. Gazeći gusto blato do kolena, borci su, uglavnom, uspjeli da spase oružje i da se priključe glavnini Bataljona. Drugi bataljon je prihvatio borbu sa delom ove kolone i ta se borba prilično oteгла. Za to vreme neprijateljske snage, koje su isterale 2. brigadu iz Moslavine, krenule su na položaje 2. bataljona 1. brigade, koji je vodio teške borbe sa kolonom iz Donjeg Miholjca. Tako se ovaj bataljon našao u veoma teškom položaju, izložen snažnoj unakrsnoj vatri neprijatelja. Tek dolaskom jedne čete 4. bataljona položaj 2. bataljona se učvrstio i on je, štice vatrom bacača 4. bataljona, nastavio borbu sve do 11 časova. Čim je Štab Brigade doznao da 2. brigada nije zauzela selo Moslavinu, naredio je da se bataljoni izvuku iz borbe. Oba bataljona, štiteći jedan drugog, povukli su se u Čadavicu. Povlačenje ovih bataljona bilo je vanredno teško i trajalo je sve do 13 časova. Borci su upadali u polusmrznuto blato i bare do pojasa. Neki su ostajali u blatu i borili se do poslednjeg metka. Pojedinci su padali u nesvest od umora i tereta bacača.²¹³

Prva brigada je u borbama oko sela Viljeva imala 15 poginulih (računajući i 11 boraca koji su nestali) i 6 ranjenih boraca. Među poginulima su između 11. i 14. decembra bili: Stevan Ercegovac, Katica Ravić, četna bolničarka, i borci: Milovan Večanski, Joca Vujackov, Luka Radu, Milan Lozanski, Milorad Rajić i Ljubica Đurić. Od oružja je izgubila 1 teški bacač, jednu protivkolsku pušku i 3 vojničke puške. Prema proceni Štaba Brigade, neprijatelj je imao 57 mrtvih i 87 ranjenih vojnika.

Ove borbe predstavljale su neuspeh 16. divizije. Uzroka ima dosta. Pre svega, Štab Divizije određivao je suviše kratke rokove za prebacivanje jedinica. Zbog toga se redovno zakašnjavalo, što je imalo za posledicu odsustvo jedinstva i istovremenosti u dejstvu. Zatim, ovo je bila prva borba sa novim oružjem, koje je bilo dobijeno takoreći uoči samog pokreta. Njegovu pravilnu upotrebu trebalo je naučiti u samoj borbi, a to mladi i neiskusni borci nisu mogli postići bez velikih žrtava. Izgleda da i komandni kadar nije uspevao da ovako veliki broj novih i neobučenih ljudi najcelishodnije uključi u tok operacija. Posebno pitanje predstavlja efikasnost korišćenja artiljerije i teških bacača, kao i organizovanje veza i blagovremena intervencija komandnog kadra. Pored toga, a zbog kratkoće vremena, i partijsko-političke pripreme su bile kratke i nedovoljne.

Posle ovoga neuspeha u borbama oko Viljeva, 16. divizija prešla je u odbranu. Prva brigada odmarala se dva dana u selu Čadavici.

Prešavši u odbranu, 16. divizija je 16. decembra čvrsto zaposela položaje na istočnoj ivici virovitičkog mostobrana od Drave na jug, ispred linije Čadavica—Čačinci—Orahovica. Prva brigada je bila na položajima Čadavica—Adolfovo Selo—selo Donje Bazje i zatvarala komunikaciju Donji Miholjac—Podravska Slatina. Druga brigada zaposela je položaje južno od ovih položaja do Čačinaca i zatvarala komunikacije Našice—Podravska Slatina. Četvrta brigada je i dalje obezbeđivala snabdevanje Divizije i prelazak preko Drave.² Zapadnu ivicu virovitičkog mostobrana i dalje je branio puk

Crvene armije, a južnu ivicu jedinice 6. slavonskog korpusa. Trideset šesta i 51. divizija nalazile su se na levoj obali Drave.

Raspored dva bataljona 1. brigade (druga dva bataljona nalazila su se na putu iz Pečuja) bio je sledeći: 4. bataljon nalazio se ispred Čadavice na liniji pustara Martinci—Krčeničnik—Čadavski Lug, a 2. bataljon na položajima ispred sela Adolfova na Dravskom kanalu do Čadavskog Luga. Prostor ispred položaja ova dva bataljona bio je gusto miniran nagaznim minama. Oba bataljona su bili ojačani protutenkovskim divizionom (bez jedne baterije).²¹⁵

Nemačka komanda preduzimala je sve da ne dozvoli proširenje virovitičkog mostobrana, jer bi to ugrozilo njene osnovne taktičke planove. Zbog toga je na sektor Drave prebacila i rasporedila svoju 11. poljsku vazduhoplovnu diviziju. Tako su neprijateljske snage na ovom sektoru bile znatno ojačane, postale agresivnije i sistematski povećavale pritisak na periferiju virovitičkog mostobrana.

Osamnaestog decembra u rano jutro iz Moslavine je u nekoliko kolona krenula grupa od 200 nemačkih vojnika prema položaju 4. bataljona 1. brigade. Na čelu kolona kretala su se tri nemačka tenka. Pošto je teren ispred položaja pominiran, Bataljon je pustio neprijatelja da uđe u minska polja, a zatim ga je obasuo snažnom vatrom. Neprijatelj se ubrzo povukao, ostavivši iza sebe oko 50 ubijenih vojnika. Bataljon je imao samo 4 ranjena borca.

Štab 2. bataljona uputio je 20. decembra jednu ojačanu patrolu na železničku stanicu sela Moslavina. Patrola je tu došla u dodir sa oko 60 neprijateljskih vojnika, sa kojima je odmah zametnula borbu. Patrola se vratila sa jednim ranjenim borcem i podnela izveštaj da je neprijatelj u ovom sukobu imao nekoliko vojnika izbačenih iz stroja.

Dvadeset prvog decembra iz Pečuja je stigao 1. bataljon i odmah bio uključen na položaj južno od sela Donje Bazje do položaja 2. brigade. Sutradan je stigao i 3. bataljon. On je zaposeo položaje 2. bataljona, a ovaj se smakao na Dravski kanal od Čadavskog Luga do Drave.²¹⁶

Čim je stigao na nove položaje, 3. bataljon je već 22. decembra postao meta novog napada jakih (300—350 Nemaca)

²¹⁵ Arhiv VII, reg. for. 31—4, k. 964.

²¹⁶ Arhiv VII, reg. br. 31—4, k. 964.

neprijateljskih snaga. Neprijatelj je napao isturene snage Bataljona na pustari Orešnjak i potisnuo ih do pustare Martinci. Tada je 2. bataljon sa Dravskog kanala preduzeo protivnapad i proterao neprijatelja u Moslavinu. U borbama od 22. do 24. decembra poginuli su borci: Joca Marinkov, Rade Smiljaković, Sava Petrović, Žarko CCnaurski i vodna bolničarka Ljubica Macakanja.

Neprijatelj je i 27. decembra izvršio ispad iz sela Moslavine. Oko 14 časova neprijateljske snage u jačini od 350 do 400 ustaša i nešto Nemaca privukle su se po snegu i magli i napale dobro ukopan i zamaskiran 3. bataljon na liniji pustara Martinci—Krčenić Moslovački. I ovoga puta neprijatelj je bio pripušten na blisko odstojanje, a zatim vatrom iz automatskog oružja i naročito iz minobacača nateran na povlačenje u Moslavinu. Na bojištu je ostavio jednog poginulog ustaškog oficira i 12 teško ranjenih ustaša.²¹⁷

Iako u odbrani, Divizija je za sve ovo vreme slala izviđačka odeljenja u nasilna izviđanja i vršila demonstrativne napade, održavajući stalno vatreni dodir sa neprijateljem.

Peti — mađarski bataljon prekomandovan je 29. decembra iz 1. u 15. vojvođansku brigadu »šandor Petefi«, koja je bila u formiranju.

Krajem decembra 1944. godine došlo je do ostvarenja strategijskog neprekidnog fronta jedinica narodnooslobodilačke vojske, koji se protezao od Dunava do Jadranskog mora.

Sve armije antihitlerovske koalicije na svim frontovima su se spremale za poslednju ofanzivu protiv nacističke Nemačke. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije imala je zadatak da samostalno učestvuje u toj opštoj ofanzivi, zajedno sa armijama svih država koje su bile u antifašističkom savezu.

U okviru reorganizacije NOV i PO Jugoslavije, narednjem Vrhovnog štaba br. 1 od 1. januara 1945. godine, formirana je 3. armija od jedinica Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i 12. korpusa (istog dana formirane su i 1. i 2. armija). U sastavu 3. armije ušle su vojvođanske divizije: 16, 36. i 51. dotadašnjeg 12. korpusa koji je tom prilikom ukinut. U operativnom pogledu u ovu armiju ušli su 6. i 10. korpus

Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Armija je brojala ukupno oko 50.000 boraca. Za komandanta 3. armije postavljen je general-lajtnant Košta Nad, dotadašnji komandant Glavnog štaba Vojvodine. Trenutni osnovni operativni zadatak Armije bio je da obezbedi i proširi virovitički mostobran, sa ciljem presecanja komunikacija Slavonski Brod—Zagreb.

Petnaestog januara obnovljen je Štab 12. korpusa.

Na istočnom delu virovitičkog mostobrana su se prvih dana januara 1945. godine nalazile 1. i 2. brigada 16. vojvođanske divizije. Prva vojvođanska nalazila se na sektoru Čađavica—Adolfovo i imala isturena odeljenja na liniji pustara Martinci—Krčenić. Druga vojvođanska zaposedala je položaje južnije na sektoru sela Crnac—Predojevo—Zdenci—Feričanci. Četvrta i 15. brigada »Petefi Šandora« nalazile su se još u Mađarskoj na levoj obali Drave.

Početkom 1945. godine Štab 1. vojvođanske brigade činili su: komandant major Žika Stojšić, politički komesar major Jovan Štokovac, zamenik komandanta Brigade kapetan Dušan Čosić, pomoćnik političkog komesara kapetan Milovan Vujović, načelnik Štaba poručnik Stojan Ivić, šef 2. odseka (obaveštajnog) poručnik Radivoj Banjeglav, oficir OZN-e kapetan Jova Ivančević, intendant Brigade poručnik Steva Večerina i referent saniteta Milena Vozarević.

Komandant 1. bataljona bio je zastavnik Slavko Savić, politički komesar kapetan Momir Bugarski, zamenik komandanta poručnik Lazar Čelić, pomoćnik političkog komesara poručnik Zora Živković. Komandant 2. bataljona bio je poručnik Proka Đilas, politički komesar kapetan Radovan Baburski Šaja, zamenik komandanta poručnik Steva Pismarević, pomoćnik političkog komesara poručnik Cveja Vučetić. Komandant 3. bataljona bio je kapetan Dimitrije Lazarov Raša, politički komesar kapetan Nikola Ivanić, zamenik komandanta poručnik Dane Banjeglav, pomoćnik političkog komesara poručnik Milan Aćimović. Komandant 4. bataljona bio je poručnik Andrija Naglić, politički komesar kapetan Lazar Radivojević, zamenik komandanta poručnik Ilija Podrašćić, pomoćnik političkog komesara poručnik Dušan Knežević.

Brigada je imala 1.443 borca, od čega 108 drugarica. Naoružanje 1. brigade bilo je: 109 ruskih automatskih pušaka,

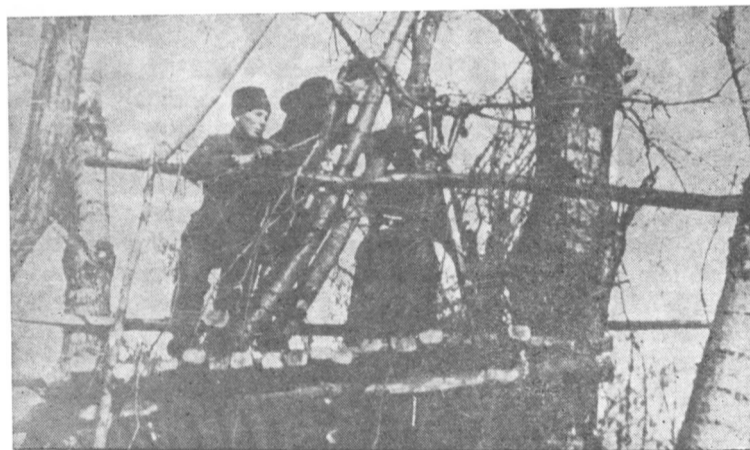
25 protivkolskih pušaka, 212 vojničkih pušaka sa nožem, 605 automata, 152 puškomitraljeza, 9 teških mitraljeza, 28 lakih bacača, 17 teških bacača i 149 pištolja.

U to vreme pred frontom jedinica 3. armije na virovitičkom mostobranu nalazile su se neprijateljske snage 91. armijskog korpusa sa štabom u Našicama, u čijem sastavu su se nalazile nemačko ustaške snage jačine tri divizije, tri brigade, dva puka i više samostalnih bataljona.

Sve neprijateljske snage bile su vrlo aktivne i vršeci nasilna izviđanja pripremala su se da otvore za njih veoma važan podravski drum Moslavina—Čadavica—Podravska Slatina—Virovitica, kako bi time razbile ii uništile mostobran, a samim tim i stavile pod kontrolu celu obalu Drave.

Jačina neprijateljskih snaga pred položajima 1. brigade bila je početkom januara: u selu Moslavini oko 700 vojnika 16. ustaške bojne, u selu Viljevu 15. ustaša bojna sa oko 650 vojnika i manji delovi 11. vazduhoplovne poljske divizije sa dve baterije topova kalibra 75 mm, jedna baterija haubica kalibra 105 mm i oko 10 tenkova i borbenih kola.^{2"}

Raspored bataljona 1. brigade bio je sledeći: 4. bataljon bio je postavljen od obale Drave kroz pustaru Martince sa

Osmatračnica na Dravi

isturenim delovima na uzvišenju Orešnjak. Treći je zauzimao položaje u produženju do Krčenika. Prvi se nalazio oko druma u Krčeniku, dok je 2. bataljon bio najjužnije, na Dravskom kanalu ispred sela Adolfovca, pa do rečice Karašice. Dalje na jugu u produžetku nalazili su se položaji 2. brigade.²¹⁹

Položaji bataljona 1. brigade bili su fortifikacijski uređeni, iskopani zakloni za streljački stroj, kao i zakloni za mitraljeska i bacačka gnezda i protivtankovska oružja. Na ovim položajima nalazili su se i delovi artiljerijske brigade 16. divizije: dve baterije protivoklopnog divizionu dve baterije brdskog divizionu i jedna baterija teških bacača od 122 mm.

Očigledno, raspored Brigade bio je strogo u jednoj liniji. Ni bataljoni, ni Brigada nisu iza prvih linija imali rezerve, kojima bi se vršili protivnapadi ili zatvarali eventualni prodori neprijatelja. To će imati uticaja na tok i ishod borbi koje su nailazile.

Slavonija je 3. januara bila pritisnuta dubokim snegom. Vladao je oštar mraz. Toga dana u 6,30 časova 400—500 neprijateljskih vojnika iz Moslavine i Viljeva napali su položaje 2. brigade. Da bi pomogao 2. brigadi, u borbu se umešao oko 11 časova 2. bataljon 1. brigade, koji je bio najbliži. Neprijatelj sve do 13 časova nije uspeo da probije front 2. brigade. Oko 13 časova dobio je nove i odmorne snage i sada je svoj napad rokirao udesno i počeo napadati položaje 1. brigade, odnosno položaje njenog 2, 3. i 1. bataljona. U ovom napadu na razređene položaje 1. brigade, neprijatelj je bio brojno nadmoćniji, a uz to je imao 10 tenkova i snažnu artiljeriju. Pod neprijateljskim pritiskom prvo je popustio 2. bataljon. Zbog toga su položaji 3. i 1. bataljona bili izloženi bočnoj neprijateljskoj vatri, pa su i oni morali da se povuku. Četvrti bataljon je najduže odolevao neprekidnim neprijateljskim napadima. Pripustivši neprijatelja na blisko odstojanje 4. bataljon je koncentričnom vatrom uspeo da uništi jedan neprijateljski tenk i da sa svoga sektora natera neprijatelja u povlačenje. Borbe su trajale sve do kasno popodne. U 17 časova sva četiri bataljona izvršila su snažan protivnapad i vratila neprijatelja u Moslavinu i Viljevo.²²⁰

Prva brigada je u ovim borbama imala 4 poginula i 4 ranjena borca, dok je neprijatelj, prema proceni, imao oko 50 mrtvih i ranjenih vojnika. Među poginulim borcima su bili Rada Spasojević, desetar, i borci Slavko Jovičić i Despot Nikolački.

Ova prva ozbiljnija frontalna odbrambena borba koju su vadili brigadiri na ovom sektoru, iako uspešna, pokazala je da su barci još neiskusni i nedovoljno obučeni. Skoro svi borci Brigade iz 1942. i 1943. godine bili su povučeni iz jedinica i raspoređeni na rukovodeće položaje u Brigadi i drugim jedinicama i kao kuriri u višim štabovima ili upućeni na razne kurseve i škole.

Petog januara u 6,30 časova neprijateljske snage počele su novi, jači i bolje pripremljen napad na položaje 1. brigade. Ovoga puta jake neprijateljske snage napale su položaj 4. bataljona skoro na samoj desnoj obali Drave. Napad je počeo snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom na isturene delove Bataljona na Orešnjaku i pustari Martinci. U ovom napadu, pored brojne neprijateljske pešadije, učestvovalo je 13 tenkova, kao i veći broj druge motorizacije. Štab Bataljona nije pravilno procenio neprijateljeve namere, pa je prihvatio borbu sa njegovim daleko nadmoćnijim snagama već tu, na isturenim položajima. Zatim je štab u borbu ubacio i delove sa glavnog položaja na Novo-dravskom kanalu. Kada se borba rasplamsala, komandant 3. bataljona poslao je dve čete u pomoć 4. bataljonu. Međutim, ovih 6 četa nisu mogle da zadrže snažan napad brojno nadmoćnijeg neprijatelja. Bataljon se počeo povlačiti prema glavnoj odbrambenoj liniji na Novo-dravskom kanalu. Neprijateljski tenkovi su, međutim, bili brži. Oni su pronašli najslabije branjenu tačku na samom ušću kanala u Dravu i uspeli da tu omoguće nemačkoj pešadiji da se prebaci i da se nekoliko kilometara uklini u front 16. divizije. Zamenik komandanta 4. bataljona Ilija Podrašćić, dajući svojom hrabrošću primer, uspeo je da vrlo brzo sredi svoj bataljon i da na kanalu zapodene tešku barbu sa nemačkom pešadijom. Izmešani sa Nemcima i ustašama, borci 4. i 3. bataljona gušali su se sa neprijateljem i borbom prsa u prsa branili mu prelaz preko kanala. Neprijatelj je ipak bio daleko nadmoćniji, pa je Ba-

taljon, pošto se i sam prebacio preko kanala, počeo pod teškom borbom da se povlači prema selu Noskovci. I komandant 3. bataljona kapetan Dimitrije Lazarov Raša morao je da sa svoje dve čete vodi odsudne borbe, da bi obezbedio izvlačenje oružja artiljerijske brigade, čiji su se delovi nalazili na ovom sektoru fronta. Vodnik Muharem Mujačić uništio je protivkolskom puškom dva nemačka tenka. Tu se istakao i vodnik Stanko Ljubišić. Treći bataljon, prebacivši se na zapadnu stranu, uništio je most na kanalu i na taj način sprečio neprijateljskoj matorizaciji i teškom oružju da pređu na drugu stranu. Prvi i delovi 2. bataljona morali su se povlačiti zbog prodora neprijatelja na sektoru 4. bataljona. Blagovremeno su se prebacili preko kanala i na prilazima Čađavici prihvatili borbu. Neprijatelj je uskoro ovladao kanalom od njegovog ušća u Dravu do drumu Moslavina—Čađavica. Pred Čađavicom su sva četiri bataljona 1. brigade cele noći nastavili da pružaju otpor neprijatelju. Šestog januara u 4. časa ujutru u borbu su se uključila i dva bataljona 2. brigade. Neprijatelj je toga dana oko 7 časova pred Čađavicom imao 38 tenkova i sveže jedinice. Sa tako jakim snagama nije mu bilo teško da se ubrzo probije do sredine sela. Međutim, dalje nije mogao. Tu su ga zaustavili šest bataljona 16. divizije. Ceo dan bataljoni su vodili ulične borbe, pokušavajući da neprijatelja izbace iz sela. Ali u tome nisu uspeli.²²¹

Tako je neprijatelj ovoga jutra uspeo da pomeri front 16. divizije i da ovlada važnim Dravskim kanalom, dospevši do sredine sela Čađavice.

U ovim, do tada najžešćim borbama na mostobranu, koje su nesmanjenom žestinom trajale skoro dva dana i noć, 1. brigada imala je velike gubitke. Poginuo je 31 borac, a lakše i teže ranjeno 116. Među poginulima su bili: Stanko Ljubišić, Radovan Mirkov, Sava Nikolić, polit, delegat voda, Dušan Jović, desetar Miloš Bakić, bolničarka Nada Salinović i borci Milorad Polovina i Muharem Mujačić. Izgubljeno je i nešto oružja. No ni neprijatelj nije lakše prošao. Samo na sektoru 1. brigade poginulo je oko 100 neprijateljskih vojnika, dok ih je 150 bilo ranjeno. Uništeno je 5 nemačkih tenkova i 2 kamiona.

Na položajima 2. i 4. brigade neprijatelj nije imao uspeha, pa su položaji ovih brigada ostali nepromenjeni.

Sada su se novi položaji bataljona 1. brigade nalazili: 4. bataljona na željezničkom nasipu od mesta na Dravi do željezničke stanice Noskovci, odakle su se nastavljali položaji 3. bataljona do sela Čadavice, položaji 1. bataljona išli su kroz selo Čadavicu, a položaji 2. od Dravskog kanala do Adolfovca. Štab 16. divizije preduzeo je mere da ojača sektor Čadavice. Tu je približio 2. brigadu, dok je njene položaje prema Našicama i Đurđenovcu preuzela 4. brigada, koja se dan-dva ranije usiljenim maršem prebacila iz Mađarske.

Šestog januara oko 17,30 časova po tri bataljona 1. i 2. brigade prešli su posle četvrtčasovne artiljerijske pripreme u protivnapad, da bi proterali i Nemce preko Dravskog kanala. Težišta borbi bila su na krilima napadnog fronta. Žestoke borbe besnele su cele noći. Neprijatelj je već bio stigao da na novim položajima izradi rovove pa je dugotrajna noćna borba klasičnog tipa pružila dobru priliku da novi borci, pored hrabrosti, u kojoj nisu oskudevali, primene i znanja istina oskudna, naučena iz raznih pravila borbene obuke, koja su uvedena u obučavanje jedinica NOV. Komandni kadar Bataljona pokazao je i ovom prilikom pored hrabrosti, i svoju bojnu sposobnost. Te noći komandant 3. bataljona Raša svojom hrabrošću i umešnošću »vukao« je svoje drugove u najteže okršaje. Uz njega je bio i bataljonski partijski rukovodilac Milan Aćimović. Isticali su se i puškomitraljezac 4. bataljona Dragomir Arsenijević i Jova Ljubojević, desetar 2. bataljona.

Do u zoru 7. januara neprijateljska krila bila su priterana do kanala. Ali u zoru, dobivši nova pojačanja, snažnim protivnapadom, vodeći borbu prsa u prsa, neprijatelj je uspeo da povрати izgubljeni teren i da obe brigade potisne na polazne položaje.²ⁿ

Prva brigada je u toku ove noćne borbe imala 6 poginulih i 9 ranjenih boraca. Među poginulima su bili: desetar Jovan Kostić i borci Aleksa Nikolački, Sima Desnica, Mladen Petrović i Vlada Marić. Neprijatelj je imao 21 ubijenog i 35 ranjenih vojnika. U toku dvodnevnih borbi neprijatelj je iz-

gubio od vatre boraca ili artiljerije nekoliko tenkova i 2 tankete.

Do 13. januara neprijatelj nije pokušavao napade. Pokušaj da likvidira virovitički mostobran stajao ga je oko 1.000 ljudi izbačenih iz stroja, 11 tenkova i 2 tankete. Istina, uspeo je da ovlada taktički važnim Dravskim kanalom. Nemačke snage na ovom značajnom frontu više nisu bile neiscrpne. Vreme od pre šest meseci, kada su nemačke i kvislinske snage besomučno napadale izgledalo i bez municije ljudstvo 12. korpusa, zauvek je bilo prošlo. Sada su se dve brigade istoga korpusa dva dana divovski nosile sa neprijateljskim snagama jačine jedne nemačke divizije i zaustavile njihov napad. Neprijatelj je za dva dana uspeo da napravi prodor od jedva nekoliko kilometara, što se, s obzirom na gubitke, smatra neuspehom.

Osetno pogođen gubicima, neprijatelj je odmah počeo da dovlači nove snage na sektor Čadavice. Gubljenjem Dravskog kanala položaj 16. divizije bio je ozbiljno pogoršan, a nove borbe bile su na pomolu. Da bi konsolidovao svoje položaje, Štab 16. divizije naredio je 1. i 2. brigadi da u toku noći 13. januara napadnu neprijatelja u selu Čadavici i da ga proteraju preko kanala.

Napad je počeo u 22. časa. Prvi i 4. bataljon 1. brigade napadali su kote 107 i 108 severno od Čadavice. Drugi i 3. bataljon Brigade napadali su neprijatelja u samom selu, severno od drumu koji prolazi kroz selo. Tri bataljona 2. brigade napadala su neprijatelja južno od toga drumu.

Napad na kotu 107 bio je brz i uspešan. Brigadiri su neprijatelja zbacili, a zatim i proterali preko kanala. Sa kotom 108 išlo je teže. Bataljon je bio prinuđen da preduzima četiri juriša, ali je konačno uspeo. Sada su oba bataljona zauzela položaje na zapadnoj strani kanala.

Borbe u selu, međutim, bile su teže. Neprijatelj se bio utvrdio u kućama, iskopao rovove ispred njih i iz dobrih zaklona očajnički se branio. Ispred svojih položaja palio je seoska gumna, pa su prilazi rovovima i bunkerima bili cele noći osvetljeni. Ni posle žestokih borbi, koje su vođene cele noći, neprijatelj nije izbačen iz sela. Bataljoni su u svanuće obustavili napad. Četrnaestog januara u 6,30 časova neprijatelj je otvorio jaku bočnu vatru na 1. i 4. bataljon i prinudio ih da napuste novoosvojene položaje i da se povuku na

stare. Neprijatelj je ostao i dalje u selu i na zapadnoj obali kanala.²²³

U toku ovog napada 1. brigada je imala 6 poginulih i 9 ranjenih boraca. Među poginulima su bili: komandir čete Živan Radojčić, polit, delegat voda Vlada Grčić, desetar Jovan Kugli i borac Milenko Pražić.

Jednomesečne borbe i danonoćno bdenje u zamrznutim rovovima na vetrometini virovitičkog mostobrana iscrpili su i proredili redove 1. vojvodanske brigade. Od dolaska u Podravinu borci su celo vreme bili u rovovima, koji su bili puni vode, a dočnije i leda. Noge i obuća boraca bili su stalno mokri i smrznuti, pa su mnogi oboleli i izbačeni iz stroja.

Da bi unekoliko popravio stanje u 1. brigadi, Štab 16. divizije naredio je da se u Podravinu prebaci i 15. brigada »Petefi Šandor«. Ova brigada je tokom 15. januara smenila 4. brigadu na njenim položajima, a 4. je odmah krenula u rejon Čadavice da tu smeni 1. brigadu.

Šesnaestog januara do 2 časa ujutru dva bataljona 4. brigade preuzeli su položaje 1. brigade. Druga dva bataljona 4. brigade bila su na putu. Bataljoni 1. brigade su još iste noći krenuli na odmor u obližnja sela.

Istoga dana u 5 časova ujutru dobro odmerenih i pokretljivih 1.200 nemačkih vojnika u belim ogrtačima, po mraku i gustoj magli, potpomagani snažnom artiljerijskom vatrom, napali su na još nezaposednute položaje Brigade severno od sela Čadavice. Dva bataljona 4. brigade pružili su očajnički otpor, ali su Nemci, zaobišavši Čadavicu, brzo izbili drumom za Podravsku Slatinu pred selo Saševo. U ovo selo bio je tek stigao 4. bataljon 1. brigade, gde je po rasporedu trebalo da se odmori. Bataljon je započeo borbu, znajući da bi iznenadni prodor neprijatelja u Podravsku Slatinu imao katastrofalne posledice po jedinice 3. armije u ovom sektoru. I 1. bataljon 1. brigade, ne pomišljajući na planirani odmor, iz pokreta je stupio u borbu ispred sela Vranješevca. Do 9 časova stigao je i 3. bataljon Brigade. Sada je cela 1. brigada na drumu i oko drumu za Podravsku Slatinu vodila odsudnu borbu sa neprijateljem. Kako i ranije, neprijatelj je u telk zauzeti prostor odmah ubacivao sveže snage, koje su sa novim elanom nastavljale borbu sa

iznurenim brigadirima. Zapadno od Čađavice neprijatelj je stigao sa novim snagama sveže pešadije, dvoja borna kola, jednim tenkom i nekoliko baterija topova. Braneći pravac prema Podravskoj Slatini 1. brigada je trpela velike gubitke. Ni neprijatelj nije bolje prolazio. Artiljerija 16. divizije uspešno je učestvovala u ovim teškim borbama. Brigada se postepeno povlačila pod borbom. Neprijatelj je uspeo da zauzme sela Saševo i Vranješevac, gde je odmah počeo da se ukopava i da izgrađuje mitraljeska i minobacačka gnezda. Bataljoni 1. brigade zauzeli su odbrambene položaje i stigli da se ukopaju na odseku Šibovac—Krčevina—železnička pruga. Levo od njih nalazila se 4, a desno 2. brigada.

Neprijatelj je pored sela Noskovci, koje je bio zauzeo još u jutarnjim časovima, oko 18 časova napao i položaje oko sela Crnci, koje je držala 15. brigada. Za novu brigadu ovo je bilo teško vatreno krštenje. Neprijatelj je savladao otpor 15. brigade i zauzeo i ovo selo. Prva i 2. brigada su u 18 časova preduzele protivnapad, ikojim je postignut privremen uspeh, oslobodivši pola sela Vranješevca. Borbe su trajale do 23 časa. Neprijatelj je pokušao da protivnapadom potisne brigade, ali su one uspele da slome taj pokušaj i da unište jedan neprijateljski tenk.²²⁴ Prva brigada je u ovim borbama imala 27 poginulih, 35 ranjenih i 6 nestalih boraca. Među poginulima su bili: zam. komandira čete Ljubomir Đorđević, vodnici Jovan Stolnik i Novak Obalkić i polit. delegati voda Velimir Erkić i Lazar Nedeljkov. Izgubljeno je i nešto oružja, uglavnom onog koje je pripadalo poginulim borcima, kojima se nije moglo prići. Pretpostavlja se da je i neprijatelj imao veći broj mrtvih i ranjenih vojnika.

Novim prodorom neprijateljskih snaga prema Podravskoj Slatini, istočni sektor virovitičkog mostobrana bio je ozbiljno ugrožen. U rejon prodora ubačena je istoga dana i 2. brigada, a 15. je privučena bliže. Neprijatelj je u isto vreme vršio snažan pritisak i sa zapada u pravcu Virovitice.

Sredinom januara Štab 3. armije prebacio je svoje divizije na desnu obalu Drave. Petnaestog januara 36. i 51. diviziju na levoj obali Drave smenile su 11. i 12. divizija 1. bugarske armije, pa su one bile do 20. januara u pokretu na nove položaje. Trideset šesta divizija pojačala je zapadni

sektor virovitičkog mostobrana i bila uključena u operacije 10. korpusa zapadno od Virovitice. Pedeset prva divizija zauzela je položaje na desnom krilu istočnog sektora, južno od položaja 16. divizije, na liniji sela: Bukovica—Bjelkovic—Bazje.

Sedamnaestog januara Nemci su na Sremskom frontu preduzeli ozbiljnu protivofanzivnu. Vrhovni štab je naredio 3. armiji da pojača ofanzivnu aktivnost na teritoriji Slavonije. Za novi napad na istureni nemački klin u rejonu Čađavice Štab 3. armije odredio je 12. korpus. Šesti i 10. korpus dobili su zadatak da svojim ofanzivnim dejstvima potpomognu akciju vojvodanskih divizija u proterivanju neprijatelja preko Dravskog kanala.

Prema zapovesti Štaba 12. korpusa,²²⁵ 51. divizija trebalo je da napada neprijatelja sa juga, pravcem Bazje—Čađavica. Šesnaesta divizija imala je zadatak da prvo zauzme sela zapadno od Čađavice, a zatim da i ona napadne Čađavicu sa severa. Napad je određen za 20. januar u 15 časova. Prva brigada nalazila se u sredini napadne kolone 16. divizije. Imala je dva bataljona u prvom ešalonu i dva u drugom, a pravac napada bio joj je selo Senkovac—Vranješevac—Starin. Levo od nje nalazila se 4. brigada, a desno 2. brigada. Šesnaesta divizija imala je pred sobom četiri do pet hiljada neprijateljskih vojnika i 20 tenkova.

Napad je počeo posle artiljerijske pripreme. Drugi bataljon 1. brigade krenuo je kroz šumu Krčevinu, a 3. drumom, sa zadatkom da napadnu selo Vranješevac sa severa, juga i zapada. Prvi i 4. bataljon nalazili su se u drugom ešalonu na drumu ispred sela Senkovca.

Neprijatelj je u selu Vranješevcu i u rovovima oko sela imao oko 900 vojnika i 2 tenka. Raspored mitraljeskih i minobacačkih gnezda i artiljerjskih punktova bio je tako vešto izvršen, da se sa njih moglo uspešno 'tući po prilazima selu iz svih pravaca. Tankovi su stalno krstarili kroz selo. Teren oko sela bio je otkriven, ravan, nizak i vrlo nepodesan za prilaženje. Traci bataljon, koji je napadao drumom, bio je celo vreme na potpuno brisanom prostoru izložen vatri iz svih neprijateljskih automatskih oružja. Za

dva i po časa — do sumraka — bataljoni su tri puta preduzimali juriše, ali su uvek bili odbijeni uz velike gubitke. Kada je pala noć, u akciju su stupila i druga dva bataljona. No uspeh je opet bio slab. Zauzete su samo prve kuće u selu. Nove i velike tenkove »tigrove« protivkolske puške nisu mogle da oštete. Tenkovi su šetali selom između kuća i sipali ubitačnu vatru, a zaklonjeni kućama i u neprestanom pokretu, nisu mogli biti na meti artiljercima Brigade. Zato su u streljački stroj brigadira dovlačeni protivkolski topovi. Prilazi selu i mitraljeskim gnezdima bili su osvetljeni vatrom upaljenih kuća i guvana. Bataljoni su se privlačili cele noći i jurišali, ali su Nemci, dobro ukopani i zabarikadirani u seoskim kućama, pružali žilav otpor. Borci 1. brigade nisu uspeali da zauzmu selo Vranješevac i ujutru su morali da se vrata na polazne položaje.

Prva brigada je u napadima na selo Vranješevac imala 21 poginulog i 59 ranjenih boraca. Hrabro je poginuo Steva Tišma, komandir čete PT pušaka, u trenutku kada je uništavao neprijateljska teška oružja, kao i desetar Doka Miljanov.

Ni ostale jedinice koje su učestvovalе u ovom napadu nisu postigle uspeh.

Štab Brigade na kraju svoga izveštaja o ovim borbama (O. br. 6/45 od 21. — 1. — 45) kaže:

I ovom prilikom ističemo da su se naše jedinice držale dobro, iako su već 40 dana stalno u borbi i na položajima iscrpljene, prozeble i zamorene.

Obzirom da je i ovom poslednjom borbom iz naše brigade izbačen dobar deo boraca, među kojima rukovodilaca i starih boraca dosta, kao i što su mnogi prozebli i premoreni otišli za bolnicu a ostalo ljudstvo premoreno, ne bi se smelo reći da bi bila sposobna za izvršenje većih operativnih zadataka, pre nego što se ne reorganizuje, odmori i popuni.

Zbog takvog stanja u Brigadi, Štab Divizije je, koristeći kratko zatišje na frontu, uputio 23. januara 1. brigadu, kao divizijsku rezervu, u selo Bakić na odmor.²²⁶

Dan ranije, to jest 22. januara, u jednom napadu minobacača Brigade na neprijateljske položaje u selu Noskovci,

poručnik Proka Đilas, komandant 2. bataljona, lično je ubacivao mine u minobacač. Jedna mina je zbog neispravnog punjenja zastala u cevi. Proka je u brzini ubacio u cev i drugu, pa je došlo do eksplozije, od koje su poginuli jedan od najtalentovanijih, smelih i hrabrih komandanata bataljona i još dva borca. Ranjen je i zamenik komandanta 2. bataljona i nekoliko boraca.

Proka Đilas je bio zemljoradnik iz Vognja. Kao borac isticao se hrabrošću i drugarstvom. Po prirodi je bio veseo čovek i veselost ga nikada nije napuštala. Brzo je postao komandir čete i sa uspehom je završio oficirsku školu Glavnog štaba Vojvodine u Semberiji 1944. godine.

Sahranjen je na raskršću u selu Medinci uz zaslužene vojne počasti i tužan oproštaj njegovih boraca. Suznim očima oprostio se s najboljim drugom njegov polit, komesar bataljona Šaja.

Neprijateljske snage na Sremskom frontu, pritiskivane od 1. armije, da bi obezbedile svoje zaleđe i saobraćajnice za povlačenje jedinica iz Bosne, pojačavale su pritisak na virovitički mostobran, želeći da ovladaju komunikacijom Podravska Slatina—Virovitica. U nameri da neprijatelja preduhitri, Štab 12. korpusa pripremio je nov napad na izbočinu neprijateljskih položaja u rejonu Čađavica, kako bi ovladao Dravskim kanalom, koji je predstavljao vrlo dobar odbrambeni položaj u ovom rejonu.²²⁷

Napad je određen za 25. januar u 18 časova, s tim što će mu prethoditi polučasovna artiljerijska priprema.

Za glavnu udarnu grupu u ovom napadu predviđene su 1. 12. i 8. vojvođanska brigada. Dvanaesta brigada iz 51. divizije trebalo je da dejstvuje sa juga, desno od drumu Bazje—Adolfovo Selo—istočni deo sela Čađavice. Prva brigada bi nastupila istim pravcem levo od drumu selo D. Bazje—Adolfovo Selo—zapadni deo sela Čađavice. Istim pravcem kretala bi se i 8. brigada (iz 51. divizije), s tim što bi pred Čađavicom krenula udesno u šumu Jasenik, izhila na Dravski kanal i presekla drum Moslavina—Čađavica, čime bi neprijatelju sprečila doturanje pojačanja u Čađavicu, a istovremeno onemogućila neprijateljskim jedinicama izvlačenje iz Čađavice u pravcu Moslavine.

Ostalih pet brigada imale bi zadatak da na celom frontu vrše demonstrativni pritisak i tako vezuju neprijatelja i da, po mogućnosti, pređu i u stvarni napad. Jedinice obe artiljerijske brigade dodeljene su pojedinim brigadama sa zadatkom da ih neposredno pomažu.

Artiljerijsku vatru na Moslavinu i Čadavicu otvorile su u ugovoreno vreme artiljerijske brigade obe divizije. Teren kojim su napredovali bataljon 1. brigade bio je močvaran i pun manjih i većih kanala i propusta. Zemlja je bila smrznuta i pokrivena snegom. Led je pucao pod teretom

Predsedništvo na brigadnoj konferenciji SKOJ-a. Govori Zdravko Damjanović

boraca i oni su često propadali u ledenu vodu. Ispred samog sela Čadavice nalazi se nasip železničke pruge, koji dominira nad ostalim ravnim terenom. Po ovom nasipu neprijatelj je bio iskopao rovove i izgradio mitraljeska gnezda. Kuće na periferiji sela bile su takođe prilagođene za odbranu. Skoro u svakoj ovoj kući neprijatelj je smestio po nekoliko šaraca i potreban broj vojnika. U onom delu sela koji je napadala 1. brigada nalazilo se oko 800 neprijateljskih vojnika.

Kada su se bataljoni brisanim prostorom približili nasipu i periferijskim kućama sela, neprijatelj je na njih

osuo vatru iz automatskih oružja. Na ovom prostoru bilo je veoma teško postaviti u streljački stroj protivkolske baterije, ikoje su i ovoga puta imale da dejstvuju neposredno iz streljačkog stroja. Ipak bataljoni 1. brigade uspeali su da stignu do prvih seoskih kuća. Sva četiri bataljona preduzimala su u toku noći tri juriša, ali nisu uspeali da prođu dalje od prvih kuća. Uz to, 8. brigada nije uspeala da prošeće drum Moslavina—Čađavica, pa je neprijatelju ovom komunikacijom nesmetano pristizalo pojačanje. Zbog niskog terena borci su stalno bili izloženi bočnoj neprijateljskoj vatri sa nasipa pa je u ovim jurišima na Čađavici bilo 32 poginula i 66 teško ranjenih boraca. Među poginulima su bili: Vlada Grčić, polit, delegat voda, Slobodan Stevanović, desetar, Ivan Stevan, polit, delegat voda i dr. Prva brigada je u 4 časa 26. januara obustavila dalji napad. Slično su prošle i brigade na drugim sektorima. Neprijatelj je bio veoma dobro iskoristio ranije osvojen teren i organizovao čvrstu odbranu na ivici sela.

Ova teška borba bila je prilika za masovno ispoljavanje hrabrosti i umešnosti kadrova u rukovođenju jedinicama, kao i lične hrabrosti nižih rukovodilaca i boraca. Retkom hrabrošću istakli su se Ilija Ciganović, komandir čete, Svetozar Marčić, zamenik komandira čete, Vlajko Uhlik, komandir čete, Gospojinka Lazarov, pomoćnik političkog komesara čete, zatim vodnik Milivoj Nestorović, Milan Jevremović i Milan Petrović, vodni delegati, Vlada Grčić i Ivan Stevan, desetari Slobodan Stevanović, Gojko Miljanov, Nikola Krstić i borac Dragoljub Remović, zajedno sa mnogim drugim.

Posle ovih novih velikih gubitaka, 1. vojvođanska brigada povukla se u selo Bakić na odmor i oporavak. Brigada je sada imala 1.183 borca.²²⁸ U toku dvomesečnih borbi na virovitičkom mostobranu, Brigada je bila izgubila četvrtinu svoga boračkog sastava. Ona je samo u januaru imala 154 poginula, 333 ranjena i 38 nestalih boraca. Ni ovde za Brigadu odmor nije bio u pravom smislu te reči. Brigadiri su kopali rovove za novu odbrambenu liniju.

U ovim selima Brigada je ostala do 2. februara. Tada se pomerila na severozapad sa zadatkom neposredne zaš-

tite mosta preko Drave kod sela Barča. Ovde se smestila na prostoru: Gornje Bazje—Lukački Budrovac—Lukačko Dugo Selo—Turanovac.²²⁹ Šestog februara Brigada je na ovom terenu primila 583 nova borca za popunu svojih redova. Istoga dana počela je izgrađivati fortifikacijske Objekte na barčkom mostobranu linijom Neteča—Gornje Bazje—Dijelka—Crni Zaton. Na virovitičkom mostobranu ponovo su počele ozbiljne i teške borbe.

Još od prelaska jedinica 16. divizije na virovitički mostobran, odnosno u zaleđinu Sremskog fronta, a kasnije i drugih divizija 3. armije, nemačka komanda je stalno pokušavala da svojim raspoloživim snagama likvidira. Nemci su, uglavnom, napadali svojim desnim krilom, krećući se komunikacijom Donji Miholjac—Čađavica. Zbog uporne odbrane jedinica 12. korpusa neprijatelj je, i pored velikih žrtava i nesumnjive nadmoćnosti, postigao minimalni uspeh. Bilo je očigledno da štab 3. armije, držeći stalno inicijativu u svojim rukama, pokušava da ovaj mostobran proširi i da ga koristi za šire operacije u zaleđini Sremskog fronta.

Nemačka komanda je bila planirala za mart veliku protivofanzivu na jedinice Crvene armije na širem prostoru Blatnog jezera. Zbog toga je smatrala za neophodno da likvidira virovitički mostobran, kako bi obezbedila desni bok svojih snaga. Kako to nije mogla raspoloživim snagama, nemačka komanda je pored 11. vazduhoplovne poljske divizije iz rejona Valpovo i Donjeg Miholjca prebacila svoju 297. pešadijsku i 264. diviziju, delove 7. SS »Princ Eugen« divizije i još neke, kao i 50 tenkova. Sa ovako ojačanim snagama Nemci su 6. februara preduzeli koncentričan napad na virovitički mostobran.

Glavni pravac napada nemačkih snaga sada nije išao kao ranije pored Drave, komunikacijom Donji Miholjac—Podravska Slatina, već grebenom Papuka. Nemci su nameravali da na ovaj način zaobiđu utvrđene položaje koje su jedinice 12. korpusa poslednjih dana bile izgradile na severnom pravcu. Neprijatelj je nadirao pravcem Našice—Feričanci—Orahovica—Mikleuš. Primenjujući elastičnu odbranu i vodeći teške borbe sa neuporedivo snažnijim neprijateljem, jedinice 12. korpusa, potpomagane jedinicama

6. i 10. korpusa, povlačile su se na zapad prema mostu kod Barča. Dve brigade 16. divizije sprečavale su prodor nemačke motorizacije i teške artiljerije, koje su se kretale drumom Čađavica—Podravska Slatina. 8. februara Nemci su zauzeli Podravsku Slatinu. Istoga dana počelo je preko mosta kod Barča prebacivanje komore i civilnog stanovništva. Za sledeća dva dana, do jutra 10. februara, u Mađarsku su se prebacile sve tri divizije 12. korpusa.²³⁰

Kada su jedinice 36. divizije preuzele osiguranje mostobrana, mosta kod Barča i prebacivanje preko Drave, 1. brigada je 9. februara sa svim svojim ljudstvom, materijalom i stokom prešla Dravu i smestila se u selo Felšesentmarton.

Čamci spremni za forsiranje Drave

Šesnaesta divizija je sutradan rasporedila svoje jedinice po selima u blizini Drave. Prva brigada smestila se u selo Molovanj i tu je ostala do 17. februara, vršeći za to vreme obuku novog ljudstva i odmarajući se.

Levu obalu Drave i dalje su obezbeđivale bugarske jedinice.

BORBE NA BOLMANSKOM MOSTOBRANU

U 16. diviziji, koja je tada imala oko 8.000 boraca, bilo je blizu 1.000 bosih, 500 sa dotrajalom obucom i 2.500 slabo obučanih. Prema podacima od 13. marta 1945. godine, 1. brigada je imala 259 bosih, 780 sa dotrajalom obucom i 840 boraca sa dotrajalim odelom. Ni u pogledu naoružanja situacija nije bila bolja. Divizija je zbog prijema novih boraca imala 2.191 nenaoružanog. Međutim, 1. brigada imala je i dobrog i dovoljno naoružanja. Obuka boraca, koja je vršena u svim oblicima, kao što su: borbena obuka, rukovanje oružjem i idejno-političko uzdizanje, tekla je po tačno izrađenom programu.

Prema naređenju vrhovnog komandanta od 15. februara 1945. godine, 12. korpus trebalo je da smanji jedinice 1. bugarske armije na levoj obali Drave od sela Torjanci, to jest od jugoslovensko-mađarske granice do ušća Drave u Dunav.

Prva vojvođanska brigada je krenula 18. februara u 7 časova iz sela Molovanj. Brigada se kretala pravcem: Drava—Fok—Seije—iVajslo—Harkanj—Alšosentmarton—Beremend. Posle dvodnevnog marša po hladnom i suvom vremenu Brigada je stigla u Baranju, u Novi Beždan. U toku noći između 21. i 22. februara dva bataljona 1. brigade smenila su bugarske jedinice na sektoru od Lanke—jugoslovensko-mađarska granica, nizvodno do kote 87—Gakovac i kota 88—Topolje.²³¹ Produžetak sektora do sela Badonja zaposela je 2. brigada. Ostale brigade 16. divizije zaposlele su položaje po dubini iza 1. i 2. brigade. Obalu Drave do njenog ušća u Dunav, istočno od 16. divizije, zaposlele su jedinice 36. divizije. Jedinice 51. divizije raspoređene su dublje u Baranji, kao armijska rezerva.

Prva odbrambena linija išla je pored same Drave, podvodnim i močvarnim zemljištem. Deo linije koju je bila zaposela 1. brigada imao je 378 utvrđenih vatrenih gnezda za borce, 51 gnezdo za puškomitraljeze, 19 za teške mitraljeze, 13 za bacače i 4 za protivkolska oružja. Saobraćajnice između rovova i gnezda bile su duge 2.540 metara. Uz to je postojalo i 20 furuna, kao i 29 skloništa za borce iza

vatrene linije. Na samoj obali Drave bile su izradene i dobro kamuflirane izviđačke osmatračnice. Druga odbrambena linija išla je nešto dublje unutar Baranje, odbrambenim nasipom od poplava. Bugarske jedinice su bile delimično izgradile ove odbrambene linije i jedinice 1. brigade odmah su nastavile da ih usavršavaju i pojačavaju. Pre 6. marta počela je izgradnja i treće odbrambene linije, koja je trebalo da ide pravcem Adice—Medrović—pustara Žido—kanal Barbara—šepše—selo Zornice. Iza položaja 1. brigade bila su raspoređena oružja artiljerijske brigade.

Nemačke snage koje su likvidirale virovitički mostobran ostale su i dalje na desnoj obali Drave, jer su bile određene da učestvuju u velikoj nemačkoj protivofanzivi na Dunav. To su bile 11. poljska vazduhoplovna divizija, a sačinjavale su 91. armijski korpus.

Prema planu nemačke vrhovne komande, oko 30 divizija, od kojih 15 tenkovskih, trebalo je u prvoj polovini marta da sa širokog prostora Blatnog jezera, krećući se u dve udarne grupe, izvrše veliku protivofanzivu prema Dunavu. Južna neprijateljska grupa trebalo je da forsira Dunav ispod Baje, dok (bi sevema grupa izbila na njega nešto severnije. Ove dve neprijateljske grupe imale su zadatak da ovladaju prostorom između Dunava i Tise, tako da se na boku i u zaleđini 2. 3. ukrajinskog fronta nađu jake nemačke snage. Jedinice 91. nemačkog korpusa trebalo je da forsiraju Dravu i da dejstvuju sa svojom južnom grupom u njenom nadiranju prema Dunavu. Forsiranje Drave trebalo je da bude na nekoliko mesta.

Ojačana nemačka 11. vazduhoplovna divizija imala je zadatak da u rejonu Valpova probije front 3. armije na Dravi.

Šestog marta u 1 čas posle ponoći, uz prethodnu kraću artiljerijsku pripremu, krenulo je oko 1.000 nemačkih vojnika na motornim, gumenim i ribarskim čamcima da na sektoru 1. brigade na dva mesta forsira Dravu. Prvi deo neprijatelja nadirao je u pravcu sela Gakovca u međuprostoru između 2. bataljona 1. i 2. brigade, a drugi deo na pravcu 4. bataljona 1. brigade preko šume Repnjak prema Bakanskoj ustavi. Drugi bataljon 1. brigade je u prvom neprijateljskom naletu potopio nekoliko čamaca sa nešto neprijateljskih vojnika.

Ubrzo je na levoj obali Drave bilo oko 3.000 nemačkih vojnika. U pomoć 2. bataljonu stigao je Prvi a Četvrtom Treći. Sve do zore vođene su žestoke borbe na samoj obali Drave. Jako razvučeni front 1. brigade nije mogao da izdrži borbu sa novodolazećim i već prebačenim neprijateljskim jedinicama, koje su svim snagama nastojale da prošire i učvrste mostobran. Borbe su vođene iz neposredne blizine. Bataljoni 1. brigade vršili su žestoke protivnapade i juriše. Međutim, Nemci su prosto kuljali u mostobran. Izjutra su se 1. i 2. bataljon morali da povuku na drugu odbrambenu liniju na nasipu, a zatim i prema Baranjskom Petrovom Selu. Treći i 4. bataljon, iako je neprijatelj nadirao kroz načinjenu brešu prema pustari Žido i Novom Beždanu, i dalje su vodili teške borbe na novim položajima.

Štab 3. bataljona sa komandirima četa

Na sektor proboja upućena je još u toku noći i 4. brigada iz divizijske rezerve. Sada su tri brigade vodile oštre borbe sa upornim neprijateljem, koji se probijao prema selima Bolmanu, Novom Beždanu i pustari Žido. Toga dana počele su žestoke borbe i 2. i 15. brigade, koje su branile selo Bolman. Ovo selo je u toku dana dva puta prelazilo iz ruku u ruke. Neprijatelj ga je zauzeo tek pred samu noć.

Do kraja dana on je obrazovao mostobran do linije Bakan-
ska ustava—selo Novi Bezdani—kanal Barbara—Bolman.

Prva brigada je u ovim borbama imala 41 poginulog,
88 ranjenih i 10 nestalih boraca. Neprijatelj je takođe imao
velike gubitke.

Relativno brz uspeh u prodoru u Baranji Nemci su
postigli zahvaljujući tačnim i iscrpnim obaveštenjima o
rasporedu jedinica 3. armije i, posebno, 1. brigade na Dravi.
To im je omogućilo da izvrše prodor tačno na spoju 1. i 2.
brigade, kao i da svojom artiljerijom od prvog momenta
preciznom vatrom tuku ne samo položaje na Dravi, već i
drugu odbrambenu liniju na nasipu, rezervne snage na
pustari Žido i razne štabove. Bilo je nedostataka na strani
jedinica 3. armije. Na prvom mestu u samom postavljanju
odbrane na Dravi. Jedinice 1. brigade, a verovatno i Štab
Divizije, nisu imale iskustva u odbrani reka. Sve pešadijske
snage bile su razvučene pored same obale. Drugi položaji
na nasipu takođe nisu bili potpuno izgrađeni i gušće zapo-
sednuti. Sadejstvo sa artiljerijom bilo je slabo. Artiljerijska
brigada nije bila pripremljena za odbranu Drave i nije
imala isplanirane ciljeve vatre za svoja oružja.

Za vreme povlačenja 2. bataljona sa Drave desio se
neobičan slučaj. Bataljonski telefonista, čije ime, na žalost,
nismo uspjeli da doznamo, sem da je iz Srbije, nesporazu-
mom se nije povlačio sa ostalim delovima Bataljona, pa se
u rejonu Rapnika našao u pozadini Nemaca. Nemajući mo-
gućnosti da se sam probije kroz silnu nemačku vojsku, on
se uvukao u stablo šuplje vrbe. Verujući čvrsto da će se
Brigada vratiti, on je dan provodio sklupčan u vrbi, a noću
izlazio da se napije vode, a kasnije da načupa trave, koja
mu je služila za hranu. U ovakvoj situaciji proveo je punih
17 dana. Tek 23. marta, posle proterivanja Nemaca iz Ba-
ranje, nesrećnog telefonistu pronašli su borci Brigade. Bio
je promrzao i polumrtav. Odmah je upućen u bolnicu, gde
su mu lekari morali amputirati obe noge jer su bile pot-
puno promrzle.

Drugoga dana neprijateljske ofanzive, 7. marta, 16. i 51.
divizija vršile su od ranog jutra napade na neprijateljske
položaje, pokušavajući da ga odbace natrag. Sa severa su
napadale 7, 12. i 15. brigada, sa zapada 1. i 4, a sa istoka

2. brigada. Sedma i 15. brigada bile su uspele da se probiju u severni deo sela Bolman, ali su do uveče morale da se povuku odatle. Na severnom pravcu neprijatelj je zauzeo selo štiljanovićevo (Majsku Među). Ni 2. brigada, koja je nekoliko puta preduzimala juriše na neprijateljske položaje na jugoistočnom sektoru mostobrana, nije imala uspeha.

Istoga dana u 4 časa ujutru 1. i 2. bataljona 1. brigade i delovi 4. brigade izvršili su iz rejonu Baranjsko Petrovo Selo—pustara Piškuira napad na neprijateljske položaje na sektoru Novi Beždan. U prvom napadu uspele su da potisnu neprijatelja do samog sela. Tu su se bataljoni ukopali. Prilikom večernjeg napada na selo, jake neprijateljske snage koje su stalno pristizale na mostobran, odbile su ovaj napad i potisle bataljone 16. divizije na polazne položaje. Ni napadi koji su izvođeni tokom celog dana, takođe nisu postigli očekivani rezultat. Nemci su se vrlo brzo utvrdili i organizovali neprobojan vatreni zid.

U toku prvog dana neprijateljske ofanzive 4. i 3. bataljon nešto su se smakli na zapad i zauzeli front prema Dravi i pustari žido. Drugog dana 4. bataljon izvršio je napad na pustaru žido i na neprijatelja koji se nalazio na pruzi prema pustari. Bataljon je uspeo da neprijatelja protera sa pruge i da prodre do njegovih položaja na pustari gotovo na 50 metara razdaljine, ali samu pustaru nije mogao da zauzme. Ni četiri nova juriša nisu mogla da proteraju neprijatelja sa ove utvrđene tačke.

Tokom 7. marta 1. brigada je imala 7 poginulih i 25 ranjenih boraca.

Trećeg dana ofanzive, 8. marta, jedinice 16. i 51. divizije utvrđivale su svoje položaje, želeći da zaustave neprijateljski prodor. Neprijateljski napadi bili su slabiji. Drugi bataljon je oko 3 časa ujutru uspeo da odbije jedan manji napad Nemaca. Ovaj bataljon je u toku dana vršio napade i u pravcu pustare žido, odakle je proterivao slabije neprijateljske snage, koje su pokušale da se utvrde izvan pustare. Ove borbe trajale su ceo dan 8. marta, sve do 20 časova.

Brigada je imala 2 poginula i 21 ranjenog borca."²

Posle jednodnevne neaktivnosti neprijatelj je 9. marta u 5 časova posle artiljerijske pripreme napao jakim snagama položaje 16. divizije na zapadnom čelu mostobrana. Napadnuti su položaji 1. i 2. bataljona 1. brigade i delovi 4. brigade. Ove jedinice vodile su na ovom sektoru žestoke borbe i imale velike gubitke. Pod snažnim pritiskom neprijatelja prvo se povukla 4. brigada, a zatim i bataljoni 1. brigade. Oni su zauzeli nove položaje na liniji uskotračne šumske železničke pruge Beremend—pustara Žido—Drava. Neprijatelj je zauzeo i pustaru Piškura. Uvece su 1, 4. i 8. brigada protivnapadom uspele da donekle poprave položaje 16. divizije.

Neprijatelj je na sektoru 51. divizije tek posle teških borbi sa 8. brigadom uspeo da predveče zauzme Baranjsko Petrovo Selo.

Prva brigada je u toku borbi 9. marta imala 8 poginulih i 27 ranjenih boraca. Neprijatelj je imao oko 50 vojnika izbačenih iz stroja.⁵

Poslednji pokušaj da proširi mostobran neprijatelj je preduzeo 10. marta snažnim napadom na severni sektor: Baranjsko Petrovo Selo—Majska Međa—selo Bolman. Ovaj sektor držala je 51. divizija. Razvile su se teške borbe u koje su ubačeni 15. brigada »Petefi šandor« i 1. i 2. bataljon 1. brigade (3. i 4. bataljon bili su celo vreme na položajima prema Dravi). Ova dva bataljona 1. brigade napala su neprijatelja na groblju u Baranjskom Petrovom Selu i uspeli da ga potisnu u selo. U rejonu Majška Međa—selo Bolman neprijatelju su zadati teški udarci i njegovi ofanzivni planovi slomljeni. Posle udaraca na ovom sektoru, neprijatelj više nije imao snage za ofanzivne operacije, pa je morao da pređe u odbranu. Uspeh nemačkih snaga bio je minimalan. Mostobran je bio svega 15 kilometara dubok. Snage 3. armije nalazile su se toga dana na položajima: kota 89 (severno od sela Bistrici)—Bistrinski Lug—kota 97 —železnička pruga do drumu za Baranjsko Petrovo Selo —železnička pruga za Beli Manastir do kote 94—kota 95 (Dubrava) — selo Bolman—istočno od kote 87 (Đorđev dvor)—kota 89 na Dravi (Nardska šuma).

Brigada je 10. marta imala 6 poginulih i 39 ranjenih boraca.

Sada su snage, uglavnom, bile izjednačene i nalazile su se jedne prema drugima u dobro utvrđenim položajima. Odmah sledećeg dana počela je igra nadmudrivanja, iznuravanja i lomljenja živaca. Počelo je obostranim minobacačkim i mitraljeskim prepucavanjem i aktivnostima jakih patrola. Dvanaestog marta jača neprijateljska kolona pronašla je prazninu između položaja 1. i 4. brigade, provukla se tuda i zašla 4. bataljonu iza leđa. Nemci su izvršili juriš na položaje Bataljona i tom prilikom ubili 3, a ranili 6 boraca. U tom iznenadnom neprijateljskom napadu nestalo je 15 boraca. Komandant 4. bataljona Ilija Podrašćić je sa grupom obaveštajaca napravio 14. marta zasedu jednoj nemačkoj desetini u patroli. Neprijatelj je 15. marta u neuobičajeno vreme — 23 časa, napao položaje 1. bataljona i sa njim vodio borbu do posle ponoći. Noću između 15. i 16. marta 1. i 4. brigada izmenile su položaje. Sada je 4. brigada bila na položajima pored Drave, a 1. na položajima prema Baranjskom Petrovom Selu—selu Novi Bezdan. Istoga dana mlada jugoslovenska avijacija počela je da bombarduje neprijateljske položaje na bolmanskom mostobranu.

Pojedinačno, u iznuravanju neprijatelja naročito je bio aktivan Laza Čelić, zamenik komandanta 1. bataljona.

Tih dana on je često pravio izlete prema neprijatelju. Sa grupom boraca i kuririma napadao je neprijateljske straže i obezbeđenja, ne tražeći odobrenje od svojih pretpostavljenih. U jednoj takvoj akciji kod pustare Piškura poginuo je 19. marta 1945. godine.

Čelić je bio jedan od najboljih boraca i najomiljenijih vojnih rukovodilaca u Brigadi.

Slične, samo još opasnije poduhvate preduzimao je i Raša Lazarov, komandant 3. bataljona.

Raša je jednom bio uzet na odgovornost od strane Štaba Brigade zbog nekog disciplinskog prekršaja. Posle razgovora je upućen u Štab Divizije. Međutim, Raši nije bilo prijatno da ide pred komandanta divizije Marka Peričina Kamenjara. Vratio se u Bataljon, nikom ništa ne govoreći uzeo šarac, stavio titovku pod opasač i

krenuo. Borci su odmah znali šta Raša sprema. Jedna grupa boraca i kurira pošla je za njim. U po dana naleteli su na jedan bunker, koji je prethodnog dana nekoliko puta bez uspeha napadan. Nemci su bili iznenađeni i bunker je bio zauzet.

Nemačka protivofanziva iz rejona Blatnog jezera nije uspela, pa su se i snage neprijateljske 11. poljske vazduhoplovne divizije spremale na povlačenje sa mostobrana. Želeći da obezbedi svoje položaje, deo ovih snaga napao je 16. marta u 10 časova položaje 3. bataljona. Bataljon se snažno i uporno branio. Tek posle 12 časova borbe uspeo je da neprijatelja odbaci na polazne položaje, nanevši mu ozbiljne gubitke.

Noću između 17. i 18. marta 4. kubanski puk 1. kozačke konjičke divizije iznenada se pojavio na bolmanskom mostobranu i zajedno sa dva bataljona 11. vazduhoplovne poljske divizije napao prvo položaje 4. bataljona, a kada tu nije uspeo, napao je položaje 4. brigade. Kozaci su te noći u zoru zauzeli selo Torjanci i produžili da napadaju snage 4. brigade na severu. Osamnaestog marta oko 16 časova delovi 1. brigade, 4. brigada i jedna pešadijska i motoklistička sovjetska jedinica izvršili su protivnapad na kozački puk.⁴ Vodeći celu noć teške borbe, ove jedinice su uspele da oslobode selo Torjance i proteraju kozake.

Jedno odeljenje obaveštajaca je te noći, vršeći akcije u pozadini neprijatelja za vreme borbe, uništilo telefonsku vezu neprijatelja na liniji Baranjsko Petrovo Selo—pustara Piškura. Odeljenje je u svoju jedinicu donelo oko 500 metara telefonskog kabla.

Želeći da nastavi gonjenje neprijateljskih snaga štab 3. armije je u toku noći 19. i 20. i tokom 20. marta pregrupisao svoje snage. Planirao je da opšti napad počne 21. marta u 4 časa ujutru.⁵ U napadu je trebalo da učestvuju i neke bugarske i sovjetske jedinice. Međutim, napad je na zahtev Štaba 3. ukrajinskog fronta odložen za jedan dan. Šesnaesta i 51. divizija ipak su počele napad 21. marta, je u 3 časa podišla položajima neprijatelja oko Baranjskog

Petrovog Sela. Ujutru, kada je napad već bio počeo, utvrđeno je da se neprijatelj bio neprimetno izvukao iz sela. Treći bataljon 1. brigade produžio je da goni odstupajućeg neprijatelja i sustigao ga u Novom Bezdanu, koji je posle kraće borbe zauzeo. Toga dana do 23 časa bataljoni 1. brigade izbili su svojim pravcem na Dravu.

I ostale brigade gonile su tokom dana neprijatelja u povlačenju. Do kraja dana 21. marta bolmanski mostobran bio je očišćen od neprijateljskih vojnika.²⁶

Jedanaesta vazduhoplovna poljska divizija i 4. kubanski puk na bolmanskom mostobranu imali su oko 1.800 vojnika izbačenih iz stroja, od kojih 13 zarobljenih.²³⁷

Šesnaesta divizija imala je 280 poginulih, 902 ranjena i 106 nestalih boraca. Od ovoga broja iz 1. brigade bilo je 117 poginulih, 411 ranjenih i 64 nestalih boraca.

Dvadeset drugog marta 16. divizija je ponovo zaposela utvrđenu odbrambenu liniju na levoj obali Drave.²³⁸ U prvoj odbrambenoj liniji nalazile su se: 1. brigada na odseku Solnice—Gakovac, 2. na odseku Gakovac—Staro Selo. U drugoj odbrambenoj liniji na nasipu iza 1. brigade nalazila se 4. a iza druge — 15. brigada. Odmah je preduzeto popravljavanje zemljanih utvrđenja na liniji i obezbeđenje položaja. Istovremeno je vršeno nasilno izviđanje preko Drave.

Tokom noći 27. marta neprijatelj je hteo da ispita budnost stražarskih delova Brigade na Dravi. Radi toga pustio je niz Dravu nekoliko čamaca sa lutkama. Osmatrači su bili budni, odmah su primetili čamce, otvorili vatru na njih i potopili ih. Bugari su takođe otvorili artiljerijsku vatru, međutim, njome su zakačili i 4. bataljon. Tom prilikom poginuo je 1 borac a tri su ranjena. Dvadeset devetog marta noću dovučeni su u prvu odbrambenu liniju protivkolski topovi iz kojih su cele noći razbijani i uništavani neprijateljski bunker na desnoj obali Drave.

Trideset prvog marta izvršeno je preformiranje jedinica, sa četvornih prešlo se na trojne formacije. Rasformiran je Štab 12. korpusa i 15. brigada. U brigadama su rasformirani četvrti bataljoni. Iz 15. brigada »Petefi Šandor« primljen je jedan bataljon od 233 borca. Tih dana primljeno

²³⁶ IA PK SKV, reg. br. 4193.

²³⁷ Prema neprijateljskoj dokumentaciji.

je nešto novih boraca iz mobilizacijskog centra, tako da je sada 1. brigada imala 2.232 boraca. Pored tri bataljona Brigada je imala izviđačku četvu, pionirsku četvu, četvu automatičara, četvu za vezu, brigadni sanitet i komandu pozadine sa intendanturom.

Zanimljiv je izveštaj Štaba Brigade od 29. marta 1945. godine u kojem se govori o nedostacima boraca u borbi. U tom izveštaju se kaže da veći broj boraca ne zna da uzima i koristi zaklon, ne zna da se prebacuje, ne zna da koordinira sa vatrom automatskog oružja, ne koristi pionirski alat i ne ukopava se, u borbi se grupiše i ne drži određenih zona kretanja i ne vodi računa o vatrenim dejstvima, ne koristi nišan, povlači se neorganizovano i ne štiti se međusobno vatrom, i tako dalje, i tako dalje. I na kraju: hrabrost boraca je vrlo dobra i borbeni elan u stalnom porastu. Uzrok okvkvom stanju je to što su većina boraca novi, a rukovodstva nemaju mogućnosti da im pruže potrebnu i sistematsku vojnu obuku, jer su stalno na položaju i u borbi.

O kopanju rovova jedan brigadni rukovodilac priča:

Ukopavanje boraca je bio poseban problem. Partizani, nenavikli na rovovsko ratovanje, teško su se odlučivali da ih kopaju. Zbog toga su, naročito na dravskom mostobranu Štab brigade i štabovi bataljona cele noći provodili u obilasku jedinica, opominjući i podstičajući ih da kopaju rovove. Naročito ih je teško bilo naterati da kopaju rov sa gornjom pokrićkom. Za vreme borbi nisu pucah iz rovova, već su iskakakli i zauzimali vatrene položaje ispred njih. Naravno, ta činjenica je uticala na povećanje gubitaka.

Ovako veliki broj nedostataka, nabrojanih u pomenu-tom izveštaju, tačan je, a i razumljiv. Veoma je značajno to što su oni uočeni i stavljeni na dnevni red. Ovaj izveštaj pokazuje da je razvoj 1. vojvodanske brigade došao do stepena na kojem se ovi nedostaci više ne mogu nadoknađivati zanosom i hrabrošću boraca, već se sistematskom obukom moraju razvijati sposobnost, snalažljivost i sve ostale ratne veštine koje treba da odlikuju pravog borca. To je bio znak da je 1. brigada snažno zakoračila u višu fazu svoga razvoja.

Ovde je potrebno zadržati se na nekim problemima koji su se pojavili u Brigadi, kao i u ostalim jedinicama NOV Vojvodine, kao posledica nove faze njihovog razvoja. Sa ovim problemima su se borile partijska i skojevska organizacija, sve komande, pa i tada još mlada služba OZN-e.

U to vreme Brigadu je popunjavao sve veći broj mobilisanih vojnih obveznika, među kojima je bilo vojnika i nekoliko oficira i podoficira bivših pripadnika neprijateljskih vojnih formacija. Najčešće su to bili bivši domobrani, vojnici Hortijeve fašističke vojske i drugi. Većina se relativno brzo uklapala u novu sredinu i uslove i pošteno i hrabro borila. Mnogi su zaslužno dobili rukovodeće položaje, odlikovanja, a pojedinci su primani u SKOJ i Partiju. Mnogi su časno položili svoje živote, bili ranjavani, ostali invalidi i slično.

Međutim, iako se bližio kraj rata i pobednici bili poznati, neki od njih nisu bili spremni na sve napore i žrtve srem-skih, bačkih, banatskih i drugih dobrovoljaca — »biciklista«, koji su goli i bos, gladni i prozebli, dolazili u Bosnu i u Brigadu. Pojedinci, naročito među oficirima, bili su zagriženi, ili pritajene ustaše, četnici, hortijevci, pa i agenti Gestapoa. Oni su nastojali da nađu i angažuju istomišljenike i u 1. brigadi.

Zbog toga je neprijatelj raspolagao ponekad podacima o rasporedu Brigade, a bilo je i pokušaja diverzantske aktivnosti. Pojavili su se i slučajevi pravog dezerterstva, sa ciljem izbegavanja borbe i vojne obaveze. Bilo je pojedinačnih slučajeva neizvršavanja naređenja, otkazivanja poslušnosti u borbi, pa i jedan slučaj potezanja puške na komandira čete. Do tada ovakvi slučajevi nisu bili poznati u Brigadi, a sada su oni brzo otkrivani i energično razbijani.

Povodom ovih pojava održano je i jedno savetovanje u Diviziji kojem su prisustvovali i komandant i polit, komesar 3. armije.

FORSIRANJE DRAVE I OPŠTA OFANZIVA

Do aprila 1945. godine bile su izvršene sve pripreme za preduzimanje opšte ofanzive. Prvog marta narodnooslobodilačka vojska preimenovana je u Jugoslovensku armiju, a Vr-

hovni štab u Generalštab Jugoslovenske armije. Plan opšte ofanzive JA usklađen je i koordiniran sa planovima savezničkih snaga u Mađarskoj i Italiji. U takvoj situaciji vrhovni komandant JA naredio je opštu ofanzivu svih snaga JA sa ciljem razbijanja Sremskog i drugih neprijateljskih frontova, prodiranja prema Zagrebu i dalje u Sloveniju i Istru.

Koncepcija i raspored 1. i 3. armije bili su takvi da se moglo pristupiti likvidiranju Sremskog fronta na način koji bi iziskivao najmanje žrtava, odnosno kojim bi mogao da se izbegne frontalni proboj čvrste mreže fortifikacija na neprijateljskim položajima između Drave i Save.

Generalštab JA postavio je 9. aprila 1. i 3. armije zadatke u tome smislu. Prvoj armiji — da na desnom krilu Sremskog fronta na liniji Vukovar—Vinkovci izvrši proboj utvrđene zone, da u središnjem delu duž drumova za Vinkovce i na levom krilu pravcem Vrbanja—Vinkovci vrši napade radi taktičkog vezivanja neprijatelja, da jedinice njenog južnog sektora iz istočne Bosne pređu, Savu u rejonu Brčko—Županja i nastupaju u pozadini Vinkovaca, radi presecanje odstupnice i uništavanja neprijateljske grupacije sa Sremskog fronta.

Zadatak 3. armije bio je da sa 16, 36. i 51. divizijom izvrši na širokom frontu prelazak preko Drave. Glavni u rejonu Valpova, a pomoćni preko Dunava u rejonu Dalja, da preseče komunikaciju Osijek—Našice, da ovlada Osijekom i da se spoji sa delom svojih snaga koje budu prešle Dunav kod Dalja. Dalji, glavni zadatak 3. armije bio je da prodire u Podravinu pravcem Našice—Virovitica—Koprivnica—Varaždin.

Prema položajima 3. armije, na desnoj obali Drave i dalje se nalazila ojačana nemačka 11. vazduhoplovna poljska divizija. Zapadnije, prema položajima bugarske armije, nalazio se 15. kozački korpus. Desna obala Drave bila je na mnogim mestima minirana, a neprijatelj je bio izgradio i nekoliko zemljanih i betonskih bunkera, čiji su prilazi bili načičkani preprekama.

štab 3. armije svojom zapovešću 10. aprila odredio je mesta i način forsiranja Drave. Šesnaestoj diviziji naredeno je da sa 1. brigadom forsira u rejonu kote 89 naspram kapale sv. Ane, a sa 2. brigadom — nizvodno u rejonu Gatski rit, da oslobodi Valpovo i preseče komunikaciju Osijek—

Našice. Trideset šestoj diviziji naređeno je da sa 3. brigadom forsira Dravu oko 300 metara uzvodno od Nardske skele, sa 5. brigadom nizvodno oko jedan kilometar od sela Nard, da sa 16. divizijom zauzme Valpovo, a sa 51. divizijom Petrijevce, i da učestvuje u napadu na Osijek. Pedeset prvoj diviziji naređeno je da sa 7. i 12. brigadom forsira Dravu u rejonu kote 88 naspram sela Josipovac, da 8. brigada forsira Dunav u rejonu Dalja, a Osiječka brigada Dravu u rejonu Sarvaš, da preseku komunikaciju Josipovac—Osijek i da sa jedinicama 36. divizije oslobode Petrijevce i napadnu Osijek. Cela divizija bi se zatim orijentisala prema Vinkovcima, radi sa dejstva sa 1. armijom.^{23r}

Štab 3. armije je naredio da sve pripreme za forsiranje moraju biti završene do 22 časa 11. aprila, a da će početak forsiranja biti u 23 časa.

Prva vojvodanska brigada nalazila se od 6. aprila u Novom Beždanu kao divizijska rezerva. Tu se pripremala za prebacivanje preko Drave. Štabovi su vršili komandantska izviđanja, određena su mesta ukrcavanja, održane su noćne vežbe ukrcavanja i iskrcavanja na rukavcima Drave. Vršena su neprekidna i temeljita izviđanja na reci i preduzimano sve potrebno da se forsiranje obavi uspešno. U Baranjskom Petrovom Selu održana je brigadna konferencija SKOJ-a, koja je imala karakter političkih priprema za predstojeću opštu ofanzivu.

Na dan 6. aprila Brigada je imala 2.032 borca, raspolagala je sa 14 bacača 50 mm, 8 bacača od 82 mm, 8 teških mitraljeza, 104 puškomitraljeza, 474 automata, 21 protivtenkovskom puškom i preko 1.420 pušaka. Bila je ojačana sa 16 topova 45 mm.

Za vreme boravka u Baranji i na virovitičkom mostobranu u Brigadi su izvršene neke kadrovske promene. Prema sećanju, one su bile u sledećem: na mesto zamenika komandanta Brigade Dušana Čosića, koji je premešten u 4. brigadu, postavljen je Gliša Opačić, dalmatinac iz Plavne, do tada zamenik komandanta 2. brigade, za zamenika politkomesara Brigade umesto Milovana Vujovića, koji je postao pomoćnik politkomesara 16. divizije, postavljen je Branko

Branković, politkomesar bataljona 4. brigade. Nešto kasnije, pošto je Branković premešten u Štab 3. armije, na mesto zamenika politkomesara Brigade postavljen je Dragan Tadić, do tada zamenik politkomesara bataljona u 2. brigadi. Tadić je došao na položaj posle završenog partijsko-političkog kursa pri CK KPJ u Beogradu. Za šefa OZN-e u Brigadi na mesto Jove Ivančevića, koji je otišao za zamenika šefa OZN-e

Defile u Subotici pred maršalom. Na čelu Prve brigade Štab Brigade

16. divizije, postavljen je Momir Bugarski, politkomesar 3. bataljona, a za njegovog zamenika Nada Vidicki Zlata. Za politkomesara 1. bataljona postavljen je Radomir Vučurević, za politkomesara 2. bataljona Žika Gurban, a za politkomesara 3. bataljona Mirko Ribić. Posle rasformiranja 4. bataljona, komandant Andrija Naglič postao je zamenik komandanta 1. bataljona, a Ilija Podrašćić zamenik komandanta 2. bataljona. Uoči forsiranja Drave komandanti bataljona su bili: 1. bataljona Slavko Savić, 2. Steva Pismarević i 3. Dimitrije Lazarov Raša. Komandiri četa bili su: Vojislav Stanisavljević, Miloš Vasić, Josim Ajduk, Cveja Tabadelić, Đorđe Krivošija, Mića Alinčić, Ljubomir Lučić, Marin Buličić, Borivoje

Marčić, komandir izviđačke čete, komandir čete automatičara Negovan Rajković i komandir baterije topova 45 mm Luka Jojić Lukina, zatim Vojislav Pilić, Steva Vojvodić, Rajko Kaprić i Boško Dragojević.

Pripremljeno je 36 gumenih čamaca, a kod okolnih ribara pronađena su još četiri drvena čamca, koja su se mogla iskoristiti za prebacivanje. Dva časa pre početka operacije prebacivanja, Brigada je sišla na mesto ukrcavanja, gde su je čekali čamci i tehničke službe.

U rejonu prebacivanja 1. brigade Drava je bila široka oko 150 metara, a obala na tom mestu blatnjava i visoka 3 do 5 metara. Na suprotnoj strani reke nalazilo se 700 do 800 neprijateljskih vojnika, koji su zaposedali obalu i nasip. Neprijatelj je glavnu odbranu desne obale postavio na nasip, na kojem su neprijateljske grupe zaposedale stare Jugoslovenske betonske i nove zemljane bunkere. Prostor između neprijateljske linije odbrane i obale Drave bio je delimično nizak.

Iza mesta ukrcavanja 1. brigade bila je razvijena 4. brigada, koja je imala zadatak da svojom vatrom štiti i podržava prebacivanje i da se, pošto bude završeno prebacivanje 1. i 2. brigade i sama prebaci na desnu obalu Drave.

Forsiranje je počelo bez artiljerijske pripreme. U prvom ešalonu na osam čamaca prebacilo se oko 120 boraca 3. bataljona sa komandantom Rašom na čelu. Oni su neprimećeni prebrodili Dravu, iznenadili neprijatelja i na juriš zauzeli bunkere oko kapele sv. Ane. Posle 3. bataljona минера i izviđača, prebacio se i 2. bataljon, a odmah za njim i 1.

Jedan borac se seća:

Ipak nije išlo sve bez teškoća. Nakon prebacivanja 1. bataljona, krenuli su bataljonski radni vodovi. U trenutku kada je radni vod 1. bataljona stigao na suprotnu obalu, Nemci su izvršili protivnapad na delove 1. bataljona. Situacija je bila kritična. Grupe boraca već su se vraćale na obalu, a neki zagazili u vodu. Bilo je u pitanju dalje prebacivanje artiljerije i drugih jedinica. Štab Brigade sa leve obale nije mogao ništa da učini.

Tada su stupili na scenu vodnik Jovanović i »Cigan Pila« iz Bečmena. Oni su jedna za drugim, kao pripadnici radnog voda i trubači u bivšoj vojsci, povadili iz džakova trube i zavisirali juriš. Borci su se prenuli, začas se ispravili, podigli puške i kao jedan, bez komandira jurnuli na nemce i rasterali ih.

Sa bataljonima su prebačeni i svi teški mitraljezi, protivtenkovske puške, minobacači i brigadna baterija 45 mm. Prebacivanje je posle teklo relativno brzo, jer je neprijatelj bio potisnut iz odbranbenog pojasa na Dravi na drugu odbranbenu liniju na nasipu i u selima dalje od obale. Do 1,30 časova 12. aprila prebacila se cela 1. brigada i vrlo brzo učvrstila mostobran i zauzela neprijateljske položaje u dubini od dva kilometra od obale. Prvi bataljon je odmah krenuo prema Bistrincima i Belišću, 3. prema zapadnoj strani Belišća odnosno prema ciglani — kota 101, dok je 2. bataljon, čisteći nizvodno obalu Drave od neprijateljskih vojnika, krenuo prema Valpovu. Posle forsiranja Drave, na desnoj obaši bilo je dosta žrtava od nagaznih mina, koje su Nemci bili pasejali.

Druga brigada je tokom forsiranja naišla na veoma jak otpor neprijatelja, pa se njeno prebacivanje odužilo i trajalo do 3 časa posle ponoći. Posle 1. i 2. na desnu obalu Drave prebacila se i 4. brigada. Forsiranje su uspešno izvršile i jedinice 36. i 51. divizije. Susedne jedinice uspostavile su međusobnu vezu i odmah počele nadiranje na svojim ranijim utvrđenim pravcima.

Forsiranje Drave je vanredno uspela operacija 1. brigade jer su iznenađenje, silina udara, odlučnost, prodornost i brzo snalaženje na drugoj obali došli do punog izražaja.

Iz tog vremena postoji jedna anegdota.

Bugarski bataljon koji je bio raspoređen uz samo desno krilo 16. divizije, za vreme forsiranja Drave bio je stavljen pod komandu Štaba 16. divizije. Sa komandantom je dogovoreno sve: vreme početka forsiranja, način — bez artiljerijske pripreme, sadejstvo i drugo.

Marko Peričin Kamenjar, komandant 16. divizije, nakon izvesnog vremena posle početka forsiranja, nazvao je komandanta bataljona i pitao ga kako napreduje. Komandant je odgovorio:

— Gospodin komandir, mi vršimo art. podgotovku!

Još jednom je Kamenjar postavio isto pitanje i dobio isti odgovor. Sada je dodao:

— Pa dokle ćete?

Kada je svanulo, i kada je cela Divizija bila s one strane Drave, Kamenjaru se javio bugarski komandant sav usplahiran:

— Gospodin komandir divizije, mi okruženi!

— Pa šta onda, jarko vam s neba. Ja sam u okruženju celog veka. Tucite se — prasnuo je Kamenjar i naredio da mu se pomogne.

Prvi bataljon počeo je borbu za selo Bistrinice. Neprijatelj je sa svojih položaja pružao očajnički otpor, ali je do 9 časova bio slomljen. Mada je preduzimao tri protivnapada, nije uspeo da izmeni situaciju u svoju korist. Treći bataljon je napao i ubrzo zauzeo kotu 101 ciglanu. Zatim je sa 1. bataljonom i uz pomoć 3. bataljona 4. brigade, munjevitim naletom, oko 16 časova zauzeo Beldšće. Drugi bataljon je posle čišćenja obale Drave i pada Belišća, me dajući vremena neprijatelju da se posle poraza u Belišću sredi, zauzeo oko 17 časova snažnim naletom Valpovo, bez direktnog učešća drugih brigada. Dvanaestog aprila Brigada je zanoćila na položajima reke Karašice—kota 86 udesno od Valpovačke Gorice.²⁴⁰

Za vreme napada 51. divizije na Osijek 13. aprila 16. divizija zatvarala je pravac od Našica i Donjeg Miholjca. Prva brigada, odnosno njen 2. i 3. bataljon (1. se nalazio u divizijskoj rezervi) gonili su neprijatelja koji se povlačio na jug prema Našicama. Nadirući na tom pravcu, Brigada je zauzela sela Marjančaći i Ivanovci. Obuhvatnim manevrom u naletu je zauzela Harkanovce i tu uništila oko 60 ustaša i 100 kozaka. Ostatak ovih neprijateljskih jedinica opkolila je u šumi Topolini. Ovde je neprijatelj pružao žilav otpor, ali je dobrim delom uništen, dok je jedan deo uspeo da se povuče na drum i prugu Osijek—Našice. Bataljoni 1. brigade su stigli na 500 metara do ove komunikacije i celu noć vodili borbu da bi njome ovladali.

Četrnaestog aprila izjutra oslobođen je Osijek, a deo snaga 3. armije produžio je nadiranje prema Našicama. Prva brigada nadirala je očišćenom komunikacijom Osijek—Našice. Prepodne napala je i zauzela selo Koška, gde je uspostavljena veza sa 6. korpusom. Oko 14 časova zauzela je selo Niza, a u 17 časova Našičku Brezriicu. Sada su sva tri bataljona 1. brigade s najvećim elanom gonili neprijatelja, ne dopuštajući mu da predahne i sredi svoje desetkovane redo-

ve. Treći bataljon zauzeo je u 18 časova selo Jelisavac, odakle je odmah produžio u pravcu Našica.²⁴¹

Prva brigada je 15. aprila uništavala neprijateljske snage severno od Našica. Drugi bataljon zauzeo je selo Vukojevce, a oko 19 časova u sadejstvu sa 3. bataljonom i selo Markovac. Čim je zauzet Markovac, 2. bataljon je produžio prema zapadnoj strani Našica, a 1. bataljon je upao u severni deo. Tu ga je napala jedna nemačka kolona s leđa. To je bila kolona Nemaca koja se povlačila iz Đakova i ulazila u Našice. Sukob je bio iznenadan i žestok. Na samom raskršću ulica u centru poginuo je vršilac dužnosti komandanta bataljona Ilija Podrašćić, koji je ostao među Vojvođanima posle pete ofanzive i brzo stekao njihovu ljubav i poštovanje. U toku okršaja naišao je i 3. bataljon sa Rašom.

Šesnaestog aprila u 4 časa ujutru 1. brigada oslobodila je Našice. Treći bataljon 1. brigade ostao je u Našicama sa zadatkom da vrši pretrese i čišćenje grada od zaostalih neprijateljskih vojnika. Ostali bataljoni su ceo dan gonili slabe neprijateljske snage po okolnim selima.²⁴² U gradu je uspostavljena komanda mesta. Komandant mesta bio je zamjenik komandanta Brigade Gliša Opačić. Organizovan je miting na kojem je govorio politički komesar Brigade Jovan štokovac.

U petodnevnim borbama za forsiranje Drave i zauzimanje Valpova i Našica štabovi i komande četa pokazali su pored hrabrosti i požrtvovanja i visok stupanj umešnosti, snalažljivosti i upornosti u ovim složenim operacijama. Posebno su se istakli: Slavko Savić, Steva Pismarević i Raša Lazarov, komandanti bataljona, Mića Alinčić, Boško Dragojević, Cveja Tabandelić, Josim Ajduk, Miloš Vasić, Borivoje Marčić, komandiri četa, Žika Gurban, pomoćnik polit. komesara, Marko Prabinac, stariji vodnik, Milovan Marković, truba, Živojin Pajić, mlađi vodnik, Živan Vodeničar, Predrag Mikolački, Ivan Lukić, kuriri, Stefan Mitrović, Pera Čobanov, Matija Vladisavljević, Šandor Kristić, Mata Jandrić, Proka Miladinović, Duka Popov, borci, i Desimir Bategeč, telefonista.

²⁴¹ IA PK SKV, inv. br. 4193.

U toku tih borbi Brigada je imala 49 poginulih, 255 ranjenih i 7 nestalih boraca. Među poginulima su bili i Ištvan Farago, desetar, Anton Poderaški, vodnik i Sava Petrov, desetar.

Neprijatelj je imao 1.058 poginulih, 1.626 ranjenih i 552 zarobljena vojnika. Zaplenjen je 1 top 105 mm, 6 teških bacača, 25 šaraca, 24 šmajsera, 3.488 vojničkih pušaka, 28 pištolja 114.000 pušanih metaka, jedna telefonska centrala kao i mnogo drugog materijala.

OSLOBOĐENJE VIROVITICE

Posle proboja Sremskog fronta i oslobođenja Vinkovaca i Našica, 1. armija je produžila da goni 34. nemački armijski korpus kroz Posavinu, a 3. armija kroz Podravinu. Nemačka komanda planirala je da posle izvlačenja 15. brdskog korpusa iz Bosne u Slavoniju, obrazuje novi front u Slavoniji od Virovitice do reke Une. Nemci su uporno nastojali da održe front u Jugoslaviji, iako su Amerikanci 12. aprila bili prešli Elbu, Rusi 13. aprila ušli u Beč, a 16. aprila probili front na reci Odri. Znajući za neprijateljske planove o obrazovanju novog fronta u Slavoniji, 1. i 3. armija žurile su da neprijatelja u tome spreče.

Na centralnom pravcu nadiranja 3. armije povlačila se nemačka 11. vazduhoplovna poljska divizija. Ova divizija je povremeno pružala očajničke otpore da bi omogućila nemačkom 15. brdskom korpusu da se preko Slavenskog Broda izvuce iz istočne Bosne i prebaci u Slavoniju. Štab 3. armije je na pravac povlačenja 11. vazduhoplovne poljske divizije Mikleuš—Podravska Slatina—Virovitica orijentisao 36. diviziju, a 16. i 51. na armijskim krilima da sa njome sadejstvuju, obuhvatajući neprijatelja sa jugozapadne, odnosno severozapadne strane. Pedeset prva divizija nalazila se na desnom krilu Armije, krećući se pravcem Bazje—selo Grabić—selo Orašec. Šesnaesta divizija je prodirala na levom krilu Armije pravcem Našice—selo Voćin—selo Đulava. Još više ulevo prodirao je grebenom Papuka 6. slavonski korpus, nalazeći se kao veza između aktivnosti obe armije.

Prva brigada krenula je iz Našica za Orahovicu 17. aprila oko 17 časova. Usput je očistila od neprijatelja okolne šume

i sela Donje Motiöime i Feričance i zarobila desetak nemačkih oficira i vojnika. Istog dana izvršila je napad na Orahovicu, ali bez uspeha. Orahovicu je bila krajnja otporna tačka na frontu nemačke 11. vazduhoplovne divizije, koju je ona organizovala na liniji Orahovicu—selo Zdenci—Viljevo—reka Drava. Njene jedinice uporno su branile ovu tačku. Sutradan je u napad na Orahovicu uvedena i 4. brigada i posle teških borbi otpor je slomljen toga dana. Prva brigada je preko sela čačinaca i Mikleuša stigla 19. aprila u 14 časova u selo Voćin i isto popodne produžila preko sela Huma i Kamenska, da bi u toku noći izbila na liniju sela: Žubrica—Pčelić—Suhopoljska—Borovo. Sa ove linije Nemci su obezbeđivali drumske i železničke komunikacije Podravska Slatina—Virovitica, koje su imale da služe za izvlačenje neprijatelja iz Podravske Slatine.²⁴⁸

Dvadesetog aprila u 19 časova 1. brigada je napala neprijateljske položaje u navedenim selima i posle jednočasovne borbe 3. bataljon je zauzeo Pčelić, a 1. Žubricu. Zatim je Brigada otpočela pritisak na komunikaciju između Cabune i Suhopolja. Tim prodorom 16. divizija našla se iza neprijateljskih linija, pa je neprijatelj bio primoran da se povlači sa položaja u rejonu Podravske Slatine. Oko 23 časa 4. brigada i delovi 32. divizije iz 10. korpusa, koja se tih dana uključila u front Armije, ušli su u Podravsku Slatinu.

Sada su se jedinice 3. armije nalazile na domaku utvrđenog područja oko Virovitice. Prema ranije utvrđenom planu, odmah je počela borba za oslobodenje Virovitice. Trideset šesta divizija napadala je sa istoka frontalno. Šesnaesta divizija napadala je sa jugozapada. Sa severa je napadala 51. divizija, a sa zapada 33. divizija 10. zagrebačkog korpusa.

Prva brigada je u toku noći između 20. i 21. aprila izbila na drum i železničku prugu Podravska Slatina—Virovitica na sektoru između Suhopolja (kota 128) i Crne Jaruge. Zapošleđanjem druma i železničke pruge Brigada je presekla ovu značajnu komunikaciju. Neprijatelj je odmah posle ponoći počeo da napada nove položaje Brigade da bi oslobodio ovu komunikaciju. Bataljoni 1. brigade su celo jutro 21. aprila energično branili zauzete položaje, vršeći nekoliko protivnapada. Oko 10 časova iz Virovitice se pojavio oklopni voz

i uz pomoć pešačije koja je stizala iz Virovitice ozbiljno je napadnut levi bok 3. bataljona. Borba je postajala sve oštrija. Neprijateljski vojnici uskakali su u rovove 1. brigade, gde se vodila borba noževima i gušanjem. Brigadiri su izvršili snažan protivnapad i nanevši neprijatelju znatne gubitke, uspeali da ga odbiju.²⁴⁴

Novi napad neprijatelja bio je uperen na položaje 2. brigade, koja se nalazila desno od Prve. Ovaj napad je bio snažniji, jer su ga potpomagale nove neprijateljske snage koje su pristizale od Podravske Slatine. Oštrina neprijateljskog napada bila je naročito velika na koti 233 (Mandinač). Tu je neprijatelj uspeo da prodre kroz položaje bataljona 2. brigade. Druga brigada je prinudena da se povuče. Zbog toga je došlo do pomeranja bataljona 1. brigade. Prva brigada se smakla na nove, južnije položaje; kota 133—kota 203—kota 216—kota 207. Na ovom položaju Brigada je ostala ceo taj dan. U neko doba dana naišla je dugačka kolona komore kozačke divizije. Treći bataljon je samoinicijativno sišao na drum i upao u komoru. Borba se vodila prsa u prsa.

U ovim borbama 1. brigada je imala 11 poginulih i 81 ranjenog borca. Zaplenjeno je 26 kola hrane, 52 konja, 2 radio-stanice i veće količine drugog radnog materijala.

Sutradan, 22. aprila, 16. divizija pomerila se na položaje za napad na zapadni deo Virovitice. Prva brigada trebalo je da se razvije na severnim padinama Planine (kota 240) i da sadejstvuje sa juga između rečice Rijeke i potoka Katinac. U 18 časova bataljoni su krenuli u napad i do 20 časova probili prvu neprijateljsku liniju Virovitica—kota 203—kota 211—kota 234—kota 190.

U daljem nastupanju 1. bataljona je nešto kasnije zauzeo kotu 213 i proterao neprijatelja severnije prema selu Sv. Trojstvo. Izbivši na drum Virovitica—Daruvar kod Prdočin mлина, Brigada je potpuno blokirala južne prilaze gradu. Zatim je počeo napad na položaje ispred samoga grada. Drugi bataljon poterao je neprijatelja sa kote 211 i podišao neprijateljskim položajima na koti 203. Borba za kotu 203 bila je veoma žestoka. U napadu su učestvovali 2. i 3. bataljon i artiljerija. Tek 23. aprila oko 10 časova bataljoni su posle energičnih juriša zauzeli kotu i podišli neprijateljskim položaji-

ma na Sv. Križu. Na ovim položajima razvile su se još veće borbe. Neprijatelj je počeo da pojačava pritisak na Brigadu kod Sv. Trojstva. On je bio još ranije dobro utvrdio prilaze gradu iz ovog pravca od Bilogore. Sada je uporno pokušavao da zaustavi prodor 1. brigade kroz ove položaje. Nemci su prvo pokušali da se probiju kroz središnji deo fronta Brigade, ali u tome nisu uspeali, pa su oko 13 časova napali njeno desno krilo. Nekoliko časova vođene su teške borbe oko crkve (kota 203). Najzad je neprijateljski napad odbijen. Prvi bataljon je oko 22 časa prešao u protivnapad i zauzeo poslednji red kuća u Sv. Trojstvu. Sada su se jedinice Brigade nalazile nad Viroviticom na liniji kota 203—nešto južnije od kote 204—kapela sv. Križa—kapela sv. Trojstva—drum Virovitica—Daruvar. Vodile se su žestoke borbe za svaku kotu i za svaki metar prostora. Juriši su se smenjivali sa obe strane. Levo se nalazila 2. brigada a desno 4. Ove dve brigade takođe su vodile teške borbe sa promenljivim uspehom, težeći da ovladaju neprijateljskim položajima koji su dominirali Viroviticom. Neprijatelj je očajnički branio Viroviticu, jer se negove snage od Podravske Slatine još nisu bile sve izvukle.²⁴⁵

Dok je neprijatelj jakom koncentracijom svojih snaga potiskivao 4. brigadu na desnom krilu fronta Divizije, 1. bataljon 1. brigade izbio je oko ponoći 24. aprila na železničku prugu Virovitica—Suhopolje u blizini železničke stanice. Tu se posebno istakla brigadna protivkolska baterija sa komandrom Lukom Jojićem na čelu. Baterija je uništila u stanici nekoliko lokomotiva, a preciznom vatrom svojih topova isterala neprijatelja iz više kuća. Luka je, kao rukom, pogadao prvom granatom čak i badžu na tavanu kroz koju su neprijateljski mitraljezi sipali vatru. Pola časa kasnije na ovu liniju izbio je i 3. bataljon. Tada je neprijatelj ponovo prešao u protivnapad. Od Virovitice su naišla dva oklopna voza i strahovitom vatrom iz mitraljeza i topova primorali ova dva bataljona da se oko 5,30 časova povuku nešto južnije od polaznih položaja. Posle podne oko 13,30 časova od Virovitice su naišle i dve jake neprijateljske pešadijske kolone u jačini jednog puka. One su podišle pod položaje triju brigada 16. divizije i oko 15 časova preduzele snažan protivnapad.

Glavni neprijateljski napad bio je usmeren na 3. bataljon 1. brigade, koji je bio u centru. Razvila se teška borba, vođena uglavnom mitraljeskom, minobacačkom i artiljerijskom vatrom. Prva brigada morala je da napusti položaje u Sv. Trojstvu i da se povuče oko 300 do 500 metara. Druge dve brigade, pružajući snažan otpor, konačno su uspele da zaustave neprijateljski prodor.²⁴⁴

Dvadeset petog aprila jedinice 3. armije probile su, na drugim sektorima spoljne linije neprijateljske odbrane oko Virovitice. Zbog toga se neprijatelj to poslepodne počeo da izvlači prema zapadu. Prvi bataljon 1. brigade krenuo je u napad u 18,30 časova i bez napora zauzeo kapelu sv. Trojstva, a u 19 časova i kapelu sv. Križa. Nekoliko stotina metara iza ove kapele nalazilo se još nekoliko neprijateljskih utvrđenih punktova, koje Bataljon po danu nije mogao da zauzme. Kada se spustio mrak, Brigada je oko 20,30 časova ponovo preduzela napad. Posle žestokih borbi ponovo je zauzela mesto Sv. Trojstvo i u sadejstvu sa 1. bataljonom 4. brigade krenula niz padinu prema Virovitici. Na proboju prema gradu Brigada je morala da uništi još desetak neprijateljskih utvrđenih tačaka.²⁴⁷

Neprijatelj je, povlačeći se, te noći minirao i uništio u gradu važnije objekte i mostove. Uništio je i jedan oklopni voz na železničkoj stanici.

Prvi bataljon 1. brigade dokopao se 25. aprila u 21,30 časova prvih gradskih kuća Virovitice, a do 22 časa uz sadejstvo 3. bataljona i 2. bataljona 2. brigade prodro u centar grada. Neprijatelj je davao slab otpor, jer se njegova glavnina bila već povukla iz grada. U isto vreme u grad su sa istočne strane ušle 3. i 6. brigada 36. divizije.

U borbama za Viroviticu 1. brigada je imala 76 poginulih, 362 ranjena i 2 nestala borca.

Među poginulima su bili: vodnik Stevan Dronjak, polit. delegat voda Sava Morene, vodnik Zdravko Gavrilović, desetar Nedeljko Čupira, vodnik Žarko Mišić, desetar Milan Buljin, desetar Milan Zaklan, vodnik Radoje Sušić, desetar Mitar Babaš, desetar Dragiša Đurković, komandir čete Rajko Kaprić, vodnik Nikola Radiša, sekretar SKOJ-a u bata-

²⁴⁴ IA PK SKV, inv. br. 4193.

Ijonu Slobodan Marković, poručnik Ivan Jure, polit, komesar bataljona Marko Ritbnić.

Istakli su se hrabrošću i umešnošću: pomoćnik polit, komesara bataljona Dušan Knežević, komandiri četa Negovan Rajković i Vojislav Pilić, komandant bataljona Andrija Naglić Brale, vodnici Joca Cudra, Aleksandar Takač i Boško Gmizić, polit, komesar bataljona Radomir Vučurević, pomoćnik polit, komesara čete Ivanka Jović i Milenko Aleksin.

Neprijatelj je imao 686 poginulih, 1.225 ranjenih i 23 zarobljena vojnika.

U borbama za oslobođenje Virovitice ponovila se, ali sada još teže, situacija pri napadu na Tuzlu januara 1944. godine. Tada je samo 3. bataljon ostao bez četnog komandnog kadra, a ovoga puta je cela Brigada ostala takoreći bez komandira četa i vodova. U višednevnim najžešćim borbama prsa u prsa, u kojima se za neprijatelja radilo biti ili ne biti, među 440 mrtvih i ranjenih iskopnio se osnovni komandni kadar Brigade. Uspešno vođenje jedinica, sastavljenih većinom od novih boraca, nije se moglo zamisliti bez iskusnih komandira. Zato su kuriri Štaba Brigade i bataljona prekomandovani za komandire. Oni su, svesni poverenja, kao i odgovornosti, uglavnom uspešno zamenili svoje iskusnije prethodnike.

BORBE NA BILOGORI

Pošto su potisnute iz Virovitice, neprijateljske snage su organizovane i stavljene pod komandu Štaba 21. nemačkog korpusa. Ovaj štab je obrazovao novi front na liniji Drava—Pitomača—s. Turnašica—s. Zrinjska—s. Grubišno Polje. Front su zaposedali: kozački korpus između Drave i Bilogore, 22. nemačka divizija između s. Zrinske i Vel. Grdevca, 1. ustaško-domobranska divizija i delovi Paveličeve ustaške brigade između Vel. Grdevca i Grubišnog Polja. Pramac Grubišno Polje—Bjelovar su zatvarali delovi 369. legionarske i 5. ustaškodomobranske divizije, a u Bjelovaru su se nalazili delovi 18. ustaškodomobranske divizije. Sve ove snage trebalo je da na frontu Drava—Bilogora uspore ili onemoguće nadiranje divizija 3. armije.

Prema ovim neprijateljskim snagama. Štab 3. armije postavio je svoje jedinice: na desnom krilu, pored Drave, prema Pitomači nastupala je 51. divizija, levo od nje na severnim padinama Bilogore 36. divizija, grebenom Bilogore 32. i 33. divizija, zatim 17. divizija, na južnim padinama Bilogore nastupala je 16. divizija, a sasvim ulevo 12. i 40. divizija.

Polazeći na izvršenje zadataka, 16. divizija je 26. aprila zaposela liniju Gajevi (kota 232)→s. Šibenik—kota 195—kota 198. Desno od nje nalazila se 32. a levo 12. divizija.

Prva vojvođanska brigada je 27. aprila u 4 časa stigla kao divizijska rezerva u selo Veliki Barnski Vinogradi i zaposela položaje istočno od sela Mali Grđevac, gde su se nalazile jače ustaške snage. Ustaše iz Malog Grđevca izvršile su istoga dana nekoliko pojedinačnih napada na položaje 1. i 3. bataljona, ali su svaki put bili odbijeni.²⁴

Prvi bataljon je 28. aprila u 13,50 časova, radi nasilnog izviđanja, napao neprijatelja, u grđevačkoj crkvi i okolnim kućama. Posle jednočasovne borbe, bataljon je prekinuo napad, ali je neprijatelj počeo da vrši ispade ne bi li razbio položaje Bataljona. Za dva dana, koliko su trajale ove »čarke«, neprijatelj je izgubio oko 150 ljudi, a 1. brigada 38 boraca.

Noću između 27. i 28. aprila 32. i 33. divizija probile su neprijateljske linije na grebenu Bilogore, pa je 16. divizija 29. aprila prepadne krenula u apšti napad pravcem: Velika Pisanica—Severin—Prespa—Bjelovar. Na ovom pravcu nalazilo se 1.500 vojnika 5. ustaško-domobranske divizije. Prva brigada na desnom krilu Divizije zauzela je 29. aprila položaje severno od sela Bujanj i u 20 časova počela da napada neprijatelja u selima Bujanj i Zrinjski.²⁴ Mada je Brigada bila energična, nije mogla da slomi neprijatelja, ali je uspela da na svojim položajima odbije nekoliko žestokih ustaških protivnapada. U toku noći Brigada je ipak morala da se povuče severnije na greben Javorovac i da se tu privremeno utvrdi. Njeni bataljoni su 30. aprila ujutru ponovo krenuli u napad i povratili kote 205. i 142. Pošto je zauzela sve svoje jučerašnje položaje,

Brigada je počela da goni neprijatelja koji se povlačio prema Bjelovaru. Do zore 1. maja Brigada je oslobodila sela: Bujanj, Velika Pisanica, Drljanovac, Nova Rača i Bulinac. Tako je stigla do novih neprijateljskih položaja ispred Bjelovara, koji su se protezali od sela Stare Rače putem prema selu Severinu i kanalima Severinski potok i Mijentovac. Ovi položaji bili su dobro utvrđeni i Brigada je morala da zastane da bi se pripremala za napad na novu neprijateljsku liniju.²⁵⁰

Na periferiji sela Bulinac neprijatelj je od tri kuće stvorio pravu tvrđavu, o koju su se slamali svi napadi brigadira. Izuzev ove tri kuće Brigada je toga dana zauzela sve ostale neprijateljske položaje. Zbog snažnog otpora iz ovih utvrđenih kuća, prodor Brigade morao je da se zaustavi.

Za poslednja tri dana Brigada je imala 17 poginulih, 93 ranjena i 15 nestalih boraca.

Na položajima Stara Rača—Severin nalazila se nemačka zaštitnica, koja je imala zadatak da po svaku cenu zadrži jedinice 16. divizije dok glavnina ne organizuje odbranu Bjelovara. Zbog toga je u toku 2. maja 1. brigada izvršila nov raspored svojih jedinica i novu koncentraciju automatskog naoružanja. Posle podne oko 17,30 časova, nakon artiljerijske pripreme koja je trajala gotovo ceo čas, 3. bataljon je prešao u napad prema Severinu sa namerom da se po svaku cenu probije, ali se našao u veoma teškoj situaciji. Izloženi neprekidnoj vatri sa boka i iz one tri kuće, njegovi su borci morali da uskaču u neprijateljske rovove i da se gušaju sa neprijateljskim vojnicima. Neprijatelj je besomučno vršio protivnapade. Prosto je bilo neverovatno sa kakvom su se upornošću borili njegovi vojnici, kojima je trebalo da bude već jasno da je pitanje kapitulacije Nemačke samo pitanje dana: napad na Berlin bio je već počeo. Ova nesmanjena borbenost Nemaca i ustaša može se jedino objasniti njihovim očajničkim strahom od kazni za zločine koje su počinili. Ni 1. bataljon, koji je iz brigadne rezerve stigao da pomogne 3. bataljonu nije mogao da reši borbu. Nije imao uspeha ni 2. bataljon, koji je preko Petlovca napadao Staru Raču. On je morao da

traži pomoć artiljerije, koja je počela sistematski da tuče severni deo sela Stare Rače i južni deo sela Severina. Borbe su bile sve jače, a ishod sve neizvesniji. U 20 časova u borbu na ovim položajima ubačena je i 2. brigada. Međutim, ni ona nije mogla da bitno utiče na situaciju. Prvo se povukao 2. bataljon, zatim 1. i najzad 3. Brigada se sada nalazila opet na polaznim položajima. Bio je to vrlo težak dan. Brigada je imala 16 poginulih i 75 ranjenih boraca. Neprijatelj je, prema proceni, imao 55 mrtvih i 145 ranjenih vojnika.²⁵¹

Sutradan, 3. maja 1. brigada je nastavila da napada položaje u Staroj Rači i Severinu. U 10 časova uraganskom minobacačkom vatrom zasute su one tri utvrđene kuće na ivici sela Bulinac. Bataljoni su u 11 časova krenuli u napad. Drugi bataljon, ojačan jednom četom 1. bataljona, napadao je severni deo Rače. Treći bataljon napadao je neprijateljske rovove duž železničke pruge. Dve čete 1. bataljona vršile su napad u međuprostoru između Stare Rače i železničke pruge. Sve do 22 časa vodene su krvave borbe na ovom sektoru. Bataljoni su puzili, jurišali, napadali — ali su se uvek morali vraćati natrag. Nemci su se luđački branili i preduzimali protivnapade. Tek oko 22 časa konačno je pala Stara Rača. Oko 150 do 200 Nemaca, ošamućenih od teških borbi, povuklo se prema Severinu.

Tako je završena ova krvava i teška borba, poslednja takve snage do kraja rata.

Brigada je toga dana imala još 15 poginulih i 82 ranjena borca, a neprijatelj 53 mrtva i 165 ranjenih vojnika.

Neprijatelj se toga dana već nalazio na liniji za neposrednu odbranu Bjelovara. Prva brigada je 4. maja oko 8 časova prišla Bjelovaru sa jugoistoka od sela Ždralovi. U napadu na Bjelovar iz 1. brigade učestvovalo je samo 3. bataljona, koji je sadejstvovao sa 4. brigadom. Bataljon je krenuo u napad sa južne strane Bjelovara, ispred utvrđene železničke pruge na jednom kanalu. Oko 20 časova 3. bataljon 1. brigade, 2. i 4. vojvođanske brigade u sadejstvu sa 15. majevačkom brigadom počeli su ulične borbe u Bjelo-

varu.^{2"} Oko 22 časa neprijatelj je definitivno isteran iz ovog lepog i starog hrvatskog grada i Bjelovar je konačno bio slobodan.

VELIKI DAN NARODA JUGOSLAVIJE

Prva vojvođanska brigada je na čelu 16. divizije nastavila da goni neprijatelja pravcem: Bjelovar—s. Nove Plavnice—Klokočevac—Predavač—Žabljak—Rovišće. Iza ovoga sela Brigada je u naletu probila neprijateljsku odbranu na rečici Rijeka, a zatim oslobodila sela: Markovac, Hrsovo, Kendelovac, Kuštani i Cerkvina. Ispred varošice Sv. Ivan Zabno neprijatelj je još jednom pokušao da na reci živinica konsoliduje svoje položaje. Ovi položaji su u naletu razbijeni i posle višečasovne borbe zauzet i Sv. Ivan Zabno. U ovoj borbi Brigada je imala 5 poginulih i 14 ranjenih boraca.^{2"}

Sedmog maja u 2,30 časova potpisan je akt o безусловnoj kapitulaciji nemačke vojske, koja je stupila na snagu 8. maja u 23 časa. Pošto se pokazalo da se nemačke i ustaške snage neće predati Jugoslovenskoj armiji, Generalštab Jugoslovenske armije naredio je 3. armiji da što brže nađire pravcem Maribor—Dravograd—Celovec, kako bi preseklala odstupnicu nemačkih i kvislinških snaga.

Na novom pravcu prodiranja 3. armije 16. divizija se nalazila na levom krilu i nastupala pravcem: Krapinske Toplice—Pregrada—Rogatec—Loče—Slavonske Konjice.

U nastavku pobedonosnog marša preko južnih obronaka planina Kalnika i Ivančice i kroz Zagorje, 1. vojvođanska brigada je 8. maja prošla kroz Visoko, 9. maja kroz Hum i Konjštinu. U ovom mestu predalo joj se 160 domobrana. Na putu za Rogašku Slatinu u selu Progradi Brigadi se 10. maja bez borbe predalo još 300 domobrana. Sada se uz put moglo videti sve više raznog ratnog materijala i opreme koje je neprijateljska vojska bacala u bekstvu. Jedanaestog maja oko 16 časova Brigada je u selu Potplatu stigla jednu ustašku kolonu i sa njom vodila

tročasovnu borbu, nanevši joj ozbiljne gubitke. Tu je ubijeno 20, ranjeno 45 a zarobljeno 265 ustaša i domobrana. Na okolnim položajima nalazila se raspoređena 22. nemačka divizija, koja se odazvala pozivu da se preda. Cela divizija je razoružana. Dvanaestog maja oko 11 časova predala se u selu Sv. Juraj 178. nemačka divizija. U toku ova dva dana zarobljeno je 14.000 neprijateljskih vojnika, zaplenjeno 95 topova, 3.600 šaraca, 6.000 vojničkih pušaka, 110 kamiona, 6 tenkova, 95 bacača, 760 konjskih zaprega i velike količine drugog ratnog materijala. Sledeći dan Brigada je provela čuvajući zarobljenike u istom mestu.²⁵⁴

Dok su nemačke divizije, pomirene sa činjenicom da su izgubile rat, polazile prema zarobljeničkim logorima, povećala kolona ustaša, četnika i belogardejaca, sakupljena iz svih krajeva zemlje na severnoj granici, pokušavala je da se u rejonu Dravograda prebaci u Austriju i preda engleskim jedinicama. Ovu kolonu su dva dana uspešno zadržavale 36. i 51. divizija. Nemajući snage da se probije kroz položaje ovih divizija, deo kolone je nameravao da se smakne levo i da posle prelaska Drave dođe u dodir sa engleskom vojskom u rejonu komunikacija oko Obendorfa i Blajburga.

Da bi sprečio izvlačenje ovih snaga iz Jugoslavije, Štab 16. divizije naredio je 13. maja 1. brigadi²⁵⁵ da se od zarobljenih kamiona motorizuje i da sa 2. i artiljerijskom brigadom hitno krene preko Celja, Ljubljane i Kranja u rejon Obendorfa u Koruškoj i da onemogući spajanje ustaške kolone sa engleskim jedinicama.

Brigada je stigla u Celje 14. a u Ljubljani 15. maja.²⁵⁶ Nemajući vremena da u Ljubljani proslavlja kapitulaciju fašističke Nemačke, Brigada je kamionima produžila u određeni rejon. Kolonu od oko 3.000 ustaša Brigada je stigla 18. maja iza Kranja, u Austriji, ali su ustaše već bile pod zaštitom engleskih jedinica. Brigada je imala nameru da silom spreči izvlačenje ustaša iz zemlje i odmah je počela da razvija bataljone po okolnim položajima. Dok je engleski komandant pregovarao o predaji ustaša, ustaška kolona

²⁵⁴ IA PK SKV, reg. br. 4193.

²⁵⁵ Zbornik NOR, tom XI, knj. 3, dok. 148.

²⁵⁶ IA PK SKV, reg. br. 4193.

je pod zaštitom engleskih tenkova krenula. Iako se još nije bila sasvim razvila za borbu, Brigada je otvorila vatru na ustaše, a zatim i odsekla jednu grupu od 735 ustaša, koju je ubrzo zarobila.

15. maja (16—16,30 čas.) prestao je svaki organizovani otpor neprijatelja i to je bio poslednji dan rata. Posle toga nekoliko dana je vršeno čišćenje od zaostalih neprijateljskih vojnika.

Produžujući kroz Korušku, Brigada je stigla u dolinu reke Drave i zaposela komunikacije koje odavde vode dublje u Austriju. Prvi bataljon se 19. maja nalazio u mestu štajnborg, 2. u St. Kancion i Unterburg, a 3. bataljon u Obendorfu. Istoga dana bataljoni su čistili okolinu svojih kantomana od razbeglih neprijateljskih vojnika, pretraživali šume i prikupljali oružje i vojnu opremu. Zarobljena su 33 nemačka vojnika.

Osamnaestog maja 1. vojvođanska brigada završila je poslednji ratni operativni zadatak. Sve krupnije nemačke i kvistlinške jedinice bile su razoružane.

U ODBRANI TEKOVINA OSLOBODILAČKOG RATA I REVOLUCIJE

Iako je Jugoslavija bila oslobođena i rat u Evropi završen, vojno-politička situacija na severozapadnim granicama Jugoslavije nije dopuštala da borbena spremnost jedinica Jugoslovenske armije oslabi.

Dok su 35. 45. i 51. divizija privremeno zaposele deo Austrije, 18. maja naređeno je 16. diviziji i da sa 14. slovenačkom divizijom zaposedne severozapadnu državnu granicu prema Austriji i Italiji.

Prva brigada se vratila u Sloveniju i smestila 1. bataljon u Lesce, 2. u Radovljicu, a 3. u Trzič. štab Brigade smestio se u Bledu.²⁵⁷ Pomeranjem bataljona dalje na zapad prema austrijsko-italijansko-jugoslovenskoj tromeđi, 1. bataljon se 23. maja nalazio u Jesenicama, 2. u Podkorenu na samoj tromeđi, a 3. i dalje na Karavankama. Tri dana kasnije 1. bataljon premestio se u Kranjsku Goru radi kontrole prelaza u Italiju, 3. bataljon u Hrušicu radi kontrole prelaza kroz tunel u Austriju.

Već početkom juna neprijatelji nove Jugoslavije počeli su organizovanje četničkih i ustaških diverzantskih grupa u inostranstvu i sa zadacima ih ilegalno vraćali u Jugoslaviju. Aktivirale su se i razbijene grupe ustaša i belogardijaca, koje su se krile po šumama u Sloveniji. Ove kontrarevolucionarne snage počele su da pljačkaju i uznemiravaju stanovništvo. Počele su da vrše i diverzije. Štab 3. armije naredio je da se do 6. juna zatvori granica i na prelazima zavede stroga kontrola, a da se unutar područja pride energičnom uništavanju kontrarevolucionarnih bandi.

Prva brigada je po novom rasporedu zaposela liniju od tunela kod Hrušice do Triglava. Prema zapovesti od 10. juna 1. brigada zaposela je nove granične položaje i prelaze na grebenu Karavanki. Treći bataljon zaposeo je greben od Visoke Vrtače—kota 2181, ulevo preko tunela Hrušica—Rozenbah do Planinske Golice, kota 1301—kota 1472—kota 2143 m. Drugi bataljon zaposeo je liniju dalje ulevo preko tromede—planina Rateča—prevoj Vršič. Dva-deset osmog juna 16. diviziji naređeno je da se prebaci u Bačku, radi obezbeđenja žetve.

TRIJUMFALNI POVRATAK U VOJVODINU

Prema naređenju štaba 3. armije, 16. divizija krenula je 28. juna iz Kranja za Bačku. Prva brigada stigla je vozom i smestila se 1. i 2. jula u Futog. Sutradan su počele pripreme za svečani defile 16. divizije u Novom Sadu, predviđen za 7. jul. U 5,30 časova ujutru 7. jula 1. brigada krenula je peške iz Futoga u Novi Sad. Na ulazu u Novi Sad postrojena je u paradnu kolonu. Na čelu kolone išla je vojna muzika, zatim jedinice 1. brigade, a za njom 4. brigade, bataljon za vezu, inženjerijski bataljon, artiljerijska brigada i na kraju kolone jedinica 2. brigade.

Svečan i obasjan jutarnjim suncem, Novi Sad je oduševljeno dočekao svoje proslavljene jedinice. Ulice su od ranog jutra bile pune razdraganog naroda, zastava i cveća. Kolona je marširala kroz oduševljene mase, koje su bile ispunile trotoare široke Futoške ulice. Grad mučenik je grlio svoje heroje oslobodioce.

U 10 časova pred Glavnim narodnooslobodilačkim odborom Vojvodine smotru postrojenih jedinica 16. divizije izvršili su izaslanik vrhovnog komandanta Jugoslovenske armije general-lajtnant Velimir Terzić i komandant 3. armije general-lajtnant Košta Nad. Borcima 16. divizije i okupljenom narodu govorili su posle izvršene smotre general-lajtnant Terzić i sekretar PK KPJ za Vojvodinu Jovan Veselinov.

Prva vojvodanska brigada je odmah po završetku parade otputovala u Suboticu na novi zadatak. Ovde je produžena intenzivna vojna obuka. Treba pomenuti da je u jedinicama 1. brigade 10. juna počela jedinična obuka prema jedinstvenom programu obuke za sve pešadijske jedinice, izrađenom u Ministarstvu narodne odbrane.

Radi obezbeđenja žetve sve jedinice Divizije raspoređene su na teritoriji Bačke. Treći bataljon, 1. brigade sa tim zadatkom prebacio se 14. jula u Bačku Topolu i Bečej, a ostali su ostali u rejonu Subotice.

U Subotici je 15. jula proslavljena dvogodišnjica osnivanja 16. divizije. Za tu svečanost u Subotici su prebačene 2. i 4. brigada. Petnaestog jula ujutru jedinice 16. divizije ponovo su bile u paradnom stroju, ovoga puta na gradskom subotičkom stadionu. U 9 časova stroj Divizije primio je njen komandant Marko Peričin Kamenjar. Oko 10 časova na stadion je prispeo vrhovni komandant Jugoslovenske armije maršal Tito. Maršal je izvršio smotru Divizije, a zatim održao govor, u kojem je evocirao herojski ratni put i borbe slavne 16. divizije.

Posle govora maršala Tita komandant Armije general-lajtnant Košta Nad je u prisustvu maršala predao kaptanu Dimitriju Lazarovu Raši Orden narodnog heroja. Nekoliko hiljada boraca — Rašinih drugova doživljavalo je na stadionu uzbudljivu radost i sreću, jer

»Raša je bio
Najlepša pesma
u našim jurišima.
Najlepši cvet
u našim pobedama.²⁵⁸

²⁵⁸ Gospojinka Lazarov Radovanović, *Pevaj Fruiku goro*, Beograd, 1970. 12.

Dimitrije Lazarov Raša bio je prvi živi narodni heroj iz Vojvodine.

U Subotici su Srbi, Hrvati, Mađari i ostali iskreno i sa ljubavlju pozdravljali jedinice slavne 16. divizije. Srdačno, spontano i glasno. Posle smotre na stadionu, jedinice 16. divizije prodefilovale su kroz grad, burno pozdravljene od Subotičana. Štab 16. divizije priredio je u podne ručak kojem je prisustvovao i njen veliki gost — vrhovni komandant.

Na povratku iz Subotice maršal Tito je u Novom Sadu rekao:

Vojvodina je preko svojih sinova, onih slavni boraca koji su sačinjavali naše prve odrede i danas sačinjavaju vojvodanske divizije, koji su u neprolaznim bosanskim brdima pokazali neverovatna čuda herojstva i izdržljivosti — Vojvodina je baš preko tih boraca ušla među one pokrajine naše zemlje koje su vrlo mnogo dale za našu današnju slobodu.

Oni su, ti naši borci, svojom krvlju, upornošću i borbom omogućili da se mi danas, poslije četiri godine, možemo srećno sastati u Novom Sadu. Ja sam danas, slučajno, imao priliku da pozdravim jednu od najslavnijih jedinica naše vojske, XVI vojvodansku diviziju, — da je pozdravim na proslavi dvogodišnjice njenog osnivanja. Gledao sam njeno ljudstvo, danas poslije svih teških iskušenja i borbi, one prekaljene mladiće koji svakome ulivaju nadu da će se ne samo sačuvati tekovine za koje smo se borili i koje smo mi izvojevali, nego i da će se izgraditi naša srećnija i bolja budućnost, obnoviti naša zemlja.

Bezgranična odanost 1. vojvodanske narodnooslobodilačke udarne brigade Komunističkoj partiji Jugoslavije, narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji, njen mukotrpan i samopregorni borbeni put, veliki ratni uspjesi, mnogobrojne žrtve i iskustva služe danas, u mirnim uslovima razvoja jedinica Jugoslovenske narodne armije, za uzor i izvor nadahnuća za moralno i borbeno vaspitanje mladih vojnika. Isto tako, sve ono što su učinili njeni borci za slobodu, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti i bolji i pravedniji život, polažući svoje živote i lijući svoju krv na mnogim poprištima borbe za novu slobodnu socijalističku Jugoslaviju, nadahnjuje i nadahnjivaće sadašnje i buduće generacije zbratimljenih naroda i narodnosti Vojvodine i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

REČ AUTORA NA KRAJU

Autori ove kronike su se trudili da pruže što potpuniju sliku borbi, napora i uspeha, koje su borci Brigade vodili, podnosili i postigli tokom Oslobođilačkog rata. Da li su u tome i koliko uspeli reći će preživeli borci. Ako oni budu zadovoljni sa ovim što je u kronici rečeno, zadovoljni će biti i autori.

Svi podaci u kronici bazirani su na dokumentima, i uglavnom provereni. Podakte o ubijenim i ranjenim neprijateljskim vojnicima autori nisu imali mogućnosti da u potpunosti iznalaze u neprijateljskim dokumentima, jer ih tamo nije bilo, kao što je u ovakvim slučajevima uobičajeno, pa su se služile uglavnom dokumentima Prve brigade, a oni su pisani pretežno na osnovu procena što ne garantuje potpunu tačnost navedenik neprijateljskih gubitaka.

Autori su zahvalni preživelim borcima Prve brigade sa kojima su vodili razgovore i koji su im pružili dosta podataka i obaveštenja.

Posebno su zahvalni Jovanu Štokovcu, bivšem političkom komesaru Prve brigade, koji je na molbu autora pročitao obe verzije rukopisa i učinio drgocene primedbe i pružio mnogo novih podataka. Njegova sećanja na pojedine događaje i ličnosti dala su kronici, sem autentičnosti, i neke nove dimenzije.

Zahvalni su i Opštinskom odboru Saveza udruženja boraca NOR-a u Novom Sadu, kao i Komisiji za negovanje tradicija Prve vojvodanske brigade, na podršci i materijalnim sredstvima koja su bila neophodna prilikom rada na hronici.

Autori smatraju da je ovo samo jedno od prvih, ali ne i potpunih kazivanja o nastanku i borbenom putu PRVE VOJVOĐANSKE — OSAMNAESTE PROLETERSKE BRIGADE, a njenim borcima, običnim, jednostavnim ljudima, vojvođanskim i drugim seljacima, radnicima, đacima i intelektualcima. O njihovoj bezgraničnoj veri u Komunističku partiju Jugoslavije i druga Tita, o visokom stepenu njihove svesti i patriotizma, o njihovom pozrtvovanju, o velikim vrlinama boraca Revolucije ali i sitnim ljudskim slabostima.

Autori veruju da je ovo tek početak izučavanja i uobličavanja velikog dela najslavnije vojvođanske ratne jedinice i da će istorija dati svoj potpuni i objektivni sud. Oni lično veruju i danas da su Prva brigada i njeni borci dali u ratu i revoluciji sve što su mogli, imali i umeli...

IZVORI I LITERATURA

- Dokumenti u Arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, grada Prve vojvodanske brigade, 16. divizije, 12. korpusa, i 3. armije; Dokumenti i propisi u Istorijskom arhivu PK SKJ za Vojvodinu; Dokumenti i fotografije u Muzeju revolucije Vojvodine u Novom Sadu.
- *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu Jugoslavenkih naroda* (tom I, II i IV).
- Neka sećanja Marka Peričina Kamenjara (u rukopisu).
- Neka sećanja Jovana Štokovca Džoja.
- Žarko Atanacković: *Srem u NOR i socijalističkoj revoluciji*, Beograd, 1968.
- Sreta Savic: *Borbe u Sretnu 1941—1944*, Novi Sad, 1967.
- Jovan Ve selinov Žarko: *Svi smo mi jedna partija*, Novi Sad, 1971.
- Rudi Petrovar: *Šesta proleterska istočnobosanska brigadu*, Beograd, 1954.
- Rodoljub Čolaković: *Zapisi iz oslobodilačkog rala*, Zagreb, 1961.
- Periša Grujić: *Šesnaesta vojvodanska divizija*, Beograd, 1959.
- Vojnoistorijski institut: *Beogradska operacija*, Beograd, 1964.
- Paško Romac: *Borbe*, Novi Sad, 1961.
- Žarko Atanacković: *Vojvodanski proleteri*, Beograd, 1970.

- Stenogram sa savetovanja bivših rukovodilaca Prve vojvođanske brigade, održanog od 15. do 18. 2. 1952. g. u Pokrajinskom odboru SUBNOR-a u Novom Sadu — Muzej Srema, inv. br. 799/61.
- Notes sa pribeležkama sa partijskih sastanaka Ljube Momčilovića, zamenika političkog komesara Prve brigade.
- Muzej revolucije Vojvodine, Novi Sad, inv. br. 891.
- *15. vojvođanskih brigada*, Novi Sad, 1953.
- Vojnoistorijski institut: *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, Beograd.
- *Vojvodina u borbi* (album), Novi Sad, 1963.
- Stenografske beleške sa razgovora, održanog na Brankovcu 10. 4. 1972. godine, kome su prisustvovali: Luka Mrkšić, Marko Peričin, Jovan Štokovac, Ilija Bogdanović, Stevan Bikić, Boško Jokić, Živko Mali, Radivoje Banjeglav, Milutin Stanišić, Cveja Vučetić i Uroš Šuljmanac.
- Sve fotografije su iz Muzeja revolucije Vojvodine u Novom Sadu.

šesti deo

PRILOZI

POHVALE I PRIZNANJA

Za postignute uspehe i zasluge stečene u narodnooslobodilačkom ratu, Prva vojvođanska brigada i jedinice u čijem se sastavu borila 16. divizija, 12. korpusa i 3. armija dobijale su tokom rata zaslužena priznanja Vrhovnog komandanta.

— Decembra 1943. godine:

Na predlog Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, Vrhovni štab NOV i POJ pohvalio je borce, komandire, komandante i političke komesare I vojvođanske brigade, pod komandom Marka Peričina Kamenjara, za postignute uspehe, požrtvovanosti i hrabrosti naročito u bojevima kod Srebrenice, Vlase-nice, Zvornika, Bijeljine, Caparda i kod Brčkog.

— Krajem decembra 1943. godine Radio-stanica Slobodna

Jugoslavija objavila je:

»Pohvaljujem borce i rukovodioce I vojvođanske brigade, na čelu sa komandantom Markom Peričinim Kamenjarom, koji su na juriš zauzeli Bosanski Šamac i time zadali neprijatelju udarac — Vrhovni štab NOV i POJ — Tito«

—• Juna 1944. godine.

»Izražavam svoju zahvalnost borcima, podoficirima, oficirima i političkim komesarima 16. vojvođanske divizije, koji su u bojevima na području Majevice prilikom zauzimanja mesta Lopare, pokazali izvanredno požrtvovanje i junaštvo u borbi sa okupatorom.

Izražavam takođe zahvalnost Štabu ove divizije na čelu sa general-majorom Danilom Lekićem, koji je u ovom boju, kao i prilikom ranijih borbi, pokazao odlične rezultate u rukovođenju ovom slavnom divizijom.

*Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Tito«*

— Sedmog septembra 1944. godine:

»Za primjernu upornost i junaštvo pri izvršenju svih zadataka u šestomjesečnim neprekidnim borbama sa okupatorima i domaćim izdajnicima, izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, podoficirima, oficirima i politkomesarima XII korpusa, na čelu sa komandantom general-majorom Lekićem.

Forsiranje rijeke Drine pod najtežim okolnostima, uz teške bojeve i skoro bez sredstava za takav poduhvat, jeste dokaz da slavne vojvođanske divizije XII korpusa dostojno zauzimaju jedno od prvih mestu u redovima NOV.

*Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito«*

— Dvadesetog oktobra 1944. godine:

»General-lajtnantu Peku Dapčeviću, komandantu Armije u zapadnoj Srbiji.

Posle 7 dana teških i krvavih bojeva, 20. X 1944, jedinice naše narodnooslobodilačke vojske, rame uz rame sa jedinicama herojske Crvene armije, oslobodile su Beograd, glavni i napućeni grad Federativne Demokratske Jugoslavije.

Ova velika pobeda nad najvećim neprijateljem naših naroda — nemačkim okupatorom naročito je značajna po tome što su u borbi za oslobođenje junačkog Beograda dali svoju krv sinovi junačke Šumadije, sinovi bijelog Zagreba i Hrvatskog Zagorja, sinovi kršne Like, Dalmacije, Slavonije, Vojvodine i sinovi Slovenije. Ta je pobeda tim značajnija što je izvojevana zajedno sa jedinicama slavne bratske Crvene armije.

Za vanredno junaštvo i upornost u borbi za oslobođenje Beograda izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima, komandantima i politkomesarima: I divizije, V divizije, VI divizije, XXI divizije, XXVIII divizije, XV divizije, XXXVI divizije i XI divizije.

Predložiti za odlikovanje jedinice i pojedince koji su se najviše istakli u borbi.

Slava palim herojima koji su dali svoj život za slobodu svoga naroda!

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

*Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito«*

— Četrnaestog aprila 1945. godine:

»Posle trodnevnih ogorčenih borbi naše trupe probile su jako utvrđene neprijateljske položaje na Sremskom frontu, forsirale reku Dravu i Dunav na sektoru od Borova do Podravske Podgajaca — zapadno od Valpova, i reku Savu na sektoru od Brčkog do Orašja, slomile otpor neprijatelja i, napredujući na zapad više od 50 kilometara, na juriš zauzele i oslobodile gradove: Vinkovce, Osijek, Vukovar, Valpovo i Županju. Osim toga oslobođeno je više naseljenih mesta, među kojima: Tovarnik, Dalj, Otok, Borovo, Cerna, Stari i novi Mikanovci, Čepin i Koska.

Gonjenje razbijenog neprijatelja nastavlja se na širokom frontu dolinom Save i Drave prema zapadu.

U ovim borbama potučene su 41. i 11. nemačka divizija, 3. i 12. Paveličeva divizija i veći broj samostalnih nemačko-ustaških formacija. U ruke naših trupa pao je veliki broj zarobljenika i ogromne količine oružja i ratnog materijala.

U izvođenju ovih pobeda naročito su se istakle pešadijske, artiljerijske, tenkovske, inženjerske i konjičke jedinice pod komandom general-lajtnanta Peke Dapčevića, general-lajtnanta Koste Nađa i general-majora Milutina Morače. Izvanrednu pomoć trupama na zemlji pružila je naša avijacija svojim odličnim sadejstvom u toku celog trajanja operacija.

Izražavam svoju zahvalnost svima borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove sjajne pobjede.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

*Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
J. B. Tito«*

— Petnaestog maja 1945. godine:

»Brzim i energičnim nadiranjem prema gornjem toku reke Drave trupe naše Treće armije presekle su otopnicu ostacima nemačkih i ustaško-četničkih bandi i, zaokruživši ih na području Slovenj Gradec—Guštanj—Pliberk—Dravograd, posle trodnevnih žestokih borbi razbile ih i prisilile ih na kapitulaciju.

Ovim su likvidirane poslednje neprijateljske snage, koje su pred našim trupama još pružale organizovani otpor.

Zarobljeno je preko 20.000 ustaša, među kojima ima veliki broj poznatih zlikovaca. Sa ustašama zarobljen je i veći broj četnika. Osim toga prisiljeni su na kapitulaciju poslednji ostaci nemačke balkanske grupacije feldmaršala Lera i zarobljeno je preko 10.000 Nemaca. U borbama poginulo je više od 5.000 neprijateljskih vojnika i oficira i oslobođeno oko 8.000 građanskih lica koje su ustaške bande silom odvele sobom.

Zaplenjene su ogromne količine oružja i ratnog materijala. Trupe III armije za poslednjih 15 dana zarobile su oko 100.000 neprijateljskih vojnika i oficira.

Za izvojevanje ove pobjede, kao i za brzo, uspešno i potpuno izvršenje postavljenog zadatka, pohvaljujem hrabre trupe naše Treće armije pod komandom general-lajtnanta Koste Nada, pukovnika Branka Petričevića i pukovnika Vukašina Subotića.

Izražavam svoju zahvalnost svima borcima i rukovodionicima jedinica, koje su izvojevale ovu pobjedu i uspješno izvršile postavljene zadatke.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

*Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito«*

»U vezi desetogodišnjice formiranja Prve vojvođanske udarne brigade, a za zasluge stečene u toku narodnooslobodilačkog rata na bojni polju protiv okupatora i njegovih slugu,

PROGLASU J EM:

354. pešadijski puk 18. proleterskom brigadom. Brigada će kao dan svoga formiranja u buduće slaviti 11. april — dan kada je 1943. godine formirana Prva vojvođanska udarna brigada.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

*Vrhovni komandant oružanih snaga SNRJ
maršal Jugoslavije
Josip Broz. Tito«*

ODLIKOVANJA

Za usluge u toku narodnooslobodilačkog rata Prva vojvođanska brigada odlikovana je:

- Ordenom narodnog heroja
- Ordenom partizanske zvezde sa zlatnim vencem
- Ordenom narodnog oslobođenja
- Ordenom zasluge za narod sa zlatnom zvezdom
- Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vencem.

NARODNI HEROJI

Da bi odao priznanje za izuzetnu hrabrost, požrtvovanje i učinjena herojstva dela u borbi sa neprijateljem u toku narodnooslobodilačkog rata. Vrhovni štab i Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije, odlukom od januara 1942. godine ustanovio je zvanje narodnog heroja, a Ukazom o odlikovanjima u narodnooslobodilačkoj borbi od 15. 8. 1943. godine ustanovio je Orden narodnog heroja. Od 1945. godine Orden narodnog heroja dodeljivao je Prezidium narodne skupštine Jugoslavije.

Iz Prve vojvođanske brigade Ordenom narodnog heroja odlikovana su tri komandanta i tri politička komesara.

DIMITRIJE LAZAROV RAŠA

Rođen je 1926. godine u seljačkoj porodici u Čereviću, u Sremu. Tu je završio osnovnu školu i proveo detinjstvo, pripremajući se da bude dobar vinogradar. Okupacija zemlje prekinula mu je dečaštvo.

Izdaja vladajuće buržoazije i fašistički teror razbuktali su u ovom dečaku mržnju prema okupatoru, ponos, dostojanstvo i hrabrost. Lazarov je sa nepunih 16 godina, u proleće 1942. godine, otišao u Fruškogorski partizanski odred. Ubrzo je postao skojevac, a krajem godine i član KPJ i već poznat kao hrabar borac, puškomitraljezac i bombaš. U no-

vembru 1942. godine prešao je sa Odredom u istočnu Bosnu, a prilikom formiranja Prve vojvođanske brigade uživao je

ugled najhrabrijeg borca u vojvođanskim jedinicama u Bosni.

Rašu je, sem hrabrosti i požrtvovanosti, krasila i druga velika osobina ratnika — druželjublje. Nikada se nije dogodilo da borac iz njegove jedinice ostane ranjen ili mrtav na poprištu borbe: ako to ne bi mogle same bolničarke ili neko drugi, on ga je lično iznosio. Hrabrost i druželjublje — te dve glavne osobine dobrog ratnika i rukovodioca — stvorile su u njegovoj jedinici neograničeno poverenje prema njemu i kod svakog borca budile želju, da bu-

de kao Raša. Zato je njegova jedinica — desetina, vod četa ili bataljon — bila uvek spremna da za njim krene na juriš, na najjače utvrđenje i bunker, u najžešći okršaj. Tokom celog rata Raša je bio i ostao jedan od najpopularnijih i najvoljenijih vojvođanskih boraca i komandanata. U svesti boraca postao je legendaran.

Imao je samo 19 godina kada je, 29. juna 1945. godine proglašen za Narodnog heroja i tako postao prvi živi vojvođanski borac, koji je poneo to visoko odlikovanje.

Umro je 1948. godine kao major — komandant Prve vojvođanske brigade.

MARKO PERICIN KAMENJAR

Rođen je 24. 3. 1912. godine u siromašnoj seljačkoj porodici u sremskom selu Grgurevcima, gde je završio osnovnu školu. Do 1928. godine izučio je kolarski zanat i mladost proveo kao kolarski radnik po sremskim selima. Kao radnik dolazio je u dodir sa naprednim radnicima i radničkim pokretom, pa je poziv Komunističke partije Jugoslavije za ustanak protiv okupatora od prvog momenta shvatio i kao poziv na borbu za bolji i pravedniji položaj radničke klase.

Kamenjar je jedan od prvih fruškogorskih partizana. Učestvovao je u grupi partizana, koja je prihvatila odbegle robijaše. Komuniste iz sremskomitrovačke kaznionice. Već u prvim borbama Fruškogorskog partizanskog odreda pokazao je vanrednu hrabrost, upornost, i snalažljivost. Od aprila 1942. godine Kamenjar je komandir čete. U svim teškim situacijama ličnom, blagovremenom, odlučnom i hrabrom intervencijom, on je uvek uspevao da sve teškoće reši na najbolji način.

Posle velike avgustovske ofanzive 1942. godine, neprijatelj je bio zaposeo ključne tačke na Fruškoj gori, preduzimajući sve, kako bi onemogućio ponovno okupljanje partizana. Narod se pred krvavim terorom neprijatelja bio donekle pokolebao, a i kod nekih boraca to je bilo izazvalo maloduš-

nost. Kamenjar, koji je bio postao komandant Fruškogorskog odreda, da bi ovu mučnu situaciju prekinuo, odabrao je 25 dobrovoljaca i sa dva puškomitraljeza napravio 20. septembra 1942. godine na Jabuci vrlo dobro smišljenu i sigurnu dubinsku zasedu. Toga dana u ranu zoru na ovu zasedu naišla je redovna ustaška patrola od 11 vojnika. Snažnom i iznenadnom vatrom patrola je uništena. Pobijeno je 10 ustaša. Ovaj uspeh odjeknuo je u narodu, on je osetio da partizani nisu uništeni, da i dalje postoje i njegovo poverenje u partizane potpuno se povratilo. Uskoro je Fruška gora opet bila samo partizanska.

Od postavljanja za komandanta Prve vojvodanske brigade, pored lične hrabrosti, upornosti, silne energije i snalažljivosti u borbi i svim mogućim teškim situacijama, Kamenjar je neprekidno razvijao i neophodne osobine i smisao za višeg vojnog rukovodioca.

Najkritičnije situacije svojih jedinica rešavao je na njemu svojstven način, najprihvatljivijom i najracionalnijom odlukom, na način koji je obezbeđivao maksimalne rezultate. Bio je u stanju da jednostavnim gestom, ili postupkom ohrabri borce i jedinice, da premorenima vrati snagu i vedrinu, da snažno utiče na podizanje discipline, odgovornost i drugarstva. Sa njim i uz njega jedinice i borci su se uvek osećali sigurnim, bili spremni na podvige, delili njegovo vedro raspoloženje, optimizam, strogost i drugarstvo.

Zbog svojih osobina još od prvih dana rata kao borac, komandant, komunista, drug i čovek, za borce i narod Srema, Vojvodine, Bosne i drugih krajeva, postao je legenda. U vojnoj karijeri dospeo je do čina general-pukovnika.

Za narodnog heroja proglašen je 22. decembra 1951. godine.

SLOBODAN BAJIĆ PAJA

Rođen je 26. 6. 1916. godine u sremskom selu Šidski Banovci u svešteničkoj porodici. Gimnaziju je učio u Rumi i Sremskim Karlovcima. Na Beogradskom univerzitetu studirao je filozofiju.

U vreme velike ekonomske krize, Beogradski univerzitet bio je rasadnik revolucionarnih kadrova. Komunistička par-

tija Jugoslavije pomagala je samoorganizovanje studenata, koji su živeli u vrlo teškim materijalnim uslovima. Slobodan Bajić je vrlo aktivno učestvovao u svim studentskim naporima ne samo za po-

boljšanje svoga materijalnog položaja, već i za obnovu političkih sloboda i demokratizaciji političkog života u zemlji. Naročito je bio aktivan u Vojvodanskoj menzi, koja je bila pod neposrednim uticajem Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu. U članstvo KPJ primljen je 1938. godine. U provali na Univerzitetu 1938. godine uhapšen je i osuđen na četiri godine zatvora. Zatvor je izdržavao u Sremskoj Mitrovici. Noću između 21. i 22. avgusta 1941. godine Bajić je uspeo da sa ostalim političkim kažnjenicima — komunistima pobegne iz zatvora i stupi u Fruškogorski partizanski odred.

U Fruškogorskom odredu u toku zime 1941/42. godine Paja je bio veoma aktivan u radu na stvaranju partizanskih desetina po sremskim selima. Od proleća je politkomesar čete, a u leto 1942. godine postavljen za političkog komesara Fruškogorskog odreda.

U istočnu Bosnu prešao je sa Sremskim odredom 5. 11. 1942. godine kao politički komesar 1. (Fruškogorskog) bataljona. Prilikom formiranja Prve vojvodanske brigade Paja je njen prvi politički komesar. U maju 1943. godine, kada je formiran Operativni štab Vojvodine, postavljen je za političkog komesara ovog Štaba. Najzad, 2. jula iste godine, prilikom

formiranja Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, Slobodan Bajić postavljen je za političkog komesara ovog najvišeg vojnog tela u Vojvodini.

»Politički Paja« bio je među borcima, kao i u narodu Srema veoma popularan i voljen, bio je oličenje političkog komesara. Sav je bio preokupiran čovekom-borcem. U čoveka je imao puno poverenje, čovek je bio njegova ljubav, a čovekove brige bile su njegov problem i preokupacija. Velika ljubav prema čoveku stvorila je od Slobodana Bajića omiljenog revolucionara, sposobnog rukovodioca, pravičnog sudiju i hrabrog borca.

Poginuo je 10. jula 1943. godine na drumu Zvornik—Tuzla. Za narodnog heroja proglašen je 7. jula 1952. godine.

JOVAN ŠTOKOVAC DZOJE

Rođen je 6. marta 1922. godine u Peroji u Istri. Odrastao je, završio školu i izučio bravarski zanat u Sremskoj Mitrovici. Rano se uključio u radnički pokret, a 1939. godine primljen je u SKOJ. Aprila 1941. godine primljen je u Komunističku partiju. U to vreme bio je i član Okružnog komiteta SKOJ-a za Srem.

U leto 1941. godine, kada je zapretila opasnost da komunisti u mitrovačkoj kaznionici budu uništeni od Gestapoa, Okružni komitet SKiOJ-a za Srem preuzeo je svu odgovornost za organizovanje bekstva i prihva-

nje 32 politička osuđenika iz mitrovačkerobijašnice. Učestvuje u ovoj akciji koja je izvedena u noći između 21. i 22. avgusta 1941. godine i potpuno uspela. Džoje, jedan od četvorice oduševljenih, smelih i borbenih članova ovog mladog komiteta uspešno je poneo svoj deo tereta u ovoj teškoj i odgovornoj akciji.

U novoformiranom Fruškogorskom odredu jedan je od prvih njegovih boraca. Oktobra meseca 1942. godine postao je politički komesar Bosutske čete.

Nakon formiranja Prve vojvodanske brigade Džoje prelazi u istočnu Bosnu, ubrzo postaje zamenik političkog komesara 3. bataljona, a kasnije i politički komesar. Ovde kao iskusni partijski i politički radnik nastavlja rad na uzdizanju svoje jedinice i njenih boraca, pa je 3. bataljon uskoro postao po svojoj organizovanosti, političkoj i borbenoj spremnosti najbolji bataljon u Brigadi. I sam mlad, Štokovac je veliku pažnju poklanjao skojevskoj organizaciji, bombašima i puškomitraljescima — skojevcima.

Od početka 1944. godine, pa do kraja rata, Džoje se nalazi na položaju političkog komesara Brigade. Ovde sistematskim, upornim političkim radom i ličnim primerom utiče na stalni rast političke svesti i borbenosti sastava Brigade. Sa razvijenim smislom za organizovanost uspešno je uticao na organizacionu čvrstinu Brigade i svih njenih službi u najtežim njenim danima i u periodu preraščanja u regularnu jediniou JA. Briga o ljudima, njihovim teškoćama i nevoljama, radostima i oduševljenjima, bila je njegova stalna preokupacija. Sada je general-putpukovnik u Jugoslovenskoj narodnoj armiji.

Za narodnog heroja proglašen je 7. jula 1952. godine.

DUŠAN VUKASOVIĆ DIOGEN

Rođen je 26. 9. 1909. godine u Petrovčiću u Sremu, u srednjoj zemljoradničkoj porodici. Učiteljsku školu završio je u Somborn. Pre rata radio je kao učitelj u Makedoniji. Pripadao je naprednom pokretu, okupljenom oko učiteljske zadruge »Vuk Karadžić«. Posle okupacije Jugoslavije vratio se u rodno selo Petrovčić, gde se ubrzo povezo sa narodno-oslobodilačkim pokretom. Aktivno je radio na organizovanju

vojnih desetina, pa je početkom 1942. godine primljen u Partiju. U leto iste godine stupio je u tek formirani Posavski odred. Svojim vojnim znanjem rezervnog oficira, staloženošću i hrabrošću snažno je uticao na pravilan razvoj mlade partizanske jedinice. Uskoro je u Odredu vršio dužnost operativnog oficira. Na položaju ostao je i kasnije kada je Odred preformiran u 4. bataljon i ušao u sastavu 6. istočnobosanske brigade.

Po prelasku u istočnu Bosnu, u krupnijim i intenzivnijim borbenim dejstvima brzo su došle do izražaja sposobnosti Dušana Vukasovića, idejno čvrstog, hladnokrvnog, samopouzdanog, hrabrog i zrelog intelektualca. Prvih dana januara 1943. godine na Romaniji Di-

ogen je postavljen za zamenika komandanta bataljona, a prilikom formiranja Prve vojvodanske brigade aprila meseca postavljen je za političkog komesara 1. bataljona. U drugoj polovini avgusta iste godine Diogen je postavljen za komandanta tek formiranog 4. bataljona Prve brigade.

Konačno opredeljenje za vojnu funkciju ubrzalo je razvoj Diogena kao vojnog rukovodioca. Prilikom formiranja 4. brigade 28. septembra 1943. godine postavljen je za zamenika komandanta Brigade, a uskoro i za komandanta 3. vojvodanske brigade. Prvog marta 1944. godine postavljen je za zamenika komandanta 36. divizije, a krajem iste godine, već kao pukovnik, i za komandanta iste divizije.

Dušan Vukasović bio je jedan od najboljih komandanta u vojvođanskim jedinicama. Odlikovao se nepokolebivim uverenjem u krajnju pobjedu i poverenjem u svoju jedinicu. Bio je samopouzdan i uporan. Komandantskim sposobnostima i ličnom hrabrošću ulivao je poverenje nižem komandnom sastavu svoje jedinice.

Poginuo je 23. marta 1945. godine u najisturenijim rovovima odbrane na Dravi.

Za narodnog heroja proglašen je 7. jula 1953. godine.

PASKO ROMAC ZDRAVKO

Rođen je 17. 5. 1915. godine u Vukšiću kod Benkovca (Dalmacija) u siromašnoj seljačkoj porodici. Mladost je proveo kao poljoprivredni radnik širom Jugoslavije. Za vreme služenja kadrovske vojnog roka osuđen je zbog komunističke aktivnosti na 8 i po godina robije. Član je KPJ od 1936. godine. Zatvor je izdržavao po raznim mestima u zemlji, a okupacija ga je zatekla u sremskomitrovačkoj kaznionici, odakle je oslobođen u poznatoj

zajedničkoj akciji komunista robijaša i sremskih skojevaca. Bio je jedan od istaknutih komunista-robijaša i član Kaznionskog komiteta KPJ. Jedan je od prvih boraca Fruškogorskog partizanskog odreda. Sa većom grupom oslobođenih političkih zatvorenika prešao je u Srbiju i tamo se uključio u partizanske jedinice. U 1. proleterskoj brigadi bio je po-

litički komesar 2. bataljona, a 1943. godine rukovodilac Političkog odeljenja 1. dalmatinske brigade.

Prvih dana jula 1943. godine dodeljen je od strane Vrhovnog štaba 16. diviziji, gde je postavljen za političkog komesara Prve vojvodanske brigade. Na dužnosti političkog komesara Brigade Zdravko je neumorno radio na prenošenju bogatih iskustava proletherskih jedinica u svoju novu Brigadu. Vrlo odgovoran, pokretan i uporan, razvio je vrlo intenzivan politički rad u Brigadi na podizanju još na viši nivo svest, borbenost, disciplinu i drugarstvo u jedinicama. Posebno se angažovao na razvijanju pravilnih odnosa prema narodu i brige boraca i jedinica prema ranjenicima.

Prvog marta 1944. godine Romac je postavljen za političkog komesara 16. divizije, na kojoj je dužnosti ostao sve do oslobođenja Sr. Mitrovice. Tada je prešao na rad u Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu i Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine.

Bio je organizacioni sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu, član CK KPS, član CK KPJ, zatim pokrajinski, republički i savezni poslanik. Sada je član Saveta federacije. Za narodnog heroja proglašen je 27. 11. 1953. godine.

SPISAK BORACA PRVE VOJVOĐANSKE BRIGADE*

ABAFI JANKO, 19 g., Zemun, učenik, politički delegat voda, poginuo 24. V 1944. u Moslimaoskim Jaurškama.
AVDIĆ SMAIL, 34 g., Gornje Budole (Ključ), radnik, vodnik.
AVRAMOVIĆ LAZAR, 25 g., Farkaždin, zemljoradnik, borac.
ADAMOVIĆ PAVLE, 25 g., Kršnje (Bosanski Navi), zemljoradnik, borac.
ADAMOVIĆ RAKO, 26 g., Kragujevac, stolar, borac, poginuo 15. VIII 1943. u Bosanskoj Raci.
ADANSKI MILENKO, 1907, Vrđaiik, podoficir BJV, borac, poginuo 19. III 1945. na Piškura pustari.
AJDUK JOSIM, 1922, Tovariševjo, užar, komandir čete.
AJDUK MARA, 1929, Srpski Itebej, učenica, referent saniteta.
AJUNUS FRANJO, 1913, Šid, zemljoradnik, borac, umro od rana 18. V 1945. u Osijeku.
AKIMOVIĆ ŽIVA, 1912, Perlez, radnik, borac, nestao 13. VII 1944. u pokretu.
ALAGIĆ ABDULA, 18 g., Konjic, trgovački pomoćnik, borac.

* Popis je sačinjen na osnovu ratnih dokumenata iz Vojno-istorijskog instituta JNA u Beogradu i Muzeja socijalističke revolucije Vojvodine u Novom Sadu. Dopunjavana je po spiskovima koji su posle rata sastavljeni u Pokrajinskom odboru SUBNOR-a i raznim anketama koje je vršila Komisija Prve vojvođanske brigade pri Opštinskom odboru SUBNOR-a u Novom Sadu. Kako podaci iz ratnih dokumenata, kao ni oni u spiskovima sastavljenim posle rata nisu potpuni, ni uvek tačni, sigurno je da i ovaj popis nije ni potpun ni sasvim tačan. Zbog toga pozivamo sve preživjele borce i druge učesnike NOR-a da nam svojim primedbama i priložima pomognu da ovaj spisak upotpunimo.

Priloženi spisak boraca Prve vojvođanske brigade dat je po azbučnom redu.

ALAJIĆ MEHMED, 1924, Bosanski Petrovac, zemljoradnik, borac, poginuo 18. IV 1945, u s. Markovci.
 ALAŠIĆ ILIJA, 1926, Čortanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 25. IV 1945. kod s. Sv. Trojstvo.
 ALEKSIN MILENKO, 1924, Krstur, zemljoradnik, borac.
 ALEKSIC BRANKO, 1923, Krčedin, mesar, intendant.
 ALEKSIC IVAN, 1925, Boljevci, zemljoradnik, komandir čete.
 ALEKSIC NEMANJA, 25 g., Boljevci, zemljoradnik, borac.
 ALIMPIJEVIĆ ĐORĐE, 1924, Ledinci, zemljoradnik, komandir čete.
 ALINCIĆ MICA, 1924, Tobolić (Slunj), zemljoradnik, komandir čete.
 ALIŠIĆ MEHMED, 22 g., Ališić (Sanski Most), zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
 ALOC DURA, 1916, Aradac, zemljoradnik, borac.
 ALTEROV BRANKO, 1923, Baranđa, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Deak poštari.
 ANGIN BLAGOJE, 1921, Srpska Crnja, zemljoradnik, borac, umro u boju u Belom Manastiru.
 ANDRASEV STEVAN, 1926, Kikinda, stolar, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.
 ANDRIJEVIĆ STEVAN, 1923, Mandelos, zemljoradnik, borac, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
 ANDRIJEVIĆ STEVAN, 37 g., Sviloš, opančar, borac, poginuo 24. XI 1943. u Suljmu.
 ANDRIĆ BORISLAV, 1913, Dobrinici, zemljoradnik, borac, poginuo 26. X 1944. kod Rume.
 ANDRIĆ VLADA, 20 g., Dobanovci, zemljoradnik, borac.
 ANDRIĆ LJUBOMIR, 18 g., Dobanovci, krojač, borac, poginuo 24. IV 1944. na Rudištu.
 ANDRIĆ MITAR, 30 g., Beočin, zemljoradnik, borac, poginuo 9. VI 1944. na Zajednicama.
 ANIĆ SIMUN, 1915, Bukovica (Tomislavgrad), zemljoradnik, borac umro u Zemunu 15. XI 1944.
 ANĐELKOVIĆ JOVAN, Surduk, obučar, komandir čete.
 ANĐIĆ EAZAR, 18 g., Irig, zemljoradnik, borac.
 ANTIC ARSA, 32 g., Grgurevci, zemljoradnik, borac.
 ANTIC BRANISLAV, 1922, Tovariševo, radnik, borac, poginuo 3. V 1945. kod s. Bulinac.
 ANTIC GOJKO, 1903, Grgurevci, zemljoradnik, borac, poginuo 1943.
 ANTIC BRANKO, 1926, Kraljevci, trgovački pomoćnik, miner.
 ANTONIĆ RISTO, 40 g., Tovarnik, radnik, borac, umro od rana.
 ANIĆ MLADEN, 19 g., Susek, pekar, borac.
 APIC MILOŠ, 1921, Mandelos, zemljoradnik, borac.
 APIC MLADEN, 1925, Susek, zemljoradnik, borac.
 ARAMBAŠIĆ ĐORĐE, 1920, Calma, avešten. pripravnik, borac poginuo 1. XI 1944. kod Lačarka.
 ARBUTINA STEVA, 21 g., Ban. Karadordevo, radnik, desetar, poginuo 21. VII 1944. na Stolicama.

ARDUNOVIĆ PAJA, Subotiče, zemljoradnik, borac, poginuo 1943. kod Lakanja.
ARMACKI ALEKSA, 1920, Kikinida, zemljoradnik, desetar.
ARSENJEVIĆ MILENKO, 19 g., Subotiče, mlinar, borac, poginuo 18. I 1944. kod Tuzle.
ARSENJEVIĆ MILENKO, 21 g., Calma, krojač, polit, delegat voda.
ASTALOŠ MARKO, 1924, St. Janikovci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. I 1945. na Piškura pustari.
ASTROVIĆ MLADEN, 1925, Kusić, zemljoradnik, borac, poginuo 6. I 1945. kod Čadavice.
ATANACKOVIĆ ALEKSANDAR, 1924, Šimanovci, radnik, desetar.
ATANACKOVIĆ GAVRA, 1906, Grgurevci, zemljoradnik, borac, poginuo
ATANACKOVIĆ DRAGUTIN, 20 g., Šimanovci, kolar, borac, poginuo 24. II 1944. kod Celića.
ATANACKOVIĆ ZDRAVKO, 1912, Stari Banovci, borac.
ATANACKOVIĆ ILIJA, 1925, Dupljaja, zemljoradnik, borac, poginuo 22. I 1945. kod s. Senkova.
ATANACKOVIĆ MITA, 20 g., Šimanovci, radnik, borac.
AČIMOVIĆ DANICA, 1915, Grabovo, zamen. referenta batalj, saniteta.
AČIMOVIĆ ĐORĐE, 20 g., Ruma, zemljoradnik, borac.
AČIMOVIĆ LJUBINKO, 1926, Progar, zamenik komandira čete.
AČIMOVIĆ MILAN, 1920, Sarajevo, kovač, zamenik polit, komesara bataljona.
AČIMOVIĆ MILANKO, 1910, Čerević, zemljoradnik, ekonom Štaba Brigade.
AČIMOVIĆ PETAR, 23 g., Platičevo, zemljoradnik, borac.
AČIMOVIĆ SAVA, 1924, Subotiče, zemljoradnik, desetar.
AČIMOVIĆ SIMA, 19 g., Ban. Karadorđevo, zemljoradnik, borac.
AČIMOVIĆ CVEJA, 23 g., Bešenovo, zemljoradnik, borac, poginuo 24. VI 1943. kod Vlasenice.
ADŽIJA DRAGA, 1923, Calma, zanatlija, borac.
ADŽIJA ILIJA, 1923, Calma, zemljoradnik, borac.
ADŽIJA STEVAN, 1908, šašinoi, zemljoradnik, borac, umro od rana 2. V 1944. na Rudištu.
ASIC ŽARKO, 1920, Batajnica, zemljoradnik, polit, delegat voda.

BABATUCKI ĐORĐE, 19 g., Dobanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
BABAS MITAR, desetar, poginuo 24. IV 1945. kod Virovitice.
BABIK PAJO, 1916, Deč, zemljoradnik, zamenik komandira čete.
BABIN PAJA, 1924, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 4. IV 1945.
BABIN RADOMIR, 22 g., Stara Pazova, bravar, borac, poginuo 10. VIII 1943. na Bjeljini.

BABIĆ BRANKO, 1910, Belegiš, komandir čete.
 BABIĆ DURA, 1920, Pođele Zaminica, radnik, borac.
 BABIĆ VELIMIR, 1921, Sr. Mihaljevci, zemljorad. polit, delegat
 vođa, poginuo 1944. u Loparama.
 BABIĆ DRAGA, 22 g., Grgurevci, zemljoradnik, borac, poginuo
 10. IX 1943. ikad Vlasenice.
 BABIĆ DUŠAN, 18 g., Sr. Mihaljevci, učenik, borac, poginuo 16. X
 1944. na čukariai.
 BABIĆ DOKA, 33 g., Irig, zemljoradnik, borac, poginuo 26. X 1941.
 u Donjim Petrovcima.
 BABIĆ LJUBIŠA, 1912, St. Banovci, borac.
 BABIĆ MITAR, 1914, Surčin, radnik, borac.
 BABIĆ NIKOLA, 25 g., Bingula, zemljoradnik, borac.
 BABIĆ PERA, 25 g., Deč, zemljoradnik, zamenik komandira čete,
 poginuo 7. XI 1943. u Čadavici.
 BABIĆ SAVA, 1926, Ban. Arandelovo, zemljoradnik, borac, poginuo
 28. IV 1945.
 BABIĆ STEVA, 1927, Šimanovci, zemljoradnik, borac, poginuo
 1944. u Bosni.
 BABIĆ FILIP, 1919, Bajimok, zemljoradnik, borac, poginuo 19. III
 1945. na Piškura pustari.
 BOBOCKI AVRAM, 20., Susek, radnik, borac.
 BABURSKI ĐORĐE, 22 g., Budamiovci, zemljoradnik, vodnik, po-
 ginuo 18. J. 1944. u Tuzli.
 BABURSKI ŽIVKO, 1925, Donji Tovarnik, zemljoradnik, polit, de-
 legat vodja.
 BABURSKI RADOVAN, 1923, D. Tovarnik, trg. pomoćnik, pomoć-
 nik političkog komesara bataljona.
 BABUŠKOV ŽIVKO, 1922, Kikinda, zemljoradnik, borac, poginuo
 15. IV 1945. u s. Jeldsavcd.
 BAGI VINCE, 1927, Tomjoš-(Senta), zemljoradnik, borac.
 BADANJAC DRAGINJA, 1926, Lačarak, domaćica, bolničarka, umrla.
 BADANJAC ANTE, 21 g., Senj, krojač, borac.
 BAŽIK ONDREJ, 21 g., Lug, zidar, zamenik komandira čete.
 BAZIK JAN, 19-17, Lug, zemljoradnik, borac.
 BAZANIK TOMO, 1918, Brčko, radnik, vodnik.
 BAJALOVIĆ LUKA, 1928, Dobrinai, zemljoradnik, borac, nestao
 7. VIII 1944. na drumu Sarajevo—Rogatica.
 BAJIĆ BOGOLJUB, 1919, Novi Sad, student, borac, poginuo 30. IV
 1943. na drumu T-uzla—Zvornik.
 BAJIĆ DIMITRIJE, 1927, Jarak, učenik, borac.
 BAJIĆ DRAGOLJUB, 1926, Novi Kneževac, zemljoradnik, borac,
 poginuo 6. III 1945. kod Baranij. Petrovog Sela.
 BAJIĆ DURA, 1916, Vrdnik, zemljoradnik, borac.
 BAJIĆ MILAN, 1922, Mokrim, radnik, borac.
 BAJIĆ MLADEN, 1926, N. Kneževac, zemljoradnik, borac.

BAJIĆ NIKOLA, 17 g., zemlji., borac, (poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.

BAJIĆ RADOVAN, 1925, N. Kneževac, zemljoradnik, borac.

BAJIĆ SLOBODAN, 1916, Šid. Banovci, student, politički komesar Brigade, poginuo 6. VII 1943. na drumu Zvornik—Tuzla.

BAKO PAVEL, 17 g., Nova Pazova, bravar, desetar.

BAKIĆ ACA, 44 g., Šid, zemljoradnik, borac.

BAKIĆ MILOŠ, 1917, Bašaid, mesar, borac, poginuo 5. I 1945. na Dravskom kanalu.

BAKIĆ OBRAD, 20 g., Grabovci, zemljoradnik, borac.

BAKIĆ STANKO, 1908, Susek, zemljoradnik, bopac.

BALAZ JAN, 1911, Erdevik, zemljoradnik, ekonom čete.

BALAZ JOŽEF, 1926, Bačka Topola, svirač, borac, poginuo 12. IV 1945. na Dravi.

BALAC MILE, 40 g., Irig, radnik, vodnik, poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama (Lopare).

BALIĆ PREDRAG, 1924, Vračev Gaj, zemljorad. borac, poginuo 8. III 1945. u Baranjskom Petrovom Selu.

BALOG ĐERĐ, 1923, Bogaroš (Siubotica) zemljorad. borac, poginuo 28. IV 1945. ikad Malog Grdevca (Slavonija).

BALOZAN MILKA, 1927, Jakovo, bolničarka, poginula 1944. na pl. Tari.

BAMBULOVIĆ VLADA, 1921, radnik, borac, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.

BANAŠ STJEPAN, 1922, Sot, zemljorad. borac, poginuo 3. III 1945. kod Repnjaka (Slavonija).

BANIĆ PETAR, 1906, zemljorad. borac, poginuo 24. II 1944. kod

BANOVAČKI BOGOLJUB, 1914, Golubinci, zemljoradnik, borac.

BANOVAČKI MOMČILO, 1924, Golubinci, zemljoradnik, borac.

BANOVIĆ DESA, 1927, Bos. Petrovac, bolničarka, nestala avgusta 1944. na Zelengori.

BANJAL JANOŠ, 1916, Rumenka, zemljoradnik, borac.

BANJAC MILAN, 1914, Beočin, radnik, intendant bataljona.

BANJANIN MANE, 1921, Jošane (Vrbina), radnik, polit, delegat voda.

BANJEGLAV DANE, 23 g., Bunić (Korenica), radnik, zamenik komandanta bataljona.

BANJEGLAV LAZAR, 1922, Novi Karlovci, zemljorad., borac, poginuo.

BANJEGLAV RADIVOJ, 1921, Kuzmin, radnik, šef II (obaveštajnog) odseka.

BANJEGLAV SLAVKO, 1922, Kuzmin, kovač, borac, poginuo.

BARAKSADIĆ LATA, 1925, Mandelos, domaćica, borac, poginula.

BARAKSADIĆ BOŠKO, 24 g., zemljoradnik, borac.

BARAČ ACA, 1904, Lačarak, radnik, borac, poginuo jula 1943.

BARAČ MILAN, 24 g., Lačarak, radnik, borac, poginuo jula 1943. u Dragaljevou.

BARAČKI SLOBODAN, 26 g., Bačinci, zemljoradnik, borac, poginuo 25. XI 1943. u Grgurevcima.

BARBIR ANTE, 1923, Prolog (Ljubuški), radnik, borac.
 BARISIC JOVAN, 1911, šajkaš, šofer, zamenik intendanta bataljona, poginuo 24. IV 1945. u Sv. Križu.
 BARNA JOŽEF, 1925, Kikinda, radnik, borac, poginuo 3. V 1945. u Staroj Raci.
 BAROVIĆ JOVAN, 1924, Bačka Topola, borac, poginuo 21. IV 1945. u is. Budiimci.
 BAROC BRANKO, 1925, Šimanovci, trgovački pomoćnik, borac.
 BASARA MARKO, 1921, Svinice (Karlovac), zanatlija, vodnik.
 BAT VINCE, 1927, Tornjoš (Senta), zemljoradnik, borac.
 BATALOV DRAGUTIN, 1923, Belegiš, politički komesar čete.
 BATANJAC LJUBIŠA, 1919, Novi Karlovci, zemljoradnik, borac.
 BACANOV ĐORĐE, 1922, Čalma, zemljoradnik, borac.
 BACANOV NEMANJA, 21 g., Vašice, zemljoradnik, borac, poginuo 16. I 1944. kod Tuzle.
 BACANOV SAVA, 33 g., Vašice, zemljoradnik, borac, poginuo 16. I 1944. kod Tuzle.
 BAU DRAGUTIN, 29 g., Vrdniik, rudar, borac, poginuo 26. X 1944. kod Rume.
 BAUCIC RINO, Ašinje, mehaničar, borac, poginuo 15. VIII 1943. u Bosanskoj Rači.
 BACANAC MIJO, 1920, Lovaš, zemljoradnik, desetar, poginuo 4. III 1945. na Dravi.
 BACEVAC SAVA, 1922, Deč, zemljoradnik, borac, poginuo.
 BACIC VASA, 1920, Vrdniik, zem. komandanta bataljona, poginuo.
 BACIC PETAR, 18 g., Ilinci, zemljoradnik, desetar, poginuo 9. VI 1944. u Loparama.
 BAČLIĆ SVETA, 1924, Vizić, zemljoradnik, borac, poginuo.
 BASINOV MILAN, 28 g., Beočin, zemljoradnik, borac.
 BEGOVIC MUJO, 1924, Skočić (Zvornik), radnik, komandir čete.
 BEGOJEVIC DUŠAN, 1920, Susek, zemljoradnik, borac.
 BEZEG ANTON, 1920, Subotica, trgovački pomoćnik, borac, poginuo 25. IV 1945. u Podravskoj Slatini.
 BEKVALAC STEVAN, 21 g., Kač, radnik, mitraljezac, poginuo 22. VII 1944. kod Belog Polja.
 BELAJEV LAZAR, 21 g., Surčin, berberin, borac.
 BELAN PERA, 1927, Ljuba, zemljoradnik, vodnik.
 BELEGINSKI RADA, 1912, Mandelos, zemljoradnik, borac, poginuo.
 BELEGIŠANIN SLAVKO, 1913, Vojika, zemljoradnik, borac.
 BELIC ALEKSANDER, 1911, Bečej, oficir BJV, borac.
 BELIC BRANKO, 23 g., Bešenovo, zemljoradnik, borac.
 BELIC VOJA, 1924, Mandelos, zemljoradnik, borac.
 BELIC ZORAN, 23 g., Dragutinove, radnik, zamenik komandira čete, poginuo 29. VII 1944. na Rudaj Glavi.
 BELIC JOVAN, 1915, Novi Karlovci, borac.
 BELIC MILOŠ, 1911, Dragutinovo, trgovac, borac, poginuo 24. III 1945. na Deak pustari.
 BELIC MIRKO, 1918, Novi Karlovci, šofer, borac, poginuo 1943. kod Vlasenice.

BELIĆ MITA, 1919, Rakovac, zemljoradnik, komandir čete.
BELIĆ SLAVKO, 27 g., St. Banovci, bravar, borac.
BELIĆ TODOR, 1925, Krušedol, zemljoradnik, vodnik.
BELJIN DUŠAN, 18 g., Dobrinici, zemljoradnik, borac.
BELJIN SPASOJE, 1920, Golubinci, zemljoradnik, komandir čete.
BELJKA ISTVAN, 1926, Bačka Topola, zemljoradnik, borac, poginuo 28. IV 1945. u Malom Grđevcu.
BEOČANIN JOVAN, 1923, šašinci, zemljoradnik, borac.
BERBERSKI DUŠAN, 1915, Zrenjanin, zemljoradnik, vodnik.
BERIĆ ŽIVOTA, 1920, Krčedin, mlinar, borac.
BESIMOVIC RAJKO, 21 g., Višnjičevo, zemljoradnik, ekonom čete.
BESTA ISTVAN, 1927, Rusko Selo, zemljoradnik, borac, poginuo 2. III 1945.
BEČKALOVIĆ PANTA, 18 g., Popinci, zemljoradnik, borac.
BECIN ŽIVA, 1915, Klarija (Srpska Crnja), stolar, borac, poginuo 5. I 1945. na Karašici.
BEČKE ISTVAN, 1925, Bačka Topola, zemljoradnik, borac, poginuo 28. IV 1945. kod Malog Grđevca.
BEŠ EMIL, 17 g., Brka (Brčko), zemljoradnik, borac.
BIBIN NEGOVAN, 1921, Sanad, zemljoradnik, borac, poginuo 23. III 1945. kod Gakovca.
BIBIĆ PETAR, 1918, Zemun, radnik, zamenik komandira čete.
BIKIĆ Stevan, 1919, Grgurevci, podoficir BJV, zamenik komandira danta Brigade.
BIKICKI ĐORĐE, 1918, Vel. Radinci, zanatlija, zamen. komandanta Brigade.
BILJEG JAN, 1926, Kovačica, zemljoradnik, borac, poginuo.
BINGULAC VOJISLAV, 21 g., Vukovar, student, borac, poginuo 12. X 1944. u Maloj Moštanici.
BIRČANAC ŽIVOJIN, 1920, Bašaid, zemljoradnik, borac.
BIROV SAVA, 1926, Bežanija, pisar, pomoćnik polit. komesara te, poginuo 9. XI 1944. kod Mandelosa.
BISKUPLANIN RADIVOJ, 1924, Uljma, zemljoradnik, borac, poginuo 14. I 1945. kod Čadavice.
BIUKLIĆ IVAN, 1921, D. Novo Selo (Vinkovci), zemljoradnik, pol. delegat voda.
BJELOGRLIĆ BLAGOJE, 1926, Lipiik (Mostar), učenik, borac.
BLAGOJEVIĆ MIHAJLO, 1924, Moštanica, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. kod Čadavice.
BLAŽEVIĆ PAJA, 1924, Krstur, zemljoradnik, borac.
BLAŽENIĆ MAURIC, 1904, Starčevo, baštovan, desetar, poginuo 19. III 1945. na Piškura pustari.
BLAŽENIĆ MILOVAN, 1923, Starčevo, zemljoradnik, borac, umro od rana 13. II 1945. u Belom Manastiru.
BLAZINA ŽIVKA, 1917, Grgurevci, zemljoradnik, vodnik, poginuo 27. XII 1943. na Dugim Njivama.

BLAŽIĆ DUŠKO, 1925, Krstor (Novi Kneževac), zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Žido pustari.
 BLAHO BĚLA, 1918, Senta, zemljoradnik, borac, poginuo 3. V 1945. kod Stare Rače.
 BLAŽIĆ MILENA, 19 g., Banoštar, učenica, bolničarka, poginula.
 BLAŽIĆ STOJAN, 1908, Grabovo, zemljoradnik, borac.
 BLANIC MILOŠ, 1918, Romanovoi (Bos. Gradiška) radnik, zamenik komandanta bataljona.
 BLANUŠA MOMIR, 1918, Dobanovci, trgovac, borac.
 BOBICKI AVRAM, 1924, Susek, zemljoradnik, komandir čete.
 BOVDIS JAN, 1923, Ilok, opančar, borac.
 BOGDANOV MILAN, 24., Progar, zemljoradnik, borac.
 BOGDANOV STOJAN, 1926, Bavanište, zemljoradnik, bolničar, poginuo 23. IV 1945. kod Brezovačkih Krčevina.
 BOGDANOVIĆ DANICA, 1924, Bosut, domaćica, borac.
 BOGDANOVIĆ DUŠAN, 21 g., Grabovci, zemljoradnik, polit, delegat voda, poginuo 15. VIII 1943. kod Bos. Rače.
 BOGDANOVIĆ ĐORĐE, 21 g., Ogar, zemljoradnik, borac.
 BOGDANOVIĆ DURA, 1913, Ivanci (Sid), zemljoradnik, komandir čete, poginuo 5. IX 1944. na Debelom brdu.
 BOGDANOVIĆ ZORA, 19 g., Sviloš, domaćica, borac, iznemogla ostala 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
 BOGDANOVIĆ ILIJA, 1910, Kraljevoi, podoficir BJV, komandant Brigade.
 BOGDANOVIĆ MILENKO, 1915, Izbište, zemljoradnik, borac, poginuo 20. III 1945. na Pišćura pustari.
 BOGDANOVIĆ MILOŠ, 1913, Martinci, zemljoradnik, borac.
 BOGDANOVIĆ SAVA, 1899, Grabovci, zemljoradnik, zamenik komandira čete, poginuo 15. VIII 1943. kod Bos. Rače.
 BOGDANOVIĆ ŠIMKA, Kraljevci, domaćica, bolničarka.
 BOGDANOVIĆ SLAVKO, 21 g., Brogar, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
 BOGIĆ DRAGA, 22 g., Grgurevci, zemljoradnik, borac, poginuo 10. IX 1943. kod Vlasenice.
 BOGIĆ JELA, 1921, Grgurevci, domaćica, bolničarka.
 BOGIĆ JELICA, 23 g., Divoš, domaćica, bolničarka, poginula 16. III 1944. kod Puškovca.
 BOGIĆ NEDELJKO, 29 g., Grgurevci, tapetar, desetar, poginuo 29. IV 1944. kod Stolica—Gašići.
 BOGIĆ PERSA, 30 g., Divoš, domaćica, bolničarka.
 BOGIĆ SAVA, 25 g., Boljevci, radnik, borac.
 BOGIĆEVIĆ SLAVKO, 17 g. Sr. Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo 26. X 1944. u s. Putinci.
 BOGNAR SINIŠA, 1926, đak, politički komesar čete, poginuo 18. X 1943. kod s. Pos. Podgajci.
 BOGOVIĆ MILAN, 1921, Čvitivić (Slunj), radnik, komandant bataljona, poginuo 11. X 1944. kod Obrenovca.
 BOGUNOVIĆ SVETISLAV, 26 g., Ogulin, student, borac, poginuo 26. XI 1943. u Grabovu.

BOĐANSKI JAN, 1923, Ilok, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u Svinjarevou.
 BOZANIĆ DESIMIR, 1925, Bela Crkva, zemljoradnik, borac, poginuo 16. III 1945. kod Novog Nevesinja.
 BOZANIĆ JOVA, 19 g., Šimanovci, trgovački pomoćnik, sekretar SKOJ-a, poginuo 19. I 1944. u Tuzli.
 BOŽIDAR ILIJA, 1917, Surduk, zemljoradnik, borac, poginuo 2. X 1944.
 BOŽIDAR MILENA, 19 g., Surduk, domaćica, higijeničarka, poginula 18. III 1944. kod Koraja.
 BOŽIN ILIJA, 1922, Bašaid, obućar, borac, poginuo 5. I 1945. u Čadavici.
 BOŽIN ILIJA, 1925, Jermenovci, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod Bučinovaca.
 BOŽIN KRSTA, 1912, Bačinoi, kovač, borac, poginuo 14. I 1945. kod čadavičkog Luga.
 BOŽIN MILENKO, 1925, Žabalj, berberin, borac, poginuo 23. IV 1945. kod Brezovačkih Krčevina.
 BOŽINOVIC DESIMIR, 1925, Bela Crkva, zemljoradnik, borac, poginuo 13. III 1945. kod Novog Nevesinja.
 BOŽIĆ VOJA, 45 g., Progar, zemljoradnik, borac, poginuo 28. III 1944. kod Priboja.
 BOŽIĆ DRAGUTIN, 1921, Beška, zemljoradnik, polit, komesar čete, poginuo.
 BOŽIĆ DUSKO, 18 g., Progar, zemljoradnik, borac, poginuo 15. V 1944. u Jazuškama.
 BOŽIĆ IVAN, 1923, Kladar (Gračac), zemljoradnik, borac, poginuo 23. III 1945. na Dravi.
 BOŽIĆ LUKA, 1912, Martinci, zemljoradnik, obaveštajac.
 BOŽIĆ LJUBOMIR, 1921, Grabovci, zemljoradnik, zamen. intendant bataljona.
 BOŽIĆ MILENKO, 1920, Ljuba, zemljoradnik, borac.
 BOŽIĆ MILUTIN, 18 g., Ljuba, zemljoradnik, borac.
 BOŽIĆ PETAR, 38 g., St. Banovci, zemljoradnik, borac, poginuo 34. II 1944. u Čelicu.
 BOŽIĆ RADA, 1922, Belegiš, mehaničar, desetar, poginuo 9. VI 1944. na Zajednicama.
 BOŽIĆ RUŽA, 1927, Belegiš, domaćica, referent batalj. saniteta
 BOJIĆ VOJISLAV, 20 g., Ban. Dušanovac, krojač, borac.
 BOJIĆ PETAR, 1914, Vranjevo, radnik, borac, poginuo 26. XII 1944. kod Moslavine.
 BOJIĆ SRETA, 28 g., Surčin, zidar, borac.
 BOJOVIĆ AKSENTIJE, 23 g., Barane, đak, zamen. polit, komesara čete.
 BOLANČIĆ JOVAN, 18 g., Obrež, zemljoradnik, borac.
 BOLDIŽAR JOZEF, 1923, Bačko Petrovo Selo, zemljoradnik, borac, -poginuo 24. IV 1945. kod Sv. Križa.
 BOLIĆ PREDRAG, 1924, Vračev Gaj, zemljoradnik, borac, poginuo 8. III 1945. u Baranj. Petrovom Selu.

BORDOSI MATIJA, 1920, Sabatica, mesar, borac, umro od rana 6. VI 1945. u Osijeku.

BORIC ANGELINA, Ban. Karadorđevo, domaćica, borac, poginula 13. III 1945. u Belom Manastiru.

BORJAN MARKO, 32 g., Kraljevi, zemljoradnik, borac.

BORKOVAC ANICA, 21 g., Karlovčić, domaćica, bolničarka, poginula 17. III 1944. u S. Miroslavcima.

BORKOVAC MILENKO, 21 g., zemljoradnik, borac, poginuo 29. IV 1944. na Rudištu.

BOROVAC VERICA, 20 g., Irig, domaćica, bolničarka.

BOROVIK JANOS, 1924, Bačka Topola, zemljoradnik, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Budimci.

BOROJEVIĆ SMILJA, 11930, Dvor na Unii, učenica, četna bolničarka.

BOROŠ GOJKO, 1908, Progar, zemljoradnik, borac, poginuo 27. IX 1944. u s. Ribari.

BORČIĆ ZORA, 19 g., Irig, krojačica, bolničarka.

BOSNIC BOŠA, Drvar, domaćica, zamen. referenta batalj. saniteta.

BOTIĆ VLADA, 1922, Despot Sentivan, zemljoradnik, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Budimci.

BOŠKOV LAZA, 1941, Klarija (Srpska Crnja), svirač, borac.

BOŠKOVIĆ DRAGOLJUB, Zemun, borac, poginuo 19. I 1944. kod Tuzle.

BOŠKOVIĆ JOVAN, 1920, Dobrinici, pekar, zamen. polit. komesara čete, poginuo maja 1943. na drumu Tuzla—Zvarnik.

BOŠKOVIĆ PERA, 20 g., Donji Petrovci, radnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.

BOŠKOVIĆ TOŠA, 20 g., Zemun, radnik, borac.

BOŠNJAK ŽARKO, 1929, Osredak, (Cazin), učenik, zamen. komandira čete.

BOŠNJAK ŽIVAN, 23 g., Bosiut, zemljoradnik, borac, poginuo 20. VIII 1944. u S. Živikavići.

BOŠNJAK ZDRAVKO, 1925, Kusić, B. Crkva, zemljoradnik, borac.

BOŠNJAK ZLATIBOR, 1925, Kusić (Bela Crkva), zemljoradnik, borac.

BOŠNJAKOV NIKOLA, 1925, Mokrim, zemljoradnik, borac, umro od rana 6. VI 1945. u Osijeku.

BOŠNJAKOVIĆ RADA, 26 g., Ruma, mesar, borac.

BOŠNJAKOVIĆ SAVETA, 18 g., čelić (Brčko), radnica, borac, poginula 19. X 1943. kod Brčkog.

BOŠNJAČKI MILE, 38 g., Sibač, zemljoradnik, borac.

BRAJIĆ PETAR, 1925, Vojvoda Stepa, zemljoradnik, borac, poginuo 14. I 1945. u čadavičkom Lugu.

BRALIĆ ANTE, 1915, Split, stolar, politički komesar bataljona.

BRANKOV ĐORĐE, 1921, Bajša, zemljoradnik, borac, 12. IV 1945. udavio se u Dravi.

BRANKOVIĆ BRANKO, 1920, Adaševci, opštinski pisar, zamenik političkog komesara Brigade.

BRANKOVIĆ ILIJA, 1913, Ivanci, Šid, zemljoradnik, borac, nestao III. VIII. 1944. na drumu Foča—Kalinovik.

BRANKOVIĆ LJUBOMIR, 1923, Sviloš, zemljoradnik, borac, poginuo 14. VII. 1944. na Sutjesci.

BRANKOVIĆ PERA, 30 g., Sviloš, zemljoradnik, desetar, poginuo 29. VII. 1944. na Rudoj Glavi.

BRANKOVIĆ SVETISLAV, 18 g., Sviloš, zemljoradnik, polit, komesar čete.

BRANKOVIĆ TRIFUN, 1913, Ostružnica, zemljoradnik, borac.

BRANJAŠEVIĆ BOJANA, 1927, Stejanovci, domaćica, polit, delegat voda, poginula 9. VI. 1944. kod Lopara.

BRAŠANAC JOVAN, 1924, Kuzmin, zemljoradnik, borac, poginuo.

BRAŠANAC NIKOLA, 20 g., zemljoradnik, desetar.

BRDARIĆ MILIVOJ, 1922, Idoš, zemljoradnik, polit, delegat voda, poginuo 12. IV. 1945. u s. Radinovci.

BRDARSKI STEVAN, 1922, Bavanište, berberin, borac, poginuo 19. III. 1945. na Piškura pustari.

BREZOVAC PETAR, 1923, Susek, čurčija, komandir čete.

BRZAK MILAN, 1923, Krstnr, N. Kneževac, zemljoradnik, desetar.

BRZAK SLAVKO, 1904, Novi Sad, bravar, polit, delegat voda.

BRKIĆ BORA, 18 g., Šid, tehničar, borac.

BRKOVIĆ RADOJICA, 1926, Perišić (Takovo), stolar, borac.

BRNJASEVIĆ ĐORĐE, 1921, Mandelos, zemljoradnik, borac.

BRODOLIC VIDA, 20 g., Bosut, domaćica, bolničarka, poginula 23. XI. 1943. u Grgurevcima.

BROZ ANKA, Odra (Sisak), zamenik, polit, komesara čete.

BRUNČIĆ FELIKS, 1916, Volčine (Maribor), polit, komesar čete.

BUBIĆ ĐURAD, 43 g., Surduk, radnik, desetar.

BUGARIN MILORAD, 19 g., Crepaja, zemljoradnik, borac.

BUGARINOVIC BOŠKO, 21 g., Pozanovci (Našice), zemljoradnik, zam. koman. čete.

BUGAROV MARKO, 38 g., Crepaja, zemljoradnik, borac, poginuo 25. X. 1944. kod Donjih Petrovaca.

BUGARSKI BOGDAN, 1911, Ruma, radnik, borac, umro od rana 16. II. 1945. u Belom Manastiru.

BUGARSKI VERA, 1925, Vojka, domaćica, bolničarka, poginula 9. VIII. 1944. u Barama.

BUGARSKI ZIVORAD, 1928, Vojka, učenik, kurir.

BUGARSKI JOVAN, 1921, Vranjevo, zemljoradnik, borac, poginuo 20. I. 1945. u s. Vranješevci.

BUGARSKI JOVAN, 19 g., Rrčedin, zemljoradnik, borac.

BUGARSKI MOMIR, 1918, Tovariševo, student, poverenik OZNe u Brigadi.

BUGARSKI SAVA, 24 g., Susek, zemljoradnik, borac, poginuo 13. II. 1944. u s. Rojčevići.

BUDAI JANOS, 1919, Sarča (Alibunar), zemljoradnik, borac, poginuo 6. III. 1945. na Deak pustari.

BUDIMIR PAJA, 19 g., Petrovići (Birač), zemljoradnik, borac, poginuo 7. XI. 1943. kod Čadavice.

BUDIMIR STOJAN, 1925, Rastina (Sombor), zemljoradnik, borac, poginuo 16. I 1945. u s. Vranješevai.
BUDIMIROVIĆ DOKA, 1923, Jakovo, zemljoradnik, vodnik.
BUDIMIROVIĆ ĐORĐE, 1923, Divoš, zemljoradnik, polit, delegat voda.
BUDIMIROVIĆ KUZMAN, 46 g., Bosut, mesar, polit, delegat voda.
BUDIMIROVIĆ MIRKO, 19 g., Martinci, berberin, desetar, poginuo 12. VIII 1944. na Konjskim Vodama.
BUDIMČIĆ PERA, 23 g., Kupinovo, zemljoradnik, borac.
BUDISAVLJEVIĆ BOGDANKA, 1921, Mandelos, student, referent batalj. sanit.
BUDISAVLJEVIĆ SVETISLAV, 1925, Batajnica, radnik, komandir čete.
BUDIĆ JOVA, 37 g., Ilinci, ćurčija, borac.
BUŽIĆ CVEJA, 1921, Bečmen, zemljoradnik, borac.
BUZADŽIJA LAZAR, 20 g., Farkaždin, zemljoradnik, borac.
BULOVAN MILAN, 20 g., Belegiš, trgov. pomoćnik, polit, komesar čete, poginuo 3. IV 1945. kod Brzaje.
BULOŠ ŽIVAN, 24 g., Batajnica, zemljoradnik, borac.
BULJIN MILAN, 1922, Idoš (Kikinda), zemljoradnik, desetar, poginuo 24. IV 1945. kod Virovitice.
BULJIN RADA, 1921, Idoš (Kikinda), zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.
BUNDALO RAJKO, 1928, Slatina (Sanski Most), zemljoradnik, borac, poginuo 22. VII 1944. u Šekovićima.
BUNCIC RADOVAN, 35 g., Popinci, krojač, borac, poginuo 9. VI 1944. na Zajednicama.
BUNCIC ŠTANKO, 1916, Belegiš, zemljoradnik, komandir čete.
BURĐAN ŽIKA, 25 g., Obrež, zemljoradnik, borac.
BURIC NIKOLA, 22 g., Obrež, zemljoradnik, borac.
BUROVAC MARKO, 25 g., Zemun, radnik, borac, poginuo 18. I 1944. kod Tuzle.
BURSAČ DUŠAN, 19 g., Vrdnik, zemljoradnik, borac.
BURSAČ NIKOLA, 24 g., Golubinci, mesar, borac, poginuo 16. III 1944. kod s. Mirosavci.
BURSAČ ZARKO, 18 g., Krnješevci, radnik, borac.
BUCAN ĐORĐE, 1920, Ašanja, zemljoradnik, borac, umro od rana 12. VI 1944.
BUČKO MILAN, 24 g., Bingula, zemljoradnik, desetar, poginuo 25. XI 1943. u Grgurevcima.

VALENT JAN, 1923, Stara Pazova, baštovan, telefonista, poginuo 5. I 1945. kod Čadavice.
VALENT MIHAL, 1924, Padina, zemljoradnik, borac, poginuo 12. III 1943. kod Bolmana.
VANDLJK MARTIN, 24 g., Boljevci, radnik, kurir, poginuo.
VANDLJK PAVEL, 1921, Boljevci, zemljoradnik, borac.

VANČIĆ RADOVAN, 1924, Surčin, radnik, borac.
 VARGA VERA 29 g., Kuoura, domaćica, bolničarka.
 VARGA ĐERĐ, 1924, Pavlovac (Subotica), zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945, kod s. Bulioac.
 VARGA IVAN, 30 g., Šid, radnik, borac.
 VARGA ISTVAN, 1919, Senta, zemljoradnik, borac.
 VAREŠKI STEVAN, 30 g., Ilinci, zemljoradnik, politički delegat voda, poginuo 7. XI 1945, kod Čađavice.
 VASILIĆ VAŠA, 1925, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
 VASILIĆ ILIJA, 1904, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
 VASILIĆ JOVANKA, 1927, Grgurevci, domaćica, bolničarka.
 VASILIĆ KOSTA, 1906, Ležimir, zemljoradnik, borac.
 VASILJEV ANĐELKO, 1923, Orlovat, zemljoradnik, borac.
 VASILJEV MILENKO, 1924, Orlovat, Zrenjanin, zemljoradnik, vodnik.
 VASILJEV OGNJEN, 1923, Orlovat, Zrenjanin, zemljoradnik, borac.
 VASILJEVIĆ DUSAN, 19 g., Jajce, radnik, borac, poginuo 24. II 1944, u Čeliću.
 VASILJEVIĆ ILIJA, 1925, Buđanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 25. XI 1943, u Grgurevcima.
 VASILJEVIĆ MILENKO, 1924, Orlovat, zemljoradnik, vodnik.
 VASILJEVIĆ PETAR, 20 g., Bukovica (Brčko), radnik, borac, poginuo 19. X 1943, kod Brčkog.
 VAŠIN ĐORĐE, 16 g., Vojka, zemljoradnik, borac.
 VASIĆ ĐORĐE, 19 g., Prhovo, stolar, borac.
 VASIĆ JELKA, 1918, Čerević, radnica, bolničarka.
 VASIĆ MILOŠ, 1922, Krušedol, zemljoradnik, komandir čete.
 VASRĆ OBRAD, 1922, Lok (Titel), zemljoradnik, borac.
 VASIĆ RANKO, 1918, Siplje (Kotor), zemljoradnik, borac, poginuo 10. V 1945, kod Sv. Križa.
 VASIĆ PETAR, 20 g., Jelenje (Zvornik), zemljoradnik, desetar, poginuo 22. XII 1943, na Dugim Njivama.
 VAŠ PAL, 1926, Bačka Topola, radnik, borac, poginuo 12. IV 1945, kod s. Bistrinci.
 VEKENDŽI VOJISLAV, 1924, Orlovat, Zrenjanin, mesar, borac.
 VELIKIĆ RADIVOJ, 24. g., Kmješevci, zemljoradnik, borac, poginuo 28. VII 1944, na Konjskim Vodama.
 VELIĆ RADA, 1910, Farkaždin, zemljoradnik, kuvar.
 VELIĆ LAZAR, 1919, Vojka, zemljoradnik, kurir.
 VIDICKI NADA, Deč, pomoćnik poverenika OZN-e za Brigadu
 VELIČKI STEVAN, 1924, Orlovat, mesar, borac.
 VELIČKI BRANKO, 1914, Crepaja, železničar, borac.
 VELIČKOVIC ZARKO, 24 g., Dobanovci, zemljoradnik, desetar.
 VELJKOVIC ĐORĐE, 1920, Calma, zemljoradnik, borac.
 VENER IVAN, 1925, Stari Banovci, učenik, borac.
 VERBA ISTVAN, 1919, Senta, zemljoradnik, borac.
 VERGAŠ JANO, 1920, Boljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944, u Tuzli.
 VEREŠ ISTVAN, Lukino Selo (Zrenjanin), zemljoradnik, desetar, poginuo 12. IV 1945, u Bistrinačkoj šumi.

VEROJASKA VASA, 1922, Golubinci, zemljoradnik, borac.
 VERONIKA BOZIDAR, 30 g., Šibenik, radnik, desetar.
 VERT PAL, 1908, Cantavir, radnik, borac, poginuo 12. IV 1945. kod Valpova.
 VESELINOV ŽIVA, 1924, Kikinda, đak, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Pčelić.
 VESELINOVIC VASA, 1924, Jarak, trgovački pomoćnih, borac, poginuo.
 VESELINOVIĆ MLADEN, 23 g., Rakovac, radnik, borac, poginuo 11. VI 1943. kod Srebrenice.
 VESELINOVIĆ PAVLE, 1921, Novi Karlovci, radnik, vodnik, nestao 10. VIII 1944. u pokretu.
 VESELINOVIĆ PERA, 1917, Irig, radnik, komandir čete.
 VESELINOVIĆ RADISAV, 23., Progar, zemljoradnik, borac.
 VESELOVSKI JOZEF, 1920, Mok, zemljoradnik, borac, poginuo 22. IV 1945. kod Brezovačkih Krčevina.
 VESKOVIĆ VASA, 1919, Grgurevci, trgovac, sekretar- SKOJ-a u bataljonu.
 VESKOVIĆ LAZAR, 1914, Grgurevoi, trgov. pomoćnik, polit, komesar čete.
 VESKOVIĆ SIMA, 1916, Grgurevoi, zemljoradnik, komandant bataljona.
 VEČKALOV ILIJA, 1924, Progar, radnik, vodnik.
 VEČANSKI MILOVAN, 1921, Gaj (Rumunija), zemljoradnik, borac, umro od rana 12. XII 1944. u Pečuju.
 VECERINAC PREDRAG, 18 g., St. Banovci, zemljorad., polit, komesar čete, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
 VECERINAC STEVA, 1908, St. Banovci, zemljoradnik, intendat brigade.
 VIDAČOV MILAN, 1922, St. Sove, zemljoradnik, borac, umro od rana 22. III 1945. u bolnici.
 VIDAČKOVIĆ MILIVOJ, 1923, Vojvoda Stepa, zemljoradnik, borac, umro od rana 1. V 1945. u Somboru.
 VIDAČKOVIĆ NIKOLA, 1926, Pećinai, zemljoradnik, zamenik komandanta bataljona.
 VIDAČKOVIĆ SLAVKO, 1915, Sibač, ćurčija, zamen. polit, komesara čete, poginuo 27. IX 1944. u s. Ribari.
 VIDAČEK FRANJA, Livno, polit, komesar brigadne intendature.
 VIDIC PETAR, 31 g., Čaplina, radnik, zamenik polit, komesara čete, poginuo 19. I 1944. u Tuzli.
 VIDICKI MILO RAD, 30 g., Surčin, zemljoradnik, borac.
 VIDOV PAVLE, 1913, šuljam, zanatlija, komandir čete.
 VIDOVIĆ ĐORĐE, 1927, Konjevići (Srebrenica), zemljoradnik, borac, poginuo 20. I 1945. u s. Vraoješevci.
 VIDOVIĆ ŽIVA, 1922, Moldava (Rumunija), zemljoradnik, borac, poginuo 16. IV 1945. u Našicama.
 VIZIN TANA, 1924, Subotica, trgov. pomoćnik, polit, delegat voda, poginuo 3. V 1945. kod Stare Rače.
 VIZIČANIN PETAR, 25 g., Krčedin, zemljoradnik, borac, iznemogao ostao 12. VIII 1944. kod Božurov Dola.

VIZIČANIN SLAVKO, 1914, Kuzmin, zemljoradnik, borac, poginuo.

VILAGOŠ MARTON, 1920, Mol, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod Stare Rače.

VILOVSKI PERA, Potiski Sv. Nikola (Kanjiža), zemljoradnik borac, poginuo 5. V 1945. kod s. Bulinac.

VINKOVIĆ JURE, 27 g., Račića (Korčula), borac, poginuo 10. IX 1943. kod Vlasenice.

VINOKIĆ VLAJKO, 19 g., Grgurevoi, zemljoradnik, borac.

VITASOVIĆ DUŠKO, 1926, Lačarak, zemljoradnik, borac.

VITASOVIĆ MIKA, 1922, Lačarak, trgovac, borac.

VITOMIROV BORA, 1926, Kruščica, zemljoradnik, borac.

VITOMIROVIĆ MILAN, 46 g., Klenak, zemljoradnik, borac.

VITOMIROVIĆ SPASA, 25 g., Jakovo, zemljoradnik, polit, delegat voda, nestao 16. VIII 1944.

VICKOVIĆ RADOVAN, 1923, Lačarak, zemljoradnik, borac, poginuo 6. VII 1943. u Kalesiji.

VIŠATOVIĆ DUŠAN, Kusić, zemljoradnik, borac, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.

VIŠNJHVCANIN JOVA, 19 g., Pećinci, zemljoradnik, borac, poginuo 14. IX 1943. kod Capardi.

VIŠNJIĆ RADA, 1923, Pećinci, zemljoradnik, pomoćnik pol. komesara čete.

VIŠNJIČKI ALEKSANDER, 21 g., zemljoradnik, desetar, poginuo 7. XI 1943. kod Čadavice.

VLADANSKI JAN, 1922, Stara Pazova, zemljoradnik, desetar, poginuo 20. I 1945. kod Starina.

VLADISAVLJEVIĆ VELIKO, 1920, Grabovci, zemljorad. komandir čete.

VLADISAVLJEVIĆ VOJA, 1925, šašinci, zemljoradnik, komandir čete.

VLADISAVLJEVIĆ DIMITRIJE, 1923, Stari Sivač, staklar, bolničar, poginuo 23. IV 1945. kod Sv. Trojstva.

VLADISAVLJEVIĆ JELICA, 1926, Kuzmin, domaćica, borac.

VLADISAVLJEVIĆ NEGOVAN, 1921, Lačarak, zemljoradnik, borac.

VLADISAVLJEVIĆ RADA, 1923, Banat. Karadorđevo, zemljoradnik, borac.

VLAJKOV VITA, 1923, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 16. I 1945. kod Vranješevaca.

VLAJKOV MILOŠ, 1926, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 2. IV 1945. kod s. Budimci.

VLAJKOV MILOŠ, 1913, Bačka Palanka, zemljoradnik, borac, umro od rana 29. X 1944. u Zemunu.

VLAJKOV MIRKO, 1918, Bašaid, Kikinda, zemljoradnik, borac.

VLAJKOV NESTOR, 1922, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Žido pustari.

VLAJKOVIĆ PETAR, 1919, Vitojevci, zemljoradnik, pomoć, polit komesara čete.

VLAJKOVIĆ SLAVKO, 1915, Neštin, zemljoradnik, borac.
VLAJNIC DARINKA, 20 g., Ravno, Bogatić, domaćica, borac.
VLAOVIĆ JOVAN, 1923, Novi Sad, službenik, borac.
VLAOVIĆ ZDRAVKO, 1897, Lačarak, zemljoradnik, borac.
VLAUČIN KAJICA, 1924, Bašaid, zanatlija, borac.
VLAUČIN SAVA, 1925, Bašaid, užar, borac, ipoginuo 20. I 1945.
kod s. Vranješevci.
VLAČOK RADE, 27 g., Sarajevo, radnik, zamenik komandira čete.
VLAŠIĆ LUKA, 1923, N. Kneževac, službenik, borac.
VLAŠIĆ NENAD, 1920, Belegiš, đak borac.
VLAŠIĆ SVETOZAR, 1926, Novi Sad, učenik, borac.
VLAŠKALIĆ VLADIMIR, 1926, Novi Sad, učenik, borac.
VLASKI VASA, 1925, Titel, konobar, komandir voda.
VODENIČAR NOVAK, 30 g., Farkaždin, zidar, borac, poginuo 20.
20. X. 1944. u Meljaku.
VODENIČAREVIĆ BORA, 20 g., Bečmen, zemljoradnik, desetar,
poginuo 9. VI. 1944. na Zajednicama.
VODENIČAREVIĆ PERA, 1922, Bečmen, zemljoradnik, vodnik.
VOZAREVIĆ ALEKSANDER, 1928, Ležimir, zemljoradnik, borac,
poginuo.
VOZAREVIĆ KOŠTA, 1919, Ležimir, trgovac, borac.
VOZAREVIĆ MILENA, 1923, Ležimir, domaćica, referent brigad-
nog saniteta.
VOZAREVIĆ CVEJA, 1919, Grgurevoji, vodnik, poginuo 1944.
VOJAGIĆ ĐURO, 22 g., Husino (Bosan. Krupa), zemljoradnik,
vodnik, poginuo 22. VII 1944. u Šekovićima.
VOJVODIĆ ĐURO, 1920, Radimir, Crna Gora, student, polit, ko-
mesar bataljona.
VOJVODIĆ STEVAN, 1921, Surduk, zemljoradnik, komandir čete.
VOJIN DRAGOLJUB, 1927, Opovo, zidar, bolničar, poginuo 15. IV
1945. u s. Jelisavci.
VOJINOVIĆ MILADIN, 1918, Ban. Karađorđevo, zemljoradnik,
borac, poginuo 23. IV 1945. u Virovitici.
VOJKIĆ BRANKO, 1923, Šimanovci, zemljoradnik, komandir čete.
VOJKIĆ ŽARKO, 1923, Šimanovci, zemljoradnik, borac, poginuo
27. III 1944. na Gavrića brdu.
VOJNOVIĆ DRAGAN, 21 g., Ban. Višnjicevo, zemljoradnik, vod-
nik, poginuo 23. V 1944. u Milinom Selu.
VOJNOVIĆ DRAGOMIR, 1912, Karlovčić, službenik, borac.
VOJNOVIĆ IVAN, 20 g., Batajnica, radnik, vodnik, poginuo 22.
VII 1944. u s. Zebar.
VOJNOVIĆ JOVA, 1907, Karlovčić, radnik, borac.
VOJNOVIĆ MILENA, 18 g., Cmi Potok (Vrgin Most), radnica,
bolničarka.
VOJNOVIĆ SAVA, 22 g., Batajnica, kovač, komandir čete.
VOJNOVIĆ SLAVKO, 1924, Goluhinci, zemljoradnik, borac, po-
gino 1943. kod Bijeljine.
VOJNOVIĆ SLAVKO, 31 g., Batajnica, krojač, borac.
VOLAREVIĆ SRETA, 1920, Belegiš, borac.

VOLAROV MILOSAV, 1923, Bašaid, Kikinda, zemljoradnik, borac.
 VOLIC JOVAN, 1926, Crvenka, trgovački pomoćnik, borac, poginuo 29. X 1944. kod Sr. Mitrovice.
 VRANIC LAZAR, 21 g., St. Pazova, zemljoradnik, borac.
 VRANJEŠ MILAN, 22 g., Dobanovci, sarač, polit, delegat voda, poginuo 25. VI 1944. u Gornjoj Bukvici.
 VRANJEŠ PERA, 1922, Dobanovci, zemljoradnik, borac.
 VUJACKOV JOCA, 1921, Vramjevo, zemljoradnik, borac, umro od rana 5. XII 1944. u Pečuju.
 VRGOVIĆ PETAR, 30 g., Sviloš, kovač, borac.
 VUJACIĆ NEDELJKO, 40 g., Mostar, elektromonter, borac.
 VUJIN DRAGOMIR, 1927, Opovo, zidar borac, poginuo 15. V 1945. kod s. Jelisavci.
 VUJIN ŽIVOJIN, 1915, Crna Bara (Čoka), advokat, pripravnik, politički komesar čete.
 VUJIN MILENKO, 1923, Boljevci, zemljoradnik, borac.
 VUJIN MITAR, 18 g., Deč, zemljoradnik, borac, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
 VUJIĆ ŽARKO, 20 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
 VUJIĆ JOVAN, 24 g., Kijevo (Sinj), konobar, borac, poginuo 24. XI 1943. u Šuljmu.
 VUJIĆ LAZAR, 1922, Ugrinovci, zemljoradnik, kurir, poginuo 9. VIII 1944. u s. Bare.
 VUJIĆ LAZAR, 24 g., Calma, opančar, zam. polit, komesara čete, poginuo 9. VI 1944. na Zajednicama.
 VUJIĆ NIKOLA, 20 g., Šuljam, zemljoradnik, borac.
 VUJIĆ UROŠ, 1923, Boljevci, zemljoradnik, desetar, poginuo 12. VIII 1944. na Borijd.
 VUJICIC NIKOLA, 1925, Šimanovci, opančar, borac, poginuo.
 VUJKOVIĆ VASA, 1907, Ledinci, radnik, borac.
 VUJOVIĆ MILOVAN, zamenik političkog komesara Brigade, Cetinje 1918.
 VUKADINOVIĆ GOJKO, 1924, Ban. Karadordevo, zemljorad. borac.
 VUKADINOVIĆ ŽARKO, 1924, Kuzmin, kolar, borac, poginuo.
 VUKADINOVIĆ NIKOLA, 1923, Batajnica, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na Dravskom kanalu.
 VUKADINOVIĆ RANKO, 1913, Kuzmin, krojač, borac.
 VUKAJLOVIĆ BRANKO, 18 g., Dobrinici, učenik, borac, poginuo maja 1943. na drumu Zvornik—Tuzla.
 VUKASOVIĆ DUŠAN, 1909, Petrovčić, učitelj, komandant bataljona, poginuo 23. III 1945. na Dravi.
 VUKAŠINAC PERICA, 1923, Belegiš, vodnik.
 VUKAŠINOVIĆ MILENKO, 19 g., Kraljevci, mehaničar, borac, poginuo 20. X 1944. kod Skele.
 VUKELIĆ JELICA, 19 g., Krčedin, domaćica, bolničarka.
 VUKELIĆ MILE, 1914, šašinoi, zemljoradnik, borac, poginuo.
 VUKELIĆ MILKA, 35 g., Vladimirovci (Mačva), zemljoradnik, borac, poginula 20. X 1944. u Meljaku.

VUKELIĆ RADA, 28 g., Vrdnik, šofer, borac.
VUKELIĆ SEKULA, 1914, Vranjevo, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na r. Karašici.
VUKETIĆ ĆEDA, 18 g., Bešenovački Prnjavor, zemljoradnik, borac.
VUKIČEVIĆ BOŠKO, 20 g., Beška, zemljoradnik, borac.
VUKIČEVIĆ LAZAR, 27 g., St. Banovci, zemljoradnik, borac.
VUKMIRICA BORIVOJ, 1920, Novi Karlovci, komandir čete, poginuo 11. VII 1943. na drumu Tuzla—Zvonik.
VUKMIROVIĆ DOKA, 1910, Beočin, radnik zamen. komandira čete.
VUKMIROVIĆ ĐORĐE, 19 g., Milino Selo (Tužila), trgovac, borac.
VUKOBRADOVIĆ SRETA, 1921, Golubinci, zemljoradnik, borac.
VUKOV ILIJA, 1918, Dobanovci, radnik, borac.
VUKOV RADOVAN, 44 g., Ilinci, radnik, borac.
VUKOVIĆ ZORA, 1924, Deč, učenica, četna bolničarka.
VUKOVIĆ LAZAR, 21 g., Martinci, pekar, borac, poginuo 10. VII 1943. u Bijeljini.
VUKOVIĆ ĐURĐEVKA, 29 g., Pančevo, keiner, borac.
VUKOVIĆ MARKO, 1925, Conoplja, zemljoradnik, borac, umro od rana 12. IV 1945. u Belom Manastiru.
VUKOVIĆ MITA, 19 g., Stejanovci, krojač, borac.
VUKOVIĆ PETAR, 22 g., Vojka, zemljoradnik, borac, poginuo 3. I 1944.
VUKOVIĆ STEVAN, 22 g., Novi Sad, zemljoradnik, polit, delegat voda.
VUKOJEV VASA, 21 g., Neštin, vodeničar, vodnik.
VUKOMAN VASA, 20 g., Divoš, zemljoradnik, borac, poginuo 10. VIII 1943. u Bijeljini.
VUKOSAVLJEVIĆ STEVAN, 1910, Mirkanovci (SI. Požega), zemljoradnik, vođnik.
VUKOSAVLJEVIĆ STOJAN, 1917, Beočin, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 10. VII 1943. na Kosovači.
VUKSANOVIĆ MIROSLAV, 1926, Bačko Petrovo Selo, učenik, kurir.
VULETIĆ DRAGOMIR, 1927, Lačarak, zemljoradnik, borac.
VULETIĆ DUŠAN, 23 g., Prahovo, zemljoradnik, borac.
VULETIĆ JOVAN, Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac.
VULETIĆ KUZMAN, 1916, Lačarak, radnik, borac.
VULETIĆ MILAN, 18 g., Prhovo, zemljoradnik, borac, poginuo 3. I 1944. u Loparama.
VULETIĆ MIROSLAV, 1922, Bosut, zemljoradnik, borac, poginuo 10. XI 1943. kod Boderišta.
VULETIĆ OBRAD, 1919, Lačarak, zemljoradnik, komandir čete.
VULETIĆ RADOJKO, 1925, Krušik (Vladimirovci), zemljoradnik, borac, poginuo 10. XI 1944. na Filipov.ica salašu.
VUČENIĆ CVĀETA, 21 g., Popinci, radnik, borac.
VUČENOVIC MILADIŃ, 1923, Erdevik, radnik, politički komesar čete.

VUCETIĆ BRANKO, 1921, Boljevci, službenik, zamenik komandanta bataljona.
VUCETIĆ MIROSLAV, 1924, Bosut, zemljoradnik, borac, poginuo 10. XI 1943. kod Boderišta.
VUCETIĆ SEKULA, 1914, Vranjevo (Novi Bečej), zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na r. Karašici.
VUCETIĆ RADA, 26 g., Maradić, zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
VUCETIĆ CVEJA, 1925, Donji Tovarnik, radnik, zam. polit. komesara bataljona.
VUCKOVIĆ ŽLATOMIR, 1926, Zrenjanin, zemljoradnik, borac, umro od rana 26. IV 1945. u Podravskoj Slatini.
VUCKOV ĐORĐE, 1925, Kuzmin, zemljoradnik, borac, poginuo.
VUCKOVIĆ JOVAN, 1923, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
VUCUREVIĆ RADOMIR, politički komesar bataljona.

GAVA PAJA, 1907, Jakovo, zemljoradnik, borac.
GAVRAJIĆ MIROSLAV, 1920, Boljevci, stolar, zam. komandanta bataljona, poginuo.
GAVRILOV BLAGOJE, 1923, Bašaid, zemljoradnik, borac.
GAVRILOVIĆ ZDRAVKO, Srem. Mihaljevci, stolar, vodnik, poginuo 23. IV 1945. kod Virovitice.
GAVRILOVIĆ ZLATA, 1926, Višnjićevo, domaćica, bolničarka, poginula 20. V 1944. u Martinovićima.
GAVRILOVIĆ ŽIVAN, 33 g., Platićevo, zemljoradnik, borac, poginuo 19. XI 1944. u Tuzli.
GAVRILOVIĆ LAZAR, 18 g., Batajnica, zemljoradnik, borac, poginuo 26. X 1944. u Donj. Petrovcima.
GAVRILOVIĆ MARA, 1922, Deč, domaćica, bolničarka.
GAVRILOVIĆ NOVA, 1927, Bosut, zemljoradnik, borac.
GAVRILOVIĆ NENAD, 18 g., Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
GAVRILOVIĆ PAVLE, 24 g., Boljevci, zemljoradnik, konjovodac, poginuo 13. V 1944. u Gornjoj Viški.
GAVRILOVIĆ PERA, 16 g., Boljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 16. V 1944. u Gornjoj Viški.
GAVRILOVIĆ SLAVKO, 1926, Glina, radnik, komandir čete.
GAVRIĆ DRAGO, 1922, Bašaid, zemljoradnik, borac.
GAVRIĆ RADOŠLAV, 1922, Bašaid, krznar, borac, poginuo 12. V 1945. u Sloveniji.
GAVRIĆ STEVAN, 1912, Obrež, radnik, borac.
GAGIĆ VASA, 1907, Dobrinici, kovač, borac, poginuo 9. VIII 1944. kod s. Bare.
GAGIĆ ŽIVKO, 18 g., Dobrinici, zemljoradnik, borac, poginuo 20. XII 1943. u Bosanskom Samcu.
GAĐANSKI MILIVOJ, 1910. Jaša Tomić, trgovac, intendant bataljona.

GAZIBARIĆ JOVAN, 1928, Bešenovo, učenik, kurir.
 GAZIBARIĆ LELA, 13 g., Bešenovo, borac.
 GAJER GOŠ, 1925, Bašaid, radnik, borac, poginuo 5. IV 1945. na Dravi.
 GAJIN BERISLAV, 1924, Bežaimja, zemljoradnik, borac, poginuo 12. VIII 1944. na Boriji.
 GAJIN PETAR, 1922, Vojka, učenik, borac.
 GAJIN JOVAN, 19 g., Novi Sad, zemljoradnik, borac, poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.
 GAJINOVIC NIKOLA, 1925, Sr. Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. u Stepojevcu.
 GAJIC BRANKO, 19 g., Sr. Karlovci, zemljoradnik, borac.
 GAJIC LUKA, 1919, Novi Bečej, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na Karašici.
 GAJIC MILORAD, 41 g., Golubinci, radnik, borac.
 GAJIC NIKOLA, 1923, Moja Volja (Stara Pazava), zemljoradnik, borac, poginuo 9. III 1945. u Baranj. Petrovom Selu.
 GAJIC PERA, 19 g., Golubinci, radnik, borac, poginuo 25. VI 1944. u Gornjoj Bukvici.
 GAJIC STANISLAV, 18 g., Lozničko Polje, zemljoradnik, borac.
 GALETIN MILAN, 1924, Pašicevo, zemljoradnik, borac, poginuo 7. III 1945. kod Novog Bezdana.
 GALETIC LJUBICA, 17 g., Buđanovoi, domaćica, borac.
 GALETIC RADOVAN, 1912, Ašanja, zemljoradnik, borac.
 GALIC VELJKO, 18 g., Radošić (Split), radnik, borac.
 GALOVIC VASA, 1921, Novi Karlovci, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 2. VII 1944. kod Živinica.
 GALOVIC MILENA, 1927, Dobanovci, domaćica, bolničarka.
 GALOVIC RADOMIR, 1917, Donji Tovarnik, student, bataljonski obaveštajac.
 GANDIC MILE, 20 g., Divoš, zemljoradnik, borac.
 GARAJ ONDREJ, 1922, Kovačica, zemljoradnik, borac, poginuo 9. III 1945. kod Baranj. Petrovog Sela.
 GARAJEV IVAN, 19 g., Rostovska oblast (SSSR), borac, poginuo 10. XI 1943. kod Boderišta.
 GVOŽĐAK MIRON, 17 g., Berkasovo, zemljoradnik, borac.
 GVOZDENAC LJUBOMIR, 16 g., Vojka, učenik, borac, poginuo 20. VII 1944. u Bosni.
 GVOZDENAC MILENKO, 1926, Vojka, učenik, borac, poginuo 11. X 1943. kod Brčkog.
 GVOZDENOVIĆ ŽARKO, 18 g., Strbci, radnik, borac.
 GEBLEŠ JOŽEF, 1925, Bačka Topola, zemljoradnik, borac.
 GERE JANOŠ, 1925, Stari Lec, zemljoradnik, borac, poginuo 27. IV 1945. u Vel. Baranjskim Vinogradima.
 GERIĆ RADOMIR, 1924, Krstur, zemljoradnik, desetar.
 GLAVAŠEVIĆ Lazar, 1926, Zemun, zemljoradnik, borac, poginuo 1943. kod Zvomika.
 GLADOVIĆ RAJKO, 1921, Šibenik, radnik, zamen. polit, komesara čete.

GLEDIĆ MILE, 19 g., Vrgin Most, zemljoradnik, borac.
 GLIGUROVIĆ MILORAD, 20 g., Bosanski Prnjavor, radnik, borac.
 GLIŠIĆ VLADIMIR, Klarija (Kikinda), zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na Dravskom kanalu.
 GLOKOL ALEKSANDAR, 1929, Lačarak, radnik, borac.
 GMIZIĆ ALEKSANDER, 1922, Dobrinici, zemljoradnik, borac.
 GMIZIĆ VLADISLAV, 1922, Sibač, radnik, intendant bataljona.
 GMIZIĆ BRANKO, 19 g., Sibač, zemljoradnik, borac, poginuo 12. VI 1944. na Busiji.
 GMIZIĆ ĐORĐE, 1927, Sibač, zemljoradnik, borac, nestao 16. VIII 1944.
 GMIZIĆ IVANKA, 20 g., Sibač, domaćica, bolničarka.
 GMIZIĆ RADISAV, 21 g., Sibač, kovač borac, poginuo, 10. XI 1943. kod Pukiša.
 GOVEDAREVIĆ DOBRIVOJ, 1926, Maradik, krojač, borac, poginuo 15. X 1944. u Makišu.
 GOJANIĆ LJUBOMIR, 1924, Batrovci, zemljoradnik, zamenik komandira čete, poginuo 11. XI 1944. kod Čalme.
 GOJANIĆ DESPOT, 1925, Kuzmin, kovač, borac, poginuo.
 GOJKOVIĆ DRAGUTIN, Lačarak, zemljoradnik, borac, poginuo.
 GOJKOVIĆ LAZAR, 24 g., Kuzmin, zidar, vodnik.
 GOJKOVIĆ MILUTIN, 1913, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 GOJKOVIĆ NEGOVAN, 20 g., Dobrinici, zemljoradnik, desetar.
 GOLIC ISA, 1926, Mokrin, zemljoradnik, borac, umro od rana 12. IV 1945. u Belom Manastiru.
 GOLIC MARA, 1921, Grgurevci, službenik, bolničarka.
 GOLIC MILICA, 1924, Grgurevci, domaćica, referent bataljonskog saniteta, poginula.
 GOLIC PETAR, 21 g., Ilinci, zemljoradnik, borac, poginuo 3. I 1944. kod Lopara.
 GOLOMBOS MIHALJ, Kriva Bara (Vršac), zemljoradnik, borac.
 GOLJEVIĆ DUŠAN, 1913, Irig, krznar, delegat voda, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
 GORIĆ RADOVAN, 1915, Mol, trgovac, borac, poginuo 24. IV 1945. kod Sv. Križa.
 GORANOVIĆ MAKSIM, član polit, odeljena Brigade.
 GORUNOVIĆ Lazar, 1920, Martinci, zemljoradnik, borac.
 GOSPIĆ DRAGOMIR, 21 g., Modriča, radnik, borac.
 GRADIĆ SVETA, 1922, Belegiš, zemljoradnik, kurir, poginuo maja 1944. kod Lokanja.
 GRAOVAC MOMIR, 1927, Krčedin, zemljoradnik, borac.
 GRAOVAC RADOVAN, 1926, Vladimirovci (Alibunar), zemljoradnik, borac, poginuo 16. IV 1945. kod s. Markovci.
 GRAOVAC ČEDOMIR, 1926, Ruško Selo, zemljoradnik, borac, poginuo 23. IV 1945. kod Virovitice.
 GRBATINIĆ Toša, 21 g., Adaševci, zemljoradnik, borac.
 GRGIN LUKA, 1921, Novi Kneževac, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. kod Bolmana.
 GRBIĆ MILENKO, Kosjerić, trgovački pomoćnik, zamen. političkog komesara bataljona.

GRGUR LAZAR, 20 g., Srem. Kamenica, mehaničar, zamenik polit. komesara čete, poginuo 9. VI 1944. kod Lopara.

GRGUR LJUBOMIR, 19 g., Srem. Kamenica, berberin, borac, poginuo 20. I 1944. u Tuzli.

GREKSA JAN, 1926, Lug, zemljoradnik, borac.

GERKSA MIHAL, 1923, Šimanovci, zemljoradnik, borac, poginuo.

GRIVICA MILKA, 21 g., Sokolac (Bačka Topola), domaćica, bolničarka.

GRIZELJ JOSIP, 1011, Hrtkovci, zemljorad. borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice (Slavonija).

GRK BOGLJUB, 21 g., Trbušnica (Jadar), zemljoradnik, borac.

GRKOVIC BORA 22 g., Jakovo, mesar, borac, poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.

GRKOVIC VOJSLAV, 1923, Baška, radnik, komandir čete.

GRKOVIC RADOMIR, 1922, Jakovo, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. na Jabulki.

GRLEJAC MARIJA, 20 g., Zemun, domaćica, bolničarka.

GRMUŠA ŽARKO, 1918, Novi Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo.

GRMUŠA PERA, 20 g., Banatsko Višnjićevo, radnik, desetar, poginuo 17. I 1944. u Tuzli.

GROBAREVIC MIRKO, 21 g., Vrdinik, radnik, borac.

GROZDIC MIRKO, Martinci, zemljoradnik, sekretar SKOJ-a, poginuo 17. III 1944. u Koraju.

GRUBANOV SAVA, 1925, Banatsko Aranđelovo, trgov. pomoćnik, borac, poginuo 23. IV 1945. kod Virovitice.

GRUBER TODOR, 22 g., Drvar, zemljoradnik, borac, utopio se 1. I 1944. kod s. Simića.

GRUBIC ALEKSANDER, 1925, Čurug, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod s. Bulinci.

GRUBIC MARKO 17 g., Šibač, zemljoradnik, borac.

GRUJIN MILIVOJ, 16 g., Vojka, zemljoradnik, borac, poginuo 5. III 1944. na Majevoji.

GRUJIC ANIČA, 20 g., Šibač, domaćica, bolničarka.

GRUJIC BOZA, 1922, Mandelos, zemljoradnik, borac, poginuo.

GRUJIC VASA, 33 g., Dobanovci, berberin, borac.

GRUJIC VLADA, 16 g., Susek, pekar, borac.

GRUJIC VLADIMIR, 1924, Bašaid, sarač, desetar, poginuo 5. VI 1945. kod Sv. Ivana Žabno.

GRUJIC DRAGA, 1925, Bašaid, zemljoradnik, kuvar.

GRUJIC DUŠAN, 44 g., Vojka, zemljoradnik, borac, poginuo 27. VII 1944. na Rudoj Glavi.

GRUJIC DUŠAN, 1918, Ruma, radnik, zamenik, polit. komesara bataljona.

GRUJIC ŽARKO, 1925, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Žido pustari.

GRUJIC ŽIVA, 1926, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 4. V 1945. kod s. Bulinac.

GRUJIC IVAN, 1925, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 4. I 1945. kod Moslavine.

GRUJIĆ ILIJA, 1925, Gardinovci, brodar, borac.
 GRUJIĆ JOVAN, 1927, Jazak, obućar, komandir čete.
 GRUJIĆ JOVAN, 21 g., Susek, pekar, borac.
 GRUJIĆ JOCA, 1918, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na Karašioj.
 GRUJIĆ KOSTA, 1920, Neštin, zemljoradnik, borac, poginuo.
 GRUJIĆ LAZAR, 1925, Vojka, borac.
 GRUJIĆ MARKO, 1925, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na Dravi.
 GRUJIĆ MATA, 1921, Bašaid, zemljoradnik, borac.
 GRUJIĆ MILAN, Martinci, zemljoradnik, četni ekonom, poginuo 4. V 1944. kod Kladnja.
 GRUJIĆ MILENKO, 1927, Slankamen, borac.
 GRUJIĆ MILOŠ, 1923, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na Dravskom kanalu.
 GRUJIĆ MILUTIN, 1922, Sv. Đurađ (Rumunija), mesar, borac, poginuo 6. III 1945. na Žido pustari.
 GRUJIĆ MILUTIN, 1926, Bašaid, učenik, borac, poginuo 4. I 1945. u s. Martinci.
 GRUJIĆ MLADEN, 1926, Kusić, zemljoradnik, borac, poginuo 25. IV 1945. kod Virovitice.
 GRUJIĆ PAJA, 20 g., Sibač, zemljoradnik, borac.
 GRUJIĆ PERIŠA, Lipovo (Kolašin), oficir BJV, načelnik Štaba Brigade.
 GRUJIĆ RATOMIR, 29 g., Vojka, zemljoradnik, borac.
 GRUJIĆ RODOLJUB, 18 g., Kuzmin, učenik, borac, poginuo 20. XII 1943. u Bosanskom Šamcu.
 GRUJIĆ SVETOZAR, 41 g., Vojka, željezničar, borac, poginuo 19. I 1944. u Gornjim Humcima.
 GRUJIĆ ČEDA, 1926, Bašaid, zemljoradnik, borac.
 GRUJIĆ ŽIKA, 22 g., Sibač, zemljoradnik, borac.
 GRČIĆ LUKA, Obilićevo (N. Kneževac), zemljoradnik, borac, poginuo 7. III 1945. u Baranj. Petrovom Selu.
 GRČIĆ VLADA, 1921, Šjd, zemljoradnik, polit, delegat voda, poginuo 25. I 1945. na Čadavici.
 GRČIĆ VOJKO, 1918, šašinci, zemljoradnik, borac, poginuo 9. VI 1944. kod Lopara.
 GRČIĆ STIPE, 22 g., Split, radnik, borac, poginuo 19. I 1944. kod Tuzle.
 GRŠIĆ MILENKO, 1921, Ležimir, trgov. pomoćnik, komandir čete, poginuo.
 GRŠIĆ PETAR, 18 g., Krčedin, radnik, borac.
 GRŠIĆ SPASOJE, 1912, Grabovci, zanatlija, zamenik komandira čete.
 GUBIK IŠTVAN, 1924, Bačka Topola, radnik, borac, poginuo 15. IV 1945. kod Našica.
 GUBO VILMOŠ, 1916, Bačka Topola, radnik, četni ekonom, poginuo 5. IV 1945. kod Rivice.
 GUDELJ IVAN, 1911, Vojnice, policajac, borac, nestao 7. VII 1944. u borbi.

GUDURIĆ ILIJA, 1908, Irig, zemljoradnik, vodnik.
GURBAN ŽIKA, politički komesar bataljona.
GUCELJ BOŽIDAR, 1925, Delibiate, zemljoradnik, borac, poginuo
5. V 1945. kod s. Bulinac.

DABIĆ MILAN, 27 g., Laćarak, trgovački pomoćnik, desetar.
DABIC STANKO, 1924, Adaševci, zemljoradnik, vodnik, poginuo
31. X 1944. kod Sr. Mitrovice.
DABIC SLAVKO, 1911, Kuzmin, mlinar, borac.
DAVID GEZA, 1928, St. Kanjiža, borac, umro u bolnici 1945.
DAVIDOV NENAD, 1926, Deronje, zemljoradnik, borac.
DAVIDOVIĆ JELA, 1927, šašinci, domaćica, bolničarka.
DAVIDOVIĆ LAZAR, 1909, Kupinovo, zemljoradnik, borac.
DAVIDOVIĆ PERA, 1924, Čoka, krojač, borac, poginuo 8. II 1943.
na Zido, pustari.
DAVIDOVIĆ CVEJA, 23 g., Vel. Radinci, zemljoradnik, desetar,
poginuo 19. III 1944. na Puškovcu.
DAJINDUŽANA MILUTIN, 1914, Radojevo, N. Crnja, zemljoradnik
vodnik.
DAKIĆ DUŠKO, 1921, Grgurevci, zemljoradnik, borac, poginuo.
DAKIĆ LAZA, 1917, Grgurevci, zemljoradnik, borac, poginuo 1944.
DAKIĆ MLADA, 1911, Grgurevci, zemljoradnik, intendant.
DAKIĆ TODOR, Krušedol, zemljoradnik, borac.
DAMIJANOVIĆ BRANKO, 21 g., Subotište, zemljoradnik, borac,
poginuo 5. V 1944. u s. Dopasti.
DAMIJANOVIĆ ZDRAVKO, 1924, Grabovci, radnik, sekretar SKOJ-a
u Brigadi.
DANILOV MILKA, 20 g., Sviloš, domaćica, borac.
DANILOVIĆ ILIJA, 18 g., Jamena, zemljoradnik, borac, poginuo
17. I 1944. u Tuzli.
DANILOVIĆ MILIVOJ, 1922, Deronje, zemljoradnik, borac.
DANDUR NIKOLA, 16 g., Stabanci (Krupa), zemljoradnik, borac.
DANIČIĆ STEVAN, 1926, Suljam, zemljoradnik, borac.
DARKOVIĆ LAZAR, 20 g., Dobanovci, zemljoradnik, borac, po-
ginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.
DASOVIĆ ANA, 20 g., Rakovac, domaćica, higijeničarka.
DASOVIĆ NIKOLA, 1924, Boljevci, zemljoradnik, borac.
DACEVIĆ VLADA, 1911, Progar, zemljoradnik, borac.
DACEVIĆ JOVAN, 17 g., Progar, zemljoradnik, borac.
DACEVIĆ NIKOLA, 1825, Ašanja, zemljoradnik, vodnik.
DVORANAC DUŠAN, 1910, Višnjićevo, zemljoradnik, borac.
DVORANAC UROŠ, 1923, Višnjićevo, zemljoradnik, borac poginuo.
DEBELJAN NEGA, 30 g., Dobrinici, zemljoradnik, borac.
DEVEČERSKI OLGA, 22 g., Šabac, učiteljica, zamen. polit, kome-
sara čete.
DEVIĆ DOKA, 1920, Čerević, radnik, borac.
DEVIĆ ĐORĐE, 1927, Kupinovo, zemljoradnik, borac.

DEVIC NADA, 20 g., Benkasovo, domaćica, bolničarka, iznemogla
ostala 17. VII 1944. kod Božurov Dola.

DEVIC PETAR, 29 g., Cortanovci, zemljoradnik, borac.

DEVIC SLAVKO, 19 g., Krčedin, učenik, borac.

DEVIC SRETA, 1908, Dobrinoi, zemljoradnik, vodnik.

DEVLIC DUSAN, 23 g., Grgurevci, pekar, desetar, poginuo 7. XI
1943. kod Bodorišta.

DEVRNJA ĐORĐE, 19 g., Karlovčić, zemljoradnik, borac.

DEVRNJA SLOBODAN, 1919, Karlovčić, zemljoradnik, polit, de-
legat voda.

DEŽALJAN NEGA, 31 g., Dobanovci, zemljoradnik, borac.

DEIBABE MIHAJLO, 1914, Bašaid, zemljoradnik, borac.

DELIC DURA, 18 g., Konan (Sinj), borac, poginuo 29. IV 1944. na
Rudištiu.

DEKOV SAVA, 1920, Novi Kneževac, zemljoradnik, borac.

DELIBOS DUŠKO, 1927, Kupinovo, službenik, borac, poginuo
18. I 1944. kod Tuzle.

DELIBOS JOVAN, 1911, Novi Karlovci, zemljoradnik, borac.

DELIC MICO, 1923, Rastina, Sombor, zemljoradnik borac.

DEMA JON, 1919, Vladimirovci, zemljoradnik, borac, poginuo
1. V 1945. u Brezovu.

DEREVENJAC PETAR, 22 g., Krasnodansk (SSSR), kolhoznik, bo-
rac.

DESIC ALEKSANDER, 1922, Niš, borac, poginuo 20. X 1944. u
s. Skeli.

DESNICA SIMA, 1926, Vojvoda Stepa (Zrenjanin), zemljoradnik,
borac, poginuo 6. V 1945. u Čadavici.

DESPIC NIKOLA, 36 g., Šid, zemljoradnik, borac.

DESPIC ŽARKO, 20 g., Krnješevci, zemljoradnik, borac, poginuo
1944. u Jablatici.

DESPOTOVIC DESPOT, 23 g., Srem, Mihaljevci, zemljoradnik, bo-
rac, poginuo 14. IV 1944. u Lipovici.

DESPOTOVIC NEGA, Laćarak, zemljoradnik, poginuo maja 1943.

DECOV ANTAL, 1925, Skorenovac, zemljoradnik, borac, poginuo
28. IV 1945. kod s. Bilinac.

DECOV JANOS, 1924, Ivanovo, zemljoradnik, borac, poginuo
28. IV 1945. kod s. Bulinac.

DIANBAS SLAVKO, 1925, Kusić, zemljoradnik, vodnik.

DIVJAKOVIC TOSA, 1924, učenik, šofer,

DIVLJAK BOŽIDAR, 1926, Krčedin, zemljoradnik, sekretar SKOJ-a
bataljona.

DIVLJAK ŽIVKO, 1923, komandir čete.

DIVLJAK RADIVOJ 1021, Novi Karlovci, stolar, borac, poginuo
15. VII 1943. kod Vlasenice.

DIVNIC PAJA, 1916, Mandelos, pekar, zam. koman. čete.

DIZDAREVIC HASAN, Vunjaš (Fojnice), borac, poginuo 13. VIII
1944. na drumu Kalinovnik—Foča.

DIJANIĆ IVANKO, 1923, Kusić, zemljoradnik, borac.

DIKIĆ ŽARKO, 1920, Calma, zemljoradnik, borac.

DIKIĆ ILIJA, 1925, Brestać, zemljoradnik, porac, umro od rana 20. V 1944.
 DIKIĆ MILENKO, 1923, Calma, berberin, 'komandir čete poginuo 29. VII 1944. na Rudoj Glavi.
 DIKIĆ RADOJKA, 1925, Neštin, domaćica, bolničarka.
 DIMEDAS SAVA, 1923, Vizić, zemljoradnik, kurir.
 DIMITRIJEV RADOMIR, Kajitasovo (Bela Crkva), zemljoradnik, borac, umro od rana 29. IV 1945. u Osijeku.
 DIKOSAVLJEVIĆ LUKA, Prnjavor (Bogatić), zemljoradnik, borac, poginuo 20. I 1945. u s. Vranješevci.
 DIMITRIJEVIĆ ŽARKO, 1912, Šimanovci, zemljoradnik, borac.
 DIMITRIJEVIĆ OLGA, 1922, Srem. Karlovci, krojačica, bolničarka.
 DIMITRIJEVIĆ ĆEDA, 1913, Vranje, stolar, zamenik polit, komesara bataljona.
 DIMITROV NEDELJKO, radnik, vodnik.
 DIMIĆ JOCA, 20 g., Belegiš, radnik, borac, poginuo 10. XI 1943. kod Pukišci.
 DINIĆ ALEKSANDAR, 1922, Niš, borac, poginuo 26. X 1944. kod Rume.
 DIOSIN ANTON, 33 g., šišatovac, radnik, desetar, poginuo 18. III 1944. kod Koraja.
 DMITRAŠINOVIĆ DUŠAN, 1925, Ban. Karadorđevo, zemljoradnik, borac.
 DOBI ŠANDOR, 1923, Osijek, zemljoradnik, borac, poginuo 15. IV 1945. kod Našica.
 DOBRIC DANICA, 1923, Jakovo, službenica, borac, umrla.
 DOBRIC DUŠAN, 20 g., Dvor, na Uni, berberin, borac.
 DOBRIC DURA, 19 g., Erdeviik, zemljoradnik, borac.
 DOBRIC ŽARKO, 1927, Jakovo, zemljoradnik, borac.
 DOBRIC KATICA, 1920, Jakovo, domaćica, referent brigadnog saniteta.
 DOBRIŠIĆ ĐORĐE, 1925, Martinci, zemljoradnik, borac, nestao 8. VIII 1944. u pokretu.
 DOBRODOLAC LAZAR, 1924, Vojka, učenik, borac.
 DOBROJEVIĆ BRANKO, 1918, Karlovčić, zemljoradnik, borac.
 DOBROJEVIĆ ŽARKO, 1910, Karlovčić, službenik, ekonom čete.
 DOBROSAVLJEVIĆ STEVAN, 25 g., Progar, zemljoradnik, borac.
 DODER MILORAD, 1926, Mitrovica (Virovitica), zemljoradnik, vodnik.
 DODER RADOVAN, 1925, Mitrovica (Virovitica), zemljoradnik, borac.
 DODIĆ ILIJA, 1917, Banja Luka, radnik, borac.
 DOJČINOVIĆ DIMITRIJE, 27 g., Beograd, radnik, desetar.
 DOKNIĆ NOVICA, 1928, iz Crne Gore, učenik, polit, komesar čete.
 DOKO FRANJA, 23 g., Sarajevo, radnik, borac, poginuo 19. V 1944. u Gornjim Humcima.
 DOLOVAC ŽIVKO, 33 g., Čurug, zemljoradnik, borac.
 DOMAZET LAZAR, 23 g., Lačarak, borac, poginuo 19. III 1944. kod Koraja.

DOMONJI JURAJ, 1923, Stara Pazova, zamenik komandanta bataljona, poginuo 1945. u Slavoniji.
DOMONJI MARTIN, 1923, Stara Pazova, zemljoradnik, borac, poginuo 1945.
DOROSLOVAC VESELIN, Bašaid, zemljoradnik, borac.
DOROSLOVAC PAJA, 1926, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 21. IV 1945. kod Virovitice.
DOROŠ PERA, 1922, Ležimir, zemljoradnik, borac.
DOSTANIĆ VLADA, 1920, Bačinci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. u s. Stepojevou.
DOŠENOVIC ĐURO, 23 g., Vrtok (Bihać), zemljoradnik, borac, poginuo 20. XII 1944. kod Bosanskog Samca.
DRAGANOVIĆ VLADA, 1923, Gardinovci, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. kod s. Čačavice.
DRAGAS RADIVOJ, 1922, Vojka, zemljoradnik, politički komesar čete, poginuo 19. III 1944. kod Koraja.
DRAGIČEVIĆ MARINKO, 1924, Vogamo, zemljoradnik, komandir čete.
DRAGOJEVIĆ BOŽIDAR, 1924, Jarak, zemljoradnik, komandir čete.
DRAGOJEVIĆ MIRA, 1919, Stejanovci, domaćica, četna bolničarka.
DRAGOJEVIĆ PAVLE, 1916, Belegiš, zemljoradnik, borac.
DRAGOJEVIĆ ŽARKO, 18 g., Boļjevci, zemljoradnik, borac, poginuo 10. IX 1943. kod Vlasenice.
DRAŽIĆ ŽIVKO, 1911, Mokrin, zemljoradnik, borac, poginuo 8. III 1945. na Žido pustari.
DRAŽIĆ MILORAD, 1925, Martinci, službenik, borac.
DRAŽIĆ MICA, 22 g., Grabovci, domaćica, bolničarka.
DRAKULIĆ DUŠAN, 19 g., Vrdnik, trgovački pomoćnik, borac, poginuo 20. I 1944. u Tuzli.
DRAKULIĆ MILAN, 1910, Čerević, rudar, vodnik, poginuo.
DRAKULIĆ MILE, 1926, Rastina, Sombor, zemljoradnik, borac.
DRAKULIĆ MIRA, 19 g., Banat. Karađorđevo, domaćica, bolničarka.
DRAKULIĆ NIKOLA, 1923, Rastina, Sombor, zemljoradnik, borac.
DRAKULIĆ STEVAN, 19 g., Banat. Karađorđevo, trgovački pomoćnik, borac, poginuo 29. IV 1944. na Stolicama.
DRAPŠIN ILIJA, 1912, Obrež, zemljoradnik, borac.
DRENČA VELJKO, 24 g., Progar, zemljoradnik, borac.
DRENJANIN SRETEN, 1907, Mala Moštanica, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Žido pustari.
DRIJENOVIŠKI KATARINA, 1927, Stara Bingula, domaćica, bolničarka.
DRIJENOVIŠKI MARIJA, Stara Bingula, domaćica, poginula 1944. u Han Pijesku.
DRIJENOVIŠKI PAVEL, 1926, Stara Bingula, zemljoradnik, borac.
DRNILOVAC MILIVOJ, 1922, Deronje, zemljoradnik, borac.
DRONJAK MITAR, 1917, Surduk, borac.
DRONJAK STEVAN, 1910, Novi Karlovci, mašinbravar, vodnik, poginuo 21. IV 1945. u Žubricama.

DRUŽETIĆ ŽIKA, 1923, Batajnica, učenik, borac.
DUBAJIĆ NATALIJA, 18 g., Batajnica, domaćica, bolničarka, poginula 10. IX 1943. kod Račića.
DUBAJIĆ RADISAV, 21 g., Batajnica, zemljoradnik, borac, poginuo 26. X 1944. kod Rume.
DUBIĆ JURAJ, 1901, Slankamen, borac.
DUDAS ISTVAN, 1923, Bačka Topola, zemljoradnik, borac.
DUJIN MILUTIN, 1914, Radojevo, (N. Crnja), zemljorad. vodnik.
DUJIN STEVAN, 23 g., Donji Tovarnik, zemljoradnik, borac, poginuo 23. V 1944. u Katanićima.
DUJMOVIĆ MARIJAN, 1903, Baško Selo (Krk), mašinovođa, borac.
DUKIĆ MARA, 1922, Ležimir, domaćica, bolničarka, poginula.
DUKIĆ MATA, 18 g., Šid. Tovarnik, zemljoradnik, borac.
DUKIĆ MILAN, 33 g., Obvoj (Glina), službenik, polit, delegat voda, poginuo 17. VII 1944. na reci Bosni.
DUKIĆ SRETA, 1909, Slankamen, borac.
DUKIĆ STEVO, 19 g., Brezik (Žvornik), zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1943. kod Račića.
DUNDIĆ JOVAN, 1918, Irig, podoficir, BJV, borac, poginuo 12. IV 1945. kgd S. Bistrinci.
DULIĆ ŠANDOR, 1927, Senta, zemljoradnik, borac, poginuo 5. V 1945. kod Kendelovca.
DURAJIĆ DRAGA, 18 g., Voganj, domaćica, bolničarka.
DURAN OLGA, 1916, Irig, domaćica, referent bataljonskog saniteta.
DURAC GAVRA, 1911, Lačarak, zemljoradnik, borac.
DURAC MIROSLAV, 23 g., Lačarak, zemljoradnik, borac.
DURAC RAJKO, 1921, Lačarak, zemljoradnik, polit, komesar čete.
DUČAK PETAR, 30 g., Jakovo, zemljoradnik, vodnik, poginuo 9. VI 1944. na Zajednicama.

ĐAKOVIĆ BLAGOJE, 19 g., Tula (Trebinje), radnik, borac, poginuo 8. III 1944. kod s. Osmaka.
ĐAKOVIĆ RADOVAN, 1922, Surčin, radnik, (komandir čete).
ĐALIĆ VASA, 1925, Miletićevo (Vršac), zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. kod s. Novi Beždan.
ĐANIĆ MILIVOJ, 1925, Novi Karlovci, politički komesar čete.
ĐARMOTSKI MARIJA, 1923, Stara Pazova, domaćica, borac, poginula.
ĐAUSKI STANKO, 1925, Bašaid, stolar, borac.
ĐEKIĆ NEDELJKO, 24 g., Teslić, zemljoradnik, borac.
ĐEKIĆ STEVAN, 1919, Belegiš, zemljoradnik, borac.
ĐERI JANOS, 1911, Bačka Topola, borac, umro od rana 7. III 1945.
ĐERIĆ GOJKO, 1922, Rastina, Sombor, zemljoradnik, borac.
ĐERIĆ DUŠAN, 1925, Donji Tovarnik, berberin, borac.
ĐERIC JOVAN, 1922, Rastina, Sombor, zemljoradnik, borac.
ĐERMANOVIĆ MILAN, 23 g., Kuzmin, mehaničar, borac.

DERMANOVIĆ RADA, 1909, Susek, zemljoradnik, borac.
ĐILAS BOSILJKA, 21 g., Zemun, domaćica, bolničarka, uhvaćena i ubijena u leto 1943. u Šekovićima.
ĐILAS PROKA, 1923, zemljoradnik, komandant bataljona, poginuo 22. I 1945. u Senkovou.
ĐIPANOV IVAN, Bački Monoštar, zemljoradnik, borac, umro od rana 4. V 1945.
DOVČOŠ JAN st. 1897, Ugrinovci, radnik, komandir čete.
DOVČOŠ JAN, 1901, Stara Pazova, radnik, borac.
DOVČOŠ ZUZANA, 1925, Stara Pazova, domaćica, bolničarka.
ĐOKIĆ LAZAR, 22 g., Belegiš, zemljoradnik, borac, poginuo 1. VI 1944. na Zajednicama.
ĐOKOVIĆ ANICA, 1929, Laćarak, učenica, borac.
ĐOKOVIĆ VOJISLAV, 19 g., trgovac, borac.
ĐORĐEV NEGA, 1926, Boljevci, zemljoradnik, vodnik.
ĐORĐEVIĆ BORIVOJ, 1924, Šjd, pisar, borac.
ĐORĐEVIĆ BRANKO, 17 g., Šid, radnik, borac, poginuo 18. I 1944. kod Tuzle.
ĐORĐEVIĆ DARINKA, 22 g., Šid, domaćica, bolničarka, poginula 10. VIII 1944. u is. T-urije.
ĐORĐEVIĆ ŽIKA, 19 g., Skoplje, radnik, borac.
ĐORĐEVIĆ ZORA, 18 g., Vel. Rađinci, domaćica, desetar, poginula 20. XII 1943. u Bosanskom Šamcu.
ĐORĐEVIĆ LAZAR, 36 g., Jakovo, zemljoradnik, borac.
ĐORĐEVIĆ LJUBICA, Kragujevac, učiteljica, član Politodela Brigade.
ĐORĐEVIĆ LJUBOMIR, 1922, Vojka, zemljoradnik, zamenik komandira čete, poginuo 16. I 1945. u s. Vranješevci.
ĐORĐEVIĆ MILORAD, 35 g., Beograd, bravar, borac, poginuo 19. VI 1944. na Zajednicama.
ĐORĐEVIĆ PETAR, 37 g., Mandelos, zemljoradnik, borac.
ĐORĐEVIĆ SLAVKO, 1925, Jakovo, zemljoradnik, borac, poginuo 29. IV 1944. na Stolicama.
ĐORĐEVIĆ STEVAN, 1928, Mandelos, borac.
ĐUKIĆ JOVAN, 19 g., Golubinci, zemljoradnik, borac.
ĐUKIĆ MILETA, Lijeva reka (Crna Gora), oficir BJV, načelnik štaba Brigade, poginuo 13. IX 1944. na Medvedniku.
ĐUKIĆ PETAR, 24 g., Srdljević (Prnjavor), zemljoradnik, borac.
ĐUKIĆ STEVA, 24 g., Beli Manastir, zemljoradnik, vodnik.
ĐUKOVIĆ DRAGIŠA, 1926, Radović (sr. kolubarski), zemljoradnik b'Q'ac
ĐUKOVIĆ MILOŠ, 1911, Arilje, bravar, borac, nestao na drumu Rogatica—Sarajevo, 7. VII 1944.
ĐUNĐIĆ CVETIN, 1913, Kuzmin, službenik, borac, poginuo.
ĐURANOVIĆ RATKO, 18 g., Tuzla, trgovački pomoćnik, desetar, poginuo 22. V 1944. u Naviocima.
ĐURASEVIĆ NIKO, 1915, Građani (Cetinje), zemljoradnik, zamenik komandanta Brigade.
ĐURĐAN ŽIVKO, 1918, Obrež, vodnik, komandir čete.

ĐURĐEVIĆ BOŽA, 1921, Šimanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 14. VIII 1944. na Konjskim Vodama.
 ĐURĐEVIĆ ILIJA, 1918, Boljevci, zemljoradnik, polit, delegat voga, poginuo 12. VIII 1944. na Boriji.
 ĐURĐEVIĆ MILOŠ, 18 g., Šimanovci, zemljoradnik, borac, ostao iznemogao 17. Vili 1944. kod Božurov Dola.
 ĐURĐEVIĆ PETAR, 1918, Irig, učenik, desetar.
 ĐURĐEVIĆ SAVA, 23 g., Šimanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 13. VIII 1944. na Konjskim Vodama.
 ĐURĐEVIĆ STANKO, 21 g., Vrdniik, stolar, borac, poginuo 11. VIII 1943. kod Bdjeljine.
 ĐURĐEVIĆ STANKO, 1923, Šimanovci, kovač, zamen. polit, kome-sara čete, poginuo 10. III 1945. u Baranjskom Petrovom Selu.
 ĐURĐEVIĆ CVEJA, 1924, Dobanovci, zemljoradnik, borac.
 ĐURIN ŠTIPAN, 1915, Bački Breg, zemljoradnik, borac, poginuo 29. IV 1945. kod s. Zrimska.
 ĐURIĆ BOŽA, 1924, Ležimir, obučar, borac, poginuo.
 ĐURIĆ ŽIVAN, 1911, Mandelos, zemljoradnik, borac.
 ĐURIĆ JOVAN, 1912, Surčin, zemljoradnik, desetar, poginuo 15. VIII 1943. u Bosanskoj Rači.
 ĐURIĆ MIRKO, 20 g., Donji Tovarnik, radnik, borac, poginuo 17. III 1944. u Pulkovcu.
 ĐURIĆ MLADEN, 1906, Grgurevoi, zemljoradnik, borac, poginuo **18. I 1944. kod Tuzle.**
 ĐURIĆ LJUBICA, 1921, Ban. Aleksandrovo, domaćica, borac, poginula 14. XII 1944. kod s. Viljevo.
 ĐURIĆ MILANKA, Šimanovci, domaćica, bolničarka.
 ĐURIĆ NATA, 26 g., Koreniica, (Jadar), domaćica, boirac.
 ĐURIĆA ĐORĐE, 23 g., Ašanja, radnik, politički delegat voda.
 ĐURIĆIĆ VASILJA, 25 g., Belo Polje (Derventa), domaćica, borac.
 ĐURIĆIĆ EMILIJA, 20 g., Ilinci, domaćica, bolničarka, poginula 10. VI 1944. na Zajednicama.
 ĐURIĆIĆ MARKO, 1924, Rakovac, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
 ĐURIĆIĆ MILORAD, 1915, Jakovo, borac, poginuo 9. V 1944. kod Trnove.
 ĐURIĆKOV ANDELKA, 31 g., Idvor, domaćica, borac.
 ĐURIĆKOV ŽIKA, 36 g., Idvor (Banat), zemljoradnik, borac, poginuo 16. X 1944. na Čukarici.
 ĐURKOVIĆ BRANKO, 28 g., Vašice, zemljoradnik, desetar.
 ĐURKOVIĆ VLAJKO, 1921, Bešenovo, radnik, desetar.
 ĐURKOVIĆ DRAGIŠA, desetar, poginuo 24. IV 1945. kod Virovitice.
 ĐUROVIĆ MILAN, 1925, Vitojevoi, vodnik.
 ĐUROVIĆ MILIVOJ, 18 g., Krčedin, radnik, borac, poginuo 25. XI 1943. u Grgurevcima.
 ĐURČEV BOGDAN, 1921, Klarija (Vel. Kikinda), zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na Dravskom kanalu.
 ĐURČIĆ ŽELJKO, 28 g., Šid, zemljoradnik, borac, poginuo 16. X 1944. na Čukarici.

J'KMEDZIĆ JOVAN, 30 g., Vojka, zemljoradnik, borac.
ENGLENDŽIJA ŽIVAN, 20 g., Batajnica, zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Škele.
ERAKOVIĆ MILAN, 19 g., Batajnica, zemljoradnik, borac.
ERDEK MILANKA, 19247 Bosut, domaćica, borac.
ERDELJAN VELIMIR, 34 g., Progar, zemljoradnik, borac, poginuo 29. IV 1944. na Rudištu.
ERDELJAN DIMITRIJE, 1909, Surčin, zemljoradnik, desetar, poginuo 11. VI 1944. na Busiji.
ERDELJAN KOŠTA, 1920, Ostrova (Kovin), berberin, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Pčelić.
ERDELJAN LJUBOMIR, 1925, Orlovat, zemljoradnik, borac.
ERDELJAN MILADINKA, 1926, Bačko Gradište, domaćica, bolničarka, poginula 6. III 1945. kod Novog Bezdana.
ERDELJAN ŠAVA, 1921, Ostrova (Kovin), borac, umro od rana 6. III 1945.
ERDELJANOVIĆ DOKA, 1925, Vršac, krojač, borac, poginuo 20. IV 1945. kod s. Zrimska.
EROR MILE, 1924, šašinci, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod s. Čadavice.
ERHART FRANJA, 1912, Vajska, zemljoradnik, borac, poginuo 12. IV 1945. u Bistrinačkoj šumi.
ERCEGOVAC JOVAN, 1923, Dobrinici, berberin, komandir čete, poginuo 3. V 1945. kod St. Rače.
ERCEGOVAC STEVAN, 1926, Dobrinici, zemljoradnik, kurir, poginuo 11. XII 1944. kod s. Moslavina.
ERCEGOVAC CVEJA, 21 g., Dobrinici, zemljoradnik, borac.
ERCIC VELIMIR, Pričilović (Mačva) zemljoradnik, polit, delegat voda, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
EĆIM MARKO, 32 g., Dvorište (B. Dubica), zemljoradnik, borac.
ELEZ NIKOLA, 1923, Gacko, zemljoradnik, desetar.

ŽDANAK ĐURO, 1926, Šid, krojač, borac, poginuo 5. V 1945. kod s. Bučinci.
ŽEBIĆ MARKO, 37 g., Gibarac, ćurčija, borac.
ŽEVELJ DUŠKO, 19 g., Šimanovci, zemljoradnik, borac.
ŽEGARAC MILANKO, 1898, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
ŽEGARAC STEVAN, 1928, Grgurevci, zemljoradnik, polit, delegat voda, poginuo 1944.
ŽENAR VLADA, 38 g., Progar, zemljoradnik, borac.
ŽENAR NIKOLA, 1914, Progar, radnik, borac, poginuo 19. I 1944. u Tuzli.
ŽERAVIĆ JOVAN, 1917, Kuzmin, radnik, vodnik, poginuo.
ŽERAVČIĆ DOKA, 1925, Valjevo, berberin, borac, poginuo 20. X 1944. u s. Stepojevac.

ŽIVALJEVIĆ SVETOZAR, Laćarak, zemljoradnik, borac.
 ŽIVANOV BLAGOJE, 1926, Orlovat, zemljoradnik, borac.
 ŽIVANOV JOVAN, 1926, Kruščica (Bela Crkva) đak, polit, delegat
 voda.
 ŽIVANOV OMER, 1919, Bašaid, svirač, borac, umro od rana 5. I
 1945.
 ŽIVANOV SPASA, 1900, Batajnica, stolar, borac, poginuo 22. X
 1944. kod s. Skele.
 ŽIVANOVIĆ BRANKO, 21 g., Deč, zemljoradnik, borac, poginuo
 1944. u Bosni.
 ŽIVANOVIĆ BRANKO, 1923, Grabovica, zemljoradnik, borac, po-
 ginuo jula 1943. u Rudinama.
 ŽIVANOVIĆ BRANKO, 1917, Jazak, činovnik, politički komesar
 čete.
 ŽIVANOVIĆ VASA, 25 g., Vel. Rađinci, zemljoradnik, borac, po-
 ginuo.
 ŽIVANOVIĆ VERA, 19 g., Dipša, domaćica, bolničarka, iznemogla
 ostala 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
 ŽIVANOVIĆ ZDRAVKO, 27 g., Dipša, zemljoradnik, borac.
 ŽIVANOVIĆ ILIJA, 35 g., Kratjevci, limar, borac.
 ŽIVANOVIĆ JOVAN, 1925, Šimanovci, zemljoradnik, polit, delegat
 voda.
 ŽIVANOVIĆ MILAN, 24 g., Šimanovci, radnik, borac, poginuo
 18. V 1944. u Davišću.
 ŽIVANOVIĆ MIHAJLO, 1920, Glogovac (Bijeljina), radnik, koman-
 dir čete.
 ŽIVANOVIĆ NATA, 20 g., domaćica, bolničarka, nestala 17. Vili
 1944. kod Božurov Dola.
 ŽIVANOVIĆ NEMANJA, 23 g., Šabač, student, borac.
 ŽIVANOVIĆ NIKOLA, 1926, Boljevci, borac, poginuo 20. X 1944.
 kod s. Skele.
 ŽIVANOVIĆ NIKOLA, 28 g., Vel. Rađinci, zemljoradnik, koman-
 dir čete, poginuo 23. V 1944. na Boriji.
 ŽIVANOVIĆ ŠAVA, 25 a., Deč, zemljoradnik, vodnik, poginuo
 10. VIII 1944. u s. Turije.
 ŽIVANOVIĆ UROŠ, 1903, Boljevoi, radnik, borac.
 ŽIVANCEV SPASA, 1900, Pričanovići (Mačva), stolar, borac, po-
 ginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
 ŽIVIC MIHAJLO, Subotiče, zemljoradnik, borac, poginuo 10. IX
 1943. kod Vlasenice.
 ŽIVKOVIĆ LEPOSAVA, 20 g., Krčedin, krojačica, bolničarka, po-
 ginula juna 1943. kod Grabovice.
 ŽIVKOV ŽLATIBOR, 1920, Kruščica, zemljoradnik, borac.
 ŽIVKOVIĆ BOŠKO, 20 g., Jakovo, zemljoradnik, borac.
 ŽIVKOVIĆ DRAGA, 1924, Progar, zemljoradnik, obaveštajac, ne-
 stao 8. VIII 1944. kod Renovice.
 ŽIVKOVIĆ DURA, 1923, Krstur (Kanjiža), zemljoradnik, borac,
 poginuo 19. III 1945. na Piškura pustari.
 ŽIVKOVIĆ ZORA, 1924, Negoslavci, učenica, referent bataljon-
 skog saniteta.

ŽIVKOVIĆ IVAN, 1923, šašinci, zemljoradnik, zamenik političkog komešara čete.
ŽIVKOVIĆ ILIJA, 31 g., Banoštar, mlinar, desetar, poginuo 17. I 1944. u Tuzli.
ŽIVKOVIĆ JOVAN, 1926, Grabovo, učenik, politički komesar čete.
ŽIVKOVIĆ JOVICA, 1925, Sašinci, pekar, borac.
ŽIVKOVIĆ LAZAR, 18 g., Boljevci, zemljoradnik, borac.
ŽIVKOVIĆ MILORAD, 1918, Grabovo, borac.
ŽIVKOVIĆ NIKOLA, 1920, Kraljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 5. V 1945. kod s. Budimci.
ŽIVKOVIĆ PETAR, 33 g., Cetinje, činovnik, borac.
ŽIVKOVIĆ RADISAV, 1926, Progar, službenik, omladinski rukovodilac.
ŽIVKOVIĆ SRETA, 1910, Kuzmin, zemljoradnik, vodnik.
ŽIVKOVIĆ SVETOZAR, 1926, Kupinovo, zemljoradnik, borac, poginuo 25. XI 1943. u Grgurevcima.
ŽIVČINOVIĆ MILAN, 1924, Progar, omladinski rukovodilac.
ŽIGIĆ SPASA, 1912, Jakovo, kolar, borac.
ŽIŽA CVEJA, 1924, Kupinovo, zemljoradnik, borac, poginuo 11. VI 1943. kod Srebrenice.
ŽIKIĆ NIKOLA, 18 g., Krnješevci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. XII 1943. u Bošanskom Samcu.
ŽIKIĆ SAVA, 20 g., Cerević, učenik, zamenik komandira čete, poginuo 19. X 1943. kod Brčkog.
ŽIKIĆ SPASOJE, 1923, Ponor (Korenica), zemljoradnik, borac, poginuo 11. XI 1944. kod Calme.
ŽUNIĆ MILORAD, 1909, Martinci, zemljoradnik, borac.
ŽUPANJAC SASA, 24 g., Dicmo (Sinj), radnik, politički delegat voda, poginuo 22. VII 1944. na Belom Polju.
ŽUPUNSKI LJUBICA, 1921, domačica, bolničarka.
ŽUPUNSKI MIODRAG, 1921, Bašaid, moler, vodnik.
ŽUPUNSKI PETAR, 19 g., Martinci, radnik, borac, poginuo 5. IX 1944. na Rujniku.
ŽUTIĆ NADA, 1922, Deč, domačica, četna bolničarka.
ŽUTIĆ CVETA, 1925, Deč, domačica, bolničarka.

ZAGORCIĆ SLAVKO, 19 g., Novi Sad, mesar, borac, poginuo 29. IV 1944. na Stolicama.
ZABOS LASLO, 1907, Tomjoš (Senta), zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod Nove Rače.
ZABOS LASLO, 1927, Gevijaš, zemljoradnik, borac.
ZADRIPO MIROSLAV, 20 g., Bačinoi, kolar, borac.
ZAJC ENGEL, 37 g., Vrdnik, rudar, borac.
ZAKLAN MILAN, 1926, Krbaivica (Korenica), zemljoradnik, desetar, poginuo 23. IV 1945. kod Virovitice.
ZARIN ZLATOJE, 1922, Krstur, N. Kneževac, radnik, vodnik.

ZARIĆ ŽIVAN, 30 g., Krčedin, zemljoradnik, borac.
 ZARIC SAVA, 18 g., Kupinovo, zemljoradnik, borac.
 ZARO JOZO, 1920, Župa (Dubrovnik), radnik, komandir čete.
 ZVARAJ JANO, 1923, Aradac, zemljoradnik, borac.
 ZDELAR ŽIVAN, 18 g., šašinci, učenik, borac.
 ZDELAR SAVA, 1914, šašinci, zemljoradnik, zamenik političkog komesara čete, poginuo 13. VI 1943. na Srebrenici.
 ZERAVČIĆ JOVA, 30 g., Višnjicevo, mašinist, borac.
 ZEC DUŠAN, 1907, Leskovac (Slunj), rudar, borac, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
 ZEČEVIĆ JOVAN, 1895, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 ZEČEVIĆ TODOR, 1914, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 ZIMALETIL UROŠ, 1924, Bašaid, zemljoradnik, borac.
 ZIRAMO V TODOR, 1925, Mokrin, zemljoradnik, borac, poginuo 17. III 1945. na Piškura pustari.
 ZLATANOVIĆ BOZIDAR, 19 g., Bosut, krojač, borac, poginuo 22. VII 1944. na Mešankii.
 ZLATAR RAJKO, 30 g., Đakovo, zemljoradnik, borac.
 ZLATIC DUŠKO, 1921, Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
 ZLATIC MIRKO, 45 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac, poginuo 30. III 1944. na Zuitavki.
 ZLATIC SAVA, 19 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac, poginuo 30. X 1944. u Sr. Mitrovici.
 ZLATOVIĆ SLAVKO, 1924, Belegiš, učenik, politički delegat voda.
 ZLATOVIĆ SLOBODAN, 1920, Belegiš, zemljoradnik, borac.
 ZLOKOLICA MILIVOJ, 1926, Žabalj, zemljoradnik, borac.
 ZOZUK LJUBOMIR, 1922, Krsitur (N. Kneževac), zemljoradnik, borac, poginuo 5. V 1945. kod s. Bulinac.
 ZOZUV MLADEN, 1923, Novi Kneževac, zemljoradnik, borac.
 ZORANOVIC STEVA, 33 g., Susek, pakar, borac.
 ZORIAN MIHAL, 1909, St. Bingula, zemljoradnik, politički delegat voda.
 ZORIĆ ĐORĐE, Gruda (Ljubuški), podoficir BJV, borac, poginuo 9. I 1944. kod Lopara.
 ZORIĆ NIKOLA, 21 g., Šuljam, radnik, borac.
 ZORIC PETAR, 41 g., Irig, radnik, desetar.
 ZORKIĆ VASA, 1926, Donji Tovarnik, zemljoradnik, borac.
 ZORKIĆ VLADA, 1917, Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
 ZORKIĆ ZDRAVKO, 20 g., Ugrinovci, berberin, borac, poginuo 7. XI 1943. na Čadavici.
 ZORKIĆ LAŽAR, 1909, Ugrinovci, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. na Čeliću.
 ZORKIĆ MILORAD, 1917, Donji Tovarnik, zemljoradnik, zamenik političkog komesara čete, poginuo 10. VII 1943. na drumu Zvornik—Tuzla.
 ZORKIĆ PETAR, 22 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
 ZORKIĆ RADIVOJ, 31 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. na Majeveci.
 ZORKIĆ SLAVKO, 23 g., D. Tovarnik, zemljoradnik, vodnik.
 ZORNIK DRAGUTIN, 1917, Vrdnik, radnik, komandir čete.

ZRNOVKIN TODOR, 1925 Kuzmin, zemljoradnik, borac.
ZUBOVIC MILUTIN, 17 g., Boljevci, zemljoradnik, borac, umro
u Tuzli 1944.
ZUBOVIC SRETA, 1925, Martinci, zemljoradnik, borac.
ZUKIC AHMED, 21 g., Veliko Selo (Brčko), zemljoradnik, borac.

IBRAŠEVIĆ ISLAM, 31 g., Tršić (Zvornik), zemljoradnik, borac.
IVANDA JURE, 1918, Zaton (Sibenik), radnik, komandir čete, po-
ginuo 2. I. IV 1945. kod s. Pčelić.
IVANIĆ NIKOLA, 1920, Vitojevci, politički komesar bataljona.
IVANISEVIC ĐORDE, 1922, Stejanovci, krojač, borac, poginuo
26. XI 1943. kod Grgurevaca.
IVANISEVIC MILE, 1910, Batajnica, rudar, borac.
IVANKOVIC BOŽIDAR, 1920, Boljevci, zemljoradnik, intendant.
IVANKOVIC RADA, 1925, Vel. Radinci, zemljoradnik, vodnik.
IVANKOVIC SAVA, 20 g., Deč, zemljoradnik, borac.
IVANKOVIC SVETOZAR, 1907, Deč, zemljoradnik, borac.
IVANOV ZDRAVKO, 1924, Čurug, mašinbravar, vodnik.
IVANOV PETAR, 22 g., Jarak, trgovački pomoćnik, desetar, pogi-
nuo 27. XII 1943. na Dugim Njivama.
IVANOVIC BOZA, Deč, zemljoradnik, borac.
IVANOVIC LJUBISAV, 1921, Mrčajevac (Cačak), zemljoradnik,
borac, poginuo 15. X 1944. u Makiću.
IVANOVIC PETAR, SSSR, zamenik komandira čete.
IVANOVIC STEVAN, 1921, Beočin, zemljoradnik, borac.
IVANTIC BOGOLJUB, 24 g., Crna Bara (Mačva), keiner, borac,
poginuo 25. X 1944. kod Donjih Petrovaca.
IVANČEVIC JOVA, povereniik OZN-e za Brigadu.
IVEZIC LUKA, 1924, Gračac, zemljoradnik, desetar, poginuo 16. I
1945. kod s. Vranješevci.
IVIC STOJAN, Ruma, ofiok BJV, načelnik Štaba Brigade.
IVKOV KRNETA, 1927, B. Arandelovac, zemljoradnik, desetar.
IVKOV RADOVAN, 1914, Stapar, berberin, borac.
IVKOV NEBOJSA, učitelj, Perlez, operativni oficir brigade.
IVKOV STANKO, 1923, N. Kneževac, zemljoradnik, borac.
IVKOVIC MARKO, 1918, Grgurevci, zemljoradnik, vodnik.
IVKOVIC SAVA, 27 g., Susek, mlinar, desetar.
IGNJATOVIĆ DUŠAN, 1919, Leđinci, zemljoradnik, vodnik.
IGNJATOVIĆ JELICA, 19 g., Šid, domaćica, borac, poginula 29.
VII 1944. na Rudoj Glavi.
IGNJATOVIĆ JOVICA, Gardinovci, trgovački pomoćnik, politički
komesar čete, poginuo 5. IX 1944. na Rujniku.
IGNJATOVIĆ SAVA, 21 g., Brestač, zemljoradnik, komandir čete.
IGNJAČEV MILOVAN, 1926, N. Kneževac, zemljoradnik, borac.
IGRAČ RADINKA, 1922, Popinci, domaćica, bolničarka.
IGRAČ RADOVAN, 1924, Popinci, mesar, vodnik.

IGRAČKI BOSKO, 23 g., Kupinovo, zemljoradnik, borac, poginuo 19. X 1943. kod Brčkog.
 IGRIC ALEKSANDER, 1903, Lok, zemljoradnik, komandir čete.
 IKERA JURAJ, 1920, Boljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u Crnoj Gori.
 IKERA SAMUEL, 1925, Boljevci, mesar, borac.
 IKRAŠ MILAN, 1912, Novi Karlovci, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 18. I 1944. kod Tuzle.
 ILES ANDRAS, 1919, Ivanovo (Pančevo), zemljoradnik, borac, poginuo 23. IV 1945. u Brezovačkoj Krčevini.
 ILIJAŠEVIĆ MIHAJLO, 1909, Srbobran, službenik, intendant.
 ILIJIN DUSICA, 18 g., Vojlka, domaćica, bolničarka.
 ILIJIN ZORAN, 1922, Klarija (Srpska Crnja), zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na Dravskom kanalu.
 ILIN BORISLAV, 1923, Kruščica, zemljoradnik, borac, poginuo 20. I 1945. kod is. Vranješevci.
 ILIC ALEKSANDER, Stejanovci, zemljoradnik, borac.
 ILIC BORIVOJE, 1920, Bavanište, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Žido pustari.
 ILIC VOJA, 1919, Progar, radnik, borac.
 ILIC VOJISLAV, Maglaj, učitelj, načelnik Štaba Brigade.
 ILIC DANICA, 20 g., Rožaj (Tuzla), domaćica, četna bolničarka, poginula 26. XI 1943. kod Grabova.
 ILIC ĐORĐE, 19 g., Zemun, mehaničar, borac.
 ILIC ŽIVAN, 1927, Lačarak, nastavnik, vodnik.
 ILIC ŽIVKO, Jazak, zidar, borac, poginuo 15. IX 1943. u Bos. Rači.
 ILIC KRSTA, Gornji Brodac, zemljoradnik, borac, poginuo 9. VI 1944. u Loparama.
 ILIC MARKO, 25 g., Jakovo, trgovac, urednik bataljanskih novina.
 ILIC MILA, 1920, Ašanja, zemljoradnik, borac.
 ILIC MILOŠ, 24 g., Kuzmin, zemljoradnik, desetar, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
 ILIC PANTA, 1911, Lačarak, zemljoradnik, vodnik.
 ILIC SVETISLAV, 29 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 ILIC SVETOZAR, 21 g., Batajnica, zemljoradnik, borac, poginuo 26. X 1944. kod Rume.
 ILIC SLAVICA, 18 g., Surduk, domaćica, bolničarka.
 ILIC SLAVKO, 1925, Martinci, zemljoradnik, borac, poginuo.
 ILIC TOMA, 1929, Beograd, zemljoradnik, kurir, poginuo 17. X 1944. u Beogradu.
 ILIŠEV STEVAŃ, Baranda, zemljoradnik, borac, poginuo 19. III 1945. na Piškura pustari.
 IMAMOVIC SERIF, Puračić (TuZla), zemljoradnik, borac, umro od rane 19. II 1944. u Brodau.
 INĐIC DIMITRIJE, 1922, Vojlka, berberin, borac.
 INĐIC MILOŠ, 1912, Boljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 1b. I 1944. ikod Tuzle.
 IRGA SLAVICA, 17 g., Zemun, učenica, bolničarka.
 IRGA TOMA, 17 g., Stari Banovci, radnik, borac, poginuo 1. V 1944. u s. Sirmici.

IROVIĆ ALOJZ, 1922, Kruščica, zemljoradnik, intendant.
ISAJEV MILENKO, 21 g., Novi Sad, «tehničar, borac.
ISAKOV ALEKSANDAR, 1925, Zabalj, zemljoradnik, borac.
ISAKOVIĆ DOKA, 35 g., Dobanovci, obučar, borac.

JABLAN ŠIME, 1914, Podlug (Benkovac), radnik, pomoćnik intendanta Brigade.
JABLANOV MILOJKO, 1922, Krstur, zemljoradnik, borac, poginuo 19. III 1945. na Piškura pustari.
JAZIĆ ILIJA, 33 g., Belegiš, radnik, borac.
JAZIĆ NIKOLA, 33 g., Belegiš, zemljoradnik, borac, iznemogao ostao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
JAZIĆ RADOSLAV, 1918, Belegiš, zanatlija, desetar.
JAJIĆ KOŠTA, 1912, Surduk, zemljoradnik, borac.
JAKIĆ ISRETA, 34 g., Susek, zemljoradnik, borac, poginuo 19. I 1944. u Tuzli.
JAKIR VELKO, 1923, Orebić, Korčula, ikovač, borac.
JAKLIĆ NIKOLA, 1926, Krstur, zemljoradnik, borac.
JAKOVLJEV ĐORĐE, 1914, Radojevo, mašinbravar, vodnik.
JAKOVLJEVIĆ DIMITRIJE, 44 g., Mirkovci, zemljoradnik, borac, poginuo 7. XI 1943. na Čadavici.
JAKOVLJEVIĆ JOVAN, 1922, Krčedin, zanatlija, borac, poginuo jula 1943. na Majevidi.
JAKOVLJEVIĆ MILAN, 23 g., Susek, bravar, borac, poginuo 12. VI 1944. na Zajednicama.
JAKOVLJEVIĆ NIKOLA, 22 g., Kuglaševci (Bos. Grahovo), limar, DoTac
JAKOTRENOVIĆ SLAVKO, 1915, Grgurevo, zemljoradnik, vodnik, poginuo 1943.
JAKŠIĆ BOŽIDAR, 43 g., Slunj, zemljoradnik, borac.
JAKŠIĆ ŽARKO, 1924, Alibunar, zemljoradnik, borac, poginuo 5. V 1946. kod s. Bulinac.
JAKŠIĆ PERO, 21 g., Bos. Krupa, zemljoradnik, borac.
JAKŠIĆ SAVA, 1922, Neštin, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
JAN VLADIMIR, 1920, Vračev Gaj, zemljoradnik, borac, poginuo 22. I 1945. kod s. Senkovac.
JANOŠ PETER, 1927, Bačka Palanka, učenik, borac.
JANIĆ MILOŠ, 1922, Subotica, zemljoradnik, borac.
JANIĆ TOSA, 25 g., Neštin, zemljoradnik, borac, poginuo 29. IV 1944. u s. Simići.
JANIŠ PALJO, 1923, Aradac, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.
JANKELIĆ LUKA, 28 g., Plavna (Knin), žandarmerijski narednik — vodnik, poginuo 10. X 1943. kod Srpskog ZeLinja.
JANKEŠ ŽIKA, 1924, Jakovo, zemljoradnik, borac, poginuo.
JANKEŠ SPASA, 1922, Jakovo, mehaničar, borac.

JANKOV ALEKSANDAR, 1922, Bašaid, zemljoradnik, vodnik.
 JANKOV DRAGA, 1924, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.
 JANKOV NIKOLA, 1915, Bašaid, zemljoradnik, borac.
 JANKOVIĆ BOGDAN, 17 g., Jarnena, zemljoradnik, borac, poginuo.
 JANKOVIĆ BOSKO, 1923, Banoštar, obučar, politički komesar bataljona.
 JANKOVIĆ BRANISLAV, 21 g., Putinci, činovnik, delegat voda.
 JANKOVIĆ VUKICA, 1927, Banoštar, domaćica, referent bataljonskog saniteta.
 JANKOVIĆ DUSKO, 18 g., Karlovčić, zemljoradnik, borac.
 JANKOVIĆ ŽIKA, 1921, Karlovčić, zemljoradnik, borac.
 JANKOVIĆ JELA, 1924, Bosut, domaćica, borac.
 JANKOVIĆ JEFTA, 1919, Banoštar, zanatlija, komandir čete.
 JANKOVIĆ VITOMIR, 1925, Kajtasovo (B. Crkva), zemljoradnik, borac, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
 JANKOVIĆ VOJISLAV, 1920, Kajitasovo, zemljoradnik, borac, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
 JANKOVIĆ LAZAR, 1919, Donji Petrovci, zemljoradnik, borac, poginuo 27. III 1944. na Gavrića brdu.
 JANKOVIĆ LAZAR, 39 g., Simanovci, berberin, borac.
 JANKOVIĆ LUKA, poginuo 10. IX 1943. kod s. Rahića.
 JANKOVIĆ MARKO, 30 g., Karlovčić, mehaničar, vodnik.
 JANKOVIĆ MILIVOJ, 25 g., Buđanovci, zemljoradnik, borac.
 JANKOVIĆ NIKOLA, 1918, Banoštar, komandir čete.
 JANKOVIĆ OBRAD, 1919, Karlovčić, zemljoradnik, politički delegat voda.
 JANKOVIĆ PETAR, 20 g., Neštin, zemljoradnik, borac, nestao 16. VIII 1944. kod Božurov Dola.
 JANKOVIĆ RADOJKA, 20 g., Vrdniik, radnica, higijeničarka, poginula 22. VII 1944. na Brdu kod Šekovića.
 JANKOVIĆ SVETISLAV, 1929, Rastošnica (Zvornik), vodnik.
 JANKOVIĆ SVETOZAR, 1915, Srbobran, zemljoradnik, borac.
 JANOŠEV ZLATOMIR, 1925, Zrenjanin, zemljoradnik, borac, umro od rana, 25. XII 1944. u Pečuju.
 JANOŠEVIĆ ANIČA, 1924, Surčin, službenik, vodnik.
 JANOŠEVIĆ DUŠAN, 21 g., Stejanoivci, berberin, desetar.
 JANCIC BOGDAN, 1917, Krstur, zemljoradnik, borac, poginuo 24. IV 1945. kod Virovitice.
 JANCIC RAFAJLO, 1923, Krstur, zemljoradnik, borac, poginuo 19. III 1945. na Piškura pustari.
 JANJATOV MILOŠ, 1915, N. Kneževac, zemljoradnik, borac.
 JANJIC VITA, 26 g., Kragujevac, student, politički komesar čete, poginuo 19. X 1943. kod Brčkoa.
 JASTREBIC RADA, 25 g., Vašice, zemljoradnik, borac.
 JAUK JURAJ, 1908, Botoš, željezničar, zamenik komandira čete, poginuo 10. XII 1944. kod s. Moslavina.
 JAŠIN VOJISLAV RUMUN, 1923, Gat, SR Rumunija.
 JAŠUR PAJA, 19 g., Đipša, zemljoradnik, borac.
 JAŠUR PETAR, 1924, Bingula, zemljoradnik, vodnik.

JEVREMOVIĆ JOVAN, 40 g., Irig, trgovački pomoćnik, borac, poginuo 24. II 1944. u Čeliću.

JEVREMOVIĆ LEPOSAVA, 1928, Grgurevci, domaćica, bolničarka, poginula 1944.

JEVREMOVIĆ MILAN, 18 g., D. Tovarnik, zemljoradnik, borac.

JEVREMOVIĆ RADA, 17 g., D. Tovarnik, zemljoradnik, borac.

JEFTIĆ DRAGOLJUB, 18 g., Bađovinci (Mačva), zemljoradnik, borac, poginuo 16. X 1944. na Čukarici.

JEGRIŠKI JOCA, 30 g., Borča (Pančevo), zemljoradnik, borac.

JEKIC-JAKŠIĆ ŽDRAVKO, 23 g., St. Banovci, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 15. VIII 1943. kod Bosanske Rače.

JEKIC ŠTEVA, 17 g., Ruma, zemljoradnik, borac.

JELACIĆ LJUBICA, 23 g., Novi Karlovci, domaćica, bolničarka, poginula 18. I 1944. u Tuzli.

JELIĆ MILAN, 32 g., Fiu'tog, kovač, ekonom čete.

JELIĆ SAVA, 23 g., Bajmok, radnik, borac, poginuo 17. I 1944. u Tuzli.

JELIČIĆ DMITAR, 1920, Vrtače (Bihać), zamenik političkog komesara čete.

JELKIĆ LAZAR, 1920, Susek, zemljoradnik, politički delegat voda, nestao 1944. na drumu Tuzla—Zvornik.

JELKIĆ MILENA, 1921, Kupinovo, domaćica, referent bataljonskog saniteta.

JELOVAC VLADA, 1920, Lačarak, radnik, borac.

JELOVAC ŽIKA, 1917, Lačarak, radnik, borac.

JELOVAČ PETAR, 1924, Beška, vodnik, poginuo.

JEREMIC ANKA, 1923, Neštin, domaćica, borac.

JEREMIC DUSKO, 19 g., Sviloš, zemljoradnik, kurir, iznemogao ostao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.

JEREMIC MILE, 17 g., Subotište, radnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.

JEREMIC PERA, 1922, Susek, radnik, zamenik političkog komesara bataljona.

JEREMIC RODOLJUB, 1920, Radojevo, (N. Crnja), zemljoradnik, borse

JEREMIC SLAVKO, 1920, Neštin, kovač, borac, poginuo 20. VI 1944. u dolini reke Krivaje.

JERKOV VLADA, 1921, Bašaid, zemljoradnik, vezista.

JERKOV MILINKO, 1926, Bašaid, zemljoradnik, kurir.

JERKOVIĆ LJUBICA, 19 g., Stepanovićevo, domaćica, bolničarka, poginula 25. VI 1943. kod Vlasenice.

JEFTIĆ DUŠKO, 18 g., Krnješevci, radnik, borac, poginuo maja 1943. na drumu Tuzla—Zvornik.

JEFTIĆ SLAVOLJUB, 18 g., Bađovinci (Bogatić), zemljoradnik, borac, poginuo 16. X 1944. kod Beograda.

JOVANIĆ DUŠAN, 18 g., Tomislavci (B. Topola), borac, poginuo 20. X 1944. na Čukarici.

JOVANOV BOGDAN, 1925, N. Kneževac, zemljoradnik, borac.

JOVANOVIĆ BOGDAN, 1914, Taraš, Zrenjanin, zemljoradnik, desetar voda.
JOVANOVIĆ BOŽIDAR, 1922, Klanja, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na reci Karašici.
JOVANOVIĆ VLADIMIR, 1914, Radojevo, zemljoradnik, borac.
JOVANOVIĆ NEDELJKO, 1926, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod s. Čadavica.
JOVANOVIĆ SAVA, 1915, Aliibunar, zemljoradnik, borac, poginuo 15. IV 1945. kod Našica.
JOVANOVIĆ ANDRIJA, 1925, Grabovci, zemljoradnik, borac.
JOVANOVIĆ ACA, 1916, Grabovci, radnik, desetar, nestao S. VIII 1944. u pokretu.
JOVANOVIĆ BLAGOJE, 1927, Belegiš, zemljoradnik, borac, poginuo.
JOVANOVIĆ BOGOLJUB, 22 g., Grabovci, zemljoradnik, borac, poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.
JOVANOVIĆ BOŽA, 16 g., Novi Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. XII 1943. u Bosanskom Samcu.
JOVANOVIĆ BORA, 1917, Bečmen, zemljoradnik, vodnik, poginuo 19. I 1944. u Tuzli.
JOVANOVIĆ BORIVOJ, 1925, Šimanovci, zemljoradnik, borac.
JOVANOVIĆ BOŠKO, 1924, Mandelos, radnik, borac.
JOVANOVIĆ BRANKO, 1920, Šimanovci, zemljoradnik, borac.
JOVANOVIĆ BRANKO, 19 g., Bežanija, zemljoradnik, borac, poginuo 24. II 1944. u Čelincu.
JOVANOVIĆ BRANKO, 24 g., Martinci, zemljoradnik, borac.
JOVANOVIĆ VLASTA, 1926, Mandelos, domaćica, borac, poginula
JOVANOVIĆ VLAĐA, 20 g., Biudanovci, radnik, borac.
JOVANOVIĆ DUŠAN, 18 g., Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 16. X 1944. u Beogradu.
JOVANOVIĆ DUŠAN, 34 g., Boljevci, zemljoradnik, zamenik političkog komešara čete, poginuo 8. VII 1944. u Kiseljaku.
JOVANOVIĆ DUŠAN, 1922, Kruščica, zemljoradnik, borac, poginuo 8. III 1945. u Baranjskom Petrovom Selu.
JOVANOVIĆ DOKA, 19 g., Grabovci, zemljoradnik, borac.
JOVANOVIĆ DOKA, 18 g., Progar, zemljoradnik, borac, poginuo 17. III 1944. u s. Mirisavci.
JOVANOVIĆ ĐORĐE, 25 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
JOVANOVIĆ ĐORĐE, 1925, Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 10. VI 1944. kod Lqpara.
JOVANOVIĆ ŽIVAN, 1922, Belegiš, zemljoradnik, borac, poginuo.
JOVANOVIĆ ŽIVAN, 22 g., Kupinovo, zemljoradnik, politički delegat vođa, poginuo 7. XI 1943. kod Brčkog.
JOVANOVIĆ ŽIVAN, 33 g., Vojka, zemljoradnik, borac, poginuo 30. III 1944. u Žutavici.
JOVANOVIĆ ŽIVAN, Srem, Mihaljevci, zemljoradnik, borac.
JOVANOVIĆ ŽIKA, 20 g., Jakovo, zemljoradnik, borac.
JOVANOVIĆ ZDRAVKO, 1925, Kruščica, konobar, borac.
JOVANOVIĆ ZLATA, Progar, svirač, borac.
JOVANOVIĆ ZORA, 1920, Deč, domaćica, četna bolničarka.

JOVANOVIĆ IVANKA, 1928, Golubinci, domaćica, bolničarka, poginula marta 1944. kod Suvog Polja.
 JOVANOVIĆ ILIJA, 1924, Surčin, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ ILIJA, 19 g., Progar, zemljoradnik, borac, poginuo 14. IV 1944. u s. Mamići.
 JOVANOVIĆ ILIJA, 1924, Surčin, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ VOJA, 1920, Kuzmin, vojni činovnik, vodnik.
 JOVANOVIĆ KOĽJA, 1913, Bečmen, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ KOSTA, 1912, Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ LAZAR, 18 g., Šurčin, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ LAZAR, 1917, Šimanovci, zemljoradnik, vodnik.
 JOVANOVIĆ LAZAR, 1921, Tamnavska Bukovica, zemljoradnik, borac, umro od rane 28. I 1945. u Barču.
 JOVANOVIĆ LJUBISA, 35 g., Grbovci, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ LJUBISA, 27 g., Bežanija, radnik, borac.
 JOVANOVIĆ MARKO, 21 g., Deč, trgovački pomoćnik, politički komesar čete.
 JOVANOVIĆ MIJA, 1920, Petrovčić, zidar, vodnik.
 JOVANOVIĆ MILAN, 1920, Mandelos, zemljoradnik, borac, poginuo.
 JOVANOVIĆ MILAN, 17 g., Sr. Mihaljevci, učenik, sekretar bataljonskog SKOJ-a, poginuo 16. I 1944. u Tuzli.
 JOVANOVIĆ MILE, 22 g., Zemun, mehaničar, borac.
 JOVANOVIĆ MILENKO, 1922, Bečmen, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ MILIVOJ, 1923, Kruščica, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ MILISAV, 1926, Boljevci, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ MITAR, 1911, Golubinci, zemljoradnik, borac, poginuo 21. X 1944. kod s. Skela.
 JOVANOVIĆ MITAR, 1912, Mala Remeta, radnik, bataljonski obavještajač.
 JOVANOVIĆ MIHAJLO, 1914, Boljevci, zemljoradnik, vodnik.
 JOVANOVIĆ MIHAJLO, 1914, Deč, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ NADA, 1922, Kragujevac, student, zamenik političkog komesara bataljona.
 JOVANOVIĆ NEDELJKO, 1910, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ NIKOLA, 1926, Šimanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 5. XII 1943. kod s. Šapne.
 JOVANOVIĆ NIKOLA, 1921, Rakovac, đak, zamenik političkog komesara bataljona.
 JOVANOVIĆ PAVLE, 1928, Beograd, učenik, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
 JOVANOVIĆ PAVLE, 1925, Stejanovci, trgovački pomoćnik, politički delegat voda.
 JOVANOVIĆ PANTA, 20 g., Laćarak, radnik, desetar, poginuo 1. I 1944. u Jastkama.
 JOVANOVIĆ PERA, 1914, Ašanja, podoficir BJV, komandant bataljona.
 JOVANOVIĆ PERA, 1921, Višnjićevo, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ PREDRAG, 1927, St. Banovci, zemljoradnik, vodnik.
 JOVANOVIĆ RADA, 34 g., Erdavik, zemljoradnik, borac.

JOVANOVIĆ RAJKO, 22 g., Progar, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ SAVA, Adaševci, student, borac.
 JOVANOVIĆ SLAVKO, 1925, šašinci, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ SLOBODAN, 23 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ SLOBODAN, 18 g., Beograd, mašinbravar, borac.
 JOVANOVIĆ SLOBODAN, 16 g., Grabovci, radnik, borac.
 JOVANOVIĆ STANKO, 1925, Divoš, zemljoradnik, borac, poginuo 26. XII 1943. (kod Papraća).
 JOVANOVIĆ SVETISLAV, 1923, Sefkerin, borac, poginuo 28. IV 1945. kod s. Bujanj.
 JOVANOVIĆ SVETOZAR, 1921, Parta (B. Crkva), radnik, desetar, ipoginuo 6. III 1945. kod s. Novi Beždan.
 JOVANOVIĆ STEVA, 1928, Boljevci, mašinbravar, vodnik, nestao 1943. u Vlasenici.
 JOVANOVIĆ STEVA, 21 g., Bežanija, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ STEVA, 3C g., Titel, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ STEVAN, 1924, Mandelos, zemljoradnik, borac, poginuo.
 JOVANOVIĆ STEVAN, 1915, Slankamen, intendant.
 JOVANOVIĆ TODOR, 1023, Kuzmin, zemljoradnik, kurir, poginuo 24. II 1944. na čeliću.
 JOVANOVIĆ TOMA, 1020, Sr. Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo 26. X 1944. kod s. Dobrinici.
 JOVANOVIĆ TRIVA, 1905, Beška, borac, poginuo.
 JOVANOVIĆ UGLJEŠA, 19 g., Divoš, električar, desetar.
 JOVANOVIĆ CVEJA, 19 g., Grabovci, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ CVEJA, 18 g., Mandelos, radnik, borac.
 JOVANOVIĆ CVETKO, 19 g., Grabovo, zemljoradnik, borac.
 JOVANOVIĆ CEDA, 1020, Kragujevac, službenik, sei obaveštajnog centra Brigade.
 JOVANOVIĆ ČEDA, 20 g., Ogar, zemljoradnik, borac, poginuo 24. II 1944. u čeliću.
 JOVELIĆ LJUBOJE, 1924, Martinci, zemljoradnik, politički komesar čete.
 JOVELIĆ RADIVOJ, 1925, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 JOVIĆ DUŠAN, 1926, Šabac, laborant, politički delegat voda, poginuo 5. I 1945. na Dravskom kanalu.
 JOVIĆ DUŠAN, 17 g., Pećinci, zemljoradnik, borac.
 JOVIĆ DUŠAN, 28 g., Kupinovo, zemljoradnik, borac.
 JOVIĆ ĐORĐE, 1919, Novi Karlovci, (kurir).
 JOVIĆ ŽIKA, 1923, Grabovci, zemljoradnik, politički komesar čete, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
 JOVIĆ IVANKA, 18 g., Trnava (Bijelima), domaćica, higijeničarka.
 JOVIĆ JOVAN, 1925, Malo Kičevo (Grahovo), radnik, borac.
 JOVIĆ MARA, Rakovac, domaćica, referent bataljonskog saniteta.
 JOVIĆ MILAN, 1922, Novi Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo.
 JOVIĆ NIKOLA, 44 g., Šipovljani (Bos. Grahovo), radnik, borac, poginuo 10. VIII 1943. u Bijeljini.
 JOVIĆ PAVLE, 1927, Krčedin, zemljoradnik, borac.

JOVIĆ RADA, 1918, Grabovci, zemljoradnik, borac, poginuo 6. VI 1943. kod Zvornika.
 JOVIĆ SAVA, 17 g., Kupinovo, zemljoradnik, borac, poginuo 9. VI 1944. u Petrovićima.
 JOVIĆ STEVAN, 31 g., Ruma, trgovački pomoćnik, politički delegat voda, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
 JOVIĆ ANKA BEBA, Vršac, referent saniteta u Brigadi.
 JOVIĆ VLADA, 32 g., Vrbić (Rađevina), trgovac, borac.
 JOVIĆ VOJISLAV, Pećinci, berberin, borac.
 JOVIĆ DUŠKO, 1926, Pećinci, zemljoradnik, borac.
 JOVIĆ ŽIKA, 1926, Pećinci, krojač, borac.
 JOVIĆ ŽIKA, 1920, Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac.
 JOVIĆ IVAN, 1923, Brestač, zemljoradnik, vodnik.
 JOVIĆ JOVAN, 21 g., Pećinci, zemljoradnik, borac, poginuo 1. II 1944. u Kerepu.
 JOVIĆ KRSTA, 31 g., Rivica, zemljoradnik, borac.
 JOVIĆ LAZA, 1925, Jarak, zemljoradnik, borac, poginuo 26. X 1944. kod Rume.
 JOVIĆ MILOVAN, 18 g., Pećinci, obučar, borac, poginuo 11. XI 1943. u Pukišu.
 JOVIĆ NIKOLA, Veliki Radinci, kovač, desetar.
 JOVIĆ NIKOLA, 22 g., Pećinci, zemljoradnik, borac.
 JOVIĆ RADOVAN, 1927, Boljevci, borac.
 JOVIĆ RADOŠLAV, 1920, Brestač, radnik, borac.
 JOVIĆ SIMA, 14 g., Radomirovci (Bosanski Novi), politički komesar čete.
 JOVIĆ SLAVKO, 1924, Kajtasovo (Bela Crkva), zemljoradnik, borac, poginuo 3. I 1945. kod Čadavice.
 JOVIĆ MARA, 18 g., Perna (Krupanj), domaćica, bolničarka.
 JOVIĆ MILAN, 1927, Ilinci, zemljoradnik, borac.
 JOVIĆ SLOBODAN, 18 g., Prhovo, zemljoradnik, četni obaveštajac, poginuo 18. VIII 1944. na drumu Foča—Kalinovik.
 JODIĆ RADA, 1924, zemljoradnik, Krstur, borac.
 JONZIĆ JOSIP, 1910, Drenovac (Županja), pekar, politički delegat voda, poginuo 25. VII 1944. u s. Petrovići.
 JOZIĆ JOSIP, 1926, Bajmok, Subotica, radnik, borac.
 JOZIĆ JOSIP, 1925, Bajmok, službenik, borac.
 JOZIĆ MATIJA, 1924, Sombor, radnik, borac, poginuo 28. IV 1945. kod s. Bujanj.
 JOJIĆ LUKA, 1905, Bos. Grahovo, radnik, komandir baterije.
 JOKIĆ BOŠKO, 1920, Siubotište, zanatlija, intendat brigade.
 JOKIĆ ĐORĐE, 1921, Jazak, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
 JOKIĆ DUŠAN, 1915, Golubinci, stolar, borac, poginuo 29. IV 1944. u Gornjoj Bukovici.
 JOKIĆ KATICA, 20 g., Putinci, učiteljica, bolničarka.
 JONJEV NEDELJKO, 1920, Klarija, zemljoradnik, borac, poginuo 12. III 1945. na Žido pustari.
 JOSIMOV ŽIVA, 1927, Krstur, zemljoradnik, obaveštajac, umro od rana 24. III 1945. u Somborn.
 JOSIMOVIC JOVAN, 21 g., Ladinci, zemljoradnik, borac, poginuo 11. VI 1943. u Srebrenici.

JOSIMOVIĆ MIRKO, 1921, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
JOSIMOVIĆ RADENKO, 15 g., Lipnički Šor (Jadar), poginuo 17. X 1944. na Oulkarici.
JOCIC RADOVAN, 1926, Kraljevci, zemljoradnik, borac.
JUPIC MILAN, 1925, Vračev Gaj, zemljoradnik, kurir, poginuo 8. III 1945. na Žido pustari.
JURAS CIRO, 21 g., Sred. Dopasi (Split), zemljoradnik, borac.
JURIĆ VELJKO, 1915, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
JURISIC ŽIKA, 19 g., Popinci, zemljoradnik, borac, poginuo 7. XI 1943. u Boderištu.
JURIŠIĆ LAZA, 18 g., Divoš, zemljoradnik, borac.
JURIŠIĆ PETAR, 1900, Kupres, zemljoradnik, borac.
JURIŠIĆ PETAR, 49 g., Crna Bara (Mačva), zemljoradnik, borac.
JURISIC CVEJA, 25 g., Šuljam, zemljoradnik, desetar.
JURKOVIC BOGOLJUB, 1921, Karlovčić, zemljoradnik, borac.
JURKOVIC STEVAN, 1925, Zrenjanin, zemljoradnik, borac, poginuo 7. III 1945. u Novom Beždanu.

KAVRIĆ SENKA, 1927, Gračac, domaćica, bolničarka.
KAZIMIROVIĆ LAZA, 20 g., Bežanija, radnik, borac.
KAZIMIROVIĆ RAKA, 1926, Kožuvar (Tamnavski), stolar, borac poginuo 5. I 1945. na reci Karašici.
KALANJ BOŽA, 1915, Surduk, zemljoradnik, borac, poginuo 25. VI 1943. kod Vlasenice.
KALENIĆ ĐORĐE, 1920, Mandelos, zemljoradnik, borac, poginuo.
KALENIĆ ILIJA, 1907, Mandelos, zemljoradnik, komandir čete.
KALENIĆ KUZMAN, 32 g., Šid. Banovci, zemljoradnik, borac.
KALENIĆ SRĐAN, 1923, Bitolj, oficir trgovačke mornarice, borac, poginuo 6. III 1945. na Dravi.
KALMAN ISTVAN, 1909, Novi Sad, ćurčija, borac, poginuo 24. III 1945. na Deak pustari.
KALMAN JOSIP, 1913, Šid, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 3. V 1945. kod s. Bulinci.
KALMAN FERENC, 1922, Bogaroš, (Senta), kolar, borac, poginuo 2. V 1945. kod Nove Rače.
KALOOPER DUŠAN, 1921, Dala, krojač, borac, poginuo 23. IV 1945. kod Virovitice.
KALOOPER MITA, 1920, Dala, zemljoradnik, borac, poginuo 23. IV 1945. kod Virovitice.
KAMENAROVIĆ LAZA, 38 g., Susek, zemljoradnik, borac, poginuo 18. III 1944. kod Koraja.
KAMENOVIĆ BOGDAN, 20 g., Vizić, zemljoradnik, borac.
KAMPONOVIC LAZA, 1921, Mandelos, zemljoradnik, borac.
KAPRIĆ RAJKO, 1921, Višnjicevo, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 21. IV 1945. kod s. Pčelić.

KARANOVIĆ DRAGOMIR, 22 g., Stara Pazova, obućar, borac, poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.
 KARAVALJEV SLAVICA, Tovarnik, učenica.
 KARANOVIĆ MILE 20 g., Drvar, radnik, desetar, poginuo 21. XII 1943. u Bosanskom Šamcu.
 KARAPANDŽA JOVAN, 1919, Jakovo, zemljoradnik, desetar, nestao avgusta 1944. na Pivi.
 KARBAN RUDI, 1927, Beograd, učenik, vodnik.
 KARDAS, SANDOR, 1919, Krstur, N. Kneževac, radnik, intendant.
 KAROLIĆ RAJKO, 17 g., Martinci, zemljoradnik, borac.
 KASAPSKI SLAVKO, 19 g., Rivica, zemljoradnik, borac, poginuo 9. VI 1944. na Loparama.
 KATALIĆ MARKO, 1921, Bački Breg, zemljoradnik, borac, poginuo 23. IV 1945. u Brezovačkim Krčevinama.
 KATANIC BRANKO, 31 g., Divoš, činovnik, obaveštajac, poginuo 16. IV 1944. u Zuskićna.
 KATARDŽIĆ DUŠKO, 19 g., Kuzmin, zemljoradnik, desetar.
 KATIĆ BRANKO, 33 g., Budanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
 KATIĆ VLAJKO, 1915, Banoštar, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u Srbiji.
 KATIĆ MARA, 17 g., Budanovci, domaćica, bolničarka, iznemogla oštala 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
 KATIĆ NIKO, 22 g., Bačine (Makarska), radnik, politički komesar čete, poginuo 19. X 1943. kod Brčkog.
 KATIĆ RADOVAN, 20 g., Budanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 25. XI 1943. u Grgurevcima.
 KATONA JANOŠ, 1919, Senta, zemljoradnik, borac, poginuo 30. IV 1945. kod s. Sibenik.
 KAURIN DRAGA, 31 g., Susek, pekar, borac.
 KAHLIĆ MUHAMED, Banja Luka, student, zamenik komandanta bataljona.
 KAŠIĆ MILIVOJ, 25 g., Miškovci (Derventa), radnik, vodnik.
 KEVILJ BRANKO, 1912, Divoš, stolar, politički komesar čete.
 KEJIC ZIVAN, 24 g., Budanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 14. IX 1943. kod Čaparda.
 KEJIĆ ZDRAVKO, 18 g., Kraljevci, radnik, borac.
 KEREČKI DRAGOMIR, 1920, Dečmen, zemljoradnik, borac.
 KEREČKI JOVAN, 23 g., Batajnica, zidar, politički komesar čete.
 KEREŠEVIĆ RADA, 1913, Susek, zemljoradnik, borac.
 KERKEZ JOVICA, 1928, Suvaja (Bo.s. Petrovac), komandir omladinske čete.
 KEROLIĆ RAJKO, 18 g., Martinci, radnik, vodnik, poginuo 30. III 1944. na Žutaviki.
 KERČULJ MILIVOJ, 1924, Kusić, (Bela Crkva), radnik, borac.
 KESER PETAR, 27 g., šašinci, radnik, borac.
 KESIĆ DANILO, 23 g., Ban. Dušanovac, stolar, desetar.
 KECIĆ ALEKSANDER, 1922, Mokrin, zemljoradnik, borac, poginuo 17. I 1945. kod Čadavice.

KECMAN JOVAN, 17 g., Banski Vogane (Bos. Petrovac), radnik, desetar, poginuo 8. XI 1943. u Potočarima.
KEČIĆ PETAR, 1922, Krčedin, radnik, borac.
KEČIĆ TOMA, 1915, šašinci, zemljoradnik, borac, poginuo.
KIZDOBRANSKI SIMA, 1919, Novi Karlovci, berberin, komandir čete, poginuo.
KIRJAKOVIĆ DUŠKO, 1926, Mala Remeta, zemljoradnik, borac, poginuo.
KISICKI MILAN, 1923, Vršac, zemljoradnik, borac, poginuo 24. IV 1945. kod Sv. Križa.
KESER PETAR, 27 g., šašinci, radnik, borac.
KICINJO SAMUEL, 1927, Erdevik, krojač, zamenik političkog komesara čete.
KIŠ FERENC, 1908, Bačka Topola, zemljoradnik, vodnik, poginuo 12. IV 1945. kod s. Bis-trinci.
KIŠIĆ ŽIVAN, 18 g., Kuzmin, zemljoradnik, vodnik, nestao 16. VIII 1944. na Pivi.
KLAJČ JOSIP, 1915, Beograd, radnik, politički komesar bataljona.
KLACOK JANOS, 1923, Beodra, radnik, borac, poginuo 12. IV 1945. na Dravi.
KLENUK IVAN, 1923, Vršac, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod s. Bulinac.
KLIMO FERENC, 1924, Senta, učenik, borac.
KLINCAREVIĆ DUŠAN, 18 g., Ban. Karadorđevo, zemljoradnik, borac.
KLOBUČAR ANDRIJA, 1918, Nova Gradiška, mesar, zamenik komandira čete, nestao 13. VIII 1944. u pokretu.
KLJAKIĆ MILOŠ, 21 g., Tuzla, radnik, borac, poginuo 7. XI 1943. na Čadavici.
KLJUČOVSKI STEFAN, 1923, Ilok, radnik, kurir.
KNEŽEV JOCA, 1923, Bašaid, Kikinda, zemljoradnik, borac.
KNEŽEV MIRKO, 1926, Bašaid, zanatlija, borac, poginuo 25. I 1945. na Čadavici.
KNEŽEVIĆ ACA, 1923, Bašaid, mesar, borac, poginuo 1. V 1945. kod s. Bulinac.
KNEŽEVIĆ BLAGOJE, 1924, Batajnica, radnik, komandir čete.
KNEŽEVIĆ BOSILJKA, bataljoniska higijeničarka.
KNEŽEVIĆ BRANKO, 1917, Vojtka, zemljoradnik, borac, poginuo 25. XI 1943. u Grgurevcima.
KNEŽEVIĆ VASILJE, 1916, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 20. I 1945. u s. Vranješevci.
KNEŽEVIĆ GOJKO, 1915, N. Kneževac, zemljoradnik, borac.
KNEŽEVIĆ DAVID, 1925, Sanad (N. Kneževac), učenik, borac, poginuo 3. I 1945. kod s. Bulinac.
KNEŽEVIĆ DUŠAN, 1924, Bos. Petrovac, radnik, zamenik političkog komesara bataljona.
KNEŽEVIĆ EMIL, 1914, Bašaid, zemljoradnik, desolar.
KNEŽEVIĆ IVICA, 1926, Progar, zemljoradnik, vodnik.
KNEŽEVIĆ JOCA, 1922, Mokrin, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na reci Karašici.

KNEŽEVIĆ MILORAD, 1919, Bašaid, mesar, borac.
 KNEŽEVIĆ MIODRAG, 1921, Bašaid, zemljoradnik, borac.
 KNEŽEVIĆ MOMCILO, 1916, N. Kneževac, učitelj, borac.
 KNEŽEVIĆ SVETISLAV, 1923, Bašaid, zemljoradnik, kurir.
 KNEŽEVIĆ SLAVKO, 1926, Bašaid, zemljoradnik, vodnik.
 KNEŽEVIĆ STANKO, 1914, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo
 20. I 1945. u s. Vranješevci.
 KNURSKI ZARKO, 1914, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo
 24. XII 1944. kod s. Moslavine.
 KOBAC PAJA, 1914, Vrgin Most, Ruma, metalac, borac.
 KOBAL JOSKA, 1928, Futog, zemljoradnik, borac, poginuo 23. IV
 1945. kod Sv. Trojstva.
 KOVAČ ĐORĐE, 1914, Čitluk (Jajce), zidar, desetar, poginuo 18.
 I 1945. kod s. Beremend.
 KOVAČ JANOS, 1908, Bačka Topola, muzičar, borac, poginuo 21.
 IV 1945. kod s. Pčelić.
 KOVAČ LAZAR, 22 g., Boljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 26.
 IV 1943. u Vlasenici.
 KOVAČ STANKO, 1928, Duvno, borac omladinske čete.
 KOVAČ MIHALJ, 1926, Lukino Šelo (Zrenjanin), zemljoradnik, bo-
 rac, poginuo 24. IV 1945. kod Sv. Križa.
 KOVAČ MIHAJLO, 1912, Bačinci, zemljoradnik, politički kome-
 isar čete.
 KOVAČEV ZORAN, 1922, Vranjevo, zemljoradnik, borac, poginuo
 20. I 1945. kod s. Vranješevci.
 KOVAČEV MILAN, 1925, Vranjevo, zemljoradnik, borac, poginuo
 5. I 1945. kod Čadavice.
 KOVAČEVIĆ ANICA, 19 g., Lačarak, domaćica, bolničarka.
 KOVAČEVIĆ BOGOLJUB, 24 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac,
 poginuo 20. X 1944. kod s. Ške'a.
 KOVAČEVIĆ BOŠKO, 22 g., Karlovčić, zemljoradnik, borac.
 KOVAČEVIĆ BRANKO, 1926, Alibunar, mesar, borac, poginuo 19.
 III 1945. na Piškura pustari.
 KOVAČEVIĆ BRANKO, 21 g., Popinci, radnik, borac.
 KOVAČEVIĆ BRANKO, 35 g., Surduk, zemljoradnik, ekonom čete.
 KOVAČEVIĆ VASA, 1923, Grgurevci, zemljoradnik, komandir čete,
 (poginuo).
 KOVAČEVIĆ DAMJAN, 20 g., Jankovci, (Vukovar), obučar, borac.
 KOVAČEVIĆ DUŠAN, 23 g., Deč, radnik, borac.
 KOVAČEVIĆ DUŠANKA, 1923, Popinci, domaćica, bolničarka.
 KOVAČEVIĆ ŽIVORAD, 20 g., Donja Ljubovija, zemljoradnik,
 borac, poginuo 15. X 1944. na Čukarici.
 KOVAČEVIĆ ZDRAVKO, 1920, Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
 KOVAČEVIĆ JELICA, 1921, Sramska Rača, domaćica, bolničarka.
 KOVAČEVIĆ JOVAN, 25 g., Sremska Rača, zemljoradnik, bora.
 KOVAČEVIĆ KOJA, 1927, Bileća, ugostitelj, politički delegat voda.
 KOVAČEVIĆ MILANKO, 24 g., Surduk, zemljoradnik, borac.
 KOVAČEVIĆ MIRJANA, 1920, Novi Karlovci, domaćica, borac, po-
 ginula.
 KOVAČEVIĆ MITAR, 39 g., Susek, zemljoradnik, borac.

KOVAČEVIĆ PETAR, 18 g., Popinci, zemljoradnik, vodnik.
 KOVAČEVIĆ RADA, 1908, Novi Karlovci, mesar, intendant.
 KOVAČEVIĆ RADOVAN, 17 g., Karlovčić, zemljoradnik, borac.
 KOVAČEVIĆ SVETISLAV, 1925, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
 KOVAČEVIĆ SRETA, 43 g., Šašinci, zemljoradnik, borac, poginuo
 22. II 1944. na Han Bukvi.
 KOVAČEVIĆ SRETA, 32 g., Sid, zemljoradnik, borac, poginuo 15.
 XII 1943. u Sokolu.
 KOVAČEVIĆ STANKO, 19 g., Golubinci, zemljoradnik, borac.
 KOVACIĆ VELIMIR, 28 g., Šidsiki Tovarnik, trgovački pomoćnik,
 borac.
 KOVACIĆ JOSIP, 16 g., Grabovci, zemljoradnik, borac.
 KOVACIĆ JOCA, 16 g., Čakovci (Vukovar), zemljoradnik, borac.
 KOVACIĆ TOSA, 1924, Vrdnik, električar, komandir čete.
 KOZIC STANKO, 1918, Vizić, radnik, politički komesar čete.
 KOJADINOVIĆ PETAR, 18 g., Progar, zemljoradnik, borac, pogi-
 nuo 16. III 1944. na Mirošavcima.
 KOJIC JOVAN, 1917, Vukosavci (Lopare), zemljoradnik, borac.
 KOJIC LUKA, 24 g., Bačka Palanka, zemljoradnik, borac.
 KOJIC NIKOLA, 22 g., Ban. Karadorđevo, zemljoradnik, borac.
 KOKANOV ŽIVKO, 1924, Privina Glava, radnik, obaveštajac.
 KOKANOVIĆ SVETOZAR, 20 g., Kupinovo, zemljoradnik, zame-
 nik političkog komesara čete.
 KOKAR DRAGOLJUB, 29 g., Ruma, zemljoradnik, borac, poginuo
 23. XI 1943. u Grgurevcima.
 KOKAR LAZA, 1921, Boljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 24. VI
 1943. u Vlasenici.
 KOKAR MOMCILO, 1911, Boljevci, zemljoradnik, komandir čete.
 KOKIĆ ŽIVKO, 21 g., Dubrave (Šibenik), radnik, borac, poginuo
 6. VII 1943. na drumu Tuzla—Zvornik.
 KOKOTOVIĆ MILE, 1925, Kriva Bara (Vršac), zemljoradnik, bo-
 rac, poginuo 12. III 1945. na Žido pustari.
 KOKOTOVIĆ NIKOLA, 21 g., Ban. Karadorđevo, zemljoradnik,
 borac, poginuo 29. IV 1944. na Stolicama.
 KOKOTOVIĆ SMILJA, 22 g., Košić (Perušić), domaćica, bolničar-
 ka, poginula 29. VII 1944. na Rudoj Glavi.
 KOLAROVIĆ STANKO, 23 g., Budanovci, zemljoradnik, borac, po-
 ginuo 10. IX 1943. na Vlasenici.
 KOLAREVIĆ SVETOZAR, 45 g., Ilinci, zemljoradnik, borac, pogi-
 nuo 19. X 1943. kod Brčkog.
 KOLARIĆ JOVICA, 20 g., Gardinovci, trgovački pomoćnik, zame-
 nik političkog komesara čete, poginuo 5. IX 1944. na Rujniku.
 KOLARIĆ MILOŠ, 1923, Novi Karlovci, komandir čete.
 KOLARIĆ RAJKO, 18 g., Martinci, zemljoradnik, borac.
 KOLAROV ŽIVA, 1921, Vojka, zemljoradnik, vodnik.
 KOLAROV ŽIVAN, 1924, Futog, mesar, mlađi vodnik.
 KOLAROV ŽIVKO, 1910, Banoštar, radnik, borac.
 KOLAROV STEVA, 1925, Orlovat, berberin, borac, poginuo 13. I
 1945. na Dravskom kanalu.
 KOLARSKI DUŠAN, desetar.

KOLBAH DRAGUTIN, 1912, Osijek, inženjer.
KOLESAR ROZINA, 1923, Šid, domaćica, bolničarka.
KOLUNDŽIĆ JOVAN, 1917, Kuzmin, zemljoradnik, borac, poginuo.
KOLDŽIĆ VLADA, 1911, Subotiče, zidar, borac, poginuo 26. X 1944. kod Donjih Petrovaca.
KOLDŽIĆ MILORAD, 1920, Subotiče, zemljoradnik, borac, poginuo 24. X 1944. na Putinciima.
KOMADINOV VASILJE, 33 g., SSSR, tehničar, vodnik.
KOMLUŠAN SVETOZAR, 1923, Čoka, zemljoradnik, borac, poginuo 12. IV 1945. na Dravi.
KONSTATINOVIC MILAN, Opovo, zemljoradnik, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Pčelić.
KONRAD JAKOB, 1923, Stara Pazova, mehaničar, borac, poginuo 1. V 1945. kod Velike Pisanice.
KONTIĆ ZIVOJIN, 1916, Donji Potrovc, zemljoradnik, komandir čete.
KONTIĆ MILENKO, 1923, Deč, zemljoradnik, borac.
KONTIĆ PAVLE, 1920, D. Petrovc, zemljoradnik, zamenik političkog komesara čete.
KONČAR VLADETA, 1923, Krčedin, kovač, borac.
KONJEVIĆ ACA, 1926, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod s. Bulinac.
KONJEVIĆ ŽIVKO, 21 g., Prhovo, zemljoradnik, politički komesar čete.
KONJEVIĆ MILENKO, 1925, Lačarak, zemljoradnik, borac.
KONJEVIĆ RADA, đak, Lačarak.
KONJEVIĆ JOVANKA, đak, Lačarak, poginula.
KONJEVIĆ PANTA, Prhovo, zemljoradnik, borac.
KONJEVIĆ PETAR, 24 g., Prhovo, zemljoradnik, borac, poginuo 5. IV 1944. na Rakinom Brdu.
KOPRIĆ SVETOZAR, 36 g., Martinci, radnik, borac.
KORDIĆ DRAGA, 34 g., Mala Remeta, zemljoradnik, vodnik.
KORDIĆ MILOŠ, 35 g., Kostajnica, trgovac, vodnik, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
KORICA KONSTANTIN, 18 g., Lačarak, obučar, borac.
KORICA RAJKO, 28 g., Lačarak, trgovački pomoćnik, borac.
KORICA SRETA, 17 g., Belegiš, zemljoradnik, borac, poginuo 22. VII 1944. u s. Petrovići.
KORUGA NIKOLA, 1926, Rastina, zemljoradnik, borac, poginuo 12. IV 1945. kod s. Bistrinci.
KOS dr MIRKO, 1913, Podsredi (Brezica), šef brigadnog saniteta.
KOS PAVLE, 18 g., Bosanski Novi, stolar, kurir, poginuo 22. III 1944. u Gornjim Humcima.
KOSANIĆ VERA, 23 g., Šuljam, domaćica, bolničarka.
KOSANIĆ RADA, 16 g., Srem. Mihaljevci, zemljoradnik, zamenik političkog komesara čete, poginuo 22. VII 1944. na Brdu kod Solcović.
KOSANIĆ SVETISLAV, 30 g., šuljam, zemljoradnik, desetar.
KOSANIĆ BOGDAN, 1919, Vašice, službenik, borac.

KOSANOVIĆ ZLATAN, 18 g., Šuljam, pisar, borac, poginuo 18. V 1944 kod s Straže
KOSANOVIĆ MILENKO, 19 g., Vajiska, zemljoradnik, borac, poginuo 24. XI 1943. u Suljimu.
KOSANOVIĆ NOVAK, 1925, šašinci, zemljoradnik, borac.
KOSANOVIĆ STEVA, 44 g., Dobrovac, (Grubišino Polje), bravar, borac, poginuo 10. VIII 1944. kod s. Turija.
KOŠIĆ KUZMAN, 1924, Kuzmin, poginuo 1943. u Bosni.
KOSIĆ MIRKO, 35 g., Podine (Gračanica), radnik, borac, poginuo 7. XI 1943. kod Čadavice.
KOSOVAC ILIJA, 1920, Kuzmin, zemljoradnik, borac, poginuo.
KOSOJEVIĆ SMILJA, 19 g., Progar, domaćica, borac.
KOSTADINOVIC ŽARKO, 1927, Vizić, zemljoradnik, desetar, poginuo 5. I 1945. na Dravskom kanalu.
KOSTADINOVIC MITA, 1926, Kovin, zemljoradnik, borac, poginuo 7. III 1945. kod Novog Bezdana.
KOSTIĆ DUŠAN, 1913, Jakovo, zemljoradnik, borac.
KOSTIĆ DUŠAN, 29 g., Zavoj (Nišavski), zemljoradnik, borac.
KOSTIĆ ŽIVAN, 43 g., Ašanja, radnik, borac, poginuo 18. V 1944. kod Dovišća.
KOSTIĆ IVAN, 1924, Zrenjanin, zemljoradnik, desetar, poginuo 7. I 1945. kod Čadavice.
KOSTIĆ MILOŠ, 1926, Mandelos, zemljoradnik, borac, poginuo.
KOSTIĆ RADA, 30 g., Vitojevci, zemljoradnik, desetar, poginuo 24. XI 1943. u Grgurevcima.
KOSTIĆ RADISAV, 1922, Ostružnica, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. kod Čadavice.
KOSTIĆ SRĐAN, 1924, Mandelos, zemljoradnik, borac, poginuo.
KOSTIĆ STEVAN, 1900, Novo Selo (Loznica), zemljoradnik, borac, poginuo 31. X 1944. kod Sr. Mitrovice.
KOSTOSELAC PERA, 20 g., Pećinci, mlinarski radnik, borac, poginuo 19. X 1943. kod Brčkog.
KOTARLIĆ DUŠAN, 1925, Kuzmin, službenik, desetar.
KOTARLIĆ MILOŠ, 33 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac.
KOTARCIĆ STANIMIR, 1915, Vizić, zemljoradnik, borac.
KOTUR MITAR, 1921, Novi Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
KOTUROVIĆ ŽIKA, 1923, Kupinovo, zemljoradnik, borac.
KOTUROVIĆ SPASA, 24 g., zemljoradnik, desetar, poginuo 24. II 1944. kod Čelica.
KOTHAJI MIHAJLO, 1916, Hrfikovci, radnik, komandir odeljenja.
KOCKAR DIMITRIJE, 1926, Kikinda, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.
KOČIJAŠEVIĆ MILAN, 20 g., Zasavica (Mačva), radnik, borac.
KOCIŠ MIŠKO, 1921, Mikloševci, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.
KOSARCIĆ MILOVAN, 1915, Kuzmin, zemljoradnik, vodnik.
KOSUTIĆ MILOŠ, 20 g., Građina, zemljoradnik, borac.
KRAVUEV SLAVICA, 1926, Sidški Tovarnik, učenica, borac.

KRAJZER FRANJA 1923, Kikinda, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod s. Stare Rače.
 KRAJNOVIĆ ĐORĐE, 16 g., Bučje (Pakrac), zemljoradnik, borac.
 KRASNİK STEFAN, 19267 Erdevik, zemljoradnik, desetar, poginuo 1944. na Sutjesci.
 KRANİK SLOBODAN, 1926, đak, delegat voda, umro od rana u bolnici u Valjevu oktobra 1944.
 KRASNİK MIHAL, 1921, zemljoradnik, zamenik komandira čete, poginuo.
 KRAĆUN ŽIVA, 1923, Bavanište, krojač, borac, poginuo 18. III 1945. kod Novog Nevesinja.
 KRESOJEVIĆ GAVRA, 1912, Bešenovo, podoficir BJV, načelnik Štaba Brigade.
 KRESOJEVIĆ ĐORĐE, 26 g., radnik, pomoćnik političkog komesara čete, poginuo 10. I 1944. kod Tuzle.
 KRECULJ PETAR, 16 g., Ašanja, zemljoradnik, borac.
 KRIVOKUCA PETAR, 22 g., Bana-tsko Karadordevo, zemljoradnik, borac.
 KRIVOŠIJA ĐORĐE, 22 g., Belegiš, zemljoradnik, politički komesar čete.
 KRIVOŠIJA NIKOLA, 1923, Belegiš, zemljoradnik, poginuo.
 KRIZA JAN, 1921, Sviloš, zemljoradnik, borac.
 KRIŽAN NIKOLA, 1924, Ljubunčić (Livno), zemljoradnik, borac, ipoginuo 25. I 1945. kod s. Čadavice.
 KRIŽAN PAVEL, 1926, Lug, zemljoradnik, borac.
 KRNAJIC KATICA, 1927, Novi Sad, učenica, politički delegat voda, poginula 14. VIII 1944. na Sutjesci.
 KRNAS ONDREJ 1925, zemljoradnik, borac, poginuo.
 KRNETA MITAR, 23 g., Batajnica, trgovac, obaveštajac.
 KRNIJAIC DUŠAN, 1923, Ašanja, student, referent naoružanja i tehničke opreme.
 KRNJEŠEVAC JOVAN, 1924, Progar, zemljoradnik, borac.
 KRNJEŠEVAC NEBOJŠA, 18 g., Progar zemljoradnik, borac.
 KRNJULAC CVEJA, 21 g., Brestač, radnik, komandir čete.
 KROMPIĆ VUKAŠIN, Nikinai, vodnik.
 KROMPIĆ DUŠAN, 60 g., Brestač, zemljoradnik, borac.
 KROMPIĆ MILAN, 1921, Brestač, berberin, komandant bataljona, poginuo 19. III 1944. u Koraju.
 KRNOG ANTON, 36 g., Susek, radnik, borac.
 KRSMANOVIC KOŠTA, 32 g., Šid, trgovac, borac.
 KRSPOGACIN DUŠAN, 1922, Coka, zemljoradnik, desetar, poginuo 22. III 1945. na Dravi.
 KRŠTIN JOVAN, 1921, Klarija (V. Kikinda), zemljoradnik, borac, ipoginuo 19. I 1945. u s. šaševiu.
 KRŠTIŃ KRUNA, 1925, Šimanovci, domaćica, borac.
 KRŠTIĆ BRANKO, 1921, Lokanj, zemljoradnik, borac.
 KRŠTIĆ VASILJE, 1917, Vrdnik, radnik, komandir čete.
 KRŠTIĆ ŽIVAN, 33 g., Martinci, zemljoradnik, borac.
 KRŠTIĆ ILIJA, 47 g., Negoslarvci, zemljoradnik, borac.

KRSTIĆ KOJA, 37 g., Irig, krznar, borac.
 KRSTIĆ KOVINKA, 1923, Grabovo, domaćica, bolničarka.
 KRSTIĆ LJUBA, 1907, Pećinci, zemljoradnik, borac, poginuo 1943. kod Lakanja.
 KRSTIĆ NIKOLA, 20 g., Vogainj, zemljoradnik, borac, poginuo 24. IV 1943. na Vlasenici.
 KRSTIĆ NIKOLA, 1921, Martinci, zemljoradnik, desetar, poginuo 22. I 1945. kod s. Sankovac.
 KRSTIĆ RADOVAN, 21 g., Obrovac, učenik, borac.
 KRSTIĆ RAJKO, 28 g., Martinci, zemljoradnik, vodnik, poginuo 1. V 1944. kod Lovnice.
 KRTOLINIĆ SRBA, 17 g., Adaševci, zemljoradnik, borac.
 KRUŠEDOLAC FRANJA, 1926, Beočin, radnik, borac, poginuo 13. I 1945. na Dravskom kanalu.
 KUBINAC JAN, 1907, Ilok, službenik borac.
 KUBIĆ STEVAN, 1924, Bačka Topola, zemljoradnik, borac, poginuo 15. IV 1945. kod Našica.
 KUGLI IVAN, 1921, Maradić, zemljoradnik, desetar, poginuo 14. I 1945. kod Podravske Slatine.
 KUŽELKA JOŽEF, 1923, Kruščica, zemljoradnik, borac.
 KUŽELKA VEŽA, 1923, Kruščica, zemljoradnik, borac.
 KUŽETA MILAN, 1926, Bihać, radnik, desetar.
 KUZMANOV ARKADIJA, 1922, Bašaid, zemljoradnik, borac.
 KUZMANOV BRANISLAV, 1923, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 1. I 1945. kod s. Martinci.
 KUZMANOVIĆ VASA, 1923, Stejanovci, zemljoradnik, zamenik političkog komesara čete.
 KUZMANOVIĆ KATICA, 25 g., Jamena, domaćica, bolničarka, poginula 29. VII 1944. na Rudoj Glavi.
 KUZMANOVIĆ PETAR, 1919, Novi Karlovoi, komandir prateće čete.
 KUZMANOVIĆ STEVA, 1927, Ledinci, zemljoradnik, borac, nestao na Pivi aavgusta 1944.
 KUZMANČEVIĆ SAVA, 1920, Ležimir, zemljoradnik, komandir čete.
 KUZMINAC BRANKO, 20 g., Laćarak, zemljoradnik, borac.
 KUZMINAC ŽARKO, 1922, Laćarak, zemljoradnik, politički delegat voda, poginuo 24. II 1944. u s. ćeliću.
 KUZMINAC MIŠA, 18 g., zemljoradnik, borac.
 KUZMINAC NIKOLA, 1924, Laćarak, zemljoradnik, borac.
 KUZMINAC SAVA, 32 g., Laćaraić, zemljoradnik, borac, poginuo 12. VI 1943. u Srebrenici.
 KUZMINAC SLOBODAN, 1920, Šuljam, radnik, zamenik političkog komesara čete.
 KUKIĆ JOVAN, 35 g., Pričešće (Sliunj), zemljoradnik, vodnik, poginuo 27. IX 1944. kod s. Dujvanište.
 KUKUČKA JAN, 1923, Ilok, ćurćija, politički delegat voda.
 KUKUČKA JURAJ, 1925, Lug, zemljoradnik, borac.
 KUKUČKA PAVEL, 1914, Lug, zemljoradnik, ekonom čete, poginuo 1944.

KULAČANIN LJUBA, 28 g., Vašice, zemljoradnik, borac.
KULIC ĐORĐE, 20 g., Srem. Mitrovica, obućar, borac, poginuo 11. X 1944. u Bariću.
KULPINAC MOMA, 1921, Boljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 21. XII 1943. u Bosanskom Šamcu.
KURAJIĆ VOJA, 1930, Martinci, učenik, kurir.
KURIŠ JAN, 24 g., Lug, zemljoradnik, borac.
KURJAKOVIĆ PAJA, 20 g., Grabovci, zemljoradnik, borac.
KURUC ORBAN MIHALJ, 1919, Tornjoš (Senta), borac, poginuo 23. IV 1945. kod Virovitice.
KUHTA PAVEL, 29 g., Višnjićevo, zemljoradnik, zamenik komandira čete.
KUŠTIĆ STEVA, 1910, šuljam, zemljoradnik, komandir čete.

LABUS DIMITRIJE, 1926, Mitrovica, trgovački pomoćnik, desetar, poginuo 22. IV 1945. kod Virovitice.
LAVRIĆ ANDRIJA, 1919, Qpatovac, sarač, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čačavice.
LAGATOR SPIRO, 1922, Ugnji (Cetinje), komandant bataliona.
LADER BOGDAN, 25 g., flok, borac, poginuo 26. X 1944. kod D. Petrovaca.
LAĐEVAC LAZAR, 1914, Laćarak, pekar, borac.
LADINOVIC LAZAR, 1927, Grgurevci, zemljoradnik, intendant.
LAZAREVIC JOVAN, 1926, Beograd, učenik, borac.
LAZAREVIC MIHAJLO, 20 g., Ugrinovci, radnik, borac.
LAZAREVIC NOVAK, 23 g., Kraljevo, radnik, borac.
LAZAREVIC STEVA, 1920, Grgurevoi, zemljoradnik, borac, poginuo 1943.
LAZAREVIC RADOVAN, 1925, Surčin, zemljoradnik, vodnik, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
LAZAROV ALEKSANDER, Bavanište, zemljoradnik, borac, poginuo 5. V 1945. kod s. Bulinac.
LAZAROV ĐURICA, 1923, Bavanište, zemljoradnik, borac, poginuo IV 1945. kod Vel. Pisanice.
LAZAROV GOSPOJINKA, 1925, Bačinci, domaćica, sekretar bataljonskog SKOJ-a.
LAZAROV DIMITRIJE, 1926, Čerević, zamenik komandanta Brigade.
LAZIN CEDOMIR, 1922, Jasenovo, zemljoradnik, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Pčelića.
LAZIC BRANKO, 1928, Susek, zemljoradnik, borac.
LAZIC DUJA, 1909, Grgurevci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
LAZIC DUŠAN, 1922, Klarija (Srpska Crnja), zemljoradnik, borac.
LAZIC ŽIVAN, 19 g., Mandelos, krojač, borac.
LAZIC MILOŠ, 1925, Mala Remeta, zemljoradnik, borac.
LAZIC SAVA, 1923, šuljam, zemljoradnik, borac.

LAZIĆ SAVA, 1917, Kuzmin, zemljoradnik, vodnik.
 LAZIĆ STANKO, 20 g., Susek, zemljoradnik, borac, poginuo 20. XII 1943. u Bosanskom Samou.
 LAZIĆ STEVA, 1905, Grgurevci, zemljoradnik, borac, poginuo 1945.
 LAZIĆ STEVAN, 1913, Ilok, zemljoradnik, borac.
 LAJBERSPERER ANTON, 1926, Progar, službenik, vodnik.
 LAJBERSPERER VUKASIN, 1923, zemljoradnik, zamenik komandanta bataljona.
 LAJBERSPERER JOŽEF, 1905, Progar, kubikaš, zamenik političkog komesara čete.
 LAJBERSPERER VUKOSAVA, Progar, domaćica, borac.
 LAKATOS STEFAN, 1920, Kupinovo, zemljoradnik, borac, poginuo 1945.
 LAKOVIĆ KULMAN, 1926, B. Luka, učenik, kurir.
 LALIĆ ALEKSANDER, 1925, Danilovgrad, učenik, borac.
 LALIĆ JOVAN, 1922, Rastina (Sombor), zemljoradnik, borac.
 LALOŠ MILIVOJ, 1925, Kusić (Bela Crkva), radnik, borac.
 LALOŠEVIĆ ALEKSA, 1923, Budanovci, radnik, sekretar SKOJ-a.
 LALOŠEVIĆ MIKA, 1908, Popinci, zemljoradnik, borac.
 LAMOS JURAJ, 1905, Ilok, zemljoradnik, borac.
 LAMOS STEFAN, 1923, Ilok, zemljoradnik, borac.
 LANUC CEDOMIR, 22 g., Sarajevo, bravar, borac.
 LATAS MARA, Sremska Mitrovica, radnica, bolničarka.
 LATAS NIKOLA, 22 g., Sremska Mitrovica, zemljoradnik, borac, ipoginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
 LATINOVIC PAJA, 1912, Ležimir, radnik, borac, poginuo.
 LATINOVIC SVETOZAR, 1928, Bosanski Petrovac, borac.
 LAŤOVIC CVEJA, 1927, Bosut, zemljoradnik, borac.
 LAČARAC DOKA, 1919, Mala Remeta, zemljoradnik, borac.
 LAČARAC TOŠA, 1925, Mala Remeta, zemljoradnik, borac.
 LAUŠEVIĆ BORIVOJ, 1914, Grgurevci, službenik, načelnik veze.
 LAUŠEVIĆ PAVLE, 1916, Grgurevci, zemljoradnik, zamenik političkog komesara čete.
 LACKOV PAVLE, 1919, Kovačica, zemljoradnik, borac, poginuo 24. I 1945. kod s. Bakić.
 LACKOVIĆ BORA, 23 g., Jazak, radnik, borac, poginuo 10. IX 1943. kod Vlasenice.
 LACKOVIĆ CVETKO, 27 g., Jazak, radnik, borac.
 LEDANAC VLADA, 1923, Novi Sad, zemljoradnik, borac, poginuo 29. IV 1944. na Stolicama.
 LEDANAC EMIL, 1922, Vilovo, zemljoradnik, intendant bataljona.
 LEDANAC MILAN, 1916, Susek, zemljoradnik, borac.
 LEŽAJIĆ LENKA, 18 g., Dobanovci, domaćica, borac, poginula 17. I 1944. kod Tuzle.
 LEŽAJIĆ OLGA, 1919, Dobanovci, domaćica, borac.
 LEŽAJIĆ SLAVKO, 1928, Dobanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
 LELAK MUJO, 36 g., Boljevac, (Bugojno), zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.

LELEŠ MITA, 20 g., Sakule, zemljoradnik, borac, poginuo 18. III 1944. kod Koraja.
 LEMIC BOŠKO, 1920, Martinci, radnik, borac, poginuo 11. X 1943. kod Brčkog.
 LENER ISTVAN, 1923, Rusko selo, zemljoradnik, borac, nestao 25. I 1945. kod Čadavice.
 LENDEL JAKŠA, 1920, Mikluševci, radnik, borac.
 LEĐIK MILOŠ, 32 g., Boljevci, zemljoradnik, borac.
 LEPATIC GAVRA, 20 g., Budanovci, radnik, borac, poginuo 22. VII 1944. u is. Mitrovići.
 LERINC JANOS, 1913, Bačka Topola, zemljoradnik, borac, poginuo 3. V 1945. kod Nove Rače.
 LETIC DUŠAN, 40 g., Krčedin, zemljoradnik, borac.
 LETIC PETAR, 18 g., Čanej (Novi Sad), radnik, borac.
 LEUBASIC JOZEF, 1915, Bačko Gradište, zemljoradnik, borac, poginuo 29. IV 1945. kod s. Zrinska.
 LEH JANOS, 1924, Jermenovci, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod s. Bulinac.
 LEŠKOV CVETA, 1915, Vizić, zemljoradnik, borac.
 LICANIN ŽIVAN, 1021, Belegiš, zemljoradnik, borac.
 LOVAŠ SAMO, 22 g., Erdevik, zemljoradnik, borac, poginuo 30. IV 1944. na Podgaju.
 LOVRIC OBRAD, 41 g., Maršan (Prijeđor), radnik, borac, poginuo 24. II 1944. u ćeliću.
 LOZANSKI BRANISLAV, 1925, Martinci, učenik, borac, poginuo maja 1943. u Birću.
 LOZANSKI MILAN, 1912, Martinci, zemljoradnik, bolničar, poginuo 14. XII 1944. kod s. Viljeva.
 LOKAS STIPE, 1921, Raslina (Šibenik), ribar, zamenik komandira čete.
 LONČAREVIĆ ĐORĐE, 1926, Grgeteg, zemljoradnik, vodnik.
 LOTRIJAN MIHAJLO, 1924, Loznica, radnik, borac, poginuo 16. I 1945. u s. Vranješevci.
 LUGONJA SVETOZAR, 1926, Stepanovićevo, učenik, politički delegat voda, poginuo 10. X 1943. kod Brčkog.
 LUDAJIC MIŠIRKA, 1926, Deč, domaćica, bolničarka, poginula 17. III 1944. kod Koraja.
 LUZAJIC JOVA, 1911, Vinkovci, službenik, zamenik komandanta bataljona.
 LUZAJIC RADOVAN, 1929, Jarak, učenik, borac, poginuo.
 LUIDI PROKO, 1922, Peruda (Italija), radnik, borac.
 LUKAČ ISTVAN, 1908, Bačka Topola, radnik, borac, poginuo 12. IV 1945. u Bistrinačkoj šumi.
 LUKIĆ ĐURO, 24 g., Brčko, mesar, desetar, poginuo 1943. na drumu Tuzla—Zvornik.
 LUKIĆ ŽIVKO, 1926, Progar, ciglar, borac.
 LUKIĆ IVAN, 1924, Boisut, zemljoradnik, zamenik komandira čete.
 LUKIĆ LAZAR, 18 g., Progar, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. kod Tuzle.

LUKIĆ MILENKO, 18 g., Šidsiki Banovci, zemljoradnik, borac.
LUKIC PERA, 1898, Bosut, zemljoradnik, borac.
LUKIC PETAR, 1921, Podgradac (Bosanska Gradiška), radnik, za-
menik političkog komesara čete, poginuo 27. IX 1944. kod
s. Ribari.
LUKIĆ SIMA, 21 g., Jablanica (Bosanska Gradiška), zemljoradnik,
vodnik.
LUKIĆ SLOBODAN, 22 g., Šidsiki Banovci, zemljoradnik, borac.
LUKIC TODOR, 41 g., Vizić, zemljoradnik, borac.
LUPIC SAVA, 17 g., Vašice, zemljoradnik, borac.
LUCIĆ EVA, 26 g., Podgajoi (Županja), domaćica, zamenik koman-
dira čete, poginula 12. X 1944. kod Male Moštanice.
LUCIĆ ZIVAN, 1922, šašinci, zemljoradnik, politički komesar čete,
poginuo 16. III 1944. kod Puškovca.
LUCIĆ ILIJA, 23 g., Voganj, radnik, borac.
LUCIĆ LJUBOMIR, 19 g., Voganj, komandir čete, poginuo 12. IV
1945. na Dravi.
LUCIĆ SVETOZAR, 1925, Zemun, berberin, borac.

LJUBINKOVIĆ VLADA, 1926, Šimanovci, zemljoradnik, vodnik.
LJUBINKOVIĆ DOBROSLAV, 1919, Dobrinici, ćurčija, borac.
LJUBINKOVIĆ LJUBICA, 1926, Budanovci, domaćica, borac, po-
ginula 10. XII 1944. kod s. Vajslo.
LJUBINKOVIĆ JOVAN, 1907, Dubanovci, zemljoradnik, borac, po-
ginuo 1944. kod Zabrda.
LJUBINKOVIĆ RADOVAN, 17 g., Šimanovci, zemljoradnik, borac,
poginuo 5. IX 1944. na Rojniku.
LJUBIČIĆ DUŠAN, 30 g., Surduk, zemljoradnik, obaveštajac bar-
taljoma.
LJUBIČIĆ ZIVAN, 24 g., Deč, zemljoradnik, borac.
LJUBIČIĆ ZORA, 1923, Deč, domaćica, referent bataljonskog sa-
niteta.
LJUBIČIĆ MILENKO, 1919, Deč, zemljoradnik, borac, poginuo
1943. u Bosni.
LJUBIČIĆ NADA, 17 g., Zemun, učenica, pisar u Štabu.
LJUBIŠIĆ STANKO, 1920, Lačarak, mesar, vodnik, poginuo 4. I
1945. kod s. Moslovina.
LJUBIŠIĆ STEVAN, 22 g., Lačarak, radnik, borac.
LJUBOJEVIĆ NIKOLA, 38 g., Sefkerin, radnik, borac, poginuo
19. V 1944. na Straži.

MAGLOVSKI OĐDREJ, 1921, Lug, zemljoradnik, borac, poginuo
1944. u Bosni.
MAGLOVSKI JURAJ, 1913, Boljevci, zemljoradnik, četni ekonom.

MAĐAREVIĆ DOKA, 20 g., Kupinovo, zemljoradnik, desetar, poginuo 22. VII 1944. u Džebru.
 MAŽIĆ MILENKO, 23 g., Nadalj, zemljoradnik, borac, poginuo 18. III 1944. kod Koraja.
 MAZANČIĆ STEVAN, 1919, Sombor, zemljoradnik, desetar, poginuo 19. III 1945. na Piškurapustari.
 MAJINOROVIĆ MARINKO, 23 g., Banatsko Karadordevo, zemljoradnik, borac.
 MAJIC ILIJA, 33 g., Sapna, činovnik, pisar u štabu.
 MAJKIĆ DRAGAN, 1926, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na reci Karašici.
 MAJOR PETAR, 1927, Bačko Petrovo Selo, radnik, borac, poginuo 3. V 1945. u St. Rači.
 MAJSTOROVIĆ MILOŠ, 30 g., Šašinci, radnik, vodnik, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
 MAJHENDIĆ VILIM, 30 g., Vrdnik, rudar, borac, poginuo 26. X 1944. kod Rume.
 MAKITANOVIĆ MILAN, 1912, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 MAKSIMOV DURICA, 1913, Sanad, berberin, borac, poginuo 12. IV 1945. kod s. Bisitrinci.
 MAKSIMOVIĆ ĐORĐE, 1920, Šimanovci, službenik, borac.
 MAKSIMOVIĆ ŽIVADIN, 30 g., Oplenac, radnik, borac, poginuo 14. III 1944. u s. Ratkovići.
 MAKSIMOVIĆ ILIJA, 20 g., Pećinci, radnik, borac.
 MAKSIMOVIĆ JOVAN, 1920, Karlovčić, zemljoradnik, zamenik političkog komesara čete, poginuo 27. V 1944. u Softićima.
 MAKSIMOVIĆ MANOJLO, 34 g., Krivaja (Prijedor), radnik, borac.
 MAKSIMOVIĆ MILAN, 1913, Prosar, zemljoradnik, borac.
 MAKSIMOVIĆ MILENKO, 22 g., Popinci, zemljoradnik, borac.
 MAKSIMOVIĆ RADOVAN, 26 g., Besarovina (Rača), zemljoradnik, borac.
 MAKSIMOVIĆ RANKO, 1910, Boljevci, zemljoradnik, borac.
 MAKSIMOVIĆ SVETISLAV, 23 g., Budanovci, berberin, kurir.
 MAKSIMOVIĆ SVETOZAR, 1926, g., Vel. Moštanica, zemljoradnik, borac, poginuo 1. XI 1944. kod Sramske Mitrovice.
 MAKSIN VAŠA, 1914, Borča (Pančevo), zemljoradnik, borac, poginuo 13. I 1945. na Dravskom kanalu.
 MAKSIC JEFTA, 1923, Kumane, zemljoradnik, borac, poginuo 6. I 1945. kod s. Čadavice.
 MAKSIC NEMANJA, Grgurevci, zemljoradnik, zamenik političkog komesara čete, poginuo 23. XI 1943. kod Grgurevaca.
 MALENIĆ ŽIKA, 1925, Lačarak, zemljoradnik, borac.
 MALETIĆ JOVAN, poginuo 26. X 1944. kod Rume.
 MALETIĆ NIKOLA, 1911, Kraljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
 MALEŠEVIĆ OLGA, 1921, Irig, domaćica, referent bataljonskog saniteta.
 MALI BRANKO, 1925, Novi Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo 6. VII 1943. na cesti Zvornik—Tuzla.
 MALI ŽIVKO, 1922, Novi Karlovci, učitelj, Sekretar SKOJ-a u Brigadi.

MALI MILENKO, 1922, Zagajica, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. kod Baranjskog Petrovog Sela.
 MALNA DRAGUTIN, 1926, Delnice, učenik, bolničar.
 MALJUGOV TIJA, 1914, N. Miloševo, radnik, borac.
 MANDIĆ BOŠKO, 1921, Novi Karlovci, radnik, zamenik političkog komesara čete.
 MANDIĆ VASA, 1910, Dregovac (Gospić), zemljoradnik, borac, poginuo 24. IV 1945. kod s. Sv. Križa.
 MANDIĆ ĐORĐE, 1928, Šimanovci, učenik, politički delegat voda.
 MANDIĆ ZORA, 1926, Tučenik, (Krupa), domaćica, bolničarka, poginula 22. VII 1944. kod Sekovića.
 MAŃOJLOVIĆ BRANKO, 1924, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 MAŃOJLOVIĆ NIKOLA, 23 g., Dobrinici, berberin, borac.
 MAŃOJLOVIĆ PETAR, 1914, Indija, zemljoradnik, desetar, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.
 MANDRAŠ SVETOZAR, 1925, Bečmen, službenik, desetar.
 MARINAC SAVA, 1926, Kumane, stolar, delegat voda, poginuo 24. IV 1945. kod s. Sv. Trojstva.
 MARINKO MILAN, 24 g., Koljani (Sinj), radnik, komandant bataljona, poginuo 9. VIII 1944. na Barama.
 MARINKOV JOCA, 1914, Taraš, zemljoradnik, borac, poginuo 23. XII 1944. na Martinci pustari.
 MARINKOVIĆ ANĐELKO, 1924, Belegiš, domaćica, borac.
 MARINKOVIĆ DRAGOLJUB, 20 g., Belegiš, zemljoradnik, bčjrac, poginuo maja 1944. u Trnavi.
 MARINKOVIĆ DUŠAN, 24 g., Krčedin, radnik, borac.
 MARINKOVIĆ DURA, 1924, Subotica, tapetar, borac, poginuo 6. III 1945. u Baranjskom Petrovom Selu.
 MARINKOVIĆ ŽIVAN, 31 g., Sviloš, kovač, borac.
 MARINKOVIĆ ŽIVKO, 44 g., D. Tovarnik, zemljoradnik, četni ekonom.
 MARINKOVIĆ MILICA, 1924, Dijelka (Virovitica), radnica, bolničarka.
 MARINKOVIĆ PETAR, Bosanski Petrovac, radnik, vodnik.
 MARINKOVIĆ SLAVKO, 1920, Farkaždin, zemljoradnik, desetar.
 MARINKOVIĆ STEVAN, 1921, Belegiš, zemljoradnik, borac, umro od tifusa.
 MARINKOVIĆ STEVAN, 1918, Ledinci, vodnik, poginuo.
 MARIĆ BRANKO, 17 g., Vojka, zemljoradnik, borac.
 MARIĆ VLADA, 30 g., Ledinci, radnik, borac, poginuo 7. I 1945.
 MARIĆ ŽIVAN, 28 g., Višnjicevo, zemljoradnik, desetar.
 MARIĆ ŽIVKA, 29 g., domaćica, bolničarka.
 MARIĆ ŽIKA, 1924, Šimanovci, trgovac, obaveštajac, poginuo 1943.
 MARIĆ JOVAN, Višnjicevo, zemljoradnik, borac, poginuo maja 1943. kod s. Lokanj.
 MARIĆ LJUBOMIR, 1924, Ležimir, mesar, borac.
 MARIĆ MIRKO, 1920, B. Arandelovo, zemljoradnik, borac.
 MARIĆ NIKOLA, 1919, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 MARIĆ OBRAD, 1919, Ležimir, zemljoradnik, polit, komesar čete.

MARIC SOFIJA, 22 g., Ležimir, krojačka, bolničarka, poginula 24. VI 1943. kod Vlasenice.
MARIC STOJAN, 1926, Kupinovo, učenik, intendant.
MARIČIĆ BORIVOJ, 1919, Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, komandir čete.
MARIČIĆ IVAN, 1920, Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, vodnik.
MARIČIĆ PAVLE, Srem. Mihaljevci, zemljoradnik, borac.
MARIČIĆ SVETOZAR, Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, vodnik.
MARJANOVIC ANTON, 19 g., Vinkovci, zemljoradnik, borac, poginuo 24. II 1944. kod Čelica.
MARJANOVIC NIKOLA, 20 g., čerević, zemljoradnik, borac.
MARKOV MILOŠ, 1923, Bašaid, zemljoradnik, borac.
MARKOVIC BOSKO, 1913, Grgurevci, zemljoradnik, komandant bataljona, poginuo 29. VII 1944. na Rudnoj Glavi.
MARKOVIC DIMITRIJE, 21 g., Surčin, berberin, desetar.
MARKOVIC DUŠAN, 1925, Žemun, mehaničar, desetar, poginuo 12. III 1945. na Žido pustari.
MARKOVIC DOKA, 19 g., šašinci, zemljoradnik, borac.
MARKOVIC ZDRAVKO, 39 g., Batajnica, zemljoradnik, borac, poginuo 23. XI 1943. kod Grgurevaca.
MARKOVIC ŽIKA, Batajnica, komandir divizijskih kurira, poginuo 9. VIII 1944. kod s. Bare.
MARKOVIC JOVAN, 26 g., Rajevo Selo (Vinkovci), zemljoradnik, borac, poginuo 25. XI 1943. u Grgurevcima.
MARKOVIC LJUBA, 30 g., Pećinci, zemljoradnik, borac.
MARKOVIC MILAN, 22 g., St. Pazova, radnik, borac, poginuo avgusta 1943. kod Rastošnice.
MARKOVIC MILENKO, 20 g., Grabovci, zemljoradnik, zamenik komandira čete, poginuo 9. VI 1944. na Zajednicama.
MARKOVIC MILOVAN, 1914, Bečmen, zemljoradnik, borac.
MARKOVIC MILUTIN, 24 g., Sakule, zemljoradnik, borac, poginuo 18. III 1944. u Koraju.
MARKOVIC RADA, 29 g., Sviloš, zemljoradnik, borac, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
MARKOVIC SAVA, 24 g., St. Banovci, student, polit, komesar čete, poginuo 19. I 1944. u Tuzli.
MARKOVIC SAVA, 1923, Grabovci, zemljoradnik, borac.
MARKOVIC SLAVKO, 1925, Abramovići (Gradačac), radnik, borac.
MARSIC ĐORĐE, 21 g., Kupinovo, zemljoradnik, vodnik, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
MARKOVIC SLOBODAN, 1916, Belegiš, zemljoradnik, komandir čete.
MARKOVIC SLOBODAN, 1926, Loznica, učenik, sekretar SKOJ-a, poginuo 25. IV 1945. kod Sv. Trojstva.
MARKOVIC STEVAN, 31 g., Karlovčić, kolar, borac, poginuo 19. V 1944. na brdu Straži.
MARKOVIC STOJANKA, 1924, Šimanovci, domaćica, bolničarka.
MARKUS VILMOŠ, 1926, Bačka Topola, zemljoradnik, borac.
MARSIC ĐORĐE, 21 g., Kupinovo, zemljoradnik, vodnik, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.

MARTINO V CVETA, 1906, Vračev Gaj, radnik, borac.
 MARTINOVIC SLAVKO, 21 g., Jakovo, striker, borac.
 MARTINOVIC SLAVKO, 34 g., Adaševci, radnik, borac, poginuo
 7. XI 1943. kod Čadavice.
 MARTIC VIDOSAV, 22 g., Mandelos, zemljoradnik, borac.
 MARUNIC PAJA, 1920, Gaj (Kovin), mesar, borac, poginuo 10. VI
 1944. na Zajednicama.
 MARUNKIC LAZAR, 1914, čerević, zemljoradnik, komandir čete.
 MARUŠIC BERNARDIN, 21 g., Rogatica (Omiš), saradnik, borac.
 MARCIKIC PAJA, 20 g., Kovilj, mesar, borca, poginuo 10. VI
 1944. na Zajednicama.
 MASNAKOVIĆ MARIJA, 17 g., Celje, domaćica, bolničarka.
 MASTILOVIC BRANKO, 1920, Gacko, zemljoradnik, desetar.
 MASTILOVIC OBRAD, 1924, Izgori Goeka, zemljoradnik, borac.
 MATEJEVIC STANKO, 1925, Gostivar, radnik, kurir bataljona.
 MATEJIN MILINKO, 1926, Aradac, zemljoradnik, borac.
 MATEJIN SAVA, 1923, Kikinda, zemljoradnik, desetar, poginuo
 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
 MATIJAŠEVIĆ VUKAŠIN, 21 g., Lačarak, trg. pomoćnik, polit.
 komesar batalj. poginuo 11. XI 1943. na Pukišu.
 MATIJEVIC DAVID, 1924, Grabovci.
 MATIJAŠEVIĆ ŽIVAN, 1923, Lačarak, zanatlija, polit, komesar
 čete.
 MATIJEVIĆ DAMJAN, 1908, Martinci, zemljoradnik, vozar, po-
 ginuo 24. III 1945. na Deak pustari.
 MATIJEVIC DAVID, 1924, Grabovci.
 MATIJEVIC RADA, 1922, Grabovci, zanatlija, komandir čete.
 MATIJEVIC RADOŠLAV, Crna Gora, učenik, polit, komesar bata-
 ljona.
 MATIJEVIĆ STANIMIR, 19 g., Duf (Gostivar), električar, borac.
 MATIC BORISAV, 1926, Vukovar, učenik, borac, poginuo 25. I
 1945. kod s. Čadavice.
 MATIĆ PAJA, 1924, Bašaid, zemljoradnik, borac.
 MATIC PETAR, 1918, Irig, zemljoradnik, vodnik, poginuo 26. XI
 1943. u Grabovu.
 MATIC SAVA, 22 g., Vitojevci, zemljoradnik, borac.
 MATKOVIC DRAGICA, Split, medicinska sestra, referent, balalj.
 sanit.
 MATUŠ ONDREJ, 1926, Ilok, zemljoradnik, borac, nestao.
 MAHMUD JUSUF, 22 g., Bosanski Petrovac, borac, poginuo 15.
 VIII 1943. kod Bosanske Rače.
 MAHMUTOVIC MUSTAFA, 20 g., Dobro (Tuzla), zemljoradnik,
 borac.
 MAHO ĐURO, 1921, Stara Pazova, desetar.
 MACAKANJA LJUBICA, 1923, Dobrinja (Glina), domaćica, bolni-
 čarka, poginula 23. XII 1944. kod s. Moslavine.
 MACIN MIHAILO, 1911, Cerovljani (Bo.s. Gradiška), borac, pogi-
 nuo 12. VIII 1944. na Boriji.
 MAČKO JURAJ, 1923, Stara Pazova, zemljoradnik, desetar.
 MACKO ŠTEFAN, 1919, Lalić, čurčija, komandir čete.

MAČIĆ NEMANJA, 21 g., Tovarišavo, (kovač, borac, poginuo 2. I 1944 u Loparama.
 MAČKOVIC ŽIVAN, 1923, Višnjićevo, zemljoradnik, borac.
 MASEK FRANJA, 1924, Sušara, (Bela Crkva) zemljoradnik, borac, poginuo 10. III 1945. kod Baranjskog Petrovog Sela.
 MAŠIN MILAN, 1919, Aleksandrovo, zemljoradnik, borac, poginuo 23. IV 1945. kod Virovitice.
 MAŠIĆ MIRKO, 1920, Banatsko Aranđelovo, zemljoradnik, borac.
 MEGA MARTIN, 1923, Padina, zemljoradnik, borac, poginuo 26. I 1945. kod Čadavice.
 MEDENČIĆ RADA, 1925, Sakule, zemljoradnik, desetar, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.
 MEDIĆ LUKA, 1917, Donji Lapac, zemljoradnik, borac.
 MEDIC MITAR, 1908, Gornji Lapac, radnik, borac.
 MEĐEDOV STEVAN, 33 g., Martinci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. u Meljaku.
 MEZEI JOSIP, 1921, Vlajikovac, zemljoradnik, borac, umro od rana 1. V 1945. u Topolovcu.
 MELAK MIJO, 1908, Boljevac (Bugojno), zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skeč.
 MELKUS JOSIP, 25 g., Novi Sad, trgovački pomoćnik, desetar, poginuo 18. III 1943. na Koraju.
 MELČER PERA, 31 g., Progar, zemljoradnik, borac.
 MEMIĆ HAJDRIH, 26 g., Gračanica, zemljoradnik, zamenik komandira čete.
 MESAROVIC ILIJA, 1926, Krčedin, radnik, borac, poginuo 1943. na drumu Zvornik—Tuzla.
 MESAROVIC ILIJA, 1909, Popinci, borac, poginuo 29. IV 1944. na Rudištu.
 MESAROVIC ĐORĐE, 18 g., Popinci, učenik, borac.
 MEHANDŽIĆ PETAR, 1922, Beška, sekretar SKOJ-a.
 MIJALČIĆ DOKA, 1922, Ležimir, zemljoradnik, komandir čete.
 MIJANOV JOVAN, 1925, Novi Kneževac, zemljoradnik, borac, poginuo 20. III 1945. u Barabiji.
 MIJANČIĆ MILORAD, 1927, Kikinda, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadevice.
 MIJATOV DUŠAN, 1927, Molenei, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod s. Vranješevci.
 MIJATOV KRSTA, 1918, Divoš, kovač, borac.
 MIJATOV MARTIN, 1904, Batina Gora (Darugar), zemljoradnik, borac, poginuo 12. IV 1945. na Dravi.
 MIJATOVIĆ ZDRAVKO, 1919, Višnjićevo, zemljoradnik, borac.
 MIJATOVIĆ MILOVAN, 1923, Višnjićevo, zemljoradnik, borac.
 MIJATOVIĆ MILOŠ, Neštin, borac, poginuo 20. I 1944. u Tuzli.
 MIJATOVIĆ OZREN, 22 g., Grgurevci, zemljoradnik, borac.
 MIJIĆ ILIJA, 1918, Novi Karlovci, zemljoradnik, zam. komandanta bataljona.
 MIJOVIĆ ARSA, 1920, Golubovac (Podgorica), student, rukovodilac Polit, odeljenja Brigade.

MIJOK LAZAR, 1928, Gardinovci, učenik, bat. rukav. SKOJ-a.
 MIKALACKI SEVER, 1925, Bašaid, mesar.
 MIKALACKI DURA, 1914, Bašaid, zemljoradnik, borac.
 MIKINSKI PREDRAG, 1925, Bašaid, radnik, kurir.
 MIKOLACKI ALEKSA, 1924, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 7. I 1945. kod Čadavice.
 MIKOLACKI DESPOT, 1923, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 3. I 1945. kod Čadavice.
 MIKOLACKI ZIVA, 1919, Idoš, zidar, borac, poginuo 2. IV 1945. na Dravi.
 MIKOLACKI LJUBA, 1918, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 20. I 1945. kod s. Vranješevci.
 MIKOLACKI MILAN, 1918, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na r. Karašici.
 MIKOLJEV BRANISLAV, 1914, Bočar, N. Bečej, službenik, vezista.
 MILADINOV DURA, 1925, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.
 MILADINOVIC ANDRIJA, 1926, Pakrac, trgovački pomoćnik, borac, poginuo 12. IV 1945. kod s. Bistrinci.
 MILADINOVIC KATICA, 1918, Grgurevci, domaćica, bolničarka.
 MILAK HAJRUDIN, 23 g., Livno, zemljoradnik, polit, delegat voda.
 MILAKOVIC VLADIMIR, 1923, Banatski Dvor, zemljoradnik, borac, poginuo 27. IV 1944. na Stolicama.
 MILANKOVIC BRANKO, 23 g., Slavonski Brod, trgov. pomoćnik, borac.
 MILANKOVIĆ ĐORĐE, 1923, Bingula, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 8. V 1945. u Krčevcu.
 MILANKOVIĆ ĐURA, 1925, Prekaj (Glamoč), mesar, borac, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
 MILANKOVIĆ MIŠA, 1923, Budanovci, zamenik komandira čete.
 MILANOVIC ŽARKO, 1923, Belo—Breška (Rumunija), radnik, vodnik.
 MILASINOVIĆ ĐORĐE, 35 g., Neštin, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. kod Tuzle.
 MILENKOVIC BOŠKO, 24 g., Karlovčić, zemljoradnik, borac.
 MILENKOVIC VOJISLAV, 18 g., Beograd, radnik, borac, poginuo 16. X 1944. na Čukarici.
 MILENKOVIC OBRAD, 32 g., Lačarak, zemljoradnik, borac.
 MILENTIJEVIĆ NIKOLA, 1922, Krušedol, radnik, polit, komesar čete.
 MILETIĆ VIDA, 19 g., Šuljam, domaćica, borac.
 MILETIĆ ŽARKO, 30 g., Vitojevci, zemljoradnik, borac.
 MILETIĆ JOSIP, 1924, Gaj, zemljoradnik, borac, nestao 27. VII 1944. kod Belih Voda.
 MILETIĆ RAĐA, 17 g., Surčin, zemljoradnik, borac.
 MILEUSNIC ILIJA, 21 g., Ban. Karadordevo, zemljoradnik, desetar.
 MILEUSNIC MILAN, 21 g., Mali Radinci, zemljoradnik, borac.
 MILEUSNIC NIKOLA, 1926, Jakovo, zemljoradnik, borac.

MILIVOJEVIĆ ŽARKO, 1907, Progar, zemljoradnik, borac, poginuo 17. I 1944. kod Tuzle.

MILIVOJEVIĆ MICA, 1913, Grgurevci, zemljoradnik, zamen. komandira čete.

MILIN JAŠA, 1925, Ćurug, zemljoradnik, borac, poginuo 3. IV 1945. na Dravi.

MILIN DOBRICA, 1926, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 11. I 1945. kod Selja.

MILIN SLOBODAN, 1924, Bašaid, zemljoradnik, borac.

MILINKOVIĆ BOŽA, 26 g., Progar, zemljoradnik, borac, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.

MILINKOVIĆ VLADIMIR, 19 g., Ban. Dušanovac, zemljoradnik, sekretar SKOJ-a, poginuo 29. IV 1944. na Stolicama.

MILINKOVIĆ DRAGOMIR, 19 g., Budanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 7. XI 1944. kod Brčkog.

MILINKOVIĆ DRAGA, 1919, Lačarak, zemljoradnik, borac, poginuo 19. X 1944. kod Brčkog.

MILINKOVIĆ ŽIVKO, 1927, Grgurevci, zemljoradnik, borac, poginuo.

MILINKOVIĆ JOVAN, 1927, Pećinci, zemljoradnik, borac.

MILINKOVIĆ NIKOLA, 27 g., Šid, trgovac, borac.

MILINKOVIĆ PERA, 1924, Lačarak, zemljoradnik, borac.

MILINKOVIĆ TOSA, 18 g., Karlovčić, zemljoradnik, borac, poginuo 29. IV 1944. na Riudištu.

MILINKOVIĆ UROŠ, 21 g., Grgurevci, zemljoradnik, borac.

MILIĆ ALEKSA, 33 g., Stajićevo, zemljoradnik, borac, poginuo 16. X 1944. na Ćukarici.

MILIĆ DOKA, 1920, Subotica, zemljoradnik, borac, poginuo 28. IV 1945. u s. Mali Grdevac.

MILIĆ ZLATA, 1925, Grabovo, domaćica, bolničarka.

MILIĆ RADIVOJ, 17 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac, poginuo 7. XI 1943. kod s. Čadavice.

MILICEVIĆ DRAGA, 1919, Progar, zemljoradnik, borac.

MILICEVIĆ ŽARKO, 1919, Jakovo, zemljoradnik, borac.

MILICEVIĆ LJUBOMIR, 34 g., Progar, zemljoradnik, borac.

MILICEVIĆ MILAN, 25 g., Jakovo, zemljoradnik, borac, nestao 16. VII 1944.

MILOVANČEV MIRA, 1925, Sr. Mitrovica, učenica, četna bolničarka.

MILOVANOVIĆ MILE, 1925, Baranda, zemljoradnik, borac, poginuo 15. IV 1945. kod Našica.

MILOVANOVIĆ SLAVKO, 1923, Baranda, zemljoradnik, borac, poginuo 15. IV 1945. kod s. Markovca.

MILOVANOVIĆ DURA, 1922, Indija, zemljoradnik, borac, poginuo 6. I 1945. kod Čadavice.

MILOVANOVIĆ KOŠTA, 1922, Grabovci, zemljoradnik, vodnik.

MILOVANOVIĆ NIKOLA, 23 g., Šid. Banovci, zemljoradnik, borac, poginuo 11. X 1943. kod Rahića.

MILOVANOVIĆ PETAR, 1920, Irig, radnik, polit. komesar bataljona, poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.

MILOVANOVIĆ STOJAN, 1923, Kupinovo, zamenik polit, komesara čete.
MILOVIĆ ORNE, 1931, učenik, Kula, borac. o.č.
MILORADOVIĆ BRANKO, 1920, Šuljam, zanatlija, vodnik.
MILORADOVIĆ MILORAD, 1908, Šuljam, zemljoradnik, komandir čete, poginuo.
MILORAC PERA, 32 g., Lačarak, obučar, borac.
MILOSAVLJEVIĆ AČA, 1913, Krnješevci, bravar, borac, nestao 11. VIII 1944. na drumu Foča—Kalinovik.
MILOSAVLJEVIĆ BRANKO, 1925, Čurug, zidar, bolničar, poginuo 12. IV 1945. kod s. Bistrinci.
MILOSAVLJEVIĆ DRAGA, 1924, Boljevci, zemljoradnik, kurir.
MILOSAVLJEVIĆ LAZAR, 1925, Potporanj, borac, umro od rana 10. IV 1945. u Somboru.
MILOSAVLJEVIĆ MIRA, Srem, Mitrovica, domaćica, bolničarka.
MILOSEVIĆ BRANKO, 1924, šašinović (Ljubić), zemljoradnik, desetar, poginuo 15. X 1944. u Makišu.
MILOSEVIĆ VUKASIN, 24 g., Niš, radnik, borac.
MILOSEVIĆ DRAGOLJUB, 1909, Šabac, učitelj, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
MILOSEVIĆ DUŠKO, 20 g., Šuljam, zemljoradnik, borac.
MILOSEVIĆ MILIVOJ, 1923, Mandelos, službenik, borac.
MILOSEVIĆ NIKOLA, Bingula, podoficir BJV, načelnik Štaba Brigade.
MILUROVIĆ DUŠAN, 1924, Ugrinovci, zemljoradnik, borac, poginuo 25. XI 1943. u Grgurevcima.
MILUTINOVIC STANISLAV, 1920, Bavanište, zemljoradnik, borac, poginuo 23. IV 1945. u Brezovačkim Krčevinama.
MILUTINOVIC JELA, 18 g., Vel. Remeta, domaćica, bolničarka, poginula 18. X 1943. kods. Husino.
MILUTINOVIC NEMANJA, 1924, šašinci, zemljoradnik, borac.
MILITINOVIC PANTA, 1919, Kupinovo, komandir čete.
MILITINOVIC SIMA, 23 g., šašinci, zemljoradnik, zamen. polit. komesara čete, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
MILCIC MLADEN, 38 g., Susek, zemljoradnik, borac, poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.
MILJANOV DOKA, 1922, Srpska Crnja, zemljoradnik, desetar, poginuo 20. I 1945. kod s. Vranješevci.
MILJANSKI ILIJA, 1912, Mali Radinci, komandir čete.
MILJANSKI BRAŠKO, 1925, Subotica, trgovac, borac, poginuo 12. III 1945. na Žido pustari.
MILJKOVIC PETAR, 27 g., Voganj, radnik, komandir čete, poginuo 19. I 1944. u Tuzli.
MILJUS ZIVKO, 1907, Belegiš, borac.
MIKOVIC RADE, 1928, Petrinja, borac, o.č.
MIKOVIC SVETOZAR, Gardinovci, zemljoradnik, vodnik.
MIOLJSKI DUŠAN, 1926, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.
MIOLJSKI IVAN, 1920, Bašaid, zemljoradnik, kuvar.
MIOC ANTE, 1912, Livno, španski borac, polit, komesar bataljona.
MIRAŽIĆ ŽARKO, 1905, Bosut, zemljoradnik, vodnik.

MIRAŽIĆ ŽIVKO, 40 g., Grnabarski salasi, zidar, borac.
 MIRAŽIĆ ZORA, 1924, Bosut, domaćica, bolničarka.
 MIRAŽIĆ MILENKO, 1926, Bosut, zemljoradnik, borac, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
 MIRIĆ ZDRAVKO, 1925, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 MIRIĆ CVETKO, 1923, Šimanovci, ćurčija, polit, delegat voda, poginuo 29. IV 1944. na Rudištu.
 MIRKANOVIC SRETA, 1927, Kupinovo, zemljoradnik, borac.
 MIRKOV RADOVAN, 1914, Kikinda, berberin, vodnik, poginuo 3. XII 1944. u s. Sedju.
 MIRKOV ĐORĐE, 1925, Futog, berber, ml. vodnik.
 MIRKOVIĆ BERISLAV, 1925, Jakovo, berberin, borac.
 MIRKOVIĆ VASA, 21 g., Pečinci, zemljoradnik, kurir.
 MIRKOVIĆ VLADA, 20 g., Zemun, učenik, borac, poginuo 22. VII 1944. u Mitrovićima.
 MIRKOVIĆ JOVA, 1917, Grgurevci, zemljoradnik, intendant bataljona.
 MIRKOVIĆ NIKOLA, 1915, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
 MIRKOVIĆ STEVAN, 1913, Karlovčić, stolar, borac, poginuo 19. V 1944. na Straži.
 MIRKOVIĆ STEVAN, 18 g., Obrež, zemljoradnik, borac.
 MIRKONJEV BRANISLAV, 1914, Bočar, službenik, borac.
 MIRČEVIĆ MILAN, 27 g., Grgurevci, opančar, polit, komesar čete.
 MIRCOV SAVA, 1917, Kikinda, radnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod Stare Rače.
 MISIRAČA LAZAR, 22 g., Dobrljin (Bos. Novi), bravar, vodnik.
 MISIRACA MILOŠ, Bosanska Krajina, vodnik.
 MITIĆ DUŠKO, 21 g., Glinja, stolar, sekretar SKOJ-a.
 MITIĆ NEBOJŠA, 1926, Šimanovci, zemljoradnik, borac.
 MITROVIĆ BORIVOJ, 1920, Maradik, komandir čete.
 MITROVIĆ DRAGOLJUB, 1922, Novi Sad, radnik, borac, poginuo 7. III 1945. kod Đudev Dvora.
 MITROVIĆ MLADEN, 23 g., Irig, pisar, borac, poginuo 28. IX 1944. kod s. Duvaništa.
 MITROVIĆ RADE, Kragujevac, polit, komesar čete.
 MITROVIĆ RANKO, 1920, D. Tovarnik, zemljoradnik, vodnik.
 MICAŠ LAZAR, 20 g., Lok, zemljoradnik, borac.
 MICAŠEVIĆ JOVAN, 34 g., Jazak, radnik, borac.
 MICAŠEVIĆ MITAR, 1918, Jazak, obučar, zamen. komandira čete, poginuo 26. XI 1943. u Grabovu.
 MICAŠEVIĆ NEDELJKO, 1927, Jazak, učenik, kurir.
 MIHAJLIKA DOKA, poginuo maja 1943. u Birou.
 MIHAJLOVIĆ ALEKSANDRA, 1918, Mandelos, domaćica, referent bataljonskog saniteta.
 MIHAJLOVIĆ BLAGOJE, 22 g., Ilinci, zemljoradnik, borac, poginuo 24. VIII 1943. kod Vlasenice.
 MIHAJLOVIĆ ŽARKO, 37 g., Progar, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
 MIHAJLOVIĆ ŽIVAN, 19 g., Batajnica, zemljoradnik, borac, poginuo 26. X 1944. kod Rume.

MIHAJLOVIĆ ZIVKA, 21 g., Boljevci, zamen. referenta batalj. saniteta.
MIHAJLOVIĆ ŽIVOJIN, 1926, Kupinovo, pisar, borac.
MIHAJLOVIĆ ZAGORICA, 1928, Jakovo, domaćica, bolničarka, poginula 1943. u Trnavi.
MIHAJLOVIĆ JOVAN, 1921, Šimanovci, stolar, komandir čete.
MIHAJLOVIĆ JOVAN, 1923, Ugrinovci, kovač, borac, poginuo 7. X 1943. kod Brčkog.
MIHAJLOVIĆ KOSTA, 30 g., Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac poginuo 20. I 1944. u Tuzli.
MIHAJLOVIĆ LUKA, 25 g., Zemun, službenik, borac.
MIHAJLOVIĆ LJUBINKA, 1924, Zemun, domaćica, bolničarka.
MIHAJLOVIĆ PETAR, 1923, Krnješevci, zemljoradnik, borac, poginuo 14. IX 1944. u 8. Marjanovići.
MIHAJLOVIĆ MARKO, 1918, Susek, zemljoradnik, zamen. komandira čete, poginuo 5. V 1945. kod s. Bulinac.
MIHAJLOVIĆ MILENKO, 20 g., Jakovo, zemljoradnik, borac, poginuo 22. VII 1944. kod Šakovića.
MIHAJLOVIĆ NIKOLA, 19 g., Jakovo, zemljoradnik, borac.
MIHAJLOVIĆ NIKOLA, 32 g., Calma, zemljoradnik, vodnik.
MIHAJLOVIĆ RADOSLAV, 1925, Kruščica, učenik, borac.
MIHAJLOVIĆ SAVA, 18 g., Boljevci, zemljoradnik, kurir, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
MIHAJLOVIĆ SAVA, 1914, Ležimir, zemljoradnik, vodnik.
MIHAJLOVIĆ SLOBODAN, 1921, Belegiš, zemljoradnik, polit, delegat voda.
MIHAJLOVIĆ SRBISLAV, 19 g., Krnješevci, zemljoradnik, borac, poginuo 24. II 1944. u čeliću.
MIHAJLOVIĆ STEVAN, 24 g., Vrdnik, pekar, borac.
MIHALIĆ ĐURO, 1912, Lačarak, radnik, borac, poginuo.
MIHIC CVETKO, 21 g., Šimanovci, čurčija, desetar, poginuo 29. IV 1944. na Rudištu.
MIČUREVIĆ DUŠAN, 1924, Ugrinovci, zemljoradnik, borac, poginuo.
MIŠIĆ ŽARKO, 1914, Kajtašovo, zemljoradnik, vodnik, poginuo 24. IV 1945. kod Virovitice.
MIŠKOV VESELIN, 1917, Bašaid, zemljoradnik, borac.
MIŠKOV JOVAN, 1921, Bačka Palanka, sarač, zamen. komandira čete.
MIŠKOV RISTA, 1924, Bašaid, muzičar, bolničar.
MIŠKOV TODOR, 1912, B. Palanka, zemljoradnik, bojac, poginuo 27. IV 1945. u Baranji, Vinogradima.
MIŠKOVIĆ ŽIVAN, 1913, Neštin, zemljoradnik, borac.
MIŠKOVIĆ ILIJA, 1910, Neštin, zemljoradnik, borac, poginuo.
MIŠKOVIĆ LAZA, 1922, Novi Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo.
MIŠKOVIĆ LAZAR, 22 g., Bač, radnik, borac.
MIŠKOVIĆ MILAN, 1913, Beograd, električar, borac.
MIŠKOVIĆ MILAN, 1919, Novi Karlovci, zemljoradnik, komandir čete, poginuo.

MRKŠTĆ LUKA, 1897, Slankamen, službenik, zamen. polit, kome-
sara Brigade.
MUDROH ÖNDREJ, 1926, Ilok, zemljoradnik, borac.
MULĆAN DOKA, 1925, Boljevci, zemljoradnik, borac, poginuo
1943. u jst. Bosni.
MULĆAN ŽIVAN, 24 g., Bežanija, zemljoradnik, komandir čete.
MUNĆAN VESELIN, 1922, Mramorak, zemljoradnik, borac, po-
ginuo 6. III 1945. na Žido pustari.
MUSULIN MILAN, 1930, Stepanovićevo, borac.
MUSALINOVIC NADA, 1928, Surčin, domaćica, bolničarka, pogi-
nuća 5. I 1945. na Karašici.
MUSIC ĐORĐE, 19 g., Vukovar, učenik, borac.
MUTIC DRAGAN, 1926, Svodino (Bos. Novi), korpar, borac, po-
ginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
MUĆIC MOMCILO, 23 g., Košjerić, elektromehaničar, borac.
MUC RADIVOJ, 1914, Zrenjanin, zemljoradnik, borac, poginuo 6.
III 1945. na Deak pustari.
MUĆALO LAZAR, 1918, Novi Karlovci, pekar, borac, poginuo.
MUŠICKI ALEKSANDER, 1925, Grabovci, zemljoradnik, obaveš-
tajač
MUŠICKI ŽIVKO, 25 g., Progar, zemljoradnik, borac.
MUŠICKI STEVAN, 1925, Đurđevo, zemljoradnik, borac.

NAGLIĆ ANDRIJA, 1924, Surčin, zemljoradnik, komandant bata-
ljona.
NADRLJANSKI LJUBIŠA, 1921, Sanad, mesar, borac.
NAĐ BELA, 1926, Čikor—Satinar (Mađarska), borac, poginuo 19.
III 1945. na Piškura pustari.
NAĐ IŠTVAN, 1926, Kreštelevac (Daruvár), zemljoradnik, borac,
poginuo 12. IV 1945. kod Valpova.
NAĐ JANÖŠ, 1925, Orom (Kanjiža), zemljoradnik, vodnik.
NAĐALIN JOĆA, 1925, Melanti, zemljoradnik, borac, poginuo 3. I
1945. kod Čadavice.
NAJIC IVAN, 1925, Pećinci, kovač, vodnik, poginuo 7. XI 1943 u
Potočarima.
NAJIC MILENKO, 22 g., Pećinci, zemljoradnik, komandir čete.
NAJIC SAVA, 1922, Pećinci, komandir čete, poginuo.
NAJIC SLOBODAN, 1927, Pećinci, radnik, pomoćnik polit, kome-
sara čete, poginuo U. X 1944. u Maloj Moštanici.
NALĆIC NIKÖLÁ, 36 g., Naćinci, zemljoradnik, vodnik.
NARANCIK ANTON, 1922, Mol, zemljoradnik, borac, poginuo
22. IV 1945. u Brezovaćkim Krčevinama.
NASARIK MARTIN, 1926, Boljevci, zidar, borac.
NASTIC VERA, 1925, Obrež, bolničarka.
NASTIC SAVA, 1924, Ležimir, zemljoradnik, komandir čete.
NEBRIGIC BOSKO, 1927, Sibač, zemljoradnik, borac, umro od
rana 23. III 1945. u Somborn.

MIŠKOVIĆ MILAN, 20 g., Sušak, zemljoradnik, borac, poginuo 16. IV 1944. u s. Miljanovci.
MIŠKOVIĆ MILENKO, 19 g., Mala Vašica, zemljoradnik, borac.
MIŠKOVIC SAVA, Grgurevci, zemljoradnik, komandant bataljona.
MIŠLJENOVIC MILAN, 28 g., Itoci, zemljoradnik, desetar, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
MIŠČEVIĆ MILENKO, Divoš, zemljoradnik, zamenik komandira čete.
MIŠČEVIĆ STEVAN, 29 g., Irig, zemljoradnik, borac.
MLADENOVIC ŽIVKO, 22 g., Jakovo, zemljoradnik, borac, poginuo 19. V 1944. u Jasenici.
MLADENOVIC MILAN, 24 g., Jazak, zemljoradnik, borac.
MOJIC STEVAN, 1915, Kuzmin, zemljoradnik, borac, poginuo.
MOJOVENI TOBJOS, 1917, Bačko Novo Salo, zemljoradnik, borac.
MOJSILOVIĆ ŽIVAN, 34 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac.
MOKOŠ ZUZANA, 1925, Višnjicevo, domaćica, bolničarka.
MOLEC PETAR, 1899, Črnomelj, rudar, politički komesar čete.
MOLIN LJUBA, 1925, Perlez, zemljoradnik, borac, poginuo 1. XI 1944. kod Sremske Mitrovice.
MOLNAR FERENC, 1920, Skorenovac, zemljoradnik, borac, poginuo 5. V 1945. kod Srpske Kapele.
MOMIR IVAN, 44 g., Sremska Mitrovica, limar, desetar.
MOMIR TOSA, 18 g., Jakovo, zemljoradnik, borac.
MOMIROV JOVAN, 1925, Bavanište, zemljoradnik, borac, umro od rane 20. III 1945. u Belom Manastiru.
MOMIROV LAZA, 1910, Krstur, zemljoradnik, borac, poginuo 19. III 1945. na Piškura pustari.
MOMIROVIĆ BRANKO, 1910, Šimanovci, tehničar, borac.
MOMCILOVIC BRANKO, 17 g., Stara Pazova, zemljoradnik, borac.
MOMCILOVIĆ LJUBOMIR, 1920, Ruma, student, zam. polit. komesara Brigade.
MOMCILOVIC PETAR, 1924, Ruma, učenik, politički komesar čete.
MOMCILOVIĆ SAVETA, 28 g., Gospić, domaćica, borac.
MONETAR VLADIMIR, 18 g., Sv. Jelena (Crkvenica), borac.
MORELJ RADA, 1928, šašinci, mehaničar, borac.
MOROZO MITAR, 1924, Surčin, zemljoradnik, borac.
MOSKOVLJENKO GLIGOR, iz SSSR-a, poginuo 28. IX 1944. kod Pečko vice.
MOCIKA MILAN, 1922, Jakovo, krznar, borac.
MOHNATSKI MIRKO, 1923, Šid, radnik, borac, poginuo.
MOĆAN MIHAJLO, 1911, Cerevljani (Bos. Gradiška), zemljoradnik, desetar, poginuo 12. VIII 1944. na Boriji.
MOŠIĆ STEVAN, 21 g., Ležimir, radnik, borac.
MRDALI MILENKO, 18 g., Surduk, zemljoradnik, desetar.
MRĐAN STEVAN, 1923, Sr. Karlovci, zemljoradnik, polit. komesar čete.
MRKIĆ NIKOLA, 1926, Veternik (Novi Sad), učenik, borac.

NEBRIGIĆ ŽIVAN, 1910, Sibač, radnik, delegat voda.
NEBRIGIĆ JELIČA, 23 g., Sibač, domaćica, bolničarka.
NEBRIGIĆ MILOŠ, 1920, Sibač, zemljoradnik, zamenik polit, komesara čete.
NEBRIGIĆ STOJAN, 21 g., Sibač, zemljoradnik, borac, poginuo 5. IX 1944. na Rujniku.
NEGOVANOVIĆ SAVA, 22 g., Sibač, zemljoradnik, borac.
NEGRUŠ CVEJA, 16 g., Vel. Radinci, zemljoradnik, komandir čete.
NEGUŠEVIĆ SOFIJA, 19 g., Pećinci, domaćica, bolničarka.
NEGELJKOV LAZAR, 1912, Mokrin, pekar, desetar, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
NEDELJKOV NIKOLA, 1911, Krstur, zemljoradnik, borac.
NEDELJKOVIĆ IVAN, 28 g., Deč, zemljoradnik, vodnik.
NEDELJKOVIĆ MIRKO, 1922, Sr. Mitrovica, službenik, komandir čete.
NEDELJKOVIĆ SVETISLAV, 1927, Vojlka, učenik, borac, poginuo.
NEDELJKOVIĆ SLAVKO, 1920, Platičevo, zemljoradnik, borac, poginuo 24. IV 1945. kod Virovitice.
NEDIN ARSEN, 1925, Kikinda, učenik, borac, poginuo 17. I 1945. kod Čadavice.
NEDIN MILAN, 1921, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 12. IV 1945. na Dravi.
NEDIĆ ŽIVKO, 1924, Jazak, radnik, polit, komesar čete.
NEDIĆ JOVAN, 1925, Jazak, frizer, polit, komesar čete.
NEDIĆ TRIVUN, 1918, Jazak, trgov. pomoćnik, polit, komesar bataljona.
NEZNANOVIĆ DUŠAN, 39 g., Platičevo, zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Škela.
NENIN PETAR, 1914, Stajičevo, zemljoradnik, borac, poginuo 25. IV 1945. kod Virovitice.
NENIĆ ZDRAVKO, 1920, Subotište, zemljoradnik, polit, komesar bataljona.
NEMET LASLO, 1919, Feketić, mašinbravar, borac, poginuo 12. IV 1945. kod s. Bistrinci.
NENADOVIĆ DRAGOLJUB, Bosut, svirač, borac, poginuo 7. XI 1943. kod Brčkog.
NEŠKOVIĆ VOJISLAV, 1925, Bežanija, radnik, borac, poginuo juna 1944. kod šekovića.
NEŠKOVIĆ MARKO, 1920, Deč, zemljoradnik, polit, komesar čete, poginuo 24. X 1944. kod Dobrinaca.
NEŠKOVIĆ RADOVAN, 1922, Deč, trg. pomoćnik, zamenik polit, komesara čete, poginuo 27. V 1944. u Softićima.
NEŠKOVIĆ RADOVAN, 1910, Sibač, krznar, polit, delegat voda.
NEŠIĆ BOŠKO, 1925, Aradac, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.
NEŠIĆ NIKOLA, 29 g., Krčedin, radnik, zamenik komandanta bataljona, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
NEŠIĆ SAVA, 1924, Ugrinovci, zemljoradnik, borac, poginuo.
NEŠIĆ STOJAN, 1925, Martinci, zemljoradnik, polit, komesar čete.

NIKETIĆ JOVAN, 1925, Bešenovo, zemljoradnik, borac, poginuo 11. IV 1945. na Dravi.
 NIKETIĆ SVETOZAR, 19 g., Knušedolski Prnjavor, radnik, borac, poginuo 16. III 1944. kod Puškovca.
 NIKETIĆ SRETA, 1914, Ugrinovci, zemljoradnik, vodnik.
 NIKINAC KATA, 19 g., Gibarac, domaćica, bolničarka.
 NIKIĆ VELJKO, 1919, Grgeter, zemljoradnik, borac.
 NIKOLAJEV TIMOFEJ, 39 g., Rostovska oblast (SSSR), borac.
 NIKOLIĆ ALEKSA, 1922, Golubinci, borac.
 NIKOLIĆ ANDRIJA, 1913, Grabovo, zemljoradnik, borac.
 NIKOLIĆ BOGDAN, 1926, Ugrinovci, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I. 1944. kod Tuzle.
 NIKOLIĆ BORA, 1918, Obrež, zemljoradnik, polit, komesar bataljona.
 NIKOLIĆ BOŠKO, 1919, Susek, zanatlija, borac.
 NIKOLIĆ BOŠKO, 1921, Krmješevci, zemljoradnik, bojac, poginuo 6. VIII 1944. kod Kruševice.
 NIKOLIĆ BRANISLAV, 1928, Jarak, zemljoradnik, borac, nestao 8. VIII 1944. u pokretu.
 NIKOLIĆ VLADA, 20 g., Batanić (Bijaljna), zemljoradnik, borac.
 NIKOLIĆ DANA, 17 g., Vel. Radinci, domaćica, bolničarka.
 NIKOLIĆ DIMITRIJE, 31 g., Beočin, radnik, vodnik, poginuo 18. III 1944. kod Koraja.
 NIKOLIĆ DRAGOMIR, 1927, Dobanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u Trnavi.
 NIKOLIĆ DUŠAN, Ledinci, zemljoradnik, komandir čete.
 NIKOLIĆ DOKA, 1910, Dobanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 28. VII 1944. na Rudoj Glavi.
 NIKOLIĆ DOKA, 1915, Sviloš, zemljoradnik, polit, komesar čete.
 NIKOLIĆ ĐORĐE, 20 g., Ledinci, zemljoradnik, borac, poginuo 22. VII 1944. u Šekovićima.
 NIKOLIĆ ĐORĐE, 1924, Laćarak, učenik, zamen. polit, komesara bataljona.
 NIKOLIĆ ĐORĐE, 22 g., Klenak, zemljoradnik, borac.
 NIKOLIĆ ŽARKO, 23 g., Bežanija, zemljoradnik, borac, poginuo 24. XI 1943. kod Grgurevaca.
 NIKOLIĆ ŽARKO, 1917, Dobanovci, zemljoradnik, borac.
 NIKOLIĆ ŽARKO, 1913, Batajnica, opančar, desetar, nestao 11. VIII 1944. u pokretu.
 NIKOLIĆ ŽIVAN, Krušedol, zemljoradnik, borac, poginuo 15. VIII 1943. kod Bos. Rače.
 NIKOLIĆ ŽIKA, 40 g., Ugrinovci, obučar, borac.
 NIKOLIĆ ZAGORKA, 1927, Grabovo, domaćica, bolničarka, poginula 30. III 1944. na Žutavki.
 NIKOLIĆ ZAHARIJE, 1919, Vršac, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod Stare Rače.
 NIKOLIĆ ILIJA, 29 g., Ugrinovci, zemljoradnik, desetar, poginuo 7. XI 1943. kod Čadavice.
 NIKOLIĆ JELISAVKA, 1920, Divoš, domaćica, referent batalj. saniteta.

NIKOLIĆ JOVAN, 31 g., Banoštar, radnik, komandir čete
 NIKOLIĆ JOCA, 1917, Ledinci, zemljoradnik, vodnik.
 NIKOLIĆ LAZA, 1901, Pećinci, nadničar, borac.
 NIKOLIĆ LAZAR, 36 g., Pećinci, zemljoradnik, borac, poginuo
 24. II 1944. u čeliću.
 NIKOLIĆ LEONTIJE, 1911, Divoš, zemljoradnik, intendat bata-
 ljona.
 NIKOLIĆ LJUBA, 38 g., Vašice, zemljoradnik, borac.
 NIKOLIĆ LJUBA, 1926, Tomaševac, zemljoradnik, borac, umro
 od rana 2. V 1945. u Osijeku.
 NIKOLIĆ MARKO, 1920, Šuljam, zemljoradnik, polit, komesar
 čete.
 NIKOLIĆ MILENKO, 1927, Srbobran, đak, borac.
 NIKOLIĆ MILICA, 1923, Sr. Mihaljevci, domaćica, bolničarka.
 NIKOLIĆ MILORAD, 22 g., Beograd, krojač, polit, delegat voda,
 poginuo 20. XII 1943. u Bos. Samcu.
 NIKOLIĆ MILOŠ, 1918, Ledinci, zemljoradnik, komandir čete, po-
 ginuo 6. VI 1943. kod Zvornika.
 NIKOLIĆ MIODRAG, 1926, Surčin, zemljoradnik, borac, poginuo
 avgusta 1944. na Zelengori.
 NIKOLIĆ MIRKO, 17 g., Krnješevci, zemljoradnik, borac, poginuo
 10. VI 1944. na Zajednicama.
 NIKOLIĆ MITA, 1927, Kruščica, radnik, vodnik.
 NIKOLIĆ NADA, 1925, Ugrinovci, domaćica, borac, poginula.
 NIKOLIĆ NENAD, 1926, Bavanište, trgovac, borac, poginuo 19.
 III 1945. na Piškura pustari.
 NIKOLIĆ NESA, 35 g., Šuljam, zemljoradnik, borac, poginuo maja
 1943. kod Modrana.
 NIKOLIĆ NIKOLA, 1914, Subotište, zemljoradnik, borac.
 NIKOLIĆ PERA, 1926, Kruščica, zemljoradnik, borac, poginuo
 10. II 1945. kod Podravske Slatine.
 NIKOLIĆ PETAR, 1925, šašinci, zemljoradnik, ekonom čete.
 NIKOLIĆ RADIVOJ, 32 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
 NIKOLIĆ RADISLAV, 16 g., Sr. Mihaljevci, mesar, borac, poginuo
 7. XI 1943. kod Čadavice.
 NIKOLIĆ RADOMIR, 1924, Bečmen, zemljoradnik, borac.
 NIKOLIĆ SAVA, 1919, Platičevo, učitelj, vodnik, poginuo 14. I
 1945. u Čadavičkom Lugu.
 NIKOLIĆ SVETOZAR, 23 g., Sviloš, zemljoradnik, borac, poginuo
 maja 1943. na Nedjeljištu.
 NIKOLIĆ SIMA, 1921, Ferdin (Alibunar), zemljoradnik, borac, po-
 ginuo 10. I 1945. u Selju.
 NIKOLIĆ SLAVKO, 1919, Šašinci, zemljoradnik, borac.
 NIKOLIĆ STEVA, 23 g., Susek, zemljoradnik, desetar.
 NIKOLIĆ STEVA, 21 g., Jakovo, činovnik, zamenik, polit, kome-
 sara čete, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
 NIKOLIĆ TOSA, 35 g., Vrdnik, radnik, borac.
 NIKOLIĆ UROŠ, 1922, Jablanka, radnik, borac, poginuo 6. III
 1945. na Žido pustari.

NIKOLIĆ CVETA, 1910, Divoš, domaćica, borac.
 NIKOLIC CEDOMIR, 1921, Lačarak, zemljoradnik, borac, poginuo 16. I 1945. kod Čadavice.
 NINKOV MARA, 21 g., Sviloš, zemljoradnik, bolničarka.
 NINKOV SVETOZAR^r, 1919, Sušak, zemljoradnik, borac, poginuo 14. IX 1943. kod Caparda.
 NINKOVIĆ DUŠAN, 21 g., Popinci, zemljoradnik, borac.
 NINKOVIĆ ĐORĐE, 20 g., Sušak, zemljoradnik, bojac, poginuo 16. III 1944. kod Koraja.
 NINKOVIĆ ĐORĐE, 1911, Stejanovci, službenik, komandir čete, poginuo.
 NINKOVIĆ ĐORĐE, 16 g., Šid, učenik, borac, poginuo 17. I 1944. kod Tuzle.
 NINKOVIĆ PETAR, poginuo maja 1943. u Birču.
 NINKOVIĆ RADA, 24 g., Popinci, radnik, borac.
 NINCIC SVETOZAR, 1923, Novi Kneževac, zemljoradnik, borac, poginuo 20. III 1943. u Baranji.
 NIKŠIĆ PETAR, 1922, Jakovo, zemljoradnik, borac.
 NOVAKOV MILENKO, 1925, Bofljevc, borac.
 NOVAKOVIĆ BORIVOJ, 1924, Ilinci, zemljoradnik, vodnik.
 NOVAKOVIĆ DUŠAN, 19 g., Dobrinici, zemljoradnik, borac.
 NOVAKOVIĆ DRAGA, Zemun, zidar, borac, poginuo 10. VIII 1943. kod Bijeljine.
 NOVAKOVIĆ VELJKO, 1924, Ilinci, zemljoradnik, vodnik.
 NOVAKOVIĆ JOVAN, 1925, Vel. Radinci, obučar, borac.
 NOVAKOVIĆ KARLO, 1919, Jaša Tomić, zemljoradnik, borac, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
 NOVAKOVIĆ KRSTA, 1920, Jakovo, traktorista, borac.
 NOVAKOVIĆ MARA, 21 g., Bijeljina, knojačica, bolničarka.
 NOVAKOVIĆ MILENA, 1925, Deč, zemljoradnik, polit, komesar

 NOVAKOVIĆ MILIVOJ, 1919, Neštin, zemljoradnik, borac.
 NOVAKOVIĆ NIKOLA, 21 g., Obrež, zemljoradnik, borac.
 NOVAKOVIĆ SAVA, 1924, Ležimir, učenik, komandir čete.
 NOVAKOVIĆ SLAVKO, 19 g., Ban. Višnjicevo, stolar, borac.
 NOVAKOVIĆ STOJAN, 20 g., Crkvine (Brčko), zemljoradnik, desetar.
 NOVIĆ BORA, 20 g., Sr. Mihaljevci, berberin, borac.
 NOVIĆ DUŠAN, 25 g., Krčedin, zemljoradnik, borac.
 NOVIĆ ZORICA, 17 g., Sr. Mihaljevci, domaćica, bolničarka.
 NOVIĆ RADA, 18 g., Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac, nestao 29. VII 1944. kod Rude Glave.
 NOVIĆ STEVAN, 1921, Sr. Mihaljevci, berberin, borac, poginuo.
 NOVKOVIĆ ĐORĐE, 1926, Vrdnik, učenik, komandir čete.
 NOLIN LJUBA, poginuo 1. XI 1944. kod Sr. Mitrovioe.
 NOSONJA DUŠAN, 1911, radnik, borac.
 NOSONJA DUŠAN, 1911, Kumane, zemljoradnik, desetar, poginuo 8. III 1945. na Žido pustari.
 NOFTA PETER, 24 g., Šid, zidar, politički komesar čete.

NJARADI JOVAN, 1922, Ruski Krstur, radnik, politički delegat
voda.
NJEGIĆ MILENA, 1921, Sr. Mitrovica, radnica, bo'n.čarka.

OBALKIĆ NOVAK, Kravice (Srebrenica), zemljoradnik, vodnik,
poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
OVEČKO ALEKSEJ, 1924, SSSR, borac, -poginuo 8. V 1944. kod
Vlasenice.
OBRADOV PERA, 1925, Bašaid, zemljoradnik, borac.
OBRADOV DRAGOLJUB, 1920, Bašaid, korpar, borac, poginuo
3. III 1945. u Baranji.
OBRADOVIĆ VLADA, 1921, Grgurevci službenik, zamen. koman-
di^{n.c.} ^
OBRADOVIĆ VOJIN, 32 g., Bosut, zemljoradnik, borac.
OBRADOVIĆ DRAGOLJUB, 1924, Lovaš, zemljoradnik, borac,
umro od rane 28. II 1945. u Belom Manastiru.
OBRADOVIĆ ĐORĐE, 23 g., Krčedin, trgovački pomoćnik, dese-
OBRADOVIĆ JOVANKA, 1923, Grgurevoi, domaćica, bolničarka
OBRADOVIĆ MILOŠ, 19 g., Susek, zemljoradnik, borac.
OBRADOVIĆ NIKOLA, 27 g., Susek, pekar, borac, nestao na ^Divi
16. VIII 1944.
OBRADOVIĆ RADA, 1921, Grugurevci, zemljoradnik, zamen. ko-
mandira, čete.
OBRADOVIĆ RADOŠ, 21 g., učitelj, borac.
OBRADOVIĆ SRETA, Golubinci, zemljoradnik, borac.
OBRADOVIĆ STANKO, 1923, Deč, zemljoradnik, zamenik koman-
OBŠUST MARTIN, 1919, Aradac, zemljoradnik, borac, poginuo
12. IV 1945. na Dravi.
OBŠUST PAVEL, 1926, Aradac, zemljoradnik, borac, poginuo 25.
I 1945. kod Čadavice.
OGNJANAC BRANKO, 1918, Kupinovo, službenik, borac.
OGNJANOVIĆ NIKOLA, 22 g., Kraješevoi, kovač, borac, poginuo
5. IX 1944. na Brezovoj Glavici.
OGNJANOVIĆ SLAVKO, 19 g., Adaševci, zemljoradnik, borac, po-
gino 10. IX 1943. kod Vlasenice.
OGNJANOVIĆ UROŠ, 1925, Glina, radnik, borac.
OGRIZOVIĆ MILUTIN, 1920, Beška, zemljoradnik, polit, delegat
voda, poginuo novembra 1943. na Majeveci.
ODOBAŠIĆ ĆEDA, 1921, Kupinovo, radnik, komandir čete.
OZVAT MARIJA, 1928, Novi Sad, domaćica, bolničarka.
OLAJOŠ PAL, 1925, Vlajkovac, zemljoradnik, borac, poginuo 25.
IV 1945. kod Sv. Križa.
OLAJDŽIĆ ISIDOR, 1924, Bačko Petrovo Selo, zemljoradnik, bo-
rac, poginuo 5. IV 1945. kod s. Markovci.

OLAROVIĆ MITA, 1926, Jasenovo, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.
 OLAH JOZEF, 1920, Debeljača, mesar, borac, poginuo 5. V 1945. kod Virovitice.
 OLUSKI GERASIM, 1920, Sanad, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. ko Čadavice.
 OMALJEV MILOŠ, 1926, Srpski Itebej, zemljoradnik, borac, umro od rana 16. V 1945. u Osijeku.
 OLJACA RELJA, 1925, Bosanski Novi, radnik, polit, delegat voda, nestao 13. VIII 1944. u pokretu.
 ONHARUZ ADAM, 1918, Grgurevci, mlinar, borac.
 ONJIPČENKO IVAN, Novorosijsk (SSSR), mitraljezac, poginuo 23. V 1944. u Katanićima.
 OPAVSKI ONDREJ, 1923, St. Pazova, borac.
 OPALIC NIKOLA, 20 g., Tomislavac (B. Topola), zemljoradnik, borac
 OPARICA BRANKO, 20 g., Sokolac (Mrkonjić Grad), zemljoradnik, borac, poginuo 12. VI 1943. na drumu Zvornik—Tuzla.
 OPARUŠIĆ RELJA, 26 g., Boljevci, zemljoradnik, vodnik.
 OPAS LAJOŠ, 1927, Tornjoš, zemljoradnik, borac.
 OPACIĆ MIRKO, 24 g., Batajnica, zemljoradnik, borac.
 OPACIĆ UROŠ, 1926, Beška, komandir čete.
 OPARIN LJUBOMIR, 1922, Klarija (S. Crnja), zemljoradnik, borac.
 ORGIN PERA, 1924, Novi Kneževac, zemljoradnik, borac.
 ORELJ LAZAR, 1923, Surduk, zemljoradnik, vodnik, poginuo 20. X 1944. u Beogradu.
 ORLOVIĆ ŽIKA, 29 g., šašinci, zemljoradnik, borac.
 OROZOVIC BORIVŌJ, 1922, Bavanište, čobanin, borac, umro od rana 20. IV 1945. u Belom Manastiru.
 OSTOJIN ŽIVA, 1924, Orlovat, mesar, borac.
 OSTOJIN JOCA, 1926, Orlovat, pekar, borac.
 OSTOJIĆ VOJA, 20 g., Crepaja, zemljoradnik, borac.
 OSTOJIĆ DUŠAN, 31 g., Irig, kovač, borac.
 OSTOJIĆ DUŠAN, 1923, Nova Gradiška, komandir čete.
 OSTOJIĆ DOKA, 22 g., Ležimir, zemljoradnik, komandant bataljona.
 OSTOJIĆ KOŠTA, 33 g., zemljoradnik, borac, poginuo 23. VII 1944. u odbrani Šekovića.
 OSTOJIĆ MILISAV, 1923, Gradovič, (Arilje), politički delegat voda.
 OSTOJIĆ RADOVAN, 1910, Putinci, zemljoradnik, intendant.
 OSTOJIĆ SAVETA, Bosut, domaćica, bolničarka.
 OSTOJIĆ SPASA, 20 g., Putinci, zemljoradnik, borac.
 OSTOJIĆ STANISLAV, Margita (Alibunar), zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.
 OSTOJIĆ STEVAN, 1916, Grgurevci, zemljoradnik, intendant.
 OSTOJIĆ TODOR, 1914, Prhovo, zemljoradnik, intendant.
 OSTOJIĆ KOŠTA, 1914, Prhovo, zemljoradnik, borac, poginuo 10. VII 1944. u Džeburu kod Kladnja.

PAVIC ĐORĐE, 1930, Lačarak, učenik, vodnik.
PAVIC JOVA, 17 g., Adaševci, zemljoradnik, borac.
PAVIC MITAR, 30 g., Budimići (Sanski Most), rudar, borac.
PAVKOV STANKO, 1924, Pavliš, zemljoradnik, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Pčelić.
PAVKOVIĆ GOJKO, 1920, Šid, -trgovac, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
PAVKOVIĆ MILAN, 1923, Vojvoda Stepa, stolar, borac, poginuo 17. I 1945. kod s. Vranješevci.
PAVLICA PETAR, 32 g., Ploče (Gračac), radnik, desetar, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
PAVLOV ŽARKO, 1920, Progar, zemljoradnik, borac, nestao 1944. kod Foče.
PAVLOV MILAN, 1922, Bavanište, zemljoradnik, borac, poginuo 15. III 1945. na Žido pustari.
PAVLOV STEVAN, 1918, Vilovo, zemljoradnik, ekonom čete.
PAVLOVIĆ VASA, 1922, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
PAVLOVIĆ ŽIVAN, 1910, Sit. Banovci, zemljoradnik, borac.
PAVLOVIĆ ŽIVKO, 23 g., Jakovo, zemljoradnik, borac.
PAVLOVIĆ ŽIVOTA, 1920, Prhovo, zemljoradnik, vodnik.
PAVLOVIĆ JOVAN, 32 g., Voganj, zemljoradnik, borac.
PAVLOVIĆ MILAN, 1923, Beograd, učenik, borac.
PAVLOVIĆ MILE, 20 g., Surčin, zemljoradnik, borac.
PATIĆ NOVA, 1911, Bavanište, trgovac, borac, poginuo 19. III 1945. na Piškura pustari.
PAJIĆ ZIVA, 37 g., Rivica, zemljoradnik, borac.
PAJIĆ JOVO, 32 g., Dubnica, zemljoradnik, borac.
PAJIĆ LJUBOMIR, 20 g., Šid, zemljoradnik, borac.
PAJIĆ NIKOLA, 1924, Karlovčić, zemljoradnik, komandir čete.
PAJIĆ SAVA, 33 g., Neštin, zemljoradnik, borac.
PAJIĆ SVETISLAV, 1919, Neštin, zemljoradnik, borac, poginuo.
PAJICIN VESELIN, 1926, Ada, trgovački pomoćnik, borac, poginuo, 25. I 1945. kod Čadavice.
PALANAČKI DOKA, 1915, Grgurevci, službenik, borac.
PALEŠ JURAJ, 1926, Lug, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u Bosni.
PALFI PETAR, 1925, Novi Bečej, zemljoradnik, borac, poginuo 24. IV 1945. kod Sv. Križa.
PANDUROVIĆ DRAGIŠA, 1926, Vel. Kikinda, kovač, borac.
PANAJOVIĆ ALEKSA, 20 g., Batajnica, zemljoradnik, borac.
PANAOTOVIĆ ĐORĐE, 1918, Banoštar, zemljoradnik, borac.
PANDUR MILAN, 1920, Belegiš, zemljoradnik, borac, poginuo.
PANDUROVIĆ SVETISLAV, 1920, Banoštar, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. kod Tuzle.
PANDUROVIĆ STEVA, 1924, Belegiš, zemljoradnik, borac, poginuo 10. VII 1944. na Zajednicama.
PANIC BOŠKO, 1914, Bačinci, berberin, borac.
PANIC BRANKO, 18 g., Jazak, zemljoradnik, borac, poginuo 24. VI 1943. kod Vlasenice.
PANIC JAN, poginuo 25. X 1944. kod Donjih Petrovaca.

PANIĆ MILOVAN, 1910, Boljevci, zemljoradnik, borac.
 PANIĆ SVETOZAR, 1917, Mala Remeta, berberin, intendant.
 PANIĆ TIHOMIR, 1925, Bašaid, opančarski pomoćnik, borac.
 PANKOVLJEVIĆ LAZAR, 1920, Kobilj, zemljoradnik, borac, poginuo 16. IV. 1945. kod Našica.
 PANTELINAC ŽIVKO, 1918, Banoštar, zemljoradnik, vodnik.
 PANTELIC BOGDAN, 1926, Ledinci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. XII 1943. u Bosanskom Šamcu.
 PANTELIC DRAGOLJUB, 1925, Šabac, učenik, borac.
 PANTELIC PERA, 1921, Ledinci, zemljoradnik, borac, poginuo 24. II 1944. u ćeliću.
 PANTELIC TODOR, 1928, Irig, zemljoradnik, borac.
 PANTIC SAVA, 1919, Pećani "(Umka), zemljoradnik, vodnik, poginuo 8. II 1945. u s. Gornje Kusonje.
 PAP BELA, 1922, Pavlovac (Subotica), zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod s. Bulinac.
 PAPRIĆ IKONIJA, 1928, Kuzmin, bolničarka, poginula 1945. na Beremendu.
 PAPUGA, JURAJ, 1925, Boljevci, učenik, vodnik.
 PAPALIC NIKOLA, 23 sr., Banoštar, mesar, desetar.
 PARANASTIĆ MIRKO, 18 g., Prhovo, radnik, borac.
 PARMAKOVIĆ TRIVA, 1908, Ležimir, radnik, komandir čete.
 PATIJEK JAN, Bingula, radnik, vodnik.
 PATE JOSTP, 1908, Babina Gora (Darugar), radnik, borac, poginuo 12. IV 1945. kod s. Bistrinci.
 PAUNOVIĆ DANICA, 1928, Grgurevci, domaćica, bolničarka, poginula 28. VII 1944. na Vranići.
 PAUNOVIĆ MILENKO, 22 g., Banoštar, zemljoradnik, borac, poginuo 9. VI 1944. na Zajednicama.
 PAČANIN TODOR, 18 g., Stara Pazova, krojač, borac.
 PAŠTIC NIKOLA, 18 g., Indija, radnik, borac.
 PASTIĆ MITAR, 1920, Novi Karlovci, trgovački pomoćnik, borac, poginuo.
 PAŠČAN MIHAILO, 1920., Rakovac, učenik, borac.
 PEVAC MIHAILO, 25 g., St. Banovci, zemljoradnik, borac, poginuo 15. VIII 1943. u Bosanskoj Rači.
 PKVAC RAHOSLAV, 1922, Mandaloš, zemljoradnik, borac, poginuo.
 PF. VUUA TGNJAT, 1922, Novi Karlovci, radnik, borac, poginuo.
 PEĐOVIĆ LAZAR, 34 g., Karlovčić, opančar, borac, poginuo 29. IV 1944. kod Čačića.
 PEJAK PAJA, 1923, Silbaš, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čađavice.
 PEJAKOVIĆ ŽIVAN, 1922, Putinci, zemljoradnik, borac, poginuo 31. X 1944. kod Sremske Mitrovice.
 PEJAKUĆIN PAJA, 1915, N. Kneževac, zemljoradnik, borac.
 PEJINOVIĆ JOVAN, 20 g., Novi Sad, zemljoradnik, borac, poginuo.
 PEJIĆIĆ NIKOLA, 1923, Grabovci, zemljoradnik, politički delegat voda.
 PEJOVIĆ ŽIVKO, 1918, Sokolovac, (Rumunija), zemljoradnik, borac, poginuo 1. III 1945. na Žido pustari.

PEJČIĆ JOVAN, 1900, Grabovci, zemljoradnik, borac.
 PEJČIĆ MILAN, 1925, Kupinovo, mesar, politički komesar čete.
 PELEČKI LAZAR, 27 g., Belegiš, zemljoradnik, borac.
 PEKAŠKI ZAHARTJE, 1928, N. Kneževac, radnik, borac.
 PENDIC GLIGOR, 1922, Prokuplje, ekonomista, politički komesar bataljona, poginuo 24. II 1944. u Čelicu.
 PERES ISTVAN, 1910, Lukino Selo (Zrenjanin), zemljoradnik, borac, poginuo 12. IV 1945. kod s. Bistrinci.
 PERIN PETAR, Klarija, borac, poginuo januara 1945. kod s. Vranješevci.
 PERIĆ DOBRINKA, Gornje Borje (Jadar), domaćica, borac.
 PERIĆ MILADIN, 1926, Vojlka, trgovački pomoćnik, delegat voda.
 PERIĆ MILAN, 1926, Irig, obučar, borac, nestao 7. VIII 1944. u pokretu.
 PERIĆ PETAR, 1925, Mandelos, mesar, borac, -poginuo 18. V 1944. -na Straži.
 PERIĆIN ŽIVAN, 1914, Grgurevci, podoficir BJV, komandant bataljona.
 PERIĆIN MARKO, 1912, Grgurevoi, kolar, komandant Brigade.
 PERKO PETAR, 35 g., Baške Vode, radnik, borac, poginuo 18. VIII 1944. na drumu Foča—Kalinovik.
 PERKUĆIN VELIMIR, 1922, N. Kneževac, zemljoradnik, borac.
 PETAKOVIĆ VLADA, 1924, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
 PETAŠEVIĆ CVEJA, 20 g., Karlovčić, zemljoradnik, borac, poginuo 24. V 1944. u Muslimanskim Jaruškama.
 PETER JANOS, 1925, Mali Idoš, zemljoradnik, borac, poginuo 24. IV 1945. kod Sv. Križa.
 PETKOVIĆ BORA, 1926, Pećinci, zemljoradnik, borac.
 PETKOVIĆ BRANKO, 1919, Dobanovci, trgovački pomoćnik, zamjenik političkog komesara čete.
 PETKOVIĆ VESA, 1916, Vrdnik, rudar, borac.
 PETKOVIĆ VESELIN, 1923, Idoš, zemljoradnik, desetar.
 PETKOVIĆ DOKA, 1923, Grgurevci, poslastičar, obavještajac, poginuo 1944. na Višnjevcu.
 PETKOVIĆ DOKA, 1915, Vrdnik, rudar, borac.
 PETKOVIĆ ŽIVAN, 1923, Kusić, zemljoradnik, borac, poginuo 14. I 1945. u s. Vranješevci.
 PETKOVIĆ MILENKO, 1925, Kusić, zemljoradnik, mitraljezac.
 PETKOVIĆ NEGOVAN, 1911, Deč, zemljoradnik, borac.
 PETKOVIĆ RADOVAN, 24 g., Borta (Jadar), krojač, vodnik, poginuo 25. X 1944. kod D. Petrovaca.
 PETKOVIĆ RADOŠAV, 3-1 g., Deč, zemljoradnik, borac.
 PETKOVIĆ SAVA, 17 g., Ruma, radnik, borac.
 PETKOVIĆ SLOBODAN, 1916, Pećinci, zemljoradnik, borac, umro od rana 25. V 1944. u Sortićima.
 PETKOVIĆ STEVAN, 26 g., Vrdnik, radnik, borac.
 PETLOVIĆ LUKA, 1927, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
 PETLJANAC JOSIP, 25 g., Zemun, mehaničar, borac.
 PETRAKOVIĆ KOSANA, 1937, Bos. Dubica, učenica, higijeničarka.

PETRAS JANO, 1920, Padina, zemljoradnik, borac, poginuo 26. III 1945. na Dravi.

PETRELJ MARA, 1924, Bosut, domaćica, borac, poginula 12. X 1944. kod Male Moštanice.

PETRIC VASA, 1921, Neštin, zemljoradnik, borac, poginuo 16. VI 1944. u istočnoj Bosni.

PETROVIĆ VUKOSAV, 1926, Vladimirovci, zemljoradnik, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Pčelić.

PETROV SAVA, 1922, Ban. Arandalovo, zemljoradnik, desetar, poginuo 12. IV 1945. na Dravi.

PETROV STEVAN, 1924, Senta, radnik, intendant.

PETROV RADA, 1922, Sanad, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. i kod Čadli Vica.

PETROVIĆ BOGOLJUB, 1921, Boljevci, zemljoradnik, borac.

PETROVIĆ BORA, 1924, Jakovo, službenik, borac.

PETROVIĆ VLAJKO, 46 g., Ledinci, zemljoradnik, borac.

PETROVIĆ VOJSLAV, 1922, Bačko Gradište, pekar, borac.

PETROVIĆ GOJKO, 19 g., Budanovci, radnik, borac, poginuo 14. IX 1943. kod s. Capardi.

PETROVIĆ DANE, 1904, Grgurevci, zemljoradnik, borac.

PETROVIĆ DRAGUTIN, 23 g., zemljoradnik, desetar, poginuo 7. VII 1944. u Lukavcu.

PETROVIĆ DRAGUTIN, 1919, Vašice, radnik, borac.

PETROVIĆ DUŠAN, 1926, Borča, zemljoradnik, borac, poginuo 7. III 1945. kod Novog Bezdana.

PETROVIĆ ĐORĐE, 33 g., Progar, zemljoradnik, borac.

PETROVIĆ ĐORĐE, 21 g., Đipša, zemljoradnik, desetar, poginuo 29. VII 1944. na Rudoj Glavi.

PETROVIĆ ŽARKO, 18 g., Progar, zemljoradnik, borac, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.

PETROVIĆ ŽIVKO, 1919, Progar, pekar, obaveštajac.

PETROVIĆ ZLATAN, 1902, Ledinci, zemljoradnik, vodnik, poginuo.

PETROVIĆ ZORAN, 1923, šišatovac, zemljoradnik, borac.

PETROVIĆ ILIJA, 1919, Višnjicevo, zemljoradnik, borac, poginuo 12. V 1944. u Pandurima.

PETROVIĆ JOVAN, 40 g., Jazak, zemljoradnik, borac, poginuo 24. VI 1943. kod Vlasenice.

PETROVIĆ JOVAN, 1928, šišatovac, zemljoradnik, desetar.

PETROVIĆ KOŠTA, 30 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac.

PETROVIĆ KOŠTA, 18 g., Zemun, bravar, borac.

PETROVIĆ KOŠTA, 1926, Bašaid, zemljoradnik, borac.

PETROVIĆ LAZAR, 1923, Deč, krojač, politički komesar čete.

PETROVIĆ LAZAR, 1910, Karlovčić, opančar, borac, poginuo 29. IV 1944. na Stolicama.

PETROVIĆ MILORAD, 24 g., Karlovčić, zemljoradnik, borac.

PETROVIĆ LEPOSAVA, 1925, Karlovčić, domaćica, borac.

PETROVIĆ MILENKO, 1925, Kušić, B. Crkva, zemljoradnik, borac.

PETROVIĆ MILOVAN, 19 g., Šid. Banovci, zemljoradnik, borac.

PETROVIĆ MILORAD, 24 g., Karlovčić, zemljoradnik, borac.

PETROVIĆ MILOŠ, 1916, Vojka, zemljoradnik, borac, poginuo.

PETROVIĆ MITAR, 1921, Mandelos, zemljoradnik, borac.
 PETROVIĆ MLADEN, 1923, Kusić, zemljoradnik, borac, poginuo
 6. V 1945. kod Čadavice.
 PETROVIĆ NADA, 1928, Jakovo, domaćica, borac.
 PETROVIĆ NOVAK, 20 g., Deč, trgovački pomoćnik, borac, po-
 ginuo 11. XI 1943. kod Šukiša.
 PETROVIĆ NOVKO, 1927, Maradik, limar, borac, poginuo 5. I 1945.
 kod Čadavice.
 PETROVIĆ RADIVOJE, 1921, Višnjićevo, zemljoradnik, borac.
 PETROVIĆ RADOVAN, 1914, Grabovci, zemljoradnik, vodnik.
 PETROVIĆ RUFIN, 1920, Krstur, zemljoradnik, borac, poginuo
 26. II 1945. kod Beremenda.
 PETROVIĆ SAVA, 27 g., Sid, zemljoradnik, borac, poginuo 23. XII
 1944. kod s. Moslavine.
 PETROVIĆ SVETISLAV, 23 g., Batajnica, zemljoradnik, borac.
 PETROVIĆ SVETOZAR, 1924, Dolovo, zemljoradnik, borac, pogi-
 nuo 16. III 1945. kod Novog Bezdana.
 PETROVIĆ SVETOZAR, 22 g., Karlovčić, zemljoradnik, borac, po-
 ginuo 24. V 1944. u Muslimanskim Jazuškama.
 PETROVIĆ SLAVKO, 19 g., Đipša, zemljoradnik, borac.
 PETROVIĆ TODOR, 31 g., Sid, zemljoradnik, borac.
 PECINJACKI ILIJA, 21 g., Belegiš, zemljoradnik, borac, poginuo
 29. VII 1944. na Rudoj Glavi.
 PEŠIĆ DRENA, 18 g., Grabovo, domaćica, borac.
 PESIĆ ILIJA, 1917, Grabovo, zemljoradnik, borac, nestao 7. VIII
 1944. na drumu Rogatica—Sarajevo.
 PEŠKAN DUŠAN, 30 g., Progar, radnik, borac, umro 1944. u Bosni.
 PEŠTI GABOR, 1918, Mol, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945.
 kod s. Stare Rače.
 PEŠUT MILOŠ, 32 g., šašinci, zemljoradnik, borac.
 PF.ŠUT MICA, 21 g., Irig, zemljoradnik, borac, poginuo 9. VI 1944.
 na Zajednicama.
 PIJELIĆ IDRIZ, 21 g., Kozarac (Prijedor), radnik, borac.
 PILIĆ VOJISLAV, 1918, Ležimir, zemljoradnik, komandir čete.
 PILIĆ NEDELJKO, 1927, Ležimir, zemljoradnik, komandir kurira.
 PINTER DEZE, 1927, Tornjoš (Senta), radnik, borac.
 PINTER JOVAN, 1924, Plavna, zemljoradnik, borac, poginuo 9. III
 1945. na Žido pustari.
 PIPERIN PAVLE, 20 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac, poginuo
 19. X 1943. kod Brečkog.
 PIPERIN TEODOR, 16 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
 PISAREVIĆ SAVA, 20 g., Bačinci, učenik, borac, poginuo 3. I 1944.
 u Zlom Selu.
 PISKULIN DIMITRIJE, SSSR, 26 g., traktorista, borac.
 PISMAREVIĆ STEVA, 22 g., Vojnić, učenik, komandant bataljona.
 PLAVIŠ BOŠKO, 21 g., Pećinci, kovač, borac, poginuo 1. II 1944.
 kod Kerepa.
 PLAVŠIĆ DRAGA, 1921, Kupinovo, zemljoradnik, borac, poginuo
 1944. na Majeveci.
 PLAVŠIĆ ĐORĐE, 22 g., Mandelos, zemljoradnik, desetar.

PLAVŠIĆ NADA, 1926, Dobanovci, domaćica, rukovodilac SKOT-a.
 PLAVŠIĆ NIKOLA, 1911, Dobanovci, zemljoradnik, desetar.
 PLAVŠIĆ SVETISLAV, 24 g., Dobanovci, trgovac, vodnik.
 PLAVŠIĆ SVETOZAR, 36 g., Progar, zemljoradnik, borac.
 PLAVŠIĆ SLAVKO, 27 g., Dobrinči, kovač, vodnik.
 PLEVA ADAM, 1917, Aradac slovački, zemljoradnik, borac.
 PLES FRANJA, 1926, Sremska Mitrovica, borac, poginuo 5. I 1945. na Dravskom kanalu.
 PLEČAS LJUBOMIR, Lisičina (Metković), zemljoradnik, borac, poginuo 10. VIII 1943. u Bijeljini.
 PLUŽAREVIĆ PETAR, 19 g., Bingula, zemljoradnik, borac, poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.
 PLJEŠTIĆ RADA, 20 g., Beočin, zemljoradnik, borac, poginuo 25. XI 1943. kod Grugurevaca.
 POVOLJNI JAN, 1916, Padina, bravar, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.
 POVOLJNI MARTIN, 1923, Padina, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.
 PODKRAJAC LJERKO, 25 g., Zemun, radnik, desetar, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
 PODOLJSKI TOMA, 22 g., Slankamen, željezničar, borac.
 PODOREŠKI ANTON, 1905, Varaždin, učitelj, vodnik, poginuo 12. IV 1945. kod s. Bistrinci.
 PODRAŠIĆ ILIJA, 20 g., Stupke (Jajce), zemljoradnik, komandant bataljona, poginuo 16. IV 1945. u Našicama.
 POZDAN DURA, 1920, "Kraljevi", zemljoradnik, pomoćnik političkog komesara čete.
 POZNAIĆ BRANKA, 1926, Progar, domaćica, borac, poginula 1944. kod Foče.
 POZNAIĆ SAVA, 1928, Progar, službenik, komandir čete.
 POZNAIĆ ZLATA, 1925, Višnjićevo, domaćica, borac.
 POKRAJAC VELJIMIR, 1903, Ašanja, zemljoradnik, borac.
 POKRAJAC GLIŠA, 23 g., Razvođe (Knin), rudar, borac.
 POKRAJAC SIMA, 1921, Knin, komandir MB čete.
 POKTELIS TODOR, 1929, Irig, učenik, vodnik voda omladinske čete.
 POLOVINA MILORAD, 1924, Ban. Karadorđevo, zemljoradnik, borac.
 POLJAK JAN, Pančevački rit, radnik, borac, poginuo 26. X 1944. kod Donjih Petrovaca.
 POPADIĆ BRANISLAV, 1919, Grgurevci, zemljoradnik, borac, poginuo.
 POPADIĆ ZDRAVKO, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
 POPADIĆ JOVAN, 21 g., Grgurevci, radnik, borac, poginuo 19. I 1944. u Tuzli.
 POPADIĆ STEVA, 1922, Orlovat, zemljoradnik, borac.
 POPOV ALEKSANDAR, 1925, Ban. Arandelovo, zemljoradnik, desetar, poginuo 22. III 1945. u Repnjaku.
 POPOV BELA, 1911, Dragutinovo, zidar, borac, umro od rana 12. IV 1945. u Baranji.

POPOV BOSKO, 22 g., Vojka, mesar, vodnik.
POPOV DOBRIVOJE, 1925, Izbište, zemljoradnik, bolničar, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.
POPOV IVAN, 1921, Potiški Sv. Nikola, zemljoradnik borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.
POPOV IVAN, 1924, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. kod Baranjskog Petrovog Sela.
POPOV ILIJA, 1920, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 5. V 1945. kod s. Bulinac.
POPOV MILOJE, 1920, Bašaid, trgovac, borac.
POPOV RADIVOJ, 1925, Krstur, zemljoradnik, borac, poginuo 15. II 1945. kod Đorđev Dvora.
POPOV STEVAN, 1925, Bašaid, zemljoradnik, borac.
POPOV STEVAN, 1927, Parage, zemljoradnik, desetar.
POPOVIC VASA, 1908, Lačarak, zemljoradnik, intendat.
POPOVIC VESA, 18 g., Boljevci, trgovački pomoćnik, borac.
POPOVIC GRUJA, 1903, Vel. Radinci, zemljoradnik, vodnik.
POPOVIC DRAGUTIN, 1923, Kruščica, zemljoradnik, borac.
POPOVIC ĐORĐE, 1924, Krnješevci, borac.
POPOVIC ĐURĐA, 21 g., Prhovo, domaćica, bolničarka.
POPOVIC ŽIVAN, 1927, šašinci, zemljoradnik, kurir, poginuo 12. II. 1945. kod Sigeta.
POPOVIĆ ŽIVOMIR, 1926, Baroševac, učenik, kurir.
POPOVIĆ KRSTA, 1921, Prhovo, mesar, komandir čete.
POPOVIĆ MARKO, 1892, Beograd, lađar, borac.
POPOVIĆ MILAN, 18 g., Voganj, zemljoradnik, borac.
POPOVIĆ MILAN, 18 g., Ležimir, zemljoradnik, borac.
POPOVIĆ MILENKO, 21 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac.
POPOVIĆ MILENKO, 1923, šišatovac, zemljoradnik, zamenik komandanta bataljona, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
POPOVIĆ MILENKO, 22 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac, nestao 16. VIII 1944. na Pivi.
POPOVIĆ MUTIMIR, Beograd, radnik, zamenik političkog komesara bataljona.
POPOVIĆ NIKOLA, 29 g., Ripač, (Bihać), radnik, komandir čete.
POPOVIĆ OMER, 33 g., Maradić, stolar, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
POPOVIĆ SAVA, 1925, Lačarak, zemljoradnik, borac, poginuo.
POPOVIĆ SPASOJE, 1924, Deč, zemljoradnik, borac.
POPOVIĆ SPASOJE, 20 g., Ašanja, zemljoradnik, borac.
POPOVIC STEVAN, 1909, Lačarak, trgovac, borac, poginuo 22. X 1944. kod s. Skele.
POPOVIC STEVAN, 1926, Vel. Kikinda, zemljoradnik, borac, poginuo 19. III 1945. na Piškura pustari.
POPRIĆ ŽIVAN, 17 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac.
POPRIĆ IKONIJA, 1926, Kuzmin, domaćica, bolničarka, poginula 8. IV 1945. u Novom Bezdanu.
POSLOVSKI CEDA, 1924, Progar, zemljoradnik, borac.
POČ STANKO, 35 g., Pula, činovnik, borac.
POŠTIĆ DUŠKO, 16 g., Krčedin, zemljoradnik, borac.

PRABINAC MARKO, stariji vodnik.
PRAZIC MILENKO, poginuo 14. I 1945.
PRALIC MILORAD, 1922, N. Kneževac, zemljoradnik, borac.
PRVANOVIĆ SREDOJE, 1925, Crepaja, zemljoradnik, borac, poginuo 10. I 1945. kod Čadavice.
PREDEJEVIĆ ALEKSA, 28 g., SSSR, automehaničar, desetar.
PREDOVIĆ DUŠAN, 1922, Voganj, učenik, zamen. komandanta bataljona.
PREDOJEVIĆ MARKO, 25 g., Donji Lapac, trgovac, komandir čete, poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.
PRERADOVIĆ MOMČILO, 1925, Zemun, učenik, borac.
PRECIC SLAVOLJUB, 22 g., Kopljari (Orašje), radnik, borac.
PRIBIL PETAR, 1919, Novi Slankamen, zemljoradnik, desetar, poginuo 19. I 1945. na Piškura pustari.
PRIBIĆ BRANKO, 1927, Surčin, zemljoradnik, borac.
PRIBIĆ DUŠAN, 1924, Dobanovai, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u Bosni.
PRIBICEVIĆ MIRKO, 32 g., Vinkovci, radnik, borac.
PRIZJEVA MILIVOJ, 1911, Martinci, zemljoradnik, borac.
PRIJIC NIKOLA, 1922, Mokrin, zemljoradnik, borac, poginuo 17. I 1945. kod Čadavice.
PRNJAVORAC ANKA, 1923, Ležimir, domaćica, bolničarka, poginula.
PRODANOVIĆ BOZA, 1920, Novi Karlovci, slovoslagrač, politički komesar čete, poginuo III. VIII 1943. u Bijeljini.
PRODANOVIĆ BRANKO, 20 g., Zemun, borac, poginuo 19. I 1944. kod Tuzle.
PRODANOVIĆ VLADA, 1919, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
PRODANOVIĆ MILAN, 28 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac.
PRODANOVIĆ PAVLE, 1925, Čurug, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod s. Bulinac.
PRODANOVIĆ RADOVAN, 1923, Dobanovci, zemljoradnik, obaveštajac, poginuo 6. III 1945. kod Novog Bezdana.
PRODANOVIĆ STEVAN, 1920, Progar, zemljoradnik, borac.
PROKEC FERENC, 1913, Bačka Topola, radnik, borac.
PROKIC STANKO, 25 g., Divoš, zemljoradnik, borac.
PROKOPOVIĆ MILOŠ, 25 g., Lačarak, zemljoradnik, borac.
PROTIĆ MILIVOJE, Vel. Kikinda, zemljoradnik, kurir, poginuo, 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
PROHASKA SLAVKO, 1924, Orlovat, zemljoradnik, borac.
PRPA MARIJA, 16 g., Šid, Banovci, domaćica, bolničarka.
PRPIĆ MILENKO, Surduk, zemljoradnik, borac.
PRSTIĆ ĐORĐE, 1917, Radojevo, zemljoradnik, borac.
PUVAČA DUŠAN, 1916, Sr. Mitrovica, zemljoradnik, borac.
PUĐA VOJIN, 1916, Rujnice (Cazin), zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. kod Baranj. Petrovog Sela.
PUŽIĆ DRAGOMIR, 21 g., Bogatić, zemljoradnik, borac.
PUŽIĆ SMILJKA, 1926, Rivica, domaćica, referent bataljon. saniteta.

PULONI ĐUZEPE, 25 g., Venecija (Italija), borac, poginuo 20. XII 1943. u Bosanskom šamou.
PULJAN JOZO, 28 g., Slina (Metković), radnik, četni ekonom.
PUNDULA RAJKO, 16 g., Slatina (Sanski Most), zemljoradnik, borac, poginuo 22. VII 1944. u Sekovićima.
PUPAVAC LJUBA, 1906, šašinci, zemljoradnik, ekonom čete.
PURKOV BOJAN, 1898, Divoš, domaćica, borac.
PURKOV SLAVKO, 1898, Divoš, zemljoradnik, vodnik.
PUTNIK MILUTIN, 1915, Klarija, zemljoradnik, borac, poginuo 13. I 1945. na Dravskom kanalu.
PUTNIK SAVA, 1919, Radojevo, kolar, borac.
PUTNIKOVIC VIDOSAV, 1920, Grabovci, zemljoradnik, komandir ČCG.
PUTNIKović OBRAD, 18 g., Grabovci, radnik, borac.
PUHALKA ANTON, 1921, Bačka Topola, zemljoradnik, borac, poginuo 12. IV 1945. kod s. Bistrinci.
PUHALOVIĆ ŽARKO, 1920, Surčin, zemljoradnik intendant bataljona, poginuo 6. VII 1943. na Kosovači.
PUŠIĆ STEVAN, 1923, Irig, zemljoradnik, polit, komesar čete.
PUŠKAR SLAVKO, 21 g., Progar, radnik, komandir čete, poginuo 12. X 1944. u s. Mala Moštanica.
PFAIL JOHAN, 1915, Grgurevci, zemljoradnik, borac.

RAVIĆ BOGOLJUB, 1922, Batajnica, zemljoradnik, borac.
RAVIĆ KATICA, 19 g., Popinci, domaćica, četna bolničarka, umrla od rana 12. XII 1944. u Vajslu.
RAD. JEFTA, 1911, Beočin, rudar, borac, poginuo 23. X 1944. u Šimanovcima.
RADAKOVIĆ BORIVOJ, 1921, Mandelos, zemljoradnik, borac.
RADAKOVIĆ ZIVAN, 1924, Mandelos, zemljoradnik, borac, poginuo.
RADAKOVIĆ MILENKO, 34 g., Deč, zemljoradnik, borac, poginuo 28. VII 1944. u Nemirom Selu.
RADAKOVIĆ SLOBODAN, 10 g., Surčin, učenik, sekretar bataljona SKOJ-a.
RADANOVIĆ JANKO, 1907, Melička (Vrgin Most), službenik, pomoćnik šefa obavještajnog centra u Brigadi, poginuo 14. VIII 1944. na Sutjesci.
RADENOVIĆ MILAN, 1912, Surčin, zemljoradnik, vodnik, poginuo 1944. u Bosni.
RADECKI IVAN, 1914, Slatina, radnik, zamenik polit, komesara čete, poginuo 15. IV 1945. kod s. Jelisavci.
RADIVOJEVIĆ MILAN, 1927, Jarak, zemljoradnik, borac.
RADIVOJEVIĆ MARKO, 1904, Grgurevci, stolar, delegat voda, poginuo 10. VIII 1943. u Bijeljini.
RADIVOJEVIĆ MIRKO, 25 g., šašinci, zemljoradnik, zamenik polit. komesara čete, poginuo 1944. u Bosni.

RADIVOJEVIĆ NENAD, 1913, Šimanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 10. X 1944. kod Obrenovca.
 RADIVOJEVIĆ RADISAV, 1924, Šimanovci, zemljoradnik, borac.
 RADIN BLAGOJE, 1921, Srpska Crnja, zemljoradnik, borac.
 RADIN ZARKO, 1921, Radojevo, berberin, borac.
 RADIN MILAN, 1916, Klarija, frizer, borac, poginuo 13. I 1945 na Dravskom kanalu.
 RADIN MIODRAG, 1927, Kumane, zemljoradnik, kurir.
 RADINOVIĆ STEVAN, 1922, Belegiš, zemljoradnik, vodnik.
 RADIĆ DRAGUTIN, 1907, Progar, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u Trnavi.
 RADIĆ MIRKO, 37 g., Prhovo, zemljoradnik, borac.
 RADIĆ SLOBODAN, 24 g., Progar, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. kod Foče.
 RADIŠA NIKOLA, 1927, Batajnica, zemljoradnik, vodnik, poginuo 23. IV 1945. u Brezovačkim Krčevinama.
 RADIŠIĆ ANICA, 1926, Višnjićevo, domaćica, borac.
 RADISIĆ SLOBODAN, 1922, Bečmen, zemljoradnik, borac.
 RADMANOVIĆ VINKO, 1909, Lačarak, zemljoradnik, borac.
 RADMANOVIĆ NEDELJKO, 21 g., Lačarak, radnik, borac, poginuo 19. III 1944. na Korajiu.
 RADNOVIĆ KRSTA, 1925, Radnovići (Bos. Grahovo), zemljoradnik, borac.
 RADOVAN ŽIVKO, 28 g., Apatin, berberin, borac.
 RADOVANOV RADA, 1913, Vrdnik, trgov. pomoćnik, borac.
 RADOVANOVIC VAŠA, 31 g., Crepaja, zemljoradnik, borac.
 RADOVANOVIC ĐUSAN, 1919, Jakovo, mehaničar, borac.
 RADOVANOVIC ŽIVAN, 1918, N. Karlovci, politički komesar čete.
 RADOVANOVIC ŽIVKO, 20 g., Jakovo, zemljoradnik, borac.
 RADOVANOVIC ILIJA, 1907, Jakovo, zemljoradnik, borac.
 RADOVANOVIC KOŠTA, 31 g., Grabovo, radnik, komandir čete, poginuo 19. I 1944. u Tuzli.
 RADOVANOVIC LAZAR, 1914, Sibač, trg. pomoćnik, polit. komesar bataljona.
 RADOVANOVIC MILAN, 1923, Boljevci, zemljoradnik, vodnik.
 RADOVANOVIC PETAR, 16 g., Bogutovo Salo (Bijeljina), borac.
 RADOVANOVIC SVETOZAR, 23 g., Golubinci, zemljoradnik, borac, poginuo 26. XI 1943. u Grabovu.
 RADOVAČ ŽIKA, 17 g., Deč, zemljoradnik, borac.
 RADOVIĆ VLADA, 31 g., Voganj, radnik, borac.
 RADOVIĆ LJUBOMIR, 1917, Krnule (Tamnava), zemljoradnik, borac, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
 RADOVIĆ RAJKO, 1914, Bečmen, zemljoradnik, vodnik.
 RADOJEV VE LJJKO, 1924, Kruščica, zemljoradnik, borac.
 RADOJEVIĆ ŽIVAN, 1908, Kovin, krojač, komandir čete, poginuo 15. X 1944. u Makišu.
 RADOJEVIĆ LAZAR, 1923, Deč, stolar, borac, poginuo 1943. u Bosni.
 RADOJEVIĆ MILAN, 1925, Boljevci, zemljoradnik, vodnik.

RADOJEVIĆ PETAR, 1912, Ugrinovci, zemljoradnik, borac, poginuo januara 1945. kod Barča.
 RADOJČIĆ ŽIVAN BATA, 1920, Jazak, radnik, komandir čete, poginuo 20. X 1944. kod Skele.
 RADOJČIĆ LAZAR, 1921, Novi Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo.
 RADOJČIĆ LJUBICA, Jazak, domaćica, borac, poginula 18. I 1944. u Tuzli.
 RADOJČIĆ PERICA, 18 g., Jazak, zemljoradnik, desetar, poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.
 RADOJČIĆ RADIVOJ, 1921, Novi Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo.
 RADOMIR DIMITRIJE, 1921, Kajtasovo, zemljoradnik, borac, umro od rana 29. IV 1945. u Osijeku.
 RADOMIROV MILAN, 25 g., Borča, zemljoradnik, borac.
 RADOMIROVIĆ DANICA, 20 g., Jakovo, domaćica, bolničarka.
 RADOMIROVIĆ MITA, 1921, Jakovo, mehaničar, borac.
 RADONIĆ CVEJA, 20 g., Jazak, zemljoradnik, desetar.
 RADOŠAVAC MILAN, 1925, Đipša, zemljoradnik, ekonom čete, poginuo 1. XI 1944. kod Sr. Mitrovice.
 RADOŠAVLJEVIĆ BOGDAN, poginuo maja 1943. u Birču.
 RADOŠAVLJEV BOŽIDAR, 1917, Debbiato, zemljoradnik, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Budimci.
 RADOŠAVLJEVIĆ BOŠKO, 24 g., šašinci, zemljoradnik, vodnik, poginuo 20. III 1944. na Zutavki.
 RADOŠAVLJEVIĆ BRANKO, 1921, Grgurevci, komandir čete.
 RADOŠAVLJEVIĆ VELJKO, 1923, Šimanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 19. I 1944. kod Tuzle.
 RADOŠAVLJEVIĆ VELJKO, 24 g., Srem. Mihaljevci, zemljoradnik borac
 RADOŠAVLJEVIĆ DUŠAN, 1920, Šimanovci, zemljoradnik, borac.
 RADOŠAVLJEVIĆ ŽIKA, 1914, Šimanovci, zemljoradnik, borac.
 RADOŠAVLJEVIĆ ŽIKA, 1913, Grgurevci, zemljoradnik, borac, poginuo.
 RADOŠAVLJEVIĆ IVAN, 1913, Šimanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u Bosni.
 RADOŠAVLJEVIĆ LAZAR, 1922, Molovin, trgov. pomoćnik, polit. deleg. voda.
 RADOŠAVLJEVIĆ LAZAR, 17 g., Batajnica, zemljoradnik, borac, poginuo 20. XII 1943. u Bosanskom Šamcu.
 RADOŠAVLJEVIĆ MILAN, 43 g., Novi Jankovci, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
 RADOŠAVLJEVIĆ NIKOLA, 27 g., Susek, kovač, borac.
 RADOŠAVLJEVIĆ RADA, 30 g., Deč, zemljoradnik, borac, poginuo 26. V 1944. kod s. Nurkovići.
 RADOŠAVLJEVIĆ RADA, 1926, Šimanovci, zemljoradnik, borac.
 RADOŠAVLJEVIĆ RAJKO, 1923, Martinci, pakar, borac.
 RADOŠAVLJEVIĆ SAVA, 1925, Budanovci, zemljoradnik, polit. komesar čete.

RADOSAVLJEVIĆ SLAVKO, 1907, Orlovat, zemljoradnik, borac, umro od rana 2. XI 1944. u Zemunu.
 RADOSAVLJEVIĆ SLOBODAN, 26 g., Grabovo, zemljoradnik, borac, poginuo 20. I 1944. kod Tuzle.
 RADOSAVLJEVIĆ TRIVA, 1926, Šimanovci, zemljoradnik, borac.
 RADOŠ DURA, 1914, Dirmo (Sinj), radnik, komandant bataljona.
 RADOŠEVIĆ BOGOLJUB, 1927, Kupinovo, zemljoradnik, borac, poginuo 1943. kod Živinica.
 RADOŠEVIĆ MARKO, 1917, Vodenice (B. Petrovac), keramičar, intendant Brigade.
 RADU ANDREJA, 1925, Kikinda, zemljoradnik, borac, poginuo 12. IV 1945. u Bistrinačkoj šumi.
 RADU ZOLTAN, 1916, Zrenjanin, zemljoradnik, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Pčalić.
 RADU LUKA, 1925, Aradac, zemljoradnik, borac, poginuo 14. XII 1944. kod s. Viljevo.
 RADUJKO DMITAR, 1922, Mokrin, učenik, borac, poginuo 3. V 1945. kod Stare Rače.
 RADUL VELIZAR, 1921, Vračev Gaj, zemljoradnik, borac, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
 RADULOVIĆ ZIVAN, 1920, Novi Karlovai, krojač, intendant.
 RADULOVIĆ ILIJA, 24 g., Drežnica (Ogulin), zemljoradnik, borac.
 RADULOVIĆ OBRAD, 1925, Novi Karlovci, službenik, borac, poginuo.
 RADULOVIĆ ČEDA, Kupinovo, zemljoradnik, vodnik.
 RADUNOVIĆ BLAŽO, v. d. političkog komesara Brigade.
 RADUSINOVIĆ MILAN, 1911, Cetingrad, elektromehaničar, borac.
 RAĐENOVIC DURA, 1923, Novi Karlovai, zemljoradnik, borac, poginuo 26. VI 1943. kod Zvornika.
 RAĐENOVIC JOVA, 17 g., Ašanja, zemljoradnik, borac.
 RAĐENOVIC NIKOLA, 30 g., Ašanja, stolar, vodnik, poginuo 6. VII 1943.
 RAĐENOVIC RADA, 18 g., Donj. Srb (D. Lapac), trgovački pomoćnik, borac.
 RAJAKOVAC DRAGOLJUB, 1924, Višnjićevo, zemljoradnik, borac.
 RAJAKOVAC OLGA, 20 g., Višnjićevo, domaćica, bolničarka, nestala 17. VIII 1944. kod Božurov Doła.
 RAJIC BRANKO, 19 g., Srem. Karlovci, zemljoradnik, borac.
 RAJIC JOCA, Surduk, zidar, zamenik komandira čete.
 RAJIC MILORAD, 1924, Dupljaja, zemljoradnik, borac, poginuo 14. XII 1944. kod s. Viljevo.
 RAJKOVIĆ MILAN, 1913, Grabovci, službenik, komandir čete.
 RAJKOVIĆ NEGOVAN, 1923, Dobrinoi, zemljoradnik, komandir čete.
 RAJKOVIĆ TOSA, 1920, Neštin, mesar, borac.
 RAK JANJA, Dalmacija, referent bataljonskog saniteta.
 RAKIĆ VLADA, 23 g., Mohovo, zemljoradnik, borac.
 RAKIĆ BRANKO, Progar, zemljoradnik, borac, poginuo 19. I 1944. kod Tuzle.
 RAKIĆ DRAGA, 38 g., Progar, zemljoradnik, borac.

RAKIĆ ĐORĐE, 1925, Laćarak, radnik, polit, komosar čete.
 RAKIĆ ŽARKO, 1913, Banoštar, radnik, borac, poginuo 23. IV 1945. u Brezovačkim Krčevinama.
 RAKIĆ MIRA, 19 g., Banoštar, domaćica, bolničarka.
 RAKIĆ MIROSLAV, 25 g., Kuzmin, zemljoradnik, vodnik.
 RAKIĆ NENAD, 1918, Banoštar, zemljoradnik, komandir čete.
 RAKIĆ RANKO, 1906, Progar, zemljoradnik, borac, umro u Bosni.
 RAKOČEVIĆ MIRAS, 27 g., Kolašin, student, zamenik polit, komesara čete.
 RALIĆ GOJKO, 21 g., Šid, zemljoradnik, borac.
 RALIĆ STEVAN, 1921, Zrenjanin, zemljoradnik, borac.
 RAMADANSKI DRAGUTIN, 1924, Novi Kneževac, učenik, bolničar.
 RANISAVLJEVIĆ VUJADIN, 20 g., zemljoradnik, borac, poginuo 12. VI 1944. na Pašinom Brdu.
 RANISAVLJEVIĆ DUŠAN, 1915, Sr. Mihaljevci, zanatlija, borac.
 RANISAVLJEVIĆ NIKOLA, 1925, Kupinovo, zemljoradnik, borac, poginuo 10. VIII 1944. u s. Ninkovići.
 RANISAVLJEVIĆ OZREN, Kraljevci, zemljoradnik, borac.
 RANISAVLJEVIĆ SVETOŽAR, Sr. Mihaljevci, trgovac, borac.
 RANISAVLJEVIĆ STEVAN, 18 g., Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. VIII 1944. u s. Zivkavići.
 RANITOVIĆ ŽIVOTA, 1912, Subotište, zanatlija, komandant bataljona.
 RANKOV MIKA, 1910, Vojka, zemljoradnik, borac.
 RANKOV NEDELJKO, 1926, Ostojićevo, zemljoradnik, borac, poginuo 6. I 1945. kod Čadavice.
 RANKOV SVETISLAV, 1926, Pot. Sv. Nikola, mesar, borac, poginuo 15. IV 1945. kod s. Markovci.
 RANKOV SRĐAN, 1920, Klarija, obučar, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.
 RANKOVIĆ LAZAR, 20 g., Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, vodnik.
 RANKOVIĆ LJUBISA, 1927, Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u Trnavu.
 RANKOVIĆ SVETOŽAR, Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac.
 RANKOVIĆ SLAVKO, 1925, Batajnica, zemljoradnik, borac.
 RAPAJIĆ RADOŠLAV, 1924, Jarak, zemljoradnik, borac, poginuo 1. V 1944. kod s. Akmačići.
 RAPIRSKI JOVAN, 1918, Ruma, trgovac, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
 RASINIĆ BOŽA, 1924, Ležimir, obučar, borac, poginuo.
 RASTIĆ SLAVKO, 19 g., Divoš, zemljoradnik, borac.
 RASTOVIĆ LAZAR, 1925, Belegiš, zemljoradnik, polit, delegat voda, poginuo 17. XI 1943. na Čadavici.
 RASTOVIĆ RADA, 24 g., Belegiš, zemljoradnik, borac, poginuo 10. IV 1944. u s. Petrovići.
 RATKOVIĆ VERA, 1923, Ugrinovci, domaćica, bolničarka.
 RATKOVIĆ ĐORĐE, 1923, Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
 RATKOVIĆ MILAN, 1915, berber, vodnik.

RAUS MILAN, 1914, Bosiut, zemljoradnik, borac, nestao avgusta 1944. u Crnoj Gori.
RAHAR RANKO, 1922, Grabovci, zemljoradnik, borac, poginuo 1943.
RAC JAN, 1921, Ilok, radnik, borac, poginuo 1944. u Bosni.
RAC MIŠA, 33 g., Ruma, zemljoradnik, borac.
RACKOV ZDRAVKO, 1911, Martinci, kovač, borac, poginuo 16. X 1944. u Makišu.
RAČIĆ ZIVAN, 19 g., Sakule, zemljoradnik, borac.
RAŠETA MILAN, 1921, Rasbina, Sombor, radnik, desetar.
RAŠETA ZAGORKA, 19 g., šašinci, domaćica, bolničarka.
RAŠIĆ SRETA, 1913, Belegiš, ekonom čete.
RAŠKOVIC LUKA, 21 g., Budanovci, berberin, desetar.
RAŠKOVIC MILISAV, 1907, Bečmen, zemljoradnik, borac, poginuo 11. VIII 1943. kod Bijeljine.
RAŠKOVIĆ PAJA, 1908, Jakovo, poslužitelj, borac.
RAŠKOVIC SAVA, 20 g., Budanovci, obučar, borac, poginuo 29. IV 1944. na Rudištu.
RAŠKOVIĆ STANA, 20 g., Budanovci, domaćica, borac.
RASULA LAZAR, 1921, Batajnica, zemljoradnik, borac, poginuo.
REBULA EDUARD, 1920, Banja Luka, oficir BJV, načelnik štaba Brigade.
RELIC BOZA, 1921, St. Banovci, zanatlija, borac, poginuo 1944. u Bosni.
RELIĆ BORA, 19 g., Martinci, zemljoradnik, borac.
RELIC MILAN, 17 g., Ripkovac (N. Gradiška), keiner, borac.
RELIC NIKOLA, 18 g., St. Banovci, dimničar, borac.
RELIC SLAVKO, 1908, St. Banovci, zemljoradnik, borac, poginuo.
RELIC TOSA, 1918, St. Banovci, radnik, polit, delegat voda, poginuo 1944. u Bosni.
RELJIN ARSA, 1924, Kikinda, zemljoradnik, kurir.
RELJIN VELJKO, 1924, Kikinda, zemljoradnik, borac.
REPIĆ ZORA, Suljam, domaćica, referent bataljonskog saniteta.
REPIĆ PETAR, 22 g., Kupinovo, zemljoradnik, desetar.
RESANOVIĆ MIRJANA, 1925, Sisak, učenica, sekretar SKOJ-a u bataljonu.
RESANOVIĆ STEVA, Sisak, obaveštajac bataljonski.
RIBARIĆ VASA, 17 g., šišatovac, zemljoradnik, borac, umro od rana 23. XI 1944. u Zemunu.
RIBIĆ MIRKO, 1923, Draganja (B. Gradiška), mašinbravar, polit. komesar bataljona, poginuo 21. IV 1945. kod Pčelića.
RIZALJI SIMON, 1926, Bajmok, mesar, borac, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.
RISTIVOJEVIĆ ŽIVKO, 22 g., Grabovci, zemljoradnik, borac.
RISTIVOJEVIĆ PERA, 1925, Ašanja, trgov. pomoćnik, polit, delegat voda.
RISTIVOJEVIĆ RADOVAN, 1920, Grabovci, zemljoradnik, zamen. komandira čete.
RISTIN IVAN, 18 g., Crepaja, zemljoradnik, borac.

RISTIĆ ŽIVKO, 1919, Banoštar, zemljoradnik, vodnik, poginuo 1943. kod Priboja.
RISTIĆ JOVAN, 23 g., Irig, pekar, desetar, poginuo 7. XI 1943 na Čađavici.
RISTIĆ MIRJANA, 17 g., Mali Radinci, domaćica, bolničarka, poginula juna 1943. na Malom Šopku.
RISTIĆ NIKOLA, 31 g., Martinci, zemljoradnik borac.
ROVIC LJUBA, 1905, Golubinci, zemljoradnik, borac.
ROGAI ONFURI, 1926, Vrbas, zemljoradnik, borac, poginuo 12. IV 1945. u Bistrinačkoj šumi.
ROGIĆ VLADA, Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac.
RODIĆ GOJKO, 20 g., Sadilovac (Slunj), vodnik, poginuo 17. I 1944. u Tuzli.
ROKVIĆ DUŠAN, 1926, Ban. Arandelovo, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čađavice.
ROKNIĆ PETAR, 1910, Vrgin Most, radnik, vodnik.
ROKSA PETAR, 1925, Vladimirovac, zemljoradnik, borac, poginuo 3. V 1945. u Sr. Krapini.
ROKSIC PETAR, 1911, Boljevci, radnik, borac.
ROMARAVSKI SVETOZAR, 1927, Novi Kneževac, zemljoradnik, borac.
ROMAC IVAN, 23 g., Glavinac (Sinj), učenik, borac, poginuo 28. VII 1944. kod Nemilog Sela.
ROMAC PAŠKO, 1913, Vukšić (Benkovac), radnik, polit, komesar Brzaje,
RONČEVIĆ GOJKO, 22 g., Sandžak, radnik, komandir čete, poginuo 23. V 1944. u Katanićima.
RONČEVIĆ SIMA, 1921, šašinci, zemljoradnik, borac, poginuo
ROŠUL SAVA, 1922, Titel, zemljoradnik, borac.
RUŽAJČIĆ ŽIKA, 1929, sa Trebave, borac Omladinske čete.
RUŽIĆ DESIMIR, 29 g., Martinci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. I 1944. kod Tuzle.
RUZMIROV DUŠAN, 36 g., Dolovo, zemljoradnik, borac.
RUKAVINA ANDRIJA, 25 g., Slankamen, mesar, vodnik.
RUKAVINA ILIJA, 1922, Batajnica, učenik, obaveštajac.
RUMIĆ STJEPAN, 1912, Slav. Orahovica, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Pčelić.
RUMLIJAN BOŠKO, 1927, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
RUNTIC GAJA, 1911, Martinci, zemljoradnik, borac.
RUNTIC DESIMIR, 1915, Martiinoi, zemljoradnik, borac, poginuo 21. I 1944. kod Tuzle.
RUNJANIN SAVA, 17 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac, poginuo 24. XI 1943. u Grgurevcima.
RUS FRANJA, 25 g., Vrdnik, radnik, borac.

SABO ANTAL, 1921, Skorenovac, radnik, borac, poginuo 16. IV 1945. kod Našica.

SABO IMRE, 1926, Gajdobra, zemljoradnik, borac, poginuo 12. III 1945. na Zido pustari.
 SABO JANKO, 1924, Mandelos, zemljoradnik, borac, poginuo.
 SABO JANOS, 1918, Subotica, zemljoradnik, borac, poginuo 3. V 1945. kod Stare Rače.
 SABO JOZEF, 1921, Zemun, radnik, vodnik.
 SABO LASLO, 1920, električar, borac, poginuo 30. IV 1945. kod Brzaje.
 SAVATIC ZIVAN, 18 g., Lešnica, zemljoradnik, borac.
 SAVATOVIC NIKOLA, 21 g., Vašice, trgov. pomoćnik, zamenik polit. komesara čete, poginuo 1943. na Snagovu.
 SAVIN MILIVOJ, 1898, Belegiš, komandir čete.
 SAVIN PAJA, 40 g., Belegiš, berberin, borac, poginuo 5. IX 1944. na Rujnom Brdu.
 SAVIC ALEKSANDER, 19 g., Batajnica, učenik, borac, poginuo 16. I 1944. kod Tuzle.
 SAVIC BOGOLJUB, 1922, Batajnica, zemljoradnik, borac.
 SAVIC BOZIDAR, 1926, Beograd, učenik, borac, poginuo 1. V 1944. u Sknićima.
 SAVIC VUJADIN, 20 g., Šekovići, radnik, desetar.
 SAVIC dr. DUŠAN, 1909, Čerević, lekar, sanitetni referent Brigade.
 SAVIC DUŠAN, 29 g., Cazin, radnik, zamenik komandira čete, poginuo 19. VI 1944. u Ribnici.
 SAVIC DUSANKA, Lačarak, učenica, četna bolničarka.
 SAVIC ĐURO, 30 g., Banja Luka, radnik, vodnik.
 SAVIC ZIVOJIN, 21 g., Bogatić, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 12. X 1944. kod Male Moštance.
 SAVIC ŽIKA, 1904, Deč, zemljoradnik, borac, nestao 10. VIII 1944. u pokretu.
 SAVIC ŽIKA, 1921, Pećinci, zemljoradnik, borac, poginuo 18. X 1943. kod Husina.
 SAVIC JOVAN, 34 g., Bosuit, zemljoradnik, borac, poginuo 10. XI 1943. kod Boderišta.
 SAVIC JOVAN, 1904, Martinci, zemljoradnik, bolničar.
 SAVIC KOSTA, 1914, Subotinje, zemljoradnik, borac, nestao 27. VIII 1944. kod Belih Voda.
 SAVIC MILORAD, 1922, Karlovčić, krojač, borac, poginuo 1943. u istočnoj Bosni.
 SAVIC MITA, 31 g., Đipša, zemljoradnik, borac, poginuo 27. II 1944. u čeliću.
 SAVIC MITAR, 20 g., Badovinci, zemljoradnik, desetar, 22. XII 1943. na Dugim Njivama.
 SAVIC MLADEN, 38 g., Grabovo, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
 SAVIC PAJA, 1904, Belegiš, zemljoradnik, borac, poginuo 5. IX 1944. na Rujnom Brdu.
 SAVIC PETAR, 20 g., Martinci, zemljoradnik, desetar.
 SAVIC SVETOZAR, 1921, Beograd, radnik, isekretar SKOJ-a u bataljoou.
 SAVIC SLAVKO, 1917, Beočin, radnik, komandant bataljona.

SAVIĆ SMILJA, 1926, Batajnica, domaćica, bolničarka, nestala 9. VIII 1944. kod Bara.
 SAVKARIĆ NIKOLA, 24 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 SAVKIĆ BOGOLJUB, 1920, Banoštar, zemljoradnik, polit, delegat voda.
 SAVKOVIĆ ĐORĐE, 17 g., Jakovo, zemljoradnik, borac.
 SAVČIĆ JULIJANA, 19 g., Kikiinda, domaćica, borac, poginula 18. III 1944. u Koraju.
 SADI TOSA, 1923, Kusić, Srbija, zemljoradnik, borac.
 SAJDL TOMA, 1923, Kusić, zemljoradnik, borac.
 SAJIC BOŽIDAR, 18 g., Beograd, učenik, borac, poginuo 1. V 1944. u Simicima.
 SALATIĆ ADAM, 1929, Srem, đak, borac.
 SALBUR PALIO, 1924, Ostojićevo, zemljoradnik, borac, poginuo 21. III 1945. kod Belog Manastira.
 SAMARDŽIĆ JOVAN, 1926, Temerin, zemljoradnik, borac poginuo 4. V 1945. u Staroj Rači.
 SAMARDŽIĆ MITAR, 1918, Surduk, zemljoradnik, intendant bataljona.
 SAMARDŽIĆ SLAVKO, 22 g., Surčin, krojač, borac.
 SAMIN RADOVAN, 1926, Idoš, trgovac, borac.
 SANADROVIC BOSKO, 1904, Grgurevci, zamenik komandira čete, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
 SARAVOLAC MILOŠ, 1924, Bašaid, zemljoradnik, polit, delegat voda, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.
 SARAVOLAC NEDELJKO, 1921, Bašaid, zemljoradnik, borac.
 SARAVOLAC STOJAN, 1919, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 21. IV 1945. u s. Pčelić.
 SARAJLIĆ DUŠAN, 28 g., Kuzmin, zemljoradnik, desetar, poginuo 15. X 1944. u Makišu.
 SARATLIĆ DUŠAN, 21 g., Okučani, trgovački pomoćnik, borac.
 SARDELOŠ MIHAJLO, 1919, Dalj, zemljoradnik, borac, poginuo 22. IV 1945. kod Virovitice.
 SADŽAK DRAGUTIN, 1919, Progar, zemljoradnik, komandir čete.
 SARIHODŽIĆ ESAD, 1930, Tuzla, đak, borac.
 SVOJKOVSKI MILAN, 34 g., Šabac, stolar, borac.
 SVETOZAR RADOVAN, 1912, Vrdnik, zemljoradnik, borac.
 SVILARIĆ VLADA, 1924, Zemun, radnik, zamen. komandira čete, poginuo 9. V 1945. kod Rogaške Slatine.
 SVILOKOS VLADA, 1917, Kuzmin, zemljoradnik, borac, poginuo.
 SVIRAC IVAN, 27 g., Obrež, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u Bosni.
 SVIRČEV MATEJA, 1927, Crepaja, stolar, borac, poginuo 28. III 1945. kod Bolmana.
 SVIRČEVIĆ LJUBISA, 1921, Borovo, Vukovar, zemljoradnik, borac.
 SVIRČEVIĆ LJUBISA, 1921, Neštin, zemljoradnik, vodnik.
 SEGIC PETAR, 18 g., Sokolac (B. Topola), radnik, borac.
 SEKANIC LAZAR, 1914, Belegiš, zemljoradnik, komandir čete.

SEKE JOZEF, 1928, Srbobran, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Žido pustari.

SEKULIC ANA, Srem. Mihaljevci, zemljoradnik, borac.

SEKULIC BRANISLAV, Srem. Mihaljevci, šofer, borac.

SEKULIC VASA, 18 g., Subotiče, berberin, borac, poginuo 1. V 1944. u s. Šimici.

SEKULIC MARKO, 33 g., Budanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 17. III 1944. kod Koraja.

SEKULIC NIKOLA, 22 g., Javorina (Dvor na Uni), keiner, borac.

SEKULIC PANTA, 23 g., Golubinci, pekar, borac, nestao 29. VII 1944. na Rudoj Glavi.

SEKULIC PETAR, 19 g., Berkasovo, zemljoradnik, desetar, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.

SEKULIC STEVAN, 1916, Vranjevo, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na Dravskom kanalu.

SEKULIC STEVAN, 1919, Srem. Mihaljevci, zemljoradnik, desetar, poginuo 18. V 1944. kod s. Straže.

SEKULSKI PANTA, 43 g., Golubinci, zemljoradnik, borac.

SELAKOVIĆ BRANKO, 1919, Martinci, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 28. VII 1944. u Milinom Selu.

SELAKOVIĆ VLAJA, 34 g., Martinci, zemljoradnik, desetar, poginuo 15. X 1944. na čukarici.

SELAKOVIĆ DRAGO, 1920, Martinci, zemljoradnik, borac, poginuo.

SELAKOVIĆ JOVA, 19 g., Martinci, zemljoradnik, borac.

SELENIC MILENKO, 19 g., Jakovo, učenik, politički delegat voda, poginuo 11. V 1944. u Žlvinicama.

SELAKOVIĆ MILORAD, 1921, Surčin, trgovac, polit, komesar čete.

SELEŠI NIKA, 25 g., Sakule, zemljoradnik, ekonom čete.

SEMAN PETAR, 35 g., Berkasovo, pekar, polit, delegat voda, poginuo 7. XI 1943. kod Čadavice.

SEMIZ SLOBODAN, 23 g., Prijedor, aeromehaničar, borac, poginuo 27. IX 1944. kod s. Ribari.

SEFKERINAC RADOMIR, 1925, Prhovo, zemljoradnik, borac.

SEČANSKI ILIJA, 20 g., Golubinci, zemljoradnik, vodnik

SEČENJI ANDRAŠ, 1926, Batina, zemljoradnik, borac, poginuo 24. IV 1945. kod Sv. Križa.

SIBIŃOVIĆ PETAR, 1926, Maradić, automehaničar, borac.

SIVČEV ALEKSANDER, 1926, Kikinda, krojač, borac, poginuo 23. IV 1945. kod Virovitice.

SIVČEV JULIJANA, 1926, Kumane, zemljoradnik, borac, poginula 18. III 1944. kod Koraja.

SIGNAJIĆ NASTAS, 1924, Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u istočnoj Bosni.

SIGNAJIĆ PAVEL, Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 1944.

SIKORA JAN, 1920, Stara Pazova, zemljoradnik, polit, delegat voda poginuo.

SIKORA MIHAJLO, 1907, B. Topola, zemljoradnik, borac, poginuo 23. IV 1945. u Brezovačkim Krčevinama.

SILBAŠKI JOVAN, 1919, Neštin, lugar, borac.

SILI JANOS, 1925, Padaj, radnik, borac, poginuo 6. III 1945. kod Novog Bezdana.

SIMESTIĆ ŽIKA, 1919, Grugurevci, zemljoradnik, borac, poginuo.

SIMEUNOVIC SRETEN, 1926, Belotić, trgovački pomoćnik, borac.

SIMIN RADOVAN, 1926, Idoš, trgovac, borac.

SIMIĆ LAZAR, 24 g., Budanovci, zemljoradnik, borac.

SIMIĆ MILAN, 24 g., Rekovac (Vojnić), radnik, desetar, nestao 16. VIII 1944. u Crnoj Gori.

SIMIĆ NEBOJŠA, 1916, Boljevci, radnik, komandir čete.

SIMIC NECA, 1923, Mokrin, zemljoradnik, borac, poginuo 12. IV 1945. na Dravi.

SIMIĆ PETAR, 21 g., Vrdnik, zemljoradnik, borac, poginuo 10. VIII 1943. u Bijeljini.

SIMIĆ RADOVAN, 1920, Jarak, zemljoradnik, komandant bataljona, poginuo 24. III 1944. u čeliću.

SIMIC SAVA, 1927, Pećinci, zemljoradnik, borac.

SIMONOVIC STEVAN, 32 g., Susek, zemljoradnik, borac, iznemogao ostao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.

SICĀENKO VANJA, 19 g., SSSR, radnik, borac.

SIHORSKI MIHAJLO, 24 g., Prnjavor, zemljoradnik, borac.

SIC GASPAR, 1917, Ivanovi (Pančevo), zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. kod s. Bulinac.

SIC MIHAJLO, 1927, Vinkovci, zemljoradnik, borac, poginuo 12. III 1945. u Baranji.

SKALIC MILAN, 30 g., Zemun, bravar, borac.

SKELEDŽIJA DRAGOLJUB, 19 g., Vukovar, zemljoradnik, borac.

SKENDZIC STEVAN, 1920, Vrdnik, kovač, polit, delegat voda.

SKIP MIHALJ, 1924, Vlajkovac, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod s. Bulinac.

SLABINSKI JAN, 1922, St. Pazova, zemljoradnik, borac, poginuo 10. VIII 1943. u Bijeljini.

SLABINSKI MARTIN, 1924, Boljevci, zemljoradnik, desetar, nestao 1944. u Bosni.

SKLENAR STEVAN, 1920, Neštin, zemljoradnik, politički komesar voda.

SKOKIĆ BRANKO, 1924, Neštin, borac, poginuo 1. III 1944. u Tobuitu.

SKOKIĆ MILAN, 1921, Neštin, zemljoradnik, vodnik.

SKORUPAN MISA, Jarak, zemljoradnik, desetar, poginuo 22. VII 1944. kod s. Džebar.

SKORUPAN NIKOLA, 19 g., St. Banovci, zemljoradnik, borac.

SKRAPČENKO PETAR, 1921, SSSR, automehaničar, desetar, poginuo 13. VIII 1944. na Boriji.

SKUDIC SLAVKO, 1902, Divoš, zemljoradnik, intendat.

SKULAR ILIJA, 1924, Ban. Karađorđevo, mlinar, borac, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.

SLAVKIĆ NIKOLA, 28 g., Martinci, radnik, borac.

SLAVNIC VASA, 31 g., Vrdnik, pekar, zamenik političkog komesara bataljona, poginuo avgusta 1943.

SLAVUJ DOKA, 19 g., Ugrinovci, radnik, borac, poginuo 20. I 1944. u Tuuzli.
 SLAVUJ PETAR, 20 g., Ugrinovci, zemljoradnik, politički delegat voda, poginuo 24. II 1944. u Četiu.
 SLAVUJEVIĆ DELIJA, 21 g., Šid, domaćica, pomoćnik političkog komesara čete, poginula 5. IX 1944. na Rujraiku.
 SLADIĆ MITAR, 1920, Neštin, vodeničar, komandir čete.
 SLADOK PALJO, 1909, St. Pazova, zemljoradnik, borac.
 SMILJAKOVIĆ RADA, 1926, Kušić, zemljoradnik, borac, poginuo 22. XII 1944. kod s. Moslavina.
 SMILJANIĆ ZDRAVKO, 21 g., Budanovci, zemljoradnik, borac.
 SMILJANIĆ PETAR, 1925, Karadordevo, zemljoradnik, borac.
 SMILJANIĆ SVETOZAR, 1925, Karadordevo, zemljoradnik, radio telegrafista.
 SMOLJANOVIĆ DOKA, 38 g., Surčin, zemljoradnik, zamenik komandira čete.
 SMUĐA LUKA, 23 g., Surduk, zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Putinci.
 SMUĐA NIKOLA, 1911, Surduk, obučar, vodnik radnog voda.
 SOVETLEK JANO, 1922, Aradac, (Zrenjanin), zemljoradnik, borac.
 SOVILJ BOŽA, 1921, Sr. Banovci, radnik, komandir čete.
 SOVILJ BOŠKO, 1923, Surduk, zemljoradnik, borac poginuo 29. VI 1943. na Bratancu.
 SOVILJ DUŠAN, 1927, St. Banovci, zemljoradnik, borac, poginuo 15. VIII 1943. u Bosanskoj Rači.
 SOVILJ RADMILA, 19 g., St. Banovci, krojačica, borac, poginula 18. III 1944. kod Koraja.
 SOMBARDA KOLEDA, Italija, borac, poginuo 26. X 1944. kod Rume.
 SOMOV VASIL, 26 g., Rostov, radnik, borac.
 SOLAROV MILOŠ, 1924, Titel, kolar, desetar.
 SOŠIĆ VASA, 19 g., Sakule, krojač, borac.
 SPAJIC ŽARKO, 1899, Bosut, zemljoradnik, borac.
 SPAJIC UROŠ, 21 g., Bosut, zemljoradnik, borac.
 SPASOJEVIĆ VASA, 1928, Ležimir, zemljoradnik, borac, poginuo.
 SPASOJEVIĆ ILIJA, 1925, Boljevci, berberin, vodnik.
 SPASOJEVIĆ RADA, 1927, šašinci, zemljoradnik, desetar, poginuo 3. I 1945. u Čadavičkom Lugu.
 SPASOJEVIĆ RADOVAN, 1920, Boljevci, vodnik.
 SRDANOV NIKOLA, 1924, Aradac, mesar, borac.
 SRDANOVIĆ OSTOJA, 18 g., Renovica (Rogatica), zemljoradnik, borac.
 SRDIĆ ŽIVAN, 1901, šašinci, zemljoradnik, borac.
 SREZIĆ HAJRUDIN, 20 g., Trinava (Bijeljina), zemljoradnik, borac.
 SREMAC JOVAN, 1920, Mala Vašica, zemljoradnik, borac.
 SREMAC LJUBOMIR, 1923, Suljam, zemljoradnik, vodnik.
 SREMAC RADOVAN, 1921, Mala Vašica, zemljoradnik, obaveštajac.
 SREMAC STEVAN, 1919, Progar, zemljoradnik, intendat bataljona.

SREMAC TRIVA, 23 g., M. Vašica, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. kod Tuzle.
SREMČEVIĆ NENAD, 22 g., Bečmen, berberin, borac, poginuo 11. X 1943. u Rahićima.
SREMČEVIĆ PETAR, 33 g., Budanovci, zemljoradnik, borac.
SREMCIĆ SAVA, 1924, Ležimir, zemljoradnik, vodnik, poginuo 1. IX 1943. na Rudištu.
SRETENOVIĆ SLOBODAN, 1929, Smederevo, radnik, borac.
SREČKOVIĆ SAVA, 1906, Progar, zemljoradnik, borac.
STAJIĆ BORIVOJ, 1917, Belegiš, komandir čete.
STAJIĆ BORISLAV, 1925, Kruščica, zemljoradnik, politički delegat voda, poginuo 31. III 1945. na Dravi.
STAJIĆ MILOVAN, 36 g., Bosut, činovnik, borac.
STAJIĆ MLADEN, 22 g., Bosut, zemljoradnik, borac.
STAJIĆ SLAVKO, 1921, Bosut, zemljoradnik, borac, poginuo 20. I 1945. kod s. Vranješevci.
STAJIĆ STOJAN, 1922, Krstur, zemljoradnik, vodnik, poginuo 3. V 1945. kod s. Bulinac.
STAJIĆ TOMA, 1921, Vršac, zemljoradnik, borac, poginuo 23. IV 1945. kod Sv. Križa.
STAKIĆ ANA, 1926, Neštin, domaćica, borac.
STAKIĆ MILAN, 1921, Neštin, zemljoradnik, borac.
STAKIĆ MILAN, 33 g., Lovinac (Gračac), radnik, borac, poginuo 28. XI 1944. u Ležimiru.
STAMENIĆ DRAGOMIR, 1927, Bajina Bašta, radnik, borac.
STAMENKOVIĆ MILOŠ, 1917, Grgurevci, berberin, komandir čete, poginuo 20. I 1944. u Tuzli.
STAMENKOVIĆ STEVAN, 1921, Mandelos, zemljoradnik, borac.
STANIVUK VLADA, 1920, Sefikerin, zemljoradnik, borac, poginuo 28. IV 1945. kod Vel. Pisanice.
STANIVUK RADINKA, 1926, Batajnica, učenica, bolničarka.
STANIVUK SAVA, 1906, Boljevci, zemljoradnik, borac.
STANIVUKOVIĆ Branko, 32 g., Šid, Banovci, zemljoradnik, borac.
STANIVUKOVIĆ DANILO, 17 g., Šid, Banovci, učenik, borac, poginuo 24. VI 1943. na Vlasenici.
STANIVUKOVIĆ SVETISLAV, 28 g., Šid, Banovci, zemljoradnik, ekonom čete, poginuo 29. VII 1944. na Riudoj Glavi.
STANIMIROV SREDOJE, 1920, Klarija, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na Dravskom kanalu.
STANIMIROVIĆ MILADIN, 1919, Ostružnica, zemljoradnik, borac, poginuo 20. V 1945. na Bledu.
STANIŠAVLJEVIĆ VOJISLAV, 1920, Beška, berberin, komandir čete, poginuo 29. IV 1945. kod s. Zrimska.
STANIŠAVLJEVIĆ DUŠAN, 1903, Ugrinovci, zemljoradnik, borac, poginuo 1943. u Trnavi.
STANIŠAVLJEVIĆ SAVA, 1910, Bosut, krojač, borac.
STANIŠAVLJEVIĆ TODOR, Grabovci, zemljoradnik, borac, poginuo 14. IX 1943. na Capardama.
STANIŠIĆ GAVRA, 1926, Ležimir, zemljoradnik, borac, poginuo.

STANIŠIĆ DRAGOLJUB, 23 g., Bosanski Prnjavor, zemljoradnik, komandir čete.
 STANIŠIĆ JOVAN, 1922, Neštin, zemljoradnik, borac.
 STANIŠIĆ MILUTIN, 1925, Irig, trgovački pomoćnik, politički komesar čete.
 STANIĆ VOJISLAV, 1925, Blemir, bravar, desetar.
 STANKOV PETAR, 1925, Bavanište, zemljoradnik, borac, poginuo 15. IV 1945. kod s. Markovci.
 STANKOV ĆEDA, 1923, Sakule, zemljoradnik, borac, poginuo marta 1944. kod Lopara.
 STANKOVIĆ BORA, 20 g., Pećinai, zemljoradnik, borac.
 STANKOVIĆ BOSKO, 1907, Belegiš, borac, nestao 10. VIII 1944. u pokretu.
 STANKOVIĆ BRANKO, 23 g., Ležimir, zemljoradnik, borac, poginuo 15. VIII 1943. u Bosanskoj Raci.
 STANKOVIĆ IGNJAT, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 STANKOVIĆ LJUBA, 1920, Beočin, domaćica, bolničarka, poginula 5. VIII 1943. na Kosovači.
 STANKOVIĆ MILANKO, 1911, Ležimir, zemljoradnik, vodnik.
 STANKOVIĆ MILENKO, 20 g., Ogar, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
 STANKOVIĆ MILENKO, 1923, šašinci, traktorista, borac.
 STANKOVIĆ MILIVOJ, 1917, Ledinci, zemljoradnik, borac, poginuo.
 STANKOVIĆ STEVAN, 23 g., Višnjićevo, zemljoradnik, borac.
 STANKOVIĆ TOMA, 1924, šašinci, električar, vodnik.
 STANKOVIĆ CEDOMIR, 21 g., Sakule, zemljoradnik, borac.
 STANE ĐURO, Pot. Sv. Nikola, zemljoradnik, borac, poginuo 6. IV 1945. na Deak pustari.
 STANOJEVIĆ BORISLAV, 17 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 STANOJEVIĆ BRANKO, 23 g., Jamaņa, zemljoradnik, borac, poginuo 20. XII 1943. u Bosanskom Šamcu.
 STANOJEVIĆ ĐORĐE, 1924, Tišine (Bosanski Šamac), radnik, komandir čete.
 STANOJEVIĆ ŽARKO, 1920, Grabovci, zemljoradnik, borac, poginuo 1943. u Bosni.
 STANOJEVIĆ JOVAN, 23 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 STANOJEVIĆ JOVAN, 1911, Ležimir, zemljoradnik, borac.
 STANOJEVIĆ MILIVOJ, 19 g., Rugotina (Bijeljina), zemljoradnik, borac, poginuo 30. III 1944. na Priboju.
 STANOJEVIĆ MIROSLAV, 1914, Uljma, radnik, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.
 STANOJEVIĆ MITA, 19 g., Susek, trgovački pomoćnik, borac, poginuo 22. VII 1944. u s. Mitrovići.
 STANOJEVIĆ NIKOLA, 23 g., Irig, zemljoradnik, politički delegat voda.
 STANOJEVIĆ PETAR, 1922, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 STANOJEVIĆ SLOBODAN, 17 g., Dobrinici, zemljoradnik, borac.
 STANOJČIĆ KOSA, 1923, Ležimir, referent bataljonskog saniteta.
 STANČIĆ BOŽIDAR, 1918, Bašaid, zemljoradnik, borac.

STANČUL ŠAVA, 1927, Ostojićevo, vodnik.
STARCEVIĆ LAZAR, 1913, Vojka, zemljoradnik, borac, poginuo 1944.
STARCEVIĆ PETAR, 1925, Progar, radnik, borac.
STARCEVIĆ SLOBODAN, 1927, Dobrinči, učenik, borac.
STARCEVIĆ STEVAN, 1925, Progar, zemljoradnik, vodnik.
STEVANOV MIODRAG, 1927, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 13. III 1945. kod Beremenda.
STEVANOVIĆ DRAGOLJUB, Kragujevac, radnik, zamenik političkog komesara bataljona.
STEVANOVIĆ MILENKO, Šid, Banovci, zemljoradnik, desetar.
STEVANOVIĆ SLOBODAN, 1921, Idoš, zemljoradnik, desetar, poginuo 25. I 1945. na Čadavici.
STEVIC VLADIMIR, Banatsko Aleksandrovo, zemljoradnik, borac, poginuo 6. IV 1945. kod Baranjskog Petrovog Sela.
STEVIC LJUBO, 34 g., Grlica, (Cazin), radnik, borac.
STEVANOV IVAN, 1922, Bašaid, zemljoradnik, politički komesar čete, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.
STEVANOV MILAN, 1924, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 7. I 1945. kod Čadavice.
STEPANOV MILAN, 1924, Kikinda, zemljoradnik, borac, poginuo 3. V 1945. kod St. Rače.
STEPANOVIĆ DOKA, Mala Remeta, zemljoradnik, borac.
STEPANOVIĆ MILAN, 1920, Ogar, radnik, politički komesar bataljona.
STEPANOVIĆ RADA, 24 g., Ogar, radnik, vodnik.
STEFANOV BOGDAN, 1925, Parta, zemljoradnik, borac, poginuo 5. I 1945. na Karašici.
STEFANOVIĆ BRANISLAV, 1928, Surčin, zemljoradnik, borac.
STEFANOVIĆ ILIJA, 1923, St. Banovci, radnik, borac, nestao 14. VIII 1944. u pokretu.
STEFANOVIĆ KOSTA, 22 g., Banat. Brestovac, zemljoradnik, borac.
STEFANOVIĆ MIODRAG, Srem. Mitrovica, zemljoradnik, borac.
STIJOVIĆ MARA, 1924, S. Karlovci, radnica, referent za obrazovanje.
STOJADINOV SINIŠA, 1909, Mol, zemljoradnik, borac.
STOJADINOVIC DRAGOLJUB, 1925, Progar, službenik, borac.
STOJAKOVIĆ ĐURĐICA, 1924, Grgurevci, domaćica, referent bataljonskog saniteta, umrla 23. VII 1944. od iznemoglosti.
STOJANOV DOKA, 1926, Vojka, zemljoradnik, vodnik.
STOJANOV ŠIME, 1926, Vilovo, zemljoradnik, mladi vodnik.
STOJANOVIĆ BRANKO, 32 g., Sr. Mitrovica, zemljoradnik, borac.
STOJANOVIĆ VLADA, 20 g., Boljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 6. VII 1943. kod Zvornika.
STOJANOVIĆ MELITA, 26 g., Sremska Mitrovica, radnica, borac.
STOJANOVIĆ LAZAR, 1922, Vračev Gaj, zemljoradnik, borac, poginuo 19. III 1945. na Piškura pustari.
STOJANOVIĆ PRVOSLAV, 26 g., Kragujevac, -student, politički komesar čete, poginuo 19. VI 1943. kod Brčkog.

STOJANOVIĆ RADA, 17 g., Boljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. XII 1943. u Bosanskom Šamcu.
 STOJANOVIĆ RADOVAN, 1914, Krnješevci, zemljoradnik, borac, nestao 10. VIII 1944. u pokretu.
 STOJANOVIĆ TRIVUN, 16 g., Sremska Mitrovica, obučar, borac.
 STOJIN MILOŠ, 1926, Kikinda, učenik, borac, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
 STOJISAVLJEVIĆ DANE, 1927, Ban. Višnjićevo, zemljoradnik, borac.
 STOJISAVLJEVIĆ DUŠAN, 1925, Višnjićevo, kovač, borac, poginuo 8. II 1944. kod Koraja.
 STOJISAVLJEVIĆ LUKA, 20 g., Ban. Aleksandrovo, radnik, borac.
 STOJISAVLJEVIĆ MILAN, 1922, Ban. Višnjićevo, zemljoradnik, idoštsi*
 STOJIĆ DAMIAN, 25 g., Krušedol, kolar, borac.
 STOJIĆ SOFIJA, 19 g., Krušedol, domaćica, bolničarka.
 STOJICEVIĆ DRAGA, 1925, Jazak, berberin, borac, poginuo 26. III 1945. kod Repnjaka.
 STOJKOV ŽARKO, 23 g., Crepaja, zemljoradnik, borac.
 STOJKOV JOCA, 1923, Kikinda, zemljoradnik, borac, poginuo 2. III 1945. na Žido pustari.
 STOJKOV SAVA, 1921, Bašaid, zemljoradnik, borac.
 STOJKOV SRECKO, 1925, Kusić, zemljoradnik, borac.
 STOJKOV STEVA, 1923, Crna Bara (Novi Kneževac), radnik, minner, poginuo 4. V 1945. kod Stare Rače.
 STOJKOVIĆ ŽIVKA, 1912, Banoštar, domaćica, referent bataljonskog saniteta.
 STOJKOVIĆ MARKO, 30 g., Deč, zemljoradnik, kurir.
 STOJKOVIĆ MILANKO, 1927, Ležimir, zemljoradnik, borac.
 STOJKOVIĆ MILUTIN, 1922, Kusić, radnik, vodnik.
 STOJKOVIĆ NENAD, 1914, Deč, zemljoradnik, borac.
 STOJKOVIĆ PAJA, 1912, Brestac, obučar, borac.
 STOJKOVIĆ STEVAN, 20 g., Daruvar, zemljoradnik, borac, poginuo 20. I 1944. u Tuzli.
 STOJNIĆ MILENKO, 19 g., Martinci, mesar, politički delegat voda, poginuo 23. V 1944. u Katanićima.
 STOJROV LENTA, 1922, Čoka, zemljoradnik, borac.
 STOJČEVIĆ SLOBODAN, 1927, Dobanovci, učenik, borac.
 STOJČIĆ BOSKO, 1926, Kupinovo, zemljoradnik, borac, poginuo 17. III 1944. kod Koraja.
 STOJSIĆ ŽIKA, 1921, Mandelos, zemljoradnik, komandant Brigade.
 STOKIĆ BRANKO, 1915, Čurug, zemljoradnik, borac, poginuo 20. I 1945. kod s. Vranješevci.
 STOKIĆ STOJAN, 22 g., Rakiitno (Ljobuški), pekar, vodnik.
 STOLNIK IVAN, 1915, Virovitica, limar, vodnik, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
 STRAZIVUK BORISAV, 21 g., Batajnica, zemljoradnik, borac.
 STRAZMESTEROV ŽIVAN, 1921, Bečej, zemljoradnik, borac.

STRAJNIĆ VLADIMIR, 21 g., Novi Sad, šofer, borac, poginuo 24. XI 1943. u Grgurevcima.
 STRAKA MIHAL, 24 g., Dobanovci, zemljoradnik, vodnik, nestao.
 STRACINSKI PAVEL, 1908, Bački Petrovac, radnik, komandir čete.
 STRMLJAKOVIĆ PETAR, 28 g., Beška, zemljoradnik, borac, poginuo 18. III 1944. kod Koraja.
 STUPAVSKI ONDREJ, 1925, Bingula, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u Bosni.
 STUPAR DRAGO, Bosanski Petrovac, radnik, borac.
 STUPAR MILORAD, 16 g., Skakavac (Bosanski Petrovac), borac Omladinske čete.
 STUPAR SAVA, 18 g., Jakovo, učenik, borac, poginuo 19. X 1943. kod Brčkog.
 SUBAŠIĆ SIMA, 40 g., Bingula, zemljoradnik, borac.
 SUBOTIĆ ACIM, 1925, Belegiš, zemljoradnik, borac, poginuo 10. VIII 1943. u Crnljevu.
 SUBOTIĆ DUŠAN, 20 g., B. Petrovac, zemljoradnik, borac.
 SUBOTIĆ ĐORĐE, 1923, Belegiš, borac.
 SUBOTIĆ NADA, 19 g., Irig, domaćica, bolničarka.
 SUBOTIĆ PAVLE, 31 g., Popinci, radnik, borac, poginuo 24. XI 1943. u Grgurevcima.
 SUBOTIĆ PAVLE, 1923, Belegiš, zemljoradnik, borac.
 SUBOTIĆ SAVA, 1921, Belegiš, zemljoradnik, borac, poginuo.
 SUBOTIĆ SLOBODAN, 1922, Cortanovci, radnik, komandir čete.
 SUBOTIČKI ŽIVAN, 20 g., Deč, zemljoradnik, vodnik, poginuo 20. XII 1943. u Bosanskom Samcu.
 SUBOTIČKI NIKOLA, 18 g., Deč, radnik, borac.
 SUVAJDŽIĆ STEVAN, 1926, Ledinci, zemljoradnik, borac, poginuo 16. I 1945. kod s. Vranješevci.
 SUVAROV RADOVAN, 1921, Kikinda, trgovac, borac.
 SUVIĆ ILIJA, 1916, Grgurevci, trgovački pomoćnik, komandir čete, poginuo 10. XI 1943. kod Brčkog.
 SUVIĆ JOCA, 1914, Grgurevci, zemljoradnik, vodnik, poginuo 20. X 1944. kod is. Skele.
 SUVIĆ LJUBA, 1926, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
 SUVIĆ MARA, 1919, Grgurevci, domaćica, bolničarka, poginula 1943.
 SUVIĆ MILENA, 19 g., Grgurevci, domaćica bolničarka.
 STJVIĆ SVETISLAV, Grgurevci, učenik, borac.
 SUVIĆ STEVA, 1917, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
 SUDAREVIĆ BOSKO, 1925, Kuzmin, učitelj, borac.
 SUDAN MILAN, 1926, Divoš, zemljoradnik, borac.
 SUNKOV RADOVAN, 22 g., Tovarnik, zemljoradnik, borac, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
 SUHANI JAN, 1923, Sit. Bingula, zemljoradnik, borac.
 SUŠA, NIKOLA, 1923, Batajnica, mehaničar, borac.
 SUSIĆ NIKOLA, 1924, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
 SUSIĆ RADIVOJ, 1920, Kuzmin, zemljoradnik, desetar.

SUŠIĆ RADOJE, 1924, Ostružnica, zemljoradnik, vodnik, poginuo 24. IV. 1945. kod Virovitice.
SUŠČEVIĆ BOSKO, 1920, Grgurevci, mesar, vodnik, poginuo 23. XI. 1943. u Grgurevcima.

TABANDELIĆ CVEJA, komandir čete.
TADIĆ BRANKO, 23. g., Susek, zemljoradnik, puškomitraljezac, nestao 14. VIII. 1944. u pokretu.
TADIĆ DRAGAN, 1917, Bošanski Petrovac, radnik, pomoćnik političkog komesara brigade.
TADIĆ DUŠAN, 1926, Erdevik, zemljoradnik, borac, poginuo 10. X. 1944. kod s. Skele.
TADIĆ JOSIP, 1922, Split, radnik, komandir čete.
TADIĆ MILIVOJ, 17. g., Žankovac, zemljoradnik, borac, poginuo 1. II. 1944. u Kerepu.
TADIĆ PETAR, 1916, Jarak, zemljoradnik, komandir čete, umro.
TAJBL ANDREJ, 1910, Grgurevoi, zemljoradnik, borac.
TAJIC BRANKO, 20. g., Lipovica (Tuzla), zemljoradnik, borac, poginuo 10. VI. 1944. na Zajednicama.
TAKARCIC JOZEF, 1913, Jermenovci, zemljoradnik, borac, poginuo 5. V. 1945. kod s. Bulinac.
TAKAC BELA, 1923, Subotica, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V. 1945. kod Stare Rače.
TAKAC SANDOR, 1929, Lačarak, radnik, vodnik.
TALJANOV MLADEN, 1917, Bašaid, zemljoradnik, desetar.
TANACKOV ADAM, 1919, Klarija, svirač, borac, poginuo 5. I. 1945. na Karašici.
TANKOSIĆ ĐORĐE, 1924, Ledinci, mesar, borac, poginuo.
TANKOSIĆ NIKOLA, 1925, Lačarak, zemljoradnik, borac.
TANURDŽIĆ MARKO, 1913, Deč, stolar, komandant bataljona.
TANCIK JAN, 1918, Lug, zemljoradnik, desetar.
TAPAVICA MILIVOJ, 22. g., Novi Sad, zemljoradnik, borac.
TAPAI IVAN, 25. g., Beočin, zemljoradnik, borac.
TARASOV NJEGOSLAV, 1925, Ljubljana, električar, borac.
TARBUKOVA NADA, 1922, Belegiš, domaćica, bolničarka.
TATLIAK JAN, 1918, Stara Bingula, kovač, borac.
TALIROVIĆ STANKO, 1925, Martinci, zemljoradnik, borac.
TEODOROVIĆ RAVAŠIJE, 1919, Varjaš, Rumunija, učitelj.
TEODOROVIĆ SIMA, 1923, Mala Remeta, zemljoradnik, komandir čete.
TEOFANOVIĆ LAZAR, 1911, Novi Sad, trgovac, nastavnik, vojne škole.
TEOFILOVIĆ MILENKO, 1919, Ilinci, zemljoradnik, borac.
TEREK JANOŠ, 1923, Debeljača, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V. 1945. kod s. Bulinac.
TEREK JAN, 24. g., Stara Bingula, zemljoradnik, borac, poginuo 19. I. 1944. u Tuzli.

TEREK JOŽEF, 1923, Stara Bingula, zemljoradnik, borac.
 TERIC FERENC, 1924, Krstur, zemljoradnik, borac, poginuo 5. V 1945. kod s. Bulinac.
 TERZIN DURA, 1925, Novi Kneževac, zemljoradnik, borac, poginuo 15. V 1945. kod Celja.
 TERZIN MILAN, 1926, Bašaid, učenik, zamenik komandira čete.
 TERZIN MILOŠ, 1921, Bašaid, zemljoradnik, borac.
 TESANKIĆ BRANKO, 1923, Grgurevci, zemljoradnik, delegat voda, poginuo.
 TEŠIĆ ZIVORAD, 1925, Draginje (Vladimirovci), borac.
 TIMOR STEVAN, 1926, Delibiate, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod s. Bulinac.
 TINTAR DUŠANKA, 1925, Temerin, radnik, četna bolničarka.
 TIR JAN, 1914, Lug, zemljoradnik, borac.
 TITOV TIMOFEJ, SSSR, borac, poginuo 18. V 1944. na brdu Straža.
 TITIN SAVA, 1918, Kumane, Zrenjanin, zemljoradnik, borac.
 TIČAK ALOJŽ, 19 g., Vrdnik, trgovački pomoćnik, borac.
 TIŠMA ILIJA, 1907, Martinci, zemljoradnik, polit, delegat voda.
 TIŠMA JOVAŃ, 1907, Grgurevoi, zemljoradnik, borac.
 TIŠMA PERA, 1907, Grgurevoi, kovač, borac.
 TIŠMA STEVAN, 1921, St. Banovci, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 21. I 1945. kod s. Vranješevci.
 TODOROV GLIŠA, 1922, Sanad, Coika, trgovac, borac.
 TODOROV ŠAVA, 1925, Bašaid, zemljoradnik, komandir odeljenja.
 TODOROVIC ANĐELKA, 1927, Sr. Mihaljevci, učenica, polit, delegat voda, poginula 1943. u Trnavi.
 TODOROVIC ŽARKO, 23 g., Ogar, kovač, borac, poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.
 TODOROVIC ZIVKO, 1920, Progar, zemljoradnik, borac.
 TODOROVIC IVAN, 1921, Kruščica, zemljoradnik, borac.
 TODOROVIC MILAN, 1919, Novi Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo.
 TODORAVIĆ SRBISLAV, 1923, Šimanovci, zemljoradnik, borac.
 TOKAR MOMA, 1912, Ašanja, zemljoradnik, zamenik komandira čete.
 TOLIĆ DRAGOLJUB, 31 g., Tenj (Vukovar), zemljoradnik, borac.
 TOLIĆ SLAVICA, 19 g., Dobrinici, domaćica, bolničarka.
 TOMA BOŽA, 37 g., Jakovo, zemljoradnik, borac, poginuo 23. IX 1944. kod Loznice.
 TOMAŠ JANKO, 30 g., Divoš, trgov. pomoćnik, zamen. polit, komesara čete.
 TOMIŃ SAVA, 20 g., Titel, kovač, komandir čete.
 TOMIĆ BRANKA, 20 g., Grabovci, domaćica, bolničarka.
 TOMIĆ VLADA, Vel. Radinci, zemljoradnik, borac, poginuo.
 TOMIĆ ĐORĐE, 1920, Kraljevci, berberin, zamen. polit, komesara čete, poginuo 3. VIII 1944. kod s. Podbreg.
 TOMIĆ ŽIVOJIN, 1924, Brčanovići (Jadar), zemljoradnik, borac, poginuo 22. X 1944. kod s. Skele.
 TOMIĆ VOJIN, 1921, Sid, Banovci, zemljoradnik, komandir čete.

TOMIĆ ZLATA, 20 g., Vel. Radinci, krojačica, bolničarka, poginula 18. V 1944. na Crvenom brdu.
 TOMIĆ MILAN, 17 g., Grabovci, zemljoradnik, borac.
 TOMIĆ MILIVOJ, 20 g., Badovinci (Mačva), trgovac, borac, poginuo 8. XI 1943. u Potočarima.
 TOMIĆ MILOŠ, 21 g., Šid. Banovci, učenik, borac.
 TOMIĆ MOMIR, 1926, Jakovo, zemljoradnik, borac.
 TOMIĆ PANTA, 1920, Bašaid, zemljoradnik, borac.
 TOMIĆ PETAR, 1921, Bavanište, berberin, borac, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.
 TOMIĆ PETAR, 30., Šid. Banovci, zemljoradnik, borac.
 TOMIĆ PETAR, 31 g., Grabovci, zemljoradnik, borac.
 TOMIĆ SAVA, 20 g., Dobrinici, zemljoradnik, desetar, poginuo 17. III 1944. kod s. Mirosavoj.
 TOMIĆ SLOBODAN, 26 g., Šid. Banovci, zemljoradnik, borac, poginuo 25. XI 1943. u Grgurevcima.
 TOMIĆ TOŠA, 21 g., Dobrinici, zemljoradnik, desetar, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
 TOMIĆ TRIVA, 18 g., Dobrinici, zemljoradnik, polit, delegat voda, nestao 17. VIII 1944. kod Božurov Dola.
 TONOVIC ZIVORAD, 28 g., Leknac (Azbukovac), zemljoradnik, borac.
 TOPALOV SAVA, 1920, Elemir, zemljoradnik, borac, poginuo 7. III 1945. na Žido pustari.
 TOPIC MILIVOJ, Prnjavor (Banja Luka), radnik, borac.
 TOPOLSKI DOBRILA, 20 g., Kuzmin, domaćica, bolničarka.
 TORBICA STEVAN, 21 g., Vrdnik, zemljoradnik, borac, poginuo 1. V 1944. kod s. Stanimirovići.
 TORDA MIHALJ, 1928, Kovin, zemljoradnik, borac, poginuo 20. III 1945. na Piškura pustari.
 TORMA EMIL, 1907, Šid, zemljoradnik, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Pčelić.
 TOT JAŃ, 1919, Stara Pazova, zemljoradnik, borac, poginuo.
 TOT JOŽEF, 1919, Bačka Topola, zemljoradnik, borac.
 TOT STEVAN, 32 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
 TOT SANDOR, 1923, Mol, zemljoradnik, borac, poginuo 24. IV 1945. kod Sv. Križa.
 TOŠIĆ ĐORĐE, 1925, Ležimir, zemljoradnik, borac.
 TOČIJEV ŽIVA, 1915, Pančevo, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod s. Bulinac.
 TRBOJEVIĆ MILOVAN, 39 g., Ilinci, zemljoradnik, borac, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
 TRBOJEVIĆ NADA, 15 g., Popinci, bolničarka.
 TRETOMIR DUSAN, 32 g., Binčić (Knin), rudar, borac.
 TREČAKOV PETAR, 1926, Kikinda, električar, polit, delegat voda, poginuo 6. III 1945. kod Novog Bezdana.
 TREFAT DRAGUTIN, 1918, Vrdnik, zemljoradnik, borac.
 TRŽEKIĆ MILJA, 26 g., Vaganac (Bos. Petrovac), zamenik, referema batalj. saniteta.
 TRIVKOVIC MILKA, 20 g., Zagoni (Bijeljina), domaćica, borac.

TRIFUNOV BRANKO, 1924, Sanad, zemljoradnik, borac.
TRIFUNOV RADOVAN, Sanad, zemljoradnik, desetar.
TRIFUNOVIĆ GAVRA, 30 g., Klenak, stolar, obaveštajac.
TRIFUNOVIĆ ĐORĐE, 1926, Sanad, zemljoradnik, borac, poginuo
19. III 1945. na Piškiura pustari.
TRIFUNOVIĆ ŽIKA, 32 g., Grabovo, zemljoradnik, ekonom čete.
TRIFUNOVIĆ LAZAR, 1924, Prnjavor, zemljoradnik, borac, poginuo
9. III 1945. I kod Bar. Petrovog Sela.
TRIFUNOVIĆ SIMA, 17 g., B. Petrovac, zemljoradnik, borac, poginuo
26. XI 1943. -u Grabovu.
TRICKOVIĆ STEVAN, 23 g., Mlaka, limar, borac, poginuo 20. XII
1943. u Bosanskom Samou.
TRISIĆ PANTELIIJA, 20 g., Martinci, zemljoradnik, polit, delegat
voda, poginuo 9. VI 1944. na Zajednicama.
TRKIC MIKA, 1925, Batajnica, zemljoradnik, borac, poginuo 20.
V 1944. u s. Sitari.
TRKULJA LJUBOMIR, 25 g., Glinci (Cazin), zemljoradnik, borac.
TRKULJA SAVA, 27 g., Karlovčić, radnik, borac, nestao 17. VIII
1944. kod Božurov Dola.
TRNINIĆ PANTA, 1925, Martinci, zemljoradnik, polit, delegat
voda, poginuo 9. VI 1944. na Zajednicama.
TRNIC MIROSLAV, 1922, Mokrin, zemljoradnik, borac, poginuo
3. V 1945. kod Stare Rače.
TRUDIĆ ILIJA, 1927, Sr. Mitrovica, radnik, polit, delegat voda.
TURAKOVIĆ JAGODA, Kupinovo, domaćica, bolničarka.
TURAKOVIĆ SAVA, 1924, Kupinovo, zemljoradnik, kurir, poginuo
1943.
TURUC ANTAL, 1912, Bačka Topola, zemljoradnik, borac, poginuo
3. V 1945. kod s. Stara Rača.
TUTIĆ VITOMIR, 1927, Mala Vašica, radnik, borac, poginuo 28.
VII 1944. na Rudoj Glavi.
TUTIĆ LAZAR, 17 g., Irig, zemljoradnik, borac.
TUTULUNDŽIĆ TRIVA, 18 g., Martinci, učenik, borac, poginuo
18. V 1944. na Crvenom brdu.
TUFEGDŽIĆ VASA, 37 g., Stitar, zemljoradnik, komandir čete,
poginuo 20. I 1944. u Tuzli.
TUFEGDŽIĆ DRAGOMIR, 29 g., Sovljak (Mačva), stolar, borac.
TUČAK SAVA, 31 g., Progar, radnik, borac, poginuo 19. I 1944. u
Tuzli.
TUČAKOVIĆ PERA, 1900, Lačarak, zemljoradnik, borac.
TUČAKOVIĆ RANKO, 1926, Lačarak, zemljoradnik, borac, poginuo.
TUČAKOVIĆ SRETA, 16 g., Lačarak, opančar, borac.

ĆALIĆ VASA, 1925, Mileticevo (Vršac), zemljoradnik, borac, poginuo
6. III 1945. kod Novog Bezdana.

ĆALIC ŽIVAN, 1920, Novi Karlovci, zemljoradnik, polit, delegat
voda, poginuo 1943. u Bosni.
ĆIRAK BOSKO, 1925, Deč, učenik, komandir čete, poginuo.
ĆIRAK NEGA, 1925, Deč, zemljoradnik, kurir, poginuo 19. IV
1944. kod Sikire.
ĆIRIN STEVAN, 1908, Vojka, zemljoradnik, borac.
ĆIRIĆ ALEKSA, 1924, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 4. I
1945. na Karašici.
ĆIRIĆ BLAGOJE, 1920, Jakovo, krojač, borac.
ĆIRIĆ BOSKO, 1924, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 19. III
1945. na Piškura pustari.
ĆIRIĆ VLAJKO, 31 g., Irig, zemljoradnik, vodnik, poginuo 26. XI
1943. u Grabovu.
ĆIRIĆ DURA, 1926, Šabac, zemljoradnik, vodnik, poginuo 9. III
1945. kod Beremenda.
ĆIRIĆ ĐURĐICA, 18 g., Rivica, krojačica, bataljonska higijeničar-
ka.
ĆIRIĆ ŽIVA, 1921, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 17. I
1945. kod Čađavice.
ĆIRIĆ ŽIVKO, 1919, Novi Karlovci, trgovac, borac, poginuo.
ĆIRIĆ IVAN, 1923, Kikinda, zemljoradnik, borac, poginuo 25. I
1945. kod Čađavice.
ĆIRIĆ MARKO, 1920, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 20. I
1945. kod s. Vranješevci.
ĆIRIĆ PETAR, Rivica, trgovački pomoćnik, kurir Štaba Brigade.
ĆIRIĆ SAVA, 1926, Crepaja, trg. pomoćnik, kurir Štaba Brigade,
poginuo 1. XI 1944. kod Sr. Mitrovice.
ĆIRIĆ SAVA, 39 g., Sid, Banovci, zemljoradnik, borac.
ĆIRIĆ STANJIMIR, 31 g., Sid, zemljoradnik, borac.
ĆIRJAK BOSKO, 1921, Ašanja, zemljoradnik, borac.
ĆIRKOV MARKO, 1922, Béla Crkva, zemljoradnik, borac, umro
od rana 14. V 1945. u Somborn.
COSIĆ BRANISLAV, 1926, Pančevo, zidar, borac, poginuo 21. IV
1945. kod s. Pčelić.
COSIĆ DUŠAN, 1918, Srem. Mihaljevci, zemljoradnik, zam. ko-
mand. Brigade.
COSIĆ MLADEN, 1926, Banat. Palanka, zemljoradnik, borac, po-
ginuo 20. I 1945. kod s. Vranješevci.
COSIĆ TRIVUN, 38 g., Surduk, bačvar, borac, poginuo 19. X 1943.
kod Brčkog.
CUK IVAN, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
CULIBRK UROŠ, ĐIKAN, 30 g., radnik, komandir čete.
CURČIN LJUBOMIR, 23 g., Curug, stolar, borac, poginuo.
CURČIĆ NIKOLA, 17 g., Vojka, zemljoradnik, borac, poginuo 30.
III 1944. na Žutavki.
CURČIĆ DRAGA, 1923, Jakovo, zemljoradnik, borac.
CURČIĆ ŽIVKO, poginuo 15. X 1944. na Čukarici.
CURČIĆ MILORAD, 28 g., Jakovo, zemljoradnik, borac, poginuo
9. V 1944. u Muslimaškoj Tarovi.
ĆUČUŽ MILORAD, 20 g., Simanovci. užar, borac

UVALIN VASA, 1920, Bočar, mašinbravar, pol. delegat voda, poginuo 6. III 1945. na Zido pustari.
UGARAK ŽAGORICA, 1925, Jakovo, domaćica, bolničarka, poginula 1943. u Trnavi.
UGARAK JOVA, 1920, Šid. Banovci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. III 1945. na Piškura pustari.
UGARAK NIKOLA, 1898, Jakovo, zemljoradnik, borac.
UGARKOVIĆ JOVAN, 1907, Šid, užar, borac, poginuo 1. XI 1944. u Srem, Mitrovici.
UGRIČIĆ STEVA, 22 g., Ilinci, zemljoradnik, borac.
UDRIĆ STOJAN, 1926, Kupinovo, učenik, intendant.
UZELAC MITAR, 1901, Voganj, zemljoradnik, borac.
UZELAC SAVA, 1916, šašinci, zemljoradnik, zamen. polit, komesara čete, poginuo 12. VI 1943. u Srebrenici.
UZUNOVIĆ DRAGOLJUB, Provo (Vladimirovci), zemljoradnik, borac, poginuo 6. I 1945. kod Čadavice.
UMBRIŠIĆ PAVLE, 1926, Batajnica, zemljoradnik, borac, poginuo 21. III 1945. u Baranji.
UMETIĆ RADOVAN, 18 g., Lačarak, berberin, borac, poginuo 23. XI 1943. u Grgurevcima.
URBAN FERKO, 22 g., Veliki Radiinci, radnik, borac, poginuo 20. I 1945. kod s. Senkovac.
URBANEK ANDRIJA, Ostojićevo, zemljoradnik, borac, poginuo 24. IV 1945. kod Virovitice.
UROŠEV RADA, 1921, N. Kneževac, radnik, borac.
UROŠEVIĆ MILORAD, 24 g., Krčedin, zemljoradnik, borac.

FABOVKA JAN, 1920, Boljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 1945.
FABRI MIHAL, 1924, Ilok, zemljoradnik, borac, poginuo.
FAOR STEVAN, 1025, Ledinci, zemljoradnik, borac, poginuo.
FAPAL ANĐAL, 1929, Irig, sluga, borac.
FARAGO ISTVAN, 1908, Stara Kanjiža, zemljoradnik, desetar, poginuo 12. IV 1945. u Bistrinačkoj šumi.
FARKAŠ DEZE, 1907, Tornjoš, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod Nove Rače.
FARKAŠ PALJO, 1918, Bingula, zemljoradnik, borac, poginuo 10. X 1944. na Zvečki.
FARKAŠ SANDOR, 1919, Pavlovac, (Subotica), zemljoradnik, poginuo 2. V 1945. kod s. Bulinac.
FAROŠ ADAM, 1916, Ivanovo (Pančevo), zemljoradnik, borac, poginuo 5. V 1945. kod s. Bulinac.
FAROŠ ANĐAL, 1912, Skorenovac, radnik, borac, poginuo 21. IV 1945. kod Sv. Trojstva.
FEITKO MILADIN, 20 g., Belegiš, zemljoradnik, borac.
FELBAB MILAN, 1923, Bašaid, krojač, borac.
FELBAB BOŽIDAR, 1920, Bašaid, zemljoradnik, borac, poginuo 20. I 1945. kod s. Vranješovci.

FELBAB PETAR, 1924, Bašaid, zemljoradnik, desetar, borac
16. I 1945. kod s. Vranješevci.
FILIPAS CEDOMIR, 1923, Stari Itebej, zemljoradnik, borac, umro
od rana 23. III 1945. u Belom Manastiru.
FILIPIN BORIVOJ, 23 g., Vojka, zemljoradnik, borac, poginuo
22. VIII 1944. kod Sekovića.
FILIPU ĐUZEPE, 21 g., Italija, keiner, borac.
FILIPOVIĆ BORISLAV, 1923, Kuzmin, zemljoradnik, borac, pogi-
nuo.
FILIPOVIĆ BRANKO, 1914, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
FILIPOVIĆ GOJKO, 25 g., Veliki Radinci, zemljoradnik, vodnik,
poginuo 10. VI 1944. na Zajednicama.
FILIPOVIĆ DRAGA, 17 g., Krčedin, zemljoradnik, borac.
FILIPOVIĆ DUŠANKA, 23 g., Krušedol, domaćica, bolničarka.
FILIPOVIĆ MIŠA, 1925, Novi Karlovci, borac.
FILIPOVIĆ RADOVAN, 22 g., Novi Karlovci, mehaničar, borac.
FILIPOVIĆ SILVIJE, 1913, Veliki Již, radnik, politički komesar
čete, poginuo 18. III 1944. kod Koraja.
FRANIĆ STANKO, 1920, Divoš, zemljoradnik, borac.
FRANKO PAVEL, 1924, Gložan, mesar, borac.

HABORA ONDREJ, 1925, Lug, zemljoradnik, borac.
HAVAI JANO, 1925, Padina, obučar, borac, poginuo 25. IV 1945.
kod Virovitice.
HAVRAN PAVEL, 20 g., Stara Pazova, zemljoradnik, borac, pogi-
nuo.
HAJDU MARTIN, 1925, Novi Sad, zemljoradnik, borac, poginuo
maja 1945. u Podravini.
HAJDUK DRAGA, 1928, Jakovo, zemljoradnik, borac.
HALOŠ JAKOV, 21 g., Pančevo, zemljoradnik, borac, poginuo 26.
X 1944. kod Rume.
HAMIDOVIĆ GALIB, 25 g., Gradačac, pekar, borac, nestao 18.
VIII 1944. na Pivi.
HANGODI LUKAČ, 40 g., Stara Kanjiža, laborant, vodnik.
HANUS PALJO, 1921, Aradac, pekar, borac, poginuo 12. IV 1945.
u Bistrinačkoj šumi.
HARMIT DUŠAN, 1919, B. Petrovac, borac, poginuo 20. X 1944.
kog s. Skele.
HADŽIĆ SVETOZAR, 1910, Popinci, zemljoradnik, borac.
HODOBA DANILO, 24 g., Sr. Mitrovica, radnik, borac.
HODOBA JOCA, Sr. Mitrovica, obučar, borac.
HODOBA MITA, Sr. Mitrovica, zemljoradnik, borac.
HODOBA ŠTEVAN, Sr. Mitrovica, radnik, polit. komesar čete.
HODJERAŠ VUKAŠIN, 18 g., Progar, zemljoradnik, borac, po-
ginuo.
HOMA KIRIL, 1930, Mikluševci, Vukovar, učenik, borac.
HORVAT MIHAJLO, 23 g., Virovitica, zemljoradnik, borac.

HORDI VLADA, 1925, Ruski Krstur, trgovački pomoćnik, borac, poginuo 23. IV 1945. u Breslovačkim Krčevinama.
HORDOBI ISTVAN, 1923, Vojlovica, mesar, borac, poginuo 21. IV 1945. kod s. Pčelića.
HORNJAK IVAN, 34 g., Berkasovo, zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
HORNJAK JANKO, 22 g., Šjd, trgovački pomoćnik, borac.
HRIBAR ANTON, načelnik Staba Brigade.
HRTKOVAC BOJAN, 21 g., Bežanija, mehaničar, borac, poginuo 5. IX 1944. na Rujnom brdu.
HRCEK MIHAL, 1921, Višnjicevo, radnik, borac, poginuo 20. I 1944. u Tuzli.
HUBER ĐORĐE, 1923, Ljubljana, student, borac, poginuo 6. III 1945. na Žido pustari.
HUDEC JAN, 1923, Ugrinovci, radnik, desetar.
HUDOK ONDREJ, 1926, Aradac, zemljoradnik, borac, poginuo 12. IV 1945. kod Belišća.
HUSAK PAL, 1917, Ban. Mihajlovo, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Đeak pustari.
HUTALAREVIĆ KOSTA, 1914, Kotor, radnik, polit, komesar čete.

CAREVIĆ ALEKSANDER, 1924, Tomaševac, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. kod Baranj. Petrovog Sela.
CVEJANOVIĆ GAVRA, 29 g., Šašinci, zemljoradnik, vodnik.
CVEJIĆ SAVA, 1923, Belegiš, borac.
CVETIĆ DUSAN, 25 g., Mikluševci, radnik, borac.
CVETIĆ LAZA, 14 g., Ravno (Kupres), zemljoradnik, borac.
CVETIĆ MARKO, 20 g., Celebić (Livno), radnik, borac, poginuo.
CVETIĆ NIKOLA, 1904, Mikloševci, radnik, kuvar, poginuo 7. VIII 1944. kod Sokolca.
CVETIČANIN GOJKO, 19 g., Sedlovac (Slunj), radnik, polit, komesar čete.
CVETIČANIN BRANKO, 1924, Kuzmin, zemljoradnik, vodnik
CVETIČANIN DOBRIVOJE, 22 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac.
CVETIČANIN SLAVKO BAČA, 1916, Kuzmin, umro 1975. god.
CVETKOVIĆ VLADA, 32 g., Zavoj (Piro), zemljoradnik, borac.
CVETKOVIĆ VUKAŠIN, 30 g., Jakovo, zemljoradnik, borac, poginuo 24. II 1944. u čeliću.
CVETKOVIĆ SLAVKO, 1909, Brestač, stolar, komandir čete poginuo 28. VII 1944. na Rudoj Glavi.
CVIJANOVIĆ MILOŠ, 38 g., Brčko, zemljoradnik, borac.
CVRKUŠIĆ VLADIMIR, Pačir, zemljoradnik, borac, umro od rana 28. III 1945. u Somboru.
CERIĆ ESAD, Bosanska Krajina, učenik, polit, komesar bataljona.
CIVRIĆ VASA, 1917, Grgurevci, opančar, komandir čete, poginuo 24. VI 1943. kod Vlasenice.

CIVRIĆ DOKA, 1895, Grgurevci, zemljoradnik, borac, umro od rana 26. VI 1943. u Sekovićima.
CIGANOVIC MILOŠ, 1919, Zemun, sarač, vodnik, poginuo 20. V 1944. kod s. Martinovići.
COCIN VLADA, 1925, Bašaid, zemljoradnik, borac, umro od rana 27. IV 1945. u Somborn.
CRVAK UROŠ, 1925, Dobanovci, stolar, borac.
CREVAR JOVAN, 18 g., Drenovac (Glina), trgovački pomoćnik, borac.
CRNOBRNJA SAVA, 17 g., Martinci, zemljoradnik, boiac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
CRNOJEVIĆ RAJKO, 1911, Martinci, zemljoradnik, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
CUKIC ZORAN, 1926, Blemir, zemljoradnik, borac, poginuo 6. III 1945. na Deak pustari.
CUNDRÁ JOSIP, 1928, Sr. Mitrovica, borac, umro od rana 25. IV 1945. u Podravskoj Slatini.

ČAVIĆ BOGOLJUB, 1911, Šimanovci, zemljoradnik, mitraljezac, poginuo 1943. u Bosni.
ČAVIĆ ZIVAN, 1916, Čalma, krojač, desetar.
ČAVIĆ ILIJA, 1926, Šimanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 22. VII 1944. u s. Mitrovići.
ČAVIĆ ILIJA, 1905, Šimanovci, zemljoradnik, borac, poginuo 18. I 1944. u Tuzli.
ČAVIĆ LAZAR, 1920, Platičevo, zemljoradnik, pomoćnik polit, komesara bataljona.
ČAVIĆ MILAN, 1919, Vizić, zemljoradnik, borac, poginuo 20. VIII 1944. u s. Zivkovići.
ČAVIĆ SVETOZAR, 1921, Viaić, zemljoradnik, borac.
ČAVIĆ SLOBODANKA, bolničarka.
ČAJANOVIC MANE, 25 g., Bušević (Bos. Petrovac), radnik, borac, poginuo 1943. na druimu Tuzla—Zvornik.
ČAKOVIĆ JOVAN, 18 g., Jakovo, radnik, borac, poginuo 10. VIII 1943. u Bijeljini.
ČALENIĆ MIRJANA, 1917, Klanjec, radnica, referent brigadnog saniteta.
ČALIĆ MILENA, 1929, Bačka Topola, domaćica, bolničarka, poginula 6. III 1945. kod N. Bezdana.
ČANKOVIĆ BOŽA, 1922, Jasenice, radnik, borac.
ČANKOVIĆ MARIJA, 21 g., Ban. Karadorđevo, domaćica, bolničarka.
ČANKOVIĆ NIKOLA, 30 g., Sr. Gora (Udbine), radnik, vodnik, poginuo 17. III 1944. u Puškovcu.
ČANJI JAN, 1918, Bački Petrovac, trgovac, obaveštajac.
ČEKERINAC DUŠAN, 1925, Divoš, zemljoradnik, borac.

CELAR STEVAN, 1923, Stepanovićevo, zemljoradnik, borac, poginuo 1. V 1945. kod Stare Rače.
 CELEKAPIC GLISA, 1927, Idoš, učenik, kurir, poginuo 24. III 1945. na Deak pustari.
 CELIC LAZAR, 1923, Ledinci, pekar, zamenik komandanta bataljona, poginuo 19. III 1945. kod Beremenda.
 ČEMERLI BOSKO, 17 g., Višnjićevo, zemljoradnik, borac, poginuo 18. III 1944. kod Koraja.
 CEREVIČKI STEVAN, 34 g., Futog, brodovođa, borac, poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
 ČERNAJ GABOR, 1917, Senta, zemljoradnik, borac.
 CERNEI JANOS, 1917, Senta, zemljoradnik, borac.
 CERNJAK MIHAJLO, 1915, Maradik, zemljoradnik, borac, umro od rane 19. III 1945. u Belom Manastiru.
 CEPE JANOS, 1927, Senta, zemljoradnik, borac, poginuo 5. V 1945. kod Kanžulovca.
 CEH JANOS, 1924, Jermenovci, zemljoradnik, borac, poginuo 3. V 1945. kod s. Bulinac.
 ČIĐASNI JAN, 19 g., Đipša, zemljoradnik, desetar, poginuo 19. VI 1944. kod Rihnice.
 ČIZMAR VLADIMIR, 1925, Kula, zemljoradnik, borac, poginuo 5. V 1945. kod s. Bulinac.
 CIZMIC BOSKO, 19 g., Šid, zemljoradnik, borac, poginuo 12. V 1944. na drumu Tuzla—Zvornik.
 CIZMIC MIROSLAV, 16 g., Šid, zemljoradnik, borac.
 ČIKARIĆ DRAGOMIR, 23 g., Šid, zemljoradnik, borac.
 ČIKIĆ RADMILO, 17 g., Šibač, zemljoradnik, borac, poginuo 10. XI 1943. na Bodorištu.
 ČIKOŠ MILIVOJ, 17 g., Vojka berberin, borac, poginuo 24. II 1944. u ćeliju.
 ČILAG JANOS, 1924, Šelje (Mađarska), zemljoradnik, borac, poginuo 24. IV 1945. kod Virovitice.
 CINCURAK JAN, 1917, Ljuba, trgovac, borac, poginuo 1943. u Bossi.
 ČIPKAR DURA, 1926, Šid, zemljoradnik, borac, poginuo 15. IV 1945. kod s. Jelisavci.
 ČMELIK PAVEL, 1909, Boljevci, zemljoradnik, borac, poginuo 12. VI 1944. kod Lopara.
 ČOBAN MILOŠ, 1917, Mogorić (Gospić) komandir čete, poginuo 22. X 1944. kod s. Skele.
 ČOBANOV MILORAD, 1910, Orlovat, zemljoradnik, borac.
 ČOBANOV PERA, 1926, N. Kneževac, radnik, desetar.
 ČOBANOV STEVAN, 1912, Orlovat, zemljoradnik, borac, poginuo 5. V 1945. kod s. Bulinac.
 ČOBANOVIĆ BRANKO, 1924, Vojka, zemljoradnik, vodnik.
 ČOBANOVIĆ DUŠAN, 1920, Vojka, zemljoradnik, borac.
 ČOBANOVIĆ JOVAN, 35 g., Susek, zemljoradnik, borac, umro od rana 1943.
 ČOBANOVIĆ NIKOLA, poginuo 12. IV 1943. kod s. Rožanj.
 COBRDA ZUZANA, 1926, Višnjićevo, domaćica, bolničarka.

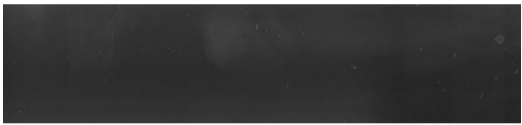
ČOVIĆ DUŠAN, 33 g., Ugrinovci, zemljoradnik, obaveštajac, poginuo 1. V 1944. u Stanimirovcima.
ČOVIĆ ILIJA, 18 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac, poginuo 22. VII 1944. u Mitrovićima.
ČOKIĆ LUKA, 35 g., Vrdnik, rudar, borac.
COLAK ALEKSANDER, 1924, Bašaid, zemljoradnik, kurir.
COLAKOVIĆ DRAGI, 24 g., Martinci, zemljoradnik, borac.
COLAKOVIĆ LUKA, 1905, Surduk, zemljoradnik, borac, poginuo 22. X 1944. kod s. Šimanovci.
COLAKOVIĆ MILOJE, 41 g., Grabovci, zemljoradnik, borac.
COLANOVIC SPIRA, 41 g., Šodanovac, zemljoradnik, borac, poginuo 16. X 1944. na Čukarici.
ČOLIĆ LAZAR, 1921, Perlez, zemljoradnik, borac, poginuo 4. I 1944. kod«. Martinci.
ČOLOVIĆ JOVAN, 16 g., Šodanovac, zemljoradnik, borac.
ČONKIĆ ILIJA, 1920, Zabalj, zemljoradnik, borac, umro od rana 3. V 1945. u Pitomači.
ČORDAŠEV DURA, 1921, Kucura, zemljoradnik, borac, umro od rana 3. V 1945. u Osijeku.
ČORTAN ILIJA, 37. g., Novi Karlovci, zemljoradnik, borac, poginuo 1943. u Osmacima.
ČORTANOVAČKI BELJA, 1920, Vojka, zemljoradnik, borac.
ČORTANOVAČKI RADMILO, 18 g., Surčin, domaćica, bolničarka.
ČUBRA NIKOLA, 31 g., Ilinci, zemljoradnik, vodnik, poginuo 24. II 1944. u Čelcu.
ČUBRILOV DRAGA, 1924, Popinci, borac.
ČUBRILOVIĆ DUŠAN, 1913, Sr. Mihaljevci, zemljoradnik, intendant bataljona.
ČUGALJ MILAN, 1910, Lačarak, zemljoradnik, ekonom čete, poginuo 1. XI 1944. kod Sr. Mitrovice.
ČUGUROVIĆ DRAGAN, 26 g., Draginac, radnik, borac poginuo 20. X 1944. kod s. Skele.
ČULIN ANDRIJA, 21 g., Dugo Polje (Split), pisar, zamen. komandira čete, poginuo 9. VI 1944. na Zajednicama.
ČULIĆ ŽARKO, 32 g., Krčedin, berberin, borac.
ČUNJAT MILE, 38 g., Gornji Lapac, radnik, borac, poginuo 7. XI 1943. u Potočarima.
CUPAR NEDELJKO, 1925, Zalače (Ključ), trgovački pomoćnik, desetar, poginuo 21. IV 1945. kod s. Budimci.

DZAKIĆ MILORAD, 38 g., Višnjićevo, radnik, borac, poginuo 20. V 1944. u s. Huinci.
DZAKULA STOJAN, 19 g., Vukovar, obućar, borac.
DZAMBAS SLAVKO, 1925, Kusić, zemljoradnik, vodnik.
DZAMBIC STEVAN, 22 g., Vojka, berberin, borac.
DZIGURSKI BRANKO, 1923, Novi Bečej, zemljoradnik, borac, ipoginuo 23. IV 1945. u Brezovačkim Krčevinama.

ŠAVANEK ALOJZ, 1925, Kruščica, zemljoradnik, vozar, poginuo 24. III 1945. na Deak pustari.
 SAVIJA MARKO, 33 g., Voganj, pekar, borac.
 ŠAIN BOŽIDAR, 1928, Izbište, zemljoradnik, borac, poginuo 9. III 1945. kod Baranj, Petrovog Sela.
 ŠANDOR BELA, 1922, Kanjiža, trgovac, borac, poginuo 22. IV 1945. u Brestovačkim Krčevinama.
 ŠANDOR JOVGEN, 1916, Bačinci, radnik, borac.
 ŠANDOR OLGA, 1925, Bačinci, zemljoradnik, poginuala 31. X 1944. kod Sr. Mitrovice.
 ŠAPRIC RAJKO, 1921, Višnjićevo, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 21. IV 1945. kod s. Pčelić.
 ŠARANOVAČ MICA, 1925, Mandelos, zemljoradnik, borac, poginuo.
 ŠARANOVIC MIROMIR, 1923, Jasenovac, dak, borac.
 ŠARKOVIC MILORAD, 24 g., Susek, zemljoradnik, vodnik.
 ŠARKOVIC SVETOZAR, 34 g., Susek, zemljoradnik, borac, nestao 16. VIII 1944. u pokretu.
 ŠARCEV JOVAN, 1926, Srbobran, radnik delegat čete.
 ŠARONJA MOMIR, 1911, Cortanovci, zemljoradnik, intendant bataljona.
 ŠAČAK MILAN, 1926, Divoš, zemljoradnik, kurir u Brigadi.
 ŠAFRANJI ĐERĐ, 1925, Horgoš, zemljoradnik, borac.
 ŠASINACKI NIKOLA, 1906, Šuljam, zemljoradnik, borac, poginuo 20. V 1944. kod Srebrnika.
 ŠAŠIĆ PAVLE, 1906, St. Banovci, radnik, borac, poginuo 1943. u Bosni.
 ŠEVIC GAJA, 1924, Grgurevci, zemljoradnik, borac, poginuo.
 ŠEVO SVETOZAR, 18 g., Tenje (Osijek), zemljoradnik, borac.
 ŠEJK NOVAK, 1924, Lačarak, zemljoradnik, borac.
 SENDEKOVIC DRAGIĆ, 21 g., Bogatić, zemljoradnik, borac, poginuo 3. I 1944. u Zlom Selu.
 ŠEPA DURA, 40 g., Sr. Karlovci, radnik, borac.
 ŠEPUT MILAN, 18 g., Halilovac (Sanski Most), radnik, desetar, ipoginuo 10. IX 1943. kod Vlasenice.
 ŠERES GEZA, 1924, Martonoš, trgovac, borac, poginuo.
 ŠECER PETER, 16 g., Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
 ŠEFENDA MATE, 19 g., Šibenik, zemljoradnik, borac.
 ŠIBUL VESELIN, 1921, Rusko Selo, zemljoradnik, borac, poginuo 2. V 1945. kod s. Bulonac.
 ŠIDANSKI MILAN, 22 g., Berkasovo, zemljoradnik, borac, poginuo 18. V 1944. u Dovišću.
 ŠIJAK RADOVAN, 22 g., Sr. Mitrovica, radnik, desetar, poginuo 17. I 1944. kod Tuzle.
 ŠIJAN DRAGAN, 34 g., Boljevci, električar, borac, poginuo 9. VIII 1944. u s. Bare.
 ŠIJACKI BRANKO, 1909, Šuljam, zemljoradnik, komandir čete, poginuo 25. XI 1943. u Grgurevcima.
 ŠIJACKI ZIVAN, 1920, Šuljam, zemljoradnik, borac.
 ŠIKANJA DURA, 1924, Brubanj (Glina), kovač, borac, poginuo 25. I 1945. kod Čadavice.

ŠILIK VLADA, 19 g., Bačinci, učenik, borac.
ŠIMUNOVIC JOCA, 1919, Grgurevci, zemljoradnik, vodnik.
ŠINIK ANDRIJA, 18 g., Sabac, radnik, borac, poginuo 24. XI 1943.
u Suljimu.
ŠINŽAR ŽARKO, 1922, Kruščica, zemljoradnik, borac.
ŠINŽAR JOVAN, 1924, Kruščica, zemljoradnik, borac.
ŠINKA PAVEL, 1922, Lug, zemljoradnik, borac.
ŠIPICKI MARTIN, 1920, Stara Pazova, berberin, obavešfajac.
ŠIRAN TIHOMIR, Vodice, 1925, učenik, stariji vodnik.
ŠIRER PERA, 15 g., Surčin, zemljoradnik, borac.
SICA BRANKO, 35 g., Kupinovo, zemljoradnik, borac, poginuo
24. VI 1943. kod Vlasenice.
ŠKARA MARKO, Sinj, radnik, borac.
ŠKOLJAC BOŽA, 1914, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
ŠKORIC LAZA, 1928, Mandelos, zemljoradnik, zam. polii, kome-
sara čete.
SKRBFC JOVICA, 18 g., Batajnica, radnik, zam. polit, komesara
čete, poginuo.
ŠKRIPAN JAN, 1920, Kupinovo, zemljoradnik, "borac, poginuo.
SKULETIC JOVANKA, 17 g., Bogetić (Nikšić), bolničarka.
SKULETIC MILOVAN, 19 g., Vajska, zemljoradnik, borac, poginuo
18. III 1944. kod Koraja.
ŠKURANJ PAVEL, 1919, Bingula, zemljoradnik, borac, poginuo
7. III 1945. kod s. Ceralije.
ŠLAHTER ADAM, 1903, Krnjaja, zemljoradnik, borac, poginuo
2. V. 1945. kod Dirljanovca.
ŠLJUKIC RADA, 22 g., Deč, zemljoradnik, borac, poginuo 23. XI
1943. u Grgurevcima.
ŠOGOROV ALEKSA, 1921, Bašaid, zemljoradnik, desetar.
SODIC MITAR, 32 g., Susek, zemljoradnik, borac, poginuo 17. III
1944. kod s. Mirosavci.
ŠOJIC ACA, 1920, Kuzmin, zemljoradnik, vodnik.
ŠOJIC BRANKO, 1926, Kuzmin, zemljoradnik, borac.
ŠOJIC ŽIVKO, 1924, Kupinovo, sarač, vodnik.
ŠOJIC LAZAR, 1919, Kuzmin, zemljoradnik, vodnik.
ŠOJIC NIKOLA, 19 g., Kuzmin, zemljoradnik, borac.
ŠOJIC NIKOLA, 1926, Srem. Mitrovica, zemljoradnik, vodnik.
ŠOLDIC VITOMIR, 30 g., Prnjavor, zemljoradnik, borac.
ŠOLOK DESPOT, 1925, Bašaid, zemljoradnik, borac.
ŠORKOVIC MIROUUB, 1923, Jasenovo, učenik, borac.
ŠPADIJER BRANKO, 1919, Ugrinovci, zemljoradnik, borac.
ŠPANOVIĆ NIKOLA, 24 g., Martinci, zemljoradnik, borac.
ŠPANOVIĆ PETAR, 25 g., Okučani, zemljoradnik, borac.
ŠPERLEMAN JAŠA, 22 g., Mandelos, trgovački pomoćnik, borac.
SPRINGER SAVETA, 1925, Progar, domaćica, bolničarka, poginu-
la 1944. kod Foče.
SPRINGER SAVA, 1926, Progar, zemljoradnik, borac, poginuo
1944. u Bosni.
ŠTANČUL SAVA, 1927, Ostojićevo, Zrenjanin, zanatlija, kurir.

ŠTEMBERGER JOŽA, 1917, Pitsburg, šofer, pomoćnik polit, komešara brigade.
ŠTETIĆ BRANKO, 21 g., Ogar, zemljoradnik, borac.
ŠTOKOVAC JOVAN, 1922, Peroj (Istra), radnik, polit, komesar Brigade.
ŠTOKOVAC MARIJA, 1924, Sr. Mitrovica, radnica, referent batalj. saniteta.
ŠTRANČ KORNELIJA, 17 g., Sr. Mitrovica, bolničarka.
ŠTRBAČKI BRANKO, 1920, Lačarak, zemljoradnik, komandir čete.
ŠTRBAČKI PERA, Lačarak, radnik borac.
ŠTRBAČKI ILIJA, 17 g., Sr. Mitrovica, zemljoradnik, borac.
ŠTRBAČKI MILAN, 18 g., Lačarak, zemljoradnik, borac, poginuo lii. XI 1943, kod Pjukiša.
ŠTROPOJEVIĆ TONČIKA, 20 g., Zemon, radnik, bolničar, poginuo 11. X 1944, u s. Rahići.
ŠČASTNI JAN, 1926, Bingula, zemljoradnik, desetar, poginuo 1944. ikog Han Pijeska.
ŠČEPANOVIĆ TODOR, 27 g., Trebinje, trgovac, borac.
ŠPREN TIHOMIR, 1925, Vodice (Šibenik), učenik, borac.
ŠUBARIČKI SAVA, 1928, N. Kneževac, omladinac, borac.
ŠUBIĆ DUŠKO, 18 g., Golubinci, zemljoradnik, borac.
ŠUVAKOV RADOVAN, 1921, Kikinda, trgovac, borac.
ŠULJ GAŠPAR, 1919, Ivanovo, zemljoradnik, borac, poginuo 24. IV 1945, kod Virovitice.
ŠULJAMČEVIĆ GAVRA, 1909, Grgurevci, zemljoradnik, vodnik.
ŠULJAMČEVIĆ MACA, 1917, Grgurevci, domaćica, zamenik komandira čete.
ŠULJAMČEVIĆ MILAN, 1914, Grgurevci, zemljoradnik, vodnik.
ŠULJAMČEVIĆ PERA, 1929, Grgurevci, zemljoradnik, borac.
ŠULJMANAC ŽIVAN, 18 g., Šid, Tovarnik, zemljoradnik, borac.
ŠULJMANAC LJUBICA, 1926, Lačarak, domaćica, bolničarka.
ŠULJMANAC UROŠ, 1921, Lačarak, zemljoradnik, zamen. komandanta Bataljona.
ŠUNDRICA STEVAN, 1911, Jakovo, zemljoradnik, borac, poginuo 1944. u Bosni.
ŠUPICA DUŠAN, 1925, Farkaždin, učenik, borac.
ŠUPUT MILAN, poginuo 10. IX 1943, kod Rahića.
ŠUSTER ANDRIJA, 16 g., Šid, zemljoradnik, borac, poginuo 24. X 1944, kod D. Petrovaca.
ŠUSTER ANDRIJA, 1929, Šid, đak, borac.
ŠUSTER PALO, 1924, Šid, mesar, borac, poginuo 25. I 1945, kod Čadavice.
ŠURANJI PAL, 1925, Senta, zemljoradnik, vodnik.
ŠUTULIĆ SRBOLJUB, 1918, Valjevo, radnik, borac, poginuo 5. I 1945, na Karašici.
ŠUŠNJAR HASAN, 32 g., Gračac (Bihać), radnik, zamenik komandira čete.

Rukovodeći sastav
Prve vojvođanske (18. proleterske)
NO udarne brigade

KOMANDNI KADAR*

ŠTAB BRIGADE

Komandanti

Peričin Marko Kamenjar (1912, Grgurevci); Bogdanović Ilija čiča (1910, Kraljevoi); Stojšić Žika (1921, Mandelos)

Politički komesari

Bajić Slobodan Paja (1916, Šidsiki Banovci — pog. 6. VII 1943.); Romac Paško (1913, Vukšić, Benkovac); Štokovac Jovan (1922, Peroj, Istra)

Zamenici komandanta

Bogdanović Ilija čiča (1910, Kraljevci); Bikić Stevari (1919, Grgurevci); Bifcicki Đorđe (1918, Veliki Radinci); Đurašević Niko (1915, Građani, Cetinje); Stojšić žika (1921, Mandelos); Čosić Dušan (1918, Srem, Mihaljevci); Opačić Glišo (podaci nepoznati); Lazarov Dimitrije (1926, Čerević)

Zamenici političkog komesara

Mrkšić Luka (1897, Slankamen); Momčilović Ljubomir (1920, Ruma); štemberger Joža (1917, Pitsbiurg); Vujović Milovan <1918, Cetinje); Branković Branko (1920, Adaševci); Tadić Dragan (1917, B. Petrovac)

* Spisak komandnog kadra dat je po redosledu dolaska rukovodilaca u Brigadu.

Načelnici štaba

Ilić Vojislav (Maglaj); Đukić Mileta (Lijeva Reka, Crna Gora); Grujić Periša (Lipovo, Kolašin); Rebula Eduard (1920, Banja Luka); Kresojević Gavra (1912, Bešenovo); Milošević Nikola (Bingula); Ivić Stojan (Ruma)

Intendanti Brigade

Jokić Boško (1920, Subotiče); Aćimović Milanko Pišta (1910, Čerević); Radošević Marko (1917, Vodenice, Bos. Petrovac); Šaranja Momir (Čortanovci); Jablan šime (1914, Podluge, Benkovac); Večerinac Stevan (1908, St. Banovci); Vidaček Franja (podaci nepoznati)

Šefovi i referenti saniteta

Savie dr Dušan (1909, Čerević); Kos dr Mirko (1913, Pod-sredi, Brežice); Čalenić Mirjana (1917, Klanjec); Vozarević Milena (1923, Ležimir); Jovičić Anika Beba (Vršac); Dobrić Katica (1920, Jakovo); Budisavljević Bogdanka Boka (podaci nepoznati)

Sekretari Brigadnog komiteta SKOJ-a

Mali Živko (1922, Novi Karlovci); Pendić Dragomir Gligor (1922, Prokuplje — pog. 24. VII 1944.); Damjanović Zdravko (1924, Grabovci) Timotić Milan (1923, Šabac)

Šefovi II (obaveštajnog) odseka

Jovanović Čeda (1920, Kragujevac); Radanović Janko (1907, Melioko, Vrgin Most — pog. 14. VIII 1944.); Banje-glav Radivoj (1921, Kuzmin)

Poverenici OZN-e

Ivančević Jova (podaci nepoznati); Bugarski Momir (1918, Tovariševo); Vidicki Nada (1924, Deč)

Političko odeljenje (Politodel)

Mijović Arsa (1920, Golubovci, Titograd); Goranović Maksimi (podaci nepoznati); Đorđević Ljubica (Kragujevac)

ŠTABOVI BATALJONA

Komandanti

Bikicki Đorđe (1918, Veliki Radinci), I bat; Bikić Stevan (1919, Grgurevci), II bat.; Peričin Živan (1914, Grgurevci), III bat.; Vukaisović Dušan (1909, Petrovčić), IV bat. — pog. 23. III 1945.; Jovanović Pera (1914, Ašanja), V bat.; Mišković Sava (Grgurevci), I bat.; Tanurdžić Marko (1913, Deč), II bat.; Ranitović Života (1912, Subotiče), IV bat.; Radoš Đuro (1914, Dicmo, Sinj), V bat.; Đurašević Niko (1915, Građani, Cetinje), I bat.; Marković Boško (1913, Grgurevci), II bat. — pog. 29. VII 1944.; Si/mić Radovan (1920, Jarak), III bat. — pog. 24. II 1944.; Bogović Milan (1921, Cvitović, Slunj), V bat. — pog. 11. X 1944.; Krompić Milan (1921, Brestač), I bat. — pog. 19. III 1944.; Dilas Proka (1923, Voganj), II bat. — pog. 22. I 1945.; Kahrić Muhamed (Kotor) III bat.; Lagator Špiro (1922, Ugnji, Cetinje), III bat.; Marinko Milan (1920, Koljani, Sinj), IV bat. — pog. 9. VIII 1944.; Savić Slavko (1917, Beočin), I bat.; Celie Lazar II bat. Lazarov Dimitrije (1926, Čerević), III bat.; Naglić Andrija (1924, Surčin), IV bat.; Pismarević Steva (1922, Vojnić), II bat.; Podrašćić Ilija (1924, Stupke, Jajce), IV bat. — pog. 15. IV 1945.; Ostojić Doka (1922, Ležimir), V i IV bat.

Politički komesari

Vukasović Dušan (1909, Petrovčić), I bat. — pog. 23. III 1945.; Radunović Blažo (podaci nepoznati), II bat.; Stepanović Milan (1920, Ogar), III bat.; Jeremić Pera (1922, Sussek), IV bat.; Vojvodić Đuro (1920, Radomir, Cma Gora), V bat.; Pendić Dragomir Gligor (1922, Prokuplje), I bat.

— pog. 24. VII 1944.; Jablan Šime (1914, Podluge, Benkovac), II bat.; Štokovac Jovan (1922, Peroj, Istra), III bat.; Nikolić Bora (1918, Obrež), II i III bat.; Milovanović Pera (1920, Irig), III bat. — pog. 10. VI 1944.; Nedić Triva (1918, Jazak), I bat.; Bralić Ante (1915, Split), I bat.; Mioč Ante (1912, Livno), IV bat.; Bugarski Momir (1918, Tovariševo), V bat.; Marojević Radi sav (podaci nepoznati), I bat.; Matijević Bogdan (Crna Gora), II »bat.; Baburski Radovan (1923, Donji Tovarnik), II bat.; Ivanić Nikola (1920, Vitojevci), III bat.; Vučurević Radomir (1921, Aleksandrovac), I bat.; Gurban Žika (1926, Jakovo), I bat.; Ribić Mirko (1923, Draganje, Bos. Gradiška), III bat. — pog. 21. IV 1945.; Nenie Zdravko (1922, Subotiče), III bat.; K'ajić Josip (1915, Gradište, Slavonija), IV bat.; Cerić Esad (1922, Miljakovci kod Prijedora); Radovanović Laza (1914, Sibač); Čavić Lazar (1923, Ledinci), V bat.

Zamenici komandanta

Matić Jovan (Irig), III bat.; Slavnić Vasa (1912, Vrdnik), — pog. maja 1943.; Suvić Ilija (1916, Grgurevci), II bat. — pog. 10. XI 1943.; Popović Milenko (1921, šišatovac) — pog. 18. I 1944.; Nešić Nikola (1915, Krčedin) — pog. 18. I 1944.; Lužajić Jovan (1911, Vinkovci); Ostojić Doka (1922, Ležimir); Kahrić Muhamed (Banja Luka); Predović Dušan (1922, Voganj), IV i V bat.; Blanić Miloš (1918, Romanovci, Bos. Gradiška) III bat.; Banjeglav Dane (1921, Bunić, Korenica) III bat.; Čelić Laza (1923, Ledinici) — pog. 19. III 1945.; Bačić Vasa (1920, Vrdnik) — poginuo; Vidaković Nikola (1926, Pećinci); Vučetić Branko (1921, Boljevci); Domonji Juraj (1923, St. Pazova) — pog. 1945.; Lajbenšpreger Vukašin (1923, Progar), I bat.; Mijić Ilija (1918, Novi Karlovci); Šuljmanac Uroš (1921, Lačarak) III bat.; Gavrajčić Miroslav (1920, Boljevci — poginuo); Stojanović Prvoslav, IV bat.

Zamenici-pomoćnici političkog komesara

Jovanović Nikola (1921, Rakovac) I i V bat.; Dimitrijević Ceda (1913, Vranje) II bat.; Popović Mutimir (Beograd)

IV bat.; Grujić Dušan (1918, Ruma); Stevanović Drago-
ljub (Kragujevac) II i IV bat.; Jovanović Nada (1922,
Kragujevac) III bat. Nikolić Đorđe (1924, Laćarak) I i
IV bat.; Bralić Ante (1915, Split); Aćimović Milan (1920,
Sarajevo) III bat.; Živanović Zora (1924, Mandelos) I
bat.; Vučetić Cveja (1925, Donji Tovarnik) II bat.; Kneže-
vić Dušan (1924, Bos. Petrovac) IV bat.; Grbić Milenko
(Kosjerić); Matijašević Vukašin (1922, Laćarak) — pog.
11. XI 1943.; Čavić Lazar (1920, Platičevo); Vukobradović
Duško (1920, Golubinci) I bat.

Intendanti

Čubrilović Dušan (1913, Popinci) II bat.; Mandić Boško
(1921, Novi Karlovci) III bat.; Aćimović Milanko (1910,
Čeirević); Šaronja Momir (1911, Čortanovci); Puhalović
Žarko (1920, Surčin) — pog. 6. VII 1943.; Banjanac Milan
(1914, Beočin) I bat.; Barišić Jovan, zam. (1911, šajkaš)
pog. 24. IV 1945.; Božić Ljuboimir, zam. (1921, Grabovci);
Gmizić Vladislav (1922, Sibač); Leđanac Milan (1922, Su-
sek) IV bat.; Mirković Jovan (1917, Grgurevci) IV bat.;
Kerečki Jova (Batajnica) III bat.; Cvetieanin Gojko (1924,
Slunj); Stolić Lazar (1920, Ruma) IV bat.; Ostojić Toša
(1914, Prhovo), V bat.; Nikolić Leontije (1911, Divoš, I
bat.; Nikolić Andrija (Grabovo), I bat.; Samardžić Mitar
(1918, Surduk); Sremac Stevan (1919, Progar), Marić Sto-
jan (1924, Kupinovo) II bat.

Referenti saniteta i zamenici

Aćimović Danica (1915, Grabovo); Duran Olga (1916, Irig)
I bat.; Budisavljević Bogdanka (1921, Mandelos) III bat.;
Stanojčić Kosa (1923, Ležimir) V bat.; Rak Janja (Dalma-
cija) III bat.; Badanjac Draginja (1926, Laćarak) III bat.;
Živković Zora (1925, Negoslavci) IV bat.; Pužić Smilja
(1926, Rivica) I bat.; Božić Ruža (1927, Belegiš) V bat.;
Bosnić Bosa (Drvar); Čavić Mara (podaci nepoznati); Či-
rić Đurđica (1926, Rivica), II bat.; Petrek Mara (podaci

nepoznati); Golić Milica (1924, Grgurevci) IV bat. — poginula; Janković Vukica (1927, Banoštar); Mihajlović Aleksandra (1918, Mandelos), III bat.; Mihajlović Živka (1923, Boljevci), V i I bat.; Nikolić Jelisavka (1920, Divoš); Jelkić Milena (1921, Kupinovo), Jović Mara (Rakovac) II bat.; Ljubičić Zora (1923, Deč); Malešević Olga (1921, Irig); Matković Dragica (Split) III bat.; Repić Zora (Šuljam) III bat.; Stojaković Đurđica (1924, Grgurevci); Tržekić Milja (1918, Vaganac, Bos. Petrovac), IV bat.; Dračar Marija (1924, Srem. Mitrovica) I bat.

Obaveštajni oficiri

Rukavina Ilija (1922, Batajnica) I bat.; Resanović Steva (Sisak) IV bat.; Maksimović Slavko (Popinci) I bat.; Ćirić Dušan (podaci nepoznati); Tripunović Gavra (1914, Klenak), V bat.; Galović Radomir (1917, Donji Tovarnik); Jeličić Dmitar (1920, Vrtače, Bihać); Jovanović Mitar (1912, Mala Remeta); Ljubičić Dušan (1914, Surduk) II bat.; Petković Đaka (1923, Grgurevci) — pog. maja 1943.; Prodanović Radovan (1923, Dobanovci) I bat. — pog. 6. III 1945.; Romac Ivan (1921, Glavica, Sinj) V bat. — pog. 28. VII 1944.

Sekretari bataljonskog komiteta SKOJ-a

Resanović Mirjana (1925, Sisak) IV bat.; Jovanović Milan (1927, Srem. Mihaljevci); Vesković Vasa (1919, Grgurevci) I bat.; Rakić Đorđe (1925, Lačarak) I bat.; Lazarov Gospojinka (1925, Bačinci) IV bat.; Radaković Slobodan (1925, Surčin); Savie Svetazar (1921, Beograd), I bat.; Grozdić Mirko (Martinci) — pog. 17. III 1944.; Despenić Kosita (podaci nepoznati), I bat.; Šuljmanac Nedeljko (1919, Lačarak); Zdravko Damjanović (1924, Grabovci), II bat.; Boburski Radovan (1924, D. Tovarnik), III bat.; Mitrović Mladen, II bat.; Tošić Đorđe, III bat.; Živojinović Milan Progar, II bat.; Boburski Živko, D. Tovarnik, III bat.; Nojić Slobodan, Pećinci, III bat.; Počanin Todor, IV bat.; Belić Pavle, V bat.; Gurbon Žika, Jakovo, V bat.;

Dračar Marija (1924, Sr. Mitrovica), III bat.; Konjević Milanko, 1925, Lačarak; Indić Miloš; Timotić Milan, III bat.; Marković Cvetko, IV bat.; Cvqjin Vasa; Čedo Nastić Radaković (1926, Surčin); IV bat.; Dobnić Danica (1926, Jakovo) I bat.

KOMANDE CETA

Komandiri

Ajduk Josim (1922, Tovariševo), Aleksić Ivan (1925, Bolejenci), Alimpijević Dorđe (1924, Ledinci), Aliučić Mića (Tobolić, Slunj), Babić Branko (1910, Belegiš), Begović Mujo (Skočić, Slunj), Belić Mita (1919, Rakovac), Beljin Spasoje (1920, Golubinci), Bogdanović Mita (1920, Dobrinici), Bogdanović Đura (1913, Ivanci, Šid — pog. 5. IX 1944), Brezovac Petar (1923, Susek), Bulinović Marin, (podaci nepoznati), Bunčić Slavko (1916, Belegiš), Vasić Miloš (1922, Krušedol), Veselinović Pera (1917, Irig), Vidov Pavle (1913, šuljam), Vladiisavljević Veljko (1920, Grabovci), Vladisavljević Voja (1925, šašinci), Vojvodić Slevan (1921, Surduk), Vojnović Sava (1922, Batajnica), Vukmirica Borivoj (1920, Novi Karlovci — pog. 11. VII 1943), Vukosavljević Stojan (1917, Beočin — pog. 10. VII 1943), Vuletić Obrad (1919, Lačarak), Gavrilović Slavko (1926, Glina), Galović Vasa (1921, Novi Karlovci), Grković Vojislav (1923, Bešika), Grujić Jovan (1927, Jazak), Gršić Milanko (1921, Ležimir — poginuo), Divljak Živko (1923, Novi Karlovci), Dikić Mileniko (1923, Calma — pog. 29. VII 1944), Dragičević Marinko (1924, Voganj), Dragojević Božidar (1924, Jarak), Đakonović Radovan (1922, Surčin), Đovčoš Jan (1897, Ugrinovci), Đurđan Živko (1918, Obrež), Đuričić Marko (1924, Rakovac), Ercegovac Jovan (1923, Dobrinici — pog. 3. V 1945), Živanović Mihajlo (1920, Glogovac, Bijeljina), Živanović Nikola (1916, Vel. Radrnci — pog. 23. IV 1944), Zoro Jozo (1920, Župa, Dubrovnik), Zornik Dragutin (1917, Vrdnik), Ivanda Jure (1918, Zaton, Šibenik — pog. 21. IV 1945), Ignjatović Sava (1923, Brestać), Igrić Aleksander (1903, Lok), Ikraiš Milan (1912, Novi Karlovci — pog. 18. I 1944), Jakšić Sava (1922, Neštin

— pog. 18. I 1944), Janković Jefita (1919, Banoštar), Janković Nikola (1918, Banoštar), Jankoivić Boško (1923, Banoštar), Jekić Zdravko (1921, St. Banovci — pog. 15. VIII 1943), Jojić Luka (1905, Bos. Grahovo), Kalenić Ilija (1907, Mandelos), Kaiman Josip (1913, Šid — pog. 3. V 1945), Kapric Rajko (1921, Višnjićevo — pog. 21. IV 1945), Kerkez Jovica (1928, Suvaja, Bos. Petrovac), Kiždobranski Sima (1919, Novi Karlovci), Knežević Blagoje (1924, Batajnica), Kovačević Vasa (1923, Grgurevci — poginuo), Kovačić Toša (1924, Vrdniik), Kokar Momčilo (1911, Boljevci), Kolarić Miloš (1923, Novi Karlovci), Kontić Živojin (1916, Donji Petrovci), Krnjulac Cveja (podaci nepoznati), Krstić Vasilije (1917, Vrdnik), Kuzmanović Petar (1919, Novi Karlovci), Kuzmančević Sava (1920, Ležimir), Kuštrić Steva (1910, Šuljam), Lajberšperer Vukašin (1923, Progar), Lučić Ljubomir (1925, Voganj), Marković žika (Batajnica — pog. 9. VIII 1944), Marković Slobodan (1916, Belegiš), Marunkić Lazar (1914, Čerević), Maričić Borivoj (1919, Srem. Mihaljevci), Matijević Rada (1922, Grabovci), Maoko Stefan (1919, Lalić), Mijalčić Doka (1922, Ležimir), Mijatović Rajko, (podaci nepoznati), Mi'anković Dorđe (1923, Bingula — pog. 8. V 1945), Miloradović Milorad (1908, šuljam — poginuo), Milutinović Fanta (1919, Kupinovo), Miljanski Ilija (1912, Mali Radinci), Miljković Petar (1917, Voganj), Mirković Mirko (podaci nepoznati), Mitrović Borivoj (1920, Maradik), Mihajlović Jovan (1921, šimanovci), Mišković Milan (1919, Novi Karlovci — poginuo), Mulćan Živan (1920, Bežanija), Najić Mileniko (1922, Pećinci), Najić Sava (1922, Pećinci — poginuo), Nastić Sava (1924, Ležimir), Negruš Cveja (1922, Vel. Radinci), Nedeljković Mirko (1922, Srem. Mitrovica), Nikolić Dušan (1918, Ledinci), Nikolić Jovan (1913, Banoštar), •Nikolić Miloš (1918, Ledinci — pog. 6. VI 1943), Ninković Đorđe (1911, Stejanovci — poginuo), Novaković Sava (1924, Ležimir), Novković Đorđe (1926, Vrdn'k), Odobašić Čeda (1921, Kupinovo), Opačić Uroš (1926, Beška), Ostojić Dušan (1923, Nova Gradiška), Pajić Nikola (1924, Karlovčić), Parmaiković Triva (1908, Ležimir — nestao 13. VIII 1944), Pil'ić Vojislav (1918, Ležimir), Poznanović Sava (1928, Progar), Popović Krsta (1921, Prhovo), Popović

Nikola (1913, Ripač, Bihać), Predojević Marko (1919, Donji Lapac — pog. 10. VI 1944), Putniković Vidosav (1920, Grbovoi), Puškar Slavko (1923, Progar — pog. 12. X 1944), Radovanović Košta (1913, Grabovo), Radojević Živan (1908, Kovilj — pog. 15. X 1944), Radojčić Živan (1920, Jazak — pog. 20. X 1944), Radasavljević Branko (1921, Grgurevci), Rajković Milan (1913, Grabovci), Rajković Negovan (1923, Dobrinici), Rakić Nenad (1918, Banoštar), Rončević Gojko (Sandžak — pog. 23. V 1944), Savin Milivoj (1898, Belegiš), Savić Živojin (1913, Bogatić — pog. 12. X 1944), Sadžak Dragutin (1919, Progar), Sekanić Laza (1914, Belegiš), Selaković Branko (1919, Martinci — pog. 28. VII 1944), Simić Nebojša (1916, Boljevci), Sladić Mitar (1920, Neštin), Sovilj Boža (1921, Šidski Banovci), Stajić Borivoj (1917, Belegiš), Stamenković Miloš (1917, Grgurevci — pog. 20. I 1944), Stanisavljević Vojislav (1920, Beška — pog. 29. I 1945), Stanišić Dragoljub (1921, Bos. Prnjavor), Stanojević Đorđe (1924, Bos. Samac), Stracinski Pavel (1908, Bački Petrovac), Subotić Slobodan (1922, čortanovci), Tabadelić Cveja, Tadić Josip (1922, Split), Tadić Petar (1916, Jarak), Teodorović Sima (1923, Mala Remeta), Tišma Stevan (1921, St. Banovci — pog. 21. I 1945), Tomin Sava (1924, Titel), Tufegdžić Vasa (1907, Štitair — pog. 20. I 1944), Čirak Boško (1925, Deč), Uhljak Vlahko, Cvejković Slavko (1909, Brestac — pog. 28. VII 1944), Čiganić Ilija, Čoban Miloš (1917, Gospić), Šijački Branko (1909, Šuljam — pog. 25. XI 1943), štrbački Branko (1920, Lačarak), Anđelić Jovan (1919, Surduk), Vojkić Branko (1923, šimanovci).

Politički komesari

i

Batalov Dragutin (1923, Belegiš), Bagnar Siniša, Božić Dragutin (1921, Beška — poginuo), Bojović Aksentije (1921, Berane), Branković Svetislav (1926, Sviloš), Brunčić Feliks (1916, Maribor), Vesković Laza (1914, Grgurevci), Večerinac Predrag (1926, St. Banovci — poginuo 20. X 1944), Vidaček Pranja (Livno), Vujić Živojin (1915), Čaka), Vučenović Miladin (1923, Erdevik), Doknić Novica

(192P, Crna Gora), Durać Rajko (1921, Laćarak), Dragaš RarZvoj (1921, Vojika — pog. 19. III 1944), Đanić Milivoj (1925, Novi Karlovci), Živanović Branko (1917, Jazak), Živković Jovan (1926, Grabovo), Janjić Vitomir (1918, Kragujevac — pog. 19. X 1943), Jovanović Marko (1923, Deč), Jovelić Ljubivoje (1924, Martinci), Jović Zika (1923, Grabovci — nestao 17. VIII 1944), Jovičić Sima (1930, Bos. Novi), Katić Niko (1922, Bačina — pog. 19. X 1943), Kevilj Branko (1912, Divoš), Kerečki Jovan (1921, Batajnica), Kovač Mihajlo (1912, Bačinci), Kozić Stanko (1918, Vizić), Krivošija Đorđe (1922, Belegiš), Konjević Živko (1923, Prhovo), Krompić Slavko, Lučić Živan (1922, šašinci — pog. 16. III 1944), Marić Obrad (1919, Ležimir), Maksimović Slavko, Marković Sava (1910, St. Banovci — poginuo 19. I 1944), Matijašević Živan (1923, Laćarak), Milentijević Nikola (1922, Krušedol), Mitrović Rade (Kragujevac), Mišević Milan, Molec Petar (1899, Črnomelj), Momčilo-
vić Petar (1924, Ruma), Mrđan Stevan (1923, Karlovci), Nedić Živko (1924, Jazak), Nedić Jovan (1925, Jazak), Nenie Zdravko (1920, Subotište), Nešković Marko (1920, Deč — pog. 24. X 1944), Nešić Stojan (1925, Martinci), Nikolić Doka (1915, Sviloš), Nikolić Marko (1920, Šuljam), Novaković Milena (1925, Deč), Nofta Peter (1920, Šid), Pejčić Milan (1925, Kupinovo), Petrović Lazar (1923, Deč), Prodanović Boža (1920, Novi Karlovci — pog. 11. VIII 1943), Pušić Stevan (1923, Irig), Radovanović Živan (1918, Novi Karlovci), Radasavljević Sava (1925, Budanovci), Rakić Đorđe (1925, Laćarak), Selaković Milorad (1921, Surčin), Sklenar Stevan (1920, Neštin), Smiljanov Radovan, Stanišić Milutin (1925, Irig), Stanojlović Mitar (Irig), Stevanov Ivan (1921, Bašaid — pog. 25. I 1945), Stojanović Prvoslav (1918, Kragujevac — pog. 19. VI 1943), Lilipović Silvije (1913, Veliki Již — pog. 18. III 1944), Hodoba Stevan (Srem, Mitrovica), Hutalarević Košta (1914, Kotor), Cvetičanin Gojko (1925, Slunj).

Zamenici komandira.

Aćimović Ljubinko (1926, Progar), Babik Paljo (1916, Deč), Babić Pera (1919, Deč — pog. 7 XI 1943), Bažik Ondrej

(1923, Lug), Belie Zoran (1921, Ban. Dragutinov — pog. 29. VII 1944), Blažić Miloš, Bogdanović Sava (1899, Grabovci), Bošnjak Žarko (1929, Cazin), Bugarinović Boško (1923, Našice), Vlačok Rade (1917, Sarajevo), Vukmirović Doka (1910, Beočin), Gojanić Ljubomir (1924, Batrovci — pog. 11. XI 1945), Gršić Spasoje (1912, Grabovci), Đorđević Ljubomir (1922, Vojka — pog. 16. I 1945), Žikić Sava (1924, Čerević — pog. 19. X 1943), Jauk Juraj (1908, Botoš — pog. 10. XII 1944), Klobučar Andrija (1918, Nova Gradiška — nestao 13. VIII 1944), Krasnik Mihal (poginuo), Kuhta Pavel (1915, Višnjićevo), Lokas Stipe (1921, Šibenik), Lukić Ivan (1921, Bosut), Lučić Eva (1918, Podgajci), Marković Milenko (1924, Grabovci — pog. 9. VI 1944), Maričić Svetozar (Srem. Mihaljevci), Memić Hajdrih (1918, Gračanica), Milenković Nenad, M'livojević Mića (1913, Grgurevci), Mićašević Miitar (1918, Jazak — pog. 26. XI 1943), Mihajlović Marko (1918, Susek — pog. 5. V 1945), Miškov Jovan (1921, Bačka Palanka), Miščević Milenko (Divoš), Obradović Vlada (1921, Grgurevci), Obradović Rada (1921, Grgurevci), Obradović Stanko (1923, Deč;, Rajić Joca (Surduk), Ristivojević Radovan (1920, Grabovci), Savić Dušan (1915, Cazin — pog. 19. VI 1944), Sandrović Boško (1904, Grgurevci — pog. 23. XI 1944), Svilarić Vlada (1924, Zemun — poginuo 12. V 1945), Smoljanović Doka (1906, Surčin), Terzin Milan (1926, Bašaid), Tokar Moma (1912, Ašanja), Culin Andrija (1923, Dugo Polje, Split — pog. 9. VI 1944), šuljmančević Maca (1917, Grgurevci), šušnjar Hasan (1912, Gračac, Bihać), Birov Sava (1926, Bežanija — pog. 9. XI 1944, Bošković Jovan (1920, Dobrinici — pog. maja 1943), Bulovan Milovan (1920, Belegiš — pog. 3. IV 1945), Vidaković Slayko (1915, Sibač — pog. 27. IX 1944), Vidić Petar (1913, Čaplina — pog. 19. I 1944), Višnjić Rada (1923, Pećinci), "Vlajković Petar (1919, Vitojevci), Vujić Lazar (1920, Calma), Gladović Rajko (1921, Šibenik), Grgur Lazar (1924, Srem. Kamenica — pog. 9. VI 1944), Devečerski Olga (1922, Šabac), Đurđević Stanko (1923, Šimanovci — pog. 10. III 1945), Zivković Ivan (1923, šašinci), Zdelar Sava (1914, šašinci — pog. 13. VI 1943), Zorkić Milorad (1917, Donji Tovarnik — poginuo 1943), Ivanić Nikola (1920, Vi-

tojevci), Ignjatović Jovica (Gardinovci — pog. 5. IX 1944), Iličić Mladen, Jeličić Dmitar (1920, Vrtače, Bihać), Jovanović Dušan (1910, Boljevci — pog. 8. VII 1944), Jovanović Miodirag, Kičinji Samuel (1927, Erdevik), Kokanović Svetozar (1924, Kupinovo), Kolarić Jovica (1924, Gardinovci), Kontić Pavle (1920, Donji Petrovci), Kosanić Rada (1924, Srem. Mihaljevci — pog. 22. VII 1944), Kresojević Đorđe (1918 — pog. 16 I 1944), Kuzmanović Vasa (1923, Stejanovci), Kuzminac Slobodan (1920, šuljam), Lazarov Gospojinka (1925, Bačinci), Lajberšperer Jozef (1905, Progar), Laušević Pavel (1916, Grgurevci), Lukić Petar (1921, Bos. Gradiška — pog. 2. IX 1944), Maksimović Jovan (1920, Karlovčić — pog. 27. V 1944), Maksić Nemanja Grgurevoi — pog. 23. XI 1943), Mandić Boško (1921, Novi Karlovci), Milovanović Stojan (1923, Kupinovo), Milutinović Sima (1923, šašinoi — pog. 17. VIII 1944), Najić Slobodan (1927, Pećinci — pog. 11. X 1944), Nebrigić Miloš (1920, Sibač), Nešković Radovan (1922, Deč — pog. 27. V 1944), Nikolić Steva (1921, Jakovo — nestao 17. VIII 1944), Petković Branko (1919, Dobanovci), Pozdan Dura (1920, Kraljevci), Radecki Ivan (1914, Slatina — pog. 15. IV 1945), Radivojević Mirko (1919, šašinci — poginuo 1944), Rakočević Miraš (1917, Kolašin), Ristivojević Petar, (1925, Ašanja), Savatović Nikola (1923, Vašica — poginuo 1943), Slavujević Delija (1923, šid — pog. 5. IX 1944), Tomaš Janko (1914, Divoš), Tomić Đorđe (1920, Kraljevci — pog. 3. VIII 1944), škorić Laza (1928, Mandelos), Škrbić Jovica (1926, Batajinica — poginuo), Broz Anka (Odra, Sisak).

Ekonomi četa

Aleksić Branko (1923, Krčedin), Balaž Jan (1931, Erdevik), Besimović Rajko (1923, Višnjićevo), Grujić Milan (Martinci — pog. 4. V 1944), Gubo Vilmoš (1916, Bačka Topola — pog. 5. V 1945), Dobrojević Zarko (1910, Karlovčić), Živković Draga (1924, Progar — nestao 8. VIII 1944), Ivanković Božidar (1920, Boljevci), Ilijašević Mihajlo (1909, Srborban), Irović Alojz (1922, Kruščica), Jelić Milan (1912, Futog), Jovanović Stevan (1915, Slankamen),

Kovačević Branko (1909, Surduk), Kovačević Rada (1908, Novi Karlovci), Kukuoka Pavel (1914, Lug — pog. 1944), Ladinović Lazar (1927, Grgurevci), Maglovski Juraj (1913, Boljevci), Marinković Živko (1900, Donji Tovarnik), Marie Stojan (1926, Kupinovo), Nikolić Petar (1925, šašinci), Ositojić Radovan (1910, Putinci), Ostojić Todor (1914, Prhovo), Pavlov Stevan (1918, Vilovo), Panić Svetozar (1917, Mala Remeta), Petrov Stevan (1924, Serata), Popović Vasa (1908, Lačarak), Puljan Jozo (1914, Metković), Pupavac Ljuba (1906, šašinci), Radosavac Milan (1925, Đipša — pog. 1. I 1944), Radulović Živan (1920, Novi Karlovci), Rašić Sreta (1913, Belegiš), Seleši Nika (1919, Sakule), Skudić Slavko (1902, Divoš), StanivukoVić Svetislav (1916, Šid. Banovci — pog. 29. VII 1944), Trifunović Žiika (1912, Grabovo), Čugalj Milan (1910, Lačarak — pog. 1. XI 1944),

Bolničarke i higijeničarke — četne i vodne

Badanjac Draginja (1923, Lačarak), Baložan Milka (1927, Jakovo — poginula 1944), Banović Desa (Bos. Petrovac — nestala avgusta 1944), Banjeglav Mira (1925, Sr. Mitrovića), Blažić Milena (1925, Banoštar — poginula), Bogdanović Simka (Kraljevci), Bogić Jela (1921, Grgurevci), Bogić Je'ica (1921, Divoš — pog. 16. III 1944), Bogić Persa (1914, Divoš), Božidar Milena (1925, Surduk — pog. 18. III 1944), Borkovac Anica (1923, Karlovčić — pog. 17. III 1944), Borovac Verica (1924, Irig), Borčić Zora (1925, Irig), Brodolić Vida (1924, Bosut — pog. 23. X 1943), Bugarski Vera (1925, Vojka — pog. 9. VIII 1944), Varga Vera (1915, Kucura), Vasilić Jovanka (1927, Grgurevci), Vasić Jelka (1918, Čerević), Vojnović Milena (1926, Vrgiai Most), Vukelić Jelica (1925, Krčedin), Vuković Zora (1924, Deč), Gavrilović Zlata (1926, Višnjićevo — pog. 20. V 1944), Gavrilović Mara (1922, Deč), Galović Milena (1927, Dobanovci), Gmizić Ivanka (1924, Sibač), Galić Mara (1921, Grgurevci), Grivica Milka (1923, Sokolac, Bačka Topola), Grljevac Marija (1920, Zemun), Grujić Anica (1924, Sibač), Davidović Jela (1920, šašinci), Dasović Ana (1924, Rakovac), De-

vić Nada (1924, Berkasovo — ostala iznemogla 17. VIII 1944), Dikić Radojka (1924, Neštin) Dimitrijević Olga (1922, Sr. Karlovci), Dragojević Mira (1919, Stejanovci), Dražić Mica (1922, Grabovci), Drakulić Mira (1923, Ban. Karađorđevo), Drijenovska Katarina (1927, Stara Bingula), Dubajić Natalija (1926, Batajnica — pog. 10. IX 1943), Dukić Mara (1922 Ležimir — poginula), Durajić Draga (1926, Voganj), Dilas Bosiljka (1923, Zemun — ubijena 1943), Đovčoš Zuzana (1925, Stara Pazova), Dorđević Dairinka (1922, Šid — pog. 10. VIII 1944), Đurić Milanka (Šimanovci), Đuričić Emilija (1924, Ilinci — pog. 10. VI 1944), Erdeljan Miladinka (1926, Bačko Gradište — pog. 6. III 1945), Živanović Vera (1925, Đipša — ostala iznemogla 17. VIII 1944), Živanović Nata (1924, Boljevci), Zivković Leposava (1924, Krčedin — pog. juna 1943), Župunski Ljubica (1921, Martinci), žutić Nada (1922, Deč), Zutić Cveta (1925, Deč), Igrač Radinka (1922, Popinci), Hijin Dušica (1926, Vojka), Ilić Danica (1924, Rožaj, Tuzla — pog. 26. XI 1943), Ilić Slavica (1926, Surduk), Irga Slavica (1927, Zemun), Janković Radojka (1924, Vrdnik — pog. 22. VII 1944), Jevremović Leposava (1928, Grgurevci — pog. 1944), Jelačić Ljubica (1921, Novi Karlovci — pog. 18. I 1944), Jenković Ljubica (1925, Stepanovićevo — pog. 25. VI 1943), Jovanović Ivanka (1928, Golubinci — pog. marta 1944), Jović Ivanka (Trinava, Bijeljina), Jovčić Mara (1926, Krupanj), Joikić Katica (1924, Putinci), Kavrić Senka (1927, Gračac), Katić Mara (1927, Budanovci — iznemogla ostala 17. VIII 1944), Kovačević Anica (1925, Lačarak), Kovačević Dušanka (1923, Popinci), Kovačević Jelica (1921, Srem. Rača), Koikotović Smilja (1922, Košić, Perušić — pog. 22. VII 1944), Kolesar Rozima (1923, Šid), Kosanić Vera (1921, šuljam), Krstić Kovicika (1923, Grabovo), Kuzmanović Katica (1919, Jamena — pog. 29. VII 1944), Latas Mara (Sr. Mitrovica), Ludajić Misirka (1926, Deč — pog. 17. III 1944), Mandić Zora (1926, Tučenik, Krupa — pog. 22. VII 1944), Mairić živka (1915, Subotiče), Marić Sofija (1922, Ležimir — pog. 24. VI 1943), Marković Stojanka (1924, šimanovci), Masnaković Marija (1927, Celje), Macakanja Ljubica (1923, Dobriinja, Glina — pog. 23. XII 1944), Miladinović Katica (1918, Grgurevci), Milić Zlata

(1925, Grabovo), Milosavljević Mira (Srem. Mitrovica), Milutinović Jela (1926, Velika Remeta), Miražić Zora (1924, Bosut), Mihajlović Zagorica, (1928, Jakovo — pog. 1943), Mihajlović Ljubinka (1924, Zemun), Mokoš Zuzana (1925, Višnjićevo), Musaiinović Nada (1928, Surčin — pog. 5. I 1945), Nastić Vera (1925, Obrež), Nebdgić Jelica (1921, Sibač), Nagušević Sofija (1925, Pećinci), Nikiinac Kata (1925, Gibarac), Nikolić Dana (1927, Vel. Radiinci), Nikolić Zagorka (1927, Grabovo — pog. 30. III 1944), Nikolić Milica (1923, Sr. Mihaljevci), Ninikov Mara (1923, Sviloš), Novaković Mara (1923, Bijeljina), Nović Zorica (1927, Srem. Mihaljevci), Njegić Milena (1921, Srem. Mitrovica), Obradović Jovanika (1923, Grgurevci), Ostojić Saveta (Bosut), Paunović Danica (1928, Grgurevci — pog. 28. VII 1944), Popović Đurđa (1923, Prhovo), Popn•• Ikonija (1926, Kuzmin — pog. 8. IV 1945), Pmjavorac Anka (1923, Ležiimir — poginula), Prpa Marija (1928, Šid. Banovci), Pravić Katica (1925, Popinci), Radomirović Danica (1924, Jakovo), Rajkovac Olga (1924, Višnjićevo — nestala 17. VIII 1944), Rakić Mira (1925, Banoštar), Ratković Vera (1923, Ugrinovci), Rašeta Zagorka (1925, šašinci), Ristić Mirjana (1927, Mali Radiinci — poginula juna 1943), Savić Dušaraka (Lačarak), Savić Smilja (1926, Batajnica — nestala 17. VIII 1944), Stanivuk Radinka (1926, Batajnica), Staniković Ljuba (1920, Beočin — pog. 6. VII 1943), Stojić Sofija (1926, Krušedol), Subotić Nada (1925, Irig), Suvić Mara (1919, Grgurevci — .poginula 1943), Suvić Milena (1925, Grgurevci), Farbukova Nada (1922, Belegiš), Tolić Slavica (1925, Dobrinici), Tomić Branka (1924, Grabovci), Tomić Zlata (1924, Veliki Radinci — pog. 18. V 1944), Topolski Dobrila (1924, Kuzmin), Trbojević Nada (1929, Popinci), Turaković Jagoda (Kupinovo), Ugarak Zagorica (1925, Jakovo — poginula 1943), Filipović Dušanka (1921, Krušedol), Čalić Milena, (1929, Bačka Topola — pog. 6. III 1945), Čanković Marija (1923, Ban. Karađorđevo), Čobrda Zuzana (1926, Višnjićevo), čortanovački Radmila (1926, Surčin), Springer Saveta (1925, Progar — poginula 1944), Štranc Kornelija (1927, Srem. Mitrovica), Šuljmanac Ljubica (1926, Lačarak).

Vodnici

Avdić Smail (1910, Gornje Budole, Ključ), Bazanik Tomo (1918, Brčko), Baburski Đorđe (1922, Budanovci — pog. 18. I 1944), Balać Mile (1904, Irig — pog. 10. VI 1944), Basara Marko (1921, Svinice, Karlovac), Belan Pera (1927, Ljuba), Belić Todor (1925, Krušedol), Blažina Žika (1917, Grgurevci — pog. 27. XII 1943), Brijak Jovan, Buđimirović Doka (1923, Jakovo), Vasiljević Milenko (1924, Orlovat), Veselinović Pavie (1921, Novi Karlovci — nestao 10. VIII 1944), Većkalov Ilija (1921, Progar), Vodeničarević Pera (1921, Bečmen), Vojagić Đuro (1922, Husino — pog. 22. VII 1944), Vojnović Dragan (1923, Ban. Višnjićevo — pog. 23. V 1944), Vojnović Ivan (1924, Batajnica — pog. 22. VII 1944), Vukašinac Perica (1923, Belegiš), Vukojev Vasa (1923, Neštin), Vukosavljević Steva (1910, Mirkanovci), Gavrilović Zdravko (Srem. Mihaljevci — pog. 23. IV 1945), Gojković Lazar (1920, Kuzmin), Gudurić Ilija (1908, Irig), Dabić Stanko (1924, Adaševci — pog. 31. X 1944), Dačević Nikola (1925, Ašanja), Dević Petar (1915, Čortanovci), Dević Sreta (1908, Dobrinici), Diabas Slavko (1925, Kusić), Doder Milarad (1926, Srem. Mitrovica), Drakulić Milan (1910, Čerević — poginuo), Dronjak Stevan (1910, Novi Karlovci), Dujin Milutin (1914, Radojevo, Nova Crnja), Dućak Petar (1914, Jakovo — pog. 9. VI 1944), Đorđev Nega (1926, Boljevci), Đukić Stevan (1926, Beii Manastir), Živanović Sava (1919, Deč — pog. 10. VIII 1944), Živković Sreta (1910, Kuzmin), Župunski Miodrag (1921, Bašaid), Zorkić Slavko (1921, Donij Tovarnik), Ivanković Rada (1925, Vel. Radinci), Ivanov Zdravko (1924, čurug), Ivković Marko (1918, Grgurevci), Ignjatović Dušan (1919, Ledinci), Igrač Radovan (1924, Popinci), Ilić Živan (1927, Laćarak), Ilić Panta (1911, Laćarak), Jakovljević Đorđe (1914, Radojevo, Nova Crnja), Jakotrenović Slavko (1915, Grgurevci — pog. 1943), Jankelić Luka (1916, Knin — pog. 10. X 1943), Jankov Aleksander (1922, Bašaid), Janković Marko (1914, Karlovčić), Janković Svetislav (1929, Rastošnica, Zvornik), Janošević Anica (1924, Surčin), Jaščur Petar (1924, Bingula), Jovanović Bora (1917, Bečmen — pog. 19. I 1944), Jovanović Voja (1920, Kuz-

min), Jovanović Lazar (1917, Šimanovci), Jovanović Mija (1920, Petrovčić), Jovanović Mihajlo (1914, Boljevci), Jovanović Predrag (1927, St. Banovci), Jovanović Steva (1928, Boljevci — nestao 1943), Jovičić Ivan (1923, Brestič), Karban Rudi (1927, Beograd), Kašić Milivoj (1919, Derventa), Kerolić Rajko (1926, Martinci — pog. 30. III 1944), KišFerenc (1908, Bačka Topola — pog. 12. IV 1945), Kišić Živan (1926, Kuzmin— nestao 16. VIII 1944), Knežević Ivica (1926, Progar), Knežević Slavko (1926, Bašaid), Kovačević Petar (1926, Popinci), Kovačević Svetislav (1926, Grgurevci) Kolarov Živa (1921, Vojka), Komadinov Vasilije (1921, SSSR), Kordić Drago (1910, Mala Remeta), Kordić Miloš (1909, Kostajnica — nestao 17. VIII 1944), Košarčić Milovan (1915, Kuzmin), Krompić Vukašin (Nikin-
ci), Krstić Rajko (1916, Martinci — pog. 1. V 1944), Kukić Jovan (1909, Pričešće, Slunj — pog. 27. IX 1944), Lazarević Radovan (1925, Surčin — pog. 18. I 1944), Lazić Sava (1917, Kuzmin), Lajberšperer Anton (1926, Progar), Lončarević Đorđe (1926, Grgeteg), Hangodi Lukač (1904, Stara Kanjiža), Lukić Sima (1923, Jablanica, Bos. Gradiška), Ljubinković Vlada (1926, Šimanovci), Ljubišić Stanko (1920, Lačarak — pog. 4. I 1945), Majsitorović Miloš (1914, šašinci — pog. 23. XI 1944), Mariinković Petar (Bos. Petrovac), Marinković Stevan (1918, Ledinci — poginuo), Maričić Ivan (1920, Sr. Mihaljevci), Maričić Svetozar (Sr. Mihaljevci), Marsić Đorđe (1923, Kupinovo — nestao 17. VIII 1944), Matić Petar (1918, Irig — pog. 26. XI 1943), Mranović Žarko (1923, Belo Breška, Rumunija), Milovanović Košta (1922, Grabovci), Miloradović Branko (1920, šuljam), Mioković Svetozar (Gardinovci), Miražić Žarko (1905, Bosut), Mirkov Radovan (1914, Velika Kikinda — pog. 3. XII 1944), Misirača Lazar (1922, Dobrljki), Misirača Miloš (Bosanska Krajina), Mitrović Ranko (1920, Donji Tovarnik), Mihajlović Nikola (1912, Calma), Mihajlović Sava (1914, Ležimir), Mišić Žarko (1914, Kajtasovo — pog. 24. IV 1945), Nađ Janoš (1925, Orom, Kanjiža), Najić Ivan (1925, Pećinci — pog. 7. XI 1943), Nalčić Nikola (1908, Bačinci), Nedeljković Ivan (1916, Deč), Nedić Dragoslav, Niketić Sreta (1914, Ugrinovci), Nikolić Dimitrije (1913, Beočin — pog. 18. III 1944), Nikolić Jooa (1917, Ledinci), Nikolić Mita (1927, Kruščica), Nikolić Sava (1919,

Platičevo — pog. 14. I 1945), Novaković Veljko (1924, Ilin-
ci), Obalkić Novak (Kravice, Srebrenica — pog. 16.1 1945),
Oparušić Relja (1918, Boljevci), Orelj Lazar (1923, Sur-
duk — pog. 20. X 1944), Pavlović Života (1920, Prhovo),
Pantelinac Živko (1918, Banoštar), Pantić Sava, (1919, Pe-
ćani, Umka — pog. 8. II 1945), Papuga Juraj (1925, Bo-
ljevci), Patijek Jano (1908, Bingula), Petković Radovan
(1920, Bort, Jadar — pog. 25. X 1944), Petrović Zlatan
(1908, Ledinci — poginuo), Petrović Radovan (1914, Gra-
bovci), Plavšić Svetislav (1920, Dobanovci), Pivšić Slavko
(1917, Dobrinici), Popov Boško (1922, Vojka), Popović Gru-
ja (1903, Veliki Radinci), Purkov Slavko (1898, Divoš), Ra-
denović Milan (1912, Surčin — poginuo 1944), Radinović
Steva (1922, Belegiš), Radiša Nikola (1927, Batajnica —
pog. 23. IV 1945), Radovanović Milan (1923, Boljevci), Ra-
dović Rajko (1914, Bečmen), Radojević Milan (1925, Bo-
ljevci), Radosavljević Boško (1920, šašinci), Radulović
čeda (Kupinovo), Rađenović Nikola (1914, Ašanja — pog.
6. VII 1943), Rakić Miroslav (1919, Kuzmin), Ranković La-
zar (1924, Sr. Mihaljevci), Ristić Živko (1919, Banoštar —
poginuo 1943), Rodić Gojko (1924, Sadilovac, Slunj — pog.
17. I 1944), Roknić Petar (1910, Vrgin Most), Rukavina
Andrija (1919, Slankamen), Sabo Jožef (1921, Zemun), Sa-
vić Đuro (1914, Banja Luka), Svirčević Ljubiša (1921, Ne-
štin), Sečanski Ilija (1924, Golubinci), Skokić Milan (1921,
Neštin), Smuđa Nikola (1911, Surduk), Spasojević Ilija
(1925, Boljevci), Spasojević Radovan (1920, Boljevci), Sre-
mac Ljubomir (1923, Šuljam), Sremčić Sava (1924, Leži-
mir — pog. 1. IX 1943), Stajić Stojan (1922, Krstur), Stari-
ković Milanko (1911, Ležimir), Stanković Toma (1924,
šašinci), Stančul Sava (1927, Ostojićevo), Starčević Stevan
(1925, Progar), Stepanović Rada (1920, Ogar), Stojanov
Doka (1926, Vojka), Stojković Milutin (1922, Kusić), Sto-
kić Stojan (1922, Rakitno, Ljubuški), Stolnik Ivan (1915,
Virovitica — pog. 16. I 1945), Subotički Živan (1922, Deč
— pog. 20. XII 1943), Suvić Joca (1914, Grgurevci — pog.
20. X 1944), Sušić Radoje (1924, Ostružnica' — pog. 24. IV
1945), Sušćević Boško (1920, Grgurevci — pog. 23. XI 1943),
Takač Šandor (1929, Lačarak), Čirić Vlajko (1913, Irig —
pog. 26. XI 1943), Čirić Dura (1926, šabac — pog. 9. III
1945), Filipović Gojko (1919, Vel. Radinci — pog. 10. IX

1944), Cvejanović Gavra (1913, šašinci), Cvetičanin Branko (1924, Kuzmin), Ciganović Miloš (1919, Zemun — pog. 20. V 1944), Cuneira Josip (1928, Sr. Mitrovica — pog. 25. IV 1945), Canković Nikola (1914, Udbina — pog. 17. III 1944), Čobanović Branko (1924, Vojka), Cubra Nikola (1913, Ilinci — pog. 24. II 1944), šarković Milorad (1920, Susek), šimunović Joca (1919, Grgurevci), Šojić Aca (1920, Kuzmin), šojić Zivko (1924, Kupinovo), Šojić Lazar (1919, Kuzmin), Šojić Nikola (1926, Srem. Mitrovica), Šuljmančević Gavra (1909, Grgurevci), Šuljmančević Milan (1914, Grgurevci), Šuranji Pal (1925, Senta).

Politički delegati voda

Abafi Janko (1925, Zemun — pog. 24. V 1944), Arsenijević Milenko (1923, Calma), Ašić Žarko (1920, Batajnica), Babić Velemir (1921, Srem. Mihaljevci — pog. 9. VI 1944), Baburski Živko (1925, Donji Tovarnik), Banjanin Mane (1921, Jošani kod Vrbine), Biuklić Ivan (D. Novo Selo, Vinkovci), Bogdanović Dušan (1923, Grabovci — pog. 15. VIII 1943), Branjašević Bojana (1927, Stejanovci — pog. 9. VI 1944), Brdarić Milivoj (1922, Idoš — pog. 12. IV 1945), Brzak Slavko (1904, Novi Sad), Budimirović Dorđe (1923, Divoš), Budimirović Kuzman (1898, Bosut), Vareški Stevan (1904, Ilinci — pog. 7. XI 1945), Vizin Toma (1924, Subotica — pog. 3. V 1945), Vitomirović Spasa (1919, Jakovo — nestao 16. VIII 1944), Vranješ Milan (1922, Dobanovci — pog. 25. VI 1944), Vuković Stevan (1922, Novi Sad), Goljević Dušan (1913, Irig — pog. 18. I 1944), Grčić Vlada (1921, Šid — pog. 25. I 1945), Devmja Slobodan (1919, Karlovčić), Dukić Mi'an (1911, Obvoje, Glina — pog. 17. VII 1944), Đurđević Ilija (1918, Boljevci — pog. 12. VIII 1944), Burica Đorđe (1921, Ašanja), Brčić Velemir (Pričilović, Mačva — pog. 16. I 1945), Zegarac Stevan (1928, Grgurevci — poginuo 1944), Živanov Jovan (1926, Kruščica, Bela Crkva), Živanović Jovan (1925, Šimanovci), Županjac Saša (Dicmo, Sinj — pog. 22. VII 1944), Zlatović Slavko (1924, Belegiš), Zorian Mihal (1909, Bingula), Janković Branislav (1923, Putinci), Janković Obrad (1919, Karlovčić), Jelkić Lazar (1920, Susek — nestao 1944), Jovanović Živan

(1922, Kupinovo — pog. 7. XI 1943), Jović Dušan (1926, šabac — pog. 5. I 1945), Jović Stevan (1913, Ruma — pog. 23. XI 1943), Jonzić Josip (1910, Drenovci, Županja — pog. 25. VII 1944), Kovačević Koja (1927, Bileće), Krnajić Katica (1927, Novi Sad — pog. 14. VIII 1944), Kuzminac Žarko (1922, Lačarak), Kukučka Jan (1923, I'ok), Lugonja Svetozar (1926, Štapanovićevo — pog. 10. X 1943), Mandić Đorđe (1928, Šimanovci), Marinac Sava (1926, Rumanje — pog. 24. IV 1945), Milak Hajrudin (1921, Livno), Mirić Cvetko (1923, šimanovci — pog. 29. IV 1944), Mihajlović Slobodan (1921, Belegiš), Nebrigić Zivan (1910, Sibač), Nešković Radovan (1910, Sibač), Nikić Cvetko (1921, Calma), Nikolić Milorad (1922, Beograd — pog. 20. XII 1943), Njaradi Jovan (1922, Ruski Krstur), Ogrizović Milutin (1920, Beška — pog. novembra 1943), Oljača Relja (1925, Bosanski Novi — nestao 13. VIII 1944), Ostojić Milisav (1923, Gradović, Arilje), Pejčić Nikola (1923, Grabovci), Perić Miladin (1926, Vojka), Radivojević Marko (1904, Grgurevci — pog. 10. VIII 1943), Radosavljević Lazar (1922, Mo'lovin), Rastović Lazar (1925, Belegiš — pog. 17. XI

1943), Rašković Sava (1924, Budanovci — pog. 29. IV 1944), Relić Toša (1918, St. Banovci — poginuo 1944), Ristivojević Pera (1925, Ašanja), Savkić Bogoljub (1920, Banoštar), Saravolac Miloš (1924, Bašaid — pog. 6. III 1945), Selenić Milenko (1925, Jakovo — pog. 11. V 1944), Seman Petar (1909, Berkasovo — pog. 7. XI 1943), Sikora Jan (1920, Stara Pazova — poginuo), Skendžić Stevan (1920, Vrdnik), Slavuj Petar (1924, Ugrinovci — pog. 24. II 1944), Stanojević Nikola (1921, Irig), Stojnić Milenko (1925, Martinci — pog. 23. V 1944), Tešančić Branko (1923, Grgurevci — poginuo), Tišma Ilija (1907, Martinci), Todorović Anđelka (1927, Srem. Mihaljevci — poginula 1943), Tomić Triva (1926, Dobrinici — nestao 17. VIII 1944), Trećakov Petar (1926, Kikinda — pog. 6. III 1945), Trišić Pantelija (1924, Martinci — pog. 9. VI 1944), Trninić Panta (1925, Martinci — pog. 9. VI 1944), Trudić Ilija (1927, Srem. Mitrovica), Uvalin Vasa (1920, Bočar — pog. 6. III 1945).

Desetari

Arbutina Stevan (1923, Ban. Karadordevo — pog. 21. VII 1944), Atainacković Aleksandar (1924, Šimanovci), Aćimović Sava (1924, Subotičke), Babaš Mitar (pog. 24. IV 1945), Bako Pavel (1927, Nova Pazova), Bačanac Mijo (1920, Lovaš — pog. 4. III 1945), Bačić Petar (1926, Ilinci — pog. 9. VI 1944), Blaženić Morie (1904, Starčevo — pog. 19. III 1945), Bogić Nedeljko (1913, Grgurevci — pog. 29. IV 1944) Božić Rada (1922, Belegiš — pog. 9. VI 1944), Branković Pera (1914, Sviloš — pog. 29. VII 1944), Brašanac Nikola (1924, Kuzmin), Bubić Đurađ (1901, Surduk), Budimirović Mirko (1925, Martinci — pog. 12. VIII 1944), Buljin Milan (1922, Idoš, V. Kikinda — pog. 24. IV 1945), Bučkr Milan (1920, Bingula — pog. 25. XI 1943), Vasić Petar (1924, Jelenje, Zvornik — pog. 22. XII 1943), Veličković Žarko (1920, Dobanovci), Vereš Ištvan (Lukino Selo, Zrenjanin — pog. 12. IV 1945), Veronika Božidar (1914, Šibenik), Višnjički Aleksandar (1923, Srem. Kamenica — pog. 7. XI 1943), Vladanski Jano (1922, St. Pazova — pog. 20. I 1945), Vodeničarević Bora (1924, Bečmen — pog. 9. VI 1944), Vujić Uroš (1923, Boljevci — pog. 12. VIII 1944), Gojković Negovan (1924, Dobrinici), Grmuša Pera (1924, Ban. Višnjićevo — pog. 17. I 1944), Grujić Vladimir (1924, Bašaid — pog. 5. V 1945), Dabić Milan (1927, Lačarak), Davidović Cveja, (1921, Vel. Radinci — pog. 19. III 1944), Devlić Dušan (1921, Grgurevci — pog. 7. XI 1943), Diošin Anton (1911, Šišatovac — pog. 18. III 1944), Dojčinović Dimitrije (1917, Beograd), Đorđević Zora (1926, Vel. Radinci — pog. 20. XII 1943), Đuranović Raitiko (1926, Tuzla — pog. 22. V 1944), Đurđević Petar (1926, Irig), Đurić Jovan (1912, Surčin — pog. 15. VIII 1943), Đurković Branko (1916, Vašice), Đurković Vlajko (1921, Bešenovo), Đurković Dragiša (pog. 24. IV 1945), Erdeljan Dimitrije (1909, Surčin — pog. 11. VI 1944), Zivković Ilija (1913, Banoštar — pog. 17. I 1944), Zaklan Milan (1926, Krbavica, Korenica — pog. 23. IV 1945), Zorić Petar (1903, Irig), Ivanov Petar (1922, Jarak — pog. 27. XII 1943), Ivezić Luka (1924, Gračac — pog. 16. I 1945), Ivković Sava (1917, Sussek), Ilić Miloš (1920, Kuzmin — nestao 17. VIII 1944), Jazić Radoslav (1918, Belegiš), Janošević Dušan (1923,

Stejanovci), Jovanović Aca (1916, Grabovci — nestao 8. VIII 1944), Jovanović Panta (1924, Laćarak — pog. 1. I 1944), Jovanović Svetozar (1921, Parta, Bela Crkva — pog. 6. III 1945), Jovanović Uglješa (1925, Divoš), Jovičić Nikola (Veliki Radinci), Jurišić Cveja (1919, šuljam), Karanović Mile (1924, Drvar — pog. 21. XII 1943), Karapandza Jovan (1919, Jakovo — nestao avgusta 1944), Katardžić Duško (1925, Kuzmin), Kesić Danilo (1921, Banat. Dušunovac), Keeman Jovan (1927, Bos. Petrovac — pog. 8. XI 1943), Knežević Emil (1914, Bašaid), Kovač Đorđe (1914, Čitluk, Jajce — pog. 18. III 1945), Kosanić Svetislav (1914, šuljam), kostadinović žarko (1927, Vizić — pog. 5.1 1945), Kostić Ivan (1924, Zrenjanin — pog. 7. I 1945), Kostić Rada (1914, Vitojevci — pog. 24. XI 1943), Kotarlić Dušan (1925, Kuzmin), Koturović Spasa (1920, Kupinovo — pog. 24. II 1944), Krasnik Štefan (1926, Erdevik — pog. 1944), Krspogačin Dušan (1922, Coka — pog. 22. III 1945), Krstić Niko'a (1921, Martinci — pog. 22. I 1945), Kugli Ivan (1921, Maradik — pog. 14. I 1945), Kužeta Milan (1926, Bihać), Labus Dimitrije (1926, Sr. Mitrovica — pog. 22. IV 1945), Lukić Đuro (1920, Brčko — poginuo 1943), Mađarević Đoko (1924, Kupinovo — pog. 22. VII 1944), Mažančić Stevan (1919, Sombor — pog. 19. III 1945), Mandraš Svetozar (1925, Bečmen), Manojlović Petar (1914, Indija — pog. 6. III 1945), Marić Živan (1916, Višnjicevo), Marković Dimitrije (1923, Surčin), Marković Dušan (1925, Zemun — pog. 12. III 1945), Matejin Sava (1923, Vel. Kikinda — pog. 16. I 1945), Maako Juraj (1923, St. Pazova), Medančić Rada (1925, Sakule — pog. 6. III 1945), Melkus Josip (1919, Novi Sad — pog. 18. III 1943), Mileusnić Ilija (1923, Ban. Karadordevo), Milošević Branko (1924, Ljubić — pog. 15. X 1944), Miljanov Doka (1922, Srp. Crnja — pog. 20. I 1945), Mihić Cvetko (1923, Šimanovci — pog. 29. IV 1944), Mišljenović Milan (1916, Ilinci — pog. 18. I 1944), Momir Ivan (1900, Srem. Mitrovica), Moćan Mihajlo (1911, Cerevljani, Bos. Gradiška — pog. 12. VIII 1944), Mrdalj Mi'enko (1926, Surduk), Nedeljkov Lazar (1912, Mokrin — pog. 16. I 1945), Nikolić žarko (1913, Batajnica — nestao 11. VIII 1944), Nikolić Ilija (1915, Kupinovo — pog. 7. XI 1943), Nikolić Steva, (1921, Susek), Novaković Stojan (1924, Crkvine, Brčko), Nosonjin Dušan (1911,

Kumane — pog. 8. III 1945), Obradović Đorđe (1921, Krčedin), Pavlica Petar (1912, Ploče, Gračac), Paralić Nikola (1921, Banoštar), Petrović Veselin (1923, Idoš), Petrov Sava (1922, Banat. Arandelovo — pog. 12. IV 1945), Petrović Dragutin (1921, Progar — pog. 7. VII 1944), Petrović Đorđe (1923, Đipša — pog. 29. VII 1944), Petrović Jovan (1928, šišatovac), Plavšić Đorđe (1922, Mandelos), Plavšić Nikola (1911, Dobanovci), Podikrajac Ljerkko (1919, Zemun — nestao 17. VIII 1944), Popov Aleksandar (1925, Ban. Arandelovo — pog. 22. III 1945), Popov Stevan (1927, Parage), Predejev Aleksa (1916, SSSR), Pribil Petar (1919, Novi Slankamen — pog. 19. I 1945), Radojčić Perica (1926, Jazak — pog. 10. VI 1944), Radonić Cveja (1924, Jazak), Rašković Luka (1923, Budanovci), Repić Petar, (1922, Kupinovo), Ristić Jovan (1921, Irig — pog. 7. XI 1943), Savić Vujadin (1924, šekovići), Savić Mitar (1924, Badovinci — pog. 22. XII 1943), Savić Petar (1922, Martinci), Sarajlić Dušan (1916, Kuzmin — pog. 15. X 1944), Sekulić Petar (1925, Berkasovo — pog. 20. X 1944), Sekulić Stevan (1919, Sr. Mihaljevci — pog. 18. V 1944), Selaković Vlaja (1910, Martinci — pog. 15. X 1944), Simić Milan (1920, Rekovac, Vojnić — nestao 16. VIII 1944), Sklabinski Martin (1924, Boljevci — nestao 1944), Skorupan Miša (1914, Jarak — pog. 22. VII 1944), Skrapčenko Petar (1924, SSSR — pog. 13. VIII 1944), Spasojević Rada (1927, šašinci — pog. 3. I 1945), Stanić Vojislav (1925, Elemir), Stevanović Mi'enko (šidski Banovci), Stevanović Slobodan (1921, Idoš — pog. 25. I 1945), Stojisavljević Milan (1922, Ban. Višnjićevo), Sušić Radivoj (1920, Kuzmin), Talijanov Mladen (1917, Bašaid), Tančik Jan (1918, Lug), Tomić Sava (1924, Dobrinici — pog. 17. III 1944), Tomić Toša (1923, Dobrinici — pog. 18. I 1944), Farago Ištvan (1908, S. Kanjiža — pog. 12. IV 1945), Felbaba Petar (1924, Bašaid — pog. 16. I 1945), Čidanski Jan (1923, Đipša — pog. 19. VI 1944), Capirà Nedeljko (1925, Ključ — pog. 21. IV 1945), Šeput Milan (1926, Sanski Most — pog. 10. IX 1943), Šijak Radovan (1922, Srem. Mitrovica — pog. 17. I 1944), šogorov Aleksa (1921, Bašaid), Ščasni Jan (1926, Bingula — poginuo 1944), Hudec Jan (1923, Ugrinovci).

REGISTAR LIČNIH IMENA*

A

Aćimović, Beba 27
 Aćimović, Boža 27
 Aćimović, Cveja 94
 Aćimović, Đorđe 28
 Aćimović, Milan 324, 373, 378
 Aćimović, Milenko 27, 191
 Adamović, Ranko 127
 Adžija, Draga 27
 Adžija, Ilija 27
 Ajduk, Josim 402, 406
 Alimpijević, Đorđe 27
 Alinčić, Mića 361
 Ališić, Mehmed 189
 Ančić, Dušan 25
 Ančić, Slavko 25
 Andrić, Ljubomir 221
 Andrić, Mitar 241
 Andrujević, Stevan 162
 Anđelković, Jovan 30
 Anojčić, Kosa 232
 Arambašić, Đorđe 352
 Arbutina, Stevan 260
 Arsenijević, Dragomir 378
 Arsenijević, Milenko 189
 Atanacković, Draga 189
 Atanacković, Žarko 8, 20
 Ašić, Žarko 132
 Avdić, Smail 189

B

Babić, Drago 134
 Babić, Dušan 333
 Babić, Doka 335
 Babić, Laza 25
 Babić, Mitar 25
 Babić, Paja 155
 Babić, Pera 210
 Babić, Radislav (Beli) 25
 Babić, Stevica 29
 Babić, Velimir 25
 Babić, Živojin 30
 Babin, Radomir 126
 Baboselac, dr Ivan 124, 125
 Baburski, Radovan (Šaja)
 131, 180, 324, 373
 Babutucki, Đorđe 188
 Baćanov, Nemanja 189
 Baćanov, Sava 189
 Bačić, Petar 241
 Bačić, Vasa 28
 Bačvanski, Mitar 29
 Bađanjac, Slavko 27
 Bajić, Bogoljub 29, 82
 Bajić, Nikola 241
 Bajić, Slobodan (Paja) 19, 25,
 27, 42, 85, 97, 100, 101, 105,
 438
 Bakić, Aleksandar 29

* U ovom registru su samo ona imena koja se pominju u osnovnom tekstu knjige. Imena iz spiskova datih na kraju knjige nisu uneta u ovaj registar.

Bakić, Miloš 377
 Balaban, Boža 24
 Balić, Mile 241
 Ban, Dragutin 348
 Banovački, Đorđe (Džafer) 25
 Banovački, Vasa 27
 Banjanac, Zoran 27
 Banjanin, Toma 28
 Banjeglav, Dane 180, 187
 Banjeglav, Radivoje 324, 373
 Barački, Slobodan 162
 Barbić, Triva 24
 Batanov, Dragan 24
 Batanjac, Ljubiša 29
 Bategač, Desimir 406
 Baučić, Rino 127
 Bažik, Ondrej 230
 Begić, Jelica 210
 Bekvalac, Stevan 260
 Belić, Mita 28
 Belić, Zoran 210, 266
 Belin, Spasa 24
 Beljanski, Jovan (Lala) 30
 Berniaz, Karlo 94
 Bibik, Palko 29
 Bikicki, Đorđe (Rojnik) 27, 129, 149
 Bikicki, Stevan 139
 Bikić, Stevan 27, 149
 Bingulac, Vojislav 330
 Birov, Sava 354
 Bižić, Dura 18, 44, 45, 47, 48, 133
 Blanić, Miloš 106, 178, 180, 189, 232, 241
 Blažić, Milena 189
 Robar, Raiko 81
 Robaš, Mitar 411
 Bogdanović, Ilija (ćiča) 24, 36, 101, 129, 201, 254, 271, 279, 281, 293, 333, 349
 Bogdanović, Đuro 303
 Bogdanović, Milan 211
 Bogdanović, Milorad 29
 Bogdanović, Sava 25
 Bogdanović, Simka 281
 Bogdanović, Slavko 189
 Bogić, Nedeljko 221
 Bogičević, Slavko 347
 Bogičević, Vera 25
 Bogović, Milan 25, 191, 232, 324
 Bogunović, Svetislav 162
 Boljanac, Milivoj 29
 Bombulić, Vlada 162
 Borčić, Zora 189
 Borkovac, Anica 210
 Borkovac, Milenko 221
 Bosančić, Ratko 29
 Bosnić, Bosa 232
 Bošković, Cveja 25
 Bošković, Đorđe (Bata) 28
 Bošković, Jovan 25, 82
 Bošković, Pera 189
 Bošković, Živan 28
 Bošnjak, Žarko 254
 Bošnjaković, Aca 24
 Bošnjaković, Đorđe 29
 Bošnjaković, Saveta 147
 Božanić, Jovan 189
 Božić, Draga 131, 232
 Božić, Ljubomir 25
 Božić, Petar 189
 Božić, Radivoje 241
 Božić, Ruža 131
 Božić, Sava 16, 142
 Božidar, Milena 210
 Bralić, Ante 111, 232
 Branković, Branko 402
 Branković, Pera 266
 Branošević, Bojana 132
 Branjagević, Bojana 241
 Brašanac, Jovan 157
 Brašanac, Nikola 157
 Brašanac, Uroš 157
 Brebanović, Živko 26
 Brezovac, Petar 260
 Brijak, Jovan 180
 Britvec, Marko (Šnajca) 29
 Brkić, Doka 27
 Brkić, Žika 25
 Brodolić, Vida 162
 Broz, Josip Tito 42, 98, 100, 104, 171, 295, 420, 421, 433
 Brzanović, Milan 29
 Bubalo, Mirko (Kubikaš) 26
 Bubarski, Đorđe 188

Bučko, Milan 162
Budan, Đorđe 24
Budisavljević, Bogdanka 28
Budimirović, Đorđe 267
Budimirović, Kuzman 224,
267
Budimir, Paja 155
Bugarinović, Boško 260
Bugarov, Mirko 347
Bugarski, Aleksandar 29
Bugarski, Marko 29
Bugarski, Milan 29
Bugarski, Momir 232, 373, 402
Bugarski, Vera 277
Bulčić, Marin 402
Buljin, Milan 411
Buljubašić, Šerif 250
Bunčić, Radovan 241
Burić, Haso 10
Burovac, Marko 189
Bursać, Nikola 209

C

Carević, Stevan 30
Ciganović, Ilija 387
Civrić, Doka 27, 94
Civrić, Vasa 27, 94
Crnobrnja, Sava 343
Crnjanski, Boško 25
Cudra, Joca 412
Cvetičanin, Gojko 189
Cvetković, Vukašin 198
Cvijanović, Nikola 24

č

Čalenić, Mirjana (Crna) 131,
201, 250
Čalić, Danica 26
Čalmanac, Ilija 28
Čanković, Mirjana 221
Čanković, Nikola 210
Čavić, Ilija 260, 189
Čavić, Lazar 180, 192, 193
Čavić, Slobodanka 245, 261
Čelić, Lazar 373

Čemerlin, Boško 209
Čenić, Zdravko 30
Čerevieki, Stevan 343
Červenjak, Pera 28
Čidanski, Jan 243
Čikić, Radmilo 155
Čikoš, Milan 198
Čirak, Radoslav 29
Čoban, Miloš 343
Čobanov, Pera 406
Čobrda, Zuzana 163
Čolaković, Luka 345
Čolaković Rodoljub (Ročko)
37, 39, 88, 97, 103, 104, 124,
125
Čolović, Spira 334
Čortan, Rada 29
Čović, Dušan 221
Čović, Mara 232
Čubra, Nikola 198
Čubrilov, Dušan (Paun) 25
Čugalj, Milan 352
Čugurović, Dragan 343
Čulin, Andrija 241
Čunjat, Mile 155
Čupić, Slavko 28
Čupiro, Nedeljko 411
Čurić, Milorad 228

č

Čirić, Đurđica 221
Čirić, Mila 26
Čirić, Milan 24
Čirić, Sava 352
Čirić, Vlajko 27, 162
Čirković, Dobrivoi 25
Čirković, Dušan 25
Čirov, Nega 266
Čolić, Zivan 27
Čosić, Dušan 25, 353, 373, 401
Čosić, Trifun 147
Čuk, Ivan 162
Čulibrk, Uroš 189
Čurčić, Živko 334
Čurčin, Nikola 211
Čuruvija, Miša 24

D

- Damjanović, Zdravko 131, 385
 Dan, Branko 28
 Danilović, Ilija 189
 Danilović, Nikola 26
 Danilović, Uglješa 14, 20, 24
 Danilović, Zivan 26
 Dapčević, Peko 267, 314, 326, 327 m
 Darković, Lazar 241
 Dasović, Ana 227
 Davidović, Cveja 209
 Dejanović, Dobrivoj 29
 Dekanski, Sava 25
 Delić, Dura 221
 Delić, Mita 26, 30
 Desnica, Sima 378
 Despenić, Košta 191
 Despotović, Despot 215
 Devečerski, Olga 180, 181
 Dević, Doka 27
 Dević, Ilija 29
 Dević, Petar 241
 Dević, Sava 27
 Dević, Šreta 25
 Dević, Zivan 27
 Devinja, Slobodan 132
 Devlić, Dušan 155
 Devlić, Đorđe 27
 Devlić, Živa 158
 Devrnja, Petar 26
 Devrnja, Žarko 26
 Dikić, Aleksandar 343
 Dikić, Draga (Vanja) 27
 Dikić, Milenko 27, 266
 Dikić, Žarko 27
 Dimitrijić, Branko 30
 Dimitrijević, Ceda 191, 349
 Diošin, Anton 209
 Divljaković, Sava 25
 Dižić, Dura 16
 Dobrić, Katiča 241
 Dobrojević, Žarko 267
 Doko, Franjo 228
 Domazet, Laza 209
 Došenović, Đuro 170
 Dragičević, Marinko 28
 Dragišić, Paja (Lovac) 25
 Dragojević, Boško 403, 406
 Dragojević, Milan 28
 Dragosavac, Žika 25
 Dragosavljević, Žarko 134
 Dragoš, Radovan 209
 Drakulić, Mile 27
 Drakulić, Mira 210
 Drakulić, Stevan 221
 Drapšin, Ilija 25
 Drezgić, Veljko 25
 Dronjak, Stevan 411
 Dubajić, Natalija 143
 Dubajić, Radisav 348
 Dučak, Petar 241
 Dudaš, Gojko 10
 Dudić, Jovan 29
 Dugonjić, Rato 117
 Dujin, Stevo 230
 Dučić, Milan 267
 Dukić, Stevan 143
 Durać, Rajko 27
 Durajčić, Draga 241
 Duran, Olga 27, 131

Đ

- Đapo, Cvetko 26
 Đermanović, Radomir 26
 Đilas, Bosiljka 103
 Đilas, Proka 28, 334, 373, 384
 Đokanović, Radovan 361
 Đokić, Slavko (Englez) 25
 Đoković, Blagoje 210
 Đorđević, Branko 189
 Đorđević, Liubica 111, 191, 296
 Đorđević, Ljubomir 381
 Đorđević, Milorad 241
 Đorđević, Nikola 26
 Đorđević, Slavko 221
 Đorđević, Zora 169, 170
 Đovčaš, Jan 163
 Đukić, Mileta 101, 111, 129, 201, 250
 Đuranović, Ratko 228
 Đuranović, Vlajko 101
 Đurašević, Niko 191, 201
 Đurđak, Šreta 29
 Đurđević, Petar 29

Durđević, Stanko 126
Duric, JDuSan 23
Uuric, Jovan 127
tJuric, Ljubica 370
iJuric, Mirko 2)0
Duncić, hmilija 241
Đuričić, Josip 28
Đuricic, Marko 28, 162
Đuričić, Sredoje 132
xJuncKo, Zika 334
uurkovic, Dragiša 411
Đurković, Vlačko 25, 27
Đurović, Dobnvoj 29
Đurović, Milivoj 162

DŽ

Džakić, Mijorad 228
Džakuia, Živko 24

E

Egić, Nikola 29
Ercegovac, Jovan (Šerpica)
25, 132, 189
Ercegovac, Stevan 370
Erdeljan, Toša 25
Erdeljan, Velimir 221
Erezovac, Petar 26
Erkić, Miloš 181
Erkić, Velimir 381
Englendžija, Živan 343
Eugen, Sandor (Cura) 27

F

Faor, Stevica 28
Farago, Ištvan 407
Fašićić, Branko 28
Filipović, Dušanka 199
Filipović, Dušica 221
Filipović, Gojko 241
Filipović, Mila 29
Filipović, Silvi je 210
Filipović, Sulejman 137
Filitin, Borivoj 260

G

Gagić, Vesa 277
Gagić, Živko 170
Gajić, Paia 245
Gajić, Sava (Miki) 25
Gajinov, Jovan 241
Garabantin, Bogdan 26
Garajev, Ivan 155
Gavrić, Stevan 2^
Gavrilović, Jovan 26
Gavrilović, Lazar 347
Gavrilović, Pera 228
Gavrilović, Zdravko 44
Gavrilović, Živan 189
Gazibarić, Doka (Čile) 25
Gazibarić, Lela 254
Gladović, Rajko 180
Gmizić, Aleksandar 25
Gmizić, Boško 412
Gmizić, Radisav 155
Gojković, Dragutin 27
Gojković, Lazar 267
Golović, Vasa 253
Goljević, Dušan 132, 180, 189
Goranović, Maksim 111, 191
Govedarević, Dobrivoje 334
Grbić, Spasa 25
Grbić, Vlada 26
Grčić, Vlada 380, 386
Grčić, Stipe 189
Grgur, Lazar 241
Grgur, Ljubomir 189
Grković, Bora 241
Grmuša, Pera 188
Grmuša, Toša 29
Grozdić, Mirko 209
Gršić, Sreta 29
Gruber, Todor 221
Grujičić, Anica 221
Grujić, Dušan 28, 266
Grujić, Dušan (Joja) 149
Grujić, Perica 201, 207, 250
Grujić, Rodoljub 170
Grujić, Svetozar 228
Grulović, Ćim 85, 97, 98, 100,
101
Grulović, Dragutin 29
Grulović, Nikola 30
Gršić, Petar 29

Gršić, Spasoje 25
Guđin, Ivan 25
Gurban, Žika 402, 406

H

Hadoba, Stevan 28
Hadžić, Svetozar 25
Haloš, Jakob 348
Hašić, Miliwoje 210
Hangadi, List 26
Hangodi, Lukač 210
Hornjak, Ivan 343
Hrčak, Mirko 189
Hribar, Anton 129
Hrtković, Bojan 303
Humo, Avdo 124

I

Ignjatović, Dušan 27
Ignjatović, Jovica 303
Ignjatović, Rada 24
Ignjatović, Sava 241
Igrački, Boško 147
Igrić, Aleksandar 180, 361
Ikraš, Milan 180
Ilić, Danica 162
Ilić, Lazar 25
Ilić, Svetozar 348
Iličić, Mladen 180
Imrenović, Nikola 25
Irga, Slavica 267
Irga, Toma 221
Ivančević, Jova 29, 323, 373, 402
Ivanić, Nikola 180, 373
Ivanišević, Bora 30
Ivanišević, Đorđe 28
Ivantić, Bogoljub 347
Ivić, Stojan 373

J

Jablan, Šime 110, 149, 250
Jajić, Košta 30
Jakić, Sreta 189

Jakovljević, Dimitrije 155
Jakovljević, Jovan 29
Jakovljević, Milenko 25
Jakšić, Braca 28
Jakšić, Sava 189
Jandrić, Mata 406
Janić, Toša 221
Janić, Vita 106
Janković, Boško 27, 131
Janković, Branko (Munja) 25
Janković, Ivan 28
Janković, Jefta 27
Janković, Nikola 27
Janković, Obrad 25
Janković, Radojka 260
Janković, Vasa 27
Janković, Vukica 27
Janjić, Vita 147
Jauković, Luka 143
Jazić, Radoslav 29
Jeftić, Duško 103
Jeftić, Slavoljub 334
Jelačić, Ljubica 189
Jelčić, Mitar 131
Jelenić, Panta 28
Jelić, Sava 189
Jelić, Zdravko (Zeka) 126
Jeličić, Mitar 180
Jelisavetov, Olga 180
Jekić, Zdravko 29, 127
Jeremić, Ankica 28
Jeremić, Mile 189
Jeremić, Pera (Husa) 27, 110, 127, 149, 150, 193, 232, 261
Jerković, Ljubica 94
Ješić, Luka 25
Ješić, Milan (Ibra) 24
Jevremović, Jovan 198
Jevremović, Milan 386
Jevtić, Marica 28
Jevtić, Todor 211
Jevtić, Vasa 27
Jocić, Stevan 29
Jojić, Luka (Lukina) 403, 410
Jokić, Boško (Mile) 130, 149
Jokić, Đorđe 189
Jokić, Seja 28
Jošić, Jovan 26
Jošić, Radovan 29
Josimović, Jovan 90
Josipović, Radenko 334

Jovanić, Dušan 338
 Jovanić, Ljuboje 180
 Jovanović, Bogoljub 241
 Jovanović, Boža 170
 Jovanović, Branko 198
 Jovanović, Ceda 106, 115, 149,
 198, 250
 Jovanović, Dušan 253
 Jovanović, Doka 209
 Jovanović, Đorđe 25
 Jovanović, Ilija 215
 Jovanović, Isa 37, 101
 Jovanović, Ljuban 26
 Jovanović, Marko 180, 189
 Jovanović, Mila 180
 Jovanović, Milan 189
 Jovanović, Milivoj 25
 Jovanović, Miodrag 180
 Jovanović, Nada 106, 115, 149,
 192, 232, 324
 Jovanović, Nikola (Nikolica)
 27, 145, 192, 193, 232, 241
 Jovanović, Petar 29, 199
 Jovanović, Radovan 25, 28
 Jovanović, Sava 25
 Jovanović, Veroljub 180
 Jovanović, Živan 155, 211
 Jović, Boško 26, 27, 29
 Jović, Branko 29
 Jović, Dušan 377
 Jović, Đorđe 29
 Jović, Ivanka 412
 Jović, Nikola 126
 Jović, Rada 25
 Jović, Radoslav (Miško) 26,
 201, 219
 Jović, Steva 162
 Jović, Toša 26
 Jović, Živka 26
 Jović, Živko 180, 212
 Jovičić, Beba 111, 149
 Jovičić, Milovan 155
 Jovičić, Nikola 132
 Jovičić, Sima 254, 260
 Jovičić, Slavko 376
 Jovičić, Stevan 26
 Jovičić, Žika 26
 Jovičić, Živko 25
 Jure, Ivan 412
 Juričić, Žika 155
 Jurišić, Cveja 27

K

Kafol, Ivan 28
 Kahrić, Muhamed 232, 237
 Kalenić, Đorđe 28
 Kamenarović, Laza 209
 Kaprić, Rajko 403, 411
 Karadorđević, Petar 42
 Karalić, Rajko 211
 Karanović, Dragomir 241
 Karanović, Mile 170
 Karlica, Zdravko 26
 Kasapski, Slavko 241
 Katanić, Branko 129
 Katić, Boško 29
 Katić, Branko 189
 Katić, Vljajko 26
 Kazimirović, Krsta 25
 Kecman, Jovan 155
 Kečić, Petar 29
 Kerečki, Ilija 29
 Kerović, Radivoj 16, 44, 45, 47,
 48, 118
 Kevilj, Branko 27
 Kevilj, Đorđe 27
 Kevilj, Marinko 30
 Klakić, Miloš 155
 Kličarić, Sava 28
 Klobučar, Andrija 241
 Kljajić, Filip (Fica) 97, 102,
 109
 Knaurski, Žarko 372
 Knežević, Bosiljka 131
 Knežević, Draga 132
 Knežević, Dušan 111, 180, 373,
 412
 Knežević, Kirivoj 30
 Kojadinović, Petar 209
 Kojić, Nikola 210
 Kojić, Todor 27
 Kokanov, Dragan 28
 Kokanov, Žarko 28
 Kokić, Zdravko 103
 Kokotović, Nikola 221
 Kokotović, Smilja 266
 Kolarević, Cvetko 147
 Kolarević, Stanko 134
 Kolarević, Stevan 29
 Kolarov, Živko 27
 Kolarski, Dušan 210
 Kolić, Vlada 347

Kolundžija, Anton 201
 Kontić, Đorđe 25
 Kontić, Mirko 25
 Kontić, Pavle (Maks) 25
 Kontić, Šava (Tičar) 25
 Kontić, Živojin (Korčagin) 24
 Konjević, Petar 303
 Koprić, Đorđe 27
 Kordić, Drago 210
 Kordulap, Ljubiša 29
 Korica, Boško 27
 Korica, Laza (Jajče) 318
 Korica, Sreta 260
 Korica, Vojin 27
 Korišanac, Rade 106
 Korovljević, Slavica 132
 Kos, dr Mirko 149
 Kos, Pavle 228
 Kosanić, Rade 260
 Kosanić, Svetozar 30
 Kosanić, Vera 261
 Kosanović, Svetislav 28
 Kosanović, Svetozar 227
 Kosanović, Zlatan 227
 Kosarić, Pero 47
 Košić, Mirko 155
 Kostić, Jovan 378
 Kostić, Jovica 25
 Kostić, Lazar 29
 Kostić, Marica 267
 Kostić, Nikola 29
 Kostić, Sava 25
 Kostić, Zdravko 27
 Kostić, Živan 135
 Kostić, Živojin 210
 Kostoselac, Petar 147
 Kotur, Radivoj 29, 41
 Koturović, Spasa 198
 Kovač, Lazar 134
 Kovač, Stanko 254
 Kovačević, Anica 221
 Kovačević, Bogoljub 343
 Kovačević, Branko 171
 Kovačević, Dušanka 25
 Kovačević, Đorđe 29
 Kovačević, Jelica 28
 Kovačević, Josip (Josina) 26
 Kovačević, Petar 267
 Kovačević, Rade 29
 Kovačević, Sreta 25, 167
 Kovačević, Svetislav 189
 Kovačević, Zivorad 333
 Krajišnik, Jovica (Kerkez) 254
 Krasnik, Mihajlo 163
 Kreculj, Spasoje 24
 Kresojević, Đorđe 184
 Krišković, Ivan (Pera) 26
 Krivošija, Đorđe 402
 Krompić, Lazar 24
 Krompić, Milan (Čelik) 132,
 178, 180, 191, 209, 211
 Krompić, Slavko 27, 180
 Krstić, Milutin 27
 Krstić, Nikola 94
 Krstić, Pantelija 30
 Krstić, Rajka 221
 Krstić, Todor 27
 Krstić, Sandor 406
 Krstić, Vasilije 30
 Krunic, Petar 27
 Kubikaš, Josina 36
 Kučan, Viktor 339
 Kugli, Jovan 380
 Kulašinović, Vojislav 30
 Kulić, Đorđe 330
 Kunta, Pavel 163
 Kuštrić, Stevan 28
 Kuzmanović, Katica 266
 Kuzmanović, Petar 29
 Kuzmanović, Sava 28
 Kuzmanović, Vasa 28
 Kuzmić, Zarko 198
 Kuzminac, Laza 27, 45
 Kuzminac, Nikola 27
 Kuzminac, Sava 90
 Kuzminac, Slobodan 28

L

Lacković, Bora 94
 Lacković, Đorđe 29
 Lačarac, Toša 132
 Lader, Bogdan 347
 Lagaton, Spiro 232, 241
 Lajbešpreger, Jožef 30
 Lajbešpreger, Vukašin 178,
 180, 210, 227
 Lalošević, Aleksa 131
 Lalošević, Radovan 24
 Latas, Nikola 29, 162

Laušović, Pavle 27
Lazarević, Nikola 29
Lazarov, Dimitrije (Raša) 27,
169, 170, 254, 282, 324, 330,
377, 395, 402, 406, 420, 421
Lazić, Stanislav (Gvozdeni) 24
Lazić, Stanko 170
Ledenc, Vlada 221
Lekić, Danilo (Spanac) 99, 101,
104, 110, 114, 129, 177, 183,
201, 207, 217, 219, 238, 250,
264, 303
Lekić, Nikola 116, 250
Lemajić, Boško 147
Lerik, Istvan 366
Levak, Mujo 343
Ležajić, Lenka 189
Ležajić, Slavko 162
Lončarević, Đorđe 29
Lončarević, Jevta 29
Lopatić, Gavra 260
Lovaš, Simo 221
Lovrić, Obrad 198
Lozanski, Bora 82
Lozanski, Milan 370
Lučić, Eva 330
Lučić, Ljubomir 361, 402
Lučić, Stjepan 132
Lučić, Živan 209
Ludajić, Misirka 210
Lugonja, Svetozar 132, 147
Lukas, Stipe 180, 260, 262, 264
Lukić, Ivan 406
Lukić, Mali 29
Lukić, Petar 132
Lukić, Sima 254
Lukić, Veljko (Kurjak) 124
Lulić, Đoko 132
Lužajić, Jova 149
Lužajić, Stanko (Milan) 18, 26,
47

LJ

Ljubinković, Cveja 29
Ljubinković, Radovan 303
Ljubišić, Stanko 377
Ljubojević, Jova 378
Ljubojević, Nikola 227

M

Macakanja, Ljubica 372
Mačković, Živan 28
Mađžarović, Doka 260
Maglovski, Juraj 163
Mahmut, Jusuf 127
Majstorović, Doka 26
Majstorović, Veljko 25
Maksić, Dobra 27
Maksić, Nemanja 27, 131, 162
Maksić, Žika 27
Maksimović, Draga 29
Maksimović, Jovan 29
Maksimović, Slavko (Lovac
25 132,
Maksimović, Živadin 209
Maksimović, Živojin 29
Malentić, Bogdan 25
Malešević, Vukica 29
Maletić, Boško 29
Maletić, Perko 29
Maletić, Jovan 348
Maletić, Nikola 343
Mali, Branko 205
Mali, Šava 29
Mali, Živko 29
Mandić, Boško 29, 180, 189
Mandić, Dane (Mali) 26
Mandić, Miloš 132
Mandić, Zora 260
Mandras, Svetozar 254
Marcikić, Paja 241
Marić, Branko 30
Marić, Sofija 94
Marić, Vlada 378
Marčić, Borivoje 25, 26, 402,
406
Maričić, Srbin 30
Marčić, Svetozar 386
Maričić, Triša 28
Maričić, Vojislav 25
Marinko, Milan 111, 276, 277
Marinkov, Joca 372
Marinković, Košta 25
Marinković, Nikola 29
Marinković, Stevica 28
Marjanović, Anton 198
Marković, Boško 129, 189, 230,
266
Marković, Dimitrije 210

Marković, Dobrinko 26
 Marković, Đorđe (Đilas) 10
 Marković, Jovan 162
 Marković, Lazar (Čada) 27
 Marković, Milenko 241
 Marković, Miloš 25
 Marković, Milovan 406
 Marković, Milutin 210
 Marković, Sava 26, 131, 189
 Marković, Slobodan 412
 Marković, Toša (Saban) 25
 Marković, Žarko 162
 Marković, Žika (Kurjak) 277
 Marković, Živan 24
 Marnović, Boško 27
 Marojević, Radisav (Maroje) 297
 Martinović, Slavko 155
 Martinović, Sredoje 26
 Marunkić, Lazar 27, 178, 179
 Matić, Anka 29
 Matić, Dušan (Deda) 25
 Matić, Dura 28, 41
 Matić, Jova 28
 Matić, Petar (Dule) 30, 162
 Matić, Petar (Crni) 29
 Matić, Svetožar 25
 Matijević, Bogdan 324
 Matijević, Rada 25
 Matijašević, Vukašin 27, 155
 Matijašević, Živan 27
 Mažić, Milenko 210
 Međedov, Stevo 338
 Mehandžić, Petar 180
 Mejhendić, Vilim 348
 Melkus, Josip, 210
 Memic, Hajdar 28
 Mesarović, Ilija 29, 221
 Mićašević, Jovica 27
 Mićašević, Mitar 162
 Mihailović, Draža 16, 304
 Mihajlika, Doka 82
 Mihajlović, Aleksandra 28
 Mihajlović, Blagoje 94
 Mihajlović, Košta 189
 Mihajlović, Milenko 260
 Mihajlović, Nikola 180, 189
 Mihajlović, Srbislav 198
 Mihajlović, Zora 26
 Mihajlović, Žarko 189
 Mihajlović, Živan 348
 Mijalčić, Doka 28
 Mijatović, Miloš 162, 189
 Mijatović, Rajko 178, 179
 Mijić, Ilija 29
 Mijović, Arsa 111, 191, 211
 Mikić, Cvetko 221
 Mikloš, Nikola 28
 Mikolački, Despot 376
 Mikolački, Predrag 406
 Miladinović, Proka 406
 Milak, Branko 28
 Milanković, Vladimir 221
 Milčić, Mladen 241
 Milašinović, Đorđe 189
 Milenković, Nenad 180
 Milenković, Vojislav 334
 Mileusnić, Ilija 267
 Milić, Aleksa 334
 Milić, Radivoj 155
 Milić, Rajko 131
 Milinković, Draga 147
 Milinković, Dragić, 27
 Milinković, Toša, 221
 Milivojević, Đorđe 24
 Milivojević, Rada (Tenk) 25
 Miloradić, Branko 28
 Milošević, Bogoljub 29
 Milošević, Branko 334
 Milošević, Milan 25
 Milošević, Nikola 353
 Milovanović, Košta 25
 Milovanović, Pera 192
 Milovanović, Perica 232
 Milovanović, Petar 29, 180
 Milovanović, Nikola 143
 Milovanović, Stojan 245, 260
 Milurović, Žarko (Ugrin) 47
 Miljanov, Gojko 386
 Miljanski, Gojko 28
 Miljanski, Ilija 28
 Miljković, Petar 189
 Mioč, Ante 232
 Miodragović, Stevan 29
 Miradžić, Milenko 162
 Mirkić, Milenko 25
 Mirkov, Radovan 377
 Mirković, Duško 30
 Mirković, Kum 30
 Mirković, Mirko 180
 Mirković, Simeon (Milan) 25
 Mirković, Vlada 260

Misirkić, Milenko (Brica) 25
 Mišćević, Milan 179, 189
 Mišćević, Milenko 27
 Mišić, Zarko 411
 Mišković, Doka 29
 Mišković, Milan 215
 Mišković, Mladen 28
 Mišković, Sava (Kikija) 130, 149, 158
 Mišković, Živan 28
 Mišljenović, Milan 188
 Mitrović, Borivoj 29
 Mitrović, Mladen 191
 Mitrović, Rade 106
 Mitrović, Stefan 110, 201, 289, 406
 Mogić, Dušan 30
 Mojić, Nikola 28
 Mojić, Panta 28
 Mojković, Rada 162
 Molec, Petar 27
 Momčilović, Ljubomir 130, 149, 201
 Mrkušić, Luka 26, 36, 83, 86
 Mrnda, Nikola 28
 Mujačić, Muharem 377
 Musulin, Milan (Lola) 254
 Mušicki, Aleksandar 25
 Mušicki Bogdan (Cimer) 28
 Mutmel, Braca 22

N

Nad, Košta 217, 359, 420
 Naglić, Andrija 232, 402, 412
 Najić, Milenko 189
 Najić, Ivan 155
 Najić, Sava 25
 Najić, Slobodan 180
 Nastić, Sava 28
 Nazor, Vladimir 104, 105
 Nebrigić, Jelica 189
 Nebrigić, Štojan 303
 Nebrigić, Živan 127
 Nedeljkov, Lazar 381
 Nedić, Dragoslav 180
 Nedić, Trivun 132, 232, 241
 Nedić, Živko 180
 Negruš, Cveja 230

Nenadović, Dragoljub 147
 Nestorović, Mifivoj 386
 Nešić, Nikola 28
 Nešković, Radovan 132
 Nežnanović, Dušan 343
 Niketić, Svetozar 209
 Nikić, Cvetko 189
 Nikolački, Aleksa 378
 Nikolčin, Doka 180
 Nikolić, Andrija 27
 Nikolić, Bogoljub 25
 Nikolić, Bora 131, 180, 191, 232
 Nikolić, Dana 241
 Nikolić, Dimitrije 209
 Nikolić, Doka 191, 232
 Nikolić, Đorđe 27, 260
 Nikolić, Ilija 155
 Nikolić, Joca 27
 Nikolić, Laza 198
 Nikolić, Leontije 27
 Nikolić, Marko 28
 Nikolić, Milica 267
 Nikolić, Milorad 170, 180
 Nikolić, Miloš 28
 Nikolić, Mirko 241
 Nikolić, Neša 28
 Nikolić, Radisav 155
 Nikolić, Radivoje 30
 Nikolić, Sava 377
 Nikolić, Stanko 25, 45
 Nikolić, Steva 189
 Nikolić, Zagorka 211
 Nikolić, Zarko 162
 Nikolić, Živan 28, 127
 Nikšić, Milan 27
 Ninkić, Jovan (Jaran) 25
 Ninkov, Mara 241
 Ninkov, Svetozar 28
 Ninković, Đorđe 28, 189, 209
 Ninković, Petar 82
 Nofta, Pera 28, 163, 241
 Nolin, Ljuba 352
 Novaković, Bogdan 25
 Novaković, Mifar 29
 Novaković, Vasa 28
 Novi, Draga 25
 Nović, Dragomir 26
 Nović, Todor (Ćira) 25
 Njarađi, Jovan 132
 Njegrić, Sreta 26

o

Obalkić, Novak 381
 Obradović, Đorđe 29
 Obradović, Rada 180
 Obradović, Sava 29
 Obradović, Vlada (Kameni) 24
 Odabašić, Čeda 27
 Ognjanović, Nikola 303
 Ognjanović, Slavko 134
 Olipičenko, Ivan 230
 Opačić, Gliša 406
 Oreh, Lazar 180
 Orešanin, Radovan (Adam) 28
 Orović, Savo 100, 101
 Ostojić, Doka 28, 192, 193,
 232, 241
 Ostojić, Laza 25
 Ostojić, Milosav 132
 Ostojić, Radovan 28

P

Pajić, Živojin 406
 Pandula, Rajko 260
 Panić, Branko 134
 Panić, Jano 347
 Panić, Emil 29
 Panić, Svetozar 28
 Pantelić, Bogdan 170
 Pantelić, Bora 198
 Pantelić, Todor 254
 Pantelinac, Živko 27
 Papić, Ljuba 180
 Parlić, Nikola 261
 Parmakov, Triva 28
 Pašić, Branko 36
 Paunović, Milenko 241
 Paunović, Stanko (Veljko) 10
 Pavić, Đorđe 254
 Pavičić, Bogdan 26
 Pavkov, Dura 29
 Pavlović, Števan 29
 Pavlović, Života 25
 Pecinjački, Ilija 266
 Pejčić, Jovan 25
 Pejčić, Svetozar 28
 Pejčić, Nikola 101, 131, 132
 Pečić, Branko 29
 Pendić, Gligor 111, 149, 191,
 197, 198

Pepin, Slobodan 29
 Perić, Miladin 267
 Perić, Petar 227
 Perić, Živan 227
 Peričin, Marko (Kamenjar)
 10, 21, 26, 30, 83, 89, 94, 101,
 104, 109, 118, 123, 124, 125,
 149, 155, 158, 167, 170, 171,
 185, 201, 250, 280, 301, 333,
 349, 395, 404, 405, 420, 437
 Peričin, Živan 130
 Petrović, Bogdan 211
 Petričić, Todor 26
 Pešić, Branko 24
 Pešut, Mića 241
 Petković, Damjan (Veliki) 28
 Petković, Doka 28
 Petković, Đorđe 27
 Petković, Jovan 26
 Petković, Sava 29
 Petković, Svetozar 27, 29
 Petković, Vlada 30
 Petovar, Rudi 20, 22, 23
 Petrek, Mara 330
 Petrov, Sava 407
 Petrović, Draga 255
 Petrović, Doka 26
 Petrović, Đorđe 24, 266
 Petrović, Gojko 135
 Petrović, Jovan 94
 Petrović, Lazar 245, 260
 Petrović, Petar (Japan) 25
 Petrović, Nebojša 25
 Petrović, Novak 155
 Petrović, Radovan 24, 25, 27
 Petrović, Sava (Gedža) 25
 Petrović, Žarko 29
 Pevac, Milenko 127
 Pezić, Dura (Kum) 26
 Pilić, Vojislav 25, 221
 Piperin, Pavle 147
 Pisarević, Sava 181
 Pismarević, Stevo 373, 402, 406
 Pišćević, Petar 25
 Plavšić, Gojko 25
 Plavšić, Pavle 25
 Plavšić, Svetislav 261
 Plećaš, Ljubomir 126
 Pleštić, Rada 162
 Plužarević, Petar 241

Podrašćić, Ilija 111, 373, 376, 402, 406
 Poderoški, Anton 407
 Polovina, Milorad 377
 Popadić, Zdravko 27
 Popivoda, Krsto 110, 130
 Popov, Duka 406
 Popov, Sava 25
 Popović, Bogoljub (Baća) 25
 Popović, Doka 27, 29
 Popović, Đurđa 189
 Popović, Jovan 101
 Popović, Koča 314
 Popović, Milan 27
 Popović, Milenko 132, 180
 Popović, Mirko 24
 Popović, Mutimir (Buda) 111, 127, 149
 Popović, Nikola 241
 Popović, Omer 343
 Popović, Sava 25
 Popović, Stevan 343
 Popović, Uglješa 29
 Popović, Vlado 182
 Posavac, Gojko 25
 Pošarac, Sava 26
 Pražić, Milenko 380
 Predojević, Aleksa 367
 Predojević, Dušan 232
 Predojević, Marko 132, 241
 Predović, Dušan 28, 181
 Prijjić, Radivoj 29
 Prnjatović, Jova 16, 45, 47
 Probinac, Marko 406
 Prodanović, Boža 29
 Prodanović, Dušan 127
 Prokić, Staňko 27
 Puhalović, Zarko 103
 Puloni, Đuzepe 170
 Pušić, Lazar 29
 Pušić, Steva 29
 Puškar, Slavko 267, 330
 Pužić, Smilja 232

R

Rackov, Zdravko 334
 Račić, Dragoslav 16, 37, 40, 41, 45
 Radaković, Živan 28

Radanović, Janko 250, 282
 Radatević, Zarko 261
 Radenić, Boško (Laća) 25
 Radić, Ilija 25
 Radinović, Kuzman 29
 Radinović, Steva 29
 Radisavljević, Veljko 25
 Radiša, Nikola 411
 Radivojević, Dobrivoj 25
 Radivojević, Lazar 25, 28, 29, 373
 Radivojević, Marko (Ribar) 27, 122
 Radivojević, Mitar 25
 Radmanović, Nedeljko 209
 Radojčić, Perica 241
 Radojčić, Radivoj 29
 Radojčić, Živan 380
 Radojčki, Gavra 28
 Radomirović, Branko 29
 Radomirović, Danica 261
 Radovanović, Košta 189
 Radovanović, Lazar 131, 181, 260
 Radovanović, Svetožar 162
 Radovanović, Žika 180
 Radojević, Živan 334
 Radosavac, Milan 352
 Radosavljević, Bogdan 82
 Radosavljević, Boško 211
 Radosavljević, Lazar 132, 170
 Radosavljević, Milan 189
 Radosavljević, Rada 230
 Radosavljević, Steva 30
 Radosavljević, Šlobodan 189
 Radosavljević, Živan 28
 Radoš, Dura 106, 134, 149, 193, 209, 211, 232, 237, 266, 324
 Radošević, Marko (Krajišnik) 130, 250
 Radovac, Sreta 29
 Radovanov, Milenko 25
 Radović, Dušan 30
 Radu, Luka 370
 Radulović, Živan 29
 Radunović, Blažo 85
 Rađenović, Danilo 26, 29
 Rađenović, Nikola 105
 Rahar, Ranko 25
 Rajković, Negovan 403, 412
 Rak, Janja, 192, 232

Rakić, Đorđe 27
 Rakić, Miroslav 189
 Rakić, Nenad 27
 Ranajotović, Đorđe 27
 Ranković, Svetozar 254
 Ranković, Vasa 29
 Ranisavljević, Dušan 25
 Ranisavljević, Ljubomir 29
 Ranitović, Života (Soko) 24,
 87, 115, 127, 129, 149, 150,
 158, 192, 232
 Rašeta, Zagorka 189
 Rašković, Sava 180, 221
 Ratarski, Jovan 343
 Ravić, Katica 245, 261, 370
 Rebić, Todor 28
 Rebula, Eduard 250, 323
 Relić, Milivoj 29
 Relić, Milan 29
 Relić, Petar 29
 Renčel, Anton 28
 Renčel, Josip, 28
 Repić, Petar 210
 Resanović, Mirjana 111, 150,
 192
 Resanović, Stevo 150, 192
 Resojević, Gavra 323
 Ribić, Mirko 402
 Ribnić, Marko 412
 Ristanović, Lazar 155
 Ristić, Jovan 155
 Ristić, Živko 27
 Ristivojević, Petar 132, 180
 Ristivojević, Radovan 25
 Ristivojević, Rajko 189
 Rodić, Gojko 188
 Rojčić, Nebojša 26
 Romac, Ivan 266
 Romac Paško (Zdravko) 100,
 101, 110, 149, 201, 264, 268,
 286, 301, 303, 443
 Romanović, Vlajko 24
 Rončević, Gojko 230
 Rukavina, Andrija 241
 Runtić, Desimir 189
 Runjanin, Sava 162
 Ružajčić, Žika (Đikan) 254 ;

S

Saić, Božidar 211
 Salatić, Adam 254
 Salinović, Nada 377
 Sarajić, Dušan 333
 Savčić, Julijana 210
 Savić, Dušan 243
 Savić, dr Dušan (Doda) 106
 Savić, Jovan 155
 Savić, Mita 198
 Savić, Mitar 173
 Savić, Mladen 189
 Savić, Slavko 27, 180, 324, 373,
 402, 406
 Savić, Sreta (Kolja) 8, 9, 23,
 26, 27, 85, 97, 100, 101
 Savić, Živojin 330
 Savin, Milovan 25
 Savin, Paja 303
 Savkić, Bogoljub 27, 180
 Sadžak, Dragutin 132
 Sečanski, Ilija 189
 Sefkerinac, Radovan (Mića)
 25
 Sekanić, Lazar 180
 Sekendek, Nikola (Šmuća) 27
 Sekulić, Jova (Bracika) 25
 Sekulić, Lazar 25
 Sekulić, Marko 209
 Sekulić, Milan 28
 Sekulić, Petar 343
 Sekulić, Sava (Teča) 25
 Sekulić, Steva 227
 Sekulić, Vasa 221
 Sekulić, Žarko 25
 Selaković, Branko 180, 266
 Selaković, Vlajka 343
 Selenić, Milenko 224
 Seleši, Niko 210
 Seman, Petar 155
 Simatković, Danica 300
 Simić, Petar 126
 Simić, Radovan (Bata) 81,
 129, 130, 142, 192, 194, 197,
 198
 Skendžija, Jovan 30
 Skendžija, Stevan 132
 Sklener, Stevan 28
 Skorupan, Miša 260
 Skuletić, Milovan 210

Sladić, Mita 28
 Sladić, Nikola 24
 Slavnić, Vasa 27, 105
 Slavuj, Bosiljka 26
 Slavuj, Doka 189
 Slavuj, Petar 198
 Slavujević, Delija 180, 212, 303
 Slavujević, Radovan 26
 Sledić, Mitar 132
 Smiljaković, Rade 373
 Smiljanov, Radovan 180
 Smoljan, Doka 189, 227
 Smuda, Luka 347
 Smuda, Nikola 30
 Sogić, Sava (Kusa) 30
 Sokolović, Lazar 25
 Sombarda, Koleda 348
 Sovilj, Radmila 210
 Spasojević, Rada 373
 Sremac, Radovan 28
 Sremac, Triva 189
 Sremčević, Nenad 143
 Sremčić, Sava 28
 Stakić, Milan 162
 Stamenković, Miloš 180, 189
 Stanić, Jovan 26
 Stanimirović, Ljubica 211
 Stanisavljević, Todor 25, 135
 Stanisavljević, Vojislav 361, 402
 Stanišić, Jovan 24
 Stanišić, Milutin 179, 212, 266
 Stanišić, Mirko 25
 Stanivuković, Svetislav 266, 267
 Stanković, Branko 127
 Stanković, Danilo 94
 Stanković, Doka 29
 Stanković, Katica 27, 131
 Stanković, Ljuba 27, 103
 Stanković, Milenko 189
 Stanković, Milivoj 28
 Stanković, Miloš, 129
 Stanković, Stevan 29
 Stanojčić, Kosa 191
 Stanojević, Branko 170
 Stanojević, Mita 260
 Stanojević, Nikola 199
 Stanojević, Žarko 25
 Stanojević, Mitar 29
 Stefanović, Gliša 180
 Stefanović, Sava 26
 Stepanović, Milan (Matroz) 24, 36, 88, 115
 Stepanović, Radovan (Gajdaš) 25
 Stevan, Ivan 386
 Stevanović, Dragoljub 106, 149, 150, 193
 Stevanović, Milenko 132
 Stevanović, Slobodan 386
 Stojanović, Đurđica 262
 Stojanović, Milanko 155
 Stojanović, Prvoslav 106, 149, 150
 Stojanović, Rada 170
 Stojanović, Stojan 25
 Stojanović, Vlada 103
 Stojanović, Žarko 29
 Stojanović, Žika 29
 Stojčić, Boško 209
 Stojisavljević, Milan 210
 Stojić, Miloš 26
 Stojković, Jovan 24
 Stojković, Mila 29
 Stojković, Sava 28
 Stojković, Steva 189
 Stojković, Živka 27
 Stojnić, Milenko 230
 Stojišić, Žika 323, 349, 373
 Stolar, Steva 28
 Stolić, Lazar 192
 Stolnik, Jovan 381
 Strajković, Vladimir 162
 Striljaković, Petar 209
 Stroka, Miša 267
 Stropojević, Tončika 143
 Stupar, Milorad 254
 Stupar, Sava 147
 Subotić, Nada 267
 Subotić, Payle 162
 Subotički, Živan (Šuki) 169, 170
 Subotin, Slavko 30
 Subotin, Slobodan 29
 Surčulija, Milutin 25
 Sušić, Radoje 411
 Suvic, Ilija 27, 105, 122, 123, 134

š

Šadić, Mitar 209
 Šarac, Branko 30
 Šaronja, Momir 192
 šešerinac, Dimitrije (Gedža) 28
 Šević, Laza 26
 Šidanski, Milan 227
 Šijački, Branko 28, 162
 Šijak, Radovan 188
 Škorić, Laza 254
 Škrbić, Jovica 189
 Škrbić, Nišifor 24
 Škuletić, Jovanka 254
 Sljukić, Rada 162
 šošić, Obrad 26
 Štemberger, Joža 250, 297
 Stokovac, Jovan (Džoje) 30, 110, 115, 137, 149, 201, 266, 268, 281, 288, 289, 348, 365, 373, 406, 440
 Štrbački, Branko 27
 Štrbački, Milan 155
 Štrbački, Petar 27
 Šuljmanac, Nedeljko 27
 Šuljmanac, Uroš 26, 179, 189
 Šumonja, Milan 180
 Šunik, Andrija 162
 Šuput, Milan 134
 Suster, Andrija (Janko) 254, 346, 347
 šušnjak, Hasan 199

T

Tabandelić, Cveja 402, 406
 Tadić, Dragan 402
 Tadić, Petar 267
 Tajić, Branko 241
 Takać, Aleksandar 412
 Tankosić, Đorđe 131
 Tanurdžić, Ivan 24
 Tanurdžić, Marko (Šiptar) 29, 130, 149, 158
 Tarabić, Stevan 29
 Teodorović, Žarko 241
 Terek, Steva 189
 Terzić, Velimir 420
 Teslić, Nikola 25

Todić, Cvijetin 16
 Todorović, Jelena 30
 Toljić, Košta 45
 Tomić, Branko 221
 Tomić, Đorđe 131
 Tomić, Milan 254
 Tomić, Milivoj 155
 Tomić, Sava 209
 Tomić, Toša 188
 Tomić, Viktor 10
 Tomić, Zlata 180, 227
 Tomić, Živojin 343
 Topčić, Nešad 140
 Torbica, Stevan 221
 Trbojević, Milovan 162
 Trbojević, Vojislav 26
 Trifunović, Gavra 267
 Trkić, Mika 228
 Tršić, Pantelija 241
 Tucak, Sava 189
 Tufekdžić, Vasa 178, 180, 189

U

Ugarković, Jovan 352
 Uhljak, Veljko 386
 Umetić, Radovan 162
 Urošević, Ljuba 110
 Urošević, Mile 30

V

Varkić, Milorad 25
 Vasić, Aleksa 30
 Vasić, Arsenije 29
 Vasić, Boža 29
 Vasić, Đorđe 29
 Vasić, Jelka 27
 Vasić, Miloš 361, 402, 406
 Vasić, Petar 173
 Vasiljević, Dušan 198
 Vasiljević, Ilija 162
 Vasiljević, Petar 147
 Vasiljević, Radmila 29
 Večanski, Milovan 370
 Večerina, Predrag 343
 Večerina, Stevan 349, 373
 Velikić, Radivoj 266
 Velisavljević, Duško 25

Velisavljević, Sreja 25
 Veljković, Đorđe 27
 Veljković, Jelica 29
 Verečki, Stevan 155
 Verkić, Milenko 24
 Veselinov, Jovan (Žarko) 11, 19, 31, 32, 420
 Veselinović, Milađin 90
 Veselinović, Milan (Feđa) 24, 36
 Vesić, Marko (Vojvoda) 25
 Vesković, Laza 28, 241
 Vesković, Sima 81, 130, 149, 158, 162
 Vesković, Steva 27
 Vesković, Vasa 27
 Vicković, Radovan 27, 103
 Vič, Petar 188
 Vidaček, Franja 111
 Vidaković, Petar (Osman) 25
 Vidaković, Slavko 266
 Vidicki, Doka 24
 Vidicki, Nada (Zlata) 24, 402
 Vidov, Pavle 28
 Vinković, Jure 134
 Vinović, Dragan 230
 Višnjevčanin, Jovan 135
 Višnjčki, Aleksandar 155
 Vladisavljević, Matija 406
 Vlajkov, Rada 29
 Vlajković, Petar 25
 Vodeničar, Novak 338
 Vodeničar, Živan 406
 Vodeničarević, Bora 241
 Vojagić, Dura 260
 Vojnović, Dušan 30
 Vojnović, Ivan 260
 Vojnović, Jovo 25
 Vojnović, Milanko 227
 Vojvodić, Boro 24, 36
 Vojvodić, Đuro 149
 Vojvodić, Stevo 310, 361, 403
 Volić, Jovan 352
 Vorkapa, Đorđe 29
 Vozarević, Milan 132
 Vozarević, Milena 191, 250, 344, 373
 Vraneš, Milan 245
 Vučerinac, Steva 191
 Vučetić, Čveja 373
 Vučetić, Miroslav 155
 Vučetić, Rada 343
 Vučinić, Drago 110
 Vučurević, Radomir 402, 412
 Vujackov, Joca 370
 Vujić, Lazar 29, 241
 Vujić, Jovan 162
 Vujin, Mitar 162
 Vujović, Milovan 297, 373, 401
 Vukajlović, Branko 29, 103
 Vukajlović, Dušica 26
 Vukasović, Dušan (Diogen) 24, 127, 149, 201, 441
 Vukasović, Sava 24
 Vukašinović, Milenko 343
 Vukelić, Jelica 27, 189
 Vukelić, Milan 29
 Vukelić, Milka 338
 Vukman, Vasa 126
 Vukmanović, Svetozar (Tempo) 14
 Vukmirica, Borivoj 29, 105
 Vukmirović, Doka 180, 181
 Vukobratović, Slavko 24
 Vukosavljević, Stojan 27, 103
 Vukovac, Pavle 28
 Vuković, Gaja 29
 Vuković, Joca 29
 Vuković, Zora 24
 Vuksan, Aca 26
 Vuksan, Jovan (Moša) 28
 Vuletić, Obrad 27, 180, 189
 Vuletić, Svetozar 28
 Vunić, Vlajko 29
 Vunjak, Dimitrije 25
 Vunjak, Dušan 25
 Vunjak, Đorđe 24
 Vunjak, Nikola 25

Z

Zagorčić, Slavko 221
 Zaklan, Milan 411
 Zaro, Jozo 132, 181
 Zdelar, Miša 82
 Zdelar, Sava 28, 29
 Zečević, Bora 29, 41
 Zekić, Miloš 31, 27
 Zlatić, Mirko 211
 Zokić, Nikola 25
 Zorkić, Milorad 103
 Zorkić, Zdravko 155

ž

Ženar, Nikola 189
Žica, Branko 94
Žikić, Nikola 170
Žikić, Sava 197
Živanov, Spasa 343
Živanov, Živan 24
Živanov, Živko (Srce) 24
Živanović, Branko 131, 179,
261
Živanović, Laza 29
Živanović, Nikola 180, 230
Živanović, Pavle 10
Živanović, Svetozar 27

Živanović, Vojislav (Džokej)
28

Živanović, Živan 29
Živić, Mihajlo 134
Živković, Bora 29
Živković, Draga 228
Živković, Đorđe 27
Živković, Ilija 189
Živković, Joca 29, 189
Živković, Milan 29, 227
Živković, Milorad 27
Živković, Pavle 25
Živković, Zora 192, 373
Živković, Živko 28
Županski, Petar 303
Žutanjac, Saša 260
Zutić, Steva (Baća) 24

REGISTAR MESTA

A

Adamovci 307
Adaševci 161
Adice 390
Adolfovo Selo 370, 373
Akmačići 218, 221
Arandelovac 314
Arapovići 240
Arilje 132
Ašanja 132, 343
Aškerići 133
Atina 163
Avtovac 293

B

Babajača 206
Babetino Brdo 205, 206, 291
Babina Luka 215
Bačevac 338
Bačka Palanka 363
Bačka Topola 366, 420
Bačkovac 258
Bajevo Polje 292
Bajina Bašta 307, 320
Bakevići 253
Balinovac 281
Banoštar 131, 161
Banovići 229
Banjani 327
Baranjsko Petrovo Selo 364,
393, 394, 401
Bare 202, 203, 276
Barice 93

Barič 330, 338
Batajnica 132, 343
Batina 364
Batkovič 31, 37
Batrovci 22
Bazje 382, 407
Beč 407
Bečej 420
Bečići 89, 242
Bela Crkva 312, 313
Beleg 315
Belegiš 131
Belišće 403
Beli Manastir 364, 394
Beočin 27, 131, 359
Beograd 20, 22, 30, 84, 100,
144, 163, 312, 327, 328, 329,
330, 331, 332, 333, 335, 336,
337, 349
Berlin 414
Bešenovo 254, 350
Beška 131, 132
Betanj 218
Bezdan 364
Biberovo Polje 164
Bijela Voda 265, 305
Bijelo Polje 262
Bijela Zemlja 133
Bijela 143, 164
Bijeljina 14, 15, 36, 41, 42, 83,
117, 121, 123, 124, 125, 126,
127, 128, 129, 136, 139, 151,
155, 200, 203, 206, 208, 209,
212, 232
Bi leće 293
Bingula 353

Birač 15, 104, 111, 113, 114,
 117, 128, 129, 165, 202, 211,
 212, 213, 214, 222, 228, 253,
 257, 261
 Bistrinci 403
 Bistrinski Lug 394
 Bjelko vac 382
 Bjelovar 412, 413, 414, 416
 Blajburg 417
 Blato 295
 Blažujevići 300
 Bled 418
 Bobi 311, 312
 Boće 143
 Bodarište 143, 153, 154
 Bogovići 276
 Bogaštica 313
 Bogatić 254, 324, 325
 Bojati 292
 Boleč 330
 Bolman 391, 392, 394
 Borča 388
 Borak 338
 Borovo 408
 Borja 279
 Borogovo 88
 Bosanski Novi 254
 Bosanska Gradiška 132
 Bosanska Rača 121, 124, 126,
 129, 203, 204, 208
 Bosansko Petrovo Selo 142
 Bosanski Samac 145, 165, 166,
 168, 170, 175, 213, 232
 Boškovići 277
 Branjevo 81
 Bratac 295
 Bratunac 89, 90, 97, 109, 138,
 216
 Brčko 14, 15, 20, 35, 43, 45,
 114, 123, 139, 143, 144, 145,
 146, 147, 148, 149, 150, 152,
 154, 155, 158, 164, 177, 178,
 182, 183, 190, 194, 195, 196,
 197, 201, 202, 203, 204, 205,
 208, 209, 212, 227, 232
 Brdo 206, 208
 Brđani 194, 213
 Brestača 132
 Breške 188
 Brezik 155
 Brezovica 312
 Brezovo Polje 117, 204, 205
 Bregulice 341
 Brijest 210, 225
 Brka 148
 Brod 145, 155, 163
 Brodac 35, 85, 193, 203
 Branjevo 81
 Brnjičani 164
 Bujanj 413
 Budanovac 131
 Bukinje 139
 Bukovica 196, 382
 Bukvica 275
 Bulinac 414
 Bunarić 218, 258
 Busije 118, 210

 C
 Caparde 81, 102, 103, 106, 130,
 134, 135, 137, 259
 Celovec 416
 Celje 417
 Cer 315, 319
 Ceribašići 271
 Cerje 315
 Cerkvina 416
 Crgovo 295
 Crkvina 91, 218
 Crkvište 311
 Crna Jaruga 408
 Crnci 373, 381
 Crnče 295
 Crni Guber 89
 Crni Zaton 387
 Crnljevo 106, 156
 Crveno Brdo 226

 ć
 Ćehaja 165

 Č
 Čačinci 370, 408
 Čadavica 117, 194, 368, 369,
 370, 373, 374, 383, 384, 385,
 386

čađavački Lug 371
Čalma 156, 353
Čekrnje 295
Celje 117, 118, 152, 155, 156,
164, 175, 181, 194, 195, 196,
197, 198, 199, 202, 204, 205,
206, 207, 209, 212, 232, 239
Čeljadinovići 300
Čemerno 96
Čerević 170, 359
Cetište 318
Čokešina 321
Cortanovci 28

D

Daruvar 409, 410
Debelo Brdo 311, 312
Debelo Selo 258
Deč 28, 343
Derventa 171
Desić 320
Devetak 245
Divoš 157, 353
Dobanovci 343
Doboj 46, 139, 141, 152, 164,
171, 173, 182, 190, 226, 228,
245, 255
Doboj evići 226
Dobošnice 140, 228
Dobrinac 132, 345
Dokanj 183, 184, 188
Dolovi 206, 207
Donja Mionica 166
Donja Trnava 40, 46, 47
Donje Breše 184
Donje Vreške 183
Donje Babinje 270
Donje Bazje 370
Donje Brezne 292
Donje Grinljevo 117
Donje Polje 287, 292
Donji Birač 222
Donji Dobrić 319
Donji Dolovi 183, 184, 185
Donji Lukavac 166
Donje Motičene 408
Donji Miholjac 368, 369, 370,
387
Donji Petrovac 24

Donji Šrebrnik 165
Donji Zabar 194
Dopasci 222, 224
Draganovac 241
Dragodol 312
Dragojevac 117
Dragoradi 270
Dravograd 416
Draževac 329
Drenovići 309
Drijenča 183
Drinjača 93, 138, 258, 299
Drljanovac 414
Drpnići 164
Drvar 232
Dubackići 219
Dublje 322
Dubrava 182, 257, 258
Duge Njive 41, 172
Dulići 293
Duvno 254
Dvorovi 121

Đ

Đakovo 406
Đulava 407
Đurđenovac 378
Đurđevik 224, 258

E

Erdevik 353, 355
Ergela Borike 300

F

Feketić 131
Feričanci 373, 387, 408
Foča 92, 128, 267, 269, 271, 277,
278, 281, 297
Futog 419

G

Gacko 295
Gaj 47
Gajevo 205, 207

Gakovac 390
 Gavrićevo Brdo 47
 Glavica 315
 Glogovo 216
 Gluhakovac 152, 153
 Goduša 209, 211
 Gojsalić 222
 Goletić 206, 207
 Goletino Brdo 207
 Golubinci 24, 28
 Goražde 268, 277
 Gornja Bolina 315
 Gornja Bukovica 18
 Gornja Lukovica 242
 Gornja Mahala 196
 Gornja Pilića 41, 202, 203
 Gornja Vranjska 321
 Gornja Tuzla 185, 242
 Gornje Bodarište 155
 Gornje Bazje 387
 Gornje Crnjelevo 14
 Gornje Zabrđe 203
 Gornje Zešće 277
 Gornji Dobrić 318
 Gornji Lukovac 166, 172
 Gornji Priboj 210
 Gornji Srebrnik 105
 Gornji Tobut 210
 Gornji Zalukovik 222
 Gornji Zabar 194
 Gostinja 305
 Grabić 407
 Grabovac 131, 132, 196, 259, 340
 Grabovci 326
 Grabovo 160, 161
 Gračanica 139, 167, 175, 182, 258
 Gradac 203, 270
 Gradačac 165, 166, 168, 170, 175, 232
 Gradina 183, 185, 186, 187, 188, 217, 218
 Gradivići 132
 Grahovica 142
 Grgurevci 27, 94, 122, 131, 158, 159, 160, 161, 262
 Grocka 335, 337
 Grubišno Polje 412
 Grušić 321
 Gunja 144, 145, 146, 148

H
 Hajdarevići 244
 Han Pijesak 89, 133, 217, 218, 223, 271, 273, 299
 Han Rudine 300
 Han Trešnjica 155
 Harkanovci 405
 Hrasno 135, 234, 242, 257
 Hrsovo 416
 Hrušica 418
 Hrvati 242
 Hum 416
 Humci 165, 227

I
 Igrj 296
 Ilinci 161
 Ilinčica 138
 Ilok 350, 383, 385
 Irig 26, 28, 131, 132, 254, 347
 Ivančići 15
 Ivanovci 405
 Iverak 319, 320
 Izgori 296

J
 Jablanica 208
 Jablanik 312
 Jabuka 296
 Tajce 199
 Jajić 213
 Jelovača 143, 166
 Jakovo 343
 Jemena 20, 21, 144, 203
 Jankova Voda 244
 Janja 42, 117, 119, 120, 121, 122, 129
 Jarak 26
 Jarcina 353
 Jarići 183, 184
 Jasenik 338
 Jasenice 165, 178, 418

Jasika 273, 297
Jazak 131
Jegov Lug 257
Jelica 193, 213, 215
Jemenova Voda 315
Jezero 281
Josipovac 401
Jovcin Han 96
Jovičići 221, 228

K

Kalesija 135
Kalinovik 92, 269, 271, 277, 281
Kaljani 275
Kamensko 263, 270
Kamenjak 233
Kasaba 87, 133
Katanići 228, 229, 230
Katolička Špionica 165
Katoličke Dubravice 153
Katoličke Živinice 253
Kazanci 293
Kendelovac 416
Kičer 318
Kik 94, 95, 223, 307, 308
Kiseljak 253
Kladanj 86, 97, 98, 129, 133,
216, 220, 223, 233, 258, 270,
299
Kladovo 304
Klenj 322
Klokočevac 416
Klještevica 30
Kneževci 312
Kneževi Vinogradi 364
Kneževići 258, 291
Knežine 271
Knjević 276
Koceljjevo 342
Kočevina 315
Koići 153
Kojšino 184, 185, 187
Kolomar 135
Komari 228, 229
Koprivnica 400
Koraj 122, 155, 156, 196, 204,
205, 206, 207, 208, 210, 239
Korijen 97
Kori taši 196

Korito 88
Kostajnik 315
Koška 405
Kozarac 364
Kozja Ravan 223
Kozluk 202
Koznar 327
Koviljača 315, 320, 324
Kraljevci 24, 131
Kraljevići 213
Kramer Selo 300
Kranj 417, 419
Krapinske Toplice 416
Krasci 292
Kravica 216
Krčedin 24, 28
Krčenić 371, 373, 375
Krčevina 381
Krčina 194, 203
Kreka 139
Krstac 324
Krupanj 314, 315, 316
Kruševica 276
Krušik 311
Kržave 313
Kučinari 293
Kuka 305
Kulino Brdo 311
Kulište 315
Kuniće 312
Kupresi 175
Kuštani 416
Kutezir 91
Kuti 272
Kuzmin 20, 355

L

Labudska 45, 118, 181, 234
Lačarak 27, 351, 353
Laj kovač 314
Lazača 218
Lazarevac 314
Lazići 305
Ledinci 131
Lesce 418
Lešnica 315, 319, 320
Levertara 291
Ležimir 132, 160, 161, 354
Lijepi Pod 292

Lipolist 320, 321, 327
 Lipovica 214, 234
 Livade 321
 Lokanj 194
 Lopare 14, 43, 44, 45, 47, 118,
 139, 175, 177, 196, 231, 233,
 234, 236, 238, 242
 Lopatanj 312
 Loznica 315, 318, 320, 324
 Luka 273
 Lukiči 219
 Lukočki Budrovac 387
 Lukočko Dugo Selo 387
 Lukavac 140, 182, 255
 Lužok 357, 366

LJ

Lještenska 307
 Ljubljana 417
 Ljuboča 213
 Ljubovija 312, 320

M

Mačkovac 175, 184
 Mačvanska Mitrovica 325
 Madžarevići 305
 Magišić 216
 Majinovići 310, 311
 Majur 321, 326
 Makiš 331, 332
 Mala Gostilja 305
 Mala Moštanica 330, 338, 341
 Maleševci 45, 47, 48, 204
 Mali Mokri Lug 335, 336
 Mandelos 23, 84, 353
 Maoče 190
 Marjanovići 221
 Markovići 172
 Martinci 355, 371, 373, 376
 Matanovići 186
 Matijevac 320
 Medrović 390
 Međaš 214, 215
 Međednik 207
 Međeđa 213
 Melem 273
 Mei jak 338

Mekići 258
 Memići 135
 Menici 222
 Metković 321
 Mezgraja 47
 Micijevići 244
 Milanovići 258
 Mikleuš 387, 408
 Miladići 227
 Milici 96, 217, 223, 299
 Milino Selo 228, 229, 230
 Milotina 276
 Miljanovci 214
 Milievina 277
 Miljkovač 292
 Miričine 140, 226
 Miroslavci 197, 204, 206, 208
 Mišar 321, 322
 Mišić 297
 Mitrovići 47, 48, 88, 221, 236,
 243
 Mladenovac 331
 Modrac 253
 Mogulice 263, 270
 Molovanj 388
 Molovin 132
 Moluha 183
 Morović 20, 146
 Moslavina 357, 368, 369, 371,
 374, 384, 385
 Mostar 163
 Mramorje 209
 Mratinje 284, 285, 291
 Mrdenovac 322
 Mrežice 277
 Mrkajići 221, 258
 Mršići 219
 Mrtvice 196
 Mujezinovići 263
 Mukinja 297
 Musići 270

Muslimanska Jaruška 255
 Muslimanska Spionica 165
 Muslimanske Jazuške 226
 Muslimanske Svinjačnice 244
 Muslimanske Živinice 253
 Muslimanski Janjari 203
 Muslimanski Šepak 194, 202,
 203

N

Nard 401
 Naseoci 242, 270
 Našice 357, 370, 378, 387, 400, 401, 405, 406
 Navioci 164, 165, 183
 Nečajeveci 262
 Nedajno 292
 Nedeljiste 81
 Nemila 265
 Neteča 387
 Nevesinje 295
 Nikovići 292
 Nikšić 254
 Niš 163
 Niza 405
 Noskovci 378
 Nova Kasaba 81, 216, 223, 299
 Nova Rača 414
 Nove Plavnice 416
 Novi Bezdani 389, 391, 392, 395, 401
 Novi Karlovci 29, 31
 Novi Sad 359, 419, 421
 Novo Selo 320

O

Obdamica 188
 Obendorf 417
 Obrenovac 326, 328, 333, 341, 343
 Obrež 24, 131
 Obor 46
 Odorovići 224
 Odžak 219
 Ogar 24
 Okolomiste 297
 Okruglić 312
 Olovci 262
 Olovo 242
 Omazići 252
 Omerbegovača 143, 148
 Omerova Voda 244
 Opravdić 216
 Orahovica 370, 387, 408
 Orašec 407
 Orašje 138, 160
 Orešnjak 376

Orlovača 94, 95
 Osijek 357, 400, 401, 405
 Osjenjak 211
 Osmaci 87, 216, 237, 252, 259
 Ostružnica 331, 333

P

Palanka 145, 143, 331
 Panduri 105
 Pančevo 326
 Pantići 315
 Panjevići 211
 Paprača 87, 258, 259
 Parač 308
 Parcelo 138
 Pasci 253
 Pčelić 408
 Pecka 320
 Pečuj 371
 Peljave 210
 Pepeljari 263
 Petkovića 321
 Petković 234
 Petlovač 364, 414
 Petlovača 320, 321, 322
 Petrović 24
 Petrovice 242
 Petrovci 345
 Petrovo Selo 229
 Piliće 193
 Piškura 393
 Plahovići 98
 Ploče 94, 181, 210, 223, 224, 234, 241
 Pločnik 185, 186
 Podborogovo 133, 216, 259
 Podgorje 89
 Podgajci 145
 Podgajevci 221
 Podgorje 229, 233
 Podgrađe 295
 Podravska Slatina 357, 370, 374, 384, 387, 407, 409
 Pomol 91
 Popinci 19, 28, 131, 345
 Popovići 133, 221, 258
 Posavski Podgajci 144
 Posijelovo 244
 Potkoplje 142

Potočari 148, 154
 Požarnica 118, 215, 233
 Pravoslavne Jazuške 226
 Pravoslavna Kamenica 138
 Pravoslavna Trešnica 229, 225
 Pravoslavni Džemat 223
 Pravoslavni Sepak 194, 203
 Predavač 416
 Prdočin Mlin 409
 Predojevo 373
 Pregrada 416
 Prefić 211
 Prespa 413
 Previli 277
 Prhovo 345
 Priboj 118, 209, 235, 236
 Prljuge 258
 Prnjavor 135, 138, 216, 257,
 320, 321
 Progar 24, 132
 Proseđo 311
 Prosjeka 47
 Prud 169
 Pukiš 196
 Pukovac 47
 Puračić 140, 142, 228, 245
 Puškarevac 315
 Puškovac 48, 204, 208, 210
 Putinci 22

R

Rača 30, 121, 200, 350
 Račanski Ključ 326
 Radinci 132, 354
 Radišić Gaj 218
 Radovljica 418
 Rahić 143
 Rajkovići 313
 Rakino Brdo 87, 258, 259
 Rakovac 27
 Rakova Noga 270
 Rapatnica 164
 Raskršće 315
 Raševo 87, 233, 257, 258, 259
 Rašići 218
 Rašnovci 132
 Ratković 156, 195, 196, 197, 198
 Ravno 153
 Ravno Brdo 308

Rečani 244
 Renovica 274, 275
 Repnik 242
 Ribnica 242, 243, 268
 Riječani 174
 Rijeka 263
 Ripan 337
 Ročević 203
 Rogačica 307
 Rogaška Slatina 416
 Rogašnica 178
 Rogatica 212, 217, 267, 300
 Romani 211
 Rovišće 416
 Rudište 81, 86, 92
 Rudnik 133
 Rujno Brdo 300
 Ruma 86, 158, 159, 161, 345, 353
 Rupine 295
 Ruski Krstur 132

S

Sajtovići 259
 Sapna 211
 Sarajevo 92, 119, 144, 163, 200,
 212, 273, 300
 Savići 211
 Sekire 91, 299
 Selište 88
 Seljublje 135
 Senkovac 382
 Seona 142
 Severin 413, 415
 Sibač 131, 132
 Simići 172, 218
 Simin Han 183, 242
 Sinanovići 242
 Sinoševići 320
 Sinj 276
 Sisak 131
 Sitari 227
 Sitarica 309, 312
 Sjeversko 300
 Skela 327, 337, 341
 Skočići 202
 Slani Bunar 185, 186, 187
 Slankamen 26
 Slap 222
 Slavonski Brod 373, 407

Slavonski Šamac 168
 Slepčevići 326
 Smederevo 335
 Smoluće 226
 Sočevica 300
 Sofija 163
 Sokol 167
 Sokolac 164, 217, 268, 271, 273, 300
 Solokovina 223, 224
 Sombor 360
 Srebrenica 88, 89, 91, 93, 97, 129, 164, 217, 267, 273
 Srebrnik 35, 226, 227
 Sremčica 337
 Sremska Kamenica 26, 28
 Sremska Mitrovica 23, 27, 158, 159, 203, 325, 326, 333, 348, 354, 359
 Sremska Rača 20, 84, 161
 Sremski Karlovci 28, 359
 Sremski Mihaljevci 254
 Srnice 168
 Stanina Reka 312
 Stara Pazova 28, 343
 Stari Divoš 355
 Stari Banovci 131
 Stari Brod 222, 301
 Starić 222
 Starin 282
 Stava 312
 Stejanovac 132
 Stepanovićevo 132, 254
 Stepojevac 337
 Stjepin Han 243
 Stobulje 312
 Stojanovići 311
 Stojčići 263
 Stolice 221, 225, 258, 259, 312, 314
 Stolin 147
 Straža 165, 175, 227, 319
 Strumica 258
 Slublin 337
 Stupari 216, 224, 262
 Stupin Do 273
 Subotica 420
 Subotičke 24
 Sudići 270
 Suho 47
 Suhopolje 127, 480

Suljin Do 305
 Surčin 343
 Suvodanja 309, 312
 Sveti Juraj 417
 Sveto Trojstvo 409
 Sviloš 161
 Svinjarevac 31

Š

Sabac 318, 319, 321, 322, 324, 325, 326, 328, 342,
 Šamac 145, 147
 Šarići 286
 Šašinci 132
 Šćepan Polje 287, 291
 Šekovići 82, 86, 87, 88, 92, 94, 103, 132, 134, 164, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 231, 252, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 263
 Šepše 390
 Sešlić 207
 Setić 300
 Sibovac 381
 Šid 30, 147, 254, 346, 350
 Sidski Banovci 132
 Sikloš 364
 šišatovac 132
 Sišić 132
 Sljepura 133
 štajnburg 418
 štiljahovićevo 393
 Štišar 321, 322, 325, 326
 Suljam 27, 84, 159, 350, 352

T

Tabanovići 321, 325, 326
 Tarevci 174
 Tarevo 224
 Tavna 41, 45, 47
 Tekeriš 324
 Tobut 42, 47, 182, 209
 Torjanci 396
 Tovarnik 132
 Trebava 254
 Trnava 38, 124, 208, 213
 Trnavica 202

Trnjaci 147, 182
 Trnjačka 211
 Trnjak 210
 Tromošnica 166
 Trštenica 226
 Tržić 418
 Tubravić 312
 Tuholj 262
 Tupanari 220
 Turanovac 387
 Turski Grob 318
 Tutnjevac 126, 204, 205, 206, 208
 Tuzla 14, 16, 19, 35, 43, 44, 45, 83, 86, 102, 105, 106, 114, 122, 127, 133, 135, 137, 138, 139, 141, 142, 145, 152, 154, 155, 164, 173, 177, 178, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 194, 195, 200, 204, 211, 213, 214, 215, 216, 223, 224, 226, 227, 233, 234, 240, 242, 255, 257, 267, 299

U
 Udrigovo 47, 209
 Ugljevik 193, 254
 Urnka 331
 Unterburg 418
 Urković 216
 Ustikolina 268, 277
 Ustiprača 268, 273
 Ušće 327
 Uzunovići 307
 Užice 312
 Užička Požega 305

V
 Vakuf 175, 183, 240
 Valpovo 387, 400, 404
 Valjevo 308, 310, 312, 314, 326, 327, 369
 Varaždin 400
 Vareš 267, 268
 Varna 327
 Varoš Selo 278, 297
 Vašarište 353
 Veliki Grđevac 412
 Velika Moštanica 333
 Velika Pisanica 413
 Velika Plana 331
 Velike Njive 183, 184
 Veliki Barnski Vinogradi 413
 Veliki Mokri Lug 336
 Veliki Radinci 159, 350, 354
 Veliko Brdo 229
 Veliko Polje 329
 Velino Selo 203
 Vežanja 305
 Vidakovići 87, 88
 Vi jake 268
 Viljevo 408
 Vinkovci 146, 147, 203, 400, 401, 407
 Virovitica 357, 374, 381, 384, 400, 402, 409, 411, 412
 Vis 257
 Višće 224, 258
 Višegrad 92, 144, 273, 274, 300, 302
 Višnjić Dol 293
 Višnjićevo 20, 21, 84, 146, 157
 Vizić 161
 Vladimirci 320, 324, 327
 Vladojevići 270
 Vlahovići 305
 Vlasenica 81, 86, 88, 90, 91, 93, 95, 110, 129, 131, 133, 136, 164, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 272
 Vlasina 311
 Vlaško Brdo 258
 Voćin 407
 Voganj 132, 347, 384
 Vojka 343
 Vozuće 263, 268
 Vragočanica 309
 Vranduk 265
 Vranovača 153
 Vranovići 142
 Vranjak 174
 Vranješevac 381, 382, 383
 Vranjić 209, 329
 Vrapci 270
 Vražići 164, 196, 212
 Vrbanja 20, 139, 400
 Vrbić 312

Vrbnica 281
Vrdnik 27, 132
Vrelo 258
Vrli Kraj 222
Vršani 106
Vučak 307
Vukadinovići 89
Vukojevci 406
Vukona 327
Vukosavci 15, 182, 209, 233
Vukovar 400
Vukovije 182, 242

Z

Zaborje 292
Zabrđe 47, 126, 194, 205, 206,
207, 209, 212
Zabrežje 328
Zagrade 217
Zagreb 20, 22, 30, 84, 100, 144,
357, 373, 400
Za jasen 295
Zaklopača 217, 222, 223
Zalate 366
Zalom 295
Zamršten 282
Zavidi 211
Zavidovići 242, 244
Zdenci 273, 408
Zemun 24, 29, 343

Zeljevo 229
Zeljine 143
Zenica 264, 267
Zlatovo 234
Zminjak 321, 322, 327
Zornice 390
Zovik 190
Zrinjska 412
Zuberovo Brdo 165
Zulumi 165
Zvornik 42, 87, 88, 90, 93, 95,
96, 97, 101, 103, 106, 110, 114,
117, 118, 122, 123, 133, 134,
137, 143, 164, 168, 177, 178,
182, 194, 195, 201, 202, 203,
211, 213, 214, 215, 216, 217,
223, 240, 242, 258, 267, 269,
299, 314

Ž

Zabljak 416
Zdralovi 415
Zivinice 182
Zelesnik 333
Zepinići 221
Zljebovi 273
Žunovo 46
Županja 132
Žutavka 204, 211, 218

SADRŽAJ

	Strana
UVOD — — — — —	5
Prvi deo	
PRILAGODAVANJE	
Napad na četnike u manastiru Tavni — — — —	40
Oslobođenje Lopara i okoline — — — — —	43
Pobeda na Maleševcima — — — — —	45
Zima u Birču — — — — —	52
Ponovo na Majevidi — — — — —	60
Grupa vojvođanskih udarnih bataljona — — — —	66
Razoružanje domobranske bojne u Zagonima — — —	69
Drugi deo	
PRVA VOJVOĐANSKA UDARNA BRIGADA	
Na obezbeđenju Birča — — — — —	77
Zaseda u Dubokom Potoku — — — — —	80
Veliki transport iz Srema — — — — —	82
Neprijateljska ofanziva na Šekoviće — — — — —	85
Oslobođenje Srebrenice — — — — —	88
Dva napada i oslobođenje Vlasenice zajedno sa 1. proletarskom brigadom — — — — —	92
Formiranje GŠ NOV i PO Vojvodine i 16. vojvođanske NOU divizije — — — — —	97
U borbama za Zvornik — — — — —	101
Povratak na Majevidu — — — — —	103

Treći deo

NA NOVIM PUTEVIMA

Prvi uspeši u sastavu 16. divizije — — — — —	117
Proterivanje četnika sa Busije — — — — —	118
Oslobođenje Janje — — — — —	119
Oslobođenje Bijeljine — — — — —	121
Borbe oko Bosanske Rače — — — — —	126
Septembar u Birču — — — — —	128
Proterivanje četnika iz Papraće i Nikolića Brda — —	132
Drugo oslobođenje Vlasenice — — — — —	133
Oslobođenje Caparda — — — — —	134
Oslobođenje i odbrana Tuzle — — — — —	138
Borbe sa četnicima na Dugim Njivama — — — —	141
Borbe oko Brčkog — — — — —	144
Prva vojvođanska brigada u Sernu — — — — —	156
Formiranje Slovačke čete — — — — —	162
Zimske operacije za vreme šeste neprijateljske ofanzive	163
Napad na Bosanski Šamac — — — — —	168
Ponovo na Dugim Njivama — — — — —	171
Između dve ofanzive — — — — —	177
Prva vojvođanska brigada u napadu 3. korpusa na Tuzlu	182
Odmor na zavejanoj Majevici — — — — —	190
Napad na zeleni kadar u Čeliću i Ratkoviću — — —	195
Ofanziva 13. nemačke SS divizije na Semberiju i Maje- vicu — — — — —	199
Formiranje 36. vojvodanske NOU divizije — — — —	201
Borbe za Koraj i oko Koraja — — — — —	205
Proleće 1944. godine u Birču — — — — —	212
Prvi pokušaj prelaska u Srbiju — — — — —	215
Proboj preko Drinjače — — — — —	217
Drugi pokušaj prelaska u Srbiju — — — — —	222
Marš preko Ozrena i zapadne Majevice — — — —	225
Odmor na severnim padinama Ozrena i Konjuha — —	228
Velika pobeda na Zajednicama i Loparama — — —	232
U dolini reke Krivaje i na Ozrenu — — — — —	242

Četvrti deo

LEGENDA O PUTU U SRBIJU

Borbe za odbranu Šekovića — — — — —	256
Prihvatanje 6. proleterske divizije na reci Bosni — —	261
Pokušaji prilaženja Drini — — — — —	267
Na poprištu Pete ofanzive — — — — —	280
U Crnoj Gori — — — — —	283
Povratak u istočnu Bosnu — — — — —	293
Prelazak 12. korpusa u Srbiju — — — — —	298
Kroz zapadnu Srbiju — — — — —	304
Borbe na Medvedniku — — — — —	309
Oslobođenje Loznice i Banje Koviljače — — — —	314
Razbijanje četničkih snaga na Ceru i čišćenje Mačve —	318
Blokada Šapca — — — — —	322
Prva brigada u beogradskoj operaciji — — — —	326
Oslobađanje Srema — — — — —	340
Oslobođenje Rume — — — — —	345
Oslobođenje Sremske Mitrovice — — — — —	349

Peti deo

PRVA VOJVOĐANSKA BRIGADA U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA JUGOSLOVENSKE ARMIJE

Na levom krilu Trećeg ukrajinskog fronta — — —	363
Borbe na virovitičkom mostobranu — — — — —	367
Borbe na bolmanskome mostobranu — — — — —	389
Forsiranje Drave i opšta ofanziva —• — — — — —	399
Oslobođenje Virovitice — — — — —	407
Borbe na Bilo Gori — — — — —	412
Veliki dan naroda Jugoslavije — — — — —	416
U odbrani tekovina oslobodilačkog rata i revolucije —	418
Trijumfalni povratak u Vojvodinu — — — — —	419
Reč autora — — — — —	423
Izvori i literatura — — — — —	425

Šesti deo

PRILOZI

POHVALE I PRIZNANJA — — — — — — — — — —	429
ODLIKOVANJA — — — — — — — — — —	434
NARODNI HEROJI — — — — — — — — — —	435
SPISAK BORACA — — — — — — — — — —	445
SPISAK KOMANDNOG KADRA — — — — — — — — — —	561
<i>Registar ličnih imena</i> — — — — — — — — — —	585
<i>Registar mesta</i> —• — — — — — — — — — —	603

Lektor
Milenko Fundurulja

Korektor
Marija Milenković

Tiraž 5.000

Štampa GRO »PROLETER« Bečej